DE WONDEREN DES ALLERHOOGSTEN

Of,

Aanwijzing van de oorzaken, wegen en middelen waardoor de geünieerde Provinciën uit haar vorige onderdrukking zo wonderbaarlijk tegen vermoeden van de gehele Wereld, tot zo grote macht, rijkdom, eer, en ontzaggelijkheid zijn verheven.

Gelijk dezelve in voorname Historieschrijvers voorkomen, en tot nodig gebruik en verscheiden nuttigheden naar deze tijdsgelegenheid bijeenvergaderd zijn

DOOR

ABRAHAM VAN DE VELDE

BEDIENAAR DES GODDELIJKEN WOORDS IN DE
GEMEENTE JEZU CHRISTI TE MIDDELBURG

Den derden druk verbeterd en vermeerderd, met bijvoeging der Wonderen Gods, in dezen oorlog van het jaar 1672 aan ons bewezen.

Met figuren (dienende tot deze materie) versierd.

Psalm 107: *Hij stelt de woestijn tot een waterpoel en het dorre land tot watertochten.*

Te Amsterdam,
Bij Jan Claesz. Ten Hoorn,
boekverkoper tegenover het Oude Heeren Logement,
1677.

NAAR DE EDITIE VAN Ds. J. W. FELIX, 1874

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2006

INHOUDSOPGAVE

Inhoud
Verklaring van de titelprent
Opdracht aan Prins Willem III

Levensschets van Abraham van de Velde

Inleiding

I. HISTORISCHE GEDEELTE

1. De geschiedenis van Nederland is zeer merkwaardig
2. Ons doel met deze beschrijving
3. Nederland vóór en na het twaalfjarig bestand
4. Een paar wonderlijke gebeurtenissen
5. De eerste en voornaamste Oorzaak van de opkomst van ons land
6. De Prins van Oranje en vele anderen verdienen lof
7. Verschillende andere oorzaken, waaronder de Unie van Utrecht
8. Tot verheerlijking van God
9. Twee belangrijke zaken
10. Ons land ter dood verwezen
11. Zeer wreed verdrukt
12. Onmachtig zichzelf te verlossen
13. Door de vijanden, maar ook door onze vrienden veracht
14. Geheel en al verworpen
15. Als aan de wanhoop overgegeven
16. De tijd onzer voorouders met de onze vergeleken
17. Gods gewone weg in de verlossing
18. De Zwitserse Republiek met ons land vergeleken
19. Hoe de Heere velen een ongewone moed gaf .
20. Een wonderlijke geschiedenis
21. Weer en wind als der Geuzen soldaten
22. Het land door Gods wonderwerken gewonnen en behouden
23. Een bovennatuurlijk werk
24. Eén van de wonderwerken van God
25. Andere grote wonderwerken
26. Geholpen uit grote noden en gevaren
27. De voordelen van de vijand in zijn nadeel veranderd
28. Mislukte aanslagen en de wijsheid van de Prinsen van Oranje
29. In korte tijd groot en machtig
30. Wat de oorzaak van Gods weldaden niet geweest is
31. Een drietal dwalingen weerlegd
32. Gods loutere genade en barmhartigheid
33. De betoning van Zijn Almacht
34. De monden van de afgodendienaars gestopt
35. Vernedering van de trots onzer vijanden

36. De nietigheid der afgoden, ook gebleken in de Beeldenstorm
37. Bijzondere wreedheid van de vijand gewroken
38. Trouweloosheid en meinedigheid bestraft
39. Het verwoestend karakter van deze zonde
40. De verheerlijking van Gods Woord en Waarheid
41. De oorzaak van de oorlog: de zuivere Godsdienst

II. LEERSTELLIG GEDEELTE

1. Een schadelijk boekje van Hugo Grotius weerlegd
2. Alleen de Heere is de Oorzaak van onze opkomst en bloei
3. Zeer verplicht tot 's Heeren lof
4. Gods heilige Waarheid boven alles hoogachten
5. De duivel woelt daartegen
6. Gods Woord voor alle tijden
7. Sociniaanse dwalingen weerlegd
8. De Heilige Schrift onfeilbaar
9. 1 Korinthe 16 : 2 verklaard
10. Geen zaligheid buiten de kennis van Christus
11. Over de zaligmakende kennis en de natuurlijke kennis
12. De heerlijkheid van Gods Woord
13. Een zeer noodzakelijke betrachting
14. Een groot verval in heilige ijver
15. De kennis van God een wezenlijk deel van de Godsvrucht
16. Over het lezen van de Heilige Schrift
17. Het Woord boven alle andere geschriften
18. Over formulieren en formuliergebeden
19. Nieuwigheden doorgaans gevaarlijk
20. De kennis van God geboden
21. Verdraagzaamheid, maar niet ten koste van de waarheid
22. Vasthouden aan de waarheid
23. De schadelijkheid van de pijlen des duivels
24. Enkele voorbeelden van dwalingen
25. Hoe dwaalleraars gewoonlijk handelen
26. Waarin een leraar achtenswaardig is
27. Voorbeeld van de eerste christenen
28. Schuwt ketterijen als venijnige beesten
29. Het natuurlijk verstand bedorven
30. De gezonde rede en het geloof
31. Gods Kerk in gevaar
32. Waken tegen schadelijke nieuwigheden
33. Hoe men tegen de waarheid woelt
34. Uittreksel uit het vertoog van de Synode
35. De roeping der leraren
36. Waken tegen een verkeerde filosofie
37. Maatregelen te Leiden
38. Koninklijke en Klassikale ijver tegen de dwalingen
39. Gods oordeel en de nieuwsgierigheid
40. De ophef van groter licht
41. Enige monniken en de Heilige Schrift

42. Tot verdonkering van Gods eer
43. Voorwendsels en tegenwerpingen
44. Of zwijgen over de dwalingen goed is
45. De omstandigheden van de Joden
46. Geen vereniging met dwaalgeesten
47. Een heilzaam besluit
48. De welstand van de Kerk ook de welstand van de Staat; brief uit Zwitserland
49. Plichten van de Bestuurders des lands
50. Het Evangelie waardig leven
51. Inzonderheid de leraars
52. Waarom de leraars zoveel te lijden hebben
53. Leraars behoren Godzalig te leven
54. Ook de Overheden behoren in Godzaligheid voor te gaan
55. Onze huisgezinnen als kleine gemeenten
56. Verschillende vermaningen
57. Het Godsvertrouwen van onze vaderen en de vrucht daarvan
58. Gods wonderen in de oorlog van 1672
59. Een hartelijke wens en gebed

LITERATUURLIJST

VERKLARING VAN DE TITELPRENT

Deez' prent wijst aan, hoe dat de godsdienst is gesteld,
Al werd hij zeer verdrukt door vuur en zwaard; haar hopen
Is 't steunsel in haar nood; doet haar naar Jezus lopen
Met brandend' ijver, die haar b'vrijdt van 't geen haar kwelt.
Bedrog, verwoesting, moord, die worden streng beloond
(Omdat ze godsdienst in haar ijver fel najagen)
Door d' engel van Gods wraak met zware bliksemslagen;
Terwijl de godsdienst wordt met de eeuwigheid bekroond.
't Oog van Gods albestier en Zijn omzichtigheid
Ziet op de godsdienst, die haar altijd zal beschermen:
Schoon martelpijn en moord haar jammerlijk doet kermen;
Na deze proef wordt zij in vrije rust geleid.
Des Hollands vrijheid wordt haar mild'lijk toegedeeld:
Hoezeer de vijand woelt, door macht en valse lagen,
Om het bezit van die Goudmijn. Dezé dagen
Zijn een bewijs, dat God hun pogingen verveelt.

Uittreksel uit de

OPDRACHT AAN ZIJNE DOORLUCHTIGE HOOGHEID PRINS WILLEM III VAN ORANJE

Wanneer Abraham van de Velde in 1677 de derde druk van zijn boek „De Wonderen des Alderhooghsten" het licht doet zien, draagt hij het „vrijmoedigheyt dit kleyne Boeck" aan prins Willem III op. „Want het heeft den Heere behaegt te toonen, niet alleen dat hij Uw Coninklicke Hoogheyt hadde gegeven Regiment in een voortreffelicke, doch verdruckte Republijck, maer dat Hij de Republijcke hadde gegeven een gezeegendt Prins, een gewenschte Heylant en Verlosser door welcke de Heere den staf des geenen die ons dreef, (dit is Lodewijk XIV) heeft verbroken, en sijn jook van onsen halse genomen".

„Dit stellen wij, Doorluchtige Vorst, te rechte onder de Wonderen des Alderhoogsten, dewijle Deselve U Coninklicke Hoogheyt heeft willen gebruycken, als een gezeegent instrument, om onze instrument, om onse vyanden als wech te vaegen".

Verderop lezen we dat hij ook zeer verheugd is met „de Vorstelicke sorge tot conservatie van de suyverheyt der heylige Waerheyt!" Een zorg die bij willem III gepaard gaat met de „eenmoedigheyt met de oude rechtsinnige Leeraren".

LEVENSCHETS VAN ABRAHAM VAN DE VELDE

Abraham van der Velden, of: van de Velde – werd geboren in 1614, ergens in Zeeland. Zijn vader was predikant, o.a. te Veen.
Abraham studeerde waarschijnlijk op de Universiteit te Leiden. In 1639 deed hij klassikaal examen in de classis Delft en werd in 1640 bevestigd als predikant te Zevenhoven. In hetzelfde jaar vertrok hij naar Schoonhoven en in 1651 werd hij predikant te Utrecht. Daar werd hij goed bevriend met professor Voetsius, Johannes Teellinck, zoon van Willem Teellinck te Middelburg, en Jodocus van Lodensteyn.
In Utrecht is ds. Van de Velde tot 1660 als een trouw wachter op Sions muren zeer werkzaam geweest tot opbouw van de gemeente. Ds. van de Velde, die zelf getrouw was in de dienst des Heeren, eiste van anderen getrouwheid en stond, zonder aanzien des persoons, de zonde en ongerechtigheid met kracht tegen. Enig geschil met de stedelijke regering was oorzaak dat hij met zijn ambtgenoot Joh. Teellinck door haar uit de bediening werd ontzet en hun behoudens eer en goed, de 19^{e} juli 1660 het verblijf in de stad werd ontzegd.
Teellinck, zoon van de predikant Willem Teellinck op de 19e juli 1860 binnen 24 uur de stad verlaten moest hebben. Teellinck moest daarbij een zieke gade en een stervend kind achterlaten.

De eigenlijke reden lag echter in geheel iets anders. Het was de bittere haat en vijandschap van de regerende burgemeester, die de uitzetting van deze getrouwe dienstknecht van Christus veroorzaakte. Deze overheidspersoon was een man die zich aan misbruik van sterke drank schuldig maakte en daardoor grote ergernis gaf. Herhaalde malen was hij in het particulier daarover bestraft, doch zonder gunstig gevolg, zodat beide leraren bij de kerkenraad bewerkten dat deze de burgemeester censureerde. De magistraat nam dit zo euvel op, dat hij de 19e juli aan beide predikanten gebood *de stad vóór zes uur s avonds en het Sticht binnen 24 uur te verlaten.*
Dit vonnis baarde algemene verontwaardiging. Hoewel de kerkenraad nog op dezelfde dag een attestatie gaf, dat beide leraars gezond in de leer en getrouw in hun dienst waren, verzocht Ds. van de Velde de burgemeester zijn vertrek zolang uit te stellen totdat hij zijn kind, dat juist was overleden, te Utrecht begraven had. De burgemeester antwoordde: “Gij kunt mijn mestkar krijgen om het lijkje weg te brengen. Op poene (straffe) van bannissement zult ge binnen 24 uur niet alleen de stad Utrecht maar ook de provincie moeten verlaten hebben.”

Behalve dat, was zijn verbittering zo groot, dat hij zich naar zijn buitenverblijf aan de Vecht spoedde om Ds. van de Velde voorbij te zien varen en te bespotten. Op de gewone tijd voer de schuit zijn buitenverblijf voorbij doch op het zelfde ogenblik dat hij gereed stond de predikant met smaadredenen te beschimpen treft hem een beroerte. De tuinman en zijn knecht wisten niets beters te doen, dan hem naar de stad te brengen. Daar echter de paarden in de weide waren en dus het inspannen te lang zou ophouden, legden ze hem op een mestkar en vervoerden hem daarmee naar Utrecht; doch voordat ze de stad bereikten, was hij reeds een lijk.

In weerwil dat de Heere zo duidelijk in Zijn toorn had gesproken, bleef echter de magistraat volharden en herriep het vonnis niet en Ds. van de Velde keerde dus niet naar Utrecht terug.

In 1661 werd Van der Velde predikant te Arnemuiden. Na twee jaar dienst te hebben

waargenomen, werd hij de 8e april 1663 te Middelburg beroepen, alwaar hij tot zijn dood in de wijngaard des Heeren werkzaam bleef.

In 1672 kwam Utrecht onder Franse overheersing. Toen de Fransen verdreven werden door Willem III, verzochten ds. Voetius en ds. Van Lodensteyn aan de Overheid om het banvonnis over Van der Velden en Teelinck op te heffen. Zelfs de Staten van Utrecht weigerde.

Toen Prins Willem III de stadhouderlijke waardigheid had verkregen, begaf Ds. van de Velde zich naar 's-Gravenhage en verzocht opheffing van het bannissement. De Prins wilde echter de zaak eerst onderzoeken. Toen dat geschied was, ontbood hij hem en sprak schijnbaar verstoord hem aldus aan:
„Hebt gij een burgemeester van Utrecht durven censureren ?"
„Dat vorderde mijn plicht, Uwe Hoogheid" was het antwoord van Ds. van de Velde.
„Indien gij dan", hernam de Prins, „te 's Gravenhage predikant werd en ik maakte mij aan dronkenschap schuldig, zoudt gij mij dan ook censureren?"
Het was een ernstige vraag, die de Prins hem deed. Niet minder ernstig maar ook waardig antwoordde hij: „Ik wenste God voor Uwe Hoogheid te bidden, dat gij voor die zonde moogt bewaard blijven. Maar wanneer Uwe Hoogheid, tegen alle waarschuwingen in, daartoe verviel en God mij de genade gaf, ik zou u waarlijk censureren."
Hierop veranderde de Prins van gelaat en toon, vatte hem bij de hand en zei: „Mijn vriend, waar zulk een Van de Velde prediker is, moet geen burgemeester dronken zijn. Ik hef het banissement op. Wat begeert gij nu? Zal ik u weder te Utrecht predikant maken, of wilt gij alhier voor mij preken?"
Ds. van de Velde antwoordde: „Welke hoge macht ook op aarde aan Uwe Hoogheid gegeven is, zo heeft zij echter geen vermogen om leraars in de kerk aan te stellen, maar alleen om de verdrukten te beschermen. Doch hoogst vererend zal het voor mij zijn in mijn vorige gemeente voor Uwe Hoogheid te mogen prediken."

Dit gesprek werd de 18e mei gehouden; de 2e juli daaraanvolgend reed Ds. van de Velde met de Prins en diens gevolg naar Utrecht, alwaar hij preekte in 's Prinsen tegenwoordigheid en die der ganse regering, welke op hoog bevel onder zijn gehoor was verschenen.

In Middelburg kwam Van de Velde in conflict met Professor Van der Waayen die Coccejaanse leerstellingen doordreef. In Middelburg zaten in het grote college predikanten zowel Godzalige Botswaanse als Coccejaanse predikanten.

Van de Velde overleed 7 juni 1677. In hetzelfde jaar verscheen een derde druk van "De Wonderen des Allerhoogsten", te Amsterdam.

INLEIDING

Aan de lezer.

Hoewel onze God boven begrip heerlijk en wonderlijk is in al Zijn werken, welke Hij vertoont in de ganse natuur, zodat ons daardoor oorzaak wordt gegeven om met de Psalmist uit te roepen: „Hoe groot zijn Uw werken, o Heere! Gij hebt ze alle met wijsheid gemaakt, het aardrijk is vol van Uw goederen," Psalm 104:24; zo heeft het nochtans zijn reden, dat de Profeet zegt, „dat des Heeren Naam groot is in Israël." Psalm 76:2. Want zo ergens des Heeren doen majesteit en heerlijkheid is, het is in en omtrent Zijn volk, Zijn gemeente, Zijn erfdeel, waaraan Hij Zich blinkend in al Zijn heerlijke eigenschappen vertoont; waarover Hij zweeft als een arend over zijn jongen; die Hij Zijn liefde en goeddadigheid betoont; die Hij leidt en wonderlijk regeert. En hoewel de Heere hen soms schijnt te verlaten, rommelt nochtans Zijn ingewand over hen; waarom ook de Heere in hun hoogste nood hun 't meest Zijn Vaderlijke hulp en goeddadigheid pleegt te tonen, en daarentegen Zijn toorn, Zijn verschrikkelijke macht en gerechtigheid te laten ondervinden aan hun vijanden, gelijk wij zien I Sam. 11. 2 Kon. 7. Jes. 37, en in hetgeen in de dagen van Koningin Esther gebeurd is, als in zoveel andere voorbeelden, die ons in 's Heeren Woord voorkomen. Dan, „als het land treurt, en kweelt, als de Libanon zich schaamt, als Saron is geworden als een woestijn, als Bazan en Karmel zijn geschud," dan pleegt de Heere op te staan, en Zichzelf door grote verlossingen van Zijn volk en door wonderdaden te verheerlijken. Jes. 33:9.

Indien enig land of volk deze genadige wonderwerken Gods heeft ondervonden; zo enig volk is gebracht in water en in vuur, en door een hoge hand, buiten en boven alle verwachting, in een overvloedige verversing; indien bij gevolg enig land of volk oorzaak heeft om dienaangaande de grote God te verheerlijken; het is dit ons lieve vaderland. Zulks kan blijken, zo wij onze diepe ellende, en de lichamelijke en geestelijke slavernij beschouwen, waarin onze Vaderen onder de Antichrist en onder de Spaanse tirannie zijn geweest, en waaronder zij hebben moeten zuchten; hoe ons het mes op de keel heeft gestaan en wij zijn geacht geweest als schapen ter slachting, en hoe genadig, wonderlijk en door hoe onbedenkelijke wegen, de Heere ons, buiten vermoeden van de gehele wereld, verlost, heeft; hoe Hij onze vijanden ten staart, ons ten hoofd maakte, en alleszins voor ons uittrok en Zijn heerlijkheid onze achtertocht deed zijn. Nooit moeten daarom deze dingen door ons vergeten worden; want hier, ja hier, hebben wij oorzaak om het lied en den lofzang van Gods volk, Psalm 124:1, 2, in de mond te nemen:

„Men mag nu wel zeggen in Israël,
Hadd' ons de Heere Zelf niet bijgestaan,
Hadd' Hij onze zaken niet genomen aan,
Als ons de volken overvielen fel,
Om ons uit te roeien en te verslaan."

„Levendig waren wij verslonden wreed,
Want in toorn waren zij zeer verstoord,
Wij waren lang in dit water versmoord,
Want de baren gingen hoog en breed,
Die hadden ons overdekt rechtevoort."

Ja, onze God heeft Zich omtrent ons vaderland zodanig bezig gehouden, dat Hij het

onder alle landen op een bijzondere wijze schijnt verkoren te hebben, om het, ons ten goede, tot een voorwerp van al Zijn wonderen te maken. Zodat wij, dit aanmerkende, met de man Gods Mozes mogen uitroepen: "O *Verenigd Nederland!* Wie is U gelijk! Gij zijt een volk, verlost door de Heere, het Schild uwer hulpe, en Die een zwaard is uwer hoogheid." Deut. 33:29. En wederom met Koning David: „Wie is gelijk Uw volk, gelijk het *Verenigd Nederland,* een enig volk op aarde, hetwelk God is heengegaan Zichzelf tot een volk te verlossen, en om Zich een Naam te zetten, en om voor U deze grote en verschrikkelijke dingen te doen aan Uw land, voor het aangezicht van Uw volk, dat Gij van de allerjammerlijkste slavernij verlost hebt, de afgodische roomsen en hun goden verdrijvende." 2 Sam. 7:23.
De Heere heeft ons zoveel en zo grote overwinningen gegeven, hetzij dat Hij ons van het geweld des vijands verlost, hetzij dat Hij hun legers, steden, sterkten, vloten en schepen in onze handen heeft laten vallen, dat de volkeren der wereld zulks niet zonder verwondering, ja zonder verbaasdheid hebben kunnen zien of horen vertellen. Indien de rechterhand des Heeren ergens in verhoogd is, of ergens krachtige daden gedaan heeft, 't is in de verlossing, opkomst en de bloei van onze lieve vaderland.

Dit is het dat wij in dit traktaat, tot grootmaking van de Naam van onze God, tonen; om zo alle kinderen Sions en, kan het wezen, ook het volgende geslacht de wonderen des Heeren te doen zien, en op te wekken tot hun schuldige plicht. Daartoe hebben wij de wonderen Gods aan ons vaderland betoond, uit verscheidene historieschrijvers kort bijeenvergaderd en in schrift gesteld. Zodat de lezer hier zal vinden; zo niet alle, dan toch de meeste en voornaamste bloemen uit de hof van de Nederlandse historiën, om die als met één opslag te zien en zonder veel moeite te kunnen vinden. Die van verscheidene zaken breder opening begeren, kunnen die vinden in de Historiën, die door ons worden aangehaald.
De Historieschrijver W. Baudart zegt terecht in de voorrede van zijn *Apophthegmata Christiana:* „Menig student zit soms een halve dag lang met de neus in de boeken; en indien hij na lang lezen enige fraaie spreuken of historiën vindt, zo denkt hij zijn tijd niet kwalijk besteed te hebben." Hij meent daarom een nuttig werk gedaan te hebben, met vele voorname spreuken en historiën bijeen te vergaderen.
Wel, zo staat het ook met de Nederlandse Historiën; overal worden niet even bijzondere dingen gevonden, maar men moet dikwijls lang en veel lezen om het zoetste en meest opmerkelijke te vinden, bijzonder wanneer de geschiedenissen wat breedvoerig zijn. Hier komt bij, dat de voornaamste zaken en geschiedenissen zo te samen bijeenvergaderd en opgesteld zijnde, te krachtiger indruk maken op het gemoed; evenals de goede bloemen en kruiden zoveel meer geur geven en kracht vertonen, als ze dichter bij elkaar vergaderd zijn.

Bijzonder oordeel ik, dat zij hier geen klein gerief zullen vinden, die deze dingen ambtshalve in het openbaar anderen moeten voorstellen; want hetgeen zij ook mogen weten, vinden zij hier tot zekere orde gebracht tot behulp der memorie, alsook om naar gelegenheid van tijden en zaken des te beter het gemoed te kunnen bewerken. Ook ieder huisvader, die de wonderwerken Gods aan de Nederlanden bewezen, zijn huisgenoten wil leren en inscherpen, (dat immers hun plicht is, Deuter. 4:9), zal hierin een bijzonder gerief gewaar worden, om het ordelijk te kunnen doen.
Omdat wij in dit traktaat over de wonderlijke opkomst van het Verenigd Nederland handelen, dient een vraag of tegenwerping beantwoord te worden. Want iemand zou bij zichzelf kunnen denken: of het nu wel tijd is om van onze opgang te schrijven, nu wij naar onze ondergang schijnen te hellen en zo opmerkelijk door vele plagen des

Heeren afbreking gewaar worden; het zou nu, zal wellicht iemand zeggen, tijdiger wezen van de drukkende oordelen Gods en hun oorzaken te gewagen. Wie ziet niet, dat wij die meer dan koninklijke veroveringen van Brazilië, ja genoegzaam geheel West-Indië zijn kwijtgeraakt, en hoe ook reeds de Oost-Indische Compagnie wordt geslagen? 't Is kennelijk dat water en vuur, naast vele andere plagen, ons onmiddellijk door de Heere toegezonden, enige jaren terug veel verderf veroorzaakt hebben, waarvan verscheidene leraren in hun geschriften handelen. Verder, dat vele rampspoeden de Staat hebben doen daveren. Wat meer is, de Heere heeft ons te water en te land beginnen aan te tasten en heeft ons als rondom in vlam gezet, waardoor vele duizenden in de grond bedorven en jammerlijk door het zwaard en in de gevangenis zijn omgekomen. Ja, het ene vuur is niet uitgeblust, of het andere schijnt te willen ontbranden; er is een algemene verarming in het land en ook is de koophandel aanmerkelijk verzwakt. Het ware dan beter, zal iemand zeggen, over onze verbreking, dan over onze vermeerdering en onze bloei te schrijven. Wij geven hierop tot antwoord: dat wij gaarne bekennen, dat, zo opmerkelijk als de Heere ons gezegend en van klein groot gemaakt heeft, zo opmerkelijk maakt de Heere ons nu van groot klein, en straft Hij ons, wegens onze afwijkingen, zonden en gruwelen; dat door zoveel plagen, als zoveel droevige tekenen, Zijn rechtvaardige toorn tegen ons vaderland ontdekt wordt; dat het daarom ook niet ontijdig, maar ten hoogste dienstig en nodig is, het volk Gods en de ingezetenen van ons land dit voor te dragen en hen op het ernstigst te waarschuwen om tijdig door ware boetvaardigheid de Heere in de roede te vallen. Dat iemand daarom zou denken, dat het ontijdig is, van de weldaden Gods aan ons vaderland bewezen, te spreken, die zou zichzelf zeer bedriegen. Want gelijk de mannen Gods en de heilige profeten niet nagelaten hebben in tijden van voorspoed aan de voorgaande ellenden en jammeren, die de Kerk in het bijzonder getroffen hebben, te gedenken, zoals wij zien 2 Sam. 22. Psalm 30, 66, 78, 124 en elders meer, zo plachten zij ook in tegenspoed aan hun voorgaande voorspoed te gedenken, Psalm 44 en 89. Neh. 9. Klaagl. Jer. 1:7. En hoe zou het ontijdig kunnen zijn, van datgene te gewagen, welks vergetelheid één van de voornaamste oorzaken is van onze drukkende ellende? Want waarlijk, indien onder ons een zonde is, die de Heere haat, het is deze, dat wij Zijn wonderen en weldaden aan ons bewezen, niet zijn gedachtig geweest; dat wij met het moedig Juda en prachtig Jeruzalem niet meer denken aan de dagen onzer jeugd. Psalm 78:42. Ezech. 16:43. Hierbij komt, dat, gelijk twee strijdige dingen met elkaar vergeleken en tegenover elkaar gesteld te meer openbaar worden, (gelijk dan de duisternis leert wat het licht is) wij ook zo nooit beter bemerken kunnen, dat de Heere met ons in tegenheid wandelt, dan wanneer wij Zijn vorige zegeningen en weldaden overdenken. Ja, hierdoor worden wij gedreven tot zorgvuldige naspeuringen van die wegen, oorzaken en middelen, waardoor de Heere ons weleer heeft groot gemaakt; en hoe het leven, de handel en de wijze van doen van onze vaderen geweest is, die deze zegen geërfd hebben. Opdat zo het hart der vaderen mocht wederkeren tot de kinderen, en wij (bedenkende waarvan wij afgevallen zijn, en hoe wij het spoor en de rechte streek van ons vorig geluk mislopen) weer wijs mochten worden en de eerste werken doen. Wij willen ook graag bekennen, dat, gelijk wij reeds vele jaren door het woord der prediking en door openbare geschriften niet nagelaten hebben het land te waarschuwen, wij genoegzaam een tweede deel gereed hebben, hetwelk spreekt van de afbreking van ons vaderland en de oorzaken daarvan, alsook van de middelen om de totale ondergang te voorkomen. Ondertussen hopen wij, dat het zijn vrucht zal hebben.

Sommigen zal het wellicht vreemd toeschijnen, dat in dit traktaat, waarin een

geschiedkundig verhaal van de grote daden Gods gedaan wordt, betoond in de opkomst van het Verenigd Nederland, zaken van godsdienst worden verhandeld.
Maar de zodanige gelieven te weten, dat het geen van de minste oorzaken is waarom het geschreven is, namelijk, om te doen blijken, dat de ware Gereformeerde godsdienst de grondslag van deze Staat, en ook een oorzaak van diens opkomst en bloei is. Want het kan 'met geen reden tegengesproken worden, wat de Heren Staten-Generaal zeer godvruchtig voor de gehele wereld uitroepen, in de voorrede van de Synode van Dordrecht, te weten: „dat, gelijk het fundament van onze Republiek de Unie is, zo het fundament en de vastheid van onze Unie de ware godsdienst is, en dat ook de Heere, nadat Hij daardoor onder ons gewoond heeft, met grote en onbegrijpelijke weldaden, welke Hij alle volken niet geschonken heeft, ons heeft gezegend." Indien dan in zulke boeken, die maar van de natuur of dergelijke en andere onderwerpen handelen, door de schrijvers godsdienstzaken gemengd en verhandeld worden, hoeveel te meer mag dit door ons geschieden in het verhandelen van zodanige zaken waarbij de godsdienst niet kan gemist worden zonder de zaak te kort te doen.
Hier komt bij, dat men dagelijks verneemt maar al te waarachtig te wezen, hetgeen Paulus Colonius, leraar der Heilige Theologie, in zijn „Tegenbericht over de Sabbath," pag. 136, getuigt, „dat de tijden veranderen, dat de godsdienst ondermijnd en de Godzaligheid in haar ingewand gewond en bestreden wordt."
Professor Nicolaas Arnoldus schrijft, dat om deze oorzaak meer zwarigheden te vrezen zijn, dan die, waarmee de kerken van ons vaderland in de Arminiaanse tijden zijn gedrukt geweest; waar het met grote trappen op aangaat. 'Want hoe groot de bitterheid dergenen, welke de nieuwigheden toegedaan zijn, tegen de rechtzinnigen is, blijkt overvloedig uit hun geschriften; hoewel wij niet twijfelen, of onder hen zijn ook de zodanigen, wie deze bitterheid mishaagt.'
Omdat dan de godsdienst, en daardoor werkelijk de Staat, die op de godsdienst gefundeerd en bevestigd is, ondermijnd wordt, zo kan het niet ontijdig of ongepast geoordeeld worden zulke lagen te ontdekken, en die zoveel mogelijk tegen te gaan in zulke geschriften, waarin niet alleen van de opkomst der Republiek gehandeld, maar ook getracht wordt haar welstand te bevorderen. Temeer, omdat ik mij niet zozeer voorgenomen heb het werk van een historieschrijver te doen, dan wel mij in die plicht te kwijten, die van een leraar geëist wordt.
Wij hebben ons daarom door de ongelukkige tijden, die wij beleven, genoodzaakt bevonden, tot het verhandelen van Godgeleerde zaken en disputen. In onze tijden toch worden onder de naam van filosofie of theologie vreemde vonden, naar de Sociniaanse, Roomse, Remonstrantse en dergelijke zuurdesem smakende, onbeschroomd onder het volk gezaaid, gelijk wij daarvan in dit traktaat een geheel register hebben opgesteld. Deze dwalingen worden door velen Of begerig aangenomen, óf ten minste verschoond, nadat de kennis van en de liefde tot de godsdienst minder of ook het vooroordeel en de toegenegenheid groter en het verstand meer beneveld is. Wat zullen hier de leraren doen? Willen zij tonen over de hun toevertrouwde kudde te waken, zo mogen zij niet nalaten, hetzij mondeling of schriftelijk, of ook op beide wijzen, de dwalingen te ontdekken en te weerleggen; om zoveel mogelijk de Gemeente van de invretende kanker der verderfelijke leringen te bevrijden en de waarheid, gelijk Chrysostomus zegt, *met stilzwijgen niet te verraden.*
Inzonderheid omdat ook sommigen, van wie men het 't minst zou verwachten, dikwijls (zoals de ondervinding leert) de dwaling niet bemerken. Hiertoe dan trachten wij ook het onze te doen.

Ik zal niet weer verhalen welke bijzondere redenen mij daartoe bewogen hebben; want

omdat door resolutie van de 18e Augustus 1668, van de Eerwaarde Kerkenraad van Middelburg, de oorzaak van onze klacht sinds de eerste druk van dit traktaat is weggenomen, is dit onnodig.
Ook heb ik geleerd niet alleen de waarheid, maar ook de vrede en de liefde te behartigen, die mij zo dierbaar zijn, dat, waar de noodzakelijkheid mij tot verantwoording schijnt te dwingen, ik liever alles met stilzwijgen wil voorbijgaan; temeer, omdat het verdedigen van de waarheid Gods niet mocht opgenomen worden als een particuliere twisting.

Het zal ons dan genoeg zijn, naast het vertoog van *de Wonderen des Allerhoogsten,* verscheidene inbrekende dwalingen aan te wijzen en te weerleggen. En och, of alle opspruitend onkruid op de Akker des Heeren hiermee was uitgetrokken! Maar helaas, wij zien dat het vermenigvuldigt; en hetwelk vooral Gods Gemeente met veel zwarigheid dreigt, is, dat de dwalingen daar haar patronen vinden, waar het het minst betaamt. Bijzonder schijnt het enigen te doen te zijn, om het gezag van de Heilige Schrift te verzwakken; en dit fundament eenmaal omgestoten zijnde, moet noodzakelijk hetgeen daarop gebouwd is vallen, en moeten alle artikelen des geloofs in twijfel getrokken, ja voor zover zij tegen de menselijke rede strijden, verworpen worden. En dit schijnt men te beogen volgens de regels van de Cartesiaanse wijsbegeerte, die leert aan alles te twijfelen; welker heerschappij men zoekt uit te breiden, opdat zij ook moge heersen in zaken de Heilige Schrift en het koninkrijk Gods betreffende; zodat Franciscus Ridderus in de voorrede van het tweede deel van zijn „Apollos" terecht schrijft: „De waardigheid en het gezag van de Heilige Schrift wordt niet alleen van openbare vijanden, maar ook door geveinsde vrienden bestreden."

Doch de Heere zij lof, dat er in de Kerk en in de hogescholen nog geleerde en Godzalige mannen gevonden worden, die zich niet ontzien de dwalingen te ontdekken, en te veroordelen, en te weerleggen, gelijk ook de voornoemde F. Ridderus in de aangehaalde voorrede doet, en ook in zijn geleerd boek, „Schriftuurlijk Licht", genoemd, waarin hij die vreemde, aanstotelijke, dwaze, ja lasterlijke verklaringen van de Heilige Schrift weerlegt, die zich heden ten dage opdoen. Wij hopen, dat de ogen daardoor eenmaal zullen opengaan, om in de Gemeente de opkomende nieuwigheden in de godsdienst met een heilige ijver tegen te gaan, en dat volgens het Besluit van de Nationale Synode van Dordrecht, door ons in dit traktaat bijgebracht.
Want, „indien het voor de Staat en het land ondienstig is, de minste verandering in de godsdienst te maken," zoals de Heren Regenten van Amsterdam in 1616 terecht zeiden, volgens het getuigenis van Professor Trigland, in zijn Kerkelijke Historie, pag. 754, veel meer is dit ondienstig voor de Kerk en haar lidmaten. Dat wij hier en daar tot weerlegging de woorden van Gereformeerde leraars, of ook van de Nederlandse Belijdenis, van de Catechismus enz. bijbrengen, geschiedt niet om de sektarissen te overtuigen, (bij hen zijn zulke aanhalingen geen bewijzen), maar om hen tegen te gaan, die met ons dezelfde belijdenis en dezelfde godsdienst hebbende, nochtans leren en schrijven hetgeen wij hier tegenspreken. Wij sparen zoveel mogelijk ieders naam; wij gunnen een ieder de eer, die hem toekomt; maar de dwalingen moeten niet verschoond worden; voor zover iemand zich bij de verleidende geest voegt, voor zover moet hij met deze verworpen worden; want de leer is niet om de persoon, maar de persoon om de leer aannemelijk of verwerpelijk. De liefde tot de waarheid moet de liefde tot de personen overwinnen, volgens het oude spreekwoord: „Amicus Plato,

Amicus Aristoteles, sed magis amica veritas," dat is: „De waarheid moet boven Plato en Aristoteles bemind worden, hoewel die achting en liefde waardig zijn."

Wat meer is; omdat het in deze tijden van weelde en loszinnigheid velen onverschillig is wat geschreven of gedreven wordt, zo trachten wij de mensen het groot en zielverdervend kwaad te doen zien, dat de dwalingen en ketterijen met zich sleept, opdat zij de Goddelijke waarheid des te meer en te hoger zouden achten, en opdat zij wel toezien, dat zij in hun geloof of in de Godzaligheid des levens geen schade lijden. Want gelijk de Godzaligheid onafscheidelijk is van het ware geloof, zo wordt in het ene ook het andere bestreden; en die de zaken des geloofs tegengaan, zullen ook niet schromen om de dingen, die in de Godzaligheid niet nagelaten kunnen worden, óf tegen te spreken, óf ten minste als een ijdele nauwgezetheid verdacht te maken.

Één zaak is verwonderenswaardig, te weten: dat enige tijden terug in de hogescholen en elders met zo grote ernst tegen de Sabbat of Christelijke Rustdag is gewoeld, die 's Heeren volk toch een verlustiging en een geestelijke marktdag moet zijn — dat men het niet heeft kunnen laten bij hetgeen dienaangaande in de Synode van Dordrecht was vastgesteld. Het bevel van de Apostel 1 Kor. 16:1, 2 is sommigen zodanig in de weg, dat zij om het te verzwakken de Apostel als tegen zichzelf stellen, waartoe zij bijbrengen Gal. 4:10, 11. Rom. 14:5, 6. Kol. 2:16, 17; als ware de Christelijke Rustdag, die de Apostel 1 Kor. 16: 1, 2 getuigt die van Galatië verordineerd en bevolen te hebben, een van die dagen, die hij Gal. 4:10 en 11 met zulk een ijver tegengaat, of een van die dagen, waaraan enige Christenen zich ergerden, Rom. 14:5, 6; of ook een van die schaduwen, die, nu het lichaam, namelijk Christus, gekomen is, moesten ophouden; hetwelk gemakkelijk te zien is, zo men slechts onpartijdig oordelen wil, dat een aanmerkelijke misslag is.
Zulk leren en schrijven bevalt echter wonder wel aan die mensen, die in deze graag het liefelijke juk des Heeren, doch hetwelk hun verdrietig is, van de hals zouden werpen, en dat wel onder voorwendsel van Christelijke vrijheid. Indien de openbare geschriften in de wereld niet gelezen werden, men zou niet kunnen geloven, dat juist onder hen, die het dispuut over de Sabbat zo heftig in de hogescholen aangevangen hebben, personen gevonden worden, die de spot drijven met het bestraffen van de zonden in groten en kleinen, en met een nauwkeurig onderzoek naar de oorzaken van Gods oordelen over landen en steden; even alsof het gebod des Heeren, waarin dit de leraren belast wordt en dat wij vinden in Jes. 58: 1. Ezech. 16:2. 1 Tim. 5:20, nu uitgediend had, en alsof het nu een teken was van een getrouw leraar, die van God gezonden is, de persoon des mensen aan te zien; juist het tegendeel van hetgeen placht te wezen. Matth. 22:16. Wil men zien, hoe zorgvuldig en nauwkeurig de mannen Gods de oorzaken van des Heeren oordelen hebben onderzocht, men leze slechts Jozua 7; 2 Sam. 21:1; Job. 10:2 en 13:23.

Professor Johannes Hoornbeek zegt, schrijvende tegen de Joden „Gelijk de gezondheid niet kan worden hersteld, zolang het kwaad niet wordt weggenomen, zo pleegt de Heere Zijn roede niet weg te nemen, vóór en aleer de zonde wordt bekend, betreurd en gelaten"; waarom hij de Joden ook raadt te onderzoeken welke de oorzaak is van de oordelen, die hen getroffen hebben en nog treffen. Wij behoren immers in deze geen mindere voorzichtigheid en zorgvuldigheid in acht te nemen, dan de goddeloze Saul, ja dan de blinde heidenen en de Filistijnen, die nauwkeurig de oorzaken van Gods oordelen hebben onderzocht, gelijk blijkt uit 1 Sam. 5, 6 en 14.
Hieruit blijkt uit welke geest dit is voortgekomen, dat men zulke disputen tegen de

Sabbat op de baan gebracht en daardoor de hogescholen en kerken zo ontroerd heeft. Wij willen daarmee evenwel allen, die met de zodanige in dit punt hetzelfde gevoelen hebben, niet beschuldigen, alsof zij de bovengenoemde spotternijen toestemden, dat zij verre; wij twijfelen niet, of velen van hen hebben een afkeer van zulk een loszinnig voorgeven. Nog meer; onder hen, die zoveel en zo heftig schrijven tegen des Heeren rustdag worden er gevonden, die met verachting spreken van het naarstig bezoeken der lidmaten, van het uitoefenen der Kerkelijke tucht, van het naarstig en veel catechiseren en dergelijke plichten meer, de leraren zo ernstig in Gods woord aanbevolen en hun door Synodale besluiten en Kerkelijke ordinantiën opgelegd. Ook tonen sommigen, dat zij niet verdragen kunnen, dat iemand door een bijzonder nauwgezette wandel, door deftigheid in woorden, zeden en in het ganse bestuur van zijn leven, zich van de menigte afzondert en deze niet navolgt, Exod. 23:2; welk ongezouten of liever ongebonden schrijven door zeker geleerd man ernstig wordt bestraft. Vide, notas Isaaci Hermanni in postremam, thesin A. H. de origine error.

Doch het is te vrezen, dat in deze tijd van loszinnigheid en verval wel meer dergelijke verderfelijke geschriften zullen opwellen. Waarom een ieder, die zijn zaligheid liefheeft, des te meer op zijn hoede moet zijn.

Gij dan, gunstige lezer! laat alle vooroordelen en alle eenzijdigheid varen, tracht met onze geringe arbeid uw voordeel te doen en zo uw zaligheid met vrezen en beven uit te werken, waartoe wij U des Heeren zegen wensen.

Abraham van de Velde

De wonderen des Allerhoogsten

vertoond in de gedenkwaardige opkomst van het VERENIGD NEDERLAND.

HISTORISCH GEDEELTE

1. De geschiedenis van Nederland is zeer merkwaardig

Naar waarheid wordt door de geleerde historieschrijver Hooft, sprekende van de zaken van Nederland getuigd, (zie zijn boek op het jaar 1655) *dat vele eeuwen terug geen stof geleverd hebben, die rijker is in allerlei leringen van het beloop van wereldse dingen, of wondelijker, of waardiger waargenomen te worden tot onderwijs van vorsten en volken.*
Waarom het ook geschied is, dat een grote menigte door het beschrijven van de Nederlandse geschiedenissen, de wonderen in de onlusten en oorlogen voorgevallen, getracht hebben hun naam bij de nakomelingen in gedachtenis te laten. Ja, gelijk Alexander de Grote door de oorlogen door hem gevoerd, en door zijn ongewone heldendaden, dermate de uitstekende verstanden heeft bekoord, dat (zoals verteld wordt) wel tot boven de vijftig zich hebben bemoeid, en als afgesloofd, om zijn daden en zijn leven te beschrijven, zo zouden mogelijk geen minder getal schrijvers, zo vrienden als vijanden, ook onpartijdige, Hoog en Nederduitse, Franse, Engelse, Italiaanse, Spaanse te vinden zijn, die een groot deel van hun dagen en nachten besteed hebben, in het beschrijven van de beroerten en de zaken van Nederland. Maar wat er ook is en wordt beschreven, zo kan nochtans het beloop der zaken en wonderen in deze voorgevallen, door het verstand of de pen niet omvat, voorgesteld of uitgedrukt worden. Waarom wij zien, dat nog in onze dagen telkens nieuwe historiën van de zaken van Nederland uitkomen. Elk meent nog wat te kunnen bijbrengen tot hetgeen door anderen beschreven is, hetzij door meer of beter te verhalen. Wij willen niemand de lof, die hem toekomt, benemen. Maar één zaak is te beklagen, dat de duivel de gedenkwaardigheid van deze geschiedenissen weet te gebruiken om zijn helse voeten voort te zetten en de gemoederen te vergiftigen. Zo vindt men er, die door het verhalen van het begin der reformatie, de reformatie van de religie, en de leraren daarvan zoeken verdacht te maken, de sekten te verdedigen, de roomse religie te bevorderen, zelfs tot toelating van de vrije uitoefening van hun afgodische godsdienst.
Dat is, om het met één woord te zeggen, spreken van de beroerten van Nederland, om het Verenigd Nederland te beroeren, en van de reformatie en de Gereformeerde religie om die te dempen. Want daar deze drijven, (dat in het vervolg van dit traktaat zal worden weerlegd) dat men om de ware Gereformeerde religie niet heeft geoorloogd, beoorlogen zij de religie; daar zij de weg banen om een mengelmoes van alle sekten in het land te doen ontstaan, ja om door het pausdom overheerd en verteerd te worden.
Wij achten het nodig dit hier te zeggen, tot waarschuwing van alle goede vaderlanders en liefhebbers der waarheid, opdat zij toch wel toezien, dat zij in het lezen en onderzoeken van de geschiedenissen van Nederland, aan hun zielen geen schade lijden, en zodanige boeken en traktaatjes leren mijden. Temeer daar in zodanige geschiedenissen en schotschriften het voornaamste doel verdonkerd, ja, weggenomen wordt, waarom wij de geschiedenissen, bijzonder die ons aangaan en van onze Nederlandse spreken, moeten lezen. Want zij moeten door ons niet onderzocht worden

uit enkele nieuwsgierigheid, om slechts te weten wat er alzo gebeurd is; maar voornamelijk moeten wij daarin leren kennen de genade, trouw en weldadigheid des Heeren aan onze vaderen, en in hen aan ons bewezen; alsook Zijn grote macht, en de menigvuldige wonderen, die onze God, ons ten goede heeft betoond en werkt, om daarmee ons voordeel te doen. Want, zoals boven gezegd is, gelijk in vele eeuwen geen waardiger of wonderlijker zaken zijn voorgevallen, dan in onze Nederlandse beroerten, zo mogen wij ook in waarheid wel zeggen, dat de God des hemels in vele eeuwen Zijn verschrikkelijke macht en Zijn uitgestrekte arm, in klaarblijkelijke hulp en wonderen niet betoond heeft, om „een hinkend volk te maken tot een overblijfsel, en die ver heen gestoten waren tot een machtig volk," als Zijn Majesteit aan dit land en aan deze Republiek gedaan heeft.

Onder de verscheidene voortreffelijke geschiedschrijvers die dit aanmerken, verdient in het bijzonder lof toegebracht te worden aan de heer Van de Sande, die ik des te liever noem, omdat hij kort en beknopt de zaken van Nederland verhaalt, en zijn werk voor een kleine prijs voor het algemeen te bekomen is; mede omdat in die historie de zaken van Nederland zeer ver, en tot op onze tijd worden vervolgd.
Welke dingen ons duidelijk aantonen, hoe onze grote God onze Vaderen als door een rode zee van langdurige en bloedige oorlogen, doch waarin de Heere voor ons gestreden heeft, gebracht heeft in een gezegend Kanaän, waarin Hij hen met alle tijdelijke en geestelijke zegeningen heeft overgoten, ja overladen, zoals de Psalmist spreekt in Psalm 68:20; waarvan wij, hun nakomelingen, nog de heerlijke vruchten genieten.

2. Ons doel met deze beschrijving

Ons voornemen is niet om in het vervolg te verhalen, hoe het zich in deze oorlogen heeft toegedragen, want dat kan men lezen bij de historieschrijvers van Nederland. Ook zullen wij geen werk maken om het recht van onze oorlog lang en breed te betogen, want ook dat is van verscheidene voortreffelijke mannen gedaan, zelfs in bijzondere traktaten, daarover uitgegeven. Het is kennelijk, dat onze voorvaderen daartoe zijn gedrongen en geprest geweest door de onderdrukking, die de Koning van Spanje, als een tiran, tegen zijn eed en het recht van het land, hun heeft aangedaan; bijzonder door zijn wrede plakkaten, en nog wreder uitvoering ervan.
D. P. Pers verhaalt in zijn „Ontstelde Leeuw," dat de Koning van Spanje de heer Montigny bij zijn afscheid vroeg, wat toch de voornaamste oorzaak was van het morren van het volk, en dat, hij daarop antwoordde, dat hij niet twijfelde of de Koning was zich van alles bewust. Doch dat hij die hield te spruiten uit *de heimelijke invoering van de inquisitie* en dat deze tevens de voornaamste oorzaak geweest is van „het Verbond der Edelen." Zo spreekt Pers in zijn „Ontstelde Leeuw," op de jaren 1562 en 1566.
Ook blijkt dit in de voorrede van de Pacificatie (Godsdienstvrede) die gemaakt is de 22e juli 1578, daar onze vaderen aldus spreken:

> *„Aan een ieder is kennelijk genoeg, dat de bloedige plakkaten, die eertijds gemaakt zijn op het stuk van religie, door ingeven, raad en toedoen van de vreemden, en bijzonder van de Spaanse natie, zonder de Staten des lands daarover te horen, en sindsdien met hoe langer hoe meer gestrengheid en onverdragelijke strafheid zijn onderhouden, de oorsprong zijn van al onze tegenwoordige zwarigheden, als ter gelegenheid van die in enige manieren des*

lands privilegiën, rechten en loffelijke gewoonten verbroken en onder de voet gebracht zijn, hetgeen eindelijk een jammerlijke krijg veroorzaakt heeft."

Terecht worden hier de bloedige plakkaten en hun uitvoering gesteld onder de oorzaken van de Nederlandse oorlog. Want uit de plakkaten is gesproten de inquisitie, uit de inquisitie de nieuwe bisschoppen, en uit de nieuwe bisschoppen de bloedraad, uit de bloedraad een algemene inbreuk op 's lands privilegiën, welke de Koning van Spanje met een dure eed had beloofd, te zullen handhaven. In zijn „Blijde Inkomst," artikel 58, „ontslaat hij de onderzaten van zijn gehoorzaamheid, zo hij in het allerminste tegen 's lands privilegiën deed, of gedoogde gedaan te worden."

Het is ook waardig opgemerkt te worden, dat de Prins in zijn „Apologie" pag. 59 en 60 getuigt, „dat de Staten de Koning geen eed gedaan hebben voor hij hun dit beloofd had."

De historieschrijver Hooft merkt aan in zijn eerste boek, pag. 3, *dat die van Holland de Koning hun eed niet hebben gedaan, vóór en aleer de Koning hen eerst had gezworen.*

Zodat de Koning zijn eigen vonnis velt, en zijn eed de oorlog van deze landen tegen hem rechtvaardig maakt; behalve dat de willekeurige onderdrukking van alle privilegiën, personen en Staten van zichzelf voor ons pleit.

Doch ons doel is voornamelijk om de uitkomsten van deze oorlog aan te wijzen, en hoe, en waarom de Heere ons niet minder wonderlijk als goedertieren heeft geholpen. Want hoewel in het begin, en daarna meermalen, het scheepje van onze Republiek geheel en al te gronde scheen te gaan, onmachtig de stormen en golven van de Spaanse Oceaan uit te staan, zo heeft de Heere nochtans in de eerste oorlog, die met de uiterste hevigheid gevoerd is, ons zo geholpen, dat wij niet zijn verteerd alleen; maar dat Hij zelfs de machtigste potentaat van het Christenrijk, de Koning van Spanje, Filips II, zo afgemat, benauwd en uitgemergeld heeft, dat zijn kantoren tot driemaal toe insolvent geworden en niet bij machte om de renten te betalen, hij eindelijk gedwongen werd om te verzoeken, en door alle mogelijke middelen te bevorderen en uit te werken een wapenstilstand, die hij na veel moeite, door het toedoen van sommigen, in 1609 voor de tijd van 12 jaar bekomen heeft, na 40 jaar oorlog gevoerd te hebben.

Van Sande merkt in zijn *Nederlandse historie,* vierde boek op het jaar 1609 aan, dat de langdurigste oorlogen, daar de Griekse en Romeinse historieschrijvers van gewagen, zijn: de Peloponesische oorlog, die 27 jaar geduurd heeft; en de Punische oorlogen, van welke de eerste 23, de tweede 17 en de derde 4 jaar duurden.

Tijdens de wapenstilstand is het land vol twisten en verwarringen geraakt; waardoor Spinola de handen vrij gekregen heeft om de Paltz, Gulik, Wezel, Rijnberk, Aken enz. in te nemen, waardoor hij de wapenen van Spanje nader aan onze grenzen bracht. Ook is daardoor de oprichting van de West-Indische Compagnie verhinderd, door welker oprichting men toentertijd zei, dat de Koning gedrongen werd de wapenstilstand te verzoeken.

Er is ook geen twijfel aan, of hij is voor die Compagnie zeer bevreesd geweest, daar zij hem dreigde in zijn zilvermijnen te zullen vallen, en dat, nu zijn kantoren, zoals boven gezegd is, zo zeer uitgeput waren.

3. Nederland, voor en na het twaalf jarig bestand

Maar hoe is het toch gegaan na de wapenstilstand, en in onze tweede oorlog, die geduurd heeft van 1621 tot 1648? Al wederom is de Heere voor ons aan de spits geweest. Doch eer wij daartoe overgaan kunnen wij niet nalaten met een woord aan te wijzen, wat na de tijd, die het bestand duurde (van welk bestand de vijand veel voordeel getrokken heeft) heeft plaats gehad.

Als het Twaalfjarig Bestand bijna geëindigd was, in het jaar 1621, heeft de Koning van Spanje, naar zijn oude manier het vossenvel aantrekkende, Pieter Peckius, kanselier van Brabant, naar 's Gravenhage gezonden om met een zoetvloeiende rede de landen te bewegen, hem voor hun natuurlijke Heer te erkennen en aan te nemen; voorgevende dat dit het rechte middel zou zijn, om alle gewenste voorspoed te genieten, als de Nederlanden tot één lichaam onder hun Koning zouden verenigd zijn; en dat deze billijke condities zou maken. En toch is dit van Hun Hoogmogenden, wie dat zoet gefluit van de Koning van Spanje niet onbekend was, niet alleen afgeslagen, maar de Staten hebben bovendien de gezant met nadruk tegemoetgevoerd:
„dat al degenen, die door enige voorstellen of door andere wegen het souverein recht van deze landen poogden in geschil te trekken, te bestrijden of enige andere prinsen toe te eigenen, of iets daarnaar smakende, voor onbevoegd gehouden zouden worden, om in enige traktaten bij Hun Hoogmog. toegelaten te worden."
De Koning bemerkende, dat voor hem de minste hoop niet over was om met schone fluwelen woorden, die hem weinig geld kostten, de Verenigde Provincies te verlokken, begon weer zijn oude aard te tonen, en alle krachten in te spannen om met geweld van wapenen deze landen tot gehoorzaamheid te dwingen. En hoewel omstreeks die tijd grote verandering in de Spaanse regering kwam, door de dood van Filips II, was de heerszucht van Spanje over, en de haat tegen deze landen zo groot, dat Spinola met een leger van bijna 40.000 man tegen ons is afgezonden. In de volgende jaren hebben de Spanjaarden alle moeite aangewend om grote heirlegers te vergaderen en machtige vloten uit te rusten, geen volk of geld sparende om het uitnemendste van hun macht te land en te water tegen ons aan te voeren.

Maar niettegenstaande dit alles is de Nederlandse Republiek, als een rots onbewegelijk blijven staan in het midden van de golven van de Spaanse Oceaan. Bovendien heeft zich in deze oorlog alles zo toegedragen, dat al het woeden van Spanje nergens anders toe scheen te strekken, dan tot zijn eigen schande en tot zijn ondergang, en tot reputatie, roem en vermeerdering van onze Staat, die ná 1590, - naar de wens van Prins Willem I, - niet alleen verdedigender, maar ook aanvallender wijze te werk ging, daar de Prins verklaard had, dat dan meer dan de helft zou gewonnen zijn.
Onze Staat breidde zich daarop uit onder de sterkten, steden en landen der vijanden, tot verwondering der gehele wereld. Goch, Lingen, Oldenzaal, de hoofdstad van Twente, Grol, 's Hertogenbosch door de vijand: „Invictissimum adversus haereticos propugnaculum" „het onverwinbaarst bolwerk tegen de ketters" genaamd, Wezel, het slot van ons land en de sleutel van Westfalen, Maastricht, Rijnberk, Breda, 't Huis te Gennip, Dalen, 's HertogenRaden, Valkenburg, Gemert, Sas van Gent, Hulst, - de deur van Vlaanderen met alle forten, bijna 30, - behalve verscheiden andere plaatsen en sterkten werden paarlen aan de triomfkroon van deze Staat; behalve hetgeen in Oost en West de vijanden is ontnomen, zoals: Guinea, Malakka, Columbo, Olinda Elmina enz. Daarbij nog vele overwinningen te water, waardoor talloze schepen van de

vijanden vernield en genomen, ja machtige vloten en onwaardeerbare schatten in de handen van deze Staat gevallen zijn. Denkt slechts aan de verovering van de Spaanse zilvervloot door de dappere Piet Hein in 1629; en hoe tien jaar later door de vermaarde zeeheld Tromp, die ontzagwekkende Spaanse scheepsmacht bij Disins verslagen werd; toen in weinige dagen zulk een menigte schepen uit deze landen op de vijand zijn afgevaren, dat het schepen scheen te regenen, tot ontsteltenis van de omliggende landen en koninkrijken.
Commelin verhaalt in zijn boek „Frederik Hendrik" genaamd, deel 2, jaar 1639, „dat tot elks verwondering in de tijd van 36 à 37 dagen een vloot van 12 schepen aangroeide tot 90 oorlogschepen, 13 branders en 6 victualieschepen, welbewapend en met bootsvolk en soldaten bemand".
Kortom, men heeft enige jaren niet anders gedaan als dankdagen houden, klokken luiden, pektonnen aansteken, kanonnen lossen, en andere vreugdetekenen aanrichten, vanwege de overwinningen op onze vijanden; hetzij dat wij enige vloten, steden of sterkten veroverd of vijandelijke legers verslagen hadden, hetzij dat onze vijanden van hun invallen in de landen werden teruggedreven, of dat zij met schande hun belegeringen moesten verlaten en opbreken, of op andere wijzen in hun voornemens gestuit werden.

Met recht mag op deze twee strijdende partijen toegepast worden, wat van het huis van David en van Saul gezegd wordt, 2 Sam. 3:1. „dat er lang krijg was tussen het huis van Saul en tussen het huis van David, doch David ging en werd sterker, maar die van het huis van Saul gingen en werden zwakker."
Want ook de oorlogen tussen Spanje en de Verenigde Provincies zijn zeer langdurig geweest, maar deze zijn gewassen en groot geworden, daarentegen is de machtige monarchie van Spanje, die zich beroemde, dat haar landpalen altijd door de zon beschenen werden, wonderlijk verzwakt. Ja, haar trots en hoogmoed zijn zo vernederd, dat onze erfvijand, die vroeger naar geen bidden en smeken van de landen had willen horen, wiens bevelhebber met een prachtige beeltenis te kennen gaf, dat hij de Staten de voet op de nek had gezet, zo gedwee werd, dat hij eindelijk als voor onze voeten is neergevallen, roepende en biddende om vrede, daar hij het niet langer tegen de provincies kon uithouden. Er was in de Spaanse Nederlanden een algemeen geroep, dat ze met ons vrede moesten zien te maken, op welke conditie dan ook, want dat zij anders verloren waren.

De Koning, wiens dienaren ons voor bedelaars, geuzen, schelmen en verraders hadden gescholden, gelijk Bor meldt in zijn 24e boek, pag. 73; die gezworen en gezegd hadden *liever alleen heer te willen zijn van de aarde, bomen, beesten, bossen, wateren en vissen van deze landen, dan te dulden dat één persoon, in 't minst met ketterij besmet, daarin zou leven;* die ook tot Hertog Karel, de broeder van Maximiliaan gezegd had, toen afgezonden om 's Konings verbitterd gemoed tot zachtheid te stemmen, *dat hij liever het land wilde verliezen, dan de minste inbreuk op de Rooms Katholieke godsdienst gedogen;* dat Spanje, dat ons verklaarde lijf en goed verbeurd te hebben, is genoodzaakt geweest onze gezanten te verzoeken, te Munster over het handelen van de vrede bijeen te komen, hen daar te zegenen; en te vereren met de titel van hun Excellenties, ons te verklaren voor vrije Nederlanden, ja tot bemiddelaars te verzoeken, in zijn geschillen met andere vorsten, en zo door ons gezegend te worden.

4. Een paar wonderlijke gebeurtenissen

Zij, die achtgeven op voortekenen en wonderlijke gevallen, merken enige dingen op, waaruit men al iets heeft willen afleiden. Daar voorname historieschrijvers en onder hen regenten en leraars, het niet te gering achten deze te beschrijven, zo zullen wij er hier enige bijvoegen; daar het vermakelijk is ze te lezen, en onze grote God in kleine en geringe dingen soms Zijn wonderlijke Voorzienigheid toont; al is het slechts door het vertellen van een droom, Richt. 7:13; en het slijpen der pijlen, Ezech. 21:21.

Toen bij het vertrek van 's Prinsen leger in 1568 de Spanjaarden zich zeer moedig toonden te zijn en wonderlijk roemden, gebeurde het dat een zwaardvechter van Arnhem, Wolphart genaamd, dit snorken niet kunnende verdragen, de Spaanse lanciers begon te verachten, zeggende, dat hij er wel honderd op een rij uit het zadel wilde lichten, hetwelk hij zei in tegenwoordigheid van verscheidene Spanjaarden, die zich met hem op het veerschip tussen Antwerpen en Brussel bevonden. Dit werd terstond de Hertog van Alva meegedeeld, die Wolphart ontbood, en hem gelastte te doen wat hij gezegd had, of dat hij zou gedood worden. Hij valt op zijn knieën, bidt om genade, beschuldigt de losheid van zijn tong, maar het was alles te vergeefs. Alva bleef bij hetgeen hij gezegd had. Door veel bidden kwam hij echter van honderd op vijftig, van vijftig op vijf en twintig; eindelijk werd hem toegestaan met drie Spanjaarden de strijd te aanvaarden. Het beste paard uit de stal van de hertog werd hem gegeven. Dit had plaats te Brussel in tegenwoordigheid van de Hertog, en van een grote menigte mensen. Drie moedige Spanjaarden treden in het strijdperk, waarvan hij eerst de twee eersten, en daarna de derde uit het zadel lichtte.
De heer Van Reijd, die dit verhaalt op het jaar 1568, voegt er bij, dat het een vertoog en afbeelding geweest is van het begin en het einde van de oorlog van Nederland, die zonder enige macht tegen de machtigste Koning begonnen is.
Zie ook D. P. Pers op het jaar 1568, alsook Jakobi Lidii, Gloriosum Belgium pag. 38.

Toen de Nederlanders het gemoed van de Koning door geen reden konden vermurwen, zijn zij eindelijk de oorlog begonnen, die zeer tot hun lof, en tot schande van de Spanjaarden voltrokken is.
D. P. Pers en Van Reijd tekenen mede aan, dat de Bisschop van Keulen in hetzelfde jaar (1568) een schouwspel gaf van een leeuw en een stier, die hij met elkaar liet vechten. Hij gaf de leeuw, wiens overwinning hij zich verbeeldde, de naam van de *Hertog van Alva,* om daarmee de Hertog en de Spanjaarden te behagen; de stier die van *de Prins.* Als zij met elkaar in het strijdperk kwamen, deed de leeuw, die men enige tijd had laten vasten, een sprong op de stier, en scheurde hem met zijn klauwen een stuk vlees uit het lijf. De stier die vreselijk brulde, poogde de leeuw met de horens af te weren, nam de leeuw, die de sprong hervatte op de horens en wierp hem over zijn rug ter aarde. Hij viel de leeuw nog eens aan, en wierp deze zo hoog, dat hij ter aarde neerplofte, en de aanval niet weer durfde te herhalen. De dolgeworden stier begon de leeuw te vervolgen, en joeg hem van het ene einde van het perk tot het andere, waarover de Bisschop beschaamd, en voor het leven van de leeuw vrezende, de stier liet doodschieten.
Zeer gemakkelijk kan deze gebeurtenis op Alva en de Prins toegepast worden, want nadat Alva de Prins aangevallen, verwezen en een groot deel van zijn goederen ontrukt had, heeft zich eindelijk de victorie naar de Prins gewend; en om van hem verlost te worden, heeft de Koning van Spanje een moordenaar opgezocht om hem te doorschieten. Dit in het jaar 1568.

Van Reijd de slag van Vlaanderen beschreven hebbende, vertelt nog twee andere voorvallen, die in het jaar 1601 geschied zijn. Het eerste is een gevecht van een hoop jongens te Antwerpen, die enige honderden sterk, zich in twee hopen verdeeld hebben. Elke hoop koos zich een overste of kapitein. De ene hoop gaf zijn overste de naam van *Albertus,* de andere noemde zijn overste, *Maurits.*
Deze aan elkaar rakende, is er zo hevig met stokken en stenen gevochten, dat er enige dood zijn gebleven. De Marktgraaf daarbij komende zocht deze vechtende partijen met het volk, dat hij bij zich had te scheiden, doch alles was tevergeefs, zodat men genoodzaakt was enige compagniën burgers in de wapenen te brengen, die de genoemde Albertus met geweld de handen en slagen van Maurits onttrokken hebben. Die, niettegenstaande hij bij zijn partij dapper had aangelopen, bovendien nog op het stadhuis gegeseld is. De voornoemde Maurits heeft zich met de vlucht naar Bergen op Zoom gered, en hoewel hij nog geen bekwame ouderdom had om de krijg te volgen is hij nochtans als soldaat aangenomen.

Terzelfder tijd, schrijft Van Reijd, had de Admiraal, die in de slag van Vlaanderen gevangen genomen was, om in zijn langdurige gevangenis de tijd wat te verdrijven, twee hanen laten vechten, waarvan hij de ene *Albertus* en de andere *Maurits* noemde. Als Maurits de strijd gewonnen had, heeft hij ze weer enige dagen in hun hok laten opsluiten; daarna liet hij ze weer vechten, maar veranderde hun namen. De haan, die te voren Albertus, maar nu Maurits heette bleef overwinnaar, zodat de Admiraal daarover verdrietig werd, als houdende dit, gelijk Van Reijd getuigt, voor een kwaad teken.
In deze en dergelijke zaken, die op zichzelf aangemerkt van geen groot belang zijn, heeft de Heere evenwel de trots van onze moedige vijanden bespottelijk gemaakt voor de aanschouwers, en bij velen een indruk gegeven van grote gevolgen. Dat de zaak naar de vrees van onze haters, en naar de hoop der verdrukten en der patriotten is uitgevallen, hebben de tijden geleerd. Onze vaderen hebben uit deze dingen kunnen voorzeggen, hetgeen in volgende tijden gebeuren zou, want wat zij nauwelijks hebben kunnen hopen, heeft de Heere ons doen beleven, die ons vroeger zo verdrukte volk geroepen heeft om overwinnaars te zijn van de overwinnaars, en onze voeten te zetten op de hals van de machtigste Koning van Europa, gelijk Israël eens belast werd ten opzichte van de koningen van Kanaän. Jozua 10 : 24.
Daarenboven hebben zich de armen van onze Staat uitgestrekt in Oost, West, Zuid en Noord, tot aan de einden van de aarde, en hebben alle naties haar schatten en kostbaarheden, als de markt der heidenen zijnde, tot ons overgebracht, Jes. 23 : 3, waardoor wij in rijkdommen genoegzaam alle koninkrijken van de gehele Christenheid te boven gingen; onze kooplieden zijn geworden als vorsten, en onze handelaars de heerlijksten van het land. Ja, wie goud of zilvermijnen boven de aarde wilde zien, behoefde slechts in Holland te komen; zodat wij volmaakt geworden zijn in heerlijkheid, en onze naam in verre landen is uitgegaan.
Zelfs onze vijanden hebben hiervan getuigenis moeten geven. Lipsius raadt in een brief de Koning van Spanje aan ons door vrede of door stilstand van wapenen in verwarring te brengen, er bijvoegende: „allen in het algemeen zijn in hun fleur, en in het bijzonder, die daar regeren zijn allemaal zo rijk en machtig als kleine koningen.” Zie Bor in zijn 32e boek op het jaar 1595.

5. De eerste en voornaamste Oorzaak van de opkomst van ons land

Wel, wat is toch de oorzaak van al deze wonderen? Hoe en waardoor zijn wij zo groot geworden? Wie zullen wij de eer daarvan geven? Is het gekomen door onze macht of wijsheid? Geenszins, het zou geheel verfoeilijk zijn, als men overdenkende wat in het land heeft plaats gehad zijn eigen handen zou kussen, of aan zijn eigen garen roken, of dat wij zelfs onze prinsen daarvan den lof zouden geven, want ook dat zou een misdaad voor de Heere zijn.
Het is enkel vleierswerk, dat men in het jaar 1629, in zeker boek, getiteld: Mordechaï, pag. 68, Prins Hendrik afbeeldde op een altaar, met de steden Wezel en 's Hertogenbosch onder de voeten, alsof wij de roomsen gelijk geworden waren, die hun heiligen op altaren zetten en Goddelijke eer aandoen. En vooral is het een gruwel, dat men in de eergedichten gezet heeft: „voor 's Prinsen Godheid neigt haar hoornen de Maas" enz. Weg met zulke pluimstrijkers en afgodendienaars, rechte prinsenslaven, die dus vlees tot hun arm stellen. De heidenen zullen eens opstaan tegen zulken, daar zij de eer der overwinningen niet de mensen, maar op hun wijze de goden toeschreven. Dit moet bij een recht Christen vaststaan, dat het paard wel ten oorlog bereid wordt maar dat de overwinning van de Heere komt.
Voortreffelijk zeiden de Staten-Generaal door hun ambassadeurs eens tot de Koningin van Engeland in het jaar 1598: „dat God de Heere Zich daarom Heere der heirscharen liet noemen, omdat Hij de victorie niet geeft aan de „machtigste partij, maar aan degene, wie het Hem behaagt."

Daarom willen wij ook Zijne Goddelijke majesteit, en niemand anders, alle roem en eer van de opkomst der Verenigde Provincies toebrengen; Hem, die van het ontstaan van onze Republiek, en in de benauwdste tijden, door vele wonderen en een uitgestrekte arm getoond heeft, met Zijn Goddelijke macht voor ons aan de spits te treden, die boven alle bevatting, zó genadig met ons gehandeld heeft, dat, toen alle landen vervielen, en door het oorlogsvuur verteerd werden, deze staat, waar, gelijk de Jezuïet Strada, Lib. I, D*e Bello Belgium,* wel aanmerkt, zo vinnig is gestreden, alsof het gebied over geheel Europa eraan verbonden was, in het midden van de brandende oorlog, als de doornenbos van Mozes, niet alleen onbeschadigd gebleven is, maar zich als een liefelijk groeiende en opgaande boom meer en meer verheven en uitgebreid heeft, en in rijkdom, nering, menigte van inwoners, grote macht binnen en buiten 's lands, zelfs tot aan de uiterste palen der aarde, zodanig gewassen is, dat onze vreze op alle volken gevallen is, en de machtigste potentaten hun wapenen met de onzen zochten te verenigen.
Een zaak, waarover zelfs onze vijanden, en onder hen ook de Jezuïten, zich niet genoeg konden verwonderen. Dit alles, wij moeten het bekennen, is van de Heere geschied, Die, zoals Van Reijd aanmerkt op het jaar 1570, „in de opkomst van deze landen, tegen en boven de gedachten en raadslagen, ook van de wijsten en kloekmoedigsten heeft gehandeld, in klaarblijkelijke betoning van Zijn Goddelijke Voorzienigheid, opdat Hij van alles alleen de eer voor Zichzelf zou behouden, en die niemand mededelen."

6. De Prins van Oranje en vele anderen verdienen lof

Wij zeggen dit alles niet, omdat wij de wijze, vrome en manhaftige regenten en hoofden in de staatkunde en in de krijgskunst, en bijzonder de Prins van Oranje, onze gouverneurs en generaals hun lof willen ontnemen, of door ondankbaarheid hun daden in het vergeetboek willen stellen; dat zij verre. Wij weten, dat naast God ons welvaren uit hen is voortgekomen, en dat voor een volk niets verfoeilijker is, dan ondankbaarheid jegens zijn vrome regenten.
Hier is ten volle waarachtig, wat de leraar N. Byfield, in Cap. 1 : 12 ad. Collossenzen heeft getuigd: „dat gelijk het een grote goddeloosheid is de voornaamste Werkmeester de eer niet te geven, die Hem toekomt, het zo ook een grote zonde is niet te erkennen het instrument, van hetwelk wij enig goed ontvangen."
Waarom ook de Staten van Holland, evenals de Edelmogende Heren gecommitteerde Raden van Zeeland, in hun brief aan die van Friesland in 1597 melden, de loffelijke besluiten, heerlijke expedities, heldendaden en verrichtingen door de Prins van Oranje hooggeacht en zijn kinderen, zonder verschoning van lijf, goed en bloed tot afwering van de Spaanse tirannie, en bevordering van de Nederlandse vrijheden genomen en gedaan, en welk verlies van goed en bloed en hoge bezwaarnis het Huis van Nassau daardoor was overkomen, er met recht bijvoegende, „dat ondankbaarheid in zulke stukken God en alle eerlijke mensen ten hoogste mishaagt." Bor. lib. 34. fol. 17.

Ja, het moet noodzakelijk veel kwaad aan een volk en land veroorzaken, vooral wanneer het ondankbaar bevonden wordt tegen zulke hoge personen, die door onvermoeide zorg, voortdurende moeite, ongewone trouw, wakkerheid en moed, opzetting van goed en bloed en andere duizenden levensgevaren, dubbel de naam van *„Vader des Vaderlands"* verdienen. Zoals dan ook in 1577, toen Prins Willem door Holland trok, de menigte met blijdschap en dankbare erkentenis uitgalmde: „Prins Willem Vader is gekomen," met zulk een warme toegenegenheid, dat het, naar luid der historie (P. C. Hooft op het jaar 1577 en Bor in zijn 18e boek op 1584) op ieders aangezicht te lezen stond, en dat men zich niet genoeg kon verzadigen in het zien van hem, die zij, naast God, voor degene hielden, die hen uit de Spaanse slavernij had verlost. Want ook de Staten stelden in hun grootste ongelegenheid, naast God, hun vertrouwen op 's Prinsen kloekheid, verstand en voorzichtigheid, hem de wacht van alles toevertrouwende, gelijk Bor zegt in zijn 7e boek, pag. 40.
En niet alleen dit, maar de Staten-Generaal geven de Prins ook deze lof in zijn grafschrift: „Dat hij als een Vader des Vaderlands de dienst van deze landen meer geacht heeft dan zijn eigen welvaren en voorspoed van hem en de zijnen, en dit meest uit eigen middelen heeft bekostigd, en tweemaal twee machtige heirlegers op de been gebracht, en dat hij daarmee door hulp en order van de Heren Staten, de tirannie der Spanjaarden heeft verdreven en afgeweerd."
Die een breder verhaal van 's Prinsen verdiensten begeert, kan lezen de brief van de Staten van Holland geschreven aan de provincie Utrecht in 1580, te vinden bij Pieter Bor in het 15e boek op hetzelfde jaar.

Dat ook de Prins niet alleen zijn middelen tot welwezen van het land met zijn vier broeders heeft opgezet, maar dat hij daarvoor met nog drie van zijn broeders zijn bloed en leven heeft gegeven, is bekend, en moet ook dankbaar door alle patriotten erkend worden. Met recht vergelijkt Van Reijd in zijn 3e boek de vijf broeders van Nassau met de vijf Maccabese broeders. Ook moet men toezien, dat niet gebeure, wat

Hooft zegt in zijn historie op het jaar 1572: „Dat velen, welke zich voortreffelijk voor de vrijheid en het welzijn hebben gekweten, door ondankbaarheid in het vergeetboek gesteld zijn," niettegenstaande de nakomelingen van hun arbeid rust en overvloed hebben. „Ja zelfs, zegt hij, de stichters van de grootheid der roomse en andere heerschappijen, hebben geen of klein deel aan de weelde daarvan gehad, en hun bloed vergoten voor nazaten, die gemakkelijk in zulk een geërfde mogendheid vallende, nauwelijks iets anders daarvan eigenden, dan het misbruik en het verlof van alle bedenkelijke dartelheden, moedwil en wulpsheid te plegen. Welke overdaad, zegt hij, en zedenschennis, dat onder ons nimmermeer plaats grijpe, voortaan de Goddelijke Voorzienigheid wel vurig te bidden staat."

Deze woorden zijn zeer opmerkelijk. Het spreekwoord van de heidenen is waarachtig, „dat de aardbodem niets erger voortbrengt en draagt dan een ondankbaar mens;" en ofschoon het de weldadige niet kwalijk voegt zijn geschonken weldaden te vergeten, zo past zulks geenszins hem, die ze heeft ontvangen. Het is ook niet genoeg erkentelijk te zijn, maar gelijk Aristoteles het wel begrepen heeft, „een weldaad dient altijd in zulk een achting en gedachtenis bij de ontvanger te wezen, als toen hij die het eerst ontving en nodig had." Dit is ook volgens de grote theoloog Amesius in *Medulla* lib. 2 kap. 17 thes. 63, de ware Godsvrucht.

Nu, wie, die maar een weinig met de historie van deze landen bekend is, weet niet, hoe jammerlijk en hulpeloos onze Staat was, hoe wij gezonken lagen in een afgrond van ellende toen alle galgen, raden, staken en bomen beladen waren met onthalste, geworgde, geblaakte en verbrande lijken, toen de aarde zwol van levendbegravenen, het water en het vuur vermoeid werden door het tormenteren en doden der onschuldigen, en de lucht verpest werd door hun lichamen. Toen werd het als een weldaad geacht zijn vaderland te kunnen verlaten en te kunnen vluchten, dat gelijk Prins Willem wèl zegt in zijn overweging over de Staat van Nederland, uitgegeven in 1566, „de gemene man zó zwaar viel, dat hij liever het leven wilde verlaten."
Nochtans is dit zo algemeen geweest, en zijn de ingezetenen in zulk een grote menigte het land uitgetrokken, dat de Prinses van Parma door een expres plakkaat, in 1567, het vluchten heeft verboden. Volgens P. C. Hooft lib. 5 pagina 100, waren wel 100.000 huisgezinnen gevlucht. Want elke dag had, naar dezelfde schrijver op 1567, zijn droefenis; daar het geluid der bloedklok de dood van bloedverwant, zwager of vriend aankondigde, en aan het verbannen en verbeurdverklaren der goederen geen einde kwam. Wie weet niet, hoe Nederlands geschrei tot de hemel opsteeg, en alles met bloed geverfd was, zonder schijn van uitkomst; hoe de Vorsten van Nassau, en onder deze vooral Prins Willem, onze zaak tot de hunne hebben gemaakt; hoe hij zich uit zijn rust in Duitsland, waar hij rijk en veilig in eer en staat kon leven, in het schip van onze Republiek begeven heeft, toen het door de stormwinden der Spaanse furiën, en de baren der verdervende heirkrachten geslingerd werd.
Het is niet onbekend welk een vreugde het toen voor het klagende en radeloos ellendige Nederland was, dat zulk een doorluchtig Prins zijn persoon en staten ging opzetten, en zijn hulp bood. De vroegere verslagenheid door zijn vertrek naar Duitsland kon ons dit leren; toen de kreet omging, gelijk Hooft schrijft op het jaar 1567, „Wee Nederland." Want tot zulk een hoogte van achting was hij gestegen, dat men meende, dat er geen raad was, als hij er geen wist te geven; en dat door zijn tegenwoordigheid alles in een behouden haven scheen te wezen, en geen zee van tegenspoed dan te hoog kon gaan. De uitroep van Noord-Holland, boven aangehaald, drukt genoeg uit, welke achting onze vaderen voor hem gehad hebben, en wat

blijdschap zijn persoon den lande heeft aangebracht. Als zijn tegenwoordigheid in Brabant vereist werd, heeft men tot zijn behoud en welzijn, gestadig in alle kerken van Holland gebeden geordineerd. De Staten van Holland hebben zich, volgens Bor op het jaar 1573, verbonden „in geen akkoord te treden met de Koning, of ook iets anders te doen of te besluiten, hetgeen de Generaliteit der Staten mocht aangaan, zonder de Prins voornoemd, in te sluiten."

Het zou dus een grote ontaarding zijn van onze vrome voorvaderen, als wij nu klein achten, wat zij toen groot achtten, en waarvan wij de vruchten genieten; zo doende zouden wij de Jezuiet Strada rechtvaardigen, als hij de Nederlanders die smet poogt aan te wrijven, dat de weldaden hun maar zolang aangenaam zijn, als zij nieuw en vers zijn, als waren die de bloemen gelijk. Om niet te zeggen, dat dit de snoodste soort van ondankbaarheid is, niet te erkennen de weldaden van hen, van wie wij naast God, al onze waardigheid, onze macht en ons gezag hebben.

Erasmus spreekt hiervan zeer wel bij gelegenheid van de rechtvaardige en scherpe bestraffing, gegeven door Pompejus de Grote aan Marcellinus, die door hem uit een geringe staat tot eer en aanzien gebracht was. „Schaamt gij u niet Marcellinus, zei Pompejus, hem kwalijk toe te spreken en te vloeken, door wiens weldadigheid gij van stom welsprekend zijt geworden, en van 'n arm, hongerig mens zó groot opgetrokken en verrijkt zijt geworden, dat gij u niet kunt onthouden van overgeven en braken?" Als wilde hij zeggen, dat zulk lasteren door hem opgenomen werd, als 'n uitbraaksel van zijn tegenwoordige weelde, die hij nochtans niemand dan Pompejus had te danken; alsook van snode en gruwelijke ondankbaarheid, waardoor hij toonde alle menselijkheid en redelijkheid te hebben uitgeschut. Ziet Erasmi Apoh. in Pompejo Magno.
Het moet verre van ons zijn, aan zulke hoge personen aanleiding te geven tot een dergelijke bestraffing, daar de Heere hen als instrumenten heeft willen gebruiken, om ons uit zulk een diepe verdrukking te verheffen tot zulk een grote macht, hoogte en aanzien, als Prins Willem en zijn zonen ons verheven hebben.
Hooft getuigt dienaangaande terecht in de voorreden van zijn Historie: „dat Prins Willem niet alleen de eerste steen van deze Staat gelegd heeft, maar dit zwaarlijvige gebouw ter tinne toe heeft opgetrokken, dat hij alzo twee zonen daarenboven heeft achtergelaten om het te dekken, en de voorhoven met metalen muren te bevestigen."
Hoewel wij dus zeer veel te danken hadden aan Prins Willem, zo kunnen wij ook niet ontkennen, of zijn zonen Maurits en Frederik Hendrik voltrekkende, hetgeen hun vader was begonnen, hebben zich bij deze Staat ten hoogste verdienstelijk gemaakt. Waarom ook door de Staten van Zeeland terecht wordt getuigd: „dat niet alleen loffelijke besluiten, heerlijke expedities en heldendaden zijn genomen en uitgevoerd door Prins Willem, maar ook door zijn kinderen, en dat zonder verschoning van lijf, goed en bloed, tot afwering van de Spaanse tirannie, en bevordering van Nederlands vrijheid en welvaren, dat zij ook zelfs geen zwarigheden noch gevaren daartoe zich hebben laten verdrieten, maar die met de allervlijtigste en kloekmoedigste getrouwheid, en moed hebben verdragen en overwonnen; waarop de fundamenten van deze Staat oorspronkelijk zijn gebouwd, en de gehele tijd over de tachtig jaren, door Gods genade tegen alle uitheemse en innerlijke knevelarijen en aanslagen, onbeweeglijk is gebleven." Ziet de Deductie der Staten van de 22e juni 1654.

Van Reijd merkt wel aan in zijn Historie, op het jaar 1600, „dat deze Prinsen van Nassau, meer voor de welstand van een land, dat het hunne niet was, gedaan hebben,

dan de Keizer en zijn broeder voor hun erflanden”. Kortom, zó groot zijn hun verdiensten, dat de Predikant Jakobus L.ydius niet alleen getuigt, er zeker van te zijn, dat onze waardigheid en heerlijkheid is begonnen onder Prins Willem, onder Maurits is gewassen en door Frederik Hendrik is uitgebreid, maar hij ontziet zich niet er deze woorden bij te voegen: „dat het beter zou zijn van hen te zwijgen, dan slechts weinige dingen sober daarvan te zeggen, en de lof, die hen toekomt te verminderen of te verderven door gebrek aan verstand; ten ware, zegt hij, God Zelf, Die wij deze onze geschriften, hoedanig die ook zijn mochten, toeëigenen, het tot Zijn lof achtte te strekken, dat Zijn weldaden ook door de tong der stamelenden worden verbreid." In Gloriosum Belgium, 117.
Daarom geven degenen, die tegen zulke vorsten ondankbaar zijn, reden om van hen te vermoeden, dat zij ook ondankbaar zijn jegens God. Want ook hier geldt, hetgeen geschreven staat in 1 Joh. 4 : 20: „Die zijn broeder niet lief heeft, die hij gezien heeft, hoe kan hij God liefhebben, Die hij niet gezien heeft”; zo mogen wij ook zeggen, die ondankbaar is tegen zulke vorsten, die zichtbare werktuigen geweest zijn tot bevordering van onze welstand, hoe kan die dankbaar zijn jegens God, Die onzichtbaar is, en hen daartoe gebruikt heeft; ja, Die de arm Zijner heerlijkheid heeft doen gaan aan hun rechterhand, opdat Hij zich een eeuwige Naam zou maken.

7. Verschillende andere oorzaken, waaronder de Unie van Utrecht

Dat dan de voortreffelijke daden van deze vorsten, onder de oorzaken van de opkomst en bloei dezer landen behoren gerekend te worden, moet men allerwege ten volle toestaan. Bovendien kunnen ook verscheiden dingen in aanmerking komen, en als oorzaken worden opgegeven. De heer Van Sande telt onder deze de volgende:

(1) De diversie van de Koning van Spanje, waardoor hij zichzelf in meer andere oorlogen moest inwikkelen.
(2) De goede orde der Staten in het oorlogs- en geldwezen.
(3) De goedwilligheid der onderdanen in het opbrengen van schatten en belastingen.
(4) De voortreffelijkheid der Nassause krijgshelden, hun onderling vertrouwen en hun eendracht.
(5) Anderen voegen hierbij: de ligging van het land en zijn sterkten, de ervaren soldaten en matrozen, uitheemse verbonden, handel en scheepvaart enz.; welke dingen zeker hun gewicht hebben.
(6) Ook de vaststelling van de onderlinge Unie der Provinciën was, als het ware, de ziel, de kracht en het leven van de Staat, waardoor men elkander niet als vreemdelingen, maar als broeders en leden van één lichaam aanmerkte en alzo aan elkander verknocht was.

Zo zag ook iedere Provincie niet zozeer naar hetgeen tot zijn particulier voordeel diende, als wel naar hetgeen nodig was voor het algemeen welzijn; tevreden zijnde met het voedsel, hetwelk uit de Raad van de Algemene Staten, als de maag, ieder van hen werd toegezonden volgens de raad en de woorden van Prins Willem. Zie Hooft op het jaar 1587, en de Apologie van de Prins pag. 108. Zij hielden het met de Gedeputeerde Staten van Utrecht, die in 1587 in de vergadering der Staten van Holland zeiden: „dat de haat, schade, eer en schande, de behoudenis en ondergang van de een ook de andere trof.”
Zij wisten wel, dat, zoals Leicester, hoewel bewerker van vele verdeeldheden, omtrent die tijd wel sprak, „aan de behoudenis en de ondergang van de ene Provincie, ook de

behoudenis en de ondergang van de andere hing."
Hoeveel ook aan een onderlinge unie en eendracht gelegen is, geven de Staten van Holland te verstaan in hun verklaring aan Leicester waarin Hun Edel Grootmogenden in dezer voege spreken: „Wij mogen met waarheid zeggen, dat de Staat van Holland en Zeeland in geen 800 jaar van uit of inheemse wapenen is overwonnen of ten ondergebracht, waarvan wij niet weten, of het tegenwoordig van enige anderen, behalve die van Venetië, zou kunnen gezegd worden. En hiervan is geen reden, dan alleen deze te geven, dat gestadig goede eendracht, liefde en onderling verstand tussen Vorsten en Staten bloeiden."
Daarom heeft de vijand ook niets meer dwars op het hart gelegen, dan de onderlinge Unie der Provinciën, te Utrecht aangegaan in 1579, waaruit, volgens het eerste artikel, blijkt, *dat alle Provinciën zich ten eeuwigen dage verbinden, in elke vorm en manier bij elkander te blijven, alsof zij maar één Provincie waren.*
Prins Willem merkt zulks in zijn Apologie, pag. 45 aan, waar hij de Staten aansprekende zegt: „Dat is het, daar het hen houdt mijne Heren! dat is de verzwering en het etterachtige gezwel, dat hem, namelijk de Spanjaard, zo zeer doet."
Daarom zegt ook de Prins, een weinig te voren, als hij de Staat vermaant: „Wij bekennen, dat wij de Unie eerst gedreven hebben, dat wij daarna bevorderd hebben, dat zij mocht onderhouden worden. En wij zeggen u nog meer, ja begeren het zo luid te zeggen, dat niet alleen de Spaanse partij, maar ook de gehele wereld het hore: *„Onderhoudt uw Unie wel, bewaart uw Unie wel."* Doch ziet naarstig toe, mijne Heren! dat gij niet alleen met woord en geschrift, maar metterdaad uitvoert en bewerkstelligt, hetgeen het bundeltje pijlen, met één band samengeknoopt en gebonden, hetwelk gij in uw zegel voert, meebrengt en beduidt."

Zo dringt de Prins daar doorgaans in zijn Apologie op aan, als op de voornaamste grondslag van de Staat en diens welzijn; gelijk hij dan ook, zoals uit de Nederlandse historiën blijkt, daarop doorgaans bij de Staten heeft aangehouden; die zulks dan ook zodanig zijn nagekomen, dat de machtigste, die het meeste bijdroeg, zich niet meer aanmatigde, dan degene die minder vermocht; veel minder wilde de een over de ander heerschappij voeren, noch gezag uitoefenen naar evenredigheid van hun provinciaal aandeel; ja zulks slechts te willen, werd volgens Van Reijd op het jaar 1600, ten uiterste verwerpelijk geoordeeld.

8. Tot verheerlijking van God

De rede leert, dat al deze dingen van groot gewicht zijn, en met recht onder de oorzaken van de opgang en bloei dezer Republiek gerekend moeten worden. Maar evenwel moet het een gans ijdel hart en een hol hoofd wezen, dat al deze dingen verder als middelen of tweede oorzaken aanziet of schat, welke wij weten, dat van de eerste en opperste Oorzaak, de grote God hun wezen en hun uitwerking hebben, Die als Hij landen en steden wil verderven, hen met een tuimelgeest bezoekt, en de harten van groot en klein verdeelt. Hos. 10 : 2. Klaagl. 4 : 16.
In Zijn genade heeft Hij onze Provincies door een heilzame Unie aan elkander verbonden. De landen schonk Hij wijsheid, beleid en kloekmoedigheid; de onderdanen bereidwilligheid, ook geld en vermogen door de bloeiende koophandel en de scheepvaart, om de lasten en schatten, welke tot de oorlog nodig waren, te dragen; Hij liet het de Provincies aan geen doorluchtige Prinsen en helden ontbreken. Al deze, zijn weldaden van de Almachtige, Die sterkte geeft om vermogen te bekomen, en Zijn

volk heilanden kan verwekken tot verlossing, volgens Deuter. 8 : 18; waar de man Gods Mozes tevens wil, dat het volk des Heeren hieraan zal gedenken. Hoe weinig toch alle natuurlijke en kunstmatige versterkingen des lands vermogen, gelijk ook andere middelen, waarop de mensen bouwen, hebben wij dikwijls ondervonden.
Men denke slechts aan de inval in de Veluwe, aan het verlies van Schenkenschans, ja, van geheel Brazilië, daar wij sterker forten en vastigheden hadden, dan in dit land, en waar nochtans alle hulp van soldaten en matrozen, in rook, ja enkel in schrik en vreze verdween. Wij willen daarom liever een Hoger Hand opmerken, als er door onze krijgsmacht, te land of te water, iets heldhaftigs is verricht; ja wij menen, dat indien des Heeren macht en beleid zich ergens in geopenbaard heeft, het hierin is.

Hoe haast de Heere de diepe wateren kan droogmaken, en de rivieren, welke, als het ware, muren voor ons land zijn, kan omverwerpen, hebben ons de voorbeelden van Stavoren en Arnemuiden geleerd; en hetgeen de 29 oktober 1657 door de oostenwind geschied is, toen onze wateren zodanig zijn uitgedroogd, dat men vóór Rotterdam droogvoets door de Maas ging, ter plaatse daar bij laag water, ten minste vier of vijf voet water stond.

Wat onze verbonden met uitheemse Potentaten betreft, is het bekend, dat *Engeland* en Frankrijk ons de meeste hulp bewezen hebben. En toch, hoe onbetamelijk Engeland, door geleende penningen op ongelegen tijden, de Staat moeite aandeed blijkt uit de Historie der Nederlanden; waarom Van Reijd betwijfelt of de hulp van Engeland in onze ongelegenheden wel genoemd mag worden. Wie weet niet, welk kwaad de Leicester Factie het land heeft toegebracht, toen het in groter gevaar dan ooit te voren was?

Wat *Frankrijk* aangaat, 't is waar, wat de Staten van Zeeland in 1648 getuigden, dat de historiën bij de nakomelingschap niet genoeg geloofd zullen worden, wegens de weldaden van Frankrijk genoten, daar er nochtans door Jan Velij in het tweede deel van zijn vredehandelingen naar waarheid over geschreven is.

Wie weet niet, welke hulp wij tegen de *Bisschop van Munster,* van hetzelfde rijk genoten hebben? Hoewel Van Reijd op het jaar 1598 te kennen geeft, dat Frankrijk zijn verbond met ons gedurig verbrak, opdat wij zouden leren achtgeven op dat verbond, hetwelk Prins Willem gemaakt had met de *Potentaat aller potentaten.* De Heere heeft de zaken van Nederland zó bestuurd, dat wij het minst uitgericht hebben, als wij de meeste hulp van mensen hadden, zoals wij ons nog kunnen herinneren uit de laatste inval in Brabant, en de veroveringen van Thienen, met behulp van Frankrijk; toen wij te samen 50.000 man voetvolk en 10.000 paarden, sterk waren. Ja, toen hebben wij door het verlies van Schenkenschans de zwaarste slag gekregen, waaruit het land een zwaar onheil beschoren was, zo de Heere er niet genadig in voorzien had door de werkzaamheid en het beleid van Prins Frederik Hendrik.

Zij, die onder de oorzaken van ons geluk, de meinedigheid van de Koning van Spanje of onze goede zaak stellen, gelijk die beide door de Staten-Generaal in hun antwoord aan de Ambassadeur van Polen in 1597 worden bijgebracht, zoals bij Van Reijd op hetzelfde jaar te vinden is, schrijven inderdaad niemand onze hulp en opkomst toe dan God, Die de verdrukte recht doet, en een Wreker is van alle meinedigheid; Die, zoals iemand wel gezegd heeft, alleen twee dingen voor Zichzelf houdt, namelijk, de wraak van het kwade en de eer van het goede. De Heere zegt in Deuter. 32 : 35. „Mij is de

wraak, Ik zal het vergelden," en in Jes. 42 : 8, „Ik ben de Heere, dat is Mijn Naam, en Ik wil Mijn eer aan geen ander geven."
Wij kunnen niet ontkennen, of de koophandel en scheepvaart hebben het land zeer verrijkt, maar dit is eveneens een van de wonderen des Heeren, Die, in het midden van de vlam des oorlogs, voor onze Republiek een groene vruchtbare boom is geweest.
Hoe plotseling de Heere de zee voor ons sluiten en de koophandel verbreken kan, leren ons de laatste Engelse oorlogen. Zeer wel zegt Van Sande in zijn 2e boek op het jaar 1588: „Dat alles hier moet toegeschreven worden aan God Almachtig, Die naar Zijn welgevallen de regering op aarde beschikt, verandert en van de een op de ander overbrengt. Het heeft deze goede God behaagd, in deze laatste tijden, uit zeer eenvoudige beginselen deze vrije Nederlandse regering te zegenen, en door dit kleine land de grote Koning van Spanje en het huis van Oostenrijk te verootmoedigen."
En nogmaals aan het einde van zijn 4e boek: „Men moet voorwaar bekennen, dat de hand van God Almachtig in deze oorlog zichtbaar en wonderbaarlijk gewerkt heeft door, naar Zijn gewoonte, de grote macht van Spanje door kleine middelen te verbreken, opdat Zijn eer te groter mocht gemaakt worden."
En waarlijk, dan handelt de Heere zichtbaar en klaarblijkelijk, als Hij door kleine middelen grote dingen doet, welke de kracht en ongenoegzaamheid der middelen ver te boven gaan. Vandaar is het dat de Staten van Holland in hun missive van het jaar 1587 aan die van Utrecht schrijven, dat zij gezien hadden, dat de Almachtige aan hun zaak klaarblijkelijk de hand gehouden had, zoals Hooft op het genoemde jaar meldt.

Prins Willem getuigt in zijn Apologie: „De Spanjaard zelf moet, hetzij het hem lief of leed is, bekennen, dat wij (verstaande zichzelf) en mijne Heren van Holland en Zeeland, met zeer kleine middelen, ja met 4 of 5000 man, hem meer dan 60.000 verslagen, en allengskens onbruikbaar gemaakt hebben; hetwelk hij daarom even te voren erkent meer een werk Gods dan der mensen te zijn." Zo zichtbaar en klaarblijkelijk dan heeft de Heere geholpen, dat vrienden en vijanden in deze de arm des Heeren hebben kunnen bemerken.
Als Hooft de belegering en het ontzet van Leiden beschreven heeft op het jaar 1574, barst hij uit in deze woorden: „Daarom hinkte nu nergens de Goddelijke voorzorg, en bleef zowel de ene als de andere partij in de geest overtuigd, dat de Heere der heirscharen Zijne wonderbaarlijkheid met dit werk ten wereldsen tonele had doen verschijnen."

9. Twee belangrijke zaken

En opdat immers de ware oorzaak van de opkomst en ontzaggelijkheid van deze landen des te klaarder moge blijken, en zo het tegenwoordige geslacht als de nakomelingen, de loffelijkheden des Heeren, Zijn sterkheid en de wonderen, die Hij gedaan heeft mogen weten en melden, dient op deze twee dingen achtgeslagen te worden.
(1) Ten eerste hoedanig de toestand van deze landen in het begin was.
(2) En ten tweede waardoor en hoe, zij tot zulk een hoogte en bloei gekomen zijn.
En wáárlijk, wie hier verstandig op belieft te letten, zal moeten bekennen, dat de Heere onze Lof is, Die bij ons deze grote en vreselijke dingen gedaan heeft, welke onze ogen gezien hebben.

10. Ons land ter dood verwezen

Deze heerlijke Republiek, die in hoogheid de koningen der aarde verschrikkelijk was, en welker armen zich uitbreiden, of liever voor weinige jaren uitgebreid hebben, in Oost en West, Zuid en Noord; waar men gouden zilvermijnen, niet als in Peru onder de aarde, maar boven de aarde heeft; welker vriendschap door alle landen werd gezocht; deze Republiek is naar *de Apologie* van Prins Willem pag. 53, *verwezen, verdrukt, onmachtig, veracht, verworpen en wanhopig geweest.* Nadat Filips II, Koning van Spanje, die in bloedschande leefde, bovendien zijn eigen vrouw en zijn zoon vermoordde, de landen lang en veel getergd en menige reden van misnoegen en onrust gegeven had; scheen hij niets meer te wensen, dan dat enige tegenstand tegen zijn wreedaardige regering mocht ondernomen worden, om zo verder een oorzaak te vinden *om de landen van hun vrijheid te beroven, en onbepaald over hen te kunnen heersen.*
Naar het getuigenis van Hooft en van Van Reijd op het jaar 1567, gaf Alva in zijn bericht over de zaken van Nederland duidelijk te kennen, dat hij er daartoe heengezonden was; en zoals ook in 1566 uit de brieven van de Spaanse gezant in Frankrijk uitlekte, was dit het oogmerk van de Spaanse regering. De Koning verzuimde dus niets om zijn slag waar te nemen.

Door de menigvuldige en gruwelijke wreedheden van de Inquisitie, en het gestadig onschuldig bloed vergieten, werden de Edelen bewogen een smeekschrift in te leveren om schorsing en verzachting der plakkaten tegen die van de Gereformeerde godsdienst.
De 24e juli 1566 werd er openlijk gepredikt, en de kracht van de ontdekte waarheid had zoveel uitwerking, dat de Ark des verbonds, nu opgericht zijnde, in de tempel van Dagon zoveel kracht deed, dat daardoor de beelden in heel Nederland snel — waarin de vinger des Heeren duidelijk te bespeuren was — als door de bliksem ter neergeworpen werden, en wel door de beeldstormerij, die in augustus van het genoemde jaar te Yperen begon, en in bijna alle steden en vlekken zijn voortgang had.
De Koning verklaarde nu de 16e februari 1568 deze landen schuldig aan misdaad van gekwetste majesteit, en keurde het plakkaat van de Inquisitie goed, dat in het 4e boek van Bor op het jaar 1568 te vinden is.
Hier stond Nederland nu als een verwezen misdadiger, die niet dan de dood te verwachten heeft, en bij wiens vonnis verklaard was, dat goed en bloed verbeurd was. Niemand bijna werd onschuldig gehouden, want niet alleen de genoemde dingen te hebben gepleegd, maar ook ze niet genoeg verhinderd te hebben, was voor de wreedheid van deze tiran oorzaak genoeg, om op het wreedst met de ingezetenen van deze landen te handelen.
Vargas, President van de Bloedraad, die slechts Latijn sprak, was gewoon te zeggen: Haeretici fraxerunt templa, boni niil faxerunt contra, ergo debent omnes patibulare, d.i. *„De ketters hebben de kerken vernield, de goeden* (Roomsgezinden) *hebben het niet verhinderd, daarom moeten ze allen worden opgehangen."*
Als in dit vonnis der Inquisitie van de Roomsgezinden gesproken wordt, wordt er gezegd, dat zij veinsden katholiek te zijn, maar dat zij hun plicht, die zij God en de Koning, voornamelijk wat de godsdienst en de eed betrof, verschuldigd waren, niet genoeg betracht hadden in met al hun kracht de openbare en afvallige ketters tegen te staan, dat zij gemakkelijk hadden kunnen doen; en daar zij zulks nagelaten hadden, waren zij ook waardig als begunstigers van de ketters en als oproermakers behandeld

te worden. Kortom, allen hadden gezondigd, en dat was het doel, dat men beoogde, namelijk *de ingezetenen wan deze landen uit te roeien en tot slaven en lijfeigenen te maken,* zoals Prins Willem wel zegt in zijn Apologie pag. 72.

Tevens getuigt hij, dat de Spaanse bevelhebbers duidelijk genoeg hebben te kennen gegeven, dat zulks in de Spaanse Raad al sedert lang besloten was. Om dan dit wreedaardige voornemen te volvoeren is raadzaam geoordeeld de Hertog van Alva met een geducht leger naar Nederland te zenden; een man, van wie met recht gezegd werd, dat hij van een wreedheid bezeten was, welke niet alleen alle menselijke, maar de helse boosheden zelfs te boven ging; een zeer geschikt werktuig om, de landen ten uiterste te onderdrukken; die de Koning ook geraden had de zegels en merken van de onmondigheid van zijn voorzaten te vernietigen, de handvesten als rechte knibbelbrieven en smadelijke vorstenboeien, kweektuinen van morren en muiten aan flarden te scheuren, het perkament en was, als poppen om brand van muiterij te stichten, eens voor al in het vuur te werpen, en dan nieuwe wetten te geven, nieuwe orde te stellen, en de veroverde gewesten een scherpe breidel in de mond te wringen; en zo doende, zei hij, zou het pleit tussen de landheer en de gemeente voldongen zijn.

11. Zeer wreed verdrukt

Dit was dan de dwingeland, die het best met het karakter des Konings overeenkwam, en die tot zijn oogmerk nuttig was; die ook in het land gekomen zijnde, niets nagelaten heeft, wat enigszins tot verzadiging van zijn wreedheid, tot genoegen van de bloeddorstige Inquisitie, tot beroving van de vrijheden der Nederlanders en tot uitvoering van het voornoemde Spaanse vonnis dienen kon.

- Hij stelde vóór alle dingen de Inquisitie vast,
- vernieuwde al de plakkaten tegen de godsdienst,
- richtte een nieuwe Bloedraad op, waaronder alles buigen moest; waarin, gelijk boven gezegd is, Jan de Vergas, President was, die, gelijk Hooft getuigt in zijn 4e boek op het jaar 1567, naar het oordeel van zijn eigen landslieden in toorn, ongenade en wreedheid alle mensen te boven ging; die daarom ook van zeker rechtersambt in Spanje afgezet was.

Hij verklaarde, dat al de Edelen, die verzoekschriften hadden ingediend, allen die dat hadden geprezen, ook allen en een ieder van de edelen, officieren, provincialen, ondergeschikten en plaatsbekleders die de predikatie toegelaten en niet tegengegaan hadden, misdaad van gekwetste majesteit begaan hadden, en lijf en goederen verbeurd.
Hij brengt de uitspraak van de Inquisitie van Spanje, waarvan boven gewaagd is, ten uitvoer.
Hij voert het vonnis uit van de 20e februari 1568, en het bevel om de Nederlanders, zonder aanzien van man of vrouw, oud of jong, zonder enige hoop van genade en zonder enige ooglijking te straffen. Dus ging het op een hangen, wurgen, branden, delven, verdrinken, onthoofden van allerlei soorten van mensen, edelen en graven werden zelfs niet uitgezonderd.
De Graven van Egmond en Hoorne moesten tot genoegen van deze tiran het schavot beklimmen, en het met hun bloed bevochtigen.

Het was wel, gelijk Prins Willem in zijn Apologie pag. 72 getuigt, „dat het bloed overal in zulk een overvloed vergoten werd, dat men het in alle steden van dit land

met gehele beken langs de straten zag lopen. En wie zou, zegt hij pag. 54, zonder hartzeer en treuren, al dat verbannen, met geweld ontnemen van goed, vangen en spannen, al die geleden pijnen en smarten, en zo velerhande soorten van afgrijselijke en jammerlijke doden kunnen verhalen, daar deze bloedgierige lieden, die in wreedheid al de wreedste tirannen der wereld, als Farao, Nero, Domitianus en anderen te boven gingen, de arme ingezetenen van het land zolang mee gekweld hebben?"
Geen rechten konden de loop van deze Spaanse verwoedheden stuiten. „Men heeft, zegt bovengenoemde Prins, onze oude rechten en vrijheden, alsook alles wat bij ons nog van de heerlijkheid en grootheid onzer voorouders overgebleven was, zó vermetel en hovaardig onder de voeten getreden, dat het scheen of wij niet meer waardig waren voor mensen gehouden te worden," ja zij spraken van ons niet meer als van *Villacos,* maar als van *beesten.*

De Staten van Holland, volgens Bor op het jaar 1573, hiervan gewagende in een zekere zendbrief, als smeekschrift tot de Koning van Spanje gezonden, zeggen, dat hij, - namelijk Alva, - "niet alleen zonder de oude landsrechten en vrijheden, welke door de Koning bezworen waren in aanmerking te nemen, het merendeel van de heren en bestuurders van het land ter dood gesleept en verbannen had, maar dat hij in het algemeen verklaard had, dat alle rechten en vrijheden verbeurd waren, en dat het land te houden was voor een land, dat opnieuw met de wapenen veroverd was, ten behoeve van hem en zijn aanhang, om alzo vrij en ongebonden met lijf en goed der onderzaten naar hun lust en naar hun goeddunken te kunnen handelen."
In zoverre, dat te zeggen, dat de Koning aan zijn eed gebonden en dat hij geen onbepaald Heer over het land was, misdaad van gekwetste majesteit was. Ja, ook te achten en te zeggen, dat de door Alva ingestelde Bloedraad, zich naar enige handvesten of vrijheden moest regelen, was dezelfde misdaad.
Hier verdient opmerking, dat de Staten van Holland in voornoemde brief aanmerken, 'dat door dit Spaanse gebroed wreedheid en onderdrukking gepleegd is, om in wreedheid de uiterste onderdrukking te kunnen plegen; want zij betuigen, dat de Spanjaarden, zich dikwijls en openlijk beroemd hebben, dat zij dit land en zijn inwoners zolang en zóveel zouden plagen en tergen, dat zij ten laatste gedrongen zouden worden tot opstand; om alzo reden te hebben om het gehele land in opstand te brengen, en het van alle rijkdom te beroven'. Zij zeggen, 'wij kunnen het uit sommige brieven bewijzen, dat zij daar sedert lang naar verlangden.'
De Staten tonen daarin ook zeer deftig en beknopt al de wreedheden aan, welke tot die tijd in het land plaats gehad hadden. Om te weten hoe zwaar de verdrukkingen en de slavernij dezer landen weleer geweest zijn, is die waardig gelezen te worden.
'Er was niemand, - zeggen zij, - die zijn goederen voor de gierigheid, zijn vrouw of dochters voor de onkuisheid, zijn leven voor de bloeddorstigheid der Spanjaarden bevrijden of verschonen kon.' En vervolgens zeggen zij, 'hoe menigmaal is het gebeurd, dat, wanneer een man zijn huisvrouw of dochter van hun verkrachting wilde bevrijden, dat zij al te samen als verwoede honden uiteenliepen, roepende: Spanje, Spanje, en dan een deel der burgers jammerlijk vermoordden; hoe vele zwangere vrouwen hebben zij de buiken opengescheurd en de vrucht in hun lichamen vermoord; ja, zij hebben enige mannen levend gevild en de huiden over hun trommen gespannen, anderen met klein vuur verbrand, met gloeiende tangen doodgeknepen, en door andere ongehoorde en onmenselijke folteringen, levend honderd doden doen sterven. Hoeveel vrouwen heeft Alva van hun mannen, en hoeveel kinderen van hun ouders verjaagd. Vele lichamen heeft hij laten opgraven, en God en de natuur ten spijt onder de galg gesleept. Velen door de band van het huwelijk verbonden, heeft hij tegen alle

Goddelijke en menselijke instellingen van elkaar gescheiden, onder de verbloemde voorwending, dat zij van ketters waren te samen gebleven, maar in waarheid nergens anders toe, dan opdat hij rijke en schone vrouwen zijn soldaten en trawanten tot een roof kon geven. Kortom, zeggen zij, hij heeft alle liefde en eerbied, die de ene mens de andere schuldig is, tenietgedaan en openlijk verbroken, daar hij de vrouwen, die hun mannen en de kinderen, die hun ouders in hun uiterste nood met een penning te hulp waren gekomen, of met een brief getroost hadden, liet vermoorden en ombrengen. Hoe kon een volk meer gedrukt en verdrukt worden dan alzo?'

De Nederlandse historieschrijvers, en onder hen vooral Emanuel van Meteren, in wiens 4e boek een beknopt verhaal van de Spaanse wreedheden te vinden is, melden, 'dat te Maastricht een vader gedood is, omdat hij zijn zoon, die lang weg geweest was, een nacht had geherbergd; en nog een andere, omdat hij een arme weduwe, wier man om de godsdienst gedood was, wat koren voor een aalmoes gegeven had; een andere omdat hij wat geld aan zijn vriend in Engeland gezonden had.'
Voor onschuldigen te spreken, - zegt Hooft in zijn 5e boek op het jaar 1567, - die de predikatie gehoord hadden, was een grote misdaad.
Ja, Prins Willem zegt in zijn *Apologie* pag. 48, men behoefde maar een beeld zijdelings of dwars aan te zien, om tot het vuur verwezen te worden.
Hooft getuigt, dat Alva last gegeven had om, als het misbrood of de heilige olie tot bediening der kranken over de straat gedragen werd, op ieders aanstellen, gelaat en woorden te letten, en degenen, bij wie men enige oneerbiedigheid bespeurde, te straffen. Gelijk onder de tiran Farao in Egypte de kinderen Israëls werden vervolgd, ook in hun jonge kinderen, zo had deze tiran ook bevel gegeven, de vroedvrouwen met een eed te verplichten, dat zij de geboren kinderen binnen 24 uren aan de priester van het kerspel moesten aangeven, om te weten of zij op Roomse wijze gedoopt waren.

Uit dit alles vond de Bloedraad dagelijks gelegenheid om onschuldigen bij menigten ter dood te veroordelen, en die op allerlei wijze te mishandelen. Zó roekeloos ging men daarmede voort dat, volgens Hooft in zijn 5e boek op het jaar 1568, de sprake ging, *dat zekere gevangene, toen men zijn zaak zou behandelen, met meer anderen reeds bij vergissing gedood was.*
Vele inwoners, die daardoor als zinneloos en radeloos werden, zijn in bossen en naar woeste plaatsen gevlucht, en zochten hun wraak op de priesters, als oorzaken van al deze jammeren te koelen; daar zij het grootste behagen in die jammeren betoonden, en de uiterste ellende tot een oorzaak en stof van hun vermakelijkheid en spotternij maakten.
Opmerkelijk is het, wat door Hooft op het bovengenoemde jaar verhaald wordt: „daar er velen, zegt hij, standvastig ten vure traden, en op het uiterste met een vrijmoedige belijdenis van hun geloof de mond openden, verzon men daartegen een ijselijk gereedschap, bestaande uit twee ijzers waartussen de tong geschroefd werd; waarna men die met een gloeiend ijzer brandde, zodat ze zodanig opzwol, dat spreken onmogelijk was. De geketenden wrongen zich dan in het midden van de vlammen, en maakten een hol geluid, gelijk aan het loeien van hen, die onder die tiran van Sicilië, in de gloeiende koperen os, dat meesterstuk van Peril, geworpen werden."
Gewis, een uiterste proef, van hetgeen de mens, als hij God ernstig dient, zich getroost, en hoe de wreedheid op zulke harten hun tanden stomp bijt.
Hooft verhaalt ook dat Arnoud van Erp, een man van onbesproken oprechtheid, de vader van Christina, die hij in zijn eerste huwelijk tot vrouw gehad had, verhaalde, dat

hij het martelen van enige, alzo gemuilbanden aanschouwende hoorde, dat twee monniken, die onder het volk tot elkander zeiden: *Hoor hoe zingen zij, zouden zij ook dansen?* Welke onmenselijkheid hem, hoewel op die tijd maar even op het einde van zijn kindsheid zijnde, zo hevig in toorn ontstak, dat hij zich ternauwernood kon bedwingen enig handgemeen aan de monnik te begaan, en zo zich met al de zijnen tot een gewis verderf te brengen.

Kortom, hoe deze tiran in zijn zesjarige regering, in deze landen huisgehouden heeft, blijkt uit zijn eigen woorden; daar hij zich beroemde dat hij 18.600 mensen door beulshanden en bij vorm van strafoefening had laten ombrengen, behalve degenen, die door zijn bloeddorstige Spaanse soldaten bij moorden, innemen en plunderen van steden zeer jammerlijk zijn omgekomen. Antwerpen, Mechelen, Maastricht, Doornik, Valenciennes, IJperen, Oudenaarden, Aalst, Dendermonde, Haarlem, Rotterdam, Oudewater, Zutphen en Deventer kunnen daarvan getuigen. En nog was de Spaanse wreedheid niet voldaan, maar durfde Vargas, President van de Bloedraad te zeggen: *„dat Nederland door malle barmhartigheid verloren ging."*

12. Onmachtig zichzelf te verlossen

'Zo waren nu de ellendige ingezetenen van deze landen aan de wreedaard overgegeven, en in de vurige en ijzeren oven van verdrukking geworpen' , volgens Hooft op het jaar 1573.
Zo lag, naar de woorden van Prins Willem in zijn *Apologie* pag. 54, 'dit arme land versmacht en verzonken in een grote afgrond van ellende en verachting en gingen de watergolven over zijn hoofd.'
Zo ooit, werd nu in deze landen een stem gehoord als van een vrouw, die in barensnood is; de stem van de dochter Sions, die daar hijgde en haar handen uitbreidde, zeggende: o wee mij, want mijn ziel is moede vanwege de doodslagers.
Niet alleen werd door ondragelijke schatting, uitputtingen en openbaar geweld hun goed ten roof overgegeven, maar hun ziel en hun leven was in de handen der woedende leeuwen en in de macht van het wreedaardigste volk. Dit was de tijd, dat men op de harten trommelde van benauwdheid, en dat vreemden op de halzen der Nederlandse Groten trapten.
Er was noch raad noch macht tot verlossing, zodat Alva, de gesel der Nederlanden, naar de beschrijving van Bor in zijn 4e boek, tot spot van dit land in het kasteel van Antwerpen zichzelf een prachtig metalen beeld liet oprichten, hetwelk de adel en de Staten des lands onder de voeten had; waardoor hij wilde te kennen geven, dat hij nu ten volle de macht, de heerlijkheid en alle rechten des lands onder zijn voeten had, en deze zo had neergeworpen, dat zij niet weer konden opstaan.
De Prins zegt hiervan in zijn Apologie: „Hoe zou men een gewisser en klaarder bewijs kunnen hebben van het vertreden van onze rechten en van een onverdragelijke verachting van al deze landen, ten aanschouwe van de ganse Christenheid, dan deze opgeblazen, eergierige, goddeloze, heidense, als ook dwaze oprichting van zijn beeltenis, die in het midden van het kasteel van Antwerpen was; zonder schaamte op 't lijf tredende van de heren Staten, en van het gehele volk van deze landen, als een gedenkteken van zijn tirannie en getuigenis van zijn hoogmoed."

En waarlijk, naar de mens gesproken, was het zó met de ellendige en als verpletterende Staat van deze landen gelegen, dat de ingezetenen slaven van de tiran

waren, daar de sterkten des lands in de handen van de geweldenaar waren, en hij de grootste steden door kastelen breidelde. Onze Gideon, Prins Willem, hiervan sprekende in zijn Apologie pag. 54, zegt: „Niettegenstaande dit alles zagen wij geen middel om het land van zodanige ellendigheid te verlichten."
Er was dus niet alleen geen middel tot volle verlossing, maar ook niet tot verlichting, waarom de Prins Nederland verliet en naar Duitsland vertrok.
Doch wat bij de mensen onmogelijk was, was mogelijk bij die grote God, Die in onze onmacht Zijn sterkte en alles overwinnende kracht wilde tonen, en ons door de ondervinding van onze kleine en geringe middelen, Zijn algenoegzaamheid, wonderlijke wegen en de overvloed van Zijn zegen duidelijk wilde maken. Want ook toen Prins Willem door enkel mededogen alles voor het land had opgezet, hoe gans nietig was 's lands vermogen! Men zegt, *dat het geld de zenuw van de oorlog is,* en Prins Willem noemde het „de voorname gesp van het harnas", maar niets was er minder in voorraad.
De historieschrijver Bor verhaalt in zijn 6e boek op het jaar 1572, dat hij een brief van de Prins gezien heeft, waarin hij, onder andere, deze woorden schrijft: „Hadden wij nu gereed geld, zo zouden wij met de hulpe Gods wel wat goeds hopen uit te richten, want naar de tijding, die wij van alle oorden bekomen, is het nu de tijd dat men met geringe sommen meer zou kunnen doen, dan op andere tijden met vele." Hij getuigt ook in het voorstel, dat hij door Sonoij, aan sommige edelen en andere personen liet doen, dat hij niet alleen geen geld in voorraad had, maar dat hij door het land in grote en zware schulden vervallen was; zodat hem niets anders overbleef dan een goede wil om lijf en leven tot bevordering van de goede zaak op te zetten.

De belegering en inneming van Middelburg, wordt met recht voor één van de grootste en voornaamste daden van de Prins geacht, gelijk onder die van Prins Maurits de slag in Vlaanderen, en onder die van Frederik Hendrik de overwinning van Maastricht genoemd worden. Maar juist daar, waar onze macht een begin nam, bracht de Heere onze onmacht aan het licht, want men wist geen raad om f 14.000 bijeen te brengen om deze belegering voort te zetten. Men moest beloven het geld dubbel terug te geven, als Middelburg veroverd was, en zo is het ternauwernood door bijzondere personen gegeven, nadat hun enige brieven van de belegerden in handen gekomen waren, waaruit men de toestand van de stad vernemen kon.
Vroeger had de Prins om Bergen in Henegouwen te ontzetten en zijn leger daarheen te voeren f 6.000 geëist, maar, naar het getuigenis van Van Reijd in zijn 1ste boek, konden noch de steden, noch de kooplieden dit geld bijeenbrengen.
Als Hooft in zijn 8e boek op het jaar 1573, van de belegering van Haarlem spreekt, zegt hij, dat er zijn, die melden, dat 10 of 12 Spanjaarden als kooplieden verkleed, de Prins te Leiden bezocht hadden met verklaring van hun genegenheid tot zijn persoon en hun mededogen over de droefheid van zijn Staat; met aanbieding om hem voor f 14.000 weer in het bezit van Haarlem te stellen; maar hij niet wetende zoveel bijeen te brengen, moest hun aanbod met een dankbaar gelaat afslaan.
Hoeveel kooplieden zouden nu voor zulk een som, en die nog groter was niet bekommerd zijn, daar zij toen noch door de Prins, noch door de Staat kon bijeengebracht worden. Wat meer is, om f 100 te vinden, moest men de klokken uit 's Hage laten halen, die men daarna nog de Staten moest kwijtschelden.
Men heeft, schrijft Adonibesec van Tacanus pag. 160, 'nauwelijks f 1500 bijeen kunnen brengen, om enige soldaten daarmede een beetje te paaien.'

Waarlijk, de Heere heeft aan ons getoond, dat Hem het goud en zilver toebehoort, dat

Hij het dorre land maakt tot staand water, en het dorstige land tot springaders der wateren, en dat die Hij zegent, gezegend is. Want welk land is er in de gehele wereld, dat naar evenredigheid van zijn grenzen bij deze Republiek in rijkdom vergeleken kan worden? *Zijn niet onze kooplieden als de groten der aarde, onze heren als zovele koningen,* zoals Lipsius eens schreef in een brief in het 32e boek van Bor op het jaar 1595 te vinden. In welke brief vele opmerkelijke dingen voorkomen, waaruit men bijzonder het doel van de Spanjaard leert kennen in het sluiten van wapenstilstand en vrede met deze landen. Eertijds maakte men zulk een werk om f 60.000, maar nu is het licht geacht, ik zeg niet f 60.000, maar zestig maal f 100.000 aan één vloot te besteden, zoals in 1656 geschied zou zijn. Zij, die de oorlogskosten van 1621 opgemaakt hebben, berekenen dat deze Staat maandelijks 794.910-12-5, en jaarlijks 9.509.666.-0-0. Karolus guldens opbracht, welke daarna aanmerkelijk verzwaard zijn.
En wie zou kunnen berekenen, hoe groot de som geweest is in 1629, toen wij, naar het 2de deel van het Politiek en Militair handboekje pag. 20, alleen op kosten van onze Staat 120.877 man in dienst hadden?
Het is verwonderlijk, zegt Van Sande aan het einde van zijn 10e boek, 'waar al het geld tot betaling van deze macht vandaan gekomen is, en dat behalve de scheeps, schuit en wagenvrachten, die zware langdurige belegeringen, omgravingen, verschansingen, galerijën, trein van artillerie, die onuitsprekelijke sommen bedroegen, welke alle door de Generaliteit zijn betaald, zonder enige hulp van bondgenoten.'
O wonderlijke vermeerdering van zulk een machteloos volk! Immers blijkt hieruit, dat onze grote God, ons, die daar als weggeworpen op het veld en ontbloot van alles lagen, met rijkdom en goederen vervuld, en onze woestijn tot een Eden gemaakt heeft, opdat alzo uit onze voorgaande onmacht en armoede, des te meer de overvloedige zegen des Heeren over ons zou uitgeroepen worden.

13. Door vijanden, maar ook door vrienden veracht

Daarom heeft de Heere ons eerst ten uiterste willen vernederen, en in verachting laten komen, opdat Hij onze heerlijkheid en onze naam, en de roem van Zijn genade des te groter zou maken; daar Hij, naar het getuigenis van de moeder van Samuël, „de geringe uit het stof verheft, en de nooddruftige uit de drek verhoogt, om te zitten bij de vorsten, dat Hij hen de stoel der ere doet beërven, want de grondvesten der aarde zijn des Heeren, en Hij heeft de wereld daarop gezet." Welke is toch onze eer en achting geweest? Waarlijk, indien een land en volk veracht geweest is bij de vijanden, klein geacht bij de vrienden, het is ons land geweest.
Van Sande verhaalt in zijn 1ste boek, dat Surius, een Spaanse historieschrijver, de Hollanders bespotte over hun grote vermetelheid, dat zij zich tegen de grootste Potentaat durfden stellen, en zei: „Wat zullen toch die Hollanders tegen de Koning van Spanje doen?"
Niet anders als een Sanneballat, de vijand van Gods volk tegen de Joden sprak, zeggende: „Wat doen deze amechtige Joden?". Neh. 4.
Niets achtte Alva gemakkelijker, dan zich geheel van deze landen meester te maken en de ingezetenen door zijn wapenen te dwingen. Hij zei in zijn redevoering in de Raad van de Koning van Spanje, dat, „wanneer de Koning een heirleger naar Nederland zond, daar alles verbaasd en straks overhoop zou vallen." „Een hoop huis en handwerkslieden, uit stal en winkels opgestommeld, opgeraapt gelijk hun wapens, woest en onwetende van verstand te houden, zullen ogen noch oren hebben om het bulderen van een groet bussen en het enteren van een verband spietsen af te wachten."

Toen ook de Prinses van Parma hem zijn komst ontraadde, als reden gevende, dat heel Nederland nu onderworpen, en nergens naar om te zien was; dat de oproermakers om hals gebracht, in hechtenis genomen of gevloden waren, de voornaamste steden van krijgsvolk voorzien waren; en dat hij met zulk een macht van Spanjaarden komende licht nieuwe onlusten zou verwekken, gaf hij haar hoogmoedig ten antwoord: „Ik heb weleer een volk van ijzer getemd, en zal ik nu geen volk van boter kunnen temmen?"
Ja, zo gering waren de ingezetenen van deze landen in zijn ogen, dat hij het niet nodig achtte de steden van krijgsvolk te voorzien, daar hij meende met een deel kooplieden, vissers en schippers te doen te hebben, die door onervarenheid, zo bekwaam tot de oorlog waren als een koe om te dansen.
Wij waren dus in de ogen van deze dwingeland, wat eens Hiskia, met de inwoners van Jeruzalem, voor Sanherib was, die tegen Gods volk uitriep: „Wedt toch met mijnheer de Koning van Assyrië, en ik zal u twee duizend paarden geven, zo gij voor u de ruiters daarop zult kunnen geven, hoe zoudt gij dan het aangezicht van een enige vorst, van de geringste knechten mijns heren kunnen afkeren?" Jesaja 36. Wat meer is, wij waren door onze vijanden slechts geacht als een deel beesten geschikt ter slachting.
Wil men nu al deze verachting óf de Spaanse hoogmoed óf het vijandelijk gemoed toeschrijven, laat ons dan ook eens nagaan welke reputatie en achting wij bij onze vrienden hadden, die uit naijver tegen Spanje onze voorspoed gunstig waren. Dit kan blijken, uit hetgeen, volgens Van Reijd in zijn 12e boek op het jaar 1596, geschied is in 1573, toen de Koningin van Engeland de gezanten van deze Staat geen gehoor durfde geven, dan heimelijk en bij nacht.
Nogmaals in 1585, toen onze gezanten naar Frankrijk gezonden werden om de Koning de heerschappij van deze landen aan te bieden. De Koning vergunde hen geen gehoor, liet hen zelfs niet toe te Parijs te komen, en zond hen zijn antwoord door zijn Secretaris Brulart. Hoe kon een volk meer versmaad worden, dan op deze wijze! Zelfs de Lap en Finlander, ja de allergeringste en verachtste naties vinden de oren van koningen en keizers gereed en open, als zij hun gezanten tot hen afvaardigen. Het wordt met recht door de Staatkundigen voor de grootste verachting en voor een onuitstaanbare belediging gehouden, die men een Staat kan aandoen, als men zijn gezanten geen gehoor wil geven. En als men de oorzaak en het einde van deze zending wil inzien, zal men klaar bevinden, dat in deze onze Staat ten uiterste versmaad is.
Een raadsheer van Carthago bestrafte eertijds Hannibal, omdat hij de gezanten, die van de bondgenoten kwamen om voor vrienden en bondgenoten te spreken, niet toeliet tot hem in het leger te komen; zij zeiden: „dat hij daardoor het recht der volken wegnam en vernietigde." Maar hier kwamen nu geen gezanten van bondgenoten om alleen voor anderen te spreken, maar om zichzelf in zijn armen te werpen, en zich aan zijn heerschappij te onderwerpen. In zulk een geval een volk niet eens gehoor te willen verlenen, is immers de grootste minachting, en dat te meer wegens de voortdurende naijver tussen Frankrijk en Spanje. Doch dit alles was nog maar spel bij de Spaanse hoogmoed en de meer dan barbaarse onredelijkheid en wrede wijze van doen tegen deze landen in het mishandelen en verachten van zijn gezanten.
Toen in 1566 de Markgraaf van Bergen en de Baron van Montigny vanwege deze landen als gezanten naar Spanje vertrokken, heeft men hen in het eerste kwansuis met toegenegenheid ontvangen; maar daarna heeft men de een onthoofd en de ander vergeven. Dit was veel snoder gehandeld, dan de Ammonieten met de gezanten van David handelden, 2 Samuël 10: zij deden hen wel smaadheid aan, maar hebben hen niet verzeerd, veel minder het leven benomen. Welke boze daad nochtans door de Heere verschrikkelijk gewroken is. 2 Samuël 12.

Deze tiran, de Koning van Spanje, schond hierin ten uiterste het recht der volken, en dat wel van de landen zijner heerschappij, naar het getuigenis der Staten-Generaal, te vinden bij D. P. Pers, *Ontstelde Leeuw,* op het jaar 1584.
Volgens het getuigenis van Cicero is het recht der gezantschappen zelfs bij de heidenen voor heilig en Goddelijk gehouden; ja om te tonen in welk een achting zij de gezanten hielden, hebben zij zich onthouden ook die te beledigen, welke niet tot hen, maar tot hun vijanden gezonden waren.
Men leest van Alexander de Grote, dat, toen hij de stad Tyrus innam, hij daar gezanten van Carthago vond om de stad tegen hem aan te moedigen; maar hen geen leed deed, hoewel hij Carthago met de oorlog dreigde. Wat meer is, toen de gezanten van Tarquinius in Rome verraad gepleegd hadden, heeft men hen niet als vijanden behandeld; hoewel zij, volgens Livius, verdiend hadden als vijanden behandeld te worden, heeft men nochtans het recht der volken zijn kracht laten behouden. Dat dit recht zo zwaar bij hen woog, en de gezantschappen zodanige rechten genoten, was, omdat er in het menselijk geslacht niets dienstiger of geen beter middel is, om volken en landen tot onderlinge bloei en koophandel te verbinden, dan de gezantschappen.
Maar dit alles is door deze tiran niet in acht genomen, gelijk de Staten-Generaal, volgens Van Reijd in zijn 14e boek, de gezant van Polen verklaarden in 1597.

Deze Republiek is eerst tot de hel vernederd geweest, en toen tot de hemel verheven. Met recht mag op ons toegepast worden, wat de Heere bij de profeet zegt: „Ik zal de uitgestotenen verzamelen, en Ik zal hen stellen tot een lof, en tot een naam, in het ganse land daar zij beschaamd zijn geweest.” De Heere heeft ons niet alleen tot een algemene lof en naam verheven, maar zó groot gemaakt, dat onze gezanten niet alleen bij de machtigste potentaten, zelfs boven de gezanten der koningen, achting en aanzien genoten hebben, maar dat ook grote landen en koninkrijken onze Staat met hun gezantschappen vereerd hebben.
In 1642 kwamen tezelfder tijd in Den Haag Francisco d'Andrado, gezant van Portugal, Cressy van Frankrijk, Thomas Roo van Duitsland, en Strickland van Engeland.
En vooral is opmerkingswaardig, dat van 1609-1630 meer dan 200 gezanten van koningen, grootvorsten, keurvorsten, hertogen, prinsen, graven, heren en Republieken geteld worden, met welke deze Staat vereerd werd.
Wat meer is, dat moedige Spanje, dat weleer onze gezanten zo verachtelijk en wreed mishandelde en doodde, zond later gezanten tot ons om een wapenstilstand te verzoeken; en daarna weer om ons vrede af te bidden; en verzocht ons daartoe enige gezanten en gevolmachtigden te Munster te zenden, daar zij hen met alle eerbied ontvingen, liefkoosden en vleiden, en ons ook verzochten, als middelaars tussen hen en hun partijen op te treden. Baudart spreekt hiervan in „Zijne Memoriën,” 4e boek op het jaar 1612; Montanus in zijn „Leven en Bedrijf van Frederik Hendrik” op hetzelfde jaar, en Emestus Brink in zijn voorrede van de „Atlas”.

Deze wonderen en grote daden des Heeren moeten met verstand nagegaan worden; want wat is licht voortbrengen uit duisternis, heerlijkheid uit verachting, zo het dit niet is? Ziet hier de versmaden, ziet hier de knechten dergenen, die heersten verhoogd, ja zeer hoog verheven; zodat ook de koningen over hen hun mond toehouden, en de vorsten zich voor die neerbuigen. Invoege, dat, gelijk velen zich over ons ontzet hebben, zo verdorven was ons gelaat, meer dan dat van iemand, en onze gedaante meer dan van andere mensenkinderen; zo hebben zij ook over onze macht en heerlijkheid moeten verbaasd staan, en ons aangezicht met geschenk smeken. Want onze naam is uitgegaan door de wereld vanwege onze schoonheid, die volkomen is

geweest door de heerlijkheid, die de Heere op ons gelegd heeft. Men leze hierover de Dedicatie of Voorrede van Vossius voor Eduard van Reijd.
Waarlijk, al deze dingen zijn zodanig, dat een geleerd man wèl zegt, *dat de nakomelingen, de hoogheid van deze Staat ziende, nauwelijks geloven zullen, hetgeen van het geringe begin van dit land in de Historie getuigd wordt.*

14. Geheel en al verworpen

Wij hebben gezien hoe deze Staat in zijn gezantschappen veracht is. Als wij de volgende tijden aanmerken, schijnt het ongelooflijk dat de koninkrijken van Engeland en Frankrijk geweigerd hebben de heerschappij over deze landen te aanvaarden, die wij hun, toen wij door de grote macht van Spanje verdrukt werden, door statige gezantschappen op verschillende tijden nederig hebben opgedragen en aangeboden.
Volgens Hooft is de heerschappij van deze landen aan Engeland aangeboden in 1575, 1585 en 1587, en aan Frankrijk in 1585. Wie weet niet hoe begerig de monarchen zijn om hun heerschappij te vergroten en hun landpalen uit te breiden; en hoe menigwerf zij daarvoor, en dat nog wel in het onzekere, goed en bloed van hun onderdanen opzetten. Het zinnebeeld van Karel V was: „Plus Ultra". Anderen hebben tot een teken gevoerd een wassende maan met deze bijgevoegde woorden: „Donec totum compleat orbem." De Koning van Spanje richtte in veel plaatsen van zijn domeinen dit hoogmoedige zinnebeeld op, namelijk, een geschilderde wereldbol in de zee, waaruit een paard springt, waarboven dit opschrift staat: „Unis non sufficit orbis," d.i. „Eén wereld is voor mij niet genoeg." Ziet hierover Emanuel van Meteren in zijn 25e boek op het jaar 1602. Alles om hun eerzucht te kennen te geven.
Maar ziet, hier weigeren de koningen de heerschappij, die hun wordt aangeboden, ja zij worden nederig gebeden die aan te nemen. Prins Willem placht te zeggen: „Dat het de Nederlanden aan geen vrijer ontbreken zou," maar uit deze voorbeelden blijkt, dat de Nederlandse Maagd, ook zichzelf aanbiedende, niet zonder smaad verworpen werd; zoals in 1587 geschied is door de Koningin van Engeland.
Van Reijd zegt op het jaar 1587, sprekende van de verachting, de beledigingen en het ongelijk toen door Denemarken het land aangedaan: „Zodanig waren toen de zaken van Nederland, dat zij de ongelijke en harde woorden lijdzaam moesten verdragen."
De oorzaak, waarom wij in ons aanhoudend en ootmoedig verzoek zijn verstoten, was aan de ene zijde onze geheel slechte en jammerlijke toestand; aan de andere, de grote en vreselijke macht van de Koning van Spanje. Had de *Koning der koningen* zo met ons gehandeld, het was sedert lang met ons gedaan geweest. Doch hier is geschied, wat de Heere eens zei tot het Joodse volk: „Geen oog had medelijden over u, om u een van deze dingen te doen, om zich over u te erbarmen, maar gij zijt geworpen op het vlakke des velds, om de walgelijkheid van uw ziel, ten dage toen gij geboren waart. Als Ik u voorbijging, zo zag Ik u vertreden zijnde in uw bloed, en Ik zei tot u in uw bloed, leeft." Ezechiël 16: 5 en 6.
Het is de weg van onze God, dan met Zijn hulp te komen, als mensenhulp ontbreekt, en als de tichelstenen verdubbeld worden, verlossingen te zenden. Het spreekwoord der ouden was: „op de berg des Heeren zal het voorzien worden," te kennen gevende, dat de Heere wel gewoon is het op het uiterste te laten aankomen, eer Hij Zijn hulp bewijst, en waar geen uitkomst schijnt te wezen, dat de Heere die daar wonderlijk teweegbrengt; hetwelk immers in de zaken van Nederland, in de opkomst van onze Republiek zonneklaar gebleken is. Want hoewel uit hetgeen tot hiertoe gezegd is onze jammerlijke toestand kan worden opgemerkt, zo hebben wij nochtans niet alles,

hiertoe dienende gezegd.

15. Als aan de wanhoop overgegeven

Eén zaak is er nog overgebleven, waarin dit voornamelijk te zien is, en die is deze: dat de landen in zulk een droevige toestand gekomen, en in zulk een afgrond van ellende neergezonken zijn, met een gehele onmogelijkheid om zichzelf te redden, dat de wanhopigste voorstellen, en dat wel door de voornaamste en kloekmoedigste gedaan zijn. Indien in de Nederlandse geschiedenis iemand om zijn wijsheid, buitengewone kloekmoedigheid, onwankelbare trouw, door vrienden en vijanden geroemd wordt, is het Prins Willem, wiens opgeruimd gelaat de Staten des lands, zelfs in de benauwdste tijden bemoedigde; wiens woord was: „*Saevis tranquillis in undis,"* waarmee hij wilde te kennen geven, dat hij als een rots, in het midden van de woedende baren der zee, gerust was, volgens de afbeelding bij zijn zinspreuk.
Maar zie, zó fel waren de winden, zó verschrikkelijk de watergolven, die tegen het schip van de Republiek sloegen, dat deze vrome Vorst en „Vader des vaderlands" de moed is ontvallen, en dat hij, ten einde raad zijnde door het zinken van het schip, begon te spreken van het land te verlaten, en het daarna onder water te zetten.
Volgens Hooft in zijn 10e boek stelde hij voor: "om mannen, vrouwen en kinderen, die de vrijheid liefhadden, met het beste der roerende have in schepen te laden, de molens in brand te steken, dijken en dammen door te steken en het gehele land door water te verwoesten; om, gelijk vroeger door andere volken gedaan was, ergens een andere hoek der wereld in te nemen, waar men buiten slavernij van lichaam en ziel zou kunnen leven."
O droevige toestand des lands, die nooit door de nakomelingen moet vergeten worden!
Dit voorstel deed de Prins toen Noord en Zuid-Holland door de verovering van Haarlem, en Holland en Zeeland door die van Zierikzee gescheiden waren.
Daar de zaak waardig is om er eens bij stil te staan, zullen wij die voorstellen met de woorden van Bor, die in zijn 8e boek op het jaar 1576 zegt: „Men mag niet ontkennen, dat Holland en Zeeland zo heftig aangevochten zijn, dat zij in groter nood waren, dan ooit te voren. En hoewel de Prins van Oranje een van de wijsste, kloekste en voorzichtigste prinsen van zijn tijd is geweest, en zeer moedig van inborst, zo was hij nochtans zo zeer over de zaken bekommerd dat hij nauwelijks wist wat men het beste voornemen zou. Ik heb uit de mond van een geloofwaardig edelman, die toentertijd in de regering was, en nu reeds bijna 38 jaar overleden, vernomen, dat de Prins terstond na of kort vóór de inneming van Zierikzee, ziende dat de Koningin van Engeland de aangeboden soevereiniteit van Holland en Zeeland niet wilde; of om niet aanhoudend met Spanje in oorlog te zijn, niet durfde aanvaarden; en dat ook de Staten geen raad wisten om langer de oorlogskosten te betalen, daar de vlakke landen in het grootste gedeelte van Holland ongebruikt lagen, als uiterste redmiddel voorgesteld had, dat als men niet in eeuwige slavernij der Spanjaarden geraken, en de godsdienst behouden wilde, men alle schepen in Holland de inwoners of anderen toekomende, zou in beslag nemen en toerusten; daarin mannen, vrouwen, kinderen, allen die mee wilden en de beste goederen zou laden en inschepen, dijken en dammen doorgraven, de watermolens verbranden en vernielen, en zo het land laten onderlopen en verdrinken, om dan een ander land met geweld in te nemen en zich aldaar te vestigen, gelijk eertijds andere volken gedaan hadden." Tot zover Bor.

Maar hoe, Prins Willem! gij, Held des Heeren! Rechte Vader des vaderlands! geef toch de moed niet verloren, nu is het tijd voor de Heere om Zijn grote macht en Zijn uitgestrekte arm te tonen. Weet uw vernuftig brein geen hulp of raad meer, onze God heeft beide nog overvloedig, voor Zijn oneindige wijsheid en onbegrijpelijke macht is niets te wonderlijk. Het slaat u neer, dat de Koningin van Engeland weigert de soevereiniteit van het land aan te nemen, maar gedenkt gij niet, dat de Potentaat aller potentaten de regering op zich genomen heeft? Hebt gij dan vergeten, dat gij met Hem zulk een vast verbond gemaakt hebt, dat gij u verzekerd hieldt, dat gij allen, die op Hem vertrouwden door Zijn geweldige en machtige hand zoudt ontzet worden, ten spijt van al uw en 's Heeren vijanden? Gij spreekt van het land te verlaten, maar ziet, eerlang zullen uw vijanden, die u nu benauwen het moeten verlaten, en „die u verslonden zullen zich verre maken, en uw verwoesters zullen van u uitgaan." Gij wilt het land tot een zoute grond maken, maar onze God wil het van deze ure af tot een lusthof maken, „want de Heere zal Sion troosten, Hij zal troosten al haar verwoeste plaatsen." Gij zijt van plan een ander land te zoeken, maar dit land zal nog een herberg worden voor andere natiën, en in het bijzonder voor hen, die om de godsdienst vervolgd worden, „gij zult u met al deze als met een sieraad bekleden, en gij zult ze u aanbinden als een bruid." Zoudt gij de beste goederen van hier, naar ververwijderde landen laten voeren? Dat zij verre; want ziet van nu aan zullen de beste goederen van het uiterste der aarde naar deze landen gevoerd worden. De arbeid der Egyptenaren en de koophandel der Moren en Sabeërs zullen tot u overkomen," ja ook de roof en de schatten van uw vijanden. „Dat zullen de inwoners zien en tesamen vloeien, en hun hart zal verwijd worden, want de menigte der zee zal tot u gekeerd worden, het heir der Heidenen zal tot u komen, en zij zullen de overvloedige lof des Heeren (die Israëls Overwinning is) boodschappen." Dat besluit is de raad des Heiligen, de Heere heeft zulks voorgenomen, Hij zal het ook uitvoeren, en niets zal Zijn raadslag verhinderen. Immers bekent gij, dat de verandering in deze landen uit oorzaak van de godsdienst, veel meer een werk Gods is dan der mensen? Hoe, meent gij, dat de Heere Christus Zijn zaak zal laten varen om Zijn tegenpartij de antichrist, naar zijn welgevallen te laten heersen? Nee, nee. „Maar zij zullen beschaamd worden allen die tegen Hem ontstoken zijn. De Heere heeft lang gezien, dat de ellende van Israël zeer bitter is, en dat er geen beslotenen, noch verlatenen zijn, en dat Israël geen helper heeft, ook heeft Hij niet gezegd, onze naam van onder de hemel te willen verderven." Er is eenmaal bloed genoeg vergoten, de strijd van des Heeren volk is vervuld. „Waak op, waak op, sta op Jeruzalem, gij die gedronken hebt van de hand des Heeren de beker Zijner grimmigheid, de droesem van de beker der zwijmeling hebt gij gedronken, ja uitgezogen. God heeft U in Zijn verbolgenheid geslagen, maar in Zijn welbehagen heeft Hij Zich over U ontfermd. Alzo zegt de Heere uw God, Die de zaken van Zijn volk twisten zal: „ziet, Ik neem de beker der zwijmeling van uw hand, de droesem van de beker Mijner grimmigheid, en Ik zal hem die, die U bedroefd hebben in de hand zetten, die tot uw ziel zeiden; bukt u neder, dat wij over u gaan. En gij legdet uw rug neer als aarde, en als een straat degenen die daarover gaan." Nu, nu zullen uw ogen zien het heil des Heeren en de arm van Zijn macht, „want gelijk de Heere gewaakt heeft om uit te rukken en af te breken, en te verstoten en te verderven, en kwaad aan te doen, alzo zal Hij over u waken, om te bouwen en te planten, en des Heeren knechten zullen in Sion wonen. Zelfs in de duistere plaatsen van het land, die nu vol woningen zijn van geweld en schrikkelijke afgoderij, zal een stem gehoord worden, roepende: maakt u op, en laat ons opgaan naar Sion, tot de Heere onze God. Want ziet, uw God zal ter wrake

komen met de vergelding Gods; Hij zal komen en u verlossen. Ja, nu zal de Heere gerechtigheid aantrekken als een pantsier, en de helm des heils op het hoofd zetten, de klederen der wraak zal Hij aantrekken tot kleding, en de ijver zal Hij aandoen als een mantel, om vergelding te doen aan Zijn vijanden en Sions twistzaak te twisten, om de wraak des tempels te wreken. Zodat dit land uw vijanden verslinden zal, en die u opeten zullen opgegeten worden, en die u beroven, zullen ter beroving zijn, en die u plunderen, zullen ter plundering worden overgegeven. En de gehele aarde zal weten, dat Israël een God heeft; ook zal de vergadering der volken weten, dat de Heere niet door zwaard of spies verlost, want de krijg is des Heeren; Die zal uw vijanden in uw hand besluiten; en uw vervolgers met hun eigen bloed dronken maken, als met zoete wijn; want de naam van onze Verlosser is Heere der heirscharen, de Heilige Israëls, de Machtige Jakobs," die een eeuwige Rotssteen is, op Wie men vertrouwen mag. „Zingt met vreugde, gij hemelen, want de Heere heeft het gedaan. Juicht, gij benedenste delen der aarde, gij bergen, maakt een groot gedreun met vreugdegezang, gij bossen, en alle geboomten daarin, want de Heere heeft Jakob verlost en Zich heerlijk gemaakt in Israël, en Zijn wonderen de Provinciën bekend gemaakt, ja ook hebben de einden der aarde gezien het heil van onze God."

Hoort nog, wat de Historieschrijver Bor er bijvoegt, want het is opmerkelijk.
„Beziet, zegt hij, eens de gevaarvolle nood en de zware benauwdheid daar het land toen in was. Ik verhaal dit daarom, opdat onze nakomelingen zouden weten, dat wij ons niet hebben te beroemen, dat wij door onze, of onzer vaderen wijsheid en kloekheid, zoveel jaren zulk een machtige Potentaat als wij tot vijand hadden, hebben kunnen verduren en tegenstaan, en tot deze welstand gekomen zijn, daar wij nu, God lof, in verkeren; maar dat God Almachtig daarvan alleen de prijs, de lof en de eer toekomt. Hij heeft ons geholpen, bijgestaan, beschermd en verlost, als alle menselijke hulp ontbrak, en geen hoop op enige goede uitkomst scheen te bestaan; gelijk klaar uit het volgende, en in meer andere volgende boeken blijken zal, dat het God was, Die deze landen altijd in de grootste en uiterste nood, uit hun grote zwarigheid,, als alle menselijke hulp ontbrak, heeft verlost en geholpen; en wanneer wij ons op de grote hulp en macht van mensen en op onze geweldige heirlegers verlieten, dat wij dan het minst hebben uitgericht; opdat waarachtig blijve, hetgeen ik gezegd heb, dat God alleen, de lof, de prijs en de eer toekomt, van onze verlossing, onze voorspoed en ons welvaren."
Tot zover de genoemde geschiedschrijver, wiens woorden wij hier, aangaande de wanhopige toestand van het land, wilden bijvoegen; want waarlijk, dit dunkt ons een van de merkwaardigste zaken te wezen, die in Nederland zijn voorgevallen, en machtig ons gemoed met verwondering, Goddelijke liefde en dankbaarheid te overstorten; temeer daar genoemde schrijver Gods eer verheft, en zijn kostbare werken door eenvoudige personen niet gemakkelijk te bekomen zijn.

Aan ons is vervuld geworden, wat David van zichzelf getuigde, Psalm 138 : 7, 8 en 118: 12 en 13. „Want als wij gewandeld hebben in het midden der benauwdheid heeft de Heere ons levendig gemaakt, Zijn hand uitgestrekt tegen de toorn van onze vijanden, en Zijn rechterhand heeft ons behouden; de Heere heeft het voor ons voleind. Toen onze vijanden ons omringd hadden als bijen, zijn zij als een doornenvuur uitgeblust; het is in de Naam des Heeren, dat wij hen verhouwen hebben. De Heere is onze sterkte en ons heil geweest." 2 Kron. 20 : 12. „Want bij onze vaderen was geen kracht meer; zij wisten niet wat zij doen zouden, maar hun ogen zagen op de Heere." Psalm 124. „Zo de Heere niet met ons geweest was, de

vijanden zouden ons levend verslonden hebben; de grote wateren zouden over onze zielen gelopen hebben. Maar de Heere zij geloofd, Die ons in hun tanden niet heeft overgegeven tot een roof. Onze ziel is ontkomen, als een vogel uit de strik van de vogelvanger, de strik is gebroken en wij zijn ontkomen."

Konden onze voorvaderen, die toen in zulk een benauwdheid zaten, hun hoofden eens opheffen, hoe zouden zij verwonderd en van blijdschap verbaasd staan, over al de grote daden des Heeren; hoe zouden zij uitroepen met de Psalmist: (Psalm 89)

Heer' der heirscharen! Gij doet buigen alle krachten;
O, eeuwige God zeer sterk, wie is U gelijk t' achten?
Het is rondom en alzins vol van Uwe trouwe
En Uwe waarheid, welke U niet zal berouwen.

En nog eens :

Hoe wij meer waren bezwaard,
Hoe ons meer hielp God vermaard;
Want Zijn grote goedigheid,
Geduurt in der eeuwigheid. Psalm 136, Datheen.

Nu, dit wordt niet hun, maar ons voor ogen gesteld, ons, die heden leven, en zoveel getuigen zijn van hetgeen de arm des Heeren gewerkt heeft. Ons past de lofzang van David, die uitroept en zingt:

Hoe heerlijk zijn mits dezen
Uw werken wel bekend.
Hoe groot en zonder end
Is Uw wijsheid geprezen. Psalm 92

En nog eens :

Heere God! Uw werken zijn wonderlijk;
Gij denkt op ons, Heer'! goedertier,
Zodat niemand in 't leven hier
Uwe gaven kan melden zonderlijk.

Uit den slijk zeer onreine
En den afgrond niet kleine,
Met kracht Hij ons uittoog.
Hij heeft ons voeten vast
Tot Zijn wegen gepast,
Op een steenrots zeer hoog. Psalm 40

16. De tijd onzer voorouders met de onze vergeleken

De toestand van onze vaderen vergeleken met de staat van deze landen in volgende tijden, verschilt niet minder dan een diepe afgrond van uitstekende en verheven bergen; op onze vaderen is de hitte der verdrukking gevallen, maar op ons de lommerkoelte neergedaald. Zij tobden in de storm, wij varen in de stilte. Zij zagen hun steden belegerd, bestormd, overwonnen, geplunderd, verbrand; de grachten opgevuld, de muren omgeworpen en tot steenhopen gemaakt; het platte land verwoest, de inwoners verdrukt, gemarteld, gedood en op allerlei wreedaardige wijze omgebracht; het gehele land in bloed, vuur en rookdamp.

Wij zien de steden ontzet, verlost en van geweld bevrijd, velen daarvan vergroot, de omgeworpen muren, torens en wallen herbouwd en verder uitgezet, de inwoners

gezegend, en het gehele land vol vrede, nering en welvaart.
Onze vaderen beleefden tijden, waarin alle dammen van menselijke redelijkheid en bescheidenheid waren doorbroken, en het gehele land overstroomd werd van mensenbloed, dat in steden en dorpen, op straten en wegen vloeide; tijden, waarin de oefening van de ware Godsdienst, verboden was, de handvesten en rechten vertreden lagen, de Staten des lands gemuilband waren, en het gehele land voor inwoners en burgers niet anders dan een gevangenis, schavot en moordtoneel was.
Wij beleven tijden, waarin wij de politie vastgesteld, de wetten in kracht, de regenten in achting, de Staat in vrijheid, de kerk in luister, de ware Godsdienst op de kandelaar zien; tijden, waarin de gemeenten openlijk, vrij met duizenden te hoop lopen; waarin alle provinciën, als een lustpriëel en Eden zijn van alle geestelijke en lichamelijke weldaden.
Zo zijn gewoonlijk de wonderlijke wegen van onze grote God, dat Hij degenen, die Hij grote weldaden en zegeningen wil toebrengen, eerst in grote ellende en wanhopige benauwdheden laat komen; die Hij tot de hemel wil verhogen laat Hij wel eens tot de hel vernederd worden; die Hij in overvloedige verversing wil brengen, voert Hij eerst wel in water en in vuur; die Hij tot een heerlijke vrijheid wil brengen, laat Hij soms eerst ten uiterste verdrukt worden. 1 Samuël 2; Psalm 66.

17. Gods gewone weg in de verlossing

Toen de tijd aanbrak, waarin God het volk Israël in het gezegende Kanaän wilde leiden, dat sieraad van alle landen, maakte Hij Egypte tot een ijzeren oven voor hen; toen Hij hen hun eigen regering geven en tot een vrij volk en heerlijk koninkrijk maken wilde, liet Hij hen eerst een ongehoorde slavernij en ondragelijke dienstbaarheid ondergaan; toen Hij hun vijanden wreken en hen met zegening op zegening begenadigen wilde, liet Hij hen eerst ellende op ellende treffen, zodat de ouden onder lastige arbeid en slagen als bezweken, en de kinderen als honden en katten verdronken werden.
Evenzo handelde de Heere, ten tijde van de wrede vervolgingen onder de heidense Keizers, toen Hij Zijn Christenvolk als door een rode zee van ellende, tot een gewenste haven van rust en vrijheid wilde brengen. De kerkelijke historiën getuigen, dat men onder de regering van keizer Diocletianus zo gewoed heeft door de gehele wereld tegen de Christenen, dat het scheen dat hun naam nu uitgeblust was, waarom ook Diocletianus geld liet slaan met dit opschrift: „De naam der Christenen verdelgd hebbende, die de Republiek omverwierpen.” Deze vervolging duurde even sterk voort onder Galerus in het Oosten, onder Maximus in Afrika en onder Maxentius te Rome, in het Westen. Met hun ellendige dood (Galarus werd van de wormen gegeten en Maxentius verdronk in de Tiber) nam de vervolging en tevens het heidendom een einde; en de Christelijke kerk, na door de eerste Christelijke Keizer Constantius de Grote uit dienstbaarheid tot de vrijheid gebracht te zijn, kreeg de overhand over de afgodendienst en Christus wierp het koninkrijk des duivels onder Zijn voeten, gelijk dit beknopt, door Hornius in zijn „Kerkelijke Historiën”, pag. 104, verhaald wordt.

Vóór de Heere onze God in Duitsland onder Keizer Ferdinand, door het verdrag van Passau, de Godsdienst in vrijheid stelde en de Protestantse landen in vrede deed bloeien, moest niet alleen de stad Maagdenburg in het geweld van Keizer Karel V komen, maar gaf Hij ook de Protestantse vorsten, de Keurvorst van Saksen en de Landgraaf van Hessen in diens handen over; ja liet hen door hem ten toon stellen en

als een schouwspel omvoeren, zoals men bij Sleijdanus, Cluverus, Laetus en anderen lezen kan.
Eér onder de regering van Koningin Elizabeth in Engeland die gulden en gezegende tijden begonnen, liet de Heere onder de wrede Koningin Maria die verschrikkelijke storm der vervolging oprijzen, welke zo gewoed heeft tegen de Godsdienst, dat er velen met vuur verbrand werden; en dat, gelijk iemand wel zegt levende beelden jammerlijk verdorven werden, om de houten en stenen beelden op te richten. 'Er is, - wordt in het Martelaarsboek op 1553 gezegd, - van de tijd der Apostelen af, geen land, waarin meer Christenbloed vergoten is, dan in dit koninkrijk; want een ontelbare menigte volks, waaronder edelen, leraars, doctoren, bisschoppen, predikanten, is om de belijdenis van Gods Woord omgebracht, gedood en verbrand. Het is bijna onmogelijk te vertellen. Soms zijn er 8 of 10, soms 15 of 20 in één vuur verbrand; sommigen zijn zeer ellendig door armoede en hongersnood gestorven, sommigen zijn in de gevangenis versmacht.'
Tot zover het Martelaarsboek, dat door onze eerwaarde, gewezen collega Jozua Sanderus is verbeterd, door iedere zaak op zijn behoorlijke tijd te stellen. In deze storm der vervolging zijn onder anderen door de vlam des vuurs vernield: Roeland Taylor, John Bradford, John Hopperus, Bisschop van Glocester; D. Nicolaas Ridley, Bisschop van Londen; Hugo Latimer, Bisschop van Worchester; Thomas Cranmer, Bisschop van Cantelberg. Koning James getuigt in zijn Apologie voor de eed der getrouwheid, dat men tegen de wet van God en de natuur, een zwangere vrouw, om de Godsdienst zó had gepijnigd dat haar het levende kind ontviel, en men het met de moeder verbrandde.
Maar juist toen de zon van de Godsdienst scheen onder te gaan, wilde God die heerlijk en tot blijdschap van allen, die Sion liefhadden, in dat koninkrijk doen opgaan. Hier is bevestigd, wat zeker martelaar, Nicolaas Busseau, die in 1557 door zijn lijden de waarheid verheerlijkt heeft, wel heeft gesproken: „God is gewoon de Zijnen te helpen, wanneer de barbaarse vervolgingen op het hoogst zijn gekomen; om daarmee te doen blijken, dat zulk een verlossing en hulp nergens dan van Hem voorkomt." J. Hoorenbeek; *Van de Geestelijke verlating,* pag. 173.

18. De Zwitserse Republiek met ons land vergeleken

Nu wij hierin bezig zijn, kunnen wij niet nalaten, aan de Zwitserse Kantons of Republiek te gedenken, en bij de droevige toestand en de ondragelijke onderdrukking, waaronder zij voor haar gewenste vrijheid moesten zuchten, stil te staan. Te meer daar hen die door het Huis van Oostenrijk is aangedaan, uit welk Huis de Koningen van Spanje gesproten zijn; en zij op dezelfde wijze als wij tot de vrijheid gekomen zijn.
Nadat Albertus, opvolger van Adolf van Nassau, een nieuwe heerschappij gesticht en een nieuw Prinsdom had opgericht, begon hij door zijn stadhouders en gouverneurs de Zwitsers jammerlijk te onderdrukken, zonder aanzien van personen of staten. Menigmaal werd hierover geklaagd, doch te vergeefs. Men plaagde hen hoe langer hoe meer. Landenberg, een van de stadhouders des Keizers ontnam, zonder enige reden, de lieden met geweld hun bezittingen; en die er zich enigszins tegen stelde werd ten uiterste mishandeld. Een rijk man liet hij de ogen uitsteken, omdat zijn zoon had belet, dat men zijn vaders vee wegdreef; de zoon vluchtte. Hij liet de boeren voor de ploeg spannen, zoals men bij ons de paarden doet, om het land te bebouwen.

Wat meer is, de stadhouder Gesler was zó dartel en trots, dat hij te Altorf op de markt

(anderen schrijven op de weg naar Altorf) een stang of stok liet oprichten, zijn hoed daarop plaatste en bevel gaf, dat ieder, die er voorbijging de hoed zodanige eer moest bewijzen, als men gewoon was de Prins te doen; zichzelf zo tot Prins verheffende. Sommigen menen, dat hij dit deed om er enigen te vinden, die een samenzwering tegen hem gemaakt hadden; anderen, dat hij daardoor wilde beproeven, wie zij waren, die hem niet genoeg gehoorzaamden. Bij deze stok of staak zette hij, volgens Brozius, enige wachters om te zien wie zijn gebod niet nakwamen. Wat is er gebeurd?
Willem Tell, een kloek en standvastig man, verdrietig over zulk een bespottelijke dienstbaarheid, ging deze hoed zonder groeten voorbij. Hierover werd hij beschuldigd en veroordeeld „om van het hoofd van zijn jongste en liefste zoon een appel te schieten." Tell, in het schieten zeer ervaren zijnde, heeft dit, zonder zijn zoon te kwetsen, volbracht. Maar daar hij nog een andere pijl bij zich had, vroeg hem de stadhouder, wat hij met die tweede pijl doen wilde, met belofte, dat, als hij de waarheid sprak, hij niet gedood zou worden.
Willem Tell antwoordde: „Indien ik mijn zoon geschoten had, zou ik u die andere pijl geschonken en u daarmee getroffen hebben, om van uw tirannie bevrijd te wezen"; waarover deze tiran zo toornig werd, dat hij hem tot een eeuwige gevangenis verwees. Doch Tell naar zijn gevangenis te Cussinack op reis zijnde, heeft de boeien afgeworpen, en deze Tiran omgebracht.

Dit geschiedde in November van het jaar 1307 en deze daad en de dood van deze tiran zijn een oorzaak geweest van hun vrijheid. Het verbond, dat in het geheim tussen drie personen gesloten was, nam zó toe, dat de Zwitsers zich in een korte tijd ten enen male vrijmaakten, de tirannen verdreven, de kastelen der geweldenaars vernielden, en het juk van het Huis van Oostenrijk afwierpen. Van die tijd af zijn zij enige honderden jaren vrij geweest, gelijk zij nog tot heden, als een vrije Republiek, dit voorrecht genieten.

De overeenkomst van de verlossing van Zwitserland uit de slavernij van het Huis van Oostenrijk met die van Nederland, doet ons aan een vergelijking denken, die een groot Staatkundige maakt tussen Zwitserland en Nederland. „Aan beide zijden van Duitsland en aan de ingang van dat grote landschap zijn twee grote Republieken te voorschijn gekomen, schrijft hij, de Zwitserse en die van de Verenigde Provinciën, die wegens kloekmoedigheid, goede gelegenheid en ligging, ontzaggelijk voor andere volken zijn; en die men de beide armen van Duitsland zou kunnen noemen. De ene ligt onder steenrotsen en steilten, de andere tussen zeeën en moerassen; de ene heerst over de bergen, de andere over de zee. De natuur van beide volken komt zodanig overeen met het land dat zij bewonen, dat de Zwitsers schijnen geboren te zijn om de bergen te bewonen, en de bergen om hen te voeden, en zo kan men ook oordelen van de Nederlanders ten aanzien van de zee, en van de zee ten aanzien der Nederlanders.
In Zwitserland is elk dorp een Republiek, in Nederland elke provincie. De Zwitsers verkopen de vrijheid van hun lichamen aan anderen, bewarende voor zichzelf de vrijheid van hun vaderland; maar de Nederlanders bewaren hun vrijheid geheel en ongeschonden." Rohanus: de jure Princip. et Statuum Reipub. Christianae, part 1 discurs. 6.

In de aangehaalde voorbeelden is duidelijk te zien, hoe de Heere soms ten uiterste vernedert, degenen die Hij zeer hoog wil verheffen, en dat Hij het land wel laat verdorren, als Hij watertochten wil geven. Psalm 107 : 35. Met recht, zegt Van Sande in zijn 1ste boek: „God heeft deze landen menigmaal in de uiterste nood laten

vervallen, en als er geen hoop van verlossing door menselijke middelen was, heeft Hij hen op een wonderbaarlijke wijze verlost." Bijzondere voorbeelden, zoals van Jozef, Jephta, David en anderen, welke de Heere eerst in grote verdrukking liet komen vóór Hij hen tot heerlijkheid verhief, gaan wij nu voorbij.
Uit bovengezegde kunnen wij bemerken, hoe de Heere ons eerst als een woestijn liet worden, eer Hij ons een lusthof en Eden maakte; hoe Hij ons liet roepen als uit een afgrond van ellende, eer Hij ons ten hoogste verhief, en ons stelde tot lof, tot een naam en tot heerlijkheid. Deut. 26 : 19.
Onze vaderen lieten, om de droevige toestand van het vaderland uit te drukken, penningen munten, waarop een schip zonder zeilen, met gekorven masten vertoond werd, dat heen en weer gerukt en bijna door de onstuimige baren verzwolgen werd. Op de rand stonden deze woorden: „Incertum quo fata ferent," d. i. „wij weten niet waar wij zullen belanden." Zie Boxhorn, „Historie van Zeeland," deel 1 pag. 120.
Door een zodanige verandering te bewerken, heeft de Heere Zijn grote Naam geheiligd, Zijn en onze vijanden eeuwige smaad aangedaan, en ons oorzaak van blijdschap gegeven; waarom wij zulks altijd met dankbaarheid moeten gedenken.

Marnix van Aldegonde, die een aanschouwer geweest is van deze wonderdaden Gods, spreekt in de voorrede van zijn Psalmboek, in 1591 te Middelburg uitgegeven, aldus:

„Ja, toen het bijna scheen, dat golven ende baren
Hun verre boven 't hooft onstuimig zouden varen,
En hebben 't al gelijk verslonden in de grond,
Zo heeft se 's Heeren hand verlost terzelver stond.

O grondeloze raad! o hoge wonderdaden!
O wijs en diep gericht! o, schatten der genaden!
Wie zoude doch Dyn werk en spoor van Dyne baan
Doorgronden kunnen Heer'? of waard'loos overslaan?"

Uit welke verzen, en meer dergelijke daar te lezen, blijkt, welke bewegingen deze daden en wonderwerken Gods in de harten van onze vaderen gewerkt hebben. En waarlijk, wordt Israël doorgaans vermaand aan de tijden van zijn jeugd en aan zijn ellendige staat in Egypte te gedenken, om te meer de grote weldaden des Heeren te loven, zijn God lief te hebben, en zijn wonderen aan zijn kinderen en kindskinderen te verkondigen, … de Verenigde Provinciën hebben daartoe dubbele redenen; daar de Heere hen in de uiterste nood, zo genadig heeft aangezien; zo wonderbaar verlost, toen zij niet alleen onder een lichamelijke, maar ook onder 'n allerellendigste geestelijke slavernij gebracht waren, zonder uitzicht op enige verlossing. Temeer, daar de Heere onze God niet verborgen, maar klaarblijkelijk Zijn arm ontbloot heeft, en dat niet op één maar op velerlei wijzen; waarover wij ons voorgenomen hebben nu een weinig te spreken.
Niet, dat ik het ondernemen zal, al wat in de zaken van Nederland en in de daden des Heeren opmerkelijk is, bij te brengen, of hetgeen ik zal aanmerken met voorbeelden uit de geschiedenis toe te lichten, geenszins; dit werk zou mij te zwaar zijn. Ook beken ik gaarne, dat ik niet alle geschiedschrijvers bij de hand heb. Want, gelijk boven gezegd is, alle natiën en talen hebben zich, wegens de gedenkwaardigheid der zaken van Nederland, bezig gehouden die te beschrijven. Het zal mij genoeg zijn daarvan een proef te geven, en stof te leveren aan hen, die de geschiedenis beter behandelen zullen.

19. Hoe de Heere velen een ongewone moed gaf

Wij merken dan aan, dat de Heere, om de ontzaggelijkheid en de bloei van deze Republiek te bevorderen, personen van hoge en lage stand, een dappere geest en een moedig hart, ja een leeuwenhart heeft gegeven. Daartegen strijdt niet, hetgeen bijgebracht is van het wanhopige voorstel van de Prins, want dit was, als het ware, een bijzondere en ongewone overgang in de ellende, een dodelijke ziekte van deze landen, daar er voor de Prins niets meer scheen te doen te zijn. De Heere wilde te dier tijd daarvan een diepe en gevoelige indruk geven aan de Prins, die door zijn moed en dapperheid, als een instrument, anderen moed insprak, opdat deze, zichzelf door niet te dragen jammer van het land als overwonnen ziende, de lof des Heeren te groter zouden maken. *Ja, Hem alleen,* zoals Bor zegt, *alle eer zouden toeschrijven.*
Anderszins heeft onze God doorgaans de harten met bijzondere kloekmoedigheid aangedaan, zodat zij in de benauwdste tijden, een onoverwinlijke moed getoond hebben.
Van Reijd zegt in zijn voorrede: „Laat men lezen hetgeen in oude tijden, alsook in onze tijd beschreven is; laat men de historiën van alle volken doorlopen, zo zal nochtans ieder, verstandig zijnde, moeten bekennen, dat het zonder voorbeeld is, dat zulk een klein land, het juk van zulk een machtige Koning, als de Koning van Spanje was, met zulk een moed en standvastigheid heeft afgeworpen; zodat alle volken der Christenheid, zelfs de Turken en Russen, ingenomen zijn met de oorlogen en wapenen van Nederland en daarover verscheiden redeneerden, met begeerte uitziende, welk een einde zulk een grote zaak hebben zou."
Geen wonder, want deze strijd scheen een strijd te zijn, tussen een vlieg en een olifant, tussen een lam en een leeuw, tussen een mus en een arend, tussen een kind en een reus. Er was toch naar alle waarschijnlijkheid geen andere uitkomst te wachten, dan de grootste ellende, tirannie en slavernij voor de ingezetenen van deze landen. Surius, zoals reeds vermeld is, de Hollanders bespottende over hun grote vermetelheid, dat zij zich tegen de grootste Potentaat durfden stellen, zei: „Wat zullen toch die Hollanders tegen de Koning van Spanje doen?" Zó nietig scheen onze macht tegen deze Goliath, dat ons nauwelijks iemand durfde de hand aanbieden.

Laat ons nog eens horen wat Van Reijd zegt in zijn 1ste boek op het jaar 1575. „Zo menigmaal, zegt hij, als ik de zaken van Nederland overdenk en doorloop, zo dunkt het mij waarlijk wonderlijk, dat zulk een klein land, en dat nog door zoveel ellende verzwakt en gebroken, nooit de moed heeft verloren gegeven, om de oorlog tegen zulk een machtige vijand voort te zetten, bijzonder door niemands hulp ondersteund zijnde."
Hieruit is ontstaan, dat Holland en een gedeelte van Zeeland, alleen, bijna vijf jaren de oorlog tegen de Koning van Spanje, toen de machtigste Potentaat van het Christenrijk, hebben uitgehouden; en dat, zoals de Staten van Holland, - volgens Hooft in hun missive aan die van Utrecht in 1587, - spreken met zulk een kloekmoedigheid, dat zij twijfelden of men ergens ter wereld van iets dergelijks wist te spreken.

In dit opzicht zijn merkwaardig de woorden, die gevonden worden in de brief, uit naam van de Prins en de Staten van Holland en Zeeland in 1573 aan de Koning van Spanje gezonden. Zij spreken daar aldus: „Wij zijn gedrongen geweest de wapenen in de hand te nemen en door alle mogelijke middelen te pogen om ons arm, bedrukt

vaderland, uit zulk een gruwelijke tirannie te verlossen, en liever de ene dood na de andere te sterven, dan ons in de handen van zulk een tiran over te geven; wij weten wel, dat de dood, die geen mens ter wereld kan ontgaan, maar een doorgang is tot het eeuwige leven."
Voortgaande verwerpen zij de aangeboden vergiffenis van Alva, en zeggen: „wij weten, dat ons leven een paal gesteld is, die wij door het middel van het pardon van de Hertog van Alva niet zullen overschrijden."
En nog eens aan het einde: „Wij willen voor de gehele wereld bekend staan, dat wij de wapenen tegen de Hertog van Alva en zijn aanhang hebben opgenomen, om onszelf, onze vrouwen en kinderen, ons goed en bloed van zijn en zijn dienaars bloeddorstige handen te verlossen; of zo hij ons te machtig valt liever een eerlijke dood te sterven, en onze nakomelingen een loffelijke roem na te laten, dan dat wij onze hals onder zulk een tiran zouden buigen, en ons lieve vaderland in zulk een schandelijke slavernij laten komen, waardoor wij naderhand in geen land ons hoofd met eer zouden durven opheffen. En daarom hebben alle steden gezamenlijk, en elk in het bijzonder besloten: elk beleg, het ene voor, het andere na, zo het nodig is, te verwachten, en het uiterste te wagen, ook alle uiterste nood en kommer te lijden, met verlies van goed en bloed; ja, liever hun eigen huizen in brand te steken, dan dat zij zich in 't geweld en in de onderdanigheid van deze tiran zouden begeven. „Want wij weten wel, dat van hem geen barmhartigheid te verwachten is, maar dat hij liever de beken en stromen met ons bloed zou verven, en alle bomen en galgen in het land met onze lichamen behangen, dan dat hij zijn bloedgierigen moed aan ons niet zou verzadigen."
Uit deze woorden blijkt, met welk een standvastige moed, onze vaderen tot voortzetting van de vrijheid zijn aangedaan geweest, en hoe onversaagd hun harten tegen alle gedreigde zwarigheden geweest zijn. Dat het ook geen ijdele woorden geweest zijn, die van het besluit der steden gezegd worden, heeft de ondervinding geleerd.

Toen in 1584, (uit welke inzichten hebben zij zelf 't best geweten) enige begonnen te spreken van zich met de Koning van Spanje te verzoenen, en de Koning voor opperheer te erkennen, of als dit niet smakelijk was tot wat anders dat niet veel beter was de Provinciën zochten te overreden, zo hebben, volgens Hooft in zijn 21e boek, onder anderen die van Gouda, zich daar met alle ernst tegengesteld, zeggende: „Zulke lieden (verstaande bovengenoemde kwade raadslieden) mochten een ander hart in Holland komen halen, waar een twee of driejarige omsingeling en benauwdheid, geduldig door de arme stad Gouda was uitgestaan; waar de kleine stad Alkmaar het gehele geweld van Spanje verbroken had; waar de Leidse burgerij tot op de helft van honger gestorven zijnde uit liefde tot de vrijheid, een voorbeeld van onbezweken vroomheid gegeven had."
Omdat hier van de stad Leiden gewaagd wordt, verdient de standvastigheid en onoverwinlijke moed van de Burgemeester Van der Werf niet vergeten, maar in eeuwige gedachtenis gehouden te worden; want toen enige burgers, door de hooggaande nood en nijpende honger hem met hun klachten lastig vielen, heeft hij hun geantwoord, dat hij zijn eed moest houden. „Ik weet, zei hij, dat ik eens moet sterven, daarom is het mij onverschillig, als het toch zo wezen moet, of gij of de vijand mij doodt; zo gij met mijn dood geholpen zijt, slaat de hand aan dit lichaam, snijdt het aan stukken, en deelt het rond, zover gij kunt; ik ben er tevreden mee."

Om deze moed hebben onze vaderen ook penningen laten slaan, waarop aan de ene zijde stond: Het schild van Vianen; aan de andere deze woorden: „Par Flammes et par

Feu", d.i. door vlammen en door vuur; te kennen gevende, dat zij vuur noch vlam ontzagen om aan de goede zaak de hand te houden. En, wat wonderlijk is, deze onversaagde dapperheid heeft zich niet alleen vertoond in het mannelijke, maar ook in het vrouwelijke geslacht, dat van een veel wekere natuur en gelijk wij weten, zeer licht te verschrikken is.
Men verhaalt, dat in de belegering van Leiden de vrouwen hun mannen aanmoedigden om de vijand toe te roepen, dat zij liever, dan door honger geperst zich over te geven, de ene arm wilden opeten, en dan nog met de andere vechten.
In de belegering van Alkmaar hebben de vrouwen zich niet minder mannelijk gedragen.
Het voorbeeld van de moed van de Prinses van Espinoy in de belegering van Doornik, is ook opvallend. Men kan dit lezen bij Hooft op het jaar 1581. Toen de vijand in 1637 het fort Ter Voorn bij verrassing zocht te overrompelen, hebben zich enige vrouwen in mannenkleren verkleed en vervoegden zich bij de soldaten op de wallen; anderen hebben zich in het aanbrengen van kruid, lood en grote balken dapper gekweten.

Emanuel van Meteren verhaalt in zijn 23e boek op het jaar 1602 hetzelfde, als hij zegt: „dat de vrouwen in de oorlog in mannenkleren als soldaten hebben gediend." Welke kloeke daden zij verricht hebben in de vijandelijke aanslag op Bergen op Zoom in 1605, verhaalt hij in zijn 27e boek. Men moet dus de oude daden van deze amazonen niet vergeten.
Door deze dapperheid, die onze God aan de ingezetenen van alle rangen en standen schonk, hebben weinigen zich ontzien te vechten tegen velen van hun vijanden, die zij dan ook overwonnen, of hun dood ten duurste hebben doen betalen. Zo streden in 1570, 24 Hollanders tegen 150 Spanjaarden, allen tot de dood vechtende.
Zo hebben in 1573, 18 voetknechten een Cornet van 150 Spaanse ruiters aangetast, die zij overwonnen en afmaakten. Door zulk een leeuwenhart is het gebeurd, dat Prins Maurits in 1593, Geertruidenberg met 5.000 man durfde belegeren, niettegenstaande de vijand met 14.000 man tegen hem optrok; dat hij in 1598 de Admirant met 6.000 man tegemoet trok, wiens leger 28.000 man sterk was, dat hij in 1597 bij Turnhout met 800 ruiters, 4.000 van de beste en ervarenste soldaten versloeg, die de Koning van Spanje in dienst had; dat hij in april 1599 de Admirant met 4000 man uit de Bommelerwaard verdreef, hoewel diens leger 15.000 man sterk was. Ook is zijn onversaagde dapperheid in de slag bij Nieuwpoort gedenkwaardig, want, ofschoon de vijand reeds 17 vaandels van de beste soldaten verslagen had, liet hij de moed niet vallen, maar trachtte door een heldhaftig besluit de moed van zijn soldaten te vermeerderen.

Hij liet, volgens Van Reijd op het jaar 1600, en volgens Bor in zijn 28e boek, pag. 3, alle schepen, waarin zijn Prinselijke persoon, als ook de soldaten in de nood hadden kunnen vluchten, van land steken; en dus staande tussen Farao en de Rode Zee is hij met zulk een moed op zijn vijand aangevallen, dat de geschiedschrijvers genoodzaakt zijn, deze overwinning, waaraan het welvaren van het land zo zeer gelegen was, naast God, aan de wijsheid, kloekmoedigheid en het beleid van de Prins toe te schrijven. Maar Wie is het die de vorsten met kracht en dapperheid omgordt? Is het niet de Heere? Psalm 18.
Toen de Engelse Admiraal in 1588 die vreselijke Spaanse vloot bevochten had, schreef hij aan de Koningin, volgens Van Meteren in zijn 15e boek, dat het Gods werk was, dat zij het hadden durven doen, en dat zij daarom gaarne Gode de eer gaven van hun manmoedigheid en kloekheid.

Om dan nog iets hiervan te zeggen; door deze oorlogsdeugd is het geschied, dat in 1604 twee Nederlandse vendels 600 man van de vijand in het land van Cadzand aanvielen, en hen zodanig bejegenden, dat zij genoodzaakt waren de vlucht te nemen en dit land te verlaten, hetwelk daardoor behouden bleef.
Wat in 1606 te Sluis geschiedde is nog wonderlijker. Toen 's vijands aanslag op deze stad zover gelukt was, dat hij met 3600 man over de brug naar de stad trok, hebben slechts 16 soldaten deze menigte met zulk een moed en dapperheid tegengehouden, dat de overige soldaten tijd genoeg hadden om zich te verzamelen; die daarop de vijand met een verlies van 4 à 500 man uitgedreven hebben. In die aanslag had God, als het ware, de vijand van zijn verstand beroofd, want hoewel de brug vol krijgsvolk stond, en zij musketiers hadden moeten gebruiken, gebruikten zij nochtans niet anders dan corseletten en spiesen. Zie Van Meteren in zijn 27e boek.

Hoe mannelijk en met welk een buitengewone moed de bezetting van Rijnberk in 1637, de vijand, die door een aanslag reeds in de stad gekomen en meester van de wallen en het geschut was, uitgedreven heeft, kan men bij Van Sande lezen.
Welke heldhaftige daden in 1621 in de belegering van Bergen op Zoom; bij het innemen van Wezel in 1629; en bij de verovering van Maastricht in 1629 geschied zijn, zullen wij, om niet te uitgebreid te wezen, niet verhalen; evenals wij onnodig achten, alles hiertoe dienende bij te brengen. Dit moeten wij alleen zeggen, dat, gelijk ons leeuwenhart zich wonderlijk getoond heeft te land, de Heere onze God niet minder onze zeehelden en ons bootsvolk met dezelfde geest van onversaagde kloekheid, te water heeft aangedaan. Alles bij te brengen is ons niet mogelijk, en tot bewijs niet noodzakelijk. Evenwel moet er tot gedachtenis iets op het toneel gebracht worden, om de grote wonderen des Heeren te kennen en in deze Zijn daden te roemen.
Het schijnt bijna ongelooflijk, hetgeen Emanuel van Meteren, in zijn 4e boek op het jaar 1573, verhaalt. De Vlissingers, zegt hij, hebben zich de 14e januari 1573 verstout vóór de stad Antwerpen schepen weg te voeren; ja, enigen hebben de lieden te Antwerpen 's nachts uit bed gehaald, en gedwongen zonder spreken met hen uit de stad te gaan. Zij hebben ook het zoontje van de Admiraal Bouwen Ewoutsen uit het huis van de Schout, daar het als gevangen bewaard werd, genomen, en voerden het op heldere dag naar hun schepen. Door deze en dergelijke dappere daden, zegt de genoemde schrijver, zijn de Vlissingers bijna door een ieder ontzien geweest. Door zulke heldendaden toonden de Zeeuwen, dat het oude spreekwoord: „dat men ze niet moest waarderen naar hun geld, maar naar hun moed," niet zonder reden door hen gebruikt is. Zie Ooms, Oorlogs Bazuyne, pag. 14.

Hoe kloekmoedig de Zeeuwse vloot de grote Spaanse vloot, die tot ontzet van Middelburg gereed lag, aanviel, kan men bij dezelfde schrijver op het jaar 1574 te lezen. Want, ofschoon de vijand met twee machtige vloten, opgepropt met volk, aankwam, toch is de Zeeuwse Admiraal Boisot met een onoverwinnelijke dapperheid op hem aangevallen; overwon hem na een woedend en bloedig gevecht, overmeesterde de Admiraal, de Vice-Admiraal, en ontnam hem, behalve degene, die zij verbrandden, wel 9 of 10 van de allerbeste schepen.
D. P. Pers spreekt hiervan als volgt: „Deze grote moed der Zeeuwen was bovenmate loffelijk; daar zij door hun dapperheid grotelijks oorzaak waren van het behoud des lands. Want het was hun zeer wel bekend, dat de vijanden niets anders zochten, dan zich door machtige vloten van de zee meester te maken. En zo de Spanjaarden dit naar hun wens uitgevoerd hadden, was het met het land gedaan geweest, en alles was verloren geweest. Maar God heeft in dit werk Zijn wonderlijke besturing willen tonen,

en de Zeeuwen zulke heldenharten verleend, dat zij de dood niet vreesden, maar zich als rechte waaghalzen in duizenderlei gevaren begaven; hoewel zij door armoede gedreven dikwijls over de sobere betaling morden. Ja, deze overwinning verwekte in de harten der bondgenoten een algemene blijdschap; daar zij hierover God dankofferden, en in alle plaatsen als een teken van hun vrolijkheid vreugdevuren ontstaken. En hierdoor werden nu de Hollanders en Zeeuwen opnieuw met moed aangevuurd en als herschapen."

Ook Middelburg viel ons in handen; en onder andere oorzaken, ongetwijfeld door het vurig gebed van de Prins, die, om zoveel mogelijk, op alles goede orde te stellen, van Delft naar Vlissingen gekomen was, alwaar hij, volgens Pers, in de grootste benauwdheid was; daar hij vreesde, dat de beide vijandelijke vloten zich bij elkaar voegen en met geweld ergens doorbreken zouden; en, volgens Hooft, de bloem van zijn krijgsvolk zich op de Schelde bevond. Nadat hij naar de gelegenheid des tijds het geoorloofde bezorgd had, zo is hij in zijn kamer gegaan, om zich in het gebed te begeven en met God te worstelen, om een goede uitkomst te genieten; in welk gebed hij van de Heere genoegzaam verhoord is, eer hij sprak.
Want toen hem - naar het getuigenis van Hooft in zijn 4e boek, - geboodschapt werd, dat de ontdekte Spaanse vloot voor Breskens was gaan ankeren, ontviel hem zijn zwarigheid, en ging hij naar het havenhoofd om zich met eigen ogen van de waarheid te overtuigen. Toen hij de misslag van de vijand bemerkte, die van het gunstige getij geen gebruik gemaakt had, daar het getij reeds begon te verlopen, dankte hij God voor Zijn genade, zonder de overhand van Boisot nauwelijks eenmaal in twijfel te trekken.

In deze bijzondere tijdsomstandigheden ziet men bekommering en moed, vernedering en dapperheid, smeken en vechten, bidden en overwinnen tezamen gevoegd. Beide verdienen een onsterfelijke roem. Het eerste is oorzaak van het tweede; het tweede gevolg van het eerste. In het ene ziet men wat vorsten en oversten betaamt, die land en onderzaten in gevaar zien; in het andere, welke de plicht is van degenen, die ten goede van Gods volk onder hun regenten in een rechtvaardige oorlog de vijand aanvallen; en hoe beide tezamen een volk zegen en overwinning toebrengen. Daar men vurig bidt en moedig strijdt, geeft de uitkomst gewoonlijk stof van blijdschap en dankzegging. 2 Kron. 13 : 14, 15, 16, en 32 : 6, 7, 20, 21. Neh. 4 : 9. In 1573 werd de kloekmoedige aanval der Zeeuwen op de Spaanse vloot, uit 56 schepen bestaande, zó gezegend, dat zij overwonnen, en de Prins, met grote blijdschap vervuld, aan die van Holland schreef, dat zij dit in alle steden en plaatsen moesten bekend maken, opdat het volk vermaand zou worden, God Almachtig ten zeerste te loven en te danken, en voorts hartelijk te bidden, dat God hun zaken tot een goed einde wilde brengen; opdat zij eens na zovele kwellingen tot een goede en vaste vrede mochten geraken. Zie Bor op hetzelfde jaar.

Van Reijd verhaalt op het jaar 1599, dat Kapitein Legier alleen tegen zes Spaanse schepen zo dapper gestreden heeft, dat zij, na een gevecht van twee uur hem moesten verlaten met achterlating van 250 doden.
Niet lang daarna, in 1601, hebben drie Hollandse schepen en twee jachten onder het beleid van Wolphert Hermansz. recht voor Bantam in OostIndië, een machtige Portugese vloot, bestaande uit galjoenen, kraken, galeien en andere schepen, 30 in getal, gedeeltelijk vernield en gedeeltelijk tot vluchten genoodzaakt; zoals wij lezen bij Dyonisius Sprankhuizen in zijn „Triumphe," in 1629 te Delft gedrukt. Hij voegt er bij, dat dit zulk een wonder was, alsof vier of vijf muggen een leger van olifanten op

de loop gejaagd hadden.
Volgens Van Sande is dezelfde dapperheid door de onzen betoond in 1612, toen acht van onze schepen, die naar Oost-Indië voeren, bij de Zoute eilanden, 17 Spaanse galjoenen bevochten, en die alle, uitgezonderd vier, die het ontkwamen, vernielden of buit maakten.

Tot deze heldendaden behoort ook, hetgeen in 1626 gebeurd is, toen de Koning van Spanje, een vloot van 42 schepen, door de Spanjaarden Assabers genoemd, toegerust had, waarop zich 2.000 soldaten bevonden en een miljoen aan goud, om naar Duinkerken te voeren. Admiraal Warwijck ontmoette deze vloot in het Kanaal, en tastte haar aan met drie oorlogsschepen; vijf geraakten er aan de grond en de overigen namen de vlucht. Ja, zodanig heeft de Heere onze God onze zeehelden met moed aangegord, dat zij de vijandelijke vloten, onder hun eigen steden en forten liggende, durfden aantasten.
Van Meteren verhaalt ons, dat Jakob Heemskerk, in 1607, in de Straat van Gibraltar, die machtige Spaanse vloot van 21 schepen, waaronder 10 galjoenen waren, aantastte, en dat onder het kasteel en geschut van de vijanden. Van Sande, hiervan sprekende, zegt: „Door deze slag is openbaar gemaakt, dat de Spaanse vloten, naar het oordeel van velen onoverwinnelijk geacht, ook onder hun wallen en onder hun ogen overwonnen konden worden.”
Nog groter heldendaad is, volgens Van Sande op het jaar 1627, door Piet Hein verricht, die in dat jaar met acht grote schepen en 5 jachten onder de stad Salvador in Brazilië 26 koninklijke schepen aantastte, van welke enkele aan de huizen of stenen der stad vastgemaakt en door meerdere batterijen van 40 stukken geschut omgeven waren. Dit alles niet achtende, begaf zich de Admiraal met zijn schip in het midden van hun voornaamste schepen, en wel zo nabij, dat zij een steenworp van elkaar gescheiden waren. Na een dapper gevecht waren onder het geschut van de vijand 23 schepen veroverd, behalve die in de grond geschoten werden; zodat nu de Portugezen de moed verloren gaven, zelfs niet vrij zijnde onder hun wallen en onder hun geschut.

Maarten Harpertsz. Tromp schijnt dezelfde geest van dapperheid van hem geërfd te hebben; daar hij zich niet ontzag met 12 schepen Duinkerken te bezetten, in welke stad 22 koninklijke schepen klaar lagen. Toen de Gouverneur van de stad het met de Spaanse Raad zover gebracht had, dat onze Admiraal werd aangevallen, daar hij zei: dat het een grote schande was, dat een zo grote koninklijke macht door zo weinig schepen gedwongen en in bedwang gehouden zou worden, zijn de Spaanse schepen door de onze zó ontvangen, dat zij twee schepen, elk met 250 man moesten overgeven. Het schip van hun Vice-Admiraal, van 24 stukken, strandde, en werd door de vijand zelf in brand gestoken. Acht of negen schepen werden zo doorboord en geteisterd, dat zij de haven niet konden bereiken; zij strandden en de overigen moesten weer binnenlopen. Dit gevecht, zegt Van Sande, was verschrikkelijk.
Commelin zegt in zijn boek genaamd „Frederik Hendrik”, deel 2, op het jaar 1639: „Aangaande deze nederlaag was te Duinkerken een groot geklag en gekerm onder het gewone volk en de vrouwen, omdat het getal doden, gekwetsten en gevangenen op 1600 of 1700 begroot werd.” In dit gevecht, hetwelk van 's morgens acht tot 's middags drie uur duurde, geraakte Tromp onder vijf grote Duinkerkers, tegen welke hij alleen drie uur lang zó hevig vocht, dat, naar het getuigenis van de genoemde schrijver, de Spaansen zijn dapperheid wel zijn gewaar geworden.

Vooral is merkwaardig hetgeen in hetzelfde jaar gebeurd is. Toen de Spaanse vloot

bestaande uit 67 zeilen, zowel galjoenen als andere machtige schepen, met ongeveer 25.000 zielen bemand, onder de Admiraal Don Antonio Ocquendo, bij Bevesier door Tromp werd waargenomen, maakte hij geen zwarigheid, hoewel slechts 12 of 13 schepen sterk, hen tegemoet te lopen en aan te tasten; hoewel het, volgens Commelin, onmogelijk scheen, zich met zo weinig schepen tegen een zodanige macht te stellen, en het grootste deel van de kapiteins het ook niet voor toegestaan hielden. Daarna nog vijf schepen tot hulp krijgende heeft hij haar opnieuw aangetast; totdat hij eindelijk 30 schepen sterk zijnde, genoemde Spaanse vloot naar Duins deed vluchten, daar zij ook door Tromp, die meer schepen uit het vaderland gekregen had, met zulk een geweld is aangetast, dat van deze machtige vloot, waarvan de uitrusting een geheel jaar geduurd had, slechts 18 schepen behouden werden; waaronder 13, die de 20e september, 's nachts naar Duinkerken gestevend waren. De overigen werden verbrand, strandden, zonken en werden genomen, waarbij duizenden mensen versmoorden, of door musketten en geschut vernield en verbrand werden.
Dit alles was meer dan gewone dapperheid. Met kleine schepen, kraken, jachten en galjoenen aan te tasten en te bevechten was iets buitengewoons; zoals ook geschiedde bij Havana in 1627.
Volgens Van Sande op het jaar 1639, gebeurde het in de zeeslag bij Duins, dat een sloep met acht of negen mannen een schip van 24 stukken met 100 soldaten bevocht, en wat meer zegt, niet alleen bevocht, maar ook enterde.

Dus blijkt uit deze en vele andere voorbeelden, zowel te water als te land, dat onze krijgshelden met een bewonderenswaardige dapperheid zijn aangedaan geweest, waardoor zij geheel onversaagd de dood als voor spel geacht hebben. Deze deugd was vooral de Prins van Oranje eigen, geen gevaar was zo groot, dat het hem verhinderde de plichten van een goed veldheer te verrichten. Wilden de ouden pronken met hun helden, Troye met Aeneas, Macedonië met Alexander, Carthago met Hannibal, Rome met Julius Ceasar; weten zij veel te zeggen van hun dapperheid, hun beleid en hun onversaagdheid, wij hebben geen minder reden om de heldendaden van deze Vorsten te roemen.
Volgens Bor, in het begin van zijn 28e boek, was er niets waarover de Staat zich meer bekommerde, dan dat zij de dood te weinig ontzagen, en hun leven niet genoeg verschoonden; daar zij bij belegeringen in de uiterste loopgraven, ja in de galerijen gingen, waar het granaten of vuurballen scheen te hagelen en waar de dood zijn zeis in het rond sloeg. Gods wonderbare Voorzienigheid was hier zichtbaar; daar de Heere deze Vorsten zo nauw bewaard heeft, dat men zegt, dat Prins Frederik Hendrik nooit de geringste wond bekomen heeft.
Van Prins Willem wordt verhaald, dat, toen de vijand bij Bergen in Henegouwen in zijn leger viel, hij door middel van zijn hond gered is. Dit dier begon op het horen van het rumoer te huilen, krabde de Prins in het gezicht, waardoor hij wakker werd (want het was nacht) en in de duisternis de handen van de vijand ontkwam, die reeds, terwijl de zijnen sliepen, aan zijn tent genaderd was. Hooft verhaalt dit in zijn boek op het jaar 1572.

Maar om nog een woord te spreken van het kindskind van deze held, wij moeten bekennen, dat ook op hem deze deugd van zijn voorvaderen is afgevloeid. Want welke heldhaftige dapperheid de laatst overleden Prins Willem II bezat, en welke heerlijke vruchten van hem te wachten waren, is, volgens Montanus in „Het leven en bedrijf van Frederik Hendrik," gebleken in 1643, toen hij het leger van Cantelmo te Burgerhout met enige gecommandeerde troepen in zulk een goede orde en met zulk

een onversaagdheid aantastte, dat de Spaanse Luitenant Juan de Borges, wie die aanval het leven kostte, de Prins de titel van een volmaakt veldheer toeschreef. Wat meer is, het schijnt, dat deze Prinselijke deugd door een bijzondere Goddelijke Voorzienigheid aan die hoogloffelijke stam van Oranje, als erfelijk is vastgehecht; want in welke maat die voortgezet is op die Vorst, die de enige spruit van deze Prins is, en door wie het de Heere behaagd heeft het land in zijn grootste benauwdheid, zo wonderlijk te verlossen, is overal bekend. Waarlijk, zo iets ons en onze vijanden beide tot vreze is, het is, dat onze Vorst zijn ziel voor ons als in zijn hand draagt; dat de vijanden zijn wapens doet duchten, ons doet vrezen, dat hij zich te veel waagt en in gevaar begeeft.

Al deze dingen zijn door ons bijgebracht, niet om te tonen wat deze of die voor ons gedaan heeft, maar wat de grote God ons door hen geschonken heeft; want dat de kloekheid en buitengewone dapperheid, waarmee onze staats en krijgslieden zijn aangedaan geweest tot verschrikking van de vijanden en tot verwondering van andere volken onze ingezetenen niet zo van nature eigen is of deze deugd kan hun ontnomen worden, hebben ons de laatste jaren geleerd.
Toen onder andere, volgens Van Sande in 1648, 50 Portugese soldaten bij de stad Clinda in Brazilië 900 der onzen uit hun forten op de vlucht dreven. Behalve hetgeen in de Engelse oorlog bijna doorgaans plaats had, waarvan wij nu, om goede redenen, niet veel zullen zeggen. Hierin moet de arm des Heeren worden aangemerkt, van Wie niet alleen de Geest des raads, der wijsheid en der kennis komt, maar ook der sterkte en der kloekmoedigheid. Jes. 11 : 2. Door het licht der natuur hebben zelfs de blinde Heidenen dit gezien en bekend, en hielden daarom de helden voor afstammelingen van de goden, en dus met hun natuur.
De Griekse dichter Homerus voert Koning Agamemnon sprekende in en doet hem zeggen tot de dappere Achilles: „Zo gij dapper en sterk zijt, dat heeft u God gegeven.” Van Pyto wordt verhaald, dat, toen die van Athene zich over de daden, die hij gelukkig had uitgevoerd, verwonderden en hem roemden, omdat hij Koning Cotyn had omgebracht, hij hun tot antwoord gaf: „Dat men de goden (zo spraken de heidenen) moest danken, als degenen, door wie dit zo heerlijk was uitgewerkt; dat hij daartoe niet anders dan zijn hand en zijn arbeid geleend had.” Erasm. lib. 6 Apoph.
Zoveel te meer betaamt het ons, in het beschouwen van de kloekmoedigheid en meer dan menselijke dapperheid van onze helden, de hand en de Geest des Heeren te erkennen, Die hen met een leeuwenhart begiftigde, waardoor zij door geringe middelen grote dingen uitrichtten.
Evenals aan de andere zijde, als God een volk wil straffen, beneemt Hij de helden de moed en geeft hen een vreesachtig, een vrouwenhart, zodat „de dappere mannen hun handen niet vinden.” Psalm 76 : 6. Ja, „zijn als in barensnood,” Jer. 30 : 6, „zodat zij als een ruisend blad gejaagd worden, en daarvoor vlieden, gelijk men vliedt voor een zwaard.” Lev. 26 : 36. Zo verder, wat Jer. 50 : 36; 51 : 30. Nahum 2 : 1–5 en 3 : 12, 13, van het moedige Babel en stoutmoedige Ninevé getuigd wordt.

En dit hebben wij ook in onze vijanden aan te merken, die de Heere met een versaagd, week en vrouwenhart geslagen heeft, waardoor hun steden en sterkten in onze handen gevallen, of hun grootste ontwerpen mislukt zijn, en al hun raad en hun macht tot schande is geworden. Wat was toch de oorzaak van de eerste overwinning van deze landen, de overwinning van Den Briel, waardoor Alva zulk een geweldige bril op de neus werd gezet, dat hij zijn wreed voornemen om enige burgers te Brussel om het weigeren van de Tiende penning, in hun deuren te laten ophangen, liet varen, en zijn

Spaanse bloedzuigers en rovers dat om de stad Utrecht te plunderen veranderden? Was het niet de vrees en de schrik van onze vijanden? Want, toen Graaf van der Mark tegen zijn bedoeling, door de wind genoodzaakt, met 5 of 600 man de Maas opvoer, ontstond er in de stad zulk een ontsteltenis, dat niet alleen de geestelijken en rijkste burgers vluchtten, maar ook de Regenten een goed heenkomen zochten. Zodat de stad, zonder slag of stoot, door een handvol volks werd ingenomen.
Bor zegt in zijn 6e boek op het jaar 1572, dat men hier en daar tot spot van de Hertog van Alva, als volgt rijmde:

„De eerste dag van April
Verloor Duc d' Alva zijn bril.”

Wat deed toch de vijand van Leiden wijken, ja de vlucht nemen, alsof zij geslagen waren? Niets anders, dan het vallen van een gedeelte van de stadsmuur in de Vesten, hetgeen, volgens Van Reijd, de belegerden veeleer schrik en vrees moest veroorzaken en de vijand tot aanvuring van moed had moeten strekken; daar nu de muur of wal, die zij anders omver moesten schieten in de stadsgracht neerviel. Nochtans zijn de vijanden toen deze muur in het water neerstortte, zo verschrikt, en vergrootte de donkerheid van de nacht hun vrees zodanig, dat zij het beleg opbraken, en zelfs het kasteel van Lammen dat zij gemakkelijk, wegens de bolwerken en grachten daarvan hadden kunnen behouden, verlieten. Niettegenstaande alles onder water stond, haastten zij zich zodanig in hun vlucht, dat zij zichzelf geen tijd gunden om de gevallen muur, de gevulde grachten of de openliggende stad te bezichtigen. Bor merkt in zijn 9e boek op het jaar 1554 aan, dat alles, wat tot ontzet van Leiden aangewend was, niets gebaat zou hebben, indien de Heere de vijanden niet met een verbaasd hart geslagen had.

Een heel merkwaardige zaak, voorwaar, want aan deze belegering hing menselijkerwijze, het behoud of verlies van het land. Zo blijkt uit deze twee aangehaalde voorbeelden, dat door de verschrikking des Heeren, waarmee Hij onze vijanden verschrikte, ons land èn gewonnen, èn behouden is. En dit laatste voorbeeld is zoveel meer opmerkelijk, omdat de vijand, wegens zijn vaste bezetting, zó moedig en trots was, dat hij, volgens Hooft in zijn 9e boek op het jaar 1574, zwetste: „Dat men eer de sterren met de hand zou bereiken, dan men de stad uit hun macht zou breken.” Maar zo is de Heere gewoon de hoogmoedige te bespotten, en als de mensen woeden, eer in te leggen.

Wat dwong de Overste Taxis in 1586, Friesland te verlaten, waar hij onverwachts ingevallen was, en daarenboven op de onzen overwinningen behaalde? Niets anders dan een slagregen, die begon te vallen, terwijl de nederlaag der onzen voortduurde. Deze joeg hem zulk een vrees aan, dat hij als een geslagene vlug het land uitijlde; hij liet al zijn doden liggen, de veroverde veldstukken staan, en het hoge land over de vaart tussen Dokkum, Leeuwarden en Franeker, waar nochtans zoveel rijkdom woonde, onaangeroerd. Emanuël van Meteren in zijn 25e boek hiervan sprekende, zegt: Men ziet hoe God in krijgszaken door een kleine oorzaak een groot werk uitricht."
Wat dreef in 1604 de vijand uit de Catharineschans in Vlaanderen, die met burgers en huurlingen bezet was, en waar Graaf Trivultio ook met een goed getal krijgsvolk gelegen was? Niets anders dan het vallen van een stuk geschut in een moeras en het geschreeuw der matrozen, die het er wilden uithalen. Hierdoor werden de vijanden zó verbaasd en met zulk een schrik bevangen, dat zij uit de schans wegliepen en die de

Prins ten beste gaven. De Prins had deze schans lang beschoten, maar had het opgegeven en was reeds weggetrokken. Onze wonderlijke God deed dus door schrik en vrees, wat de macht van het land niet kon doen door geweld. Ja, wat deed de vijand op de aankomst van Prins Maurits Aardenburg verlaten, waar zes compagnieën soldaten lagen?
Wat deed hem zo gemakkelijk IJzendijke, een sterk fort met 900 man bezet, overgeven, alsook de Filipsschans? Niet dan enkel vrees. Voor deze wonderen werd de Heere door dankzegging erkentenis toegebracht. Wat deed Du Terrail in 1606 van Sluis terugkeren, daar hij de poorten reeds geopend had, en met 3600 man over de bruggen naar de stad trok, hoewel er slechts 16 man tegenstand boden? Niets anders dan vrees; waarom dan ook door de vijand drie officieren, waaronder een edelman was, onthoofd werden.

Wat deed in 1624 de vijand de Veluwe verlaten, waarin hij in de winter, volgens Van Sande, onder Graaf Hendrik van den Berg met 10 à 12 regimenten voetknechten en 40 compagnieën ruiterij gevallen was, waar hij alle moedwil en onmenselijke wreedheid aan de bewoners pleegde, en Arnhem reeds beschoten had? Niets anders dan vrees. God was het, die genadig de gebeden verhoorde, en wonderdadig uitkomst gaf.
Baudartius zegt in zijn „Memoriën," 16e boek op het jaar 1624: „Zo lang de vijand in de Veluwe was, zijn er vast dagelijks in alle steden vurige gebeden gedaan, zowel publieke in de kerken, als bijzondere in de huizen." „Men riep, zegt hij, dagelijks in de kerken, in de huizen en op de wachten de Heere aan, met zuchten onze gebeden Gode opofferende, bedroefd over de ellende onzer naburen."

(Van Keizer Otto de Grote vertelt men, dat hij, toen hij zijn troepen naar Lotharingen voerde en met enige weinigen de Rijn overtrok, meer door bidden dan door strijden overwonnen heeft; daar de meesten der vijanden door de vrees van een godheid getroffen, hem de rug toekeerden, zonder dat zij door iemand achtervolgd werden. Zie Cluver ad armurn 937.)

Men verhaalt van Spinola, dat hij gewoon was te zeggen: „Wacht u voor het bidden der Geuzen," omdat de Heere ons doorgaans zo merkbaar verhoorde. Toen, waarlijk heeft de Heere onze vijanden geschud met een schudding der ijdelheid. Jes. 30 : 28. Er kwam, zegt Baudartius verder, des nachts zulk een schrik onder hen, dat zij spijs en drank, zelfs zilveren bekers op hun tafels achterlieten, en zich in de grootste verwarring op de vlucht begaven; zodat men in de huizen daar zij vertoefd hadden, en op de straten en wegen, wapens en ook enige bagage vond, die zij uit angst verlaten of weggeworpen hadden, om des te spoediger te kunnen vluchten; zij liepen, zonder dat iemand hen vervolgde, behalve de hand des Heeren.
N. Wassenaar vertelt, dat zij een heel uur lang te post liepen en vele wapens wegwierpen; de oversten spraken hen wel moed in, maar konden de vlucht niet stuiten.
Van Sande zegt, dat de oorzaak van deze vrees niets anders was, dan dat een trompetter bij Harslo toevallig het wijsje van *„Wilhelmus van Nassauwe"* blies.
Baudartius zegt, dat het was of zij trommels en trompetten hoorden, waardoor zij zo beangst werden; daar er geen krijgsvolk van de onzen in die omtrek was, en niemand bekend was, dat er iemand woonde, die een trompet of trommel had. In deze ontsteltenis, zegt hij, ontkwamen de gevangenen, en niemand zag naar hen om. Gelijkertijd, verhaalt hij verder, trok Graaf Hendrik een schotvrij harnas aan, zeggende tot zijn volk: „Hier is de tijd en de plaats, waar wij voor onze Koning moeten sterven, of wij moeten er doorvechten." Maar de verbaasdheid was zó groot,

dat ieder naar een goed heenkomen zag. Dezelfde Graaf zou ook gezegd hebben, volgens dezelfde schrijver, dat hij de weg, die hij gekomen was, niet weer passeren wilde. Maar, zegt hij, het scheen, dat God de Heere zo in het komen als verblijven in de Veluwe, ook in het terugtrekken over hem besloten had, hetgeen hij eertijds over Sanherib, Koning van Assyrie besloten had, tot wie Hij door de Profeet Jesaja aldus spreekt: „Omdat gij tegen Mij woedt, en uw overmoed tot Mijn oren gekomen is, zo wil Ik u een ring in de neus leggen en een gebit in uw mond, en Ik zal u doen weerkeren door de weg, waardoor gij gekomen zijt.” 2 Kon. 19.

Deze grote weldaad hebben die van Gelderland en Zutphen niet ongemerkt laten voorbijgaan, maar lieten daarover een bijzondere dankdag uitschrijven. Baudartius heeft deze weldaad van God schriftelijk geroemd in een boekje, „Veluws Vastenavondspel” genaamd; want op die Vastenavond was Graaf Hendrik op Arnhem aangetrokken. „Deze Vastenavond, zegt hij in zijn „Memoriën”, behoren wij te gedenken zolang wij leven, dit is nu de tweede maal, dat God de Heere ons hier in deze hoek van het land op, Vastenavond met het zwaard van de krijg bezoekt; want in 1606 is Bredevoort door Verdugo, ook op Vastenavond verrast en ingenomen. Ik hoop, dat wij nu voortaan de goddeloze handel, die op Vastenavond gebruikelijk is, zullen nalaten, wij en onze naburen."
Wassenaar meldt, dat de mishandeling en wreedheid der vijanden zodanig geweest is, dat een vrouw zichzelf uit moedeloosheid in de rivier verdronken had, en dat in een verlaten huis vier kinderen dood gevonden zijn. „Zodat, zegt hij, dit geen Vastenavond spel geweest is.”
En waarlijk, het is opmerkelijk, dat de Heere onze God, terwijl wij, door het onderhouden van afgodische dagen en door wulpsheid, ons tegen Zijne Majesteit bezondigden, ons de afgodendienaars tot een plaag en gesel toezond.

De bloedige aanslag op Sluis in 1606, waarvan boven gewaagd is en hierna nog weer zal gehandeld worden, had plaats in de nacht van 's Heeren heilige rustdag, toen men daar kermis had gehouden; ofschoon de Heere naar Zijn grote en onbegrijpelijke barmhartigheid, Zijn roede hen zo streng niet liet gevoelen, als Hij hem dreigde en toonde, en in hen aan het gehele land. Dit had ons moeten bewegen „om de namen en dagen van Baäl van ons weg te doen.” Hos. 2 : 16. En deze „hoogten moesten al overlang geen hoogten onder ons zijn genaamd geweest.” Ezech. 20 : 29. Ik laat staan, dat wij de afgodendienaars van het Roomse Babel in hun vervloekte wijze en manier van doen op zulke dagen zouden navolgen, die alsdan met het afgodische Israël plegen, „te eten en te drinken, en op te staan om te spelen.” 1 Kor. 10 : 7. Want dit is geen inzetting in Israël, noch het recht van de God Jakobs, hetwelk de Heere ons gegeven heeft, als Hij onze schouder van de last der Spaanse tirannie, waaronder wij in benauwdheid riepen, onttrokken heeft. De Heere heeft ons belast, dat wij ons van de afgodendienaars zouden afscheiden en met de onvruchtbare werken der duisternis geen gemeenschap hebben, maar die met woorden en werken zouden bestraffen. Eféze 5 : 11.
Dat wij deze goddeloze en wereldse begeerlijkheden verzakende, waardig het Evangelie wandelen, en matig, rechtvaardig en heilig in deze wereld leven zouden. Tit. 2 : 11, 12. Toeziende, dat niet te eniger tijd onze harten bezwaard worden met brasserijen en dronkenschap, opdat de dag des Heeren ons niet onverwachts en schielijk moge overvallen, Lukas 21 : 34; maar dat wij de Heere dienende met vreugde Zijn komst mogen tegemoet zien. Tit. 2 : 13.
In deze betaamt het ieder gereformeerd Christen door een heilige ijver de oude en

trouwe Christenen na te volgen, die zich zo weinig met de afgodische dagen en gewoonten wilden bezoedelen, die zij zich zelfs van de minste schijn daarvan wachten. Zij onthielden zich zelfs van vele middelmatige dingen om geen schijn te hebben, dat zij in iets de afgodendienaars gelijk waren. Daarom was het verboden elkaar op Nieuwjaarsdag giften te zenden, daar dit de gewoonte der Heidenen was. Concil. Antifioder 1614.
De dagen, die ter ere van de afgod Saturnus ingesteld waren, wilden zij geen kroon van bloemen op hun hoofden zetten, noch zich 's morgens wassen, omdat de Heidenen zulks deden. Tertullian. de Corona milit. Cap. 7 en in Apolog. Cap. 20. „Hoewel, schrijft dezelfde Tertullianus, die omstreeks het jaar 200 leefde, dat noodzakelijke dingen door ons ten goede worden gebruikt, zo mogen nochtans die dingen door ons niet worden aangehouden, die niet noodzakelijk door ons gebruikt moeten worden, indien zij van de Heidenen of anderen, openbaar tot voortzetting van hun gruwelen ingesteld zijn," de Corona milit. Cap. 6, 7, 8.
Zie, zover ging de ijver der eerste Christenen, naar het getuigenis van dezelfde leraar, dat men een Christen kende aan de heiligheid des levens." Veel meer hebben zij zich gewacht van de dartelheid en wulpsheid der afgodendienaars. „Met alle recht, schrijft Minutius Felix in het jaar 230, onthouden wij ons van uwe (heidense) wellusten en spelen, waarvan wij de oorsprong weten van de afgoderij te zijn, en welke wij als schadelijke aanlokselen tot de zonden vervloeken." In dialog. qui inscribitur Octavius. Immers, zo verfoeilijk moesten bij ons alle afgodische daden, wijzen en manieren van doen der afgodische Roomsen en van de AntiChrist zijn!

Doch om tot onze vorige verhandeling weer te keren, dit bovengenoemde voorbeeld van de schrik onzer vijanden, is, zo wij kunnen bemerken voor ons doel zeer uitnemend; en wij moeten deze wonderdaden des Heeren nooit vergeten. Waarlijk, hier is geschied, wat eertijds onder de Richteren van Israël plaats had, Richt. 7, toen God de Heere het machtige leger der Midianieten door een bloot geklank van bazuinen en het gezicht van fakkels versloeg en op de vlucht dreef. Alsmede, hetgeen wij lezen 2 Kon. 7, toen God de Heere het leger van de Syriërs een geluid van wapenen, paarden en een grote heirkracht deed horen, waardoor zij in de schemering vloden, en hun tenten, paarden, ezels, en alles achterlieten, om huns levenswil.

Wat hield in de belegering van Maastricht S. Croix op, om niet tegelijk met Pappenheim ons leger aan te vallen, waardoor, naar alle waarschijnlijkheid, daar er weinig buskruit in voorraad was, ons leger in de uiterste nood zou geraakt zijn? Niets anders dan naijver en vrees. Toen Croix vernam hoe Pappenheim door de onzen ontvangen was, zei hij, - volgens Commelin in zijn „Frederik Hendrik," op het jaar 1632 -: „Ik dacht wel, dat hij met geen moffen te doen had."

Opmerkelijk is hetgeen in 1622 bij Bergen op Zoom geschiedde. Toen de onzen de 22e juli van dat jaar een uitval op de vijand deden, hadden zij om hem te misleiden een hoop jongens met stokken in de hand, alsof zij met vuurroeren gewapend waren, op paarden gezet. De vijand is, hen ziende, met zulk een schrik bevangen geworden, dat hij zich op de vlucht begaf, en het voetvolk achterliet; ja enigen liepen in een volle ren naar Antwerpen, waar zij de tijding brachten, dat het leger opgebroken was. Zie Van Sande op het jaar 1624.

20. Een wonderlijke geschiedenis

Bij deze gelegenheid herinner ik mij een zeldzame geschiedenis, welke Van Reijd in zijn 13e boek verhaalt. Gewagende van de slag die plaats had tussen Keizer Maximiliaan en de Turkse Keizer Bajazet, verhaalt hij ons een wonderlijke vreze van de twee veldoversten; beiden, Maximiliaan en Bajazet meenden dat hun troepen geslagen waren, en begaven zich op de vlucht met achterlating van hun legers, van hun geschut en van hun tenten. En wat immers ten enenmale wonderlijk is, zij staakten hun loop niet, voordat de een te Cossou en de ander te Buda gekomen was, hoewel deze steden zeer ver van de plaats van de strijd lagen. Dit zijn de Inania Belli of ijdelheden van de oorlog. Jes. 30: 28. Deze vrees wordt genoemd „panficus terror," of panische schrik, die niet zelden een wonderlijke uitwerking heeft.

(Een panische schrik is een plotselinge en vreselijke ontsteltenis en verwarring, die zelfs de dapperste ongeschikt maakt om de krijgsdienst te verrichten; en zo genoemd wordt naar de heidense afgod Pan, van wie de heidenen meenden, dat hij, door plotseling uit zijn hol te voorschijn te springen, een grote schrik bij de voorbijgangers veroorzaakte. Zie Erasmi Chiliad en bij Lipsius de militie á Romana lib. 4.)

En om weer te spreken van hetgeen in deze onze vijanden gebeurd is; men ziet klaarblijkelijk, dat de Heere in ons vervuld heeft, hetgeen Hij eens Zijn volk Israël beloofde, Exod. 23. „Dat Hij Zijn horzelen en Zijn schrik voor hun aangezicht zou henen zenden," om hun vijanden bevreesd te maken. En waarlijk, hierdoor toont de Heere, dat de strijd niet is der helden, maar dat Hij is de Heere der heirscharen, Die met de heirkrachten der aarde doet naar Zijn welgevallen; dat Hij de harten der mensen in Zijn hand heeft, en die buigt, bestuurt, verandert, zoals het Zijn Majesteit belieft. Hier heeft de Heere ons oorzaak gegeven om te zingen: „Want ziet, de koningen waren vergaderd." Zij werden verschrikt, zij haastten weg. Beving greep hen aldaar aan, smarten als van een barende vrouw." Psalm 48: 5, 6, 7.

21. Weer en wind als der geuzen soldaten

En opdat 's Heeren hand in alles des te meer blijken, en Zijn hulp ons openbaar zou worden, heeft de Heere het daarbij niet gelaten; maar heeft zelfs menigmaal geheel zichtbaar en onmiddellijk tegen onze vijanden gestreden en ons wonderlijk geholpen. Hij gebruikte daartoe wind, en weer, stof en rook, mist en zonneschijn, licht en duisternis, pest en plagen, wateren en rivieren. Ja, zulke opmerkelijke zaken zijn er in Nederland gebeurd, dat zij waardig zijn onze gedachten met ernstige overleggingen bezig te houden, tot ontvonking van de rechte liefde Gods en van de ware dankbaarheid. Zulke zaken, waarin onze grote en goede God, als het ware, van achter het gordijn der gewone en ondergeschikte zaken is te voorschijn getreden, en de arm Zijner macht heeft geopenbaard.

Laat hier in de eerste plaats gedacht worden aan het wonderwerk Gods op de Zuiderzee in 1572, toen al de oorlogsschepen van Noord-Holland in de Zuiderzee vast gevroren lagen, en men het bootsvolk niet alleen vanwege gebrek aan leeftocht moeilijk in de schepen kon houden, maar bovendien elk ogenblik niet anders verwachtte, dan dat de vijand onze schepen in brand zou steken, daar de zoon van

Alva met zijn gehele macht van Naarden gekomen was; zodat men reeds begon te beraadslagen om de schepen te verlaten en het geschut te laten zinken, omdat men door bijten te maken (waartoe de Waterlandse dorpen ontboden waren) geen uitkomst zag, — toen heeft onze God in deze grote nood wonderlijk uitkomst gegeven; en op welke wijze? Hij zond een sterke noordenwind, die het ijs spleet, en voor de schepen een gewenste opening maakte om het gevaar te ontlopen. Hierbij bleef het nog niet; maar het ene wonderwerk volgde op het andere. Het water rees zó sterk, dat de schepen door het Zuidergat van Enkhuizen konden geraken, ofschoon zij eens zoveel ellen diep gingen, als men aldaar gewoonlijk voeten water heeft; tot grote blijdschap van die van Noord-Holland.
Dit hebben onze vaderen met recht als een groot doorluchtig wonderwerk des Heeren, en als een klaar bewijs van Zijn gunst aangemerkt; want vóór of na die tijd is iets dergelijks nooit gezien of gehoord. Ja, zij besloten daaruit, dat de Heere hun rechtvaardige zaak zou handhaven, daar Hij Zijn wapenen, wind en water, zo klaarblijkelijk voor hen te werk stelde. En wat in dit alles de hand en de goedheid des Heeren te zichtbaarder maakte, en het meest te verwonderen was, was, - gelijk Bor zeer wel zegt, - dat zodra de schepen in behouden haven waren aangekomen, het ijs zich terstond weer sloot; waarmee de Heere door een derde wonder toonde, waartoe deze wind, dooi en vloed van Zijn Majesteit gezonden was. Emanuel van Meteren zegt: „Dit is die van Enkhuizen en hun bondgenoten zulk een groot wonder geweest, dat zij zich vrij lieten voorstaan, dat God hen aangenomen had, en hen wettig beschermen en zegenen wilde.”

In het volgende jaar heeft de Heere al weer op dergelijke wijze voor ons gestreden, want gelijk Hij in de Zuiderzee onze schepen door de wind en het water redde, zo heeft Hij door dezelfde middelen in 1573 de vijand van Alkmaar teruggedreven, en een groot heil gewerkt. Wat verhinderde in hetzelfde jaar Bossu om onverhoeds onze schepen aan te tasten, en wat stelde ons in de gelegenheid ons toe te rusten? Niets anders dan een storm en de onstuimigheid der zee; waardoor die van Noord-Holland ademscheppende, zichzelf van alles konden voorzien; zodat zij, toen zij met de vijand in gevecht geraakten, volgens Pers, „Ontstelde Leeuw” op het jaar 1573, pag. 452 en 455, een overwinning behaalde, die zó wel te pas kwam, als ooit het land overkomen is; en die men ook voor uit de hemel toegezonden beschouwde, om het land van de ondergang te verlossen.
Met recht hebben onze Vaderen door uitschrijving van Dankdagen, God daarover met vreugde verheerlijkt. Temeer, daar hierdoor verscheidene ter dood veroordeelde gevangenen, èn uit de gevangenis, èn van de dood verlost werden.

Hoe merkwaardig is 's Heeren handeling, in hetgeen bij de belegering van **Leiden** plaats had. Van Reijd merkt aan, dat die dingen, welke bij de belegering tot verderf van de stad schenen te zijn, door Gods Vaderlijke Voorzienigheid juist haar behoud waren; als:
(1) Waren de voornaamste burgers uit de stad getrokken.
(2) Er lag een klein garnizoen in.
(3) De stad werd met de pest bezocht.
Al deze dingen, zegt hij, waren haar dienstig, want de uitgeweken burgers deden nu meer tot verlossing der stad, dan zij hadden kunnen doen, indien zij er binnen gebleven waren. De Engelsen, die door de Prins tot bijstand gezonden, maar door onvoorzichtigheid buiten de stad gesloten waren, zouden, indien zij in de stad geweest waren, ongetwijfeld de overgave verhaast hebben. Daarvan hadden zij reeds een

bewijs gegeven; want, nadat zij van de Burgemeester kogels en buskruit hadden ontvangen, hoorden zij zo spoedig niet van de komst der Spanjaarden, of zij wierpen hun wapens neer en liepen tot de vijand over.
Wat de zware pestilentie aangaat, hierdoor had men zoveel langer tijd levensmiddelen genoeg, daar de eters verminderden. Gelijk boven gezegd is, het vallen van de muur, waardoor de stad voor de vijand geopend werd, verschrikte hem zodanig, dat hij van de stad vlood. Doch wat in deze belegering en dit ontzet vooral merkwaardig is, en waarin onze God Zijn arm ontblootte, is, dat de Heere hier wederom met weer, wind en water voor ons streed, gelijk in 1572. Want, daar de stad niet door scheepsmacht ontzet kon worden, zijn door Gods beleid, op bevel van Prins Willem de Maas en IJsseldijken doorgestoken, de sluizen geopend en het land onder water gezet. Maar, daar hierdoor het water maar negen duim hoog op het land vloeide, en de schepen 15 en 18 duim diep gingen, scheen alle moeite vergeefs te zijn.
Maar nu was het weer tijd voor onze God om te werken. Wat geschiedde? De Heere zendt een storm uit het Noord-Westen, en jaagt daarmee het water landwaarts in, zodat het van 9 tot 28 duim rees. Toen nu de Heere Zijn heirleger, het water, in het land gezonden had, diende het ook naar Leiden te lopen; maar daartoe was genoemde wind niet dienstig. Doch de Heere zond toen een Zuid-Westen wind, die het zeewater rechtstreeks naar Leiden dreef, niettegenstaande de Spanjaarden de loop trachtten te stoppen. Nu konden onze schepen op de vijand afgaan; doch de Spanjaarden durfden hen niet afwachten, daar God hun harten door het water tot water gemaakt had, en zo is de stad ontzet geworden. Daar hoorde men nu in alle buurten en wijken roepen: *„Leiden, Leiden is ontzet! Gode lof in der eeuwigheid!”*
God werd in alle kerken gedankt. De Prins, die zich op dezelfde zondag van het ontzet, dat 's morgens vroeg nog zo ver van de hand scheen te wezen, 's middags in de Franse kerk bevond en daar de tijding ontving, liet die na de predikatie van de preekstoel afkondigen; en God werd terstond door dankzegging verheerlijkt.
„Ja, zegt Hooft, de ontroering van alle zinnen en zielen, die door de schok van zulk een onverwachte en gevoelige vreugde ontsloten waren, was ongelofelijk: de kerken liepen vol en dreunden van dank en lofgezangen; de klank der klokken, de klaarheid der zegevlammen, het gejuich der jeugd, verdrongen de lucht en baanden zich aan alle plaatsen een weg ten hemel.”
De Staten van Holland betuigden, volgens Bor in zijn 7e boek op het jaar 1574, aan die van Leiden, „dat aan de verlossing van Leiden, de verlossing van Holland hing.”

Zo onze grote God ergens getoond heeft dat Hij voor ons streed, en boven alle vermoeden met Zijn wateren, winden en verschrikkingen de vijand verdreven en Holland van het Spaanse juk verlost heeft, dan was het hier. In een herberg te Leiderdorp, waar Baldeus huisvestte, hing een schilderstuk, waarop het beleg van Leiden voorgesteld was; toen hij vandaar vertrok, schreef hij er in slecht Latijn onder:

> „Vale civitas, valete castelli parvi, qui relecti estis propter aquam, et nonpropter vim inimicorum”; dat is:
> „Vaarwel stad, vaarwel kleine schansen die verlaten zijn om het water, en niet om het geweld der vijanden.”

Had men om de stad te ontzetten de Maas en IJsseldijken doorgestoken, waardoor duizenden mensen schade veroorzaakt werd, nu ontstond er geen kleine bekommering, hoe het land, dat in een blanke zee herschapen was, van het water te verlossen. Wat geschiedde?
De dag na het ontzet, 3 oktober, werd de Staat met een nieuwe weldaad en een nieuw wonderwerk begunstigd, waarvan Bor aldus spreekt: „Men dient niet na te laten Gods

wonderlijke werking klaarder te openbaren, daar op de 4e oktober de wind van Zuid-West, Noord-Oost keerde, en het drie of vier dagen zo geweldig stormde, dat men moeilijk van Delft tot Leiden kon komen; waardoor het water, nu het zijn dienst verricht had, weer wegliep. „O wonderlijke God! Wie is U gelijk, en daar zijn geen als Uw werken; grootmachtig zijt Gij, o Heere! en Uw getrouwheid is rondom U. Gij zijt Uw volk krachtig bevonden een hulp in benauwdheid. Gij hebt de ellendige verlost uit de hand desgenen die hem te machtig was, en de verdrukte gesteld in een hoog vertrek."

Toen de Prins door de overgave van **Middelburg** meester werd van Walcheren en de andere Zeeuwse eilanden, en Don Louis de Requesens de Koning van Spanje bericht had, dat deze landen niet te overwinnen waren, of hij moest meester van de zee zijn, en hem daarom raadde een machtiger vloot te zenden, heeft de Koning alle macht aangewend om een vloot van bijna 200 schepen met 15.000 soldaten bemand onder bevel van de Admiraal Don Pedro de Menendes, die met zeer veel geld uit Indië in Spanje aangekomen was, naar Nederland te zenden. Maar let op des Heeren doen. Toen alles gereed was, en reeds processies gehouden waren, om geluk over deze geweldige toerusting en deze vloot te bekomen; toen men behalve het bootsvolk reeds 15.000 soldaten gemonsterd had; toen zowel de Admiraal als het volk reeds scheep gegaan waren, is de Admiraal de 16e september 1547 plotseling aan de pest gestorven; aan welke ziekte wel 6 à 7000 mensen stierven. Toen de Koning van Spanje hiervan verwittigd werd, vond hij het niet geraden, zulk een grote vloot zonder een kundig en ervaren bevelhebber op zulk een gevaarlijke reis af te zenden.
„Zo is, zegt Bor in zijn 7e boek op het jaar 1574, deze grote en machtige vloot achterwege gebleven, en zijn de Hollanders en Zeelanders door de almachtige hand des Heeren alleen van dat gevaar verlost"; want de in beslag genomen schepen werden in Spanje ontslagen en het aangenomen krijgsvolk werd afgedankt. Zo zijn door des Heeren slaande engel, evenals in Jesaja 37, het hoogmoedige voornemen van de vijand, zijn grote macht en zijn listige Achitofelsraad in rook verdwenen, tot grote vreugde van onze vaderen."

DE ARMADA

Groot was in 1588 in Nederland de vrees voor de afkomende Spaanse vloot, die 145 of 150 schepen sterk (waaronder er 110 zeer groot en als kastelen waren) met ongelooflijke kosten en moeite in Spanje was toegerust, en waarop zich de voornaamste adel en de grootste heren van Spanje bevonden. De bijzondere beschrijving van deze geweldige vloot wordt bij Van Reijd, Bor, Van Meteren, Van Sande en anderen, gevonden op het jaar 1588; en gaat schier het geloof te boven. De Jezuïet Strada schrijft: „Nooit is er haast enige toerusting geweest, waarbij zich meer adel voegde, en waarvan men meer hoop op overwinning had, dan van deze vloot." De historiën getuigen, dat er wel 20.000 soldaten en 10.000 matrozen op waren. Men strooide in Venetië, Keulen en Gent boekjes uit, waarin gezegd werd, dat er wel 40.000 uitgelezen soldaten op waren, die geen vijanden, zelfs de duivel niet, ontzagen; dat het dezelfde waren, die Indië, Portugal en andere landen van het bloed der inwoners hadden doen vloeien; die op menigerlei wijze en door vele voorbeelden getoond hadden, dat zij ten uiterste ervaren waren, en dat zij zich verstonden op het verwoesten van landen en steden, op het martelen, plunderen en beroven der burgers. Lydius in Gloriose Belg. pag. 55.
Deze vloot kostte de Koning dagelijks 30.000 dukaten. Bovendien had de Prins van Parma in deze landen 32 oorlogsschepen en nog vele andere van allerlei soort gereed,

om zijn krijgsvolk, bijna 40.000 man, in te schepen; waarmee hij voornemens was zich bij de machtige vloot, die de Spanjaarden de onoverwinnelijke noemden, te voegen. Lang liepen in Engeland en Nederland de geruchten, dat zulk een geweldige vloot in aantocht was, doch het scheen ongelooflijk. „Maar als men nu zag, zegt Emanuel van Meteren, hetgeen men te voren niet wilde geloven, zo heeft het gehele volk, zeer ontsteld zijnde, zich tot God begeven; en hebben inzonderheid de buitenlandse gemeenten in Engeland, die boven anderen bedreigd werden, gedurige vast en bededagen gehouden, om Gods toorn van zich af te weren." „Evenzo, zegt hij, zijn er ook in de Verenigde Nederlanden, bededagen gehouden."

Wel, laat ons eens zien wat er gebeurd is. Nauwelijks is deze zogenoemde onoverwinnelijke vloot de 29e mei 1588 uitgezeild, of God heeft haar met Zijn winden bestreden; zodat zij door storm de haven van Coronna moest binnenlopen. Vandaar is zij de 22e juni weer onder zeil gegaan, en bij Engeland gezien. De Engelsen haar waarnemende, schroomden niet haar aan te tasten, en wel met zulk een moed, dat de Engelse Admiraal, zoals vroeger gezegd is, dit in zijn brieven aan de Koningin, *als een bijzonder werk des Heeren* roemde. Zo groot als de moed der Engelsen was, zo groot was de schrik der Spanjaarden; want, toen zij de 7e augustus voor Calais ten anker gekomen waren, en zeven of acht branders waarnamen, die de Engelsen voor de stroom en de wind op hen liet aflopen, zijn zij met zulk een verbaasdheid en schrik bevangen, dat zij de ankers lichtten, de kabels kapten en zich onder zeil begaven naar de Noordzee; waar de Heere hen weer met een storm, die twee of drie dagen duurde, vervolgde; waardoor hun vloot niet alleen grote schade leed, maar langs de zeekusten van Vlaanderen, Zeeland, Holland en Friesland tot bij de Eems gedreven werd. Emanuel van Meteren zegt hiervan: „God heeft niet alleen Engeland, maar ook Zeeland willen tonen de geweldige schepen van hun vijanden, opdat zij zien en bekennen zouden, hoe zwak zij tegenover zulk een geweld waren. Immers in Holland wist men van de vloot niet te spreken, voordat zij het gehele land voorbijgevaren was; zodat men daar niet kon vrezen, of de vreze des gevaars was voorbij."
„Met dit recht kan men zeggen, met Bor in zijn 7e boek, pag. 40, dat God dit kleine land tegen die machtige vijand heeft laten aankomen, om Zijn macht des te heerlijker te tonen. Want de Koning van Spanje was zulk een machtig potentaat, dat hij niet alleen door zijn onderdanen, maar genoegzaam door alle potentaten van Europa gevreesd en ontzien werd; ja zelfs in de andere wereld, ik meen in Indië, baarde hij ontzag."

De Heere bewees onze vaderen en ons land een kennelijke vriendelijkheid, daar Hij ons onze vijanden liet zien, niet tot vreze, maar tot bewijs van Zijn hulp en onze onmacht; ja, die onze vijanden als op het toneel bracht, om hen ter dood over te geven. Als wilde de Heere zeggen, gelijk Mozes eens sprak van Farao's heirkracht: „Vreest niet, staat vast, en ziet het heil des Heeren aan; die vijanden, die gij nu ziet, zult gij niet weerzien in eeuwigheid." Want hoe liep het verder met hen af?
De Engelsen, die de Spanjaarden een tijd lang vervolgden, moesten door gebrek aan kruit en lood naar Engeland weerkeren. De Spaanse vloot zeilde weer naar de Engelse kusten, in de hoop zich met de schepen van Parma te kunnen verenigen, doch de Zeeuwse en Hollandse schepen beletten Parma Duinkerken te verlaten, waardoor de Hertog van Medina Sidonia alle hoop op vereniging benomen was, en deze besloot, na reeds bijna 5.000 man en 12 grote schepen verloren te hebben, om Schotland heen naar Spanje terug te keren. Doch toen vooral betoonde de almachtige God, dat Hij door Zijn macht voor ons streed, en deze moedige Spaanse Leviathan en zeedraak kon

verdelgen; want Hij gaf Zijn stormwinden bevel, die zó woedend op deze vloot aanvielen, dat de schepen verstrooid werden. Bij Ierland zijn ongeveer 32 schepen vergaan, gestrand of door de Ieren genomen, waarbij bijna 10.000 mensen het leven verloren; anderen zijn in Noorwegen of elders buitgemaakt. Sommige zijn zo verzeild, dat men er nooit iets van vernomen heeft. Men zegt, dat van de gehele vloot 31 schepen, waaronder slechts één degelijk oorlogsschip, in Spanje zijn weergekeerd, waarmee de Hertog van Medina Sidonia, als getuige van Gods oordeel en aanschouwer van de algemene Spaanse rouw wegens zijn heldendaad, aangekomen is. Er wordt verhaald, dat hij gezegd moet hebben: „dat hij van de Koning last gekregen had om te vechten tegen zijn vijanden, maar niet tegen de elementen." Hier trad nu onze God als op de hoogten der aarde en heeft deze Spaanse „Moab verbroken als een vat, waar men geen lust aan heeft," vernederende de Castiliaanse hoogmoed als tot de hel toe. In geheel Spanje was droefheid, weeklagen en gekerm, en het gehele land was als een lijkhuis; want er was bijna geen adelijk geslacht, of het had een vader, zoon, broeder of verwant te betreuren. Evenals in Egypte, na het slaan van de eerstgeborenen, geen huis zonder een dode was en een ieder zijn doden beweende, zo was ook in Spanje een algemene droefheid, daar een ieder de zijnen betreurde. Ja, zó groot was de droefheid en rouw door het gehele land, dat de Koning bij openbaar bevelschrift verbood, rouw te dragen, anders dan voor een korte tijd. Op bevel van de Koning werd te Lissabon een rijk koopman opgehangen, omdat hij enige vreugd over het verlies van de Spaanse vloot betoond had; zodat men in het gehele rijk over deze vloot lachen noch schreien mocht. Toen waren onze haters gedwongen om te zeggen, *dat de Heere grote dingen aan ons gedaan had*; omdat Hij onze vijanden, die ons te machtig, en naar hun eigen oordeel onoverwinlijk waren, ons ten goede, zonder ons toedoen, als een steen in machtige wateren had doen verzinken. Dus waren onze vijanden schaamrood; het kind des verderfs, de Antichrist, die grote aflaten in zijn bullen had afgekondigd tot bevordering van deze tocht, om Engeland en Nederland te overwinnen, kon nu op zijn tanden knarsen; maar onze tong was vol gelach en ons hart vol vreugde.
Hoe groot hun hoogmoed geweest is, en welk een inbeelding en vertrouwen de Spaansen op deze hun geweldige vloot en grote macht gehad en gevoed hebben, blijkt daaruit, dat zij de zegepraal daarvan vóór de overwinning openlijk bezongen en in druk gegeven hebben; gelijk de Staten-Generaal dit getuigen in hun antwoord, dat zij, in 1594, aan de Aartshertog Ernst gaven. Zie Bor in zijn 31e boek, pag. 29. Doch hier konden zij denken aan 1. Kon. 20 : 11, „Die zich aangordt, beroeme zich niet als die zich losmaakt."

Merkwaardig is hetgeen omstreeks die tijd te Rome gebeurd is. Op een vals aldaar uitgestrooid gerucht, dat de Spaanse Vloot in het Kanaal gekomen was, waren enige Spanjaarden ten huize van de Kardinaal Conzago gekomen, waar zij elkaar op de kaart van Engeland aanwezen, waar de Spanjaarden met de Prins van Parma geland waren, en hoe zij het land overweldigd en ingenomen hadden; toen een Italiaans heer in de kamer kwam, de kaart voor hen wegnam en hem in vele stukken scheurde, zeggende: Zo is het met uw krijgsvloot gegaan, God heeft ze door Zijn winden en stormen verscheurd, vernield en omgebracht. Over deze grote daden is de Heere in alle kerken van Nederland geloofd en verheerlijkt. Met hoedanige statie en plechtigheid dit ook te Londen door de Koningin en de gemeente geschied is, kan men bij Emanuel van Meteren lezen.
De Groot vertelt in zijn „Annales" of Nederlandse jaarboeken, dat de Koningin zelf een redevoering voor het volk hield, waarin zij trachtte het volk te doen verstaan, hoe

dat hier nu gebleken was, dat geen menselijke macht iets tegen de Heere vermag.
In Zeeland werden koperen en zilveren penningen geslagen met het wapen van Zeeland en dit geschrift: „Soli Deo Gloria", d.i. „Gode zij alleen de eer", op de ene zijde; en op de andere enige grote schepen met deze woorden: „Classis Hispanica", en in het rond: „Vent, ivit, fuit", d.i. „Zij is gekomen, gegaan, geweest."
Andere gedenkpenningen hadden op de ene zijde: een schip dat vluchtte en verging, en op de andere zijde vier mensen, die God op hun knieën baden en dankten; met dit opschrift: „Homo proponit Deus disponit 1588", d.i. „de mens neemt iets voor, maar de uitkomst is bij de Heere".
Emanuel van Meteren zegt, dat in die tijd in Holland en Zeeland verscheiden gedenkpenningen geslagen werden, waarmee onze vaderen betuigden, dat de Heere niet alleen voor hen had gestreden, en dat Hem van de ondergang van deze machtige vloot alleen de eer toekwam, maar dat ook Zijn goedheid en grootdadigheid in deze zo zichtbaar en heerlijk geweest is, dat zij dit niet genoeg konden erkennen; maar het ook waardig oordeelden, deze tot een eeuwige gedachtenis voor hun nakomelingen, in verscheidene metalen uit te drukken; „opdat het navolgende geslacht de daden des Heeren zou weten, de kinderen die geboren zullen worden en zouden opstaan en vertellen die hun kinderen, en dat zij hun hoop op God zouden stellen en Gods daden niet vergeten, maar Zijn geboden bewaren". Zie Van Reijd in zijn 11e boek op het jaar 1594.

Het is opmerkelijk dat de Heere in hetzelfde jaar (1588) met regen en wind tegen onze vijand te land heeft gestreden. De Prins van Parma, die Bergen op Zoom belegerde, werd zelf door het ongemak van het weer belegerd, zodat hij eindelijk het beleg moest opbreken; waarover niet alleen grote vreugde bedreven is, maar ook door die van Bergen op Zoom ter gedachtenis van deze verlossing, jaarlijks, de 13e november, de dag waarop de vijand aftrok, een dankdag bevolen werd; zoals bij Bor in zijn 5e boek, pag. 22 en 24 te vinden is.

In 1594 heeft de Heere evenzo klaarblijkelijk voor ons gestreden. Het was in dat jaar een zeer strenge winter, zodat alle stromen en wateren dicht lagen, waarmee de vijand door verschillende invallen, zowel in Friesland als in Groningen zijn voordeel trachtte te doen. Maar toen de vijand in het land gevallen was, gaf de Heere tot driemaal toe verandering van weer; en werd de vijand door de dooi genoodzaakt het land te verlaten, en zodra was hij niet geweken of het begon weer sterk te vriezen; dat volgens Van Reijd door sommigen als gedenkwaardig is aangetekend.

Op dezelfde wijze heeft de Heere meermalen de invallen in ons land verhinderd. Toen in januari 1606 die van 's Hertogenbosch over de vastgevroren stromen in ons land dachten te vallen, is hen een dooi overvallen, die al hun aanslagen op het ogenblik, dat zij uitgevoerd zouden worden, verhinderde. Hetzelfde had wederom plaats de 29e januari 1627. Deze voorbeelden zijn te vinden in: „De belegering van Den Bosch", in 1630 uitgegeven bij Bor.

In het jaar 1596 heeft de Heere, volgens Van Reijd in zijn 13e boek, al wederom door onmiddellijke werkingen getoond, dat Hij onzer vijanden Vijand was. Want toen Filips II, verbolgen over de schade hem door de Engelsen, omstreeks deze tijd in zijn landen toegebracht, om zich te wreken een vloot van bijna 130 schepen toegerust had, die behalve het bootsvolk en de ruiterij 14.000 man aan boord voerde onder bevel van Martinus Padilla, met het voornemen eerst Ierland en dan Engeland te overmeesteren,

om zo ons land meer te benauwen en gemakkelijker tot gehoorzaamheid te brengen, toen heeft de Heere zodanig door Zijn winden tegen haar gevochten, dat de schepen tegen zandbanken en klippen aandreven; zodat er in één nacht 40 met wel 5.000 mensen vergingen, en zo niet een Hollands schipper, op de vloot aanwezig, zijn hulp verleend had, was wellicht de gehele vloot vernield geworden. De schade die de Koning leed werd op 25.000 dukaten begroot. Meer dergelijke voorbeelden worden door Van Sande in het laatste gedeelte van zijn 13e boek verhaald. Voorwaar, dingen, die door ons nooit moeten worden vergeten.
Bor in zijn 13e boek op het jaar 1596 van deze vloot sprekende, zegt, dat daarin Gods hand te zien was, dat de Engelse vloot verenigd met de Nederlandse, in die zomer, zonder enig verlies zijn tocht volvoerde; en dat de vloot van de Koning van Spanje bij het eerste uitlopen uit de gaten, door grote stormen geteisterd en tot groot verlies gebracht werd. Hij verhaalt ook dat op het vergaan van deze vloot het volgende jaardicht werd gemaakt:

„Spaens Koningh feL,
weest nIet rebeL,
Tegen God aLMaChtlgh,
Want hI seer sneL,
U neerstorten seL,
Soo hI U toont VVaeraChtIgh."

Dus, zegt dezelfde schrijver, zijn niet alleen de Verenigde Nederlanden, maar ook die van Engeland, alleen door Gods krachtige hand, ditmaal van de vreze der Spaanse vloot, waarmee zij gedreigd werden, verlost. Waarlijk, deze Spaanse Assur is gevallen, door het zwaard niet eens mans, en het zwaard niet eens mensen heeft hem verteerd. Jes. 31 : 8. Door de stem des Heeren is hij te morsel geslagen, Die hem sloeg, want met bewegende bestrijdingen heeft de Heere tegen hem gestreden. Jes. 30: 31, 32. Zonder ons toedoen heeft onze God ons wonderbaarlijk uit onze benauwdheid gered. Vóór wij ons van de zee naar het land begeven willen wij nog enige opmerkelijke voorbeelden bijbrengen, zonder juist op de volgorde van de jaren te letten.

In 1632 is Don Pedro de Toledo onverhoeds met een sterke vloot in het Kanaal verschenen, vermoedelijk om onze zeevaart tussen Engeland en Frankrijk te verhinderen; doch ook toen trok de Heere wederom onze zaak aan, en heeft die vloot door een geweldige storm en een zwaar onweer verstrooid.
In 1625 had hetzelfde plaats, toen de Koning van Spanje 2.000 man en een miljoen goud, in 42 lichte schepen naar Duinkerken afzond; volgens Van Sande op hetzelfde jaar.

Groot was in 1631 de toeleg van de Spanjaard tegen deze landen, want door het bemachtigen van Willemstad meende hij Holland van Zeeland af te scheiden. Geen kosten werden daartoe gespaard. Men rustte een scheepsmacht toe van 50 grote sloepen met zeilen, 10 pontons, 18 grote pleiten, alsook een groot aantal roeisloepen zonder zeilen. Volgens Commelin was hun ijver in deze aanslag zo groot, dat zij op zondagen en andere heilige dagen aan de schepen arbeidden, en deze van schotvrije borstweringen voorzagen. De vloot was voor 14 dagen met levensmiddelen voorzien, en had 10 halve kartouwen, 400 kleine stukken geschut, 20 drielingen, 4.000 vuurwerken, 11 tonnetjes met geld, 3 tonnen met koorden en ongeveer 6 à 7.000 man aan boord.
Zij zeilden de 8e september van dat jaar uit, in tegenwoordigheid der Infante Isabella, der Koninginmoeder Maria de Medecis en van de pauselijke Nuntius, die hen de

zegen gaf met deze woorden: „Gaat, gij gezegenden, en verslaat de vervloekten”. Doch, deze Bileam vloekte hen, die de Heere zegende. Daarom is hun vloek op hun schedel weergekeerd, en heeft onze God, ons ten goede, wonderbaar gehandeld.
Wat geschiedde?

1. Toen de vijand uitzeilde had hij mooi, helder weer, zeestilte en een Oostenwind, zodat hij met zijn vloot onze schepen, die westwaarts lagen en hem niet konden aanvallen, moedig trotseerde.
2. Toen hij aan het land van Bath kwam zijn enige van zijn voornaamste sloepen en schepen aan de grond geraakt en bleven op het droge vastzitten. En hier liet de Heere hun raderen dus stoten en begon Zijn hand tegen hun macht te wenden.
3. De Heere beroofde onze vijanden van wijsheid, want hadden zij met de vastgeraakte schepen niet blijven wachten, maar voortgevaren, zij zouden onze schepen wel 12 uur vooruit gezeild zijn; en om ongeveer 11 uur hadden zij bij Stavenisse kunnen zijn, om vervolgens naar de Willemstad te varen, om zo hun aanslag te volbrengen, vóór dat de onzen bij hen waren; of, bij mislukking van de aanslag hadden zij naar het Prinsenland, waar 7.000 Spanjaarden gelegerd waren, kunnen ontkomen.
4. Hoewel naar de tijd van de maan de vloed begon te verminderen, gaf de Heere zulk een stroom, dat al onze schepen, zonder dat er een is blijven zitten, door het land van Bath gevaren zijn; ja, sommigen zeggen opgemerkt te hebben, dat de vloed sterker was dan gewoon.
5. De Heere sloeg de vijanden met schrik en verbaasdheid, ons daarentegen wapende Hij met verwonderlijke moed; zodat 10 van de onzen 100 vijanden aanhielden en neervelden. De lle september begon zich de verbaasdheid der vijanden al te vertonen, nadat zij door de onzen beschoten zijnde, tweemaal de aanval vernieuwden.
6. Hetgeen de Heere verder deed, was vooral tot hun verderf. Hun grootste toeleg was de voorgenomen reis voort te zetten en de aanslag uit te voeren, zodat zij onze schepen ontweken, in plaats van ze aan te vallen; maar ziet, tegen de avond zond de Heere hen een donkere nevel of mist, die, volgens Commelin, spoedig opkwam, en hun verhinderde hun reis voort te zetten; bovendien werd hun vrees niet weinig vermeerderd toen zij verstrooid raakten. De onzen tastten hun vloot de 12e september zodanig aan, dat vele van hun schepen zonken, en velen van hun volk in het water sprongen en verdronken. De gehele vloot vluchtte naar Nieuw-Vossemeer, waar de menigte zich, zowel te water als te land, door de vlucht zocht te redden; en al des vijands schepen, sloepen, ponten, roeischepen, geschut, en alles wat tot de vloot behoorde, met de oversten en 4.000 gevangenen in onze handen viel; en daar er velen verdronken, bleef er van de 6 à 7.000 man weinig over. Zo hebben zij, die door de pauselijke Nuntius vervloekt waren, hen, die hij gezegend had verslagen, en de vervloekten bij God zijn door Zijn gezegenden tot schande gemaakt.
   Ik heb door een oud Regent horen vertellen, zegt Commelin, dat hij destijds in Veere de ronde doende, bij het tuighuis kwam, en plotseling een groot licht zag, dat tot verwondering van allen die het zagen, enige tijd duurde, en waarbij men alles duidelijk kon onderscheiden; ja, bij dat licht zagen onze schepen de vijandelijke sloepen, zagen ze aan de grond zitten, en vielen toen op hen aan. „Zo heeft God in de hemel, zegt Van Sande met recht, de aanslagen van de vijand bespot, en de Staten een heerlijke overwinning gegeven, toen zij er het minst op rekenden."

> Commelin voegt er bij: „De Markgraaf van St. Croix deze ongelukkige uitkomst vernemende, is ook spoedig opgebroken en verliet Prinsenland met achterlating van enige honderden doden en zieken. Zo is hun hoogmoedig voornemen, dat hen meer dan f 4.000.000 gekost had, in weinig tijds als rook vergaan. God de Heere, die de Verenigde Nederlanden toen zo klaarblijkelijk bijstand bood, werd alom met dankzegging geloofd, en 's avonds ontstak men vreugdevuren."

Ik zou bijna vergeten toe te voegen, hetgeen in 1627 bij de stad Salvador plaats had. Toen de Admiraal Piet Hein daar met zijn vloot aankwam om de vijandelijke schepen te vernielen en buit te maken, liet de Heere de wind, die daar zijn gezette tijden heeft, zo onverwachts en spoedig tot ons voordeel waaien, dat de Portugezen, volgens Van Sande op het jaar 1.627, zeiden, dat ons de wind van de duivel kwam. Maar zij hadden moeten bedenken, dat de wind en de overwinning dezelfde oorzaak hadden. Tenzij dan, dat zij wilden zeggen, dat, gelijk zij naar de ziel onder de afgoderij en onder de strikken des duivels lagen, zij ook zo ten opzichte van hun lichamen en hun uiterlijke toestand onder de macht des duivels waren.

Wij hebben gezien, hoe de Heere onze God in 1631, door mist voor ons, en tegen de vijand streed. Evenzo deed Hij in de merkwaardige zeeslag in 1639; want toen de Admiraal Tromp op de Spaanse vloot te Duins aanliep, rees er een mist op. Volgens Commelin en Van Sande maakte de vijand in de nevel zeil, en raakten er 22 van zijn schepen aan de wal vast; en nauwelijks was de mist opgetrokken of de Spaanse vloot was reeds verstrooid; waardoor de onzen alle gewenste gelegenheid werd gegeven, om op de vijand voordeel te doen. De dappere Tromp, die niet in gebreke bleef zijn plicht te vervullen, behaalde toen onder Gods zegen die heerlijke overwinning, waarvan boven reeds melding gemaakt is. Hoewel dit zo nabij plaats had, is Gods hand in verre landen ook tegen onze vijanden uitgestrekt geweest. Behalve de in Duins vernietigde vloot had de Koning van Spanje nog een machtige vloot toegerust, om naar Brazilië te stevenen. Doch de Heere onze God heeft deze vloot bij Kaap Vert, zodanig met Zijn stormen aangetast, dat zij op de Braziliaanse kust aankomende reeds zoveel volk verloren had (een volk uit alle standen bijeengeraapt, van het land achter de ploeg genomen, het zeeleven niet gewoon, stierf grotendeels door ongeregeldheid) dat zij genoodzaakt waren in de baai van Todos los Santos binnen te lopen.

Maar heeft de Heere alleen zo te water voor ons gestreden? Dat zij verre. Het tegendeel hebben wij reeds gezien. Van Reijd merkt op over de slag bij Turnhout, dat het weer in die veldtocht, ons door Gods genade bijzonder ten goede was; want toen men over die tocht beraadslaagde, ontstond er spoedig vorst, maar deze hield terstond op, en op dezelfde tijd, in januari, was het redelijk droog weer, want anders had de ruiterij de wegen niet kunnen gebruiken, die nu zeer goed waren. Hieruit blijkt, dat de Heere de vijand door de vorst misleid heeft, opdat hij op onze komst niet verdacht zou zijn, en dat hij door dooi en droogte onze raadslagen begunstigd heeft; waardoor een glansrijke overwinning bevochten is, waarvoor onze God in al de Verenigde Provinciën plechtig werd gedankt, en waarover vreugdevuren ontstoken werden; „want, zegt Bor, de Heren Staten hadden gedurende deze inlandse oorlog nog nimmer een dergelijke overwinning op een plaats gehad. Maar onze God heeft zo in onze grootste heldendaden ons ook het meest Zijn gunst en hulp zichtbaar willen betonen."

Verder denke men aan hetgeen in 1600 in de slag bij Nieuwpoort geschied is, van

welke slag toen geoordeeld werd, dat er het welzijn van het gehele land afhing. Daar streed de Heere onze God met zon en wind, met zand en rook voor ons, en benam de vijand wijsheid en verstand, zodat hij niet deed, hetgeen de onzen een zeker verderf zou toegebracht hebben.
„Deze slag had plaats, zegt Van Sande, de 2e juli, toen juist 302 jaar geleden Keizer Adolf van Nassau door Hertog Albert van Oostenrijk geslagen werd." „De eer van deze overwinning, zegt hij verder, is alleen toe te schrijven aan de almachtige God, Die boven aller mensen vermoeden gewerkt, en der Staten volks als tussen Farao en de Rode Zee besloten, verlost heeft." Want de Staten gingen willens en wetens in een zak en *ad fauces caudinas,* want er waren geen levensmiddelen, geen middel om een goede aftocht te maken, noch om eerlijk te vechten; en indien de vijand zulks geweten en de slag tegen een wanhopige vijand niet gewaagd had, maar slechts stil was blijven liggen, had hij de onzen door honger en dorst, in weinige dagen kunnen vernielen.
Van Reijd zegt, dat de onzen, uit gebrek aan zoet water, reeds hier en daar putten en kuilen gegraven hadden. Hun gevaar was des te groter, omdat de oudste en ervarenste krijgoversten zulks de Aartshertog aanraadden.
Maar onze God maakte de raad van Achitofel tot dwaasheid; waartoe niet weinig bijbracht, dat de schepen op last van Prins Maurits afstaken; waardoor de vijand dacht, dat ons leger hem te water zocht te ontvluchten. Albertus gunde, volgens Van Reijd, zijn volk geen rust, zelfs geen uur, om zoveel eerder bij de onzen te zijn. Hetgeen dus voor hem een reden en oorzaak moest zijn, om de wijze raad van zijn bevelhebbers aan te nemen, heeft God, Die der mensen harten formeert en buigt als waterbeken, hem een oorzaak doen zijn, om die raad tot zijn eigen ondergang te verwerpen, en de slag te wagen.
Volgens Bor in zijn 37e boek op het jaar 1600, zagen de Staten, die zich in Ostende bevonden, het vaderland als aan een zijden draad hangen, en riepen vurig tot God; zij deden geweld op de hemel en toonden in gebeden hun kracht bij God, en neigden de Almachtige tot hun hulp. De Heere liet het hier niet bij, want, ofschoon de vijand de beste raad om de onzen in zijn geweld te krijgen, had verworpen, en hij nu een veldslag waagde, zo stonden de zaken toen echter zeer gevaarlijk; ja, het was reeds zo ver gekomen, dat men door het vluchten en wijken van onze ruiterij en andere wanorde, voorzeker meende, zegt Bor, dat de overwinning geheel aan de zijde van de Aartshertog zou zijn; doch Prins Maurits deed zijn plicht door de zijnen te vermanen, te bidden, toe te roepen, dat zij liever dapper en kloekmoedig vechtende sterven wilden, dan allen verdrinken of versmoren. Telkens als hij enige ruiters bij elkaar had, zond hij hen dáár, waar hij dacht, dat zij het meest nodig waren; roepende dat zij hun best zouden doen, dat de zaken nog niet hopeloos waren; en zo ging hij voort met telkens weer enige ruiters in orde te brengen.
Het was, volgens Bor, waarschijnlijk, dat, indien de ruiterij van de vijand zo kloekmoedig gevochten had als zijn voetvolk, hij de overwinning zou verkregen hebben. „Maar," zo gaat hij voort, „God deed de kans, die voor de vijand goed stond, voor ons in een ogenblik ten beste keren; Hem moet men dan ook alleen de overwinnig toeschrijven, omdat Hij de God der heirkrachten is; en dat niemand hem met reden zou kunnen toeschrijven aan een hoop volk, dat al aan het wijken was, en waarvan velen reeds op de vlucht waren." Ja waarlijk, God komt alleen de eer toe; Hij was het, Die ook hier Zijn arm door wind, zon en zand ontbloot heeft, ons ten goede; want ons zond Hij een gunstige wind, en Hij gebruikte Zijn zon om de ogen van de vijand te verblinden.
Van Meteren zegt: „Prins Maurits marcheerde oostwaarts, hebbende de zee aan zijn linkerhand, en daar de wind westelijk was, had hij die van achteren; en daar het

middag was eer zij aan het strijden raakten, — waarin immers Gods Voorzienigheid te bespeuren was, — had hij ook de zon van achteren, hetwelk een groot voordeel voor het gezicht was; en daar de wind het stof en de rook van het gezicht weerde, had hij door dit alles geen klein voordeel op zijn vijand."
Bor zegt: „In deze slag had de vijand er ten zeerste hinder van, dat de zon hem aldoor in de ogen stond, en dat hij de wind tegen had; daar deze hem het stof en de rook in het gezicht dreef; alsook door de ondersteuning van God, Die Zijn volk barmhartig aanzag." Door dit alles heeft onze Staat een heerlijke overwinning bevochten op de vijand, die zich van de overwinning zo zeker waande, dat de Infante gezegd had, dat hij verlangde te zien, hoe Prins Maurits zich houden zou, als hij gevangen voor hem gebracht werd. Enige duizenden van hen sneuvelden, en onder de 600 gevangenen, waaronder allerhande personen van rang waren, was ook de Admirant van Arragon; ja, Albertus zelf was in gevaar van in onze handen te vallen. Wat ongelofelijke vreugde door het gehele land, wat dankzeggingen tot God, met uitbarsting van tranen, deze overwinning veroorzaakte, kan men bij Van Reijd lezen, die dit zeer bewegelijk vertelt.

Opmerkelijk is hetgeen Emanuel van Meteren van Prins Maurits verhaalt. „Na de gewonnen slag, en de volkomen overwinning, zegt hij, steeg Prins Maurits van zijn paard, die God dankende met wenende ogen, onder andere in deze woorden uitbarstte: „O Heere, wat zijn wij arme zondige mensen, dat Gij ons heden tot Uws Naams eer en glorie zodanig geluk meedeelt? U, zij glorie en dank in der eeuwigheid." En, zegt hij verder, zo de duistere nacht hem niet overvallen had, waardoor hij zijn troepen niet goed kon bijeenverzamelen, hij zou gelast hebben om door het gehele leger een algemene dankzegging te doen; zoals dit de andere dag in Ostende, in tegenwoordigheid van de Prins en alle Heren geschiedde.
Door de Staten-Generaal werd belast in de Verenigde Nederlanden daartoe een gezette dag te bestemmen. Bor zegt, dat de Staten-Generaal van deze heerlijke overwinning verzekerd zijnde, door Uytenbogaert een dankzegging tot God Almachtig lieten doen, en dat de Prins de 3e juli in Ostende komende, begeerd heeft, dat men opnieuw een dankzegging zou doen; gelijk dan ook uit de 116e Psalm, in de Franse taal geschied is. Hieruit ziet men, hoe vol dankbaarheid zijn Prinselijk gemoed was, en hoe hij hierin geheel God alleen de eer gaf. Er is ook, volgens Bor, toen een *jaardicht* gemaakt, dat wij, eer wij hiervan afscheiden, hier zullen bijvoegen, en dat aldus luidt:

> *„Den 't Weeden JVLII was den sLaCh in VLaenderen tot Gods gLorIe,*
> *Daer PrInCe MaVrits tegen ALbertVs had dIe VICtorIe."*

In het verdere zullen wij gelegenheid hebben om van die vermaarde belegering van Ostende te spreken, die drie jaar en drie maanden duurde, en die de vijand zoveel geld kostte, dat zijn krachten als uitgemergeld waren. Maar wat deed de vijand deze belegering zo lange tijd voortzetten? En wat was de sterkte van dit Ostende, dat de Staten zoveel wonnen, en de vijand niets dan een onnutte zandhoop kreeg? Het was de bijzondere Voorzienigheid Gods en de machtige arm des Heeren. Enige tijd vóór de belegering gaf de Heere de zee bevel, die niet ophield onstuimig te zijn voor zij de stad met een nieuwe haven, de Geule genaamd, versterkt hadden.
Emanuel van Meteren zegt, in zijn 23e boek, op het jaar 1601, dat deze haven tijdens het beleg nog zeer verdiept is, wel 100 voet breedte en binnenslands bij laag water een spies diepte had. De stad heeft altijd in het westen een haven gehad, maar daar deze bij laag water droog wordt, is zij bij de Geule niet te vergelijken, „zodat het schijnt",

zegt genoemde schrijver, „dat God de Heere iets zonderlings met deze stad heeft willen uitrichten.” De uitkomst heeft dan ook geleerd, dat, welke moeite door de vijand gedaan is, en welke kosten en vernuftige werken door hem gemaakt zijn, hij deze haven, door Gods machtige hand gedolven, niet kon stoppen; een zaak, waardig gedacht te worden.

In 1606 had Spinola een groot leger verzameld en deed veelvuldige aanslagen, maar toch was zijn voornaamste doel om naar Friesland te gaan. Doch de Heere onze God heeft al weer des vijands raadslag door Zijn doen verijdeld; Hij liet zulke zware regens vallen, dat de wegen onbruikbaar en niet te begaan waren. Wilhelm Baudartius in zijn „Nassauwse Oorlogen”
hiervan sprekende, schrijft, dat de vijand dit jaar twee legers in het veld gebracht had, en dat Spinola in Friesland wilde vallen; doch dat de Heere van boven uit de hemel voor ons gestreden heeft; omdat in de zomermaanden dag aan dag zulk een aanhoudende regen viel, dat de wegen en toegangen overal diep onder water stonden. Inzonderheid, zegt hij, waren de wegen langs de Bourtange onbruikbaar. De weg naar Koevorden was vol water, en de moerassige wegen in Drente waren zó diep, dat men die niet begaan kon; zodat destijds op de naam Ambrosius Spinola door een anagramma of verzetting van letters dit navolgende gemaakt werd:

„Ambulo Spina Rosis, est nomen, juxta anagramma, Ambulo Spina in aquis dicere jure queo. Ibant quo poterant, ubi non poterant ibi stabant.”

Hetwelk door onze eerwaarde vriend D. Nicolaus van Hoorn, als volgt in het Hollands is overgebracht:

„Ik wandel als een doorn in rosen Vallen stonden,
Dat 's Ambroos Spinola, myn naam, na Letterkeer;
Nu wandel ik in 't nat. Sy gingen waer se konden,
Want waer men niet en kon, daer gingen se niet meer.”

Door dezelfde wapens heeft onze God diezelfde Spinola in 1621, toen hij met een leger van 30 à 40.000 man met kracht in onze palen wilde inbreken, van ons land afgeweerd. Geen ding, zegt Van Sande, verhinderde de vijand meer, dan de gestadige regen, die tot het eind van september aanhield; waardoor alle wegen onbruikbaar en de rivieren zozeer gestegen waren, dat men in die plaatsen, die men in droge zomers te paard en te voet kon passeren, niets dan water zag.
In hetzelfde jaar was de vijand zo naarstig mogelijk, om het land van Cadzand te bemachtigen, waartoe een leger van 10.000 man was bijeengebracht, dat acht grote ponten op rollen bij zich had, om daarmee paarden en vele schuitjes over te voeren. Doch God verbrak op de weg hun raderen, waardoor zij veel hinder ondervonden in hun mars en in de weg, die zij dachten te houden. Verder heeft onze God van de hemel Zich zodanig tegen de raad en de aanslagen van de vijand gesteld, dat Van Sande op het einde van zijn verhaal van deze aanslag als volgt spreekt: „Deze aanslag, alsook de tocht van Spinola is meer verhinderd door Gods weer, buitengewone stormwinden, hoge wateren en gestadige regen, dan door menselijke macht en voorzichtigheid.”

Het volgende jaar 1622, kwamen Spinola en Don Louis de Velasco, op zondag de 17e juli nabij Bergen op Zoom, waarin weinig garnizoen lag; doch er ontstond zulk een

groot onweer uit het noordwesten, dat de vijand verhinderd werd zijn aanslag ten uitvoer te leggen. Zie de „Nederlandse Gedenkklank” pag. 244.
Toen de vijand in hetzelfde jaar de stad belegerde, heeft de Heere doorgaans door deze soldaten (weer en wind) voor ons gestreden; want tot voordeel der stad was de wind het meest zuidwest. Hofferus erkent dit in zijn godvruchtige gedichten, „Poëmata”, pag. 241, waar hij na de vijand tegemoet te hebben gevoerd:

„Het water is voor ons, de aarde krijgt gij niet,
De wind die schijnt te staan tot Bergen op Zooms gebied.”

de Heere looft op deze wijze:

„Gij hebt hun mijnen zelfs ons eigen leed doen wreken,
En midden in hun volk van achter uit doen breken;
Gij hebt door Uwe zorg de haven steeds bevrijd,
Zodat men uit en in kon komen t'aller tijd.

Gij hebt de winden zelfs tot onze dienst gezonden,
Om binnen in de stad te spijzen zoveel monden;
De winden vochten zelfs, en midden in het slaan,
De rook vliegt van ons weg, en tast de vijand aan.”

Door deze en dergelijke weldaden van onze God, schrijft Wassenaar, op het jaar 1622, is die stad van de belegering verlost, tot overgrote vreugde en blijdschap der inwoners, die Gode lof toebrachten. Toen Spinola met het gehele leger vertrokken was, en enige ruiterij nog de achterhoede hield, schoten de belegerden hun het vaarwel toe; en wat in de stad was, zo jong als oud, edel en onedel, magistraat, burger, soldaat, kapitein en kolonel liepen op de vestingen en buitenwerken, van blijdschap roepende: „Geprezen zij de Naam des Heeren in eeuwigheid, Die ons verlost van de Spaanse verbolgenheid.” En op staande voet allen te samen vertrekkende, vergaderden zij, en loofden God de Heere met blijdschap, voor de weldaad, die Hij hun bewezen had.

Hetzelfde geschiedde in 1623, toen de vijand met 6 à 7.000 man, zo te voet als te paard, onder La Fontaine, zeer listig een aanslag op IJzendijke ondernam. Om niet gezien te worden hadden zij al hun krijgsgereedschap zwart laten verven, en zonder dat iemand het wist, waren zij tot ongeveer een uur of mijl gaans van het fort genaderd; en waren zij voortgetrokken, naar menselijke berekening zouden zij in hun voornemen geslaagd zijn. Maar wat gebeurt er? Hoewel de zon 's avonds zeer schoon was ondergegaan, barstte er, juist toen de vijand zijn aanslag meende de volbrengen, zulk een hevig onweer los, dat niet alleen niemand zijn geweer klaar had, maar dat Fontaine het bevel gaf terug te keren, en met lasterlijke woorden zei: „God is geus geworden”; zoals mij meegedeeld is door D. David de Moor, toen predikant aldaar, en nu werkzaam tot stichting van de gemeente des Heeren te Vlissingen. Hij vertelde mij tevens, dat vanwege deze wonderlijke verlossing, jaarlijks op de 1e november te IJzendijke een dankdag gehouden werd, en dat aldaar in de kerk tot een eeuwige gedachtenis een kurk en een ladder, toen de vijand ontnomen, opgehangen zijn, met dit onderstaand versje:

„God heeft gemaekt te niet d' aenslag onser vyanden,
Waervan men noch hier siet kurk en leer t'harer schanden.”

Vooral is merkwaardig hetgeen in 1624 plaats had. Toen de vijand, die, behalve een

machtig leger onder Spinola, vele ponten en schuiten bij zich had, die hij op wagens meevoerde, en, gelijk men toen vreesde, bij laag water licht een aanval in de Veluwe of Betuwe had kunnen doen, zo is er iets wonderlijks gebeurd, waaruit, volgens Van Sande, een ieder oordeelde, dat de Heere met ons was; want het was een zeer droge zomer, ja zo buitengewoon droog, dat er grote schaarsheid van water was, en dat niet alleen in hoge, maar ook in lage en moerassige landen; zodat de vissen in grachten en sloten stierven. In het leger van de vijand gaf men twee, drie en vier stuivers voor een kan water. Niettegenstaande die grote droogte was het water in de Rijn, de Waal en de IJssel, zo hoog opgelopen dat ieder er zich over verwonderde; ja, de eerste augustus was het in 24 uur, zeven duim gerezen.
Voorwaar, merkwaardige wonderen; en het is niets vreemds, dat men daarin de hand des Heeren aanmerkte, Die, als tegen de natuur werkende, en dat in zulk een toestand van zaken, Zijn macht tegen onze vijanden, ons ten goede, openbaar maakte. Met recht schrijft Wassenaar: „Die zulks met een onbekend oog aanziet is blind; en die deze kennelijke tekenen van onze bescherming, die wij met bidden van de Heere verzoeken, niet opmerkt, is als een blok." „Dit zijn, zegt hij verder, de wapens, waarmee de Heere tegen onze vijand strijdt: dat al is het, dat in dit jaargetijde in geen vier maanden regenplassen gevallen zijn, alle rivieren vervuld worden. In andere jaren heeft men gezien, dat de beitelschepen in de Rijn niet vlotten konden; dat men de IJssel op 11/2 voet water doorging; nu zijn zij vol en geven elk schip vrije pas." De menigvuldige goedheid en hulp van onze grote God en Zijn volstrekte macht over alles, is hier duidelijk op te merken.

Hebben wij vroeger gezien, hoe de Heere wind en regen, nat en droogte, vorst en dooi, mist en zonneschijn, rook, zand en zee, ons ten goede, bestuurde, zo toont onze God hier Zijn arm in de rivieren, de muren van ons land, tot stuiting van de vijandelijke macht. Op dezelfde wijze handelde onze God, ons ten goede, in 1632, toen het merkwaardige en gevaarlijke voornemen om Maastricht te belegeren door ons werd uitgevoerd.
Toen Frederik Hendrik voor Maastricht kwam, was de Maas zó laag, dat men die doorrijden en doorwaden kon; toen echter de macht van de vijand aan deze rivier kwam, en dagelijks gelegenheid zocht om tot ontzet van de stad er over te trekken, is de rivier door veel regen, en, gelijk Van Sande zeer wel zegt, „door de beschikking Gods, wel zeven voet gerezen, hetwelk de vijand hoofdzakelijk zijn overtocht belette." Commelin zegt in zijn boek „Frederik Hendrik", op het jaar 1632, „dat het zeer regenachtig weer was, waardoor de Maas zó steeg, dat de Spaansen alle gelegenheid om over te komen benomen werd, en de Staten tijd hadden om hun verschansingen over de Maas aan de zijde van Wijk, zóveel te versterken en te verzekeren, dat zij buiten gevaar waren".

Als dezelfde schrijver de geschiedenis van 1641 verhaalt, schrijft hij, dat de Spaansen, in april van dit jaar met 8.000 man en vele voorname krijgsofficieren onder bevel van La Fontaine bij Aardenburg kwamen, met het doel om in Cadzand te geraken; maar dat het ongunstige weer hun aanslag verijdeld heeft. Wie ziet niet, hoe de ware Nederlander en liefhebber van het Israël Gods, om dit alles reden heeft om met de Psalmist uit te roepen: „Wie is een God gelijk God? Gij zijt die God, Die wonderen doet; Gij hebt Uw sterkte bekend gemaakt onder de volken. Gij hebt Uw volk door Uw arm verlost, de kinderen Jakobs. Sela. De wateren zagen U o God! de wateren zagen U, zij beefden: ook waren de afgronden beroerd. De dikke wolken goten water uit, de bovenste wolken gaven geluid; ook gingen Uw pijlen daarheen. Uw weg was in de

zee, en Uw pad in grote wateren, en Uw voetstappen werden niet gekend."

Uit deze laatste voorbeelden blijkt, hoe onze grote God als door de gehele natuur, de bedoelingen van onze vijand, ons ten goede, verijdelde. Nog een paar voorbeelden moeten wij bijbrengen, waarin te zien is, hoe de Heere ook aan de andere zijde door gunstig weer de plannen van de vijand verijdelde. Hier moeten wij dan gedenken aan de merkwaardige belegering van 's Hertogenbosch, een stad, die men, als rondom in moerassen gelegen, onneembaar achtte; die de vijand noemde: „de enige kurk van Spanje en de enige kruk van Oranje, een maagdestad en achtste wonder der wereld;" zodat de vijanden als zij een onmogelijke zaak te kennen wilden geven, zeiden: „Ik verkoop het u op de Bosch Geus." Anderen zetten hun geld, in plaats van op lijfrenten, op het overgaan van den Bosch aan de zijde der Geuzen, daar zij zulks geheel onmogelijk hielden; ja, zij durfden zo godslasterlijk te spreken, dat zij zeiden: „Als den Bosch overgaat, zo is God geus." O schandelijke mensen! die door hun lichtvaardigheid zo verschrikkelijk Gods heilige Naam durfden misbruiken. Zie Souterey SeneBoher, pag. 38 en 173.
Zelfs toen men de belegering van den Bosch begon, werd er gewed, dat men in dat jaar (1629) de Prins dood of gevangen in Brabant zou brengen; en dat, volgens Bor, in zijn Beschrijving van de belegering van 's Hertogenbosch pag. 195, met zulk een overmoed, dat men zoals te Antwerpen en te Brussel geschiedde, vier en vijf tegen één durfde zetten. De oude Grobbendonk zei, dat de Prins wel een zotte daad zou doen, indien hij zijn stad met het leger meende in te sluiten. Van hem wordt getuigd, dat hij altijd zei, dat hij wel wilde, dat men hem kwam bespringen; wensende dat Prins Frederik dit durfde; hij zou tonen wat man hij was. *Sentiet qui viri simus.*
Het is aangenaam, te lezen, wat over deze belegering geschreven is. Toen de Prins een trompetter tot Grobbendonk zond, hoorde hij hem deze woorden spreken: „Wat laat uw Prins Frederik zich voorstaan? Uw Prins Maurits heeft ons tweemaal komen belegeren, en zonder iets uit te richten, moest hij weer opbreken en vertrekken. Wat meent nu zijn broeder te kunnen doen? Voorwaar, uw Prins Frederik is zeer onberaden, dat hij een zo grote zaak durft bij de hand nemen; wij hadden verwacht, dat uw Prins voorzichtiger was."
Waarop de trompetter hem zeer aardig ten antwoord gaf: „Heeft onze Prins Maurits met de maagd van 's Hertogenbosch twee geboden gehad, en die niet kunnen verkrijgen, nu komt onze Prins Frederik het derde gebod bieden, om met de Bruid te gaan strijken;" zoals te vinden is in „Soutery SeneBoher" pag. 25, 26.
't Is waar, dat Prins Maurits in 1601 en in 1603 den Bosch belegerd heeft, en telkens genoodzaakt is geweest de belegering op te breken; maar, toen echter de tijd gekomen was, dat het de Heere beliefde onze Staat daarmee te vermeerderen en te versterken, en onze vijanden te schande te maken, zo heeft Hij ook, gelijk Van Sande wel zegt, klaarblijkelijk voor ons gewerkt; want Zijn Majesteit heeft onze Staat en de ontwerpen daarvan begunstigd met zulk een buitengewoon droge zomer, dat die van den Bosch het oude spreekwoord gebruikten: „Wind en weer zijn der Geuzen soldaten;" door welke soldaten de Heere ons een sleutel van onze Staat, een voorschans van ons land, een bevrijding van de Betuwe, Bommelerwaard, de landen van Heusden, Altena, enz., alsmede van de rivieren de Maas en de Waal in handen gaf; en waardoor wij nu gelegenheid hadden om de vijand ten zeerste afbreuk te doen.

Hoe duidelijk heeft de Heere in 1645 getoond met ons te zijn, toen men ondernam Hulst te belegeren; toen wij zeer laat, te weten, de 5e oktober voor die stad gekomen zijn. Men vertelt, dat, toen wij bij regenachtig weer bij de stad aankwamen, de

Gouverneur, wijzende op de wolken; gezegd zou hebben: „dat hij daar zag aankomen, die de Prins wel verdrijven zouden.” En toch heeft de Heere onze God de gehele maand oktober door, buitengewoon droog weer gegeven, waardoor Hij de hoop van de vijand beschaamd, maar ons door bijzondere weldadigheid verblijd heeft.
De Predikant Beukelaar in zijn traktaat: „De schrik van Vlaanderen en Brabant”, hiervan sprekende, zegt: „Wij moeten aan een ieder al Gods grote wonderen vertellen: Was het niet een groot wonder als ten tijde van Jozua de zon en de maan ongeveer een dag bleven stilstaan, totdat hij zich gewroken had aan zijn vijanden? Jozua 10. Maar is het minder wonder, dat de Heere, toen wij de stad Hulst belegerden, de maand september twee maanden lang heeft doen stilstaan, en dat de maand oktober geweest is als de maand september, ja soms als de maand augustus? Was het ook niet een groot wonder, toen ten tijde van Hiskia, de zon op de zonnewijzer van Achaz tien graden terugging? 2 Kon. 20.
En is het minder wonder, dat wij op het eind van oktober zulke schone, lieflijke zomerdagen hadden, dat de tijd scheen terug te gaan, en niet de winter maar de zomer scheen te naderen?”
Verder zegt hij: „God heeft ons onverwacht deze overwinning gegeven, toen een ieder zich gereed maakte naar zijn garnizoen te gaan en men met het leger spotte, dat het met de kous op de kop naar huis zou komen. Toen Zijn Hoogheid, in augustus, bij gunstig weer met zijn leger naar IJzendijke trok, verwachtten wij een buitengewone overwinning; maar toen heeft God ons niet willen helpen, opdat wij niet zouden zeggen: onze hand heeft ons geholpen; terwijl Hij daarentegen in oktober, die met een verschrikkelijke storm en onweer aanving ons volk zulk en uitnemende overwinning schonk.”

Een ander leraar opent hierover zijn bedenking op de volgende wijze: „Door regen gaf God een grote overwinning aan Keizer Marcus Antonius; want, toen hij van de Quandiers en Marcomannen, dat is van de Lijflanders en Moskovieten, in een droog en dor land besloten was, waar zijn soldaten van dorst stierven, heeft God op de bede van een bende soldaten in zijn leger, die Christenen waren, en die naderhand de donderende en de bliksemende bende genaamd werd, bliksem en donder gezonden over de vijanden, en daarentegen regen op de Romeinse soldaten; zodat zij het water in de holten van hun schilden, harnassen en stormhoeden ontvingen, en daardoor geholpen en ontzet werden. Maar door het ophouden van de regen heeft God onze Prins een grote overwinning gegeven in een laag en waterachtig land; Hij gaf hem een sterke stad en vele machtige sterkten, die hij ingesloten en belegerd had.” Zie Vide Orosium. lib. 7. cap. 9.
Toen Keizer Theodosius door Eugenius in de engten der Alpen ingesloten werd, heeft hij door gebeden tot God de overwinning over hem behaald; want God beschikte een grote wind en een fel onweer, waardoor de pijlen van zijn vijanden teruggedreven werden, en op hun eigen hoofden terecht kwamen. De heidense dichter Claudianus schreef daarom Gode deze overwinning toe, zeggende van Keizer Theodosius:

„O nimium dilecte Deo, cui militat aether
Et conjurati veniunt ad classica venti.”

Dat is:

„O Godes waarde vriend! U helpen in de strijd
De hemel, wind en weer, als gij te velde zijt.”

Wanneer wij het weer en de wind aanmerken, dat de Heere bij de belegering van Hulst

en onderhorige sterkten gegeven heeft, moeten wij bekennen, dat God voor ons streed; dat niet wij Hulst en het gehele land van Waas overwonnen hebben, maar dat de Heere des hemels ons alles geschonken heeft. „God heeft de Prins in die vaste stad gevoerd, en zal hem verder voeren in Edom. Sichem zal hij delen, en het dal Succoth afmeten; Moab zal zijn waspot zijn, en zijn schoen zal hij werpen op Edom, en over de Filistijn zal hij juichen." Psalm 108: 8 11. „Onze heirkrachten hebben het land van Waas niet ingenomen door hun zwaard, en hun arm hielp hen niet; maar Uw rechterhand, Uw arm, en het licht van Uw aangezicht; want de Heere had een welgevallen aan hen." Psalm 44 : 4. Wat Claudianus zegt van Keizer Theodosius, mogen wij zeggen van onze Prins Frederik Hendrik:

„Hoogwaarde Godes Vriend, Prins Hendrik van Oranje,
De hemel, wind en weer strijdt voor U tegen Spanje."

De vijanden, hierdoor verbaasd en overwonnen, moesten bekennen, dat de Heere grote dingen aan ons gedaan had; en alle liefhebbers van het vaderland zijn hierover vrolijk en zeggen: „De Heere heeft grote dingen aan ons gedaan, daarom zijn wij verblijd."

22. Het land door Gods wonderwerken gewonnen en behouden

Waarlijk, het is zoals wij in het begin van deze verhandeling gezegd hebben, indien er iets merkwaardig is in de zaken van Nederland, het is deze zichtbare en klaarblijkelijke hulp van God; Die de gehele natuur, hemel, aarde, lucht en zee tot ons voordeel gebruikt, en door hen tegen onze vijanden gestreden heeft; en dat niet eenmaal, zoals ten tijde van Theodosius, (welk voorbeeld nochtans als een opmerkelijke en wonderlijke zaak door allerlei schrijvers bijgebracht wordt), maar menigmaal, ja ontelbare malen heeft onze God op deze wijze, ons ten goede, Zijn arm ontbloot.

Wij hebben stof om uit te roepen: „Halleluja, looft de Heere in de hemelen, looft Hem in de hoogste plaatsen, looft Hem al Zijn engelen, looft Hem al Zijn heirscharen. Looft Hem, gij hemel der hemelen, en gij wateren, die boven de hemelen zijt. Looft de Heere van de aarde, gij walvissen en alle afgronden. Vuur en hagel, sneeuw en damp, gij stormwind, die Zijn woord doet. Gij, koningen der aarde en alle volken, gij vorsten en alle richters der aarde. Jongelingen en ook maagden, gij ouden met de jongen; dat zij de Naam des Heeren loven, want Zijn Naam alleen is hoog verheven, Zijne majesteit is over de aarde en de hemel. En Hij heeft de hoorn Zijns volks verhoogd, de roem van al Zijn gunstgenoten, der kinderen Israëls, van het volk dat nabij Hem is, Halleluja." Psalm 148. Onze God heeft Zich in de gehele natuur voor het oog van alle volken, ons ten goede, verheerlijkt; zodat men waarlijk zeggen mag, „dat al de sterren tegen de Spaanse Sisera voor ons gestreden hebben." Richt. 5 : 20. En om eigenlijk te spreken, waardoor is het land gewonnen of behouden? Is het niet door de wapenen van 's Heeren wind en water?

Toen Graaf van der Mark in 1572 in het minst niet van plan was de Maas in te zeilen, maar in Noord-Holland tegen de Spaansen zijn heil te zoeken, werd hij door de wind genoodzaakt de Maas binnen te lopen; bij welke gelegenheid, daar de Heere Zijn horzelen en verschrikkingen reeds vooruit gezonden had, hij den Briel innam. En wat immers wonderlijk is, toen hij de stad weer dacht te verlaten, omdat hij de macht van Alva niet durfde afwachten, werd hij, tegen wil en dank, door dezelfde wind verhinderd zijn voornemen te volvoeren, en gedwongen te blijven. Onze God wilde de

hoogmoed van de vijanden dempen en de landen verlossen; en dit bewerkte Hij tegen de raad van de allerwijste; want zelfs de Prins was niet ingenomen met hetgeen door Graaf van der Mark gedaan was, daar hij meende dat het ontijdig begonnen was; volgens Bor, in zijn 6e boek, pag. 266.
Aldus is het land door de hand Gods gewonnen en behouden. Inzonderheid blijkt dit, als men denkt hoe aan de verlossing van Leiden in 1574, het welvaren van het land hing, volgens de bekentenissen van de Staten van Holland, zoals vroeger gezien is; en hoe wonderlijk de Heere Zich door weer, wind, water, en andere wonderwerken voor ons heeft opgemaakt om deze verlossing uit te werken.
Ik beken het, hier wordt mijn geest ontstoken, en menigmaal denk ik: „hoe is het mogelijk dat van deze daden Gods zo weinig wordt gewag gemaakt." En nog veel meer: „hoe is het mogelijk, dat wij onze grote God voor dit alles niet meer dankbaarheid bewijzen." Ja, waar komt het toch vandaan, dat wij ons nog steeds zo vergapen aan de uiterlijke middelen, en niet meer op onze God vertrouwen? Hij heeft toch getoond met dit land zoveel op te hebben; en heeft Zichzelf in Zijn wonderen en grote daden als zichtbaar aan ons land, ja om onzentwil, aan de gehele wereld geopenbaard. Hoe kunnen wij nog zo weinig op hebben met Zijn heilige waarheid, om welke te verheerlijken de Heere ons al deze dingen gedaan heeft. Jes. 42 : 21.

23. Een bovennatuurlijk werk

Wil men bijbrengen, dat al deze geschiedenissen van wind, weer, zee en rivieren de werking der natuur niet te boven gaan, ik antwoord: 'Dat het God is, die de natuur in Zijn macht heeft, die Hij bij bijzondere gelegenheden en in gewichtige omstandigheden zichtbaar ten goede van een volk doet werken, en zo op een bijzondere wijze Zijn hulp en grote macht daaraan toont; en dat inzonderheid als het zijn':

7. Ongewone werken, die vóór of na die tijd in een land niet gezien zijn, gelijk dat wonderwerk Gods op de Zuiderzee in 1572, en meer andere.
8. Als het geschiedt na voorafgaand vasten en bidden, zoals in vele gevallen plaats had.
9. Als de werken der natuur zich keren en wenden tot tegenovergestelde uitwerkingen, overeenkomende met de verschillende begeerten en ontwerpen van een volk; even alsof de natuur ten dienste was van de zodanigen om zulke begeerde zaken te verkrijgen, zoals in de voorgaande voorbeelden ook al blijkt; inzonderheid in de belegering van Leiden, en nog andere, die te voren zijn aangevoerd. Hebben de heidenen in zulke beschikkingen Gods hand en vinger opgemerkt, hoeveel te meer moeten wij, Christenen, die daarin opmerken; daar wij weten, „dat niet één mus op de aarde valt, zonder Gods wil en voorzienigheid." Hoe zichtbaar de Heere onze gebeden verhoort, en daarop Zijn wonderen in de rivieren van ons land getoond heeft, verhaalt N. Wassenaar zeer nadrukkelijk, op het jaar 1627.

Ook dingen, die op een natuurlijke wijze geschieden, kunnen Gods bijzondere hulp en macht wel doen blijken; zoals te zien is: Jozua 10 : 11. 1 Sam. 7 : 10 en 12 : 17 ; Job. 37 : 11-13. Ja, waarlijk, de Heere heeft ons ten goede, dingen gedaan, die onder eigenlijk gezegde wonderen gesteld moeten worden. Hij heeft op zulk een wonderlijke wijze aan deze Staat Zijn Voorzienigheid getoond, dat ik zeggen mag, dat het veel grote wonderen te boven gaat. Het een en ander zullen wij met een paar voorbeelden trachten te bewijzen.

24. Eén van de wonderwerken van God

Ten eerste.
Wij beginnen met hetgeen in 1574 geschied is, bij de ontdekking van het verraad en de bloedige aanslag op de stad Gouda. Toen, volgens Hooft op het jaar 1574, zeker landman door een der voornaamste vloekverwanten overgehaald was, om een brief naar Utrecht over te brengen, is deze over de zaak nadenkende, bevreesd geworden, en een poosje in de poort blijven drentelen; hij liep heen en weer, niet wetende wat hij wilde; de schildwachten kregen hem in het oog, grepen hem en brachten hem in het wachthuis. Toen men hem onderzocht, vond men wat geld en een kluwen garen bij hem. Over het kluwen garen scheen hij meer verlegen te zijn, dan over het geld. Dit verwekte opnieuw vermoeden, en de draad afgewonden zijnde, kwam de brief tevoorschijn. De hand werd terstond herkend. Toen men de boer gevangen gezet had, werd hem gevraagd, wat hem zo bedremmeld gemaakt had; waarop hij ten antwoord gaf: „dat het water als enkel bloed tegen hem scheen op te rijzen, en hem in zichzelf had doen zeggen: „Heere God! Zou ik wellicht een bloedige boodschap dragen?”
Hooft, die dit vertelt, wil de oorzaak in de verbeelding van de landman vinden; maar ik houd het voor een wonderwerk van onze God, gelijk in Kon. 3 : 22, waar men leest, dat als de Moabieten het water aanzagen, het in hun ogen rood was als bloed. Het is waar, dat enige theologen daarvan natuurlijke redenen willen geven, alsof die roodheid veroorzaakt was door de stralen van de zon en hun terugkaatsing op het water; maar Professor Gijsbertus Voetius, onze eerwaarde collega en vader in Christus, wiens geleerde geschriften, ook van de geleerdsten met verwondering gelezen worden, merkt wel op in zijn „Select. disput. part I. pag. 707, dat het niet waarschijnlijk is, dat niemand van de Moabieten deze natuurlijke gelegenheid zou geweten of verstaan hebben, daar zij toch elke morgen de zon op het water konden zien schijnen, en dat zij zo al te samen gelijk zouden bedrogen geweest zijn; waarom hij ook van gevoelen is, dat het een wonder was. Niet, dat de wateren waarlijk in bloed veranderd waren, gelijk in Egypte geschied is, Exod. 7, maar dat zij zich anders als hun natuurlijk aanzien is, vertoond hebben. Of dit nu onmiddellijk door God in het water gewerkt is, of, dat de Heere door de zonnestralen op een bovennatuurlijke wijze zulk een kleur voortgebracht, zoals op natuurlijke wijze in de regenboog geschiedt, of dat dit wonder geschied is in het gezicht der Moabieten, hetzij dat de Heere zulks gewerkt heeft aan de ogen, of in de lucht, of in de gedaante, die door de lucht zich aan het oog vertoont, laat Voetius in het midden, daar het niet klaar uit Gods Woord kan worden bewezen; hoewel hij over Gods wonderbare werkingen op het gezicht van de mens bijbrengt, Num. 22 : 31. Lukas 24 : 16. Joh. 20 : 14, 15. Doet er bij Gen. 19 : 11 . 2 Kon. 6 : 18, welke plaatsen de uitleggers verklaren van de werking Gods met het gezicht; waardoor zij wat anders meenden te zien dan zij zagen. Zal de mens wél en onderscheiden zien, zo moet het werktuig van het gezicht zijn natuurlijke goede gestalte hebben, en dat niet alleen, maar ook het middel of de lucht moet ook welgesteld zijn; want zo zich daarin door dampen of andere oorzaken enige kleuren vertonen, kan een ding door ons niet recht gezien worden. Verder wordt vereist, dat ons gezicht niet alleen een overeenkomstig en geschikt voorwerp heeft, maar het is ook nodig, dat het niet te ver of te nabij is, of anders kunnen wij het niet nauwkeurig onderscheiden. En veronderstel, dat dit alles wel is, zo ons niet de kracht tot zien, zonder ontsteltenis, geschonken wordt, of dat ook het gewone zintuig, Sensus Communis genaamd, tegelijk met de fantasie of inbeelding in zijn geheel blijft, en zijn eigen, natuurlijke, gewone werk kan doen, zo zal de mens niet zien, of anders en

onder een andere gedaante zien, hetgeen hij meent goed te zien; want gelijk door het werktuig van het gezicht de gedaante der dingen wordt ontvangen, zo is het door het gewone zintuig dat zij begrepen en van elkaar onderscheiden worden; waarbij zich dan de verbeeldingskracht voegt, waardoor de mens, hetgeen door het gewone zintuig begrepen is, onderscheiden over
weegt. Zo het de Heere belieft in het een of ander van al deze verandering te laten komen, dan mist de mens het recht gebruik van dit zintuig, zodat de werking daarvan ophoudt of dwaalt.
Wij houden ons dus verzekerd, dat de Heere een wonder gewerkt heeft, hetzij dat waarlijk deze bloedrode gedaante in het water door de boer gezien werd, hetzij dat de Heere met het werktuig van zijn gezicht of van zijn verbeeldingskracht, of in de lucht iets bijzonders gedaan heeft. Wij vinden hier hetzelfde als bij de Moabieten, te weten, „dat het water als bloed tegen hem scheen op te rijzen," hetwelk zijn ontsteltenis te groter maakte. En, gelijk de Heere met het uitwendig gezicht wonderlijk werkte, zo vertoonde zich ook de Goddelijke macht in het inwendig gezicht en de overlegging van deze man; daar toch de Heere de harten en gedachten in Zijn hand heeft, en de mens doet overleggen, verstaan en besluiten naar Zijn welbehagen.
't Is waar, omdat de brief in een kluwen was verborgen, zal deze man licht enige bedenkingen gehad hebben; maar juist te denken, dat hij een bloedige boodschap bracht, en toen weerhouden werd voort te gaan, leert ons, dat dit alles bovennatuurlijk is. En, al ware alles maar door louter inbeelding geschied, en eigenlijk geen bloedige kleur door hem gezien, zou daarom dit wonderwerk minder zijn?
Ik meen neen; want deze verbeelding had haar oorsprong niet uit enige droefgeestigheid, kwade vochten of ontstelde verbeelding, maar door een bijzondere inwendige werking van God, waardoor dit en niet iets anders, juist op die tijd, op die plaats en met dat gevolg gedacht werd; waardoor hij als vastgebonden werd op de plaats daar hij was en door zichzelf als gehouden is geworden, om in de handen der wachters te vallen; hetwelk immers een groot wonderwerk van God was. Kortom, hoe wij de zaak verstaan, het is duidelijk, dat onze God door een bijzonder wonderwerk de stad van die vijandelijke aanval en van een bloedbad, en de Staat van zulk een groot onheil verloste, als uit het verlies van deze stad zou voortgevloeid zijn.

25. Andere grote wonderwerken

Ten tweede.
(1) Hoe wonderbaar was hetgeen in 1621 voorviel, toen de vijand al zijn krachten ingespannen had om een aanslag op de stad Sluis te ondernemen. Zoals hiervoor verteld is, heeft de Heere die aanslag niet alleen door een verschrikkelijk onweer verijdeld, maar Hij heeft de nacht als in de dag veranderd; en hoewel het donkere maan was, liet de Heere het zó sterk weerlichten, dat men brieven kon lezen. Dit was zelfs in de ogen van onze vijanden zulk een groot wonderwerk, dat zij lasterlijk uitriepen: „Dios est Lutheranos." d.i. „God is een Lutheraan geworden." Zo noemden de Spanjaarden de Protestanten. Doch laat ons nog een paar voorbeelden van Gods wonderlijke Voorzienigheid opmerken.
Volgens Hooft, in zijn 18e boek, op het jaar 1581, pag. 791, had de Markgraaf van Bergen, verdrietig zijnde, dat de Staten zijn stad Bergen op Zoom met enige Franse vendels onder de Kolonel La Guarde bezet hadden, een aanslag tegen die stad bedacht; waartoe hij, onder andere inwoners, de stadstimmerman, een pottenbakker, en de pastoor had overgehaald, om in de nacht van de 5e december, met de eb, de

valdeur van de sluis op te winden, waardoor aan de Bagijnenpoort al het water van de Vaart in de Grebbe en uit de haven geloosd werd; de Houtpoort zou dan door hen overweldigd worden, en zo zou de Markgraaf met zijn ruiters en knechten de stad binnen rakken. En waarlijk waren ongeveer 300 man, begunstigd door het mistige weer en de onopmerkzaamheid van de schildwacht door de sluis in de stad gekomen; maar, terwijl zij zich op de nabijgelegen korenmarkt bevonden, liepen de leidslieden, de timmerman en de pottebakker uit angst weg en verstaken zich in de Grebbe. De vijanden, door deze verraders verlaten en met de wegen in de stad niet bekend, vroegen aan een soldaat, die voorbijging en op zijn wacht aan de Bagijnenpoort wilde zijn: „Wie hij was," waarop zij ten antwoord kregen: „een soldaat van hopman Sebastiaan." Een hopman van die naam lag in de stad, en daar er iemand van dezelfde naam onder hen was, meenden zij dat het iemand van de hunnen was, die met de wegen bekend was. Zij vragen hem naar de Houtpoort; hij verstaat de Wouwse poort en leidt hen daarheen; doch aan hun vochtige kleren en aan het gereedschap om de poort open te breken, bemerkende, dat zij geen vrienden waren, ging hij heimelijk weg. De Markgraaf van hun komst verwittigd, en verwonderd dat zij dralen met het openen van de Houtpoort, deed een geweldige stormloop daarop en had hem bijna overweldigd, toen zich een wapenkreet verhief, en de bezetting, hoewel in het eerst bevreesd om hun klein getal, aangemoedigd door de hoplieden Valckenburg en Alaines, van twee zijden gelijktijdig op de vijand aankwam; weldra gevolgd door Rivière, die het leven verloor, door Meetkercke, Durant en anderen, met de knechten, die zij in alle spoed bijeenverzameld hadden. Vele burgers vlogen, in het nauw gebracht zijnde, in hun hemd het bed en het huis uit; en de in de stad gelaten soldaten geen kans ziende om de poort open te krijgen, kozen gedeeltelijk, daar het schuifhek neergelaten was, het gat, waardoor zij in de stad gekomen waren; anderen vielen over de vesten en verdronken. 70 doden en 100 gevangenen lieten zij achter. De timmerman en pottenbakker werden gevangen genomen, opgehangen en gevierendeeld. Op deze wijze is deze stad, waaraan het land zoveel gelegen was, verlost, en het onheil, dat daardoor het gehele land dreigde, verdwenen.
Deze geschiedenis is, gelijk de spreuken der wijzen, waardig in stilheid overwogen te worden, daar men niet op één, maar op meerdere manieren, de Goddelijke Voorzienigheid hier, ten goede van onze Staat, ziet meewerken. Want:

10. dat de vijand juist een man van zulk een naam;
11. op zulk een tijd ontmoet;
12. Dat deze voor de Houtpoort verstaat de Wouwse poort;
13. Dat de verraders en wegwijzers met vrees geslagen worden, zelfs nu, als zij hun bende de stad zien intrekken;
14. En dat het garnizoen zulk een moedige tegenweer bood, vertoont zeer helder de menigvuldige wijsheid, onnaspeurlijke macht en alles besturende Voorzienigheid Gods.

(2) Iets dergelijks had te Vlissingen plaats, en diende tot behoud der stad. Toen de Hertog van Alva 16 kompagnieën soldaten in schepen naar Vlissingen zond, die 's nachts voor de stad kwamen, verhinderde de Heere hen, welke moeite zij ook deden, om te landen; zodat zij genoodzaakt waren hun ankers voor de stad uit te werpen; waarin Van Reijd Gods Voorzienigheid opmerkt. Beauvois, kapitein van het garnizoen, dat uit Walen bestond, ontving de last de stad te verlaten, en liet daarom de dag daarvoor de trom slaan, opdat de Walen zich tegen de volgende dag tot de uittocht zouden gereed houden. De trommelslager met trommen bezig zijnde, zong deze woorden, die met de slag overeenstemden: „Maakt uw vrouwen en geld gereed, de

Spanjaarden komen." De burgers sloegen daar toen weinig acht op, doch toen zij de andere dag de schepen met Spanjaarden voor de stad zagen liggen, begrepen zij pas wat de trommelslager daarmee bedoelde. Nu begon het volk te roepen, dat zij en de stad verraden waren, en liep met een gedruis naar het stadhuis, waar zij de regering bezig vonden om de Spanjaarden huisvesting te bezorgen. De burgers namen dit zeer kwalijk en riepen, dat zij geen Spanjaarden in de stad wilden hebben. De regering berispte eerst de burgers, de fouriers die gekomen waren om de huisvesting te bezorgen, werden daarover vergramd en begonnen bits te spreken; dat tot gevolg had, dat een Spanjaard, zeker burger, Alman genaamd, een stoot of slag gaf. Deze, hierover verstoord zijnde, liep naar huis om zijn geweer te halen. Intussen vermeerderde van alle zijden de toeloop van het volk. Men vroeg, wat er gaande was. Waarop enigen antwoordden, dat *Alman* zijn geweer was gaan halen. Hetwelk zó verstaan werd, dat niet alleen Alman, maar dat *alleman* naar zijn huis was gegaan om het geweer te halen. Nu spoedde zich een ieder naar zijn huis om zijn geweer, roepende: „Wij willen geen Spanjaarden in de stad hebben." Verder liepen zij naar de wallen en schoten het geschut op de aldaar liggende schepen met Spanjaarden af, die, vernemende wat er gaande was, hun ankers lichtten en naar Goes zeilden. De overste Pacieco van dit alles niets wetende, en met zijn schip rechtuit de haven inzeilende, werd door de Vlissingers gevangen genomen en opgehangen.
Uit dit alles volgde, dat die van Vlissingen zich onder bescherming van de Prins van Oranje stelden. Die van Veere volgden hun voorbeeld, en zo werd de Prins meester van Middelburg en van het gehele eiland Walcheren.
Deze geschiedenis is gedeeltelijk bij Van Reijd en gedeeltelijk bij Emanuel van Meteren te vinden, op het jaar 1572.
Zulke werken Gods, om met de Psalmist te spreken, worden gezocht van degenen, die daarin lust hebben. Want hoe meer iemand die inziet, hoe meer hij moet uitroepen: „O God! hoe groot zijn Uw werken, hoe diep zijn Uw gedachten! Gij weet in de meest gebeurlijke dingen op het allerzekerst Uw Raad uit te werken."
Het boek van Esther is als een school om de Voorzienigheid van onze grote God te leren; de spreuken van Salomo zijn een school van wijsheid, en de Psalmen van gebeden en lofzangen.

Ten derde.
Een ander voorbeeld van Goddelijke voorzorg en wonderlijke Voorzienigheid vinden wij bij Emanuel van Meteren in zijn 27e boek, als hij de aanslag van de vijanden op Sluis in 1606 beschrijft, waarvan wij reeds gewaagd hebben. „Het was," zegt hij, „een welaangelegde aanslag, doch die wonderlijk door God verhinderd werd." Weinig volk kon het feit gemakkelijk volbrengen, daar er binnen de poort tussen het kasteel en de stad een plein was, waar zij allen in slagorde konden staan, en men in het Westen de haven met de rampaarden, en in het Noorden het kasteel had. Van deze gelegenheid wel onderricht zijnde, heeft Du Terrail met zijn springbusvoerders zijn aanslag gemaakt, en had verder bepaald, dat men op een bepaald uur aan de Zuidzijde van de stad, vóór zonsopgang, een loos alarm maken, en dan tegelijkertijd op de Oostpoort aanvallen zou met 36 à 3700 uitgelezen manschappen; die 's nachts, zonder ontdekt te worden, het verdronken land voorbij de Krabbeschans passeerden. Doch wat is er gebeurd? De koster van de grote kerk was 's avonds zonder licht naar de kerk gegaan om het uurwerk op te winden, maar had, daar het donker was, het slaande werk, waarnaar de gehele stad zich regelt, overwonden, zodat de klok de gehele nacht niet slaan kon; waardoor het Spaanse volk aan de zuidzijde niet wist, wanneer het met de aanslag of met het alarm beginnen moest; en daar zij vreesden ontdekt of verraden te

zijn, bleven zij stil liggen. Toen die aan de Oostpoort meer dan een uur achter de uiterste grachtmuur gewacht hadden, en geel alarm in het Westen hoorden, werden zij verschrikt en vreesden in de val te zullen raken. En hoewel zij het echter beproefden door springbussen de poort te openen, bleven zij door schrik bevangen, zodat zij op de brug stil bleven staan, zeer ontsteld uitziende naar de komst der musketiers; ontsteld omdat zij geen alarm hoorden in het Westen, en geen tegenweer bespeurden. Hierdoor gebeurde het, dat de menigte der vijanden door ongeveer 16 soldaten, die slechts half gekleed waren, werd tegengehouden. Daar het zo gelegen was, dat, indien de vijand maar moedig voortgegaan en slechts met 10 of 12 man de wallen opgeklommen was, hij, naar ieders oordeel de stad zou overmeesterd hebben.
„Maar," zegt Van Meteren, „zij waren zo bevreesd van overvallen te worden, omdat de klok niet sloeg, en alles in de stad zo stil was, dat zij niet durfden voortgaan; waardoor die in de stad tijd hadden om zich te wapenen, en de vijand met grote moed van de brug, die hij reeds bezet had, af te drijven." De genoemde schrijver erkent met recht Gods Voorzienigheid en wonderlijke hulp; want door Gods wonderlijke beschikking, Die de onvoorzichtigheid van de koster gebruikte om Zijn Raad uit te voeren, gebeurde het, dat juist het middel, waardoor de vijand zijn aanslag zeker en op een bepaald uur aan verschillende zijden van de stad dacht uit te voeren, een middel werd om nu zijn aanslag te verijdelen, en zijn voorgenomen plan in verwarring te brengen. Ja, de grote God verwekte door het niet slaan der klok een groot krijgsgeschrei in hun harten; waarbij kwam, dat Hij 's vijands wijsheid vernietigde en wegnam, want daar hij de brug bezet had met soldaten, beging hij de dwaasheid hen te wapenen met corseletten en spietsen, daar het musketiers hadden moeten zijn; een omstandigheid die de onzen zoveel te moediger maakte. Zo weet onze God de listigen in hun listigheid te vangen. Zijn wonderwerkende hand en hulp was hier zo klaarblijkelijk, dat de boosten onder de vijanden het moesten bekennen, dat er iets wonderlijks plaats gehad had.
Van Meteren vertelt, dat zekere Jezuïet, die wel 14 of 15 wonden bekomen had, gevangen genomen wordende, bekende, dat hij wel merkte dat God de stad zulk een groot ongeluk nog niet had willen toezenden, daar hun bloedig en wreed voornemen was om alle inwoners te vermoorden.
Doch sedert de eerste uitgave van dit traktaat heb ik van mijn neef David Montanus, die al enige jaren de gemeente te Sluis in de dienst van God tracht op te bouwen, en die de zaak wat nauwkeuriger onderzocht heeft, vernomen, dat niet de koster, (want het stadsuurwerk bevond zich niet op de kerktoren maar op het stadhuis) maar de zoon van de klokkensteller met zijn neef, een roomse, tegen de avond naar boven is gegaan om het uurwerk op te winden; en dat deze, hoewel het rustdag was, beschonken zijnde wegens het kermishouden op die dag (welke gelegenheid de vijand dacht waar te nemen) zijn neef met het opwinden der klok belastte; die, in dit werk onervaren of uit onachtzaamheid, het gewicht over de katrol wond, waardoor het gewicht, en tegelijk het uurwerk, en bijgevolg ook de aanslag is blijven stilstaan.
Een roomse moest dus als werktuig der Goddelijke Voorzienigheid dienstbaar zijn, om de stad voor de roomse godsdienst en de verfoeilijke afgoderij te bewaren. Het voornemen van de Jezuïet om de mis in Sluis te doen is hierdoor gemist, want hij betuigde, dat hij meegekomen was uit ijver om de eerste mis in de stad te doen; waarom ook deze aardige verzen op hem gemaakt zijn:

„Vriend! D 'eerste mis te Sluis te zingen,
Al weet gij 't niet is u gegund;
Want als gij 't werk niet kondt volbringen,
Gij wis en zeker mis doen kunt."

„Het is u goed alzo te missen,
Gelijk gij zelf bekennen moet;
Want uit dit missen kunt gij gissen,
Dat voor God dierbaar is ons bloed.”
„Laat komen zo nog meer Jezuïeten
Om mis te zingen binnen Sluis;
De bloeddorst zullen zij wegsmijten;
En zien dat God zorgt voor Zijn huis.”

In de „Nassauwse Helden Pronk-Toneel” in 1663 te Amsterdam gedrukt, wordt getuigd, dat er een paard was dat over de brug in de wei ging, en tegen alle gewoonten in die nare nacht begon te hinniken, waardoor de schildwacht, menende dat het de gewone ronde was, aangezet werd wat vlugger toe te kijken. Zonder uit zijn schilderhuis te komen riep hij: „Laat maar voortgaan,” welk geroep ongetwijfeld de schrik van de vijand vermeerderd heeft, daar hij dacht, dat men het op hem toelegde. Hoe moet alles de Goddelijke Voorzienigheid dienen! want, daar de vijand zweeg, is dit paard, als het ware, een alarmtrompet geweest. Italiaanse historieschrijvers merken dit voorval met verwondering aan, en zijn als gedwongen, te bekennen, dat God op een bijzondere wijze daarin gewerkt heeft. De leraars te Sluis plachten dit te gedenken, en hierin Gods genadig wonderwerk te roemen. De Gouverneur overwegende, hoe genadig en wonderlijk de Heere de stad van een jammerlijk bloed en moordbad verlost had, liet de volgende dag, maandag, een dankzegging doen, waarbij ook de roomsen tegenwoordig waren; daar zij zeiden, dat zij evenmin als anderen zouden verschoond geworden zijn. Hierbij bleef het niet, maar de Achtbare Regering van de stad bepaalde, dat ieder jaar, op 12 juni, God door een plechtige dankdag voor deze verlossing zou verheerlijkt worden; welke dag dan ook tot heden toe, onder een grote toeloop der gemeente, is gehouden geworden.

Het is opmerkelijk, dat, gelijk de stad Sluis door Gods Voorzienigheid wonderlijk bewaard is door de onvoorzichtigheid van een klokwinder, de stad Hoorn weleer door het onvoorzichtig blazen van een trompetter, aan de zijde van Prins Willem geraakte. Toen de regering daar, in 1572, van plan was wat krijgsvolk van Alva in de stad te nemen, en daartoe het geschut van de wallen liet halen om het stadhuis en de Rodesteen te verzekeren, ontstond er moeite door de vraag van zeker burger aan een der burgemeesters, waarom dit geschiedde, en die daarom door die burgemeester gedreigd werd. Daar er toen enig volk op de been kwam, verwekte de trompetter op de toren door onvoorzichtig te blazen, hoe langer hoe meer alarm; want de burgers, die dachten, dat zij verraden waren, wilden het voornemen van de burgemeesters weten; en toen zij bemerkten dat de Heren over deze vraag verlegen waren en in hun woorden haperden, bijzonder over het vervoeren van het geschut, werden zij daarover zó toornig, dat de Heren in groot gevaar waren; zodat zij genoodzaakt waren te beloven, geen vreemd volk in de stad te zullen nemen. Daarop werd het geschut terstond weer op zijn vorige plaats gebracht, en de kloosters, armhuizen, gasthuizen enz. werden doorzocht, of er ook Spanjaarden in verborgen waren. Verder verzochten de burgers om acht kapiteins over hun schutters te mogen kiezen, hetwelk hun werd toegestaan; door welke kapiteins of hopmannen de Heren genoodzaakt werden het volk van de Prins, in plaats van Spanjaarden in de stad te nemen.
Zie Pers, „Ontstelde Leeuw”, op het jaar 1522. Dus heeft de Heere hier al in het begin, in Zijn onfeilbare, geheel wonderlijke en onbegrijpelijke Voorzienigheid door de onvoorzichtigheid der mensen, en door hun loszinnigheid Zijn altijd wijze Raad

uitgevoerd, ons ten goede, in zulk een gewichtige zaak. En nu, opdat wij aan deze zaken, die wij nog met andere zouden kunnen vermeerderen, eens een einde maken, wie ziet niet uit dit alles welke rechtvaardige redenen onze Vaderen hadden om, volgens Bor, in zijn 22e boek, op het jaar 1587, met de Regering van Utrecht te zeggen: „Dat God Almachtig in al onze zaken heeft gewerkt door ongewone wegen en middelen, gelijk een ieder met dankbaarheid mag heugen en gedenken. Door gewone middelen heeft Hij niet gewerkt of teweeg gebracht, want Hij wil dat Hem alleen de eer gegeven worde."
Uit deze opmerkelijke woorden blijkt, dat de Heere, onze grote en goede God bijna zoveel wonderen gewerkt, als Hij weldaden aan het land bewezen heeft. Wel mag daarom ieder oprecht Nederlander met Koning David uitroepen: „Daarom zijt Gij groot, Heere! want er is niemand gelijk Gij, en er is geen God dan alleen Gij, naar alles, wat wij met onze oren gehoord hebben. En wie is gelijk Uw volk, gelijk Israël, een enig volk op aarde, hetwelk God is heengegaan Zichzelf tot een volk te verlossen, en om zich een Naam te zetten, en om voor ons deze grote en verschrikkelijke dingen te doen aan Uw land, voor het aangezicht van Uw volk, dat Gij U uit dat geestelijk Egypte verlost hebt, de Antichristelijke volken en hun afgoden verdrijvende."

26. Geholpen uit grote noden en gevaren

Daar deze laatste bijgebrachte voorbeelden dienen, om ons te tonen hoe wonderlijk de Heere deze landen uit gevaren verlost heeft, zo zullen wij hierbij wat langer stilstaan, en eens bezien op welke wijze de Heere onze God, op verschillende tijden, ons uit grote ontsteltenissen en gevaren gered heeft; want wij vinden in de historiën van Nederland, dat onze God dan, als het met ons tot het uiterste scheen gekomen te zijn, en onze zwarigheden en vrezen op het hoogst waren, zeer wonderlijk en onverwacht uitkomst gaf. 't Is waar, dat hiervan in het voorgaande ook reeds gesproken is, maar wij willen niet zozeer de verlossing, als wel de tijd, de omstandigheden van zaken en de uiterste nood bezien, waaruit de Heere wonderbare uitkomst gegeven heeft. Daartoe moet weer gedacht worden aan hetgeen van de verlossing van onze schepen op de Zuiderzee, in 1572, gezegd is, alsook aan die heerlijke verlossing van de stad Leiden. Want wanneer gaf de Heere toen verlossing? Toen, toen de nood op het hoogst gekomen was, toen de vijand ieder ogenblik hoopte en wij vreesden, dat de stad zou overgaan, daar er naar de mens niets anders te wachten was. Velen hadden in zeven weken geen brood in de mond gehad; honden en katten werden als wildbraad geacht; schillen van droge schollen werden uit de drek opgeraapt; de jongens zogen de door de honden afgeknaagde beenderen uit; geronnen bloed werd uit stinkende goten geschept en ingezwolgen; koolstruiken werden uit mesten vuilnishopen opgezocht; jonge kinderen werden met paardedarmen gevoed; de zuigelingen versmachtten aan de ledige borsten en gaven de geest; ja, moeders vielen met hun kinderen in de armen dood op de straat neer, en de vrucht der zwangere vrouwen verteerde bijna; die op de wacht trokken, struikelden en hadden nauwelijks kracht om tegen een brug op te gaan; waar er anders tien de wacht hielden, waren er nu vijf, vier of drie; en die van de wacht kwamen, vonden dikwijls hun dierbaarste panden dood; de pest nam 6.000 mensen weg, en de levenden hadden ternauwernood kracht om de doden te begraven; boven dit alles maakte tweespalt en ongeduld vanwege de honger, de kloekmoedigsten, bijzonder onder de Regenten, veel moeite. -
Kortom, toen het ellendige Leiden door de vijand werd benauwd, door de pest werd verteerd, door honger doodbraakte, door verdeeldheid was verzwakt, en door het

vallen van een muur openlag voor de verdervers, toen niets anders te verwachten was, dan dat de vijandelijke benden de stad zouden intrekken, — toen, toen is de Heere opgestaan, en heeft getoond, dat Hij in de benauwdheid een toevlucht is, op Wie men mag betrouwen; dat bij de Heere Heere uitkomsten tegen de dood zijn, Psalm 68; toen gaf onze God Leiden en ons lieve vaderland stof om met de lieflijke zanger van Israël te zingen: „God is mijn steenrots, mijn Burg, mijn Uithelper. Als mij bang was, riep ik de Heere aan, en riep tot mijn God, en Hij hoorde mijn stem uit Zijn paleis, en mijn geroep kwam in Zijn oren. Toen daverde en beefde de aarde door Zijn stormwinden en wateren, de fundamenten van de hemel beroerden zich, en daverden omdat Hij ontstoken was. Hij boog de hemel en daalde neer, en donkerheid der verschrikking om onze vijanden te verschrikken, en werd gezien op de vleugelen van de wind, en Hij zette de duisternis rondom tot Zijn tenten, een samenbinding van de wateren en de golven der zee. Hij zond van de hoogte en nam mij op, Hij trok mij uit grote wateren, Hij verloste mij van mijn sterke vijand, van mijn haters, omdat zij machtiger waren dan ik. Zij hadden mij bejegend ten dage van mijn ongeval, maar de Heere was mij een steunsel. En Hij voerde mij uit in de ruimte, en rukte mij uit, want Hij had lust aan mij. Gij verlost het verdrukte volk, maar Uw ogen zijn tegen de hogen, Gij zult hen vernederen. Want wie is God, behalve de Heere? en wie is een Rotssteen, behalve onze God? De Heere leeft, en geloofd zij mijn Rotssteen, en verhoogd zij God, de Rotssteen van mijn heil. De God, Die mij volkomen wraak geeft, en mij uitvoert van mijn vijanden. Gij verhoogt mij boven degenen, die tegen mij opstaan; Gij redt mij van de man des gewelds. Daarom zal ik U, o Heere! loven onder de heidenen, en Uw Naam zal ik psalmzingen.” Psalm 18.

De wonderlijke verlossing van Utrecht, in 1572; dient ook niet vergeten te worden; want, hoewel de stad, volgens het getuigenis van de Staten en van de Prins het allermeest de Spanjaarden toegedaan was, zoals in hun brief aan de Koning van Spanje, op het jaar 1573, bij Bor te zien is, nochtans hadden de Spanjaarden nu besloten de stad geheel te plunderen en te beroven, om daaruit kwansuis hun achterstallige soldij van 18 maanden te vinden. De aanslag was aldus aangelegd: De *goede week* ging in, en de Spanjaarden waren gewoon, 's nachts na Witte Donderdag bij toortslicht om te gaan, het hoofd omhuld en in lange klederen, zodat niets dan de ogen zichtbaar waren en een plek van de naakte rug om de slagen van een geselroede te ontvangen; want het is deze Baäldienaars een soort van boetvaardigheid, zich in die gestalte te geselen dat er veel bloed gezien wordt, om kwansuis het vlees te temmen, daar hun het kwaad maar in de huid zat. Bovendien menen zij ook door eigen strafoefening voor hun zonden te kunnen voldoen, en de hemel te verdienen. Zij gaan zo ver, dat de Jezuiet Gretserus getuigt in „Gretserus lib. 3 de Disciplina” Kap. 1 en 2, ‘dat door zulk geselen God de mens (o laster) een schuldenaar wordt, en dat Hij uit kracht van de gerechtigheid tot kwijtschelding van de straf verbonden is; dat ook zulk geselen de mens het allerzekerst de eeuwige zaligheid toebrengt.’
Hierin zijn deze domme roomsen de blinde Amerikanen in Mexico gelijk, die, zoals de Jezuiet Acosta, in zijn 5e boek van West-Indië, kap. 17, vertelt, de gewoonte hebben, dat zij bij gelegenheid van een processie, welke zij ter ere van de afgod Tezicatlipuca, de god der boetvaardigheid, houden, zichzelf geselen, de priesters zowel als het gewone volk, met nieuwe koorden van een vadem lang; die gemaakt waren van hennep van Magey, en die een knoop aan het eind hadden, waarmee zij zichzelf over de schouder op de rug sloegen.

Doch om tot onze zaak weer te keren, dit deksel van godsdienst kwam hun zeer

geschikt voor om hun duivels voornemen uit te voeren; want de roomse godsdienstverrichtingen van boetvaardigheid, mis en biechten zijn zeer geschikt om alle boze stukken te bevorderen. Onder dit voorwendsel dan, konden zij zonder argwaan te verwekken zich verzamelen, hun geweren verbergen, lonten ontsteken, en zo dachten zij de burgers en de overheid onverhoeds op het lijf te vallen, terwijl zich een ieder aan dit Spaanse, roomse apenspel zou vergapen. Zij hadden reeds in het geheim een hoofd, Electo genoemd, opgeworpen. Maar door het overgaan van Den Briel heeft onze God deze stad van die ramp verlost; want dit gaf oorzaak, dat de Hertog van Alva, de Graaf van Bossu, die toen in Utrecht lag, belastte, om zo spoedig mogelijk met 10 compagnieën soldaten naar Den Briel te trekken. Dit bevel kwam juist te Utrecht een dag vóór zij hun aanslag meenden uit te voeren; zodat de stad, evenals David toen hij door Saul omsingeld was, op een wonderbaarlijke wijze verlost werd. 1 Sam. 22. Zie Hooft en Bor, op het jaar 1572.

Het is uit de geschiedenis bekend, hoeveel weleer aan de overwinning van Middelburg gelegen was. Onze Jerubaal heeft daarom niet nagelaten de stad te besluiten en de belegering voort te zetten, om zijn doel te bekomen. Doch door de ongelegenheid der tijden en de geringheid van onze macht stonden de zaken zo hachelijk, dat de belegeraars niet zelden in niet minder verlegenheid waren dan de belegerden. Maar zo ergens, dan heeft onze God hier, niet eenmaal, noch op één wijze alleen, wonderlijk uitkomst gegeven. Meerdere malen, zegt Emanuel van Meteren, waren de belegeraars of de Staten met de Prins, zo ontbloot en naakt van middelen en geld, dat zij meer dan eens besloten hun voornemen te laten varen, en het beleg op te breken; doch telkens verkregen zij wonderdadig middelen en geld. Toen zij eens besloten hadden, dat zij, als zij op een bepaalde dag van Holland of van elders geen onderstand ontvingen, het beleg opbreken en de wachten verlaten zouden, werd de Baljuw Mr. Pieter de Rijk, uit wiens mond Van Meteren zegt dit gehoord te hebben, tot hen gezonden met verzoek, de belegering zolang vol te houden, tot hij van de Prins van Oranje, die zich toen in Holland bevond, en van de Staten zou teruggekomen zijn. Maar de Baljuw in Holland gekomen zijnde, zag geen kans om geld en levensmiddelen voor het volk te verkrijgen; omdat zij zich daar door het beleg van Haarlem en andere omstandigheden in grote nood bevonden. Toen de Prins echter vernam, dat die van Zeeland beloofd hadden het uit te houden tot de Baljuw terugkwam, wilde hij hem niet zo spoedig weer laten vertrekken, zeggende, dat hij vertrouwde dat de Heere op Zijn tijd wel werken zou. En wat deed de Heere?
Kort daarna, zegt dezelfde schrijver: kwam er tijding, dat enige schepen met tarwe en andere waren geladen, uit de zee opgebracht waren, waarmee men in de aanstaande nood kon voorzien.
Van Reijd vertelt dit wonderwerk des Heeren wat uitgebreider, en zegt: „Eens scheen de gehele zaak verloren te zijn door gebrek aan middelen om het krijgsvolk in bedwang te houden, en alle verstandigen stonden in de uiterste moedeloosheid, toen juist een schip muskaatwijn van Griekenland kwam, dat aan 's Konings onderdanen behoorde, en dat voor Londen bestemd was. Het was reeds in het Mariagat geankerd, vanwaar het met een andere wind tot voor Vlissingen gedreven werd. De meester van het schip trakteerde men, maar de wijn werd verbeurd verklaard en voor f 30.000 verkocht; het ledige schip werd teruggegeven. Kort vóór de overgave van Middelburg verkeerde men weer in de uiterste nood, en had de bemanning van de Vrachtschepen in geen vier dagen levensmiddelen ontvangen, zodat zij van honger de schepen zouden verlaten hebben, indien er niet tijdig 6.000 broden uit Zierikzee aangevoerd waren geworden. Eindelijk, toen men acht dagen vóór de overgave geen raad meer

wist om middelen te bekomen om het beleg voort te zetten, en de Prins in de uiterste verlegenheid verkeerde, werd door Gods Voorzienigheid een brief van Mondragon aan Requessens gevonden, waarin deze meldde, dat hij vanwege de honger de stad geen acht dagen langer kon verdedigen.
Deze brief ontcijferd en gelezen zijnde, werd terstond aan de Prins gezonden, die daarover bovenmate verblijd was, want hij bevond zich in geen minder angst en zorg dan de vijand zelf. Deze brief, die aan de burgers van Vlissingen getoond werd, gaf zoveel vertrouwen, dat men f 14.000 op de buit van Middelburg bekwam, met belofte, dat men uit die buit de schuldeisers het dubbele zou terugbetalen. Acht dagen daarna, de 22e februari 1574, gaf Mondragon de stad over, waarin men zeer veel waren en koopmansgoederen van Antwerpen vond, die voor f 500.000 verkocht werden, met welk geld de soldaten en bootslieden ten volle betaald werden."

„Deze overwinning, zegt Bor, in zijn 7e boek, op het jaar 1574, was voor de Prins zeer voordelig, want daardoor kreeg hij niet alleen de drie schone eilanden, Walcheren, Beveland en Duiveland in handen, maar werd tevens meester van de zee." Dat de Prins door het gedreigd ontzet van Middelburg in de uiterste verlegenheid verkeerde is niet vreemd; want hoeveel aan de verovering van die stad gelegen was, kunnen zij, die verstand van zaken hebben, gemakkelijk begrijpen, als zij de eerste tijden en de toestand van Nederland in die tijd behoorlijk overwegen. Maar ziet, hier zweefde de Heere, als het ware, met Zijn Goddelijke Voorzienigheid over de ontwerpen van onze Staat, om ze hun wezen en hun uitwerking te geven. Niet eens, maar meermalen, niet op één manier, maar op verschillende manieren, niet op één tijd maar op verschillende tijden, toonde de Heere toen in onze benauwdheid, dat wij die stad niet door onze wijsheid, onze macht of ons zwaard overwonnen hebben, maar dat Zijn Vaderlijke voorzorg en de arm Zijner macht ons de poorten van onze vijanden heeft doen bezitten, en zo op een heerlijke en geheel wonderlijke wijze de fundamenten van onze Republiek legde; ja, Hij maakte in dit Middelburg onze burgt vast, en stelde ons in een hoog vertrek tegen de vijandelijke golven van de Spaanse Oceaan. Toen zag men degenen, die Sion liefhadden, juichen, maar de Tiran werd hierdoor eeuwige smaadheid aangedaan.

Onder alle andere verlossingen moet vooral gedacht worden aan die onverwachte, en alle menselijke gedachten te bovengaande uitkomst, welke onze wonderlijke God schonk, toen de nood op het hoogst scheen te wezen, en de kloekste helden en de behendigste staatkundigen het hart ontviel; ***toen zij alle wijsheid schenen verloren te hebben, en, zoals boven gezegd is, Prins Willem zelfs de raad gaf om het land te verlaten, onder water te zetten, en met vrouw en kinderen een ander land op te zoeken.***
Toen, zeg ik, „wanneer de kinderen gekomen waren tot aan de geboorte, en er geen kracht was om te baren," gelijk de Godzalige Koning Hiskia eens in zijn uiterste benauwdheid sprak, toen heeft Zich de Heere opgemaakt om wat groots, wat heerlijks uit te werken; roepende licht uit de duisternis, en tonende dat Hij een God is, bij Wie uitkomsten zijn tegen de dood.
Dit wordt door Van Sande, in zijn 1ste boek, zeer voortreffelijk aangewezen, wiens woorden wij het waard geacht hebben hier te laten volgen. „Wanneer," zegt hij, „de vijand door het veroveren van Haarlem en Zierikzee nu meende, dat hij de Geuzen de voet op de keel gezet en de overwinning in zijn hand had; toen van al onze naburen de een ons beklaagde, de ander ons belachte, en meenden dat wij nu de straf voor onze dwaasheid zouden moeten betalen, omdat wij ons tegen de machtige koning van

Spanje hadden durven verzetten; en, toen alle wijzen der wereld Gods hulp het verst van ons verwijderd achtten, is Hij ons het dichtst nabij geweest; want deze nood, welke alle voorgaande overtrof, werd door een belangrijke verandering en buitengewoon middel van verlossing door God weggenomen. Een middel, waaraan de allerkloeksten en scherpzinnigsten nooit gedacht hadden; te weten, die tot hiertoe medehelpers waren geweest in de onderdrukking van Holland en Zeeland, ja, zelfs abten en prelaten, sloegen nu de handen ineen, om weer die verdrukten op te richten; want de Spanjaarden, die na het veroveren van Zierikzee weer geweldig aan het muiten waren geraakt, plunderden Aalst, Maastricht en Antwerpen, en zouden hetzelfde te Brussel gedaan hebben, indien dit niet door de goede orde der burgers belet was geworden. De Spaanse soldaten bedreven zoveel moedwil, dat die van Brabant, Vlaanderen, Artois, Henegouwen en andere provincies, die tot hiertoe de koning gevolgd waren, besloten zich van Spanje los te maken. Doch, daar zij dit zonder hulp niet konden doen, maakten zij met Holland en Zeeland een verbond. Zo veroverden de Prins en de Staten van Holland en Zeeland weer Zierikzee en alle andere plaatsen van die twee provincies. Bij de Staten-Generaal voegden zich ook Gelderland, Utrecht, Overijssel, Friesland en Groningen, die hun Stadhouder, de heer Billy, gevangen namen en de Walen verdreven. De kastelen van Gent, Valenciennes, Kamerijk, Utrecht, Groningen en andere plaatsen werden afgebroken."

Kortom, toen alles scheen verloren te zijn, werd alles gewonnen; en toen de trots der vijanden op het hoogst was, werden zij tot de hel vernederd. Deze omwending van de Almachtige was te meer gevoelig, naarmate zij spoediger was; te heerlijker, naarmate zij meer onverwacht en voor alle mensen ondenkbaar en onmogelijk was. Immers waren Sions benauwden toen als de dromenden; toen sprak men in het land: „De Heere heeft grote dingen bij ons gedaan. Want ten dage als de vijanden van Gods volk over ons hoopten te heersen, zo is het omgekeerd, want juist toen hebben wij geheerst over onze haters. O, gij, die des Heeren doet gedenken, laat bij u geen stilzwijgen wezen. Is ooit onze ziel ontkomen gelijk de vogel uit de strik van de vogelvanger, het is in deze tijd geweest. Nu dreigden de grote wateren ons te overstromen, een stroom scheen over onze ziel te willen heengaan; maar de Heere, Die Zich verkwikt in het verwoesten van een machtige, Die dan, als de mensen het meest woelen, Zich het meest verheerlijkt, heeft onze gevangenis en onze ellende afgewend, gelijk de wateren tegen het Zuiden. Waarlijk, in de Heere is Israëls heil, in Hem, Die hier getoond heeft, dat Hem niets te verwonderlijk is; dat Hij heerst over de harten van de kinderen der mensen; dat Hij door het inschenken van een tuimelgeest de vijand weet te verwarren en te maken als een dronken man. "In die tijd heeft men van Jakob en Israël gezegd, wat God gewerkt heeft."

Die van Woerden werden ook door een wonderwerk Gods van hun belegering verlost, die nu bijna een geheel jaar geduurd had en waardoor zij in zulk een benauwdheid kwamen, dat zij f 7.000 aan tinnen geld lieten staan; want, toen de stad niet alleen zo nauw ingesloten was, dat niemand uit of in kon, maar toen de vijand aanstalten maakte om de stad met geweld te overvallen, werden de Spanjaarden zeer onverwachts in Brabant ontboden, om tegen de muitelingen dienst te doen; waardoor zij dan ook de 24e augustus 1576 de belegering opbraken, en hun hutten en schansen in brand staken, tot grote blijdschap van de belegerden; die daarover met gejuich de Naam des Heerera prezen., Die ook gedurende de belegering hun op een wonderlijke wijze Zijn Vaderlijke zorg bewezen had.
Pers verhaalt, in zijn „Ontstelde Leeuw", op het jaar 1575, uit de geschriften van

Johannes Scaliger, toen Luthers Predikant te Woerden, dat als door een wonder, in het heftigste van de belegering zoveel vis, inzonderheid snoek, rondom en in de stad gevangen werd, dat een ieder zich daarvan genoeg kon spijzigen. Van ziekte of oproer heeft men niet gehoord. Zij dreven dagelijks wel 100 koeien naar de wei, die zo nauw bewaard werden, dat er slechts zes (Bor spreekt van negen of tien) doch met verlies van wel 150 Spaansen zijn weggenomen. En hoewel zij zich dagelijks op de wallen en buitenwerken begaven, werd er nochtans niemand zó gekwetst of geschoten, dat er een heelmeester bij nodig was. Tot zover Pers.
Doch de vijanden zelf hebben door hun oproerigheid de grendels van al deze vastigheden afgebroken, en die tot gebruik van deze Staat overgelaten. Het is opmerkenswaard, dat de Heere niet eenmaal of tweemaal de Midianieten, onze vijanden, door een tuimelgeest, ons ten goede, heeft verward en hun raderen tegen elkaar doen stoten, maar zeer dikwijls en op verschillende tijden. Volgens van Meteren, in zijn 26e boek, wordt in zeker traktaatje, door een Roomsgezind persoon uitgegeven, getuigd, dat er geen gouverneurs in Nederland geweest waren, of zij hadden twee of drie muiterijen gehad. Van deze verdeeldheden en muiterijen der vijanden kan men ook nazien: Van Reijd, op de jaren 1592, 1593, 1594 en 1599 en Van Sande op het jaar 1602, enz.

Van Meteren vertelt verder, dat, sedert de komst van de Aartshertog Albertus in de Nederlanden, wel 20 verschillende muiterijen plaats hadden, hoewel hij slechts 10 jaar de landen had geregeerd. Ja, na een behaalde overwinning waren de Spanjaarden bijna gewoon om aan het muiten te slaan, hetwelk de vijanden in hun voorspoed wonderlijk gestuit en tegengehouden heeft, en ons tijd gaf om ons toe te rusten. Zie Hooft, in zijn 9e boek, op het jaar 1574, pag. 352.

Het was een tijd van benauwdheid voor onze Vaderen, toen de tiran van Spanje, die het lang op het leven van de Prins toegelegd had, het eindelijk zover bracht, dat deze door een moordenaar te Delft werd doorschoten. Toen werden niet alleen overal de deuren, maar veel meer de harten gesloten, als ware zijn dood, de dood van het gehele land; want ieder verliet zich naast God op hem, zodat ook de vreesachtigsten door zijn persoon aangemoedigd werden om goed en bloed te wagen, ziende op 's Prinsen kloekheid, verstand en voorzichtigheid. Ook werd hem, volgens Bor, in zijn 7e boek, pag. 40, van alles de wacht toevertrouwd; want hij zegt zeer wel, in zijn 18e boek, pag. 423, „dat hij was de meest geoefende Prins in geheel het Christenrijk in zaken van staat; dat hij reeds op zijn 21e jaar Generaal van het leger van Keizer Karel geweest is, waartoe hij boven veel ervaren heren gekozen werd, omdat de Keizer alreeds ondervonden had, wat in hem was; en, zoals dezelfde schrijver verder zegt: „Aan zijn gesprekken, redevoeringen, voorstellen en waarschuwingen, die in de historiën te vinden zijn, kan men zijn groot verstand bemerken."
Zijn kloekmoedigheid was niet minder dan zijn wijsheid, en die beide werden overwonnen door zijn liefde en trouw jegens het vaderland en het welzijn daarvan. Zoals hij dit nog in zijn laatste woorden heeft uitgedrukt, stervende met deze woorden in de mond: *„Heere God! wees mijn ziel en dit arme volk genadig."*

Daarom meende de Koning van Spanje dan ook, dat hem, om zijn doel te bereiken, om deze landen onder zijn slavernij te kunnen brengen, niets anders nodig was dan deze Prins van kant te helpen en van het leven te beroven; waarom hij ook 80.000 kronen beloofd had, aan dengene die de Prins zou ombrengen. En nu, nu dit moorddadig feit volbracht was, meende hij alles naar zijn wil te zullen krijgen.

En waarlijk, zoals de Staten van Holland in hun „Deductie”, Cap. I. Sect. 20 getuigen: „Door dit moorddadig feit deze landen van hun voornaamste steunsel beroofd zijnde, zo scheen het teer gebouw van de nieuwgeboren Staat blijkbaar te zullen ineenstorten, en de inwoners weer onder de vorige slavernij te geraken, ja waren zij reeds genoegzaam in een nieuwe onderwerping gestort.”
Hooft vertelt in zijn 21e boek, pag. 6, 7, dat op de tijding van 's Prinsen dood, vele burgers uit Antwerpen, dat toen belegerd werd, vloden; en dat die van de Regering in twee of drie etmalen noch zin, noch wil schenen te hebben. Hoe loffelijk zelfs de vijanden, die het voor een schelmstuk gehouden zouden hebben deze Prins te beminnen, van hem spreken, kan men lezen in het 2e boek van de „Nederlandse Oorlogen” van de Kardinaal Bentivoglio; alsook bij Strad. „De Bello Belg.”, lib. 7. pag. 40 enz.

Bij de vijanden was buitengewoon grote vreugde, hoewel het volk dit moorddadig feit verfoeide; waardoor het vreugdevuren ontsteken, dat zij in verschillende steden poogden te doen, werd verhinderd. Opmerkelijk is hetgeen destijds door de Heere is gedaan.
De Kanunniken in 's Hertogenbosch, die verhinderd werden om over deze moord een openbaar feest te houden, verzamelden zich in de Domkerk en zongen het „Te Deum Laudamus”; dit zingen veranderde de Heere in klagen, en deze blijdschap in droefheid; want 's avonds is de toren van deze kerk zodanig door donder en bliksem bestormd, dat hij is afgebrand en in kolen gelegd, zonder dat een enkel huis in de hele stad beschadigd werd. Iets dergelijks was geschied ten tijde van Karel V, toen de Keurvorst van Saksen, een Protestantse Prins gevangen genomen was.
De Kanunniken te Meissen zongen daarover 's morgens om zeven uur het „Te Deum Laudamus”; maar des middags om vijf uur zijn de torens van de Kathedraalkerk, waarin dit geschied was, door de bliksem getroffen en afgebrand, zelfs de klokken zijn gesmolten. Zie Hooft, op het jaar 1584. Fabrit. Annal. Urb. Misen, pag. 97. Wolf. tom. 2. Memorab. pag. 516. Gerard.. Confess. Cathol. lib. 2, part I, pag. 1291.

Doch om tot de moord van de Prins weer te keren, het is licht na te gaan uit hetgeen bijgebracht is, hoe groot de vreugde en de inbeelding des harten bij de vijanden was, en wat zij zichzelf door de dood van de Prins beloofd hebben; maar even zo groot was aan de andere zijde de verslagenheid, de nood en de droevige toestand van ons lieve Nederland. Maar ook uit deze benauwdheid is Jakob verlost, en is de tiran zijn hoop afgesneden; want uit deze afgehouwen Oranjeboom zijn spruiten voortgekomen, die met hun aangename geur de flauwe Staat hebben verkwikt; want, hoewel Prins Maurits toen nog jong was, heeft de Heere hem nochtans met zulk een dappere heldengeest begiftigd, dat onder zijn beleid de landen meer en meer in bloei toenamen.
Hiertoe zijn opmerkelijk de woorden der Staten-Generaal, in hun antwoord aan de Poolse afgezant in 1597, tot wie zij aldus spraken: „Wanneer de Prins schelmachtig, naar het voorbeeld van Barbaarse volken, met openlijke beloning door de Spanjaard toegezegd, niet in een open veldslag, maar thuis verraderlijk omgebracht was; als nu de vijanden hoop gekregen hadden, dat de zaken van deze landen niet alleen zeer beroerd, maar ook geheel vervallen en verloren zouden zijn, zijn niettemin door de hulp van de almachtige God, (op Wie alleen de Staten rusten) onder het beleid van zijn doorluchtige zoon Prins Maurits, de provincies tot nog toe niet alleen beschut, maar ook tegelijk met de ouderdom daarvan vermeerderd, opgewassen en zijn palen uitgezet.” Zie Bor, lib. 34. pag. 30. Zodat onze God waarlijk onze vijanden hierdoor

toegeroepen heeft, hetgeen Hij eens die van Palestina liet aankondigen, Jes. 14 : 29, 30, „Verheugt u niet, gij, gans Palestina! dat de roede, die u sloeg gebroken is, want uit de wortel der slang zal een basilisk voortkomen, en zijn vrucht zal een vurige, vliegende draak zijn. En de eerstgeborenen van de armen zullen weiden, en de nooddruftigen zullen zeker nederliggen; uw overblijfsel daarentegen zal Hij ombrengen."

In dit bestuur van onze God is opmerkelijk, dat Hij juist in die tijd het land de Prins ontnam, toen het vertrouwen op zijn persoon als op het hoogst was; en men, inzonderheid in Holland, er op bedacht was de Prins de soevereiniteit over deze landen op te dragen, waartoe Holland ook de andere provincies zocht te bewegen. Daartoe hebben zij de verdiensten van de Prins op het hoogst uitgemeten, hoewel zij niets anders bijbrachten dan hetgeen waar en een ieder bekend was. Zie de brief aan die van Utrecht, van 6 Mei 1583, te vinden bij Bol., in zijn 15e boek, pag. 201.
Doch onze God wilde het land leren niet op een mens te steunen, maar alleen op Zijn hulp en macht te vertrouwen; want onze God is ten uiterste jaloers op Zijn eer. Deze wijze vorst, hiervan overtuigd zijnde, klaagde, dat men op hem, die toch maar een sterfelijk mens was, zoveel vertrouwen stelde, alsof hij God was. Er is ook geen twijfel aan, of het ijdel vertrouwen van de volken op hun vorsten, is dikwijls een oorzaak, dat de Heere ze hun onverwachts door de dood ontneemt. Zo leest men van de beroemde Koning van Zweden, Gustaaf Adolf die in de laatste jaren het Keizerrijk Duitsland deed beven, dat hij kort vóór zijn dood een groot gedrang van volk om zich vernemende, dat hem bij zijn intrede met een groot gejuich van: „Lang leve de Koning", vereerde, alsof zij, nu hij tegenwoordig was, niets meer te doen of te vrezen hadden, tot hen, die hem omringden, volgens Frederik Spanheim, in zijn „Zweedse Soldaat", pag. 440 van het eerste deel, sprak: „Onze zaken gaan naar wens, maar ik vrees, dat God mij over de dwaasheid van dit volk, dat mij te veel vereert, en als voor God houdt, straffen zal, en betonen zal, dat ik een mens ben. God is Getuige, dat het mij mishaagt. Doch mij overkome wat God belieft; ik weet, dat Hij dit werk niet onvoldaan zal laten." Recht vorstelijke woorden, die een profetie waren, zoals de uitkomst geleerd heeft en mogelijk verder leren zal.
Evenzo heeft God door de dood van de Prins, zijn werk in en met dit land niet onvoldaan gelaten, maar heerlijk (waarvan wij allen getuigen zijn) voltrokken; en ons onze vrijheid in die mate geschonken, dat wij tot nog toe onder niemands souvereiniteit, dan onder die der Staten ons hebben moeten onderwerpen.

Laat ons overstappen tot die droevige tijden van de Leicesterse Factie, waarvan Van Reijd, op het jaar 1588 zegt: „Daar was in het land noch hoofd, noch raad, en de regering was bij verraders en een deel verdorven en corrupte mensen."
De soldaten, die men tot bescherming van het land had aangenomen, maakten in de meeste plaatsen oproer; niet alleen in de grenssteden, maar zelfs in het midden van Holland. Bij allen heerste misnoegen, en die het kwaad moesten tegengaan, gaven het bedekt voedsel. De overheden, die het algemeen welzijn bevorderden, hadden door deze binnenlandse brand en door deze onenigheid, zoveel te doen, dat zij geen tijd hadden om aan de vijand te denken. Men had nu geen verschil, zoals vroeger, met de malcontenten of pausgezinden, maar met hen, die dezelfde godsdienst beleden, en onder deze met de kerkelijke personen. Hierbij kwam nog de toorn van de Koningin van Engeland, die met scherpe brieven de Staten dreigde, dat zij haar soldaten terugroepen en ons haar hulp onttrekken wilde, daar zij slechte berichten van de Nederlandse zaken ontving. Kortom, alles was in het land in grote verwarring, de ene

burger streed tegen de andere, de onderzaten tegen hun overheid, de kerk tegen de Staat, en dat alles over de manier van regering. Leicester liet niet na, door zijn aanhangers op alle mogelijke wijzen dit vuur aan te stoken; hij hitste de garnizoenen op tegen de Staten en beraamde verschillende aanslagen. Wie deze Leicester geweest is, vertelt Lydius in het brede, in zijn „Belgicum Gloriosum," waarin hij veel spreekt van zijn onkuisheid, geveinsdheid en wreedheid; doch anderen verschonen hem.
Wat hiervan zijn moge, het is echter buiten twijfel, dat de Heren van de Ridderschap van Utrecht hem bij de Generaliteit aanklaagden, omdat hij de lieden onverhoord de stad uitzond, zonder hen toe te laten dat zij hun zaak verdedigden; hetwelk, zeggen zij, nochtans nooit onder de wrede Hertog van Alva geschied was. Zie Van Reijd, op het jaar 1586.

Parma, die ondertussen in dit troebel water zocht te vissen, zond meerdere verraders uit om dit vuur van onenigheid meer en meer aan te blazen. Maar wat? Heeft onze God de landen in deze verwarring laten steken, of die de vijanden als een rijpe vrucht in de mond laten vallen? Geenszins. Want:
(1) ten eerste heeft Hij in deze gevaarlijke tijden de vijand elders werk gegeven, zegt Van Reyd, zodat hij deze gelegenheid liet voorbijgaan, en de landen, die nu door inwendige beroerten onmachtig waren, ongemoeid liet.
(2) Ten tweede, heeft onze God de Staten moed gegeven om de aanslagen van Leicester te verijdelen en diens aanhangers tegen te gaan.
(3) Eindelijk heeft Hij de zaken zó bestuurd, dat niet alleen de heimelijke ontwerpen van de vijand openbaar werden, maar dat ook Leicester zijn bestuur neerlag en dat de Staten overgaf, en daarop het land verliet; waardoor langzamerhand alles tot rust kwam, en de Prins en de Staten in hun gezag en in de gunst van het volk hersteld werden.
Van deze heerlijke uitkomst en verlossing wordt door Van Reijd, in zijn 8e boek, op het jaar 1588, met recht getuigd: "Dat zij voor de nakomelingen een treffend bewijs en een lering is, dat men nooit, zelfs in de grootste gevaren niet, en als alles schijnt verloren te zijn, moet wanhopen, als wij maar een goede zaak hebben; maar dat men dan op de Heere moet vertrouwen en liever een eerlijke dood sterven, dan de goede zaak laten varen; omdat diegenen weinig manhaftigheid tonen, die alleen kloekmoedig zijn als alles wel gaat; en diegenen weinig Christelijkheid laten blijken, die alleen in voorspoed op de Heere vertrouwen."

Hoe gedenkwaardig is de verlossing des Heeren, in 1629, toen wij, waarlijk, door wonderlijke uitredding, waren als degenen die dromen; daar bijna niemand kon geloven, hetgeen door de Heere gedaan was. Terwijl de Prins voor 's Hertogenbosch lag, viel de vijand met een buitengewone macht van voetvolk en ruiterij in de Veluwe, dat is, in het hart van ons land, en hield zich daar op een gruwelijke wijze bezig met branden, moorden, roven, martelen; sommigen lieten zij op spijkers gaan, anderen sneden zij neus en oren af, anderen sloegen zij wreedaardig, enz. Zie Bor, in zijn „Beschrijving van de belegering van den Bosch," pag. 259.
Toen ook reeds de stad Amersfoort, bijna zonder slag of stoot, in zijn geweld gekomen was, geraakte de Staat, die op een heerlijke overwinning hoopte, in de uiterste benauwdheid. Sommigen gaven de raad om den Bosch te verlaten, want de verslagenheid binnen Utrecht was zó groot, dat de stad, indien de vijand zonder uitstel op haar was aangetrokken, zich naar alle waarschijnlijkheid niet lang verdedigd zou hebben; want velen namen reeds de vlucht, ook staken die van Amsterdam de dijken door, en alles was in verwarring. De Raad van State betuigt in zijn rede van de 2e

Augustus 1629 aan de Generaliteit: „Uw Hoog Mogenden kunnen van alle kanten, en bij wijze van spreken, uit de vensters van uw vergadering, de schrik van de Provincies over de schadelijke inval van de vijand, de zwarigheid daarvan zien." Zie Bor, „Beschrijving van de belegering van den Bosch," pag. 231.

Zij noemen daar meermalen 's vijands macht een verschrikkelijke macht, daar hij berekend werd, zowel te voet als te paard, ongeveer 50.000 man sterk te zijn, en nagenoeg 80 stukken geschut bij zich te hebben. Deze macht was in drie legers verdeeld; het ene trok naar Amersfoort, het andere naar Hattem, het derde bewaarde de bruggen. Geen wonder, dat de schrik voor zulk een macht groot was. Van Sande getuigt, dat gedurende de gehele oorlog zulk een flauwhartigheid en verbaasdheid niet bespeurd was. Zonder twijfel wilde de Heere tonen, hoe weinig men kan staat maken op de kloekmoedigheid van een volk, als Hij het wil verschrikken.
Aan de andere zijde was bij de roomsen moed en hoop, dat Utrecht en meer plaatsen, nu onder Spaanse heerschappij zouden komen. Ik heb Ds. Flaman, een van mijn vroegere collega's, horen vertellen, dat sommigen in Utrecht, in hun kelders vreugdevuren ontstaken en dronken op de goede uitslag, dat Amersfoort Spaans werd; en onder het drinken hun pistolen in de schoorstenen afschoten. Maar hun hoop is verijdeld; want onze God gaf de Prins onder dit alles een leeuwenhart, zodat hij geenszins besluiten kon, zoals sommigen graag gezien hadden, om den Bosch te verlaten, daar zij op het punt was van in onze handen te vallen; waarom de Staten-Generaal dan ook het heldhaftig besluit namen om de belegering geenszins op te breken en evenwel de vijand het hoofd te bieden. Dit alles was wel heldhaftig, doch daar er nu zoveel slangen in onze boezem waren, en er zulk een vijandelijk geweld in onze ingewanden was, was er niets anders te vrezen, dan de uiterste beroering van de Staat. Ook kon alles nog wel een verkeerde uitslag hebben. Doch in deze bekommering en vrees, die bij iedereen de gedachten vermenigvuldigden, heeft onze God, Die de verlossingen van Jakob gebiedt, een wonderlijke en geheel onverwachte uitkomst gegeven; daar Hij in deze verwarring van zaken, in deze zo gevaarlijke tijd, door een gelukkige aanslag de stad Wezel met de schansen daarbij, in onze handen deed vallen.
Wezel, een stad, die een herberg was voor de Nederlanders, die door de wreedheid van Alva uit hun stad moesten vluchten, werd nu door de Heer van Dieden veroverd. Nadat de inwoners 15 jaar onder het Spaanse juk gezucht hadden, en niettegenstaande een gemaakt verdrag, naar lichaam en ziel beide zeer mishandeld waren geworden, werden zij zeer onverwachts, zonder bloedstorting, door een Hoger Hand uit hun ellende verlost; immers van onze zijde, daar er van onze soldaten slechts zeven of acht gedood werden.

Hoe alles zich in deze aanslag heeft toegedragen, kan men in de Nederlandse Historiën lezen, want onze bedoeling is niet, alles omstandig te verhalen, maar alleen de wonderen des Heeren en Zijn weldadigheid aan ons bewezen aan te merken; waartoe opmerkelijk is, hetgeen door 's Heeren wonderlijk bestuur is geschied, toen de onzen met geweld de sloten van de Prinsenpoort hadden afgeslagen. Toen zij dit verricht hadden, kwamen zij aan de valbrug, doch hier scheen het te zullen haperen, dat zij de ketting niet verbrijzelen konden. Maar wat gebeurt er?
Er komt tenslotte een kogel van het op het bolwerk staande geschut, dat de poort bestreek, die de ketting aan stukken schoot, waardoor de brug neerviel en de Staatse ruiters in de stad vielen. Door het hoog bestuur van God, Die de meest gebeurlijke dingen bestuurt tot zulke einden als Hij in Zijn raad besloten heeft, wierp de vijand

zelf zijn eigen vastigheden omver. I Kon. 22 : 34. Ezech. 21 : 21, 22. Souteris dit in zijn „Eben-Ezer" verhalende, roept daarover met recht uit: „O Wonderbare Voorzienigheid Gods!" Deze kogel is zonder twijfel veroorzaakt door het vurig bidden van de burgers van Wezel, die gedurende de gehele aanslag met gevouwen handen en op gebogen knieën tot de hemel riepen: „O God! o God! help ons; och, sta ons bij; verlos ons toch Heere." Zie Souteris, in zijn predikatie, getiteld: „Eben-Ezer," pag. 69.
Van Sande schrijft in zijn 10e boek, dat de Gouverneur Lozana, die gevangen genomen werd, vertelde, dat hij om onze ruiterij buiten te houden, last gegeven had de Schofpoort op het schof te laten vallen, maar dat het werktuig niet te vinden was, waarmee dit geschieden moest. Het was wonderlijk, zei dezelfde heer, dat de Spaansen, ofschoon het helder dag was de onzen over de buitenste grachtmuren niet zagen aankomen, en geen alarm maakten. Maar de Heere wilde wat wonders werken, en daardoor de dochter Sions een lofzang in de mond leggen. Ja, wat opmerkelijk is, is, dat hetgeen de onzen dachten voorzichtigheid te zijn, juist door de Heere verhinderd werd, om des te voorzichtiger het werk tot een goed einde te brengen. Daarom heeft de Heere de onzen in de duistere nacht doen dwalen, waardoor zij op het vastgestelde uur niet op de bepaalde plaats aankwamen. En dit ogenschijnlijk nadeel in hun voordeel is geweest, want, zoals Van Sande aanmerkt, indien zij ter bestemder ure gekomen waren, zouden zij meer tegenstand gevonden hebben; daar nu, met het aanbreken van de dag, het grootste deel der wachten naar hun kwartieren gegaan waren, en hun geweren in de wachthuizen gelaten hadden; zodat zij nu zowel hun wapens misten, als het werktuig om de poort neer te laten.
Zo heeft de Heere, Die de tijden en stonden in Zijn hand heeft, op Zijn tijd, hier alles zeer heerlijk gewerkt, om de vijand te meer moedeloos en de onzen de ingang te vrijer en te ruimer te maken. Ja, de Heere gebruikte zelfs de pogingen van de vijand om de onzen tegen te staan, als een middel om aan de onzen opening te geven; zodat zijn geschut de ontwerpen van onze Staat dienstig moest zijn, zoals in dit verhaal gebleken is.

Dit wonderlijk geval doet ons denken aan hetgeen van Meteren in zijn 28e boek, op het jaar 1607 verhaalt, waar hij de zeeslag van de Admiraal Heemskerk met de Spaanse vloot voor Gibraltar beschrijft. In deze geschiedenis, zegt hij, "wordt het vreemde voorval opgemerkt, dat, toen de Spaanse Vice-Admiraal zijn Admiraal zag bespringen, hij zes of zeven gevangenen in zijn schip had, waarvan hij zijn schip wilde ontlasten, en daarom dadelijk iemand tot hen zond om hen te doorsteken; doch de persoon, die hen doden zou zich daarheen begevende, werd in zijn gaan neergeschoten; terstond werd een moor tot hen gezonden met dezelfde last, maar toen hij de gevangenis opende trof hem hetzelfde lot, terwijl de vliegende ijzers de ketenen van de gevangenen verbrijzelden, die dus ontkwamen. De Vice-Admiraal werd overvallen en zijn schip werd verbrand; en deze gevangenen, die bij de Nederlanders een schuilplaats vonden, dankten God voor hun wonderlijke verlossing. De Heere doet dus niet alleen alles wat Hem behaagt, maar ook op zulk een wijze als het Hem behaagt. Voor Hem is niets te wonderlijk, Ier. 32 : 27. Zach. 8 : 6; terecht is Zijn Naam Heere der heerscharen, onder Wiens hand volstrekt alle schepselen staan, en Wien zij op allerlei wijze moeten ten dienste zijn.
Met recht merkt ook Van Sande in alle deze aan, dat de hand des Heeren daarin wonderlijk gewerkt heeft. Hoe groot het voordeel was, dat deze stad Wezel onze Staat aanbracht, kan men bij dezelfde schrijver lezen, pag. 143. In deze stad maakten de onzen 1042 soldaten van de vijand gevangen, met de meeste bagage van Graaf

Hendrik van den Berg en de gereedste goederen van Monte Cuculi; ook al de buit van de keizerlijke soldaten, zowel Croaten als anderen, die zij uit Duitsland meegebracht hadden, en die een ongelooflijke schat bevatte. Bovendien namen zij 's vijands geschut en gereedschap, dat niet weinig bedroeg, want deze stad diende hem voor ammunitiehuis of verzamelplaats van krijgsbehoeften.
Toen deze tijding verspreid werd, vond zij nauwelijks geloof in het land, door de zware druk, waarmee de harten reeds beklemd waren; doch, toen de waarheid bevestigd werd, daar de boodschappers van het goede een grote menigte waren, en wij als uit een droom ontwaakten, kon een ieder niet genoeg de wonderlijke goeddadigheid des Heeren en Zijn Vaderlijke hulp uitroepen. De vreugde der Nederlanders was ongelooflijk groot; doch even zo groot was de verslagenheid der vijanden, die als versuft en ten einde raad geraakten.
Daniël Souterius vertelt in zijn „Eben-Ezer," pag. 516, dat, toen Prins Frederik Hendrik, die voor den Bosch lag, de tijding van de inneming van Wezel ontving, hij het in het eerst slecht kon aannemen, maar dat hij daarna een geruime tijd, vol verwondering, met de ogen ten hemel geslagen stond, zijn hoofd ontblootte en in deze Godvruchtige woorden uitbarstte: „Is het zo, zo is het louter een werk Gods, en niet van mensen!"
Hendrik Velthuijzen getuigt in zijn predikatie, gedaan voor Maastricht, pag. 282, dat hij vervolgens zou gezegd hebben: „Al had mij God uit de hemel keus gegeven, wat Hij mij in deze tijd geven zou naar de wens van mijn hart, ik had niet anders van Hem kunnen bidden, dan de overwinning van Wezel. Nu begeer ik slechts, dat mij God genade wil geven, dat ik Hem recht mag dankbaar zijn."
Van Graaf Hendrik wordt verhaald, dat hij, toen hij de tijding ontving, met grote verbaasdheid op de aarde neerviel; dat zijn gelaat geheel veranderd was; dat hij de ogen woest in het rond sloeg en als een wanhopig en zinneloos mens uitriep: „O mijn God! dit is het gevolg van ons al te groot verzuim." Zie Souterius, pag. 61.
De vijand, zijn achterdeur gesloten en zijn magazijn in onze handen ziende, verliet terstond Amersfoort en vluchtte, zonder gejaagd te worden, door de Veluwe naar zijn bruggen over de IJssel.
Op deze overwinning is zeker jaardicht gemaakt, dat aldus luidt:

„Als de SpaensCh, en KelsersChe, ons heeL soChten te versLinden,
Heeft ons Godes MaChtIge handt VVeseL doen VVinnen.

Nadat onze God onze vijand door deze overwinning als met de bliksem getroffen had, is kort daarop, de 14e Sept. 1629, de stad 's Hertogenbosch gewonnen en aan de Prins overgegeven. Al deze heuglijke wonderwerken des Heeren zijn zodanig geweest, dat sommigen niet machtig waren de vreugde te dragen. Van Sande vertelt in zijn 10e boek, dat een goed burger te Arnhem, door die spoedige verandering en vreugde een beroerte kreeg en dadelijk stierf.
En waarlijk, zo de Verenigde Nederlanden ooit een zegen- en vreugderijk jaar gehad hebben, het is het jaar 1629 geweest; in welk jaar de Heere onze Staat met verschillende heerlijke overwinningen gekroond heeft; want, zoals iemand wel zegt, op de twee voorgaande overwinningen is dadelijk een gehele keten van overwinningen gevolgd. Gelijk Job de ene kwade tijding na de andere ontving, zo ontvingen wij een menigte van goede tijdingen.

- Eerst kwam er een bode, die in de handen klappende, riep, dat het Staatse volk Ruisburg verrast en ingenomen had;
- terwijl deze nog sprak, kwam er een ander, die zei, dat de stad Essen het Staatse volk ingelaten of ingenomen had;

- terwijl die nog sprak, kwam er weer een ander, die de tijding bracht, dat het Staatse volk de stad Roeroort veroverd had;
- nauwelijks was hij uitgesproken of zie, daar is een vierde, die meldt, dat het sterke en bijna onoverwinnelijke Huis te Ringelburg ons in handen gevallen was.
- Een vijfde deelt mee, dat de stad Yselburg,
- een zesde, dat de stad en het slot Burik, in onze macht was.
- Daarop volgde de zevende, de achtste en zoveel meer blijde boden, dat ik er in verdwaal.

Kortom, wij behaalden overwinning op overwinning. Zie D. Sprankhuijsen, „Roepende Stemme", in de Dedicatie aan de Hoog. Mog. Heren Staten-Generaal.
Souterius zegt in zijn Tractaat, „SerieBoher" of „Brandende Bosch", pag. 331 en 332: „De Hoog Mogende Heren Staten hebben onder het beleid van de doorluchtige Prins van Oranje, sedert de maand augustus tot de 13e november, deze navolgende steden, plaatsen en sterkten overmeesterd, te weten:

1. De stad Wezel.
2. Eindhoven.
3. 's Hertogenbosch.
4. Het Huis te Heeswijk.
5. Duisburg.
6. Roeroort.
7. Ringelburg.
8. Yselburg.
9. Essen.
10. Aigeroort.
11. Burik.
12. Het Huis te Broek.
13. Het stadje Holt.
14. Rattingen.
15. Dingslaken.
16. Het Huis Aersen."

Bij dit alles kwam nog in ditzelfde jaar de verovering van de Spaanse Zilvervloot, waardoor het land met ongelooflijke schatten verrijkt is. Dionysius Sprankhuijsen getuigt, dat wij overwinning op overwinning verkregen. Zelfs de onvernuftige dieren juichten over het geluk en de overvloedige zegen, die ons ten deel viel.
Daniël Souterius schrijft in zijn „Eben-Ezer" of *Dankzegging over de overwinning van Wezel,* pag. 141: „Ik kan hier niet onvermeld laten, hetgeen voorgevallen is, ten tijde, toen Piet Hein, in het jaar onzes Heeren 1629, de Spaanse Zilvervloot veroverd had: hoe in het schip van genoemde Piet Hein, een papegaai, die uit de Spaanse vloot genomen was, het geklank van het zilver horende dat men telde, luidkeels in het Spaans begon uit te roepen:

„Victoria, victoria,
o que buene va!
O que buene, que buene va!
Victoria, Victoria!"

Dat is:

„Victorie, victorie,
O hoe wel gaat het ons!
O hoe wel, hoe wel gaat het ons!
Victorie, victorie!"

„Daar God eertijds de ezelin van Bileam de mond opende om haar meester aan te spreken, wie zal denken," zegt hij, „dat het ongepast is, als wij zeggen, dat de tong van deze papegaai, al is het dat hem deze woorden tevoren geleerd zijn, op de juiste tijd mee losgemaakt is, en door het bestuur van God, zonder Wiens wil niet een haar van ons hoofd valt, bewogen is geworden om bij gelegenheid van zulk een grote overwinning de matrozen aan boord deze aangeleerde spreuk in de oren te doen klinken, en hun daarmee de blijde overwinning voor te stellen; opdat zij daardoor indachtig zouden worden, hoe zij God Almachtig voor Zijn milddadigheid moesten dankzeggen."

Uit dit bijgebrachte voorbeeld blijkt, hoe de Heere ons in onze grote nood, het allermeeste op een wonderlijke wijze Zijn hulp bewezen heeft, en hoe Hij de uiterste vrees van het land, onverwacht, tot de stof van onze hoogste blijdschap maakte. Deze dingen moeten bij de nakomelingen, niet minder dan eertijds de dagen van Purim bij de Joden, in gedachtenis gehouden worden; want ook hier is waarachtig, dat ten dage toen onze vijanden over ons meenden te heersen, wij over hen geheerst hebben. Dat de liefhebbers des lands hierover uitroepen, dat „'s Heeren goedertierenheid duurt tot in der eeuwigheid," Die Zich zo volwaardig en vriendelijk liet vinden, toen wij Hem in onze nood zochten, gelijk de man Gods Azaria eens tegen Juda sprak, 2 Kron. 15; Die ons geleid heeft overal waar wij heen togen, over ons de zegen gebood, maar onze vijanden met Zijn vloek achtervolgde; Die onze begeerten vervulde, ja boven al wat wij bidden of denken konden aan ons deed.
Dit bewoog dan ook de Hoge Regering van ons land, nadat de 9e aug. Wezel gewonnen was, om de 22e van dezelfde maand een algemene dankdag uit te schrijven; in welke aanschrijving zij bekennen en betuigen: „dat God helder en klaar, als met de vinger aangewezen heeft, dat noch ruiters, noch knechten, noch wapenen, noch paarden deze landen kunnen beschermen, tenzij Gods zegen daarover kome, en Hij daarvoor strijde." Zie Bor, „Belegering van Den Bosch", pag. 301.

Opmerkelijk was het, dat, toen de 10e oktober een Vast en Bededag was uitgeschreven, de vijand de 13e okt. uit de Veluwe vertrok. Zie Bor, pag. 397.

27. De voordelen van de vijand in zijn nadeel veranderd

Dus hebben wij gezien, hoe de Heere ons in onze grootste nood het meest heeft geholpen, door onverwachte en alle begrip te bovengaande wonderlijke verlossingen; hetgeen in de opkomst van het Verenigd Nederland bijzonder opmerkenswaardig is. Maar laat ons ook eens zien, hoe de Heere Zich, ons ten goede, aan onze vijanden geheiligd heeft. Wij vinden daarin drie dingen, die een ernstige overdenking waard zijn, en die stof van dankzegging opleveren.

- Het eerste is, dat de Heere de macht van onze vijanden zichtbaar verbroken heeft.
- Het tweede, dat Hij hen in hun ontwerpen en voornemens merkbaar gestuit heeft.
- Het derde, dat Hij, zowel hun overwinningen, als hun listige handelwijzen hen tot nadeel en afbreuk deed gedijen, en die ons ten goede keerde.

Wij willen de redenen en oorzaken, waarom God deze landen zo wonderlijk verlost en heerlijk gezegend heeft, wat nader onderzoeken; en dan verder aanwijzen welk gebruik wij daarvan moeten maken.
Het is bekend, dat de Koning van Spanje door het veroveren van West-Indië en het bekomen van de goud en zilvermijnen daar, alle Koningen ontzaglijk geworden is, daar hij nu in zijn geweld en eigendom een onuitputtelijke fontein van ongelooflijke schatten bezat; maar het is ook waar, dat de hoogmoed van zijn hart, hierdoor tot verdervens toe groot geworden is; zodat hij zich liet noemen: „Heer van de eilanden en van de vaste landen der Zee-Oceaan; Heerser in Azië en Afrika," zich beroemende, dat zijn rijk niet vergaan kon, omdat het nacht en dag door de zon beschenen werd. En toch, het schijnt, alsof de Heere, onze wonderlijke God hem daarom zo machtig gemaakt had, om des te meer Zijn Goddelijke oppermacht bekend te maken, en te tonen, hoe Hij, ook door het minst geachte volk zulke gevreesde wereldse machten kan doen versmelten. Dit werd reeds duidelijk in het begin van het veroveren van deze nieuwe, met goud en zilver vervulde wereld; want toen na het vermoorden en wreed behandelen der onnozele en weerloze Indianen een vloot met onwaardeerbare schatten was toegerust, heeft de Heere die door Zijn stormen zodanig vervolgd, dat zij door de golven verzwolgen werd. Evenzo ging het met die onuitsprekelijke rijkdommen, welke Filips II met zich naar Spanje nam; waartoe, volgens Hooft, op het jaar 1559 en Thuanus, lib. 23, niet alleen het Koninklijke huisraad behoorde, maar al die kostbaarheden, welke Keizer Karel V uit alle oorden van de wereld verzameld had; welk verlies oorzaak werd van het algemeen spreekwoord: „dat Karel en Filips de aarde geplunderd hadden om de oceaan rijk te maken." Ook in latere tijden heeft de Heere onze God daarvan al Zijn werk gemaakt, om de goud en zilverschepen van de Koning van Spanje de oceaan tot een roof te geven.
Die een groot register van 's Konings rampen wil inzien, leze Van Reijd, op het einde van zijn 13e boek, Van Meteren op het jaar 1606, Van Sande, in zijn 7e boek, op het jaar 1623.

Behalve dat de zaken van onze vijand in groot verval geraakten, schijnt de Heere daarin ook gewroken te hebben al dat onrechtvaardig bloed in West-Indië vergoten, en de wreedheid der Spanjaarden daar gepleegd; een wreedheid, zo vreselijk, dat ieder die er iets van hoort de haren te berge moeten rijzen en zich moet verwonderen, dat de aarde zulke monsters niet levend verslonden heeft. Doch onze God doet alles heerlijk op Zijn tijd, en Zijn wegen zijn niet onze wegen.

Barthel. de la Casa, een Dominikaner monnik, getuigt, dat de Spanjaarden meer dan 21.000.000 Indianen hebben omgebracht, en voorspelt daarom Gods oordelen over de Spanjaarden.

Het wonderlijkste in deze is, dat onze God dit kleine en in het begin zo geheel onmachtige land, als een middel gebruikt heeft, om de onuitputtelijke rijkdom van deze Monarch te verteren, te versmelten en als rook te doen verdwijnen. Om het ontzet van Middelburg te bevorderen, dat hem mislukte, heeft hij 7.000.000 gulden of zeventig ton goud besteed, dat in die tijd vrij wat meer was dan nu; daarbij kwam nog de soldij van de soldaten en de kosten voor schepen en geschut, hetwelk ook een ongelooflijke som zal bedragen hebben.
De Hertog van Parma betuigde aan de afgevaardigden van Antwerpen, in 1585, dat de oorlog met Nederland de Koning toen reeds meer dan 60 miljoenen goud kostte, behalve dat zijn landen bovendien geheel uitgeteerd waren.
Van Reijd vertelt in zijn 9e boek, op het jaar 1592, uit het zeggen der Spaansgezinden, dat de Koning voor de oorlog met Nederland elke maand 300.000 dukaten besteedde.
Volgens Van Meteren, in zijn 26e boek, bekent een Spaansgezind persoon, in 1604, in zeker traktaatje, dat de schatten van de Koning in deze landen gesmolten waren als sneeuw voor de zon. Ja, wie zou dit hebben kunnen geloven, deze machtige, en in rijkdom alle koningen overtreffende Heliogabalus, is tot zulk een verval gekomen, dat hij zelfs niet bij machte was zijn soldaten te betalen; maar sommigen maanden, ja jaren lang hun soldij moesten derven; en nu zijn gehele nieuwe wereld, en al zijn goud en zilvermijnen niet voldoende waren om de oorlog tegen ons uit te houden en zijn krijgsmacht te voldoen; daar onze Staat een volmaakte orde op de betaling van zijn militie stellen kon. Zie Van Reijd, in zijn 10e boek, op het jaar 1593.
Maar het wonderlijkste van alle, en wat een groot geroep, tot schande van onze gewezen erfvijand, door de Christenwereld veroorzaakte, is, dat hij zelfs niet in staat was, om zijn onderdanen, die hem met hun goederen en middelen hadden bijgestaan, te voldoen; hij was genoodzaakt openlijk bankroet te spelen, zoals geschied is in 1596, in welke tijd ook de Aartshertog Albertus al zijn kostelijkheden verkocht heeft, om wat geld te vinden tot voortzetting van de oorlog.
Hetzelfde geschiedde weer in 1627, zoals bij Van Sande, in zijn 9e boek te zien is. De schrijver van de „de Spaanse Tyrannye" verhaalt, op pag. 104, dat, onder Filips II de kantoren van Spanje tot tweemaal, en onder Filips III tot driemaal toe, zover vervallen waren, dat zij geen rente konden betalen. Zo is het groot vermogen van Spanje ijdel verdaan, en heeft 's Heeren vloek, Lev. 26 : 20, zijn kracht getoond.
Zeer aardig heeft een voortreffelijk vaderlandsvriend reeds vele jaren geleden gezegd, „dat deze landen de Koning niet alleen als een fistel zijn geweest om hem de kwade vochten van een vijfde monarchie af te trekken, maar ook als een aderlating, om de goud en zilveraders van Peru af te tappen."
Die zorgvuldig berekend hebben, wat de Nederlandse oorlogen de Spanjaard tot het Twaalfjarig Bestand, dat de 9e april 1609 gesloten werd, gekost hebben, begroten de som op 400.000.000 kronen. Hier is dus waar geworden, Psalm 31 : 24, „dat de Heere overvloedig vergeldt, degenen die hoogmoed bedrijven." Waarlijk, de Spanjaard is niet alleen zijn gierigheid en wreedheid vergolden, maar de Heere heeft zijn boosheid overvloedig op zijn hoofd doen weerkeren.
Marnix van Aldegonde, die in 1578 naar de Rijksdag te Worm afgevaardigd was, verklaarde daar, dat de Hertog van Alva het land 360 ton goud of 36.000.000 gulden afgeperst had. Maar wat betekent deze som bij de voorgaande? Als men nagaat, wat de Spanjaard na het gemelde Bestand aan de oorlog besteed heeft, zal men bevinden,

dat er zoveel gelijkheid tussen is, als tussen een druppel water en een gehele emmer vol.
Campanella, een rooms geestelijke, getuigt in „De Monarchie Hispania.” Cap. 27, dat de Koning in deze oorlog meer goud verkwist heeft, dan in deze landen stenen zijn."

Verder, gelijk de Heere de gierigheid en roverij van deze tiran, door afbreking, schade en beroving heeft vergolden, zo heeft Hij ook zijn wreedheid en bloeddorstigheid met bloed vergolden, en dat weer overvloedig; want men houdt het er voor, dat vóór de gemelde Wapenstilstand, meer dan 300.000 Spaanse soldaten gesneuveld zijn. En wie zou kunnen berekenen, hoevelen er daarna nog neergeveld zijn? Wat meer is, men berekent, dat in 40 jaar tijd wel 100.000 mensen om de godsdienst zijn omgebracht, en dus in de tijd van 42 jaar oorlog, wel 2.000.000 mensen omgekomen zijn, hetgeen het meest over de Spaanse partij gegaan is; want, volgens het getuigenis van Prins Willem, in zijn Apologie, zijn in het begin van de oorlog met 4 á 5.000 man meer dan 60.000 Spaansen verslagen en allengskens vernield.
Campanella schrijft, „dat in Nederland meer bloed vergoten is, als daar water is”; waarom hij ook oordeelt, dat de Koning van Spanje al het mogelijke moet aanwenden, om het weer te krijgen. Zo werd bekend, dat onze God een God des gerichts is, Die de bloedschulden gedenkt, en Die niet nalaat, het geweld Zijn heiligen aangedaan, te wreken.
Opmerkenswaard is tot dat doel hetgeen de Kardinaal Bellarmin getuigt in lib. 3. Pontific. Cap. 7, namelijk, „dat in weinig jaren, meer roomsen (die hij Katholieken noemt) omgekomen zijn, dan wel ooit door de roomse oversten om de godsdienst, of het verlaten van het roomse geloof gestraft zijn.”
Waarlijk, is dit in één land waar het is in het onze; waarin de Heere de wraak des tempels en van het vergoten bloed Zijner knechten, onder de afgodendienaars, voor onze ogen heeft laten bekend worden. Psalm 79 : 10. Nochtans wordt onder ons niemand om zijn geloof gestraft of onderzocht, indien hij zich stil gedraagt; maar God heeft dit wrede volk het verwoestende zwaard van de oorlog overgegeven, en het doen vertreden „als slijk der straten”. Psalm 18 : 43; hetwelk ook wordt aangemerkt door Wittakerus, in zijn boek „Synopsis Papisme,” pag. 1176. Onze God heeft zo doen blijken, „dat het bloed van Zijn heiligen dierbaar is in Zijn ogen.”
Wanneer de Godgeleerde Foxus spreekt van de vervolgingen der Christenen en van de oordelen Gods, die daarom, zowel over de tirannen als over het Roomse rijk gekomen zijn, zegt hij, dat zich daarin dermate de kracht van Gods toorn getoond is, dat alles van bloed overstroomd is; zodat men nauwelijks weten kan, of de vrome martelaars zwaarder tormenten onder de goddeloze keizers moesten ondergaan, dan of die keizers met scherper roeden door God zijn geslagen; of zij wreder zijn geweest tegen Gods volk, dan of de Heere strenger geweest is, door over hun boosheid gelijke vergelding op hun hoofden te doen weerkeren; of er meer van Gods uitverkorenen door de verwoedheid der Heidenen onderdrukt zijn, dan, of de heidenen door groter en zwaarder ellende, als pest, honger, dorst, oorlog, oproer en aardbeving gedrukt en omgekomen zijn. J. Foxus, in Apocalyps, cap. 16.

Verder merken wij op, dat de Heere onze vijanden opgehouden en belemmerd heeft, zodat zij de beste gelegenheden om ons schade aan te doen en voordeel op ons te behalen, lieten voorbijgaan; een zaak, die met recht onder de oorzaken van onze voorspoed mag gesteld worden, en die ook door onze historieschrijvers, niet zonder 's Heeren Vaderlijke Voorzienigheid te roemen, wordt aangetekend.
Vroeger hebben wij aangetoond, hoe gevaarlijk het met onze Staat, in 1587, uit

oorzaak van de Leicesterse Factie, gesteld was. Zo ooit, dan had de vijand toen gelegenheid om ons afbreuk te doen, daar er de grootste verdeeldheid in het land heerste; maar onze God, die alle harten in Zijn hand heeft, beteugelde de vijand zodanig, dat hij in die tijd niets buitengewoons ondernam; waarvan Van Reijd, in zijn 6e boek, op het jaar 1587 getuigt, „dat dit door Gods bijzondere weldadigheid en Voorzienigheid geschied is; omdat de vijand ons toen, gemakkelijk grote schade had kunnen aandoen."
En, opdat onze Staat tijd zou hebben om zich uit deze verwarring te herstellen, heeft de Heere het volgende jaar de vijand elders werk gegeven; want toen door de dood van de Franse Koning Hendrik III grote oorlogen ontstonden, mengde zich de Koning van Spanje daarin, omdat hij niet wilde, dat Hendrik van Navarre de kroon zou bekomen; zodat hij zijn geld en zijn middelen, die hij voor de Nederlandse oorlog gewoon was te gebruiken, nu daarvoor besteedde. Van Sande getuigt in zijn 2e boek, op het jaar 1588, dat dit Gods beleid was, ons ten goede; en dat de Staten deze gelegenheid niet lieten voorbijgaan, om op alle zaken van oorlog, te land en te water, goede orde te stellen.

In 1594 was het een zeer strenge winter, want het vroor 10 weken achter elkaar; zodat alle rivieren, wateren en stromen dicht lagen. Volgens Van Reijd, in zijn 11e boek op het jaar 1594, had de vijand toen gemakkelijk in het hart van Holland kunnen doordringen, en alles kunnen plunderen en verwoesten; doch de Heere schonk onze vijanden een zwijmelgeest in, zodat zij onder elkaar in verdeeldheid geraakten, en de Italiaanse en andere soldaten begonnen te muiten, waardoor de vijand niets van belang ondernemen kon.
Men leest, 1 Sam. 23, dat, toen David door Saul omsingeld was, er onverwachts een bode tot Saul kwam, om hem aan te kondigen dat de Filistijnen in zijn land gevallen waren, waardoor Saul ophield David te vervolgen. Evenzo ging het ons in 1596, toen de vijand in verschillende steden een partij op zijn hand had, en men niet twijfelde, of hij zou iets gewichtigs ondernomen hebben. De Heere zond toen de Franse troepen in 's vijands land, die geheel Artois tot aan de grenzen van Vlaanderen verdierven; waardoor hij zijn voornemen jegens ons niet kon ten uitvoer brengen, en de verraders genoodzaakt werden, zich uit onze stad door de vlucht te redden. Het is opmerkelijk, dat, volgens Van Reijd, in zijn 12e boek, op het jaar 1596, de vijand juist toen, om oproer, onenigheid en verraad onder onze soldaten te bewerken, zich hield, alsof hij met Prins Maurits medelijden had, omdat hij de allervoortreffelijkste Prins kon zijn, indien hij zoveel voor de Koning gedaan had, als hij voor de Verenigde Provincies had gedaan; daar hij nu van een deel Delftse brouwers en Dordse wijnkopers, en dergelijk slag van mensen, geen loon, zijn daden waardig, te wachten had. Doch, gelijk gezegd is, al zijn aanslagen zijn door de inval der Fransen in rook verdwenen.

Het veroorzaakte in 1599 een grote vrees, toen de Admirant naar Bommel trok, want allen die doorzicht hadden, verwachtten niets anders, dan dat hij die stad zou overweldigen; maar, zegt Van Reijd, het heeft onze God beliefd, dat de vijand enige dagen, zonder iets te verrichten, ledig om de stad bleef liggen, waardoor de onzen tijd gegeven werd, om de stad met genoegzame krijgsmacht te voorzien, en haar tegen de vijand te versterken. Het geschiedde in hetzelfde jaar, tot tweemaal toe, dat alle stromen en moerassen door het ijs, als bruggen waren; echter heeft de Admirant met zijn grote macht niets tegen ons uitgericht; want onze God wendde toen deze geweldige stromen van de Spaanse Oceaan naar elders, namelijk, naar Kleef en omliggende landen, opdat zij ons niet zouden overstromen.

Vele dergelijke voorbeelden zouden uit de geschiedenis kunnen worden bijgebracht; denkt slechts aan hetgeen vroeger over de belegering van Maastricht verteld is. De Heere is ons dus geweest een vurige muur van rondom, en heeft over ons gewaakt ten goede, en onze vijanden vernederd.

Inzonderheid moeten wij opmerken, dat de Heere de overwinningen van de vijand, en zijn bedrijf over en tegen ons, hem tot zijn verderf dienstbaar maakte, hetwelk een vloek van God was over hen, en Gods zegen over ons openbaarde.

Ten eerste.
Het is een van de wonderlijkste wegen van onze God, dat Hij zelfs de zegen van een volk weet te vervloeken, Mal. 2, d.i. dat Hij hetgeen in zichzelf heilzaam en wenselijk is, tot verderf doet zijn; en zo wederom, dat Hij de vloek in een zegen weet te veranderen, en uit de duisternis het licht, uit het licht de duisternis, uit het leven de dood, uit de dood het leven doet te voorschijn komen, opdat Zijne almachtige wijsheid en wijze almacht aan de inwoners der wereld zouden bekend worden.
Het is waar, dat de vijand zo nu en dan een overwinning op de onzen behaalde, maar het is ook waar, dat de Heere hem zijn overwinningen gewoonlijk tot nadeel en verderf deed verstrekken; en dan niet op een, maar op verschillende manieren; want, ten eerste, maakte de vijand door het misbruiken van zijn overwinningen en door zijn wreedheid, alle harten zoveel te meer afkerig van hem, en bracht daardoor de provincies en steden tot het besluit, om liever het uiterste te wagen, dan zich over te geven. Want, ofschoon hij verwachtte, dat door zijn wreedheid de andere steden verschrikt zouden worden, en zich daarom des te eerder en als vanzelf onderwerpen zouden, waarom hij te Naarden met moorden en branden zo gruwzaam te werk ging, zo liet onze God de zaak nochtans geheel anders uitvallen.
Bor getuigt, dat de wrede daden van de vijand de Hollanders en Zeelanders zo verschrikten, dat zij van plan waren, — wat? zich over te geven? geenszins, maar — het uiterste te wagen; ja, zich liever, zo het mogelijk was, onder het juk der Turken te begeven, dan de Spanjaarden heerschappij over hen te laten voeren, of zich aan de Spanjaarden te onderwerpen. Wat meer is, de Rooms-Katholieken en geestelijke personen in Holland, waarvan sommigen ten opzichte van de Spanjaarden gunstig gestemd waren, de wreedheid te Naarden gepleegd, horende, en hoe alle personen, zonder onderscheid, gedood werden, en hoe de een niets voor had boven de ander, begonnen, uit vrees dat zij ook zo behandeld zouden worden, een grote haat tegen de Spanjaarden op te vatten; zodat men wel zeggen mag, dat deze wrede moord veel meer tot nadeel van de begonnen overwinning van de Hertog van Alva strekte, dan tot voordeel; gelijk de ondervinding dan ook geleerd heeft.
Hetzelfde gevolg had, volgens Bor, in zijn 6e boek, op het jaar 1572, de wreedheid door de Graaf van Bossu gepleegd, na het overrompelen van Rotterdam. Want, toen hij, niettegenstaande een gemaakt verdrag, de burgers, die zijn troepen inlieten om door de stad te passeren, aanviel, en een moord en bloedbad aanrichtte, behalve veel gruwelijke mishandelingen, werden die van Gouda bevreesd, dat het hen ook zo gaan zou; en verklaarden zich, na eerst het kasteel versterkt te hebben, voor de Prins. Zie Pers, „Ontstelde Leeuw” op het jaar 1572, pag. 391.

Ten tweede.
Gelijk reeds in het begin van de oorlog te zien is, waren de Spanjaarden gewoon, na verkregen overwinningen aan het muiten te slaan; zodat zij door verdeeldheid onder elkaar, niet in staat waren hun overwinningen te vervolgen, en hierdoor de onzen tijd

gaven om zich toe te rusten en tot tegenweer gereed te maken. Nadat Haarlem door de vijand veroverd was, had Alkmaar hieraan zijn behoud te danken, zoals te zien is bij Bor, in zijn 6e boek, op het jaar 1573. Hierdoor kwam er in de zaken van de vijand, toen het scheen, dat hij alles gewonnen had, een wonderlijke verandering, en is ons uit de duisternis het licht opgegaan; gelijk voornamelijk plaats had, toen wij tot de uiterste benauwdheid, ja tot wanhoop gekomen waren, door die droeve toestand van het vaderland, waarvan boven gewaagd is. Want, kort na het veroveren van Zierikzee begonnen de Spanjaarden geweldig te muiten, en in verschillende steden hun wreedheid te tonen; waardoor zij gehele provincies verloren. Dus heeft onze God onze vijanden een tuimelgeest ingeschonken, en hun zegen tot hun verderf doen gedijen; want, gelijk Hooft wel zegt in zijn 9e boek: „De Spanjaarden zijn gewoon na de zege, gelijk de Duitsers vóór het vechten, om betaling te roepen."

Ten derde.
De Heere onze God heeft onze vijanden in het bevechten van de overwinning over ons, zichzelf zodanig laten uitmergelen, dat de winst die zij hadden, niet wel bij hun verlies kon geschat worden. Voor Haarlem alleen verspilden zij omtrent 12.000 man; waarom men Haarlem placht te noemen: „haal meer". En nochtans geraakte deze stad, in 1577, zonder enige bloedstorting of zonder enige belegeringskosten in de macht van de Prins. Zie Bor, in zijn 6e boek, op het jaar 1573, en in zijn 10e boek op het jaar 1576. Van Reijd verhaalt in zijn 13e boek, dat de Aartshertog, in 1596, Hulst veroverde, maar dat de overwinning zoveel bloed kostte, dat hij geen vreugdetekenen wilde toelaten. Van Sande vertelt in zijn 7e boek, dat in het jaar 1623 de schans Papenmuts door de vijand veroverd werd, maar niet eer, voor hij die een jaar belegerd had. Ook vertelt hij in zijn 14e boek, op het jaar 1636, dat de vijand bij verrassing meester werd van Schenkelschans; maar ook van deze overwinning heeft hij meer schade dan voordeel gehad, omdat hij de vorige zomer meester zijnde in het veld, nu belet werd iets op onze grenzen te kunnen doen; te meer, daar hij veel volk en middelen verspild had om deze sterkte te behouden. Het gehele land van Kleef en de Over-Betuwe zijn wegens deze schans jammerlijk verdorven; en de stad Kleef, waarin Spaans krijgsvolk lag, verklaarde zich opnieuw onzijdig. En wie zou kunnen berekenen welke sommen geld de belegering van Ostende de vijand gekost heeft, behalve het verlies van volk, dat door sommigen op 50.000, door anderen op 70.000 man geschat wordt? Men verhaalt, dat Spinola, toen hij, in 1625, Breda ingenomen had, gezegd moet hebben, dat er in de stad geen tichel op de daken lag, die de Koning van Spanje geen pistolet of dukaat kostte. De schrijver van de „Spaanse Tyranny" getuigt, dat de vijand, die tijdens het Bestand, Wezel, Aken en Berk innam, zonder voordeel veel volk in die plaatsen moest houden; en dat het behoud van Gulik en Kleef hem meer kostte, dan hetgeen hij besteed had in de oorlog om die te veroveren; waardoor hij zó verarmd is, dat hij zijn soldaten geen soldij kon geven, die daarom van de roof leefden, en zo de landen verarmden.

Ten vierde.
De Heere gebruikte de overwinningen van onze vijanden als een middel, om ons meerdere en grotere overwinningen te doen verkrijgen. Het was een grote vreugde voor de vijand, dat Rennenberg door verraad Groningen in de macht van de Koning van Spanje bracht, maar, zoals Van Meteren schrijft, had dit ten gevolge, dat Kampen het volk van de Prins innam. Die van Deventer vatten ook de wapens op, en vernielden tot spijt van de Spaansgezinden de beelden in de kerken en plunderden de kloosters. Zwolle, Utrecht en andere omliggende steden deden hetzelfde. „Zodat Ren-

nenbergs afval", schrijft Van Meteren, op het voorjaar 1580, „de Rooms-Katholieken kwade vruchten voortbracht." Hiertoe kan men ook brengen die beruchte belegering van Ostende, die de vijand meer dan drie jaar volhield; en daar hij zijn voornemen hardnekkig volvoerde, zo verspilde hij daar niet alleen zijn geld en volk, maar de Heere baande ons hierdoor de weg tot vele heerlijke overwinningen, en gaf ons steden en sterkten in handen, die ons veel meer voordeel opleverden dan de stad Ostende, waarmee de vijand niets anders dan een steen of zandhoop won. Men vertelt, dat de Infante de stad ziende, die nu geen stad meer geleek, geweend zou hebben, omdat zij, om een molshoop zoveel tijd en geld verkwist, en zoveel mensenbloed vergoten hadden.
De overwinningen, die de Heere ons verleend heeft, zijn in gedachtenis gehouden door penningen, die geslagen werden, waarop aan de ene zijde de stad Ostende, op de andere de steden Rijnberk, Grave, Sluis, Aardenburg en de sterkten IJzendijke en Cadzand afgebeeld staan, met het opschrift: „Plus triennio obsessa, hosti rudera, Patriae quatuor ex me urbes dedi 1604", d.i. *„Ik Ostende, ben meer dan drie jaar belegerd geweest, en heb de vijand steenhopen gegeven, maar mijn vaderland vier steden."*
God heeft de vijand een tuimelgeest ingeschonken, zodat een J. H. in zijn geschreven, doch niet gedrukte *Historie* zegt: „God heeft de vijand verdwaasd, dat hij de Prins, toen deze in Cadzand gevallen was, niet terstond tegemoet trok, want eer de Prins al de forten van Cateline, IJzendijke, Aardenburg, de zoete en zoute wateren gewonnen had, zouden er wel vijf of zes weken nodig geweest zijn. Zodat men ziet, dat God de vijanden met een verkeerd verstand geslagen heeft, en God dit jaar wat wonders heeft willen teweeg brengen."
Hetzelfde had plaats, toen Breda door de vijand veroverd werd; hij putte daardoor zijn geldmiddelen zodanig uit, dat hij niet alleen dat jaar niets meer kon uitrichten, hoewel het nog vroeg in de zomer was, maar dat hij, - als amechtig - zich ook in het volgende jaar moest stilhouden, zodat wij toen geheel meester te veld waren, en Oldenzaal en het Huis ter Laak innamen.
Wat meer is, de smart van Breda bleef de vijand nog bij in 1627, toen de stad Grol in onze handen viel, en zo Zutphen en aangrenzende provincies een boze doorn uit de voet getrokken is, en onze grenzen een bijzonder bolwerk toegevoegd werd.

Ten vijfde.
Vooral moeten wij hiertoe brengen dat wonderwerk van onze God, waardoor de steden, die door de vijand veroverd en in het bezit gehouden werden, langzamerhand vervielen, verarmden en uitteerden, zodat hij, als door de Heere vervloekt zijnde, de vloek overal schijnt in en meegebracht te hebben. Hoe het met de stad Utrecht gesteld was, toen zij nog onder de Spanjaarden verkeerde, blijkt uit de bittere klachten, die in het 8e boek van Bor, op het jaar 1575, te lezen zijn; waar zij betuigen, in zulk een verloop en armoede vervallen te zijn, dat zelfs de rijksten onder hen, geen middelen hadden om de hunnen langer een schamel onderhoud te verschaffen. Dergelijke klachten deden die van Haarlem, toen zij onder de Spanjaarden gebracht waren, zoals men verder bij dezelfde schrijver lezen kan. Deventer, Zutphen, Nijmegen waren, toen zij onder het geweld van de vijanden verkeerden, meer toonbeelden van verwoesting, dan dat zij iets van hun vorige bloei vertoonden; en nauwelijks waren zij weer in onze handen, of zij begonnen weer te bloeien.
Van Reijd vertelt in zijn 9e boek, op het jaar 1591, dat de Prins van Parma na het innemen van de genoemde steden gezegd moet hebben, dat hij er over verwonderd was, dat de steden, zodra zij onder 's Konings geweld gebracht waren, zo spoedig

woest, eenzaam en verlaten waren; terwijl in de steden van de Staten, de handel, te midden van het geklank der wapenen, onverhinderd zijn voortgang had.
Dit zijn voorwaar, zeer opmerkelijke dingen, waarin 's Heeren onbegrijpelijke goedheid over ons te bespeuren is; ja de Heere betoonde zich onzer vijanden Vijand te zijn, Hij achtervolgde hen met Zijn vloek, ons daarentegen met Zijn zegen. Het is velen nog vers in het geheugen, hoe de stad Breda onder onze Staat wonderlijk bloeide, doch onder de Koning van Spanje ten uiterste is vervallen. Onze God gaf de vloek bevel over al de Spaanse Nederlanden, waardoor zij uitteerden en verarmden; door welke verarming, zoals Van Meteren opmerkt, in zijn 16e boek, op het jaar 1590, wij des te meer in voorspoed toegenomen zijn. Wij achten het niet ondienstig, hierbij te voegen, hetgeen dezelfde schrijver vertelt op het jaar 1587, want het dient tot bevestiging van hetgeen wij aangemerkt hebben, en is daarom voor ons van gewicht.
„De ellende, armoede, hongersnood, pestilentie en sterfte," schrijft hij, „die in de Spaanse Nederlanden heersten, is ongelooflijk. In Vlaanderen en Brabant zijn Brugge, Yperen, Kortrijk en vele andere steden en dorpen, zo kleine als grote, bijna geheel verwoest, door de oorlog verlopen, en door honger, armoede en pest geheel uitgestorven. Vele schone, grote dorpen, waar 1000, 2000 à 3.000 huizen stonden, waren geheel verlaten en verwoest, en de beste huizen dienden tot verblijfplaatsen voor wolven en wilde beesten; ja men vond zelfs jonge wolven in de bedsteden. Het roofgedierte vermenigvuldigde in Brabant en Vlaanderen zo sterk, dat zij niet alleen het vee en de beesten, en bij gebrek van beesten, kinderen verslonden, maar ook vrouwen en mannen besprongen en vernielden; zij namen de kinderen uit de wieg, ja zelfs uit de armen van de vaders en moeders. Men berekende, dat in de omtrek van Gent, twee mijlen in het rond, in één jaar wel honderd mensen door de wolven verscheurd zijn. De wegen waren geheel onvrij, en door gebrek aan inwoners konden de wolven niet gedood worden. De honden liepen bij grote troepen het land door, versmachtende van honger en dorst, beesten en mensen, en elkaar aanvallende en opetende. De landen waren zó verwoest, dat men de velden van de bossen, noch de grachten van de hoge wegen kon onderscheiden. De mensen konden de plaats niet meer vinden, waar hun huizen gestaan hadden; alles was verwoest, en met bomen, hagen en onkruid begroeid.
De hongersnood was in dit jaar zó groot, dat degelijke, statige, welgeachte lieden, die gewoonlijk een kostbare kleding droegen, 's avonds te Antwerpen, Brussel, Gent, Brugge en andere steden, in het donker en onbekend brood bedelden. Rijke lieden, renteniers, die niets ontvingen, die gewoonlijk in het fluweel en in het zijden laken gekleed gingen, bedelden ook om brood, en verkochten al hun juwelen, meubelen en huisraad om brood te kopen. In de hopen slijk en vuilnis op de straten, werd gezocht naar beenderen, raapschillen en alles wat slechts eetbaar was; ja, in Brugge werd een dode hond opgeraapt en gegeten.
De prijs van het koren was nooit zo hoog geweest. Te Antwerpen werd een vierendeel rogge, wegende ongeveer 120 pond, voor 20, 22 ja voor 24 gulden verkocht, en drie gulden voor een Franse kroon gerekend. Een vierendeel erwten kostte f 13; de tarwe hoger naar verhouding. Te Brussel betaalde men f 24 voor een zak rogge, en f 32 en f 33 voor een zak tarwe. Te Brugge zeven pond vlaams het hoed, in gewicht omtrent 260 pond, van 16 onsen het pond. Deze prijzen beliepen voor een last rogge f 800, hetwelk de duurte van het koren in 1546, verre te boven gaat; want toen betaalde men voor het koren 68, en nu 163 goudguldens. Het vlees was ook zeer duur; schapenvlees kostte negen stuivers, ossenvlees vijf stuivers, varkensvlees zes stuivers, de boter acht stuivers en meer.
In de Verenigde Provincies van Holland en Zeeland en andere provincies bleef echter

de prijs van het koren meest altijd op dezelfde hoogte, daar zij de zee open hadden, en zich meest bezig hielden met visserij, scheepvaart en koophandel; hetwelk zulk een menigte volks uit andere landen daarheen trok, dat daar nooit zoveel mensen gezien waren; zodat men in alle steden voor zijn geld geen woning kon bekomen, maar zij deze moesten uitbreiden en groter maken.
De oorlog was zo tot een grote zegen voor de inwoners, en hoezeer zij vermenigvuldigden, zij werden nochtans rijk; niettegenstaande de grote schattingen, belastingen, accijnzen, de gelden voor de gewapende macht, patenten en dagelijks nieuwe belastingen, waarmee doorgaans meer dan 100 schepen, 20.000 man voetvolk en 2000 paarden moesten onderhouden worden; behalve andere onvoorziene onkosten, en soms het onderhouden van een leger te veld, om aanvallenderwijze oorlog te voeren. Dit zullen de lezers en nakomelingen geloven als zij de versterkingen der steden, de heerlijke en prachtige gebouwen, de havens, de vergrotingen en verbeteringen van de steden zullen zien; alsook de menigte geschut, krijgsvoorraad, schepen en bedijkte landen hier vroeger nooit gezien, en verkregen gedurende de oorlog. God make hen dankbaar!
En tot bevestiging van hetgeen wij van de grote nering van de Verenigde Nederlanden gezegd hebben, is opmerkenswaardig, dat, in April van dit jaar, 580 of 590 schepen uit het Vlie, ruim 200 uit den Briel en uit Zeeland, alle Oost-Indiëvaarders, tezamen bijna 800, meest alle, grote en middelbare schepen afgevaren zijn.

Dus heeft de Heere de zegen van onze vijanden weggenomen en ons doen toevloeien. De Heere heeft hen geplaagd, ons daarentegen heeft Hij doen voortschieten. Psalm 44:3. Door dit alles, heeft de Heere Zijn goedheid en weldadigheid jegens ons te zichtbaarder en te heerlijker gemaakt; evenals bij twee tegenovergestelde dingen, die door tegenstelling en vergelijking des te meer afsteken en kenbaar worden.
Wat meer is, de boze pogingen en bedrijven van onze vijanden tegen ons, die strekken moesten om onze handel en ons welvaren te doen ophouden, gebruikte onze God als een middel tot onze voorspoed, tot aanwas van onze nering, en tot afbreuk van onze vijand zelf.
Toen, volgens Van Reijd, in zijn 12e en 13e boek, op de jaren 1595 en 1596, de Koning van Spanje gezegd werd, dat hij ons tevergeefs door de oorlog zocht ten onder te brengen als hij onze handel liet voortgaan, ons vergunde op zijn landen te handelen en die met onze schepen te bezoeken, liet hij al de schepen van deze landen, die in zijn havens lagen, aanhouden, en de zeilen en roeren afnemen; en, hoewel hij ze later op verzoek van zijn onderdanen weer ontsloeg, liet hij nochtans niet na, onze schepen, in het vervolg, vele kwellingen en bekommeringen aan te doen; waardoor onze kooplieden genoodzaakt waren naar andere kusten en gewesten om te zien, waar zij handel konden drijven. En dit zijn de beginselen geweest van de Oost en West-Indische Compagnieën, waardoor deze landen rijk en machtig werden, en waardoor de Spanjaard als in het hart gewond is.
Zo heeft de Heere, onze God, het bedrijf van onze vijanden ons ten goede doen gedijen, en Zijn vloek in een zegen veranderd, gelijk eertijds met Israël plaats had in de zaak van Bileam. Deut. 23 : 5.
Bovendien, omdat de vaart op Oost-Indië in het begin moeilijk en langdurig was, en wij in ons land vele kloeke. matrozen en welbevaren zeelieden hadden, die ledig zouden moeten lopen, hebben enige kooplieden een andere vaart uitgedacht op Afrika, Egypte, Syrië, Griekenland, met name op Constantinopel, Alexandrië, Aleppo, Tripoli, Patrasso, en verder op alle landen en eigendommen van de grote Turk; waartoe zij met behulp van Frankrijk, tot grote bloei van de koophandel van Turkije,

vergunning verkregen. Zie Udemans Koopmans Roer, pag. 184.
Dat ook onze zeelieden naar West-Indië konden zeilen, om daar op alle kusten en in alle havens onze kooplieden te dienen, ontstond daaruit, dat de Koning van Spanje, om zijn ontwerpen uit te voeren, ons bootsvolk in zijn dienst gebruikte.

> De Koning van Spanje heeft zich hier bijna van dezelfde krijgslist bediend, als Xerxes eertijds gedaan heeft. Deze heeft, om zich op de Babylonieërs te wreken, omdat zij van hem afgevallen waren, nadat hij hen weer tot onderwerping gebracht had, hun verboden wapenen te dragen, maar hun toegelaten muziekinstrumenten te bespelen, aan verkeerde begeerte toe te geven, herbergen te hebben en wijde klederen te dragen. Dit deed hij met het doel om hen dermate te verzwakken, dat zij zijn gezag nimmermeer ondermijnen zouden. Verhaal van Plutarchus.kwamen, en zich voor de Prins verklaarden. Zie Pers, Ontstelde Leeuw, pag. 364 en 384, op de jaren 1570 en 1572.

Deze zaak wordt door Van Reijd verhaalt, op het jaar 1598, en is opmerkenswaardig. Toen de Koning van Spanje, Portugal overmeesterd en onder zijn gebied gebracht had, en opmerkte dat Portugal beter van bootsvolk voorzien was dan Spanje, bedacht hij, opdat de Portugezen hem niet te machtig zouden worden, de vond, om op zijn vloot geen Portugees, maar Nederlands bootsvolk te gebruiken; waardoor de Portugese zeelieden zich aan de landbouw en aan andere werken overgaven. Dit was wel een schalkse vond tot demping en algehele overheersing van de Portugezen, maar hierdoor werden onze zeelieden met de landen en havens van de Spanjaarden en Portugezen in West-Indië en Amerika bekend; waarvan de kooplieden hier te lande zich wisten te bedienen, om tot ongelofelijk voordeel met de inwoners daar te handelen. Daarna is ook met zoveel te meer vrucht een West-Indische Compagnie opgericht. Dus is deze schalk door Gods wijsheid, ons ten goede, in zijn arglistigheid gevangen. Hiertoe behoort ook, dat de schepen, die de vijand reeds in het begin van de oorlog toegerust had, om ons afbreuk te doen, slechts gediend hebben tot versterking van onze macht; omdat zij nu van alles voorzien zijnde, tot ons overkwamen.

Ook is het opmerkelijk, dat de vijand zelf het laatste en voornaamste slot gemaakt heeft aan de Hollandse Tuin, waardoor deze volkomen gesloten is. Want de Kardinaal Andreas liet in de Bommelerwaard, waar de Waal en de Maas zich verenigen, die sterke schans opwerpen, die naar hem, de St. Andries-Schans genoemd werd, en die wegens zijn ligging, na het kasteel van Antwerpen, voor de sterkste van Nederland gehouden werd; doch nauwelijks was hij gereed, of de Heere liet hem in onze handen vallen; en in plaats van de Staat ten uiterste te schaden en te belemmeren, werd hij een voornaam bolwerk tegen de vijand.
Van Reijd merkt dit in zijn 17e boek, op het jaar 1600 aan, als iets buitengewoons van de Heere. Onze Vaderen roemden 's Heeren bestuur en wonderbare goedheid, en bespotten de aanslagen van de vijand. Op Kardinaal Andreas, die een groot dronkaard was, werd het volgende schimpdicht gemaakt:

„O dronk' Andries,
Uws schans verlies,
Doet Albert treuren.
Al is ze sterk,
't Is Papenwerk,
't En kan niet deuren.”

Ook nog deze rijm:

„Soo gaet het met het nest, hetwelk de vogel bouwt,
Maer zelve het genot van dien niet lang behouwt.” Zie Bor, Lib. 37.

28. Mislukte aanslagen en de wijsheid van de Prinsen van Oranje

Uit al hetgeen tot hiertoe bijgebracht is, om de ware oorzaak van de opkomst en de bloei van onze Republiek aan te wijzen, is het niet alleen duidelijk, dat de Heere onze lof is, en dat Hem alleen daarvan alle eer toekomt, maar ook, dat onze God een zeer nauw, teder en Vaderlijk toevoorzicht over ons gehad heeft. „Dat Hij in al onze benauwdheden mede benauwd geweest is. Dat Hij ons geleid heeft als een vuurkolom in de woestijn; dat Hij over ons gezweefd heeft, als een arend over zijn nest zweeft, en over ons met vuur geijverd heeft; Zich verblijdende in ons wel te doen, makende ons ten goede, Zijn Naam bekend en heerlijk door de gehele wereld; zodat alle landen gezien hebben het heil van onze God."
Ik weet wel, dat veel meer andere dingen bijgebracht kunnen worden, als: hoe wonderlijk ons de geheimen van onze vijanden zijn ontdekt, en hoe gedurende de oorlog de brieven van de Koning van Spanje, zeer tot ons voordeel, volgens het getuigenis van Van Reijd, ons doorgaans in handen kwamen, terwijl er bijna nooit enige brieven van de onzen door de vijand werden onderschept of afgenomen; hoe de Heere aan sommigen van de onzen wonderlijke wijsheid en kennis schonk, om de in cijferschrift geschreven brieven van de vijanden te verstaan; hoe Hij onze helden, vooral die van het Huis van Nassau, heilzame raadslagen instortte en zulk een doordringend verstand gaf, als hadden zij de geheime raadslagen van de vijanden gehoord, waarvan de Historieschrijver Bor, in zijn 18e boek, op het jaar 1584, met verwondering spreekt; alsook Van Reijd in zijn 10^{e} en 11^{e} boek, op de jaren 1593 en 1594.
Verder hoe wonderlijk de Heere, onze God de velerlei listige aanslagen van onze vijanden ontdekte, verhinderde, ja, een strik des verderfs voor henzelf deed zijn, hoe de Heere de aanslagen van onze Staat begunstigde, ook dan, als van de goede uitkomsten de welstand van het land afhing, zoals, in 1626, in het veroveren van Wezel plaats had, en meer andere zaken van gewicht; maar wij menen genoeg bijgebracht te hebben om ons doel te bereiken, en de wonderdaden des Heeren, aan ons bewezen, aan te tonen, en hoe wij over dit alles Gode dankbaarheid verschuldigd zijn. Ook hebben wij ons geenszins voorgenomen alles bij te brengen, wat hiertoe dienstig zou kunnen zijn, dat zij verre; maar wij hebben, gelijk reeds gezegd is, anderen gelegenheid willen geven om wat beters te voorschijn te brengen, opdat onze God, Die te prijzen is, verheerlijkt worde en Zijn roem van kind tot kind in de volgende geslachten worde voortgeplant.

29. In korte tijd groot en machtig

Immers, is het door dit alles geschied, dat onze vijanden ten staart, en wij ten hoofd zijn geworden; „dat buigende tot ons gekomen zijn, de kinderen dergenen, die ons onderdrukt hebben; en die ons gelasterd hebben, hebben zich neergebogen aan de planten onzer voeten." Jes. 60 : 14. Dat zij eindelijk zozeer zijn vernederd, dat zij ons aangezicht moesten smeken, roepende om genade en vrede; want beiden, de Koning van Spanje en de Keizer van Oostenrijk zagen, dat de Heere met ons was; Die ons zo wonderlijk geholpen en groot gemaakt heeft, „dat een naam van ons is uitgegaan, en onze verschrikking is gevallen op alle landen."
Onze vijanden zelf zijn gedwongen geweest, om daarvan met verwondering getuigenis te geven. De Italiaan Guido Bentivoglio, Kardinaal en Aartsbisschop van Rhodus, schrijvende aan de Kardinaal Borghese over de Republiek dezer Verenigde

Nederlanden, noemt haar: „een machtige Republiek te water en te land, welke op eens heeft toegenomen, ja met verwondering bijna eer toegenomen, dan ontstaan is."
De Jezuïet Strada noemt haar: „een nieuwe Republiek, die in korte tijd het hoofd opgeheven; die dagelijks door de wapenen sterker wordende, geen machtiger te land wil, noch ter zee verdragen kan; die met grote scheepsvloten ter zee, haar inwoners tot de uiterste landen uitbreidt, en nieuwe woonplaatsen voor hen gemaakt heeft; die tot alle vorsten gezanten zendende, en onderlinge verbintenissen makende, zich niets minder gedraagt dan koningen plegen te doen; en voor zichzelf in Europa een nieuwe heerschappij gesteld heeft." Lib I, de Bello Belg.
Zekere monnik schrijft van onze scheepsmacht: „Deze landen gaan niet alleen in menigte van schepen, maar ook in ervaren scheepsvolk, alle andere volken verre te boven." Companella lib. de Monarch. Hisp. Cap. 27. Wel mogen wij de woorden van het Goddelijk lied gebruiken, Deut. 32 : 31: „Hun rotssteen is niet gelijk onze Rotssteen zelfs onze vijanden rechters zijnde," en in zodanige getuigenissen voor de wereld uitroepen, de wonderdaden van God, en hetgeen de Heere, ons ten goede en hen tot verderf gewerkt heeft.

30. Wat de oorzaak van Gods weldaden niet geweest is

Hier moeten wij nu de vraag eens beantwoorden: Wat heeft de God des hemels bewogen, om die grote en vreselijke dingen aan ons te doen, die onze en onzer Vaderen ogen gezien hebben? De ware oorzaak hiervan te kennen heeft zijn bijzondere nuttigheid. 't Is veel, wanneer men in oprechtheid erkent, dat het de Heere onze God is, door Wie wij verlost en groot gemaakt zijn; maar, tenzij wij ook in aanmerking nemen, om wat reden en oorzaak de Heere dit gedaan heeft, kunnen wij onze God de rechte dankbaarheid en eer niet toebrengen, maar zullen God vergeten en op onszelf en anderen zien. Wij lezen daarom, dat de profeten het volk des Heeren met grote zorgvuldigheid poogden te onderrichten. Psalm 105 : 8, 9, 10, 11 en 106: 8, 45. Jes. 42 : 21. De man Gods Mozes heeft de Israëlieten niet eens, maar meermalen hiervan onderwezen, gelijk wij lezen kunnen, Deut. 7 : 8, 9 en 10 : 14, 15 waar hij het volk aldus aanspreekt: „Wanneer hen nu de Heere, uw God voor uw aangezicht zal hebben uitgestoten, zo spreekt niet in uw hart, zeggende: De Heere heeft mij om mijn gerechtigheid ingebracht om dit land te erven: want om de goddeloosheid van deze volken, verderft hen de Heere voor uw aangezicht uit de bezitting. Niet om uw gerechtigheid, noch om de oprechtheid van uw hart, komt gij daar in, om hun land te erven; maar om de goddeloosheid van deze volken verdrijft hen de Heere voor uw aangezicht uit de bezitting; en om het woord te bevestigen, dat de Heere, uw God, uw vaderen Abraham, Izak en Jakob gezworen heeft."
Hij toont hier, wat de oorzaak niet geweest is van alle weldaden Gods die zij genoten hadden en nog zouden verkrijgen, en dan wijst hij aan, wat de ware oorzaak daarvan geweest is. Op dit voetspoor zullen wij aanwijzen:
1. Welke de oorzaken van onze bloei niet geweest zijn, en
2. De rechte oorzaken te kennen geven.

17. Ten eerste dan, moeten wij gaarne bekennen, dat de Heere deze wonderen en grote daden niet gewerkt heeft om onze gerechtigheid, omdat wij het waardig waren, of dit van de Heere verdiend hadden. Want „het gebed des Heeren" leert ons, dat wij niet kunnen verdienen, dat de Heere ons een stukje brood geeft, ja, dat wij door onze schulden de hel verdienen. Het is niet om onze gerechtigheid of

heerlijkheid, want wij waren het kleinste van alle volken, en als een handvol volks, verachtelijk in de ogen van onze vijanden; waarom de oorzaak dus niet hier, maar elders moet worden gezocht. Niets is er waarvoor 's Heeren volk zich meer moet wachten, dan voor eigen roem, of om de oorzaak van 's Heeren weldaden bij zichzelf te willen vinden; alsof zij de Heere daartoe reden gegeven hadden. Jes. 43 : 21, 22, 23, 24. Niet alleen daarin te roemen, maar het zelfs in zijn hart te denken, is een gruwel voor de Heere, en wordt scherp verboden. Deut. 9 : 14. In oprechte nederigheid moeten wij graag met de Patriarch Jakob willen belijden, „dat wij geringer zijn dan al 's Heeren weldaden en al Zijn trouw, die Hij gedaan heeft." Gen. 32 : 10.

18. Ten tweede. Wij moeten ook niet denken, dat de Heere het daarom gedaan heeft, omdat Hij daaruit enig voordeel kon genieten, dat zij verre. Hier geldt, hetgeen Mozes zegt. Deut. 10 : 14, 15 : „Ziet van de Heere uw God is de hemel, en de hemel der hemelen; de aarde en al wat daarin is. Alleen heeft de Heere lust gehad aan uw vaderen, om die lief te hebben; en heeft hun zaad na hen, U, uit al de volken verkoren, gelijk het is te dezen dage." Alsof Mozes wilde zeggen: De Heere is een Heere en Bezitter van alles; niets kan de Heere toegevoegd worden, waardoor Hij groter, rijker of gelukkiger zou kunnen worden; was Israëls volk boven andere volken gezegend en verheven, de Heere had dit niet gedaan om Zijn voordeel, maar uit vrije liefde tot hen. Deut. 30 : 9. Want wie wij ook mogen zijn, en in welke staat wij ons ook mogen bevinden, „zo raakt toch onze goedheid niet tot onze God." Psalm 16 : 2. en 50 : 8, 14. Zeer wel zegt Augustinus: „Ille nostra servitute non indiget, nos vero dominatione ipsius indigemus, ut operetur et custodia nos: et ideo verus et solus est dominus quia non Illi ad suam, sed ad nostram utilitatem salutemque servimus. Nam si nobis indigeret, eo ipso non verus Dominus esset, cum per nos ejus adjuvaretur necessitas, sub qua et ipse serviret." d.i. Gij geeft om niet, Gij maakt zalig om niet. Niets vindt Gij in ons, waarom Gij ons zalig maken zoudt, maar veel vindt Gij, wat Gij in ons veroordelen moet. Augustinus, de verbis Apost. serm. 15
„Hij (de Heere) heeft onze dienst niet nodig, maar wij hebben Zijne heerschappij en regering nodig; opdat Hij ons ten goede werke en ons beware, en daarom is Hij waarlijk, en alleen de Heere, omdat wij Hem dienen niet tot Zijn voordeel, maar tot ons eigen nut en zaligheid. Want, indien Hij ons nodig had, zo zou Hij, juist daarom, niet waarlijk de Heere zijn, omdat dan door ons Zijn nooddruft zou worden geholpen, onder welke noodzakelijkheid, Hij dan zelfs zou dienstbaar zijn." August. de Gen. ad Litt. lib. 8, cap. II. Elihu zei bij een andere gelegenheid: „Zo gij zondigt, wat bedrijft gij tegen Hem? Indien gij rechtvaardig zijt, wat geeft gij Hem?" Job 35 : 6. Ofschoon wij verdrukt en verdorven werden, het kon de Heere niet schaden; en of wij uitgeholpen en verheerlijkt werden, het kon onze God geen voordeel toebrengen; want, zo als iemand wel zegt: „Het is die God, die alles geeft, alles heeft, en alles is." „Uit Wie, door Wie, en tot Wie alle dingen zijn, en Wie daarom toekomt: de heerlijkheid in der eeuwigheid." Rom. 11 : 36.

19. Ten derde. Wij moeten ook niet denken, dat het enige noodzakelijkheid, hetzij van betamelijkheid, gevoegelijkheid of iets anders is, waardoor onze God, als naar een wet, genoodzaakt zou zijn, zo en niet anders, omtrent ons te willen, te doen, en te werken. Wij zouden hierover niet spreken, indien niet sommigen aan God, in die dingen, waarin Hij Zijn wijsheid, goedheid enz. betoont, zulk een noodzakelijkheid toeschreven.

31. Een drietal dwalingen weerlegd

De lezer moet ons daarom ten goede houden, dat wij hierbij wat stilstaan, en tevens enige andere dwalingen aanhalen, die wij bij deze gelegenheid zullen weerleggen.
Eerste dwaling
Verre moeten de gedachten van ons verwijderd zijn, alsof God iets doen zou door enige noodzakelijkheid. De Godgeleerden zeggen naar waarheid: „Deus est liberrimum agens," d.i. „De Heere is zulk een God, dat Hij alles doet door de hoogste vrijheid of vrijmachtigheid." Op zodanige wijze, dat Zijn welbehagen door geen zaken gebonden is; maar, zoals iemand wel zegt, is Zijn vrijwillig welbehagen de enige en opperste oorzaak, regel en wet van alle dingen; van alles wat buiten het Wezen Gods is. Want als men hier bijbrengt de generatie des Zoons, waardoor de Vader Zijn Wezen en Goddelijke eigenschappen noodzakelijk, en nochtans vrijwillig, de Zoon heeft medegedeeld; daarop wordt zeer wel geantwoord, dat dit geen werk is buiten God, maar in het Wezen van God zelf; en ook, dat dit niet is een werk van Gods wil, maar van Gods natuur. Dat wil zeggen, dat de generatie van de Zoon niet meer afhangt van het vrije welbehagen Gods, dan het afhangt van Gods welbehagen dat Hij God is; of dat Hij is oneindig in Zijn Wezen, of almachtig, heilig, onveranderlijk enz., omdat de Vader geen God is zonder de Zoon of de Heilige Geest, zo min als de Zoon of de Heilige Geest, God zijn zonder de Vader. Deze generatie geschiedt niet uit Gods welbehagen, als iets dat het voorafgaat, maar 'concomitanter' of met het meegaande welbehagen Gods.
Doch van alle andere werken, buiten God, is waarachtig, dat zij uit 's Heeren voornemen, welbehagen en vrijwillig besluit voortvloeien, zonder daartoe door enige noodzakelijkheid, hetzij natuurlijke of zedelijke, verbonden te zijn; hetzij men ziet op het werk der schepping of der herschepping, en alle andere werken en daden Gods, die Hij verricht, gelijk de Gereformeerden tegen de Socinianen vaststellen. Zie Maccov. proton. pseud. Socin. cap. 5 en ejus Method. Disputandi, cap. 9. Thes. 10.

Wat het werk van de schepping aangaat, hierover roepen de heiligen in de hoge plaatsen uit: „Gij, Heere, zijt waardig te ontvangen de heerlijkheid en de kracht, want Gij hebt alle dingen geschapen, en door Uw wil zijn ze, en zijn ze geschapen." Openb. 4 : 11. Welke woorden, in de hemel uitgesproken, drie dwalingen ontdekken, die op de aarde gevonden worden. De eerste is, dat de wereld van eeuwigheid zou zijn, of hebben kunnen zijn. Is zij geschapen, zo is zij uit het niet voortgebracht, zo bestond ze eens niet, en is dus niet van eeuwigheid; want dat van eeuwigheid is heeft geen begin, daarvan kan men niet zeggen, dat het eens niet geweest is. Dit is alleen een eigenschap van onze God, van Wien alleen gezegd wordt, „dat Hij van eeuwigheid en tot in eeuwigheid God is." Psalm 90 : 2. De dwaling, door de heidense Aristoteles gedreven, dat de wereld van eeuwigheid geweest is, is daarom met recht door de Christenen verworpen; gelijk ook de rechtzinnigen het zeggen der Socinianen verfoeien, dat de eerste stof, (materia prima) waaruit God de wereld geschapen heeft van eeuwigheid is, en dat God die niet geschapen heeft. Volkelius, lib. I, de Vera Religione cap. 4. Jac. Martin, in Synop. Photin. pag. 49.
Zij willen, dat dit gevoelen op geen losse grond steunt, Crocii Antisocianis, pag. 46, daar er toch geen losser en meer ongezouter gevoelen, in deze, zijn kan; want dit gevoelen is zo ergerlijk en godonterend, dat de Professoren van Leiden met recht schrijven, dat de vraag: *of de wereld niet van eeuwigheid zou kunnen geschapen zijn,* niet waardig, is door de Christenen beantwoord te worden; daar hen, - zeggen zij, -

niet onbekend is, dat de Heilige Schrift door het woord scheppen leert, dat de wereld in de tijd door God geschapen is, en dat God alleen zonder begin en door Zichzelf eeuwig is. Augustinus zegt in zijn 12e boek van de stad Gods, cap. 15: „Hoe kunnen de engelen gezegd worden, geschapen te zijn, zo zij er altijd geweest zijn?"
Dat men hierop zou willen zeggen, dat ook hetgeen uit niet is, geheel oneindig en eigenlijk zonder begin is, achten wij geheel ongerijmd, want de eeuwigheid is daarin van alles wat een begin heeft onderscheiden, dat zij geen begin heeft; gelijk van de Zoon van God gezegd wordt, dat Hij zonder begin der dagen en zonder einde des levens is, Hebr. 7: 3; waarom Hij ook eeuwige Vader of Vader der eeuwigheid genoemd wordt. Jes. 9 : 5. Het is de Socinianen slechts te doen, om de kracht van het betoog te ontgaan, waarmee de Gereformeerden, uit de eeuwigheid die de Zoon van God toegeschreven wordt, Diens wezenlijke Godheid bewijzen.

Tweede dwaling
De tweede dwaling, welke de heiligen in de genoemde plaats tegenspreken, is, dat God, volgens het gevoelen van enige heidenen, *de Ziel* van de wereld zou zijn. Want is God de Schepper van de wereld, dan is Hij niet de ziel van de wereld; evenmin als een timmerman de ziel is van een huis, dat hij gemaakt heeft, of een horlogemaker van een horloge, of een goudsmid van een juweel. Ook zou de wereld (met eerbied spreken wij) Gods lichaam zijn, en zou God Zichzelf ten aanzien van Zijn wezenlijk deel geschapen hebben; ja, daar Hij een oneindige Geest is, zou Hij Zichzelf in een eindig lichaam besloten hebben. Wat meer is, God zou door de wereld Zijn eigen volmaaktheid hebben moeten zoeken en scheppen, gelijk het tot de volmaaktheid van een mens behoort, dat zijn ziel met zijn lichaam verenigd is; hetwelk gruwelijk is, zo van onze God te denken, die niet door de schepselen enige volmaaktheid ontvangt, maar uit Wie het wezen en de volmaaktheid van alle dingen vloeit. Hand. 17 : 25. Rom. 11 : 36. De Heere had de wereld duizenden en miljoenen jaren eerder kunnen scheppen, maar Hij heeft haar zoveel later geschapen, om daarmee te tonen, dat Hij tot Zijn welwezen en Zijn volmaaktheid de wereld niet nodig had.
Het is, gelijk Willem Teelinck in dat gulden traktaatje, „Tijdwinning" genaamd, in de derde maand, Num. 52, aanmerkt, nl. „dat het Gods goedheid geweest is, dat Hij te eniger tijd de wereld heeft voortgebracht;" waaruit hij een zoete bedenking trekt, die waardig is, gelezen te worden. Dit heidense gevoelen, dat God de ziel van de wereld zou zijn, is, gelijk Calvijn wel opmerkt, de rechte weg tot heiligschennis en godverzaking; en laat ons slechts een God in schijn, of liever, maar een schaduw van de waarachtige God over; lib. 1. Instit. cap. 5.
Professor Gijsbertus Voetius toont eveneens de schadelijke gevolgen van dit gevoelen aan, in Appendice 3 ad disputat. de creatione. Augustinus bespot in zijn 4e boek, cap. 12, van „de Stad Gods," dit gevoelen van de heidenen, als hij zegt: „Zo dit zo is, zijn alle schepselen delen van God. Wie ziet niet, welk een goddeloosheid, godverzaking en loszinnigheid hieruit volgt, dat iemand, in hetgeen hij met zijn voeten betreedt ,op een deel van God zou treden; en dat, in alle gedierte dat gedood wordt, een deel van God zou gedood worden. Ik wil niet alles zeggen, dat in deze in onze gedachten wel opkomt, hetwelk zonder schaamte niet kan gezegd worden." De derde dwaling, welke in de hemel wordt tegengesproken, is, dat onze God door enige noodzakelijkheid de wereld zou geschapen hebben. Zij zeggen met nadruk: „door Uw wil zijn zij, en zijn zij geschapen;" pogende klaar en krachtig de onbepaalde vrijmacht van onze grote soevereine God, in het voortbrengen of scheppen van alle schepselen uit te drukken. En waarlijk, daar kan niets hoger bedacht worden, dan de wil van God, die geen oorzaak buiten Zichzelf heeft. 'Ja, een oorzaak daarvan te willen zoeken, is

onbetamelijk en verfoeilijk', zegt de Godgeleerde Calvijn. lib. 3. Institution. Als Augustinus, in de Genes, contra Manichaeos, lib. 1. cap. 2. tot de Manicheën over de oorzaak van de schepping spreekt, zegt hij: „Si ergo isti dixerunt quid placuit Deo facere caelum et terram? respondendum Rest eis, ut prins discant vim voluntatis humanae, qui voluntatem Dei nosse desiderant. Causas enim voluntatis Dei scire quaerunt, cum voluntas Dei omnium quae runt ipsa sit causa. Si enim habet causam voluntas Dei, est aliquid quod antecetat voluntas Dei, quod nefas est credere, qui ergo decit, quare fecit Deus Caelum et terram? respondendum est ei, quia voluit, voluntas enim Dei causa est Caeli et terrae, et ideo major est voluntas Dei: nil auteur majus inveniri potest. Compescat ergo se humana temeritas, et id quod non est non quaerat, ne id quod est non inveniat." dat is: „Indien zij dan zeggen, waarom heeft het God behaagd de hemel en de aarde te maken? Zo moet men hun antwoorden, dat zij eerst leren de kracht van de wil des mensen, die daar begeren te kennen de wil van God. Want zij zoeken te weten de oorzaak van de wil van God, daar de wil van God zelf een oorzaak is, van het wezen aller dingen. Want, indien de wil van God een oorzaak heeft, zo is er dan iets dat de wil van God voorafgaat; hetwelk goddeloos is te denken. Degene dan, die zegt: waarom heeft God hemel en aarde gemaakt? moet men antwoorden: omdat Hij het gewild heeft. Want de wil van God is een oorzaak van de hemel en de aarde, en daarom is de wil van God meerder en groter dan de hemel en de aarde. Maar die zegt: waarom heeft Hij willen maken de hemel en de aarde? die zoekt nu, hetgeen groter en meerder is dan de wil van God; daar toch niet groter of meerder kan gevonden worden. Laat dan de menselijke lichtvaardigheid en dartelheid zich bedwingen, en laat ze niet bestaan te zoeken, hetgeen niet is, opdat zij ook niet verhinderd worden te vinden, datgene dat is." 't Is waar, dat onze God daardoor de eer van Zijn wijsheid, macht en goedheid heeft willen betonen, maar het is ook waarachtig dat Hij dit gewild heeft met de hoogste vrijheid, zonder door enige noodzakelijkheid daartoe gedrongen te zijn. Want onze God is ook zonder de wereld even heerlijk en gelukkig; de wereld kan Gods heerlijkheid noch vermeerderen, noch verminderen; evenals de zon even heerlijk is, als men haar niet ziet, als wanneer men haar ziet. Daarom, gelijk men met goede redenen het schepsel een noodzakelijkheid van betamelijkheid kan toeschrijven, ten opzichte van Zijn Schepper, waarom het noodzakelijk en betamelijk is, dat engelen en mensen God liefhebben, eren en dienen, zo wordt zonder en tegen alle reden God een noodzakelijkheid van betamelijkheid toegeschreven, ten opzichte van het schepsel, in betrekking tot Zijn wezen, wijze, orde en getal. De Heere is in het een, zo vrij als in het ander. Waarom ook in niets van dit alles, aan God enige noodzakelijkheid kan toegeschreven worden, dan, tenzij zoals iemand wel zegt: *Ex Hypothesi,* of hetgeen volgtuit iets anders, dat te voren vastgesteld is, dat is: wanneer God iets heeft besloten, toegezegd, beloofd of gezworen, is het betamelijk dat Hij dit vervuile; daar deze dingen te besluiten of te beloven onze God ten volle vrij staat. Bijvoorbeeld: God besloten hebbende een gemeente uit het gevallen menselijk geslacht ten leven te vergaderen, „zo betaamde het Hem, de overste Leidsman van haar zaligheid door lijden te heiligen. Hebr. 2 : 10. Opdat Hij zou rechtvaardig zijn, en die uit het geloof van Christus zijn, rechtvaardigmaken. Rom. 3 : 26.

En toch, om dit te willen besluiten, namelijk, een gemeente tot de heerlijkheid te leiden, daartoe is onze God door geen noodzakelijkheid, welke dan ook, gedreven geweest. Wat het werk der verlossing aangaat, waarin God allermeest Zichzelf heeft willen groot maken en verheerlijken, de heilige Apostel getuigt, dat Hij hier, zowel als in Zijn andere werken, alles doet, hoe? door een noodzakelijkheid van betamelijkheid? dat zij verre; maar „naar de raad van Zijn wil." Eféze 1 : 5. De Apostel spreekt geheel

zonder bepaling, zodat dit ziet op de zaken zelf, zowel als op het beleid, de wijze en de manier daarvan. Waarom de Heilige Schrift in dit werk veel spreekt van Gods raad, voornemen, wil, liefde, barmhartigheid, welbehagen, ontferming, rijkdom van Zijn genade, van de hoogte, lengte, breedte, diepte van Zijn liefde, en wat dies meer is; maar nergens van enige noodzakelijkheid waardoor onze God tot dit wonder van goeddadigheid jegens de mens, is gedreven of aangezet. Onze God deelt naar het spreekwoord: „Omnia honum est communicativum sui," als het Opperste goed Zichzelf wel, ten goede aan Zijn schepselen mee, maar uit loutere barmhartigheid, naar Zijn Raad en Zijn vrijwillig voornemen; waarin Hij onderscheiden wordt van die dingen, die uit natuurlijke noodzakelijkheid werken, gelijk de zon zo haar licht en warmte aan de aarde meedeelt; en van die, welke door wet of bevel iets verrichten, dat is, door zedelijke noodzakelijkheid, gelijk de engelen en de mensen.

Tegenwerping.
Iemand zal zeggen: God is aangezet en genoodzaakt geworden door Zijn liefde, want er staat, Jer. 31 : 3: „Ik heb u lief gehad met een eeuwige liefde, daarom heb Ik u getrokken met goedertierenheid;" nu, de liefde heeft een dwingende kracht. 2 Kor. 5:14.
Ik antwoord: dat Gods liefde wel de fontein van onze zaligheid is, en, gelijk iemand wel zegt, de eerste en voornaamste gift, waaruit alle andere giften, zijn voortgevloeid, en bijzonder die heerlijkste aller gaven, namelijk, Zijn eniggeboren Zoon; maar dat ook waarachtig is dat deze liefde, volgens Gods eigen getuigenis, Hos. 14:5, een vrijwillige liefde is; en juist daarom is zij des te groter. Met recht wordt daarom door de Godgeleerden onderscheid gemaakt tussen die liefde, waarmee God Zichzelf en Zijn oneindige volmaaktheden bemint, en die liefde, welke zich uitstrekt tot Zijn schepselen. De eerste liefde is noodzakelijk, de andere is een vrije liefde. De eerste kan zo min nalaten te zijn, als God kan nalaten te zijn dat Hij is, of zichzelf kan verloochenen, of kan ophouden op een oneindige wijze ten hoogste volmaakt, waardig gediend te worden en beminnelijk te zijn. De liefde tot de schepselen hangt enkel af van de wil en het welbehagen, en om menselijk te spreken, van het goedvinden van onze God. Hetgeen in 2 Kor. 5 : 14 liefde genoemd wordt, draagt daarom ook de naam van goedertierenheid; als wilde de Heere zeggen, dat Hij hen van eeuwigheid in genade had aangezien. Dit onderscheid van de liefde Gods hebben zelfs de domme roomse, die anders veel van verdiensten spreken, aangemerkt. Zie Suarez Metaph. disput. 30. set. 16. cap. 31. en Thom. 1. quaest. 19 part. 1.
Wat meer is, hoewel men gewoon is de tegenwerping bij te brengen, dat God de schepselen genegen is om Zijn goedheid, daar Hij Zijn goedheid noodzakelijk bemint, en daarom ook noodzakelijk de schepselen bemint.
Thomas Aquinas antwoordt daarop: „God bemint wel noodzakelijk Zijn goedheid, maar nochtans bemint Hij niet noodzakelijk de dingen, die Hij wil of bemint om Zijn goedheid; omdat Zijn goedheid wezen kan zonder de schepselen."
't Is waar, dat de liefde in de mens een dwingende macht heeft, daar zij onder de hartstochten een van de geweldigste is; en toch in onze God, Die vrij is van alle hartstochten, is de liefde tot Zijn schepselen niet anders, dan Zijn vrije wil en welbehagen in hen te begunstigen en wel te doen. Amesius in: Medulla lib. 1. cap. 4. Die ook ten opzichte van de mens, Zijn ontferming of barmhartigheid genoemd wordt. Synopsis Professoren te Leyden. Disputatie 6.
Wil men nu de uitdrukking, dat God iets doet door noodzakelijkheid, zo uitleggen, dat men daardoor niets anders verstaat, dan, dat hetgeen God doet met Zijn goedheid overeenkomt, zo antwoorden wij dat er in zulk een verklaring niets kwaads is, maar

dat het zeer goed gezegd wordt, als men het zo verstaat, dat God door Zijn goedheid niet is genoodzaakt, maar dat Hij zulks vrijwillig, volgens Zijn goedheid en uit deze heeft willen doen; en wel zo, dat Hij had kunnen nalaten het te doen, en eveneens op een oneindige wijze goed en onveranderlijk was en bleef. Ook moet men weten, dat alles wat God doet, met Zijn wijsheid, goedheid en gerechtigheid overeenkomt, hoewel de Heere een volmaakte vrijheid heeft, om het te doen of na te laten. Zulk een uitlegging is daarom tegen de tekst, en het is ten hoogste raadzaam zich van zulk een manier van spreken te onthouden; want, ofschoon de Godgeleerden van de werken der weldadigheid Gods zeggen, dat God die doet, bewogen zijnde door Zijn goedheid, zo leren zij tevens, dat onze God in deze een volmaakte vrijheid behoudt, zoals vroeger gezegd is; zodat Hij die, behoudens Zijn goedheid, doen of laten kan.

32. Gods loutere genade en barmhartigheid

Laat ons nu terugkeren tot de geschiedenis van Nederland. Wij hebben gezien, welke de oorzaken van onze zegen niet zijn; laat ons nu eens zien, wat de oorzaak is, waarom de Heere zo wel bij ons gedaan heeft.

Ten eerste. De oorzaak is 's Heeren loutere ontferming, barmhartigheid, genade en goedgunstigheid.
Hier moeten wij vermelden de goedertierenheden des Heeren, en de grote goedigheid aan het huis van Israël bewezen; gelijk de gemeente van Israël haar veelvuldige verlossingen, welvaart en zegen belijdt. Neh. 9 : 17, 25, 27, 28, 31. en Psalm 136. Waar doorgaans tot een grondoorzaak van al 's Heeren weldadigheid, zo in het afbreken en verderven van de vijanden van Gods volk, als in hetzelfde volk te verheffen, gesteld wordt, „dat 's Heeren goedertierenheid is in der eeuwigheid;" hetwelk daar 26 maal, Gode tot lof, uitgeroepen en gezongen wordt; dat is, zo dikwijls als er verzen in de psalm zijn. Zij roemen niet in hun vroomheid, maar in 's Heeren onverdiende goedheid; niet in hun waardigheid, maar in Zijn oneindige barmhartigheid, volgens Klaagl. 3 : 22: „Het zijn de goedertierenheden des Heeren, dat wij niet vernield zijn, dat Zijn barmhartigheden geen einde hebben." Gaarne moeten wij belijden, dat de oorzaak van onze opkomst is, dat de Heere Zijn goedertierenheid tot ons gewend heeft. Zijn wij uitgeholpen, het is, omdat Hij ons heeft lief gehad; ons zuchten, onze gebeden en ons geroep verhoord heeft, en onze druk en ons jammer in dit geestelijk Egypte en Babel heeft aangezien, en dat Hij onze drijvers kende. Exod. 3 : 7. Hij heeft Zich over ons, als over een verstoten wees willen ontfermen. Hos. 14 : 4. „Wij zagen uit ter rechterhand, en daar was niemand die ons kende, daar was geen ontvlieden voor ons: niemand zorgde voor onze ziel. Toen riepen wij tot de Heere, wij zeiden: Gij zijt onze Toevlucht, ons Deel in het land der levenden. Let op ons geschrei, want wij zijn zeer uitgeteerd: red ons van onze vervolgers, want zij zijn machtiger dan wij; gelijk David eens sprak, Psalm 142 : 5, 6, 7. En ziet, de Heere heeft ons gebed laten vallen voor Zijn aangezicht ,en is tot ons nedergekomen, omdat Zijn ingewand over ons rommelde; „want Hij zag, dat de ellende van Israël zeer bitter was, en dat er geen beslotenen noch verlatenen waren, en dat Israël geen helper had." 2 Kon. 14 : 26. Zo heeft Hij ons uit enkel goedertierenheid uit onze ellende verlost, „en heeft ons verheerlijkt en mensen in onze plaats gegeven, en volkeren in plaats van onze ziel." Jes. 43 : 4. „Opdat onze mond vervuld zou zijn met Zijn lof, de ganse dag met Zijn heerlijkheid," Psalm 71 : 8, 15, 24.

33. De betoning van Zijn Almacht

Ten tweede. De Heere heeft ons, een gering en machteloos volk, daarom willen helpen tegen zulk een machtige vijand, „opdat wij zouden zien, bekennen, overleggen, en tegelijk verstaan, dat de hand des Heeren dit gedaan, en dat de Heilige Israëls dit geschapen heeft," Jes. 41 : 20. „Om Zijn mogendheid bekend te maken," Psalm 106: 8; en opdat onze God des te meer eer zou ontvangen, Die deed blijken, dat de overwinning Zijne is, en dat ons verhogen niet kwam uit het Oosten of uit het Westen, maar dat Hij, de Heere, als een Rechter onze zaken uitrichtte; Hij, „Die verdrukt en recht doet, geringen uit het stof opricht en machtigen van hun tronen stoot. Die de

vorsten vernietigt, en om hen te doen verdorren, maar op hen behoeft te blazen, en hen door de stormwind van Zijn oordelen, als een stoppel kan wegnemen." Die een God is, Die geen macht van ruiters of knechten nodig heeft om grote machten en geweldige heirlegers te schande te maken, te verstrooien en te verdelgen; maar de geringste van de kudde gebruiken kan, om de grootste potentaten neer te trekken. Jer. 50 : 45.
Men leest in Richt. 7, dat, toen Gideon met 32.000 man tegen het machtige heirleger Midianieten, dat 150.000 man sterk was, zou optrekken, de Heere tot hem zei: „Des volks is te veel, dat met u is." „Israël", zei de Heere, „mocht zich beroemen tegen Mij, en zeggen: Mijn hand heeft mij verlost." Daarom zei de Heere tot Gideon toen hij 22.000 man had afgedankt: „Des volks is nog te veel."
Kortom, de Heere heeft met slechts weinigen, dat is, met 300 man, dat machtige leger der vijanden willen verslaan; stellende zo 100 man tegen ongeveer 50.000 man, en 50 tegen 25.000 man.
Evenzo heeft onze God, toen wij in de ogen van onze vijanden niet geacht waren, ons wonderlijk geholpen, en heeft door weinigen van de onzen, grote legers en vele duizenden Spanjaarden verslagen. Prins Willem getuigt in zijn *Apologie,* pag. 70, dat wij met 4 à 5000 man, meer dan 60.000 vijanden verslagen hebben. Wij hebben gezien, dat den Briel met 5 of 600 man is ingenomen. In 1578 werd Bergen op Zoom met vijf vendelen voetknechten en 100 ruiters aan de zijde van onze Staat gebracht; waarop later de stad en het eiland Tholen gevolgd is. Zie Udemans, „Koopmans Roer", bl. 308, verso.
Het is opmerkenswaardig, dat de Heere soms door bijzondere tekenen getoond heeft, dat Hij vóór ons optrok, om de muren en sterkten van onze vijanden ter neer te werpen, evenals Hij eertijds bij Jericho gedaan had. Van Reijd verhaalt in zijn 9e boek, op het jaar 1592, dat, toen Prins Maurits voor Steenwijk kwam om het te belegeren, een deel van de muur, waarop een vaandel van onze vijanden gezet was, vanzelf in de gracht stortte; dat toen geoordeeld werd voor de belegerden een kwaad, en voor ons een goed teken te zijn. Na een belegering van vijf weken viel de stad dan ook in onze handen. Dit alles geschiedde daarom, opdat wij niet onze macht, maar 's Heeren grote en almachtige kracht zouden verheffen, loven en prijzen; uitroepende: „Niet ons, niet ons, maar Uwe Naam komt ere toe," Psalm 115: 1. Zie ook Psalm 44:4. Hier mogen wij Davids woorden gebruiken, Psalm 18 : 18, „dat de Heere ons verlost heeft van onze sterke vijand en van onze haters, omdat zij machtiger waren dan wij."

34. De monden van de afgodendienaars gestopt

Ten derde. De Heere heeft het gedaan om onze vijanden de mond te stoppen, opdat zij niet meer lasterlijk zouden uitroepen: „Waar is der Gereformeerden God?" Psalm 79 : 10. De Heere heeft in dit opzicht tot ons gesproken, gelijk Hij eens tot troost van Zijn volk sprak: „De Spaanse Assur heeft Mijn volk om niet verdrukt. En nu, wat heb Ik hier te doen? spreekt de Heere, omdat Mijn volk om niet weggenomen is, en die over het heersen het doen huilen, spreekt de Heere, en Mijn Naam, gedurig, de ganse dag gelasterd wordt. Daarom zal Mijn volk, daarom zal het Mijn Naam kennen, dat Ik het Zelf ben Die spreek: Ziet hier ben Ik;" te weten, tot uw hulp en verlossing. Jes. 52. Ja, zelfs de vijanden moesten dit bekennen, en getuigen: „De Heere heeft grote dingen aan dezen gedaan." Psalm 126 : 2. En wederom: „Welk volk is er, dat de goden zo nabij zijn, als de Heere dit volk is, zo dikwijls als zij Hem aanroepen." Deut. 4 : 7. Waarlijk, de Heere heeft duizenden van onze vijanden overtuigd, dat Hij ons met Zijn hulp nabij was, zoals ons vroeger uit hun eigen spreekwoorden gebleken is. Ja, de

gehele wereld als het ware, heeft dit kunnen bemerken; zelfs van de Turken wordt verhaald, dat zij er over verwonderd en verbaasd waren, dat dit kleine land zolang oorlog kon voeren tegen zulk een groot en machtig Potentaat, als de Koning van Spanje was; daar zij meenden, dat dit niet dan met vleselijke middelen en machtige heirlegers te doen was. Zie Udemans, Koopmans Roer, fol. 184.
De verstandigen onder hen moesten bekennen, dat de hand des Allerhoogsten hier zichtbaar werkte, en dat het door niets anders, dan door de kracht van God geschied is, dat wij zulk een machtige vijand konden weerstand bieden.
Van de Turkse Keizer Amurath, Zoon van Zelym, die volgens het getuigenis van Calvisius, in zijn Chronologie, van 1574-1595 regeerde, wordt verteld, dat hij hierover eens met ernst nadacht, en naar de oorzaak hiervan zocht, doch hierover bedwelmd werd; en na een gehele nacht over deze zaak gepeinsd te hebben, liet hij 's morgens zijn stadhouders of grote heren bij zich roepen, en verzocht hun oordeel over deze zaak, zeggende, dat hij er graag eens de reden van wilde kennen, hoe het toch mogelijk was, dat zulk een klein land, als Holland en Zeeland (zoals het hem op de landkaarten aangewezen werd) zulk een machtig Koning, als de Koning van Spanje, die zoveel koninkrijken, hertogdommen, macht en grote rijkdommen had, weerstand kon bieden en zijn geweld weerstaan. De heren deze vraag van de Keizer of de grote heer horende, werden verlegen, daar zij niet wisten wat zij antwoorden zouden; zodat zij als verstomd waren en geen reden van enig belang konden bijbrengen. Doch, om dit onderwerp te ontwijken, beriepen zij zich op de Gezant van Venetië, als een persoon die van deze dingen meer kennis had, en zijn Majesteit beter en klaarder onderricht hierin zou kunnen geven.
Wat gebeurt er? Men vindt goed deze te ontbieden. Voor de Keizer verschenen, stond hij, gelijk de geschiedenis meldt, evenals de anderen zeer verlegen, toen hem de bovengemelde vraag gedaan werd. Om evenwel iets te zeggen, zei hij, dat zijn gevoelen was, dat de hulp en bijstand van de Koningin van Engeland aan deze landen, hen ten zeerste aanmoedigden. Doch hiermee was de Keizer geenszins tevreden, zeggende: „Och, deze vrouw heeft zelf in haar rijk genoeg te doen, en haar sobere hulp kan 's Konings macht in het minst niet krenken.”
De Gezant ging verder, en zei: dat Frankrijk veel bijstand bood. „Och,” zei zijne Majesteit „dat rijk blaakt in burgerkrijg en openbare oorlogsvlam, en heeft in zijn eigen land werk genoeg.”
De Gezant ging voort, en zei: dat deze landen sterke vestingen en steden hadden, die van rivieren omringd waren. „Dit is het ook niet, antwoordde de Keizer. „Want de Koning van Spanje is zo machtig en volkrijk, dat hij deze rivieren wel met mensenvlees zou dammen, en zichzelf een brug maken om daarover veilig te lopen.”
Toen er vervolgens geen andere redenen aangevoerd werden, die hem konden voldoen, sprak hij tenslotte: „Wil ik U, mijne heren! mijn oordeel over deze zaak eens mededelen: „Het is God, het is God,” riep hij uit, met zijn hand naar de hemel wijzende, „Die deze landen behoudt, anders was het onmogelijk.” Zie Pers, „Ontstelde Leeuw,” in de narede.
Deze geschiedenis, die mij, nadat ik hem gelezen heb gedurig in de gedachte is, en die ik bij alle gelegenheden graag aan anderen vertel, is zeer merkwaardig. Zij dient om de zichtbare hulp van onze God te bewijzen, die zo kennelijk was, dat zelfs ver verwijderde en barbaarse volken van verwondering 's nachts niet rusten konden, en door het onbegrijpelijke dat in deze oorlog plaats had tot de uitroep geperst werden, dat het de God des hemels was, Die ons Zijn bijstand zond. Wat zou deze Vorst niet gedacht en gezegd hebben, indien hij al de wonderdaden Gods geweten had, waardoor de Heere zo klaarblijkelijk voor ons en tegen onze vijanden gestreden heeft?

35. Vernedering van de trots onzer vijanden

Ten vierde.
Dit is van de Heere geschied om onze vijanden in hun overmoed en in hun trotsheid des harten te dempen en te schande te maken. Want hun inbeeldingen waren zodanig, dat men het in Spanje voor zeker hield, dat zij de vijfde en laatste monarchie zouden oprichten; omdat die van Azië in Griekenland, en van daar tot Rome gekomen was, en dat er nu nog over was dat deze van de Romeinen tot de Spanjaarden kwamen. Zie Thuan., lib. 133. Zij durfden voorgeven, dat geen macht de hunne gelijk was; die zo dikwijls als zij de wapenen gebruiken, Frankrijk overweldigen, de vorsten van Duitsland in triomf omvoeren, en de Turk doen vluchten. Zo groot was de trotsheid van de Hertog van Alva of Duc d'Alva, dat van hem gezegd wordt, dat hij in de Raad des Konings, sprekende van de Nederlanders, zou gezegd hebben, dat het een hoop huis en handwerkslieden waren uit stad en winkels opgestommeld, opgeraapt gelijk hun wapenen, wuft en onwetende van verstand te houden, noch oren, noch ogen hebbende om het balderen van een groet bussen, om het enteren van een verband spiesen in te wachten. Hooft, lib. 4, op het jaar 1567.
Toen ook de Prinses van Parma hem raadde met zijn heirkracht niet af te komen, waarmee hij in aantocht was, opdat geen nieuwe moeilijkheden mochten veroorzaakt worden, zei hij: „Ik heb weleer een volk van ijzer getemd, en zal ik nu geen volk van boter kunnen temmen?” Ook zou hij, zoals hij roemde, Nederland dwingen zijn wil te doen, al zou het gehele land verloren gaan; en dat, zoals van Meteren verhaald, op het jaar 1571, eerder de zon en de maan hun licht zouden verliezen, als dat hij zou nalaten de Tiende Penning te eisen. Volgens Hooft, in zijn 5e boek, op het jaar 1568, had hij naar Spanje geschreven, dat hij het goud een arm dik zou doen vloeien. Volgens Bor, in zijn 6e boek, fol. 341, dreigde hij ook in zijn pardonbrieven, dat, indien de landen zich niet aan hem onderwierpen, hij ze zou verwoesten, dat er geen overblijfsels van te zien waren, en hij ze tot de wortel zou uitroeien. Bor meldt in hetzelfde boek, fol. 340, dat de Staten van Holland in hun brief aan de Staten-Generaal, de 12e Sept. 1573 te Delft geschreven, getuigen, dat toen hij in 1572 geld tot de oorlog van hen verzocht, de stoutheid beging vast te bepalen, dat hij in zes weken of uiterlijk in twee maanden al zijn vijanden uit Nederland zou verdreven hebben. Zo meende deze moedige dwingeland alles in zijn geweld en in zijn macht te hebben. Daarom had hij in 1568, gelijk vroeger reeds verteld is, Nederland, als onder zijn voeten liggende, laten afbeelden. Maar ziet, toen de trots van onze moedige vijand op het hoogst was; toen zijn hart zó was opgezwollen, dat hij meende boven de wolken te klimmen en de Allerhoogste gelijk te worden; toen hij zich inbeeldde, dat het zo onmogelijk was zijn hand te ontgaan, als de sterren des hemels te bereiken; toen hij met de hoogmoedige Koning Farao sprak: „Ik zal vervolgen, ik zal achterhalen, ik zal den buit uitdelen, mijne ziel zal van hen vervuld worden, ik zal mijn zwaard uittrekken, mijn hand zal van hen vervuld worden, al ware schoon de Heere daar,” en met die trotse Nebucadnézar, Dan. 3 : 15: Wie is die God, Die uit mijn hand verlossen zou?" Toen, toen heeft de Heere, Die zich verkwikt door de verwoesting over een sterke," Amos 5 : 9, hem van de hoogte afgestoten, en tot de hel toe vernederd; zodat hij met schaamte en schande, als met een kleed, is overdekt geworden. Niets kwelde hem meer dan wanneer hij zich grote overwinningen en gouden bergen beloofde, hij juist dan zijn hoofd stiet en als in het zand geworpen werd; dat juist dan de dochter Sions hem bespotte, beschimpte en het hoofd over hem schudde.

Toen Sanherib eens in het land Israëls viel, liet de Heere hem eerst, al overwinnende voortgaan; hij nam de ene stad na de andere in, tot dat hij in het hart van het land was doorgedrongen. Eindelijk eiste hij trots door zijn veldheer Jeruzalem op, en gaf voor, dat zelfs de God van Israël hen niet uit Zijn hand verlossen kon; lasterende zo de heilige Naam van God. Maar, toen zijn trots en zijn macht op het hoogst waren, legde de Heere hem een gebit in de mond en een ring in de neus; doodde in één nacht 185.000 van zijn manschappen, deed hem met schande uit het Joodse land trekken naar zijn eigen land, alwaar hij door zijn zonen vermoord werd.
De trotse Goliath werd niet verslagen, voor hij, en met hem de Filistijnen, het Israël Gods beschimpt en veracht had. Zo liet ook onze God onze vijanden toe alles te overstromen, in het hart van ons land door te dringen, onze rivieren over te trekken, onze voorname sterkten te overweldigen, opdat Hij hem met des te meer schande, schade en verwarring zou doen wijken of in onze handen vallen; gelijk vroeger gezien is. Kortom, hij die zijn hart stelde als Gods hart, is op de aarde henen geworpen, ja tot as op de aarde gemaakt voor de ogen van allen die hem zagen, en in het bijzonder voor de koningen en groten der aarde; opdat zulke grote en waterrijke bomen zich niet zouden verheffen, noch op zichzelf staan. Ezech. 28 : 17, 18. en 31 : 14.

36. De nietigheid der afgoden, ook gebleken in de beeldenstorm

Ten vijfde.
De Heere heeft al deze wonderen, ons ten goede, gewerkt, om te tonen dat de afgoden van onze vijanden ijdelheid, en hun beelden enkel niet waren, hoewel zij zich nochtans op deze verlieten, ter bescherming toevertrouwden, in de nood de toevlucht namen, de eer van hun overwinningen toeschreven, en daarvoor dankten. Ieder land, ja iedere stad had zijn bijzondere beelden en heiligen verkoren, om door deze bewaard te worden. St. Jakob was de beschermer van Spanje, St. Dionysius en St. Michel van Frankrijk, St. Maarten van Duitsland, St. Stanislaus van Polen, St. Servaas van Maastricht, St. Maria van Antwerpen, de drie zogenaamde Paapse Koningen van Keulen, Petrus en Paulus van Rome, St. Maria en St. Jan van den Bosch, enz.
Zij handelde hierin naar de wijze der heidenen, die in bijzondere landen en steden, bijzondere afgoden tot hun beschermers hadden, „Dii tutelares” of Beschermgoden genoemd. Zo hadden de Egyptenaren Isis, de Romeinen Jupiter, de Troyanen, alsook die van Athene Minerva, die van Rhodus de zon, die van Paphos Venus enz. De Heidenen betrouwden hun landen en steden aan de beschermgoden, en meenden dat geen landen of steden konden overwonnen worden, of deze beschermgoden moesten zulk een land of een stad verlaten hebben, waartoe zij dan ook vooraf verzocht werden. Wanneer de Romeinen een stad belegerden, maakten zij gebruik van zeker formulier, waarin de aanspraken en gebeden vervat waren, waarmee zij die goden dit moesten verzoeken, gelijk men bij Macrobius lezen kan. De Troyanen meenden, dat hun stad niet overwonnen kon worden, zolang zij het beeld van Pallas of Minerva bij zich hadden, hetwelk zij Palladium noemden; van daar dat Ulysses en Diomedes het met list en geweld uit Troye namen, nadat zij de bewaarders omgebracht hadden. Zoals de geschiedenissen of fabelen melden, werd de stad daarop overwonnen. Men ziet hieruit, hoe de heidenen zich op hun beelden en afgoden verlieten.
Vroeger hebben wij verteld hoe onmogelijk het de Roomsen toescheen, dat 's Hertogenbosch door ons zou overwonnen worden. Doch waarop steunden zij? Dit toonden hun stadspoorten voor de ogen der gehele wereld. Zij hadden St. Jan voor hun Patroon of Beschermgod, wiens zilveren beeld zij bij zich hadden; hem betrouwden zij naast Maria de bescherming van hun stad toe en hebben hem daarom aangebeden.

Volgens Soutery, Sene-Boher, pag. 59, lieten zij boven de poort van St. Jan met vergulde letters dit Latijnse vers schrijven:
„Hanc portam, civesque tuos, arasque, feresque, Custodi dilecte Deo, Patrone Joannes."
Dat is:
„Wilt deze poort, uw volk, haer huisen en d'altaren,
Sint Jan, o Stadspatroon, van God bemind, bewaren."

Boven de poort van een nonnenklooster stonden deze woorden: „Hac ne vade via, nisi dicas ave Maria. Dat is:

„Hij zij ook wie hij zij,
En gaat hier niet voorbij,
Of zegt in uw gemoed,
Maria, wees gegroet."

Zij hebben ook gedurende de belegering het beeld van Maria dikwijls met zilveren sleutels omhangen, om haar voor te stellen als de beschermheilige van de stad; het in processies rondgedragen en alle mogelijke eer bewezen, om door haar verlost te worden. Gelijk eertijds het heidense Babel „raasde naar de verschrikkelijke afgoden, en een land was van gesneden beelden, Jer. 50 : 38, evenzo was het met dit Roomse Babel, ten opzichte van hun heiligen, beelden, hun mis of broodgod en velerlei afgoden. Het ging die van den Bosch, zoals de heidenen schrijven van het Palladium of beeld van Troye. Zoals dat in de handen van de vijanden viel, zo is de zilveren St. Jan van deze maagdenstad, 's Hertogenbosch, in de handen en in de macht van deze Staat gevallen. Toen bleek, dat het waarachtig was, hetgeen Augustinus tegen de heidenen zei, in „de Civit. Dei", lib. 1. Cap. 2 en 3: „De beelden bewaren de mensen niet, maar de mensen bewaren de beelden. Waarom worden zij dan gediend en geëerd? Opdat zij het land en de burgers zouden bewaren, die hun bewaarders niet kunnen bewaren? En wederom, zulke goden te dienen, die overwonnen worden, als waren die onze voorstanders en beschermers, wat is dat anders, dan dat men zich niet houdt aan de goede God, maar aan de boze duivelen?" Hier is het Roomse Babel overkomen, wat eens omtrent het heidense in zijn ondergang plaats had: „Een ieder mens is onvernuftig geworden, zodat hij geen wetenschap heeft; een ieder goudsmid is beschaamd over het gesneden beeld, want zijn gegoten beeld is leugen, en daar is geen geest in hen. IJdelheid zijn ze, een werk van verleidingen, ter tijd hunner bezoeking zullen zij vergaan. Jakobs deel is niet gelijk die, want Hij is de Formeerder van alles, en Israël is de roede van Zijn erfenis, Heere der heirscharen is Zijn Naam." Jer. 51 : 17, 18, 19. En is waarachtig bevonden, hetgeen geschreven staat, „hun werken zijn een nietig ding, hun gegoten beelden zijn wind en een ijdel ding." Zodat hier de wens van Gods gemeente vervuld is, Psalm 97 : 7: „Beschaamd moeten wezen allen, die de beelden dienen, die zich op afgoden beroemen. Buigt u neder voor Hem, alle gij goden."

Van dit doel en oogmerk van onze God was al in het begin der Nederlandse beroerten een wonderlijk voorteken op te merken in de **beeldenstorm,** die in de steden en vlekken van Nederland plaats had. In de kerken, kapellen en kloosters werden alle beelden, schilderijen en sieraden neergeworpen; waarin zoals wij eerder zeiden, duidelijk de vinger van God te bespeuren was. Want waarlijk, zo er iets opmerkelijks in de zaken van Nederland geschied is, is het deze beeldstormerij; die niet om één oorzaak, maar om veel oorzaken wonderlijk is, zodat daarin veel wonderen kunnen

worden opgemerkt.

(1) Het eerste wonder is, dat deze beeldenstorm zo snel zijn voortgang had, dat hij, gelijk Hooft schrijft, in zijn 3e boek, als een bliksem door de Nederlanden is voortgevlogen; want in drie dagen tijd, waren meer dan 400 kerken geplunderd. Zij was niet maar als een besmetting, die langzamerhand het lichaam verderft, maar, gelijk de Jezuïet Strada schrijft, *als een aardbeving, die alles tegelijk verslindt.*
Ja, zij is zo snel en met zulk een ijver en woede ten uitvoer gebracht, zegt Bor, in zijn 2e boek, op het jaar 1566, „dat men eer vernam, dat het geschied was, dan wie het gedaan had." En, gelijk het afwerpen der beelden in zoveel plaatsen zo snel is voortgevlogen, is het ook alleszins zeer vaardig en snel ten uitvoer gebracht. Strada vertelt, dat in de grote kerk te Antwerpen alle beelden en altaren waren afgebroken, toen ternauwernood 100 mensen, van 's avonds tot 's middernachts bezig geweest waren, hoewel de kerk vol met beelden was, en wel 70 altaren bevatte. Vervolgens gingen zij, naar het getuigenis van Van Meteren, naar de Minnebroeders of Franciscanen te St. Clare, St. Jakob, St. Andries, St. Joris, St. Michiel, te Peter Pots, in de Borgt, te Fakens, te Witzusters, te Zwartzusters, te Derde Orde, te Nonnen, te Bogaarden, te Prekaars, en alom alle kerken en kapellen der stad door, „en hadden het meeste al omver geworpen in al de genoemde plaatsen, vóór het 's morgens dag was." Evenzo ging het in andere steden. Lydius vertelt, in „Glorios. Belg.," pag. 36, dat de bouwmeesters openlijk bekenden, dat, al waren zij daaraan met 50 flinke werklieden bezig geweest, zij in geen acht dagen ten uitvoer hadden kunnen brengen, wat weinige jongens en kinderen in één dag of uiterlijk in twee dagen verricht hadden.

(2) Het tweede wonder is, dat, hoewel dit afbreken van beelden en altaren door een deel jongens, vrouwen en kinderen, en een deel arm ongeacht volk geschiedde, daartegen echter door de Regenten niets gedaan werd; maar dat zij het evenals de roomse en Gereformeerde burgerij, stilzwijgend aanzagen. Beide partijen waren even bekommerd; de roomsen vreesden dat het hen gelden zou, de Gereformeerden waren bevreesd, dat men het hun ten laste zou leggen en hen zou aanvallen, gelijk Emanuel van Meteren verhaalt.

(3) Het derde wonder is, dat niemand bij het beeldenbreken bezeerd of gekwetst is, hoewel de kerken vol liepen, sommige beelden geheel of met stukken van hoge plaatsen afgeworpen werden, en zoveel houten en stenen door de kerken geslingerd werden; en dat nog wel bij nacht. De Jezuïet Strada was er verbaasd over. Lib. 5, de Bello Belgium. „Dit is," zegt Van Meteren, in zijn 2e boek, op het jaar 1566, „alle omstandigheden in aanmerking nemende, een groot en wonderlijk werk; want nergens kende men iemand van de daders, niemand hoorde men later zich daarover beroemen, geen gevecht of twist viel onder hen voor, ook niemand werd gekwetst, hetgeen boven alles te verwonderen is, omdat het nacht was, en zovele stenen, houten en andere bouwstoffen gebroken werden."

(4) Het vierde wonder, dat J. Lydius, in „Gloriose Belgium," pag. 39, bijna voor een wonder houdt, is, dat niemand hierom door de regering gestraft werd, daar men anders in het pausdom, degenen die een beeld de neus afgehouwen had, de verschrikkelijkste straffen deed ondergaan, die men uitdenken kon. Met recht mag de genoemde schrijver dit zeggen, want men heeft zelfs hen ten vure verwezen die beelden, welke zij, gemaakt hadden om hun brood te winnen, en die in hun huizen waren, maar enigszins durfden te breken. In het algemeen Martelaarsboek, op het jaar 1545, leest men, dat te St. Lucas in Spanje, een zeker beeldhouwer, met name Rochus, een Brabander, verbrand is, omdat hij een beeld van Maria, waarvoor een

geloofsrechter of inquisiteur geld bood, slechts een weinig kwetste. 't Is waar, dat te Antwerpen enige beeldstormers gestraft zijn, maar dit had plaats, toen zij ten tweeden male de beelden gebroken hadden, gelijk Lydius wel aanmerkt. Indien nu de oorzaak daarvan is, dat men geen van die beeldenbrekers kende, zoals Van Meteren schrijft, dan is dit niet minder wonderlijk.

(5) Het vijfde wonder is, dat zelfs de roomsen in de beeldenstorm de hand hadden. Volgens Bor, in zijn 3e boek, fol. 123, bevond men onder hen, die te Antwerpen voor de tweede maal zich verstoutten de beelden af te breken, bij de zes personen die daarom opgehangen werden, vier roomsen, waaronder een edelman, die anderen daartoe opgehitst hadden. Naar het getuigenis van Van Meteren hebben de roomse regenten te Lier en in vele andere plaatsen in Brabant, het hunne er aan toegebracht om de beelden uit de kerken te helpen wegnemen. In Den Haag zonden die van de Regering en het Hof hun dienaars en timmerlieden om de beeldstormers de hand te lenen. Ja, wat meer is, zelfs geestelijke personen deden hier en daar hetzelfde, zo te Amsterdam, Delft en elders, zoals men bij Bor en anderen lezen kan. Men hield het er voor, dat de geestelijken hier en daar de beelden hebben afgebroken, opdat zij dit de Gereformeerden ten laste zouden leggen. Zie Lydius, „Gloriosum Belgium," pag. 34. Van Meteren zegt, in zijn 2e boek, op het jaar 1566, fol. 44, dat de Gereformeerden daarom voor God betuigden, dat men de beelden zonder hun wil en hun toestemming gebroken had, en hoewel de afgoderij dit wel verdiende, hadden zij een mishagen in de wijze van uitvoering. In het 3e boek van Bor, fol. 66, vindt men, dat de Gereformeerden in het verzoekschrift de koning toegezonden, zeggen, dat de predikanten de beeldenstorm, zoveel zij konden, hadden zoeken tegen te gaan; dat de regering die ook, door de schrik bevangen, niet verhinderd, maar toegelaten hadden; waardoor sommigen, menende dat het geoorloofd, toegelaten, ja geboden was, ook aan het breken van de beelden begonnen waren.

Een historieschrijver J. H. die in deze tijd leefde, schrijft hiervan aldus: „Men gaf de predikanten de schuld van de beeldenstorm, maar ik heb gehoord, dat de predikanten het volk baden de beelden niet af te smijten, zeggende, dat zij wel van zelf zouden vallen en weggedaan worden."

Opmerkenswaardig is het volgende, wat hij er bijvoegt over de schrik der geestelijken: „De pastoors en monniken, van welke soort ook; ook alle nonnen, zusters en bagijnen gingen op de vlucht; niet één zag men er in hun woning. Nochtans was er niemand, die hun leed deed, of iemand die hun leed zocht te doen."

Vooral is de Apologie der Gereformeerden, uitgekomen in het jaar 1567, merkwaardig. Men kan die lezen bij Bor, op het einde van zijn 3e boek. De Gereformeerden spreken daar aldus: „Aangaande het breken der beelden, kan men niemand beschuldigen, dan die daartoe raad geven, en het volbracht hebben; door de kinderen en jongens op de straten is het voleind. Men heeft bevonden, dat de pastoors zelf dat eerst hebben uitgevonden en uitgedacht, om die van de ware godsdienst, daardoor als rebellen te kunnen beschuldigen en belasteren bij de regering." (De roomse priesters zelf hebben hier en daar de beelden verbroken, en daarna het gerucht Uitgestrooid, dat de ketters het gedaan hadden, om het volk tot een opstand en tot moord van de ketters aan te zetten. A. Polan. Syntag. lib. 8.) Zij zeggen, „dat het breken der beelden wel recht is, maar bekennen, dat dit op bevel en op gezag van de overheid behoorde geschied te zijn. Maar het schijnt, dat God door een verborgen oordeel en op een buitengewone wijze die grove en schrikkelijke afgoderij der beelden heeft willen straffen, om de wijsheid der

mensen te schande te maken, daar Hij een deel arm en ongeacht volk, ja, slechts een klein aantal vrouwen en kinderen, zonder macht of aanzien verwekte, waardoor, in acht dagen tijd, meest alle houten en stenen beelden in de Nederlanden zijn afgebroken en in stukken geslagen, zonder enige tegenstand te ontmoeten en tot verbazing van al de regeringen."

Al deze dingen zijn in dit wonder van de beeldenstorm heel opmerkelijk. Onze God toonde hierin de nietigheid der afgoden en der beelden, waarvan vele roomsen meenden, dat zij zichzelf konden bewaren voor hen, die hen zouden willen schenden. Zie Hotting. „Histor. Eccl." tom. 5, pag. 235.

(6) Verder is deze beeldenstorm een wonderteken geweest en een voorteken van aanstaande veranderingen, en hoe snel en onverwachts de waarheid in deze landen zou doorbreken, en de afgoden zouden moeten wijken. Zoals ook het breken der beelden een voorloper geweest is van de Hervorming in Schotland. Letus in Compend. Hist. Universel. pag. 563. Daar Gods Woord op de kandelaar gezet wordt, en zijn licht en kracht vertoont, daar moeten de afgoden en afgodische beelden vallen. Men vertelt, dat, toen Koningin Maria enige gebroken beelden in Engeland liet herstellen, een oude vrouw tot de werkmeester zei: „Zijt gij niet dwaas, dat gij de neuzen vermaakt van de beelden, die spoedig hun hoofden zullen verliezen?"

Kort daarna geschiedde dit ook onder Koningin Elizabeth. Zoals het pausdom door het maken van de beelden zijn wasdom verkreeg, en de Kerk door velerlei bijgelovigheid en goddeloosheid is verdorven, gelijk de Godgeleerden wel aanmerken, Plessaeus in histor. Papatus, pag. 512. Jac. Usserius de Eccl. Success. et statu. Cap. 1 Sect. 27; zo is ook door het verbreken der beelden, de val daarvan afgebeeld en verhaast. Zo leest men in de geschiedenissen, dat ten tijde van Luther, binnen Rome, het beeld van Christus door een bliksemstraal uit de schoot van een Mariabeeld geworpen is; „waardoor ik meen," zegt een geschiedschrijver, „dat God wilde te kennen geven, dat de afgodische beeldendienst door de zuivere prediking van Gods Woord, binnen een korte tijd zou worden uitgeroeid." Osiand. Centur. 16, ad annum 1517.

37. Bijzondere wreedheid van de vijand gewroken

Ten zesde.

De Heere heeft het gedaan om de bloeddorstigheid, en ongehoorde barbaarse wreedheid, waarmee zij het bloed van onze vaderen als water vergoten hebben, en om de allerverschrikkelijkste martelingen waarmee zij zich, voor tijdverdrijf, bezig hielden; zonder dat wij nog spreken van hun schandelijke en vervloekte onkuisheid enz. Bijzonder dient hier gedacht te worden aan hetgeen Hooft, aan het einde van zijn 8e boek getuigt van de verrichtingen van Alva en de Spanjaarden. „Van wreedheid," zegt hij, „die snoodste, niet alleen der menselijke, maar ook der helse boosheden, was zijn hart zo vol, dat hij zich beroemde, een grote menigte van meest onschuldige lieden met voorbedachten rade en bij vonnis te hebben omgebracht."

Men leest daar ook vele voorbeelden van uitgezochte en spitsvondige felheid, te werk gesteld in het martelen der ellendigen of plagen der verdrukten en weerlozen. Een Gents edelman, Anthonius Uytenhove, heeft hij om het geloof levend laten braden; doende hem tot tijdverdrijf voor de Spanjaarden aan een lange keten, in een ring van vuur om de paal lopen, totdat zulk een pijnlijke en langzame dood zijn lijfwachten tot medelijden bewoog, en hij met hun hellebaarden, tegen de wil van de hertog, gedood

werd. Woedende tot in het ingewand van de aarde toe, liet hij de lijken uit de graven opdelven, en op het galgenveld slepen. Door roof, moord, vrouwen en maagdenverkrachting, zowel in de steden als op het platteland bedreven, in het geheel niet of op een belachelijke wijze te straffen, gaf hij de moedwil van zijn soldaten zodanig voedsel, dat zij het slechts voor spel rekenden, met gekochte goederen, zonder betalen de winkels te verlaten; vrouwen en dochters onder de ogen van hun mannen en ouders te schenden; minderjarige meisjes en andere, door gehele vendels te misbruiken, en zo hun gezondheid te vernietigen, hen het leven te benemen, of tot die vertwijfeling te brengen, dat zij zichzelf om het leven brachten; kinderen uit 's moeders buik, en vervolgens aan stukken te scheuren; mensen met weinig vuur en gloeiende tangen tot stervens toe te pijnigen, ja levend te villen, en het vel op hun trommels te spannen. Volgens Hooft, in zijn 10e boek, pag. 424, werden te Oudewater de vrouwen en maagden voor drie of vier rijksdaalders verkocht.
Waarlijk, allemaal gruwelen, die alle begrip te boven gaan, indien men in hun eigen geschiedboeken niet geschreven vond, dat zij hetzelfde aan de eenvoudige West-Indianen gedaan hadden. Deze tirannen behandelden ons als de wrede Babyloniërs vroeger neet het volk des Heeren deden. Joël 3 : 6. Het is opmerkenswaardig, dat hun verwoedheid zulk een indruk op de harten der mensen maakte, dat er waren, die kozen zichzelf door water en vuur om te brengen, (hoewel dit verschrikkelijk is) liever, dan zich in de handen van deze onmenselijke en wrede vijanden over te geven; zoals geschiedde door de zoon van Jan van Imbize, een Gentenaar; Jakob Bloemaert, Willem de Graaf, Antonis Rijne en andere hoplieden. Zie Hooft, in zijn 7e boek, pag. 266.

In de belegering van Haarlem liet zeker Fransman, Borderus genaamd, vrezende de toorn van de Spanjaarden, zich door zijn knecht met een pistool doorschieten, om zo tegelijk van het leven en van de vijand bevrijd te zijn. Zie Hoornbeek, in Parte I. Theolog. Pract. lib. 3. Cap. 1. Hierop kan men van toepassing maken, Jer. 8 : 3, dat zij „de dood verkozen boven het leven," om door de wrede Spaanse beulen, niet erger dan de dood te moeten lijden.
Om zulke en dergelijke boosheden en gruwelen van deze wrede mensen heeft ook onze God Zijn hand uitgestrekt tegen onze haters; want Hij is een God, die de wreedheden haat, en die ook met verschrikkelijke plagen gewoon is te straffen. Jes. 47 : 6, 11. Amos 1 : 3. Wat meer is, wij zien, dat zelfs de wreedheden, die de heidenen jegens elkaar bedreven, door de Heere met grote wraak bedreigd wordt. Jer. 51 : 25, 29. Amos 2 : 1, 2. „Omdat zij dan het bloed der heiligen en der profeten vergoten hebben, zo heeft hun de Heere bloed te drinken gegeven, want zij zijn het waardig geweest;" zoals van het roomse beest en zijn dienaren geprofeteerd is. Openb. 16: 6.

De Heere heeft onze gerechtigheid voortgebracht en onze twist getwist, om te Sion te verkondigen de wraak Zijns tempels: want de Heere is een God der vergelding. Bijzonder opmerkelijk is in dit opzicht de ellendige uitgang van Filips II, Koning van Spanje. Want, zoals de Heere, onze God wel gewoon is de tirannen voorbeeldig te straffen, zoals te zien is in Farao, Saul, Achab, Izebel, Haman, Herodes, Nero, Caligula, Maxentius, Valerianus, Julianus enz., zo heeft Hij bijzonder deze tiran, tegen wie het bloed van Nederland riep, tot een spiegel voor anderen, als op het rad van Zijn oordelen willen zetten, en aan de ketenen van Zijn toorn willen hangen. Want wat hem overkomen is, kon men zelfs vernemen uit de mond van onze vijanden.
Zekere meester Jan Boucher, heeft de 26^{e} oktober 1598 te Doornik een redevoering gehouden tot lof des Konings, die hij later te Antwerpen uitgegeven heeft, en die,

volgens Emanuel Van Meteren, in zijn 20e boek, op last van de Geheime Raad van Brussel is gedrukt. Waarin hij, sprekende van de ziekte en ellende van deze tiran, die in zijn ogen als een martelaar schijnt geleden te hebben, als volgt spreekt: „Er was aan zijn hele lichaam geen plaats waar hij zonder pijn was, dan alleen op zijn schouders. Hij kon zich noch reppen noch roeren: hij was vol fistels, van de zolen van zijn voeten tot aan de okselen; had er zeven aan twee vingers van zijn rechterhand, die gedurig van etter vloeiden; en hij kon niet lijden, dat men hem ergens aanraakte of aanroerde; dit duurde een geheel jaar lang. Zes jaar lang is hij in zijn leden en uiterste delen van zijn lichaam door de jicht gepijnigd geweest. Bovendien had hij een hectica of verterende koorts, die in een derdedaagse en dubbele derdedaagse overging, die in twee jaar tijd zijn ledematen verteerde en de edelste delen van zijn lichaam uitdroogde. Nog had hij buikloop en het rood melisoen, dat op het laatst van zijn leven zo hevig was, dat men hem in geen 22 dagen kon reinigen, ja dat men geen schone lakens onder zijn lichaam kon brengen. Deze plaag ontstelde de maag zozeer, dat zij een onlesbare dorst veroorzaakte. Hij had gedurig hevige pijn in het hoofd, inzonderheid in de ogen, die zijn oorsprong vond in de stank van zijn bed en uit de kwade dampen, die hem in de hersenen klommen, waardoor ook zijn adem zeer stinkend is geworden. Zijn lichaam was vol scherpe vochten, die hem zo beten en knepen, dat hij dag noch nacht rusten kon. Maar inzonderheid leed hij verschrikkelijke pijn aan een wrede etterbuil aan zijn knie. Ook had hij onverdragelijke steken in zijn leden en lendenen, vanwege de kwade vochten en stoffen, die men met geen geneesmiddelen verdrijven kon; waarom men zijn zweren heeft moeten openen, waaruit, toen zij geopend waren dagelijks vele luizen te voorschijn kwamen en wel twee schotels etter liep, wat zo lelijk stonk, dat niemand het bij hem kon uithouden."
Dit getuigenis is zoveel temeer aannemelijk, omdat het door een vijand van Gods Kerk, en een vriend van deze tiran gegeven is.
Deze luisziekte heeft hij gemeen gehad met Herodes Ascalonita, den gruwelijke kindermoorder; met Herodes Agrippa, Hand. 12 : 23, met Masciminus, Nestorius en andere vijanden van Gods kerk. Euseb. lib. 8, cap. 28. Niceph. lib. 14, cap. 36.

> (Gregorius XIV, als rooms paus de eerste, die Hendrik van Bourbon, later koning van Frankrijk, in de ban gedaan heeft, is in een ziekte gevallen, waarbij hij door ongedierte verteerd werd; en nadat het vlees overal van zijn lichaam weggeslonken was, heeft hij onder ongelooflijke zwakte de adem uitgeblazen. Will. Monuma de Statu. Eccl. lib. 2, cap. 15)

Van Reijd, in zijn 15e boek, op het jaar 1598, van Filips II sprekende, zegt: „Zijn vrienden verzwegen meest de luisziekte, wellicht om der schande wil, en schreven het toe aan de vuilheid van het onveranderde lijnwaad, alsof daaruit de wormen gegroeid waren, doch enigen bekenden ronduit, dat zij als een zwerm uit het vlees en uit de zweren gekropen waren."
Men vertelt van Filips II, dat hij in deze grote nood, en onder deze drukkende hand Gods tot zijn zoon dit zou gesproken hebben: „Zie aan, wat is de hoogheid van de wereld? Zie aan, dit meer van ellende;" alsook, dat hij gewenst zou hebben, dat hij nooit Koning, maar de allerminste schaapherder in Spanje geboren was, of dat hij bij zijn geboorte meteen in zijn kindsheid gestorven was. Petrus Matth. in Hist. Hend. IV, lib.1. Narrat. 4.
Van dergelijke ellende en oordelen Gods over deze Koning kan men ook lezen Emanuel van Meteren en anderen, op het jaar 1598. Van Reijd vergelijkt, in zijn 15e boek zeer juist het bedrijf, de wreedheid en de dood van deze tiran, bij Koning Herodes en diens einde.

Met welke verschrikkelijke tormenten de Aartshertog Albertus, die Anneke Uytenhoven om haar geloof zo wreedaardig levend liet begraven, zijn leven heeft moeten eindigen, kan nagezien worden in de „Kerkelijke Historie", van G. Hornius, pag. 455.

Zeer opmerkenswaard is hetgeen in de Historiën van Nederland (Emanuel van Meteren, op het 1577 en 1588) beschreven is van Marten Huttyn, die ten tijde van Alva, inquisiteur of geloofsrechter was ,alsook van Jakob Hessel, lid van de Bloedraad. De eerste werd door zijn eigen klerk aangeklaagd, wegens valse getuigen die hij had voortgebracht, waardoor hij velen, vooral rijke lieden, om het leven had gebracht; waarover hij, na voorafgegane bekentenis, ter dood veroordeeld werd.
Van de andere wordt verteld, dat hij in de Raad gewoonlijk sliep als men over leven of dood van de ellendige Nederlanders aan het beraadslagen was, en als men hem wakker maakte om zijn mening uit te spreken, zo sprak hij slechts: „Ad patibulum," dat is: „Naar de galg;" waarmee hij wilde zeggen, dat zulk een, wiens zaken hij niet eens overwogen had, opgehangen moest worden; alsof mensen te doden slechts een kleinigheid was. Volgens Hooft, in zijn 14e boek, had zijn vrouw hem daarover eens gezegd: „Gij hebt dat hangen zoveel in de mond, God verhoede, dat het jezelf niet eens overkome;" welke woorden een profetie schijnen geweest te zijn, want deze Hessel werd daarna buiten Gent, zonder proces of rechtsvordering, aan een boom opgehangen.
Van Jan Escevedo, secretaris van Don Juan, leest men, dat hij de Koning geraden had, de ziekte van Nederland door vuur en zwaard te genezen. Maar God heeft naar Zijn rechtvaardig oordeel de zaken zo doen lopen, dat de Koning van Spanje daarna last gaf, toen hij door Don Juan naar Spanje gezonden was, om hem om het leven te brengen. Vandaar, dat hij, 's avonds naar huis gaande, door vijf of zes gehuurde personen is omsingeld en doodgestoken; „zodat," zoals Bor wel zegt in zijn 12e boek, „deze dokter aan dezelfde pillen is gestorven, die hij anderen wilde ingeven."
In 1568 was iets dergelijks geschied met zekere Spellet die vele onschuldigen om het leven had gebracht. Alva liet hem ophangen, met zijn boeverijen en zijn vonnis op de borst gehecht.
Pers vertelt in zijn „Ontstelde Leeuw," pag. 242, dat Mr. Elbert Huik, pastoor te Alkmaar, geboren te Amsterdam, vol woede tegen de Gereformeerden was, zodat hun leraars op vele plaatsen moesten vluchten, en de gemeenten, inzonderheid te Alkmaar en te Leiden, werden vervolgd. Doch hij werd door de Heere geslagen in zijn verstand en met dolheid gestraft, zodat hij, na wel 25 jaren te Amsterdam in het dolhuis gezeten te hebben, aldaar is gestorven. Zo heeft de Heere onze vijanden in het algemeen, en velen van hen in het bijzonder, hun boosheid, als door de wet der vergelding op hen doen weerkeren, en hun wreedheid en bloedgierigheid door hun verderfelijke en schandelijke ondergang gewroken.

38. Trouweloosheid en meinedigheid bestraft

Ten zevende.
De Heere, onze God heeft die snode trouweloosheid, verfoeielijke geveinsdheid en gruwelijke meinedigheid van onze vijanden willen wreken; welke ondeugden zodanig in hun handelingen openbaar werden, dat onze Vaderen Spanje terecht voor een school van helse streken mochten aanzien. Waarom ook Prins Willem, in zijn Apologie, pag. 27, 52 en 57, de Koning van Spanje van vele gruwelen, zoals

bloedschande, wreedheid enz. beschuldigt, en hem inzonderheid zijn meinedigheid verwijt met deze woorden: „dat er ter wereld geen soort van geveinsdheid, verraderij en meinedigheid is, die bij de Spanjaarden niet in 't werk gesteld is; dat zij geen zwarigheid maakten met hun eed en hun beloften te spotten; ja, dat er nooit wreder tiran is gevonden geweest, die met minder schaamte zijn gezworen eed en trouw verbroken heeft, dan Filips II, Koning van Spanje."
Dit alles is terecht door de Prins gezegd, omdat dit overvloedig in het verbreken van de rechten des lands, die hij bezworen had, te handhaven, gebleken is; alsook in het verbreken van de godsdienstvrede, met de Prinses van Parma gesloten, die schandelijk door haar verbroken is; wat, naar het getuigenis van Hooft, in zijn 3e en 12e boek, pag. 500 en 508, door sommigen gehouden is als een toetssteen der rechtvaardigheid van de wapenen, sedert die tijd, tegen de Koning opgevat.
Ook werd de Pacificatie van Gent, door Don Juan bezworen, verbroken.
De Markies van Bergen en de Heer Montigny, gezanten van deze landen, werden omgebracht, waarvan de Staten-Generaal, in 1537, getuigen, dat dit tegen de eed des Konings en tegen het recht der volken geschied was. De Koning van Spanje heeft zich doorgaans in zijn handelingen met ons land, als een bedrieger aangesteld, en om met de Heren Staten-Generaal, bij Emanuel Van Meteren, in zijn 14e boek, te spreken, „zijn woord en trouw tot een strik gebruikt om te bedriegen." De Spanjaarden zeiden, na het maken van het Twaalfjarig Bestand, „dat de Koning daarmee een stap achteruitgetreden was, om verder te springen, als het hem te pas kwam." Zie Arcana dominat. Hispan. pag. 130. Zo lag hij het dan het meest op ons verderf toe, als hij zich het meest tot vrede genegen, voordeed, gelijk dit door de Staten-Generaal getoond wordt, in hun antwoord aan de Aartshertog Ernst, in 1594, te vinden bij Bor, in zijn 31e boek; waarin zij tot bewijs de vredesonderhandelingen met de Spaansen van 1574 en 1575 te Breda, van 1576 te Gent en van 1579 te Keulen aanhalen. Deze bedriegerijen hadden hun zoveel geleerd, dat zij de vredesonderhandeling te Burburg, in Vlaanderen, in 1588, afsloegen, niettegenstaande de Koningin van Engeland de Staten daartoe zeer vriendelijk en ernstig aanzocht, en deze landen om gewichtige oorzaken de vrede toen wel begeerden.
Volgens Emanuel Van Meteren, in zijn 14e boek, op het jaar 1587, waren de redenen van hun besluit hoofdzakelijk deze: „Dat al deze aanbiedingen van de Spaanse vrede niet anders zijn, dan Spaanse listen, om de landen vaneen te scheuren, het volk onwillig te maken tot betaling der oorlogslasten, om de roomsen tegen de Gereformeerden gaande te maken, om het volk uit het land te lokken, om de Gereformeerde godsdienst te onderdrukken, om de landen onvoorziens te overvallen en de wachthonden van de schapen af te scheiden, opdat de wolf die ten beste mocht hebben."

Zij spreken daar ook van de trouweloosheid der Spanjaarden jegens andere volken. En met welk een hart de Spanjaarden deze handeling hebben aangevangen, heeft de Koningin van Engeland ondervonden; want, hoewel zij evenwel met deze vredesonderhandeling, wat haar betreft, wilde verdergaan, zo moest zij nochtans de kanonschoten horen van de Spaanse vloot, die uitgezonden was om Engeland, en daarna des te beter deze landen te overmeesteren. Geen wonder dat onze Vaderen zulk een trouweloze vijand niet vertrouwd hebben. Ja, het is door de ondervinding van hun bedriegerijen en meinedigheid zover gekomen, dat Hooft getuigt in zijn 26e boek, pag. 276, „dat de ambteloze lieden, die enige ervaring of kennis van zaken hadden, niet minder dan de leden der regering, alle verdrag met Spanje voor een valstrik hielden, en hen de naam „vrede", ijselijker dan het woord „oorlog" in de oren klonk."

Vandaar dat er ook verscheiden penningen met bijzondere opschriften te voorschijn kwamen, als:
- „Pax patet insidiis," d.i. „De Spaanse vrede is vol bedrog."
- „Salus tuta bello," d.i. „'s Lands welvaren is het best verzekerd door de oorlog."
- „Praestat pugnare pro Patria, quam simalata pace dicipi," d.i. „Het is beter te vechten voor het vaderland, dan door een geveinsde vrede bedrogen te worden."
- „Liber vinciri leo pernegat." d.i. De Nederlandse Leeuw wil met de Spaanse strikken niet gebonden zijn."
- „Equonecredite Teucri," dat is: „Wacht u voor het Troyaanse paard."

Met deze en dergelijke opschriften wilden onze vaderen zeggen, dat de Spanjaarden, wat zij ook beloven mogen, niet te geloven zijn; omdat in hen waarachtig was, hetgeen Luther van hen placht te zeggen: „Dat, zoals de Spanjaarden anders schrijven, dan zij lezen, zij ook even zo anders spreken, dan zij met hun hart menen."
Met recht mocht Ludovicus XII, Koning van Frankrijk, van de Spanjaarden zeggen: „In plaats dat tot nog toe der Pheniciërs en Karthageniënsers meinedigheid en ontrouw is befaamd en berucht geweest, zal voortaan de meinedigheid van de Spanjaarden gesteld en genoemd mogen worden."

Maar om tot ons doel te komen, deze, hun trouweloosheid en meinedigheid heeft onze God, die de Waarheid Zelf is; *Die van de mannen der leugen en van bedrog een gruwel heeft,* en Die jaloers is op Zijn eer, in onze vijanden gewroken. Zelfs in de heidenen heeft onze God zulk een snood bedrijf niet willen dragen, zoals men zien kan, Amos 1 : 9. Men leest van Agesilaus, Koning van de Lacedemoniërs, dat, toen hij vernam, dat Tissaphernes, Overste der Perzianen, het met hem gemaakte verbond verbroken had, hij zeide: „dat hij Tissaphernes daarvoor grote dank toebracht, omdat hij door zulk een trouweloosheid (zo sprak hij naar de manier van de heidenen) èn goden èn mensen zich tot vijanden, maar daarentegen die hun, de Lacedemoniërs tot vrienden gemaakt had."
Deze handelwijze der Perzianen schijnt, nochtans maar kinderspel te wezen, in vergelijking met meinedigheid en trouweloosheid van onze vijand; die niet alleen zijn eden durfde breken, maar bovendien onder de zaken, die door de Bloedraad voor misdadig gehouden werden, stelde, dat men zei: „dat de Koning van zijn eed, die hij gedaan had om de vrijheden en rechten van deze landen te handhaven, niet ontslagen was." Zie Hooft, in zijn 4e boek, op het jaar 1567.
Door deze trouweloosheid werd onze Gideon, Prins Willem aangemoedigd, om zich op een veel heerlijker wijze en op een vaster fundament, moedig tegen deze trouweloze tiran, Filips II te stellen, zoals Agesilaus deed tegen de Perziaan; ja, in de benauwdste tijden gaf hem dit hoop. Toen de overste Sonoy, na het overgaan van Haarlem, in 1573, de Prins de droevige toestand van het land voorstelde, antwoordde deze hem, de 9e aug. 1573, in zijn brief uit Dordrecht, onder meer woorden, waarmee hij Sonoy moed trachtte in te spreken, ook deze: „Ziende openlijk wat onze vijand bedoelt, hoe hij alle beloften en verbonden schendt, God noch mensen geloof houdt, maar de waarheid naar zijn uiterste vermogen verlangt te onderdrukken, zo behoren wij opgewekt te zijn, om onze rechtvaardige zaak verdedigende, hem ten uiterste te weerstaan, niet twijfelende, of God Almachtig zal hem ten laatste in verwarring brengen en tot een spot stellen." Deze brief leest men bij Bor, in zijn 6e boek, pag. 328.
Als de Prins, in zijn Apologie, pag. 53, van de onheilen der Spaansen spreekt, geeft hij van de oordelen Gods over hen, deze reden, genomen van de hoofdzonde van meinedigheid: „Onze God heeft willen tonen, hoewel Hij de Zijnen een tijd lang

kastijdt en terneerslaat, dat Hij nochtans een zo opmerkelijke en inzonderheid strafbare meinedigheid, als deze, van de Koning en de Hertogin van Parma niet zo liet voorbijgaan zonder die duidelijk te straffen; opdat geheel de wereld weten zou, dat God niet zonder grote redenen gezegd heeft, dat Hij niet zal onschuldig houden, noch ongestraft laten, die Zijn Naam ijdel gebruiken." Merkwaardige woorden.

39. Met verwoestend karakter van deze zonde

Het is opmerkenswaardig, dat zelfs de goddeloze raadslieden van de Koning van Spanje genoodzaakt zijn te bekennen, dat deze trouweloosheid zijn ondergang geweest is. Campanella, een monnik, wiens geschriften vol listen en helse vondsten zijn, de Koning raad willende geven om deze landen het gemakkelijkst onder zijn heerschappij te brengen, zegt, in zijn lib. de Monarchie Hispania cap. 27: „dat hij ze moest zoeken te bevredigen, omdat hem daaraan het hoogste gelegen lag. Hij moest een naam verwekken van goedertierenheid, en uitnemend zijn in milddadigheid en weldadigheid; de verbonden en verdragen met hen gemaakt, moest hij onderhouden en nakomen; hetgeen de Spaansen tot hun eigen verderf, verzuimd hebben te betrachten."
En waarlijk, zo er iets is waardoor onze God tot toorn verwekt wordt, zo er iets is dat landen en volken tot verwoesting brengt, het is trouweloosheid, verbondbreking en meinedigheid, Ezech. 17 : 16, 18; daardoor toch wordt Zijn Goddelijke Majesteit ten toon gesteld en ten uiterste gering geschat. Daarom hebben onze Vaderen zeer zorgvuldig getracht hun beloften en verdragen te houden; ja, zij hielden trouweloosheid en meinedigheid voor een der grootste schandvlekken van een volk; vandaar dat zelfs onze vijanden gewoon waren dit getuigenis van ons te geven, „dat wij liever alles wilden lijden en ondergaan, dan trouweloos en meinedig bevonden te worden." Becanus Manuel. lib. 5, cap. 22.
Onze getrouwheid heeft zulk een roem over onze Staat gebracht, dat koningen ons op ons woord geloofden, terwijl zij in dezelfde zaak, van andere koninkrijken en Republieken gijzelaars of pandslieden eisten. Toen de gezanten van Frankrijk, Engeland, Rusland, van deze Staat en van de Republiek van Venetië beloofden om de Koning van Zweden in de Duitse oorlog met gelden te ondersteunen, begeerde hij van die allen gijzelaars tot verzekering, maar onze Staat geloofde hij op zijn woord; volgens het getuigenis van de roomse schrijver Wassenberg, in Floro Germanico, pag. 224.
Och, of dit hart der vaderen altijd bleef bij hun kinderen! Hoe droevig is het, dat men ons openlijk van ontrouw, bedrog en verraad durft beschuldigen, gelijk de schrijver van het „Kort verhaal van de Reformatie," in 1657 te Amsterdam gedrukt, doet. Want waar zulke zonden bij groot en klein doorbreken, moet de zegen wijken en in enkel vloek veranderen, volgens de bedreiging van onze God. Maleachi 2 : 2. Doch hiervan handelen wij weer in ons tweede deel.

40. De verheerlijking van Gods Woord en Waarheid

Maar, om verder te gaan; er is nog een zaak over, die hier ook bijzonder in aanmerking genomen moet worden, om de ware oorzaak te vinden waarom onze vijanden zo geplaagd, wij daarentegen van God gezegend zijn. Om met Van Reijd, in het begin van zijn 9e boek te spreken, de Heere heeft onze ontwerpen alleszins begunstigd en voorspoedig gemaakt, omdat het woeden der vijanden, een woeden

tegen de Heere Zelf was; tegen Wie deze roomse Babyloniërs „zich in strijd gemengd, en trots gehandeld hebben.” Jer. 50 : 24, 25.
In onze vaderen vervolgden zij Gods heilige waarheid, of het geloof en de zuivere belijdenis van het Evangelie van Zijn Zoon Jezus Christus. Toen de Profeet Jesaja sprak van de voorspoedige, zegevierende tijden van Israël, of van Juda en Jeruzalem, zei hij, Hoofdstuk 42 : 21: „De Heere had lust aan hem, (te weten, Israël of Jakob, Zijn knecht of volk) om Zijner gerechtigheid wil, Hij maakte hem groot door de wet, en Hij maakte hem heerlijk;” waarmee hij te verstaan geeft, dat, gelijk de oorzaak van hun voorspoed was de liefde en toegenegenheid van zijn God jegens hem, en de vastheid van 's Heeren beloften, (in welke te volbrengen, de Heere waarachtig en rechtvaardig toont te zijn) dat Hij ook alzo door hun voorspoed openbaar wilde maken, het welgevallen dat Hij had in hun oprechtheid en Godzaligheid. En niet alleen dit, maar ook dat Hij dit gedaan had om Zijn waarheid, Zijn Woord en Zijn inzettingen te verheerlijken, die Hij hun boven alle andere volken gegeven had. Want, zoals het de plicht van Gods volk is het Woord huns Gods hoog te achten, en het dankbaar te beleven, zo strekt het ook tot Gods eer, degenen, die Zijn Woord beminnen wel te doen; daardoor verheerlijkt de Heere dan Zijn Woord en bijgevolg Zichzelf; daar de Heere dan de waarheid van Zijn Woord bevestigt en aan andere volken doet blijken het heil dergenen wier God Hij is en wie Hij Zijn woorden heeft toebetrouwd. Daarom kunnen de woorden in de tekst ook gelezen worden: „Hij maakte de wet groot.” Hiermee komt overeen, hetgeen Koning David tot 's Heeren lof zingt, Psalm 138 : 2: „Gij hebt vanwege Uw ganse Naam Uw Woord groot gemaakt;” als wilde hij zeggen: O Heere! Gij hebt door al Uw goeddadigheid en weldadigheid, waarin Gij Uw grote macht, rechtvaardigheid, genade en onveranderlijke waarheid getoond hebt, Uw Woord verheerlijkt en bevestigd, dat het vast en onveranderlijk is. Het was de heerlijkheid Israëls niet alleen Gods Woord, rechten en inzettingen, en zo de voortreffelijkheden van Gods wet te hebben, Hos. 8, (die de Heere aan andere volken niet had meegedeeld of bekend gemaakt, en die daarom ook de erfenis is van Jakobs gemeente, Psalm 147 en Deut. 33.) maar, omdat zij naar dat Woord de Heere zochten te dienen, wilde de Heere in hen wel te doen, Zijn Woord, dat is, Zichzelf verheerlijken en grootmaken. Evenzo heeft onze God door onze vaderen te zegenen, Zijn heilige waarheid willen verheerlijken; daar deze niet alleen door hen was aangenomen en geloofd, maar zij die hoogachtten en daarvoor alles opzetten, ja zelfs hun leven niet te lief hadden.
Het was om de waarheid Gods, betuigde Prins Willem in de tegenwoordigheid van de Prinses van Parma en de Staten, *dat zij het vonnis des doods ontvingen evenals een feestuitnodiging en dat zij met blijdschap naar het vuur traden;* zoals men lezen kan bij Hooft, op het jaar 1566.

41. De oorzaak van de oorlog, de zuivere Godsdienst

Welke was toch de aanleidende oorzaak van die bloedige oorlogen, die zolang geduurd hebben? En waarom zijn die in volgende tijden gevoerd en voortgezet? Was het niet de godsdienst? Niemand, die in de geschiedenis van Nederland ervaren is kan dit onbekend zijn. Dat de Koning van Spanje het meest beoogd heeft, door alle middelen en door geweld de roomse godsdienst in te voeren, bekent de Jezuïet Strada, lib. 4, klist. de Bello Belgium. Hij zegt, dat de Koning in zijn geheime brieven aan de Prinses van Parma begeerde, dat zij bovenal de roomse godsdienst zou handhaven en alle dingen achter deze stellen; hij wijst haar ook aan, hoe zij de ketters (zo noemt hij

de niet-roomsen) het best in handen zou kunnen krijgen. Later zond hij Alva met een leger naar Nederland, om met geweld de Inquisitie in te voeren, waarvan de Staten-Generaal, volgens Bor, in zijn 16e boek, pag. 36, bij het afzweren van de Koning, in 1581, zei, dat de Inquisitie voor dit land „zo verschrikkelijk en ergerlijk was als de uiterste slavernij zelf."
Volgens Van Reijd, in zijn 6e en Hooft, in zijn 2e boek, was Filips 11 zozeer gezet op het voortzetten van de roomse godsdienst en het uitroeien der Gereformeerden, dat hij betuigd had, „liever zijn volk en land te willen verliezen, dan het minst in de zaak van de godsdienst toe te geven; ja, liever, indien het mogelijk was, honderdduizend levens te willen verliezen, dan de allerminste verandering daarin te gedogen."
Toen de afgevaardigden van de regering te Antwerpen de Hertog van Alva verzochten, niet zo streng met de Gereformeerden in hun stad te handelen, maar hen volgens verdrag met en belofte van de Prinses van Parma, een maand de tijd te geven om te vertrekken; gaf hij hun met een fel gezicht ten antwoord, „dat hij zich verwonderde, zulk een stoute onbeschaamdheid in die van Antwerpen te bespeuren, dat zij voor de ketters durfden spreken; zij moesten dit voortaan niet weer ondernemen of hij zou hen allen, als een spiegel voor anderen, aan de hals straffen; want zijn Majesteit wilde liever deze landen zonder inwoners laten en een wildernis doen zijn, dan een dwaalgeest daarin te gedogen." Zie Hooft, in zijn 4e boek, op het jaar 1568.
De Kardinaal Granvelle, die, zoals de Jezuïet Strada zelf, in zijn Histor. de Bello Belgium te kennen geeft, een onkuis mens was, en die de Prinses van Parma tot hulp was toegevoegd, beroemde zich, zodra hij aan het hof van genoemde Prinses gekomen was, dat hij de katholieke (dat is de roomse) godsdienst, in alle plaatsen zou invoeren, al moesten daarom 100.000 mensen in één uur verbrand worden. Caspar Grevinus, Sua Institutione, pag. 192.
Hoe bewegelijk Keizer Maximiliaan II, in zekere brief, de 22e februari 1574, uit Wenen geschreven, klaagt, dat hij de Koning van Spanje tot geen verzachting omtrent de godsdienst, kon bewegen, kan men lezen in de „Gedenkwaardige Spreuken" van Baudartius, in het 16e boek.
De Staten-Generaal getuigen in de brief, in het jaar 1584, aan die van Gent geschreven, dat noch de voorbede des Keizers, noch die van Frankrijk en Engeland, noch die der Staten, het hart van de Koning konden vermurwen, maar dat hij verklaarde „liever het land verloren te zien, dan de minste stip van andere godsdiensten te willen gedogen." Pers, Ontstelde Leeuw, pag. 888.
Zoals onze vijanden in hun blindheid ijverden tegen de ware godsdienst, evenzo en nog meer, ijverden de Gereformeerden voor hun vrijheid en hun godsdienst, om die vrij te mogen uitoefenen en beleven; welks licht nu al vele jaren geleden in deze landen was opgegaan en waarvoor reeds vele duizenden martelaren hun bloed vergoten hadden.
't Is opmerkelijk, dat, toen het onze God beliefde, om als op een tweede Pinksterdag, het licht van Zijn heilige waarheid in de dikke duisternis van het pausdom te laten doorbreken, de Nederlanden, onder alle landen, de eerste geweest zijn, die de waarheid niet alleen aannamen, maar ook voor haar leden. Doctor Luther zelfs bekent dit, in zekere brief aan de gelovigen in Holland, Brabant en Vlaanderen geschreven. Zie Oper. Luther, tom 7. edit. Wittenberg 1558, in farragine Epistol. fol. 484.
Van Sande getuigt in zijn 1ste boek, op het jaar 1566, dat al vóór de oorlog, van tijd tot tijd, meer dan 300.000 mensen op alle wrede wijzen, ter wille van de godsdienst waren omgebracht.
Toen onder de Prinses van Parma de hitte der vervolging meer en meer begon te ontbranden, leverden de edelen van het land, met Hendrik van Brederode aan het

hoofd, die een voornaam voorstander der Gereformeerden was en daarom hun Hoofd genoemd werd, aan de Prinses van Parma een verzoekschrift in, (Smeekschrift der edelen) om verzachting van de plakkaten en toelating van de Gereformeerde godsdienst.
Toen dit geen gewenste uitwerking had, leverden de Gereformeerden, door de Graaf van Hoogstraten, een verzoekschrift aan de Koning in, waarin zij zijne Majesteit verzochten om de vrije uitoefening van hun godsdienst, met het voorstel om de Koning, boven alle lasten en schatten, met een geschenk van dertig ton goud te vereren.
Doch, toen alles te vergeefs was, begonnen de Staten, onder het beleid van de Prins van Oranje, tot stuiting van deze wrede vervolgingen en om de weg voor de godsdienst te openen, de oorlog, die 80 jaren duurde. Dat dit het doel van Prins Willem was, getuigt hij, in zijn *Apologie,* pag. 46, waar hij zegt: „Wij verblijden ons, dat het God beliefd heeft ons die genade te bewijzen, dat wij de loop van deze onmatige tirannie zouden helpen stuiten en doen ophouden, en door dit middel een ingang en open baan voor de godsdienst te helpen maken;” welke waarachtige, Gereformeerde godsdienst, zegt hij, pag. 47, „alleen waardig is de naam van godsdienst te dragen.”
Toen hij, in 1568, door de gemachtigden van de Nederlandse Gereformeerde kerken, onder belofte van geldelijke ondersteuning, tot de oorlog aangezet werd, maakte hij door een openbaar geschrift bekend, waarom hij de wapens opnam; en noemde daarin uitdrukkelijk, als de voornaamste oorzaak, „de bevordering van de ere Gods, en opdat Zijn Woord mocht wassen en toenemen." Dit geschrift werd uitgegeven, de 20e juli 1568, onder de titel van „Verklaar- en Uitschrift van de doorluchtige en hooggeboren Vorsten en Heren, den Here Willem Prince van Orangien en sijner Excellentie nootsakelijcke defensie tegen Duc d'Alva.”
De 30e augustus gaf hij weer een ander geschrift uit, waarin hij getuigt, met het opnemen der wapenen te beogen, „de ere Gods in het voorstaan van Zijn Woord en de uitoefening van de ware godsdienst,” waarom hij ook een ieder waarschuwt hem de hand te bieden, indien zij zich niet van de „evangelische leer wilden laten beroven.” Zie Bor, in zijn 4e boek, op het jaar 1568.
Opmerkenswaardig is hetgeen de Jezuïet Strada vertelt, Bello Belgium lib. 5, ad annum 1566, van de Paltsgraaf en de Landgraaf van Hessen, die de Hertog van Brunswijk ontraadden, zich in de oorlog tegen de Koning te mengen; als reden bijbrengende, „dat deze oorlog werd ondernomen en gevoerd vanwege de godsdienst.”
Als men de brieven van Instructie inziet, die de Prins verleende, zal men bevinden, dat de bondgenoten geen ander doel hadden, dan „de dienst van God te bevorderen, de verdrukte christenen te hulp te komen, en de vrijheden van het land te beschermen.”
Aan de admiraal en de zeekapiteins schreef de Prins, in 1570, „dat hij boven alle dingen de eer, de dienst en de glorie van God gezocht had;” dat hij ook niet nagelaten had „te gebruiken alle goede middelen, waardoor hij met hulp van de Schepper, het zuivere Woord Gods mocht herplant zien in deze Nederlanden;” waartoe hij zich ter zee had toegerust. Onder de punten van instructie komt ook voor: „Dat elke kapitein op zijn schip een bedienaar zal hebben om Gods Woord te verkondigen, gebeden te doen en de soldaten, met de schippers, in christelijke zedigheid te houden.” Zie Bor, in zijn 5e boek, fol. 233 en 234.

Opmerkelijk is het, dat in de benauwdste tijden, en reeds in het jaar 1570, de voor de oorlog nodige gelden, bijna geheel zijn opgebracht door de Gereformeerden, die daartoe door hun predikanten ijverig opgewekt werden; zoals men zien kan bij Hooft,

op hetzelfde jaar.
De Jezuïet Strada getuigt, in Bello Belgium, lib. 5, dat er om middelen tot de oorlog te vinden, toen veelvuldiger en groter consistoriën en kerkelijke bijeenkomsten gehouden zijn, dan voorheen; dat er insgelijks vele brieven van de kooplieden aan de verbonden edelen, en door dezen aan de kooplieden en kerkelijke personen verzonden werden, door tussenkomst van zekere Gillis de Clerck, een rechtsgeleerde, en vertrouwd dienaar van Graaf Lodewijk van Nassau. Zelfs in de obligatiën, waarmee men, in 1572, de oorlogsgelden, ten beste van het land, negotieerde, liet men zetten, dat het geld werd opgenomen en gegeven, „ter bevordering van de ere Gods en van de vrijheid van het verdrukte Nederland."

Ik zal om de nieuwsgierigheid van de lezer te voldoen, hier een formulier van zulk een obligatie, gepasseerd de 2e juli 1572, bijvoegen; het luidt aldus:

> „Ik Reijnier Cant, als speciale last en bevelhebbende van de Hooggeboren Vorst en Heer, mijn G. Here de Prins van Oranje, Graaf van Nassau enz., om van een ieder te vorderen hulp en bijstand van penningen tot bevordering van de ere Gods en de redding der verdrukte Nederlanden, beken ontvangen te hebben van de eerzame Hans Coessaart, de som van honderd daalders; belovende dat hem dezelve betaling in de gemene landszaken bij mijn G. Heren strekken zullen. Daartoe deze oorkonde met mijn eigen hand ondertekend."
> In Hamburg, de 12 juli 1572, en was getekend.
> Reynier Cant.

Dat Prins Willem ook de vrijheid van godsdienst en geweten, als het eerste en voornaamste stuk en fundament van onze rechtvaardige oorlog stelt, kan men doorgaans zien, in zijn *Apologie.* Men leest, dat ook Graaf Lodewijk, toen hij, in 1561, met zijn leger in Groningerland viel, tot wapenleus had: „Vrijheid des vaderlands en der consciëntie." Meurs Guiel. auriacus lib. 4, pag. 44.
Vraagt iemand, of wij dan niet zowel voor de roomse, als voor de Gereformeerde godsdienst gevochten hebben, daar godsdienstvrijheid ook hen scheen te raken, en zij tevens ook tot de oorlogskosten bijdroegen?
Zo antwoorden wij, geenszins; want, om de roomse godsdienst uit te oefenen, behoefde men niet te vechten; deze werd overal in het openbaar uitgeoefend; en overal werden de lieden vervolgd, omdat zij de roomse godsdienst niet wilden aannemen. 't Is waar, dat beide godsdiensten, in het begin, door de Staten van het land en door de Prins zijn geduld en toegelaten. Doch, daar men bevond dat de roomsen het steeds met de Koning van Spanje hielden, allerlei verraad smeedden en onrust maakten, heeft men hun eindelijk de vrije uitoefening van hun godsdienst moeten verbieden; want, zegt Prins Willem, in zijn Apologie, pag. 65: „De roomsen hebben een andere eed aan de paus gedaan, die zij hoger achten dan die, welke zij aan hun vaderland hebben gedaan."
Hiermee overeenkomstig getuigt Emanuel Van Meteren, in zijn 16e boek, op het jaar 1590, „dat de Heren Staten, bevindende, dat de Gereformeerden het ijverigst waren voor de vrijheid en de welstand van het vaderland, daar zij door de bijzondere vervolging om de godsdienst, aan elkaar gehecht en verbonden waren, op hen het meest hun vertrouwen gesteld hebben."
Prins Willem getuigde, dat, als men de roomse godsdienst niet verboden had, de landen gewis in het uiterste verderf gestort zouden zijn. Hoe nodig hij het oordeelde zich alleen aan de Gereformeerde godsdienst te houden, geeft zijn vorstelijke persoon

met duidelijke woorden te kennen, als hij, op pag. 107 van zijn *Apologie* zegt: „dat zonder de Gereformeerde godsdienst en uitoefening daarvan, het land geen drie dagen kon bestaan."

Hoewel uit hetgeen tot hiertoe bijgebracht is, duidelijk is, dat wij om de godsdienst oorlog gevoerd hebben, (hoezeer dit ook van alle roomsen en sektarissen is tegengesproken) zo kan men, opdat alle duisterheid in deze weggenomen en de zaken wel en grondig verstaan zullen worden, nochtans onderscheid maken tussen de tijden van onze oorlog, alsook tussen provinciën en provinciën. Dat in het algemeen de godsdienst de aanleidende oorzaak tot deze oorlog geweest is, is klaar. Echter is ook waarachtig, dat de landen in het begin zeer weifelend waren en geslingerd werden; omdat sommige provincies dán eens voor, dán tegen Spanje waren. Verder, omdat men in alle provincies nog de naam van de Konings van Spanje gebruikte, en alles in staatszaken nog in zijn naam geschiedde, heeft men in het algemeen, in Nederland beide godsdiensten toegelaten, omdat de Koning als Opperheer werd erkend.
Doch, sedert de oprichting van *de Republiek der Verenigde Nederlanden,* toen men eindelijk in 1581 het juk van de Koning van Spanje afwierp en zijn heerschappij afzwoer, heeft men beide godsdiensten niet meer toegelaten; daar integendeel, terstond door strenge plakkaten het uitoefenen van de roomse godsdienst en alle heimelijke verzamelingen verboden; hoewel echter niemand in zijn geweten bezwaard werd; gelijk men bij Hooft, op het jaar 1581, lezen kan.

Ook moet men onderscheid maken tussen de provinciën; want, hoewel dan de ene provincie bijviel en de andere afviel, en alles een mengelmoes scheen te zijn; hoewel dan in de ene provincie de roomse godsdienst, in de andere de Gereformeerde, verhinderd of gehandhaafd werd, hebben nochtans de provincies Holland en Zeeland, in vereniging met elkaar, ongeveer vijf jaar alleen, tegen de Koning van Spanje geoorloogd, de grondslag van de Unie gelegd en geen andere godsdienst dan de Gereformeerde willen toelaten; welke zij alleen hebben gehandhaafd en waarvoor zij alles hebben opgezet. Zie Hooft, in zijn 21e boek, pag. 33. en in zijn 27e boek, pag. 322.

Evenals de Spanjaarden in het beoorlogen van deze landen de naam van de Koning van Spanje en de godsdienst gebruikten, verklaarden ook de Heren Staten van Holland, in 1573, „daarom de wapenen opgenomen te hebben, omdat de Spanjaarden over hun zielen en consciënties wilden heersen, en dat zij hun geloof en hun godsdienst wilden straffen; daar ondertussen enigen onder hen niet wisten, of er een God in de hemel was, en nauwelijks een enkel woord van de Zoon Gods, Jezus Christus, de Zaligmaker, gehoord of gelezen hadden. Zie Bor, in zijn 6e boek, fol. 338.
Zo betuigen ook de Staten van Holland, in hun antwoord aan Leicester, "dat zij zich met die van Zeeland, onder het beleid van de Prins, tegen de Spanjaard in oorlog begeven hadden, „inzonderheid om de ware, christelijke godsdienst te handhaven." Zie Hooft, in zijn 27e boek, op het jaar 1587.
En wederom, volgens dezelfde schrijver, in hun antwoord aan de kerkendienaars in 1587, „dat zij onveranderlijk hoopten te volharden, in het handhaven van de Gereformeerde godsdienst waarom zij de oorlog begonnen waren." In hun schrijven aan de Staten van Utrecht zeggen zij, „dat zij met de Staten van Zeeland, om de zuivere godsdienst alleen, bijna vijf jaar de oorlog tegen Spanje hadden uitgehouden; waarvoor zij, en ook die van Utrecht, zoveel gedaan en geleden hebben." Terecht

wordt dit van hen betuigd, daar zij niet alleen op zulke voorwaarden, in 1575, de Prins het hoogste gezag over de landen hadden opgedragen, „dat hij, volgens Bor, in zijn 8e en Hooft, in zijn 10e boek, „de Gereformeerde godsdienst zou handhaven en de uitoefening van de roomse godsdienst zou doen ophouden," maar ook op zulke voorwaarden waren de twee provincies Holland en Zeeland verenigd en hadden in 1576 hun vereniging vernieuwd; te weten, „dat zijn Excellentie zal toelaten en handhaven de uitoefening van de Gereformeerde evangelische godsdienst; doende schorsen en ophouden de uitoefening van alle andere godsdiensten, strijdig met het Evangelie." Zie Bor, in zijn 9e hoek, fol. 140.
Dit bekent zelfs de schrijver van het „Kort verhaal der Reformatie;" hoewel hij pleit voor de roomsen, opdat zij niet alleen, gelijk alle ingezetenen hier te lande, vrijheid van geweten, maar vrijheid van de uitoefening van hun godsdienst mochten hebben; hij bekent, dat vrije uitoefening van de roomse godsdienst, al van de eerste tijden af, deze provincies zo verderfelijk toescheen, dat, toen *de Pacificatie van Gent* zou afgekondigd worden, juist toen de Staten van Holland en Zeeland besloten hadden, niemand van de uitgewekenen in te laten, tenzij zij, volgens Bor, in zijn 9e boek, fol. 192, zwoeren, „met raad of daad niet te zullen aanrichten, iets dat zou mogen strekken of strijden tegen de Gereformeerde godsdienst, noch tegen de uitoefening daarvan, althans in Holland en Zeeland; dat zij ook niet pogen zouden, middellijk of onmiddellijk enige andere godsdienst uit te oefenen of in te voeren."
Daar nu die van Holland en Zeeland op dit kompas hebben gezeild, en met Gods klaarblijkelijke hulp, gelijk de Staten van Holland, in 1587 volgens Hooft, in zijn 27e boek, pag. 322, in hun brief aan die van Utrecht bekennen, de oorlog tegen Spanje hadden gevoerd, verenigden zich later de andere provincies met hen en trokken één lijn met hen, toen zij, gelijk verhaald is, de Koning van Spanje hadden afgezworen. Zij namen niet alleen allen eenparig de Gereformeerde godsdienst aan, maar, volgens Hooft, in zijn 20e boek, pag. 872, besloten ook de Staten-Generaal in 1583, „geen openbare leer of uitoefening van enige andere godsdienst in de Verenigde Provincies toe te laten."
De Heere had niet alleen de ogen van onze regenten verlicht, om te zien dat de Gereformeerde godsdienst alleen, de naam van godsdienst waardig was, naar het getuigenis van Prins Willem in zijn Apologie, maar Hij deed hen ook ondervinden, dat Hij om die godsdienst deze landen, evenals eertijds het huis van Obed-Edom om de Ark, 2 Samuël 6, wonderlijk gezegend heeft. De Heren Staten lieten daarom ook in 1590 een penning slaan, waarop aan de ene zijde twee handen, als bewijs van trouw in elkaar gesloten en met zes pijlen vastgehecht, gezien werden, met deze Latijnse woorden: „Deo juvante," en op de andere zijde een sterke pilaar, „Religie" genaamd; boven de pilaar een hoed de vrijheid betekenende; de pilaar werd vastgehouden met zes sterke armen, aanwijzende de zes Verenigde Provincies Gelderland, Holland, Zeeland, Friesland, Overijsel en Utrecht (Groningen werd later aan de Unie toegevoegd) met dit opschrift: „Hac Nitimur," en boven de hoed: „Hanc Tuemur." Zij wilden hiermee te kennen geven, dat zij uit kracht van trouw en eendracht, gefundeerd op de godsdienst, met Gods hulp hun vrijheid behielden; en erkenden zo met dankbaarheid, dat de godsdienst het fundament was, waarop de Staat en de Unie gegrond waren, en dat zij aan deze hun behoud en hun zegen hadden te danken.
Keizer Arcadius betuigde eens in zijn brieven aan Flavianus, Bisschop van Antiochie, zeggende: „Geen zaak bekommert ons zozeer, als de zorg van de heilige gemeente en de allervaste grondslag van het geloof in Christus, waardoor wij zalig en de barbaarse volken ons onderworpen worden. Want dat doen wij niet door onze kracht, noch door de kracht van paarden en krijgswapenen; maar door de kracht Gods gesterkt zijnde,

gelukken ons alle dingen wel." Georg. Alex. in Vit Chrysost. cap. 20.

De Staten-Generaal, in hun autorisatie en approbatie van de Synode van Dordrecht, 1618, alle koningen en vorsten van het Christenrijk aansprekende, betuigen als voor de gehele wereld, *dat, evenals de Unie het fundament van deze vermaarde Republiek is, de ware godsdienst het fundament van de Unie is.* De Staten-Generaal tonen dus aan, dat zij met onder de schijn van godsdienst de wapenen tegen de Koning van Spanje hadden opgevat, zoals de hoofdketter Socinus hen beschuldigt, in Contra Palaeolog. part. 1, pag. 144, 145, maar dat die godsdienst hun boven alles ter harte ging. Treffend zijn dienaangaande de woorden van de Staten van Zeeland, die in hun consideratiën gevonden worden, die zij, de 21e j nuán 1647, schriftelijk aan de generaliteit inleverden, waarin zij, volgens Aitsema, Nederlandse Vredehandeling, 1ste deel, 2e boek, pag. 164, getuigen, „dat de Gereformeerde godsdienst de ziel is van deze Staat, het fundament, waarop deze bloeiende Republiek is gegrond en de voornaamste, ja enigste band, waarmee de verschillende provincies tot een algemene staatsgewijze regering met de anderen verenigd blijven."
Waarlijk, elk woord in deze verklaring heeft zijn kracht, en dient tot bevestiging van hetgeen dienaangaande door ons getoond en bewezen is, te weten, dat niet een losbandige vrijheid van alle godsdiensten door de Staten in hun Unie en in hun oorlogen tegen Spanje gevoerd, beoogd werd, maar dat zij alleen de zuivere godsdienst, de ware Gereformeerde godsdienst wilden handhaven en voortzetten, en dat daarom de Heere het land zo wel heeft gedaan. Dit blijkt zoveel te duidelijker, omdat zij dit bij de generaliteit inbrachten, toen men veel moeite had om de Gereformeerde godsdienst in de Baronie van Breda, het Markgraafschap van Bergen, de Meyerij van Den Bosch en in het land van Kuik in te voeren.

De Heer de Vrij, in leven burgemeester te Amsterdam, bekent ook in zijn geschrift, „Oorsprong der Kerkelijke Beroerten," met ronde woorden, dat de Gereformeerde godsdienst het fundament van de verlossing, het behoud en de wonderlijke vergroting en vermeerdering van de Nederlandse Staat is.
Wat meer is, omdat de remonstranten een losbandige vrijheid van allerlei godsdienst poogden in te voeren, bewijst hij, dat van het begin der reformatie en verlossing van deze landen vastgesteld is, dat geen andere godsdienst dan alleen de Gereformeerde openbaar zou worden uitgeoefend en gehandhaafd.
Zijn bewijzen neemt hij

1. ten eerste, uit het 13e artikel van de Unie van Utrecht, waarbij Holland en Zeeland, als het eerst verlost en gereformeerd geworden zijnde, bedongen hebben, onveranderlijk bij de Gereformeerde godsdienst te blijven.
2. Ten tweede. Uit het schriftelijk verdrag van die Unie van april 1583; waarbij de gevolmachtigden van de gezamenlijke provincies vermeerdering van dit artikel bepaalden, in die zin, dat alle provincies bij de Gereformeerden godsdienst zouden blijven, daarin geen verandering zouden gedogen en daarin elkaar met goed en bloed bijstaan.
3. Ten derde. Uit het eendrachtig besluit der Staten-Generaal dienaangaande genomen te Dordrecht, de 21e nov. 1583.
4. Ten vierde. Uit de bijzondere verbintenis van de drie Provincies Holland, Zeeland en Utrecht, van 27 dec. 1583.
5. Ten vijfde. Uit de toetreding tot de Unie van die plaatsen, die voor de oorlog overheerd waren; waarna op bevel van de generaliteit die godsdienst is ingevoerd.
6. Ten zesde. Uit de openbare eden, instrukties en commissies.

7. Ten zevende. Uit de verschillende verdragen, handelingen en verbintenissen met vreemde vorsten.
8. Ten achtste. Uit de openlijke verklaring, die door de generaliteit daarvan te allen tijde, zo in en buiten het land is afgelegd.
9. Ten negende. Uit de Staat van de landen zelf.
10. Ten tiende. Uit de handeling der remonstranten, zowel kerkelijke als staatkundige, die hun belijdenis niet hebben durven opdringen, dan onder de naam van de Gereformeerde godsdienst.
11. Ten elfde. Uit de belijdenis des geloofs in de catechismus en in de Nederlandse Belijdenis, die al in het begin der reformatie met goedkeuring der Heren Staten is aangenomen.
12. Ten twaalfde. Uit de censuren tegen hen die anders leerden, met goedkeuring der Staten.

Uit deze en dergelijke bewijzen beweert de Heer de Vrij krachtig zijn bovengenoemde stelling betreffende het uitoefenen en handhaven van de Gereformeerde godsdienst met uitsluiting van alle andere godsdiensten. Verder voegt hij er nog deze woorden bij, die zeer tot ons doel van dienst zijn: „Bij deze eendrachtigheid en unie in de aangenomen leer en kerkorde, hebben zich de kerken van deze landen tot op deze tijd uitnemend wel bevonden, bloeiende onder de gehoorzaamheid der wettige overheden in goede rust en vrede, tot grote dienst en vermeerdering van deze Republiek. Gelijk integendeel een zeer erbarmelijke onrust tot grote ondienst van deze landen gerezen is, ter plaatse waar men verandering gezocht heeft, zoals bovenal zeer duidelijk blijkt uit de tegenwoordige toestand van Holland." Opmerkelijk is, dat zijn boek in 1621 uitgegeven is met privilegie van de Hoogmog. Heren Staten-Generaal; waarmee dezen aan hetgeen door de Heer de Vrij aangevoerd wordt, blijkbaar hun zegel hangen.

Wij zouden hierbij zolang niet hebben stilgestaan, indien niet sinds enige jaren de remonstranten en andere wargeesten in ons land waren beginnen te woelen om iedereen deze grondstelling in te drukken, dat men om de godsdienst geen oorlog gevoerd heeft, en dat dus alle godsdiensten, ook de roomse, hun vrije uitoefening moet worden toegelaten; daar zelfs verscheidene roomse schrijvers bekennen, ja pogen te bewijzen, dat het een godsdienstoorlog geweest is. Zie Nicol. Vernulei Apolog. Austriacam, cap. 16. Epistol. Pii 5. ad Philippum 2 et Ducem Albanum. Iemand onder de naam van Patritius Armachamus, die men houdt voor Cornelius Jansenius, gewezen Bisschop van Yperen, doet zijn best om te bewijzen, dat de oorlog van de Heren Staten tegen de Koning van Spanje, in zijn begin, midden en einde een godsdienstoorlog geweest is. Zie Pat. Archimach. Marc. Gallicus, lib. 2, cap. 10, 12. Anderen zijn hem daarin nagevolgd. Zie Zypaeus biatus Chassani obstructus, lib. 3, cap. 4. Vandaar dat de roomse vorsten in Duitsland zich geheel anders ten opzichte van deze oorlog gedroegen dan de protestantse en Gereformeerde; de eersten wilden de Koning van Spanje helpen, de laatsten niet. Strada, de Bello Belgium, lib. 5, ad annum 1566. In Spanje noemde men volgens Bor, in zijn 4e boek, op het jaar 1567, deze oorlog een heilige oorlog, ondernomen tot handhaving van de roomse godsdienst en tot uitroeiing van de ketters, waartoe de inquisitie en geestelijken grote hulp in geld boden.

II. LEERSTELLIG GEDEELTE

42. Een schadelijk boekje van Hugo Grotius weerlegd

Dit alles echter is niet in staat om de tegensprekers onder de sekten en vrijgeesten tot zwijgen te brengen; zodat zij niet ophouden met pogingen aan te wenden om het tegendeel te bewijzen. Daartoe is in 1657 weer een schadelijk boekje uitgekomen met als titel: „Kort Verhaal van de Reformatie en van de Oorlog tegen Spanje;" waarin de schrijver alleen tot doel schijnt te hebben, het bovengenoemde gevoelen der remonstranten en andere sekteaanhangers, iedereen wijs te maken.
Uit hetgeen door ons aangevoerd is, kan de verstandige lezer overvloedig afleiden, hoe loszinnig zulke schrijvers in hun vermeend gevoelen voortgaan, en hoe gemakkelijk men hen hun steunsels en uitvluchten benemen kan. Wie hiervan breder onderwezen wil worden, en tevens wil verstaan wat de oorzaak was, waarom zelfs in die steden, die zich bij de Unie voegende de uitoefening van de roomse godsdienst bedongen, alleen de Gereformeerde godsdienst is ingevoerd en de roomse uitgedreven, kan dit lezen in de *Kerkelijke Historie van* Trigland, deel 4, pag. 731, 964 en 975; waar hij de Remonstrantse bewijsgronden uit deze bepalingen en verdragen genomen, bondig weerlegt. Zie ook Udemans, Koopmans Roer, cap. 6, pag. 297. Gisbertus Voetius, Polit. Eccl. part 1, lib. 4. Tract. 1. cap. 8. Hoornbeek, in Bullam pupae Abrogantis pacem Germaniae, pag. 185.

Een paar zaken in dit schadelijk geschrift willen wij in overweging nemen. Er schijnt deze man niets meer in de weg te wezen, dan het Besluit van de Staten-Generaal in 1583 dat, volgens Bor, in zijn 8e boek, op het jaar 1583 aldus luidt: „Dat de evangelische Gereformeerde godsdienst, welks uitoefeningen openbaar toegelaten en welks gebruik aangenomen is en ook tegenwoordig in het openbaar gepredikt en uitgeoefend wordt, alom in de Verenigde Provincies zou gehandhaafd en beschermd worden, zonder de openbare leer of uitoefening van enige andere godsdienst, in de tegenwoordig Verenigde Provincies toe te laten; en verder andere in het verbond toe te laten, volgens hetgeen voorschreven is." Wat zegt de voornoemde schrijver hierop?

20. Antwoordt hij, dat dit geen Besluit was van de generaliteit, maar alleen van de Staten van Holland. Maar, is dit zo, waarom doet hij dan deze Staten dat ongelijk aan, dat hij de besluiten, en ook dit christelijk Besluit, in hun eigen Provincie en voorname stad verzwakt en genoegzaam vernietigt, alsof zij genomen waren tegen de gronden en de oude goede grondstellingen van de Staat?
21. Wie zegt, dat dit besluit alleen door Holland genomen is? Immers de voornaamste historieschrijvers der Nederlanden, als Hooft en Bor spreken hem tegen; en hij kan zulks niet ontkennen. Uitdrukkelijk zegt Bor, in zijn 18e boek, op het jaar 1583, iets vóór fol. 35, door hemzelf aangehaald en bijgebracht, „dat de Staten-Generaal van de Verenigde Nederlanden, de toestand van hun gemeenschappelijke zaak bemerkende, en hoe nu de Provincies eendrachtig de Gereformeerde godsdienst hadden aangenomen, dit voorschreven hebben besloten." Welke tegenwerping kan hier gemaakt worden?
    „Ja maar," zegt Grotius, „dit besluit is alleen door Holland genomen."
    Maar, antwoorden wij, men behoeft Grotius hierin, tegen de waarheid der historie, niet te geloven; en het is veel veiliger het getuigenis te geloven van hen,

die hierin hun eigen belang niet gezocht hebben, en niet zo met haat tegen de godsdienst zijn bezet geweest als Grotius. Wij stellen tegenover Grotius, die pensionaris van Rotterdam geweest is, de Heer de Vrij, die burgemeester van Amsterdam geweest is en die het tegendeel getuigt.

Doch laat ons horen hoe Grotius zijn zeggen bevestigt.
"Het blijkt, zegt hij, dat dit door de Verenigde Provincies niet besloten is, omdat die van Gelderland, Utrecht en Overijssel, niet in die vergadering tegenwoordig waren."
Wij antwoorden:

1. Dat dit geenszins bewijst, dat dit besluit alleen door Holland genomen is, want ten minste wordt hier toegestemd, dat Zeeland en Friesland, die met Holland de grootste provincies uitmaakten, daar wel geweest zijn; of wil men die onder de leden der Generaliteit niet rekenen?
2. Dat genoemde provincies daar niet tegenwoordig geweest zijn, schijnt ook het gevoelen van Hooft te zijn; nochtans houdt hij dit besluit voor een besluit der Algemene Staten. Doch, hoe het hiermee gelegen is, kan het beste genomen worden uit de *Kerkelijke Historie* van Trigland, waar in het vierde deel, pag. 964, de uittreksels uit de archieven en authentieke schriften en besluiten der Heren Staten, dienaangaande, te vinden zijn; waar tevens niets minder blijkt, dan de afwezigheid van deze provincies, maar juist het tegendeel; waarmee volkomen bevestigd wordt, hetgeen in het tweede en derde bewijs door de heer de Vrij is bijgebracht. Wij zullen daarom de moeite niet doen, om deze uittreksels hier in te voegen. Dit alleen voeg ik hier nog bij, dat van de provincies, die volgens de bewering van Grotius afwezig zijn geweest, geenszins te vermoeden is, dat dit voornoemde besluit hun tegen de borst geweest is; behalve hetgeen reeds gezegd is blijkt tot op de huidige dag nog dat deze provincies, zo niet meer, althans niet minder dan de andere, de Gereformeerde godsdienst ter harte nemen en de roomse weren. Ik wil niet eens spreken van de last, in de jaren 1585 en 1586, uit naam van de Staten-Generaal, zowel aan Prins Maurits, als aan Leicester opgedragen „dat zij de ware christelijke godsdienst moesten voorstaan, bevorderen en bewaren."

Ook werpt Grotius tegen, dat, "als door besluit van de Staten, aan de sekten openbare uitoefening van de godsdienst verboden wordt, daardoor moet verstaan worden, dat die uitoefening niet mag plaats hebben in de publieke kerken, maar elders en in andere plaatsen wel."
Wij antwoorden, dat volgens dit zeggen de roomsen zouden mogen vergaderen op de straten en markten, als zij maar de algemene stadskerk tot hun godsdienst niet gebruiken; wie zal hun dit toestaan? Die dan maar hun eigen kerken willen timmeren en daarin hun godsdienst verrichten, moeten dan beschouwd worden als geen openbare uitoefening van de godsdienst te hebben.
Wat zal men dan oordelen van de Luthersen te Amsterdam en elders, met wie het zo gelegen is? Of van de Gereformeerden in Frankrijk en andere landen? Men zou dan wel in de publieke kerk een bijzondere en afgezonderde vergadering mogen hebben, zoals de eerste Christenen in de tempel te Jeruzalem, Hand. 5 : 12, 13, en buiten de kerk de publieke godsdienst, zoals na de overwinning van Middelburg de Gereformeerden van de pui van het stadhuis gepredikt hebben en in de legers te velde gemeenschappelijk geschiedt. 't Is wat anders publieke stadskerken te hebben, wat anders publieke uitoefening van de godsdienst te hebben. Het eerste veronderstelt wel gewoonlijk het tweede, maar het tweede niet het eerste; het eerste is een meerdere graad van vrijheid en recht dan het andere. Wat hadden dan de Heren Staten met dit

besluit, om alleen de Gereformeerde godsdienst publiek te laten uitoefenen, maar de kerken en torens aan zich te willen houden, voor? Of is de moeite, het oproer en verraad, die de Staten wilden tegengaan, gelegen in de muren en wanden of in de bijeenkomsten der sekten, voornamelijk van de roomsen? 't Is tastbaar hoe deze man ons zoekt te misleiden.
't Is waar, dat men de Doopsgezinden en Luthersen de uitoefening van hun godsdiensten toeliet, doch dit is voor niets anders te houden, dan voor een ontheffing van het voornoemde besluit; zonder dat het daarmee vernietigd werd, of daarom andere sekten zich zulk een vrijheid konden aanmatigen, en vooral het pausdom niet, hetwelk met onze Staat niet verenigbaar is; zoals Hunne Hoogmogendheden in 1644, met een bijzondere ijver, zeer bewegelijk verklaren, in hun antwoord aan de Franse Gezant Le Comte d'Avaux, op diens verzoek aangaande het matigen van de uitvoering van de plakkaten tegen de pausgezinden hier te lande. De woorden luiden aldus:
„De voorstellen, (te weten, door de gezant voornoemd) verandering en verlangde matiging, gaan, naar het oordeel van Hunne Hoogmogenden regelrecht tegen de welstand van de ware Gereformeerde godsdienst, tegen de gronden en de orde van de Staat, alsmede tegen de rust van de christelijke gemeente; en zijn mitsdien niet te verenigen met de grondwet van de Staat.” Zie de Remonstrantie van de kerkenraad van Utrecht, in 1651.
Indien Grotius alleen had willen bewijzen, dat het betamelijk was, dat de roomsen vrijheid van geweten hadden wij zouden hem niet willen tegenspreken, want die wordt hun vergund; gelijk dit blijkt uit de handelwijze van de regering en uit haar plakkaten tegen de geheime samenkomsten der roomsen en andere sekteaanhangers. In het Plakkaatboek van de Staten Generaal, pag. 260, leest men deze woorden: *„Verklarende niettemin klaar en wel uitdrukkelijk, dat het onze mening of ons doel nooit geweest is en nog niet is, dat iemand van al de inwoners des lands zou mogen verontrust, onderzocht of overlast aangedaan worden over zijn bijzonder gevoelen of geweten; of over al zulke orde, verklaring of oefening, als hij in zijn eigen huis of voor zijn eigen huisgezin, in stilheid, zonder bijeenkomsten van anderen van buiten, met voorlezen, zingen of vermaning zal willen doen; maar dienaangaande genieten zullen de vrijheid van geweten, tot nog toe in deze landen gehandhaafd.”*

In het plakkaat van Holland, in 1581, wordt dit uitdrukkelijk onderscheid gesteld: „Zonder nochtans iemand in zijn geweten of gemoed te willen bezwaren of onderzoeken.” Emanuel Van Meteren schrijft in zijn 16e boek, in het begin op het jaar 1650, sprekende van de Verenigde Provincies: „In het stuk van godsdienst, waaraan de regering van deze landen veel gelegen is, hebben zij altijd zoeken te volgen het besluit van de Staten-Generaal der Nederlanden, ten tijde van wijlen de Prins van Oranje; nakomende de godsdienstvrede; hebbende een gruwel, dat de mensen zouden denken de gewetens te dwingen, anders dan met goede werken en gebeden of een goed leven; waarom zij ook niemand, hoe vreemd hij ook dacht, in zijn geweten hebben willen tasten of zoeken."
Hierin verschillen deze landen van het, pausdom, waar de inquisitie plaats heeft, en men de lieden dwingt, op gevaar van de hoogste straf, te geloven hetgeen zij niet kunnen geloven; daar men onderzoekt, wat iemand in zijn huis, met zijn familie voor godsdienst heeft; dit is gewetensdwang, die door ons verfoeid wordt.
Dit weet deze dwaalgeest (Grotius) ook wel, die het ook daarom niet te doen is; ook is ons doel niet dit te misprijzen; maar, daar hij voor heeft uit te werken, dat de sekten, en onder deze de roomsen vergund wordt vrije uitoefening van de godsdienst en van vergaderingen of van geheime vergaderingen te houden, hebben wij het nodig geacht,

dit verderfelijk en met onze staat onverenigbaar voorgeven en dit verfoeielijk schotschrift tegen te gaan, en ook de losse gronden van deze schrijver aan te wijzen.
Ik geloof ook, indien hij de Gereformeerde godsdienst zo genegen was, als hij Coornhert en andere beroerders der kerk genegen is, hij met dergelijk schrijven niet getracht zou hebben de kerk opnieuw te beroeren noch zo hatelijk van de Gereformeerden en hun leraars zou geschreven hebben, daar hij om hen ten toon te stellen, alles zeer nauw uit allerlei geschriften opvist; want hij meent tegen hen te wezen; met wat waarheid laten wij daar. Immers moeten in dezen de geschriften der sektarissen geen geloof vinden, en evenmin de brieven van A. Damman, die door iets hatelijks van de predikanten te vertellen, deze en die een dienst zoekt te doen en onder deze de advocaat OldenBarneveld; gelijk duidelijk te zien is bij Bor, in zijn 33e boek, fol. 23 enz., en elders meer.

Doch het is ons genoeg, getoond te hebben, hoe ongefundeerd en tegen de waarheid het is, hetgeen hij over de oorzaken van onze oorlog drijft en poogt te verdedigen, alsook hetgeen hij daarop, wat het toelaten van alle godsdiensten betreft, heeft gebouwd. Wij mogen daarom, dit alles beschouwende, de woorden van een voornaam man en groot staatkundige wel gebruiken, die zegt: „Wat de staat van onze landen in het algemeen aangaat, die het al bij gezet heeft om des Evangelies wil, is niet de goede hand des Heeren, door velerlei genadige en wonderlijke verlossingen uit de meeste gevaren, alsook door vele getuigenissen van de hemel, ons ten goede, tegen onze vijanden gegeven, zo krachtdadig onder ons geweest, dat daardoor de gerechtigheid van onze zaak (God mede getuigenis gevende door tekenen en wonderen en allerlei krachten onder ons gedaan) door de gehele wereld is ruchtbaar geworden en door de machtigste potentaten, onze naburen, is goedgekeurd? Dit wonderteken daarvan is onder ons te vinden, „dat ons de Heere honig heeft laten zuigen uit de steenrots, en olie uit de kei der rots.” Deut. 32 : 13; dat is, dat de Heere te midden van de oorlog onze landen zo heeft gezegend, dat daar waar „de tichelstenen waren gevallen, men daar weer met uitgehouwen stenen gebouwd heeft; waar wilde vijgenbomen waren afgehouwen, daar cederen in de plaats geplant heeft;” gelijk de profeet Jesaja spreekt, Jes. 9 : 9. En dat te midden van de oorlog onze steden zo zijn verrijkt geweest, dat des zilvers daarin zoveel was, als der stenen; en dat hun kooplieden waren geworden als vorsten, en hun handelaars als de heerlijksten in het land." Zie Irenius Philaletius in zijn Traktaat, genaamd *Babylon,* gedrukt te Utrecht, 1650; pag. 48.

43. Alleen de Heere is de oorzaak van onze opkomst en bloei

Om dan hiervan af te stappen, en ons te spoeden beide tot het doel en oogmerk van ons geschrift, wij besluiten uit de gedachtenis der vorige dingen, en het is klaarblijkelijk uit al hetgeen is bijgebracht, dat het de grote God is, die al onze zaken uitgericht heeft. Jes. 26 : 12. Ik twijfel dan ook niet, of, indien onze God ons in deze tot getuigen wilde roepen, zeggende zoals tot het Joodse volk: „Gij zijt Mijn getuigen, is er een God behalve Mij? Immers is er geen andere Rotssteen, Ik ken er geen,” Jes. 44, 8, of alle inwoners van Sion en alle ware Nederlanders zullen antwoorden: „Ja, Amen, zo is het.” Het is de Heere Heere, Die het juk van onze last en de stok van onze schouders, en de staf desgenen die ons dreef, gebroken heeft, zoals ten dage der Midianieten. Jes. 9 : 3. Die als de vliegende vogels Jeruzalem heeft beschut, beschuttende ons heeft verlost, en doorgaande ons heeft uitgeholpen. Jes. 31 : 5. Die onze onderdrukking en ellende heeft aangezien, want ook ons gekerm, wegens onze drijvers, kwam tot Hem. Exod. 2 : 23 en 3 : 7. Waarom Hij ook ontwaakt is, als een

held juichende van de wijn, en heeft onze vijanden geslagen en eeuwige smaadheid aangedaan, Psalm 78 : 65; ons daarentegen heeft de Heere dikwijls uitgerukt, Neh. 9 : 28, en ons wonderlijk geholpen, totdat wij sterk werden; en het is de Heere geworden tot een Naam, en tot een eeuwig teken, dat niet uitgeroeid zal worden. 2 Kron. 26 : 15. Jes. 55 : 13. Willen de heidenen vermelden van wagens en paarden, Psalm 20 : 8; wil een trotse goddeloze Assur zeggen: door de kracht van mijn hand heb ik het gedaan en door mijn wijsheid, Jes. 10 : 13; is het dat de Filistijn, veel blinder zijnde dan de blinde Simson, zijn afgod Dagon een groot offer wil offeren, Richt. 16 : 23, en hem de eer van de overwinning van zijn vijanden toeschrijven; willen de inwoners van het Chaldeeuwse en Roomse Babel de beelden en blokken verheffen en razen naar hun verschrikkelijke afgoden, Jer. 50 : 38. Openb. 9 : 20; Israël zal zich in de Heere beroemen. Want hun Rotssteen is niet als onze Rotssteen, zelfs onze vijanden richters zijnde. Deuter. 32 : 31. Op Hem hebben wij vertrouwd en wij zijn verlost geworden, in onze nood hebben wij Hem gezocht en gevonden. 2 Kron. 13 : 18 en 15 : 15. Hij is geweest onze arm allen morgen, daartoe onze behoudenis ten tijde der benauwdheid, Die de duisternis voor ons aangezicht gemaakt heeft tot licht, en het kromme recht. Jes. 32 : 2 en 42 : 16, 17. Zodat onze vijanden, die zich op gesneden beelden verlaten en tot gegoten beelden zeggen: „gij zijt onze Goden", zijn achterwaarts gekeerd en met schaamte beschaamd geworden. Juist toen, toen wij waren als een verlaten wees, onmachtig, verwezen, verdrukt, van allen veracht, verworpen, toen wij, als wanhopig, het uiterste verderf vreesden, toen, ja toen, zoals gezien is, heeft de Heere getoond, dat bij Hem uitkomsten zijn tegen de dood. Psalm 68 : 21. Dat Hem niets te wonderlijk is, maar dat Hij, zijnde een verschrikkelijk Held, een arm heeft met macht; waarom onze vijanden geworden zijn als niet, en die met ons oorlogen als een nietig ding. Jes. 42:13 en 41 : 12. Ook zijn zij als een vlaswiek uitgegaan; want toen de heidenen raasden, keizer en koninkrijken zich bewogen, verhief de Heere Zijn stem en de aarde versmolt Psalm 46 : 12. En daar wij lagen tussen twee rijen van stenen, zijn wij geworden als vleugels van een duif, overdekt met zilver. en welker vederen zijn als uitgegraven géluwen goud. Psalm 68 : 14.

En, om dit alles uit te werken, heeft de Heere onze vijanden met verbaasdheid geslagen; de onzen daarentegen heeft Hij met kracht en moed omgord. Ja, onze God is als uit Zijn plaats gekomen, Hij zelf heeft voor ons gestreden en al de sterren tegen de Spaanse Sisera aangewend. De zee de winden, de wateren en het droge, koude en hitte, mist en zonneschijn, nacht en dag, rook, stof en zand zijn op de vijand aangelopen; en wij, met onze God welstaande, hadden ook een verbond met de stenen des velds, Job. 5 : 23, en al de heirlegers der natuur waren onze soldaten. Hierdoor is onze benauwdheid en gevangenis afgewend, gelijk waterstromen in het Zuiden, Psalm 126 : 4; zij daarentegen, die met ons streden, zijn verbroken, vervloekt, en al hun woede tegen ons, zelfs hun overwinningen, zijn hun verderfelijk en ons voordelig en heilzaam geweest. Zo heeft de wonderlijke God, Wiens Naam heilig is, de kracht van Zijn werken Zijn volk bekend gemaakt, en met Zijn groot en hard en sterk zwaard, de Leviathan bezocht, de kromme slomme slang en de zeedraak gedood. Ps 111 : 6-9 Jes. 27: 1.

De Heere heeft onmiddellijk voor ons gestreden, en, gelijk eens de regenten spraken, niets of weinig op een gewone manier uitgewerkt, „zelfs onze vijanden richters zijnde.' 'En waarlijk, moest Farao eenmaal bekennen, dat God voor Israël streed, Exod. 14 : 25; moest Nebucadnezar, de Monarch van Babel zeggen: daar is geen ander God, die zo verlossen kan, Dan. 3 : 29; veelmeer konden onze vijanden en wrede vervolgers, door zoveel achtereenvolgende wonderen en grote verlossingen, niet nalaten te bekennen, dat de Heere met ons was, dat wind en weer, zoals zij spraken,

der Geuzen soldaten waren.
Een zekere roomse, aanmerkende hetgeen de Heere in 1588 met de Spaanse vloot deed, ontzag zich niet, openlijk te bekennen, *dat God Zich in die zeestrijd als een rechte Lutheraan had gedragen;* dat is, zoals een voornaam man wel opmerkt, naar zijn taal gesproken, dat God Zich niet had gedragen als een katholiek, maar als een ketter. Doch door de laster der vijanden is God verheerlijkt, en onze roem in de Heere vermeerderd, want, de Spanjaarden hebben meermalen zo gesproken.
Toen de stad Hulst door de onzen ingenomen werd, en onze God ons een gewenst en buitengewoon jaargetijde vergunde, hebben de roomsen, ja de pastoors zelf, naar het getuigenis van een leraar van die gemeente in hun kerken volmoedig moeten bekennen, dat God met ons was.
's Heeren volk wilde daarom niet offeren aan zijn garen, en roken aan zijn netten, maar de veelvuldige lof des Heeren vermelden. Hab. 1 : 16. Want waarlijk, wij hebben het land niet geërfd door onze boog of ons zwaard, en onze arm heeft ons geen heil gegeven, maar 's Heeren rechterhand en het licht van Zijn aangezicht, omdat Hij een welbehagen had in onze vaderen. Psalm 44 : 4. Niet ons dus, niet ons, maar 's Heeren Naam komt alleen de eer toe. Psalm 115: 1. Hier moet het Israël Gods anders handelen dan het afgodische Babel en het verfoeielijke pausdom, die wel in hun overwinningen *Te Deum Laudamus* zingen, maar tegelijkertijd daarvan de eer aan hun heiligen, en wel bijzonder aan de maagd Maria toebrengen, zoals boven aangewezen is. Hun keizers en koningen toch waren dan gewoon, haar beeltenis met een gouden zwaard te vereren, en het volk deed hetzelfde met brandende waskaarsen, rozenkransen, rokken en hemden, alsook met schatten en vette offeranden, waardoor de pastoors (die met hun krauwels eruit halende, 1 Sam. 2 : 13) rijk en vet worden. En wat wonder is het, dat zo de heiligen, door het bijgelovige pausdom Goddelijke eer wordt aangedaan, zoals men daar zelfs nog de heidense afgoden schijnt aan te doen.

Men vertelt, dat de Venetianen gewoon zijn, dat hun Hertog, jaarlijks, op Hemelvaartsdag, zich, vergezelt door vele heren, in een zeer kostbaar schip plaatst, en, als hij diep in zee gevaren is een kostbare ring neemt, welke hij, enige woorden sprekende, in zee werpt, tot een teken dat hij haar trouwt, en als wilde hij daardoor de heidense afgod Aeolus of Neptunus vereren. Waar men God zo met de schepselen en afgoden op één rang plaatst, wordt Hij niet verheerlijkt, maar gelasterd.
Men stelt zich door zulk een handelwijze gelijk aan de heidenen, die, hoewel zij God hebben gekend, Hem nochtans niet als God hebben verheerlijkt; maar zijn verijdeld geworden in hun overleggingen, en hebben het schepsel geëerd boven de Schepper, en gediend die van nature geen goden zijn. Rom. 1 : 21, 25. Gal. 4 : 8. Hoewel Alexander de Grote toen hij de Perzen overwonnen had, op zijn manier God scheen te willen eren, door voor Jaddus, de hogepriester, die met zijn hogepriesterlijk gewaad bekleed was, omdat hij Gods dienaar was, neer te vallen en hem te aanbidden, evenwel wilde hij over zijn overwinning als God aangebeden zijn; temeer, omdat de pluimstrijkers hem wijsmaakten, dat, hoewel Olympias zijn moeder en Jupiter zijn vader was, Olympias door het ontvangen van de bliksem in haar buik zwanger geworden was.
Al zulke roomse en heidense manieren van doen moeten bij Gods volk vervloekt zijn, daar zij toch geleerd hebben, dat God alleen de eer van hun heil toekomt, en dat ook onze God Zijn eer aan geen ander wil mededelen, noch Zijn roem de afgoden geven, Jes. 42 : 8; en waarom toch? Ik, zegt de Heere, Ik heb verkondigd, en Ik heb verlost, en rK heb het doen horen, en geen vreemde God was onder u: en gij zijt Mijn getuigen spreekt de Heere, dat Ik God ben. Jes. 43 : 12. Het is hier alleen: Ik, Ik, de Heere, de Heere, de Heere alleen. Laat, zegt de Profeet, de vijanden van Uw Kerk beschaamd en

verschrikt wezen tot in eeuwigheid, en laat ze schaamrood worden en omkomen, opdat zij weten, dat Gij alleen met Uw Naam zijt de Heere, de Allerhoogste over de gehele aarde. Psalm 83 : 18, 19.

Maar nog verder, is het de Heere, de Heere alleen, Die ons zo groot en ontzaggelijk gemaakt heeft? Heeft ook de Heere vanwege Zijn ganse Naam Zijn Woord groot gemaakt? Psalm 138 : 2.
Heeft de Heere ons verheerlijkt door en om Zijn wet en woord, en de zuivere godsdienst, zo worden wij verder opgewekt:

1. Om terdege en wel te overwegen en te behartigen, hoezeer het Verenigd Nederland aan zijn God is verbonden, en het volk Gods daarin verplicht is tot de lof en de verheerlijking van hun God.
2. Om 's Heeren Woord, Zijn heilige waarheid en de Gereformeerde godsdienst hoog te achten en te handhaven, uit te breiden, en voort te zetten.
3. Om te onderzoeken wat de oorzaak is van zulk een droevige omkering van zaken, zowel van onze ontzaggelijkheid, als van onze voorspoed, nering en koophandel enige jaren geleden; en in het bijzonder, waarom 's Heeren vloek onder ons is, sinds de afkondiging van de Spaanse Vrede, de 5e juni 1648, en dat door de voortduring van die vloek ons zoveel ellenden gedrukt hebben.

44. Zeer verplicht tot 's Heeren lof

Wat het eerste betreft, er is niets meer bekend uit 's Heeren Woord, dan dat veel zal geëist worden van die, die veel is gegeven. Hoe menigvuldiger en groter 's Heeren weldaden zijn aan een volk, hoe meer liefde en dankbaarheid de Heere ook daarvan verwacht. Wij weten, dat de Heere vanouds, onder alle volken het volk van Israël heeft uitverkoren, om daaraan Zijn liefde, weldadigheid en trouw te bewijzen. Andere volken waren zelfs ten opzichte van Israël geen volken; maar daar zij van de Heere vervreemdwaren, is Israël geweest het snoer van Zijn erfenis, en als de troon van Zijn heerlijkheid. Deuter. 32 : 9. Jer. 14 : 21. Aan dat volk maakte God Zich bekend, met hen richtte Hij Zijn verbond op; ja, „toen de Allerhoogste de volken de erfenis uitdeelde, toen Hij Adams kinderen vaneen scheidde, heeft Hij de landpalen der volken gesteld naar het getal der kinderen Israëls; Hij vond hen in een land der woestijn, en in een woeste huilende wildernis; Hij voerde hem rondom, Hij onderwees hem, Hij bewaarde hem als Zijn oogappel. Gelijk een arend zijn nest opwekt, over zijn jongen zweeft, zijn vleugels uitbreidt, neemt ze en draagt ze op zijn vlerken: zo leidde hem de Heere alleen, en daar was geen vreemd God met hem. Hij deed hem rijden op de hoogten der aarde, dat hij at de inkomsten des velds; en Hij deed hem honig zuigen uit de steenrots, en olie uit de kei der rots. Boter van koeien, en melk van klein vee, met het vette van de lammeren en van de rammen, die in Basan weiden, en van de bokken, met het vette der nieren van tarwe, en het druivenbloed, reine wijn hebben zij gedronken.” Kortom, God is hen geweest tot een fontein, vloeiende van alle lichamelijke en geestelijke zegeningen. Maar waarom toch? Omdat zij ook, boven alle volken, hun God verheerlijken zouden. Want dit volk, spreekt de Heere, heb Ik Mij geformeerd, zij zullen Mijn lof vertellen. Jes. 43 : 21.
En dit was Gods doel en oogmerk met alles, wat Hij aan dit volk, om het volkomen té maken in heerlijkheid, gedaan heeft. Merkwaardig zijn daarom de woorden Gods, gesproken door Jeremia, de profeet: „Ik zei wel, hoe zal Ik u onder de kinderen zetten? en u geven het gewenste land, de sierlijke erfenis, de heirscharen der heidenen? maar, let wel: „Ik zei: gij zult tot Mij roepen, mijn Vader! en gij zult van

achter Mij niet afkeren.” Ier. 3 : 19. Daarom ook, toen dit volk begon te zondigen, bestrafte de Heere hen niet alleen vanwege hun ongehoorzaamheid, maar ook, en wel voornamelijk over hun ondankbaarheid; en werd het Goddelijk verwijt gehoord: „Zult gij dit de Heere vergelden, gij dwaas en onwijs volk? Is Hij niet uw Vader, Die u verkregen, Die u gemaakt, Die u bevestigd heeft?” Deut. 32 : 6. Dan roept God over zulk een snode ondankbaarheid, hemel en aarde tegen hen tot getuigen, en toont dat zij erger waren dan de beesten: „Hoort, gij hemelen! en neem ter ore, gij aarde! want de Heere spreekt: Ik heb kinderen groot gemaakt en verhoogd, maar zij hebben tegen Mij overtreden. Een os kent zijn bezitter, en een ezel de krib van zijn heer; maar Israël heeft geen kennis, Mijn volk verstaat niet.” Jes. 1 : 2. 3.
Heeft God welgedaan aan Israël, heeft God het getrokken en aan Zichzelf verbonden met koorden en touwen van liefde, en met mensenzelen, Hos. I 1 : 14; wij mogen ons, in dit ons lieve vaderland, beroemen, dat de Heere ons niet minder dan hen, tot een Rots des heils is geweest. Hier mogen wij gebruiken de woorden van een man Gods en deftig leraar en ziener in Israël: „Groot,” zegt hij, „ja zeer groot is Gods weldadigheid over ons. Voorwaar, als wij het al wel overleggen, het staat te bezien, of ooit het volk van Israël in zulk een korte tijd en binnen zo weinig jaren, zoveel, zo grote en zo wonderlijke overwinningen, zegepralen, verlossingen en weldaden van God ontvangen heeft, als ons geschied is, deze vijftig of zestig jaar." Zie Willem Teelinck, in „Davids Dankbaarheid,” pag. 6.
Het is merkwaardig, dat niet alleen de leraars hier te lande zo spreken en schrijven, maar dat ook zelfs in vreemde landen, degenen die door horen of lezen, kennis hebben van de zaken van Nederland en van hetgeen de Heere aan ons gedaan heeft, zich niet ontzien, onze Staat en Gods grote daden, aan ons betoond, te vergelijken met die van het volk van Israël, en Gods wonderen en goeddadigheden daaraan bewezen.

Ik hoop, dat het de lezer niet verdrieten zal, dat ik tot bewijs, de woorden bijbreng van Mr. Gasches, gewezen predikant in de kerk van Castres, en later in die van Parijs, tot Charenton. Toen hij, de 2e juni 1654, in tegenwoordigheid van onze gezant een dankzegging hield voor de afkondiging van de vrede tussen Engeland en de Verenigde Nederlanden, liet hij dit volgende in zijn predikatie invloeien: „Mij dunkt, dat de Republiek der Verenigde Nederlanden, in onze eeuw, op een bijzondere manier het beeld van de oude staatsgemeente van Israël draagt. Dat oude volk is lange tijd gevangen geweest in Egypte, onder de tirannie van Farao, tot de tijd toe, dat God zijn verdrukking zag, en dat Hij neerkwam om hen te verlossen. De Verenigde Nederlanden hebben lange tijd gezucht onder een dwingelandij, die niet minder wreed was; en de barbaarsheid, die alleen de Hertog van Alva, tegen hen geoefend heeft, gaat gewis te boven, het allerhardste wat Farao eertijds tegen de Hebreeën heeft in 't werk gesteld. Het oude Israël uit Egypteland uitgetogen zijnde, was veertig jaar in de woestijn in vreemdelingschap en in langdurige moeilijkheden; de Verenigde Nederlanden hebben tweemaal veertig jaar in de oorlog doorgebracht, gedurig genoodzaakt zichzelf te beschermen tegen heimelijke aanslagen en tegen allerlei krachtig geweld, dat tegen hen gebruikt werd, om hen te vernielen en te verderven. Het oude Israël is in die lange en moeilijke reis, wonderlijk door God bijgestaan; zijn nooddruften waren gelukkiger dan zijn overvloed, en zijn moeiten zijn veel benijdenswaardiger dan zijn allergrootste voorspoed. Zij hadden broods gebrek, maar God gaf hun manna; zij hadden niets om klederen van te maken, maar door een groot wonder versleten hun klederen nooit. Terwijl de Verenigde Nederlanden deze langdurige oorlog geoefend heeft, is het zover van daar geweest, dat hun schatten eindelijk uitgeput zouden zijn door de ongewone kosten, die men genoodzaakt waste

maken, dat zij integendeel hun rijkdommen zagen vermeerderen, 't getal van hun inwoners toenemen en hun steden volkrijker worden. Welke wonderen! zij zaaiden bloed, en maaiden en oogsten goud: de oorlog bracht hun overvloed voort, wat gewoonlijk de vrucht van vrede is; zij, die de steden verwoestten, bevolkten, versierden, verrijkten die van Nederland; en de hemel was hen goedgunstig, dat Hij de gesel, waarmee Hij de mensen in Zijn toorn straft, niet alleen verkeerde in een middel noodzakelijk tot hun bestaan, maar ook nog bovendien in een heerlijk werktuig van hun geluk.
Het oude Israël werd eindelijk een bezitter van het land Kanaän, een klein maar gelukkig land, waar Salomo, door middel van de scheepvaart, het goud, dat hij van Ophir liet overbrengen, zo gewoon maakte als de stenen. De Verenigde Nederlanden bezitten geen land van grote uitgestrektheid, maar de zegen des hemels heeft de landen gelukkig gemaakt, en hun verre scheepvaart, die hun vermogen aan de gehele aarde heeft bekend gemaakt, heeft hen ontzaggelijk gemaakt bij de inwoners van de Oost en West-Indiën.
Hun verre scheepvaart, zeg ik, heeft het goud en zilver onder hen gewoon gemaakt en hun steden met overvloedige rijkdommen vervuld. Bileam, het leger van Israël ziende, zei: „Hoe goed zijn uw tenten, Jakob! uw woningen Israël!” Maar, wanneer ik mij te binnen breng dat bijna oneindig getal heerlijke steden en dorpen vol inwoners, welke in al de gewesten van Nederland, op de kanten van wateren en stromen zich verheffen, zo kan ik mij niet onthouden te zeggen: „Hoe goed zijn uw tenten, o Nieuw Jakob! en uw woningen, o Israël!”
En wat zou ik nu niet kunnen vertellen van hun wonderlijke verlossingen, die zo grote overeenkomst hebben met die, welke God ten beste van het oude Israël gewerkt heeft! Zoals de Verenigde Nederlanden Farao's gehad hebben, zo hebben zij ook Mozessen gehad; gelijk zij Kanaänieten hebben te bestrijden gehad, zo heeft hun God ook Jozua's verwekt. Zij hebben helden gehad, met kloekmoedigheid en voorzichtigheid die buitengewoon was; en, indien God toegelaten heeft, dat men hun de oorlog heeft aangedaan, Hij heeft grootmoedige Prinsen onder hen laten geboren worden, wier zwaard de schrik van hun vijanden is geweest.
Die grote God, Die de Beschermer van het oude Israël was, is de Beschermheer van de Verenigde Nederlanden geweest; en wij moeten Zijn genade aanroepen, opdat Hij in het toekomende, met volle handen, Zijn allerkostelijkste zegeningen over hem uitgiete; dat Hij daar, meer en meer, de kracht van de scepter van Jezus Christus, namelijk Zijn Evangelie, laat blijken en blinken; dat Hij daar de harten tot de gehoorzaamheid richtte, die zij Hem moeten weergeven; dat Hij daar de Godzaligheid doet bloeien; dat Hij, wat het aardse aangaat, de grondvesten van die Staatsgemeente, tot het einde der wereld toe verzekere. Dat Hij hen, in de landen daar de zon opgaat, en in de landen daar zij ondergaat, met Zijn gunst vergezelle, opdat zij de heidenen en ongelovigen onder hun macht brengen; dat zij die door de wapenen overwinnende, hen overwinnaars van de dwaling maken; dat zij die aan Christus, door zoete overredingen en voorbeelden van vroomheid onderwerpen, nadat zij hen aan de Verenigde Nederlanden door hun beleid en door hun kracht zullen onderworpen hebben.
Bidt op deze wijze, mijn broeders! bidt om de vrede van dit Nieuwe Jeruzalem; wij hebben daar zoveel temeer belang bij, omdat zij niet alleen onze broederen zijn in de genade, maar ook onze bondgenoten, in hetgeen de staat betreft."
Tot zover Mr. Gasches, in zijn in het Frans gedrukte predikatie.

Zulk een geluid hebben de wonderen Gods en Zijn weldaden aan ons bewezen,

gemaakt in de omliggende landen, en bij de volken, die nabij en verre zijn, dat wij hier een vreemdeling, in een vreemd land, in een vreemde taal deze zien stellen, naast die aan Israël bewezen, die doorgaans zo hoog in Gods Woord worden geroemd.

Maar laat ons ook eens een leraar of twee van ons land en van onze tijd horen spreken. „Wij zijn," zegt Franciscus Ridderus, in zijn „Nodige Tijdkorting", pag. 6, 7, „bij het oude Kanaän te vergelijken; grote dingen worden vertelt van de zegen van het Joodse volk. De Heere zei tot dat volk: „Dus heb Ik u een land gegeven, waaraan gij niet gearbeid hebt, en steden die gij niet gebouwd hebt, en gij woont daarin, gij eet van de wijngaarden en olijfbomen, die gij niet geplant hebt? Jozua 24 : 13. Niet minder heeft de Heere aan ons Nederland gedaan."
En nog eens even daarna: „Ons vaderland mag met reden vergeleken worden bij de Republiek of het rijk van de Lacedemoniërs, waarvan gezegd wordt: „Lacedemonië werd geëerd van de koningen van Perzië, Egypte en Sicilië; zij bedwongen de Thebanen, Corinthiërs, en meer andere volken waren voor hen vernederd van gemoed. De beroemde Atheniënsers waren door hen zonder luister."
Alsook hetgeen over Rome wordt vertelt, ten tijde van Keizer Augustus: „Zij breidde haar heerschappij uit over de Germanen en Indianen." Welke vergelegen landen zijn er in de vier hoeken van de wereld, waar Hollands luister en macht onbekend is? En hoe heerlijk de Nederlandse heerschappij in Indië gezien wordt is genoeg bekend en wordt niet dan al te kennelijk benijd." Tot zover Ridderus.

Zeer bondig en beknopt spreekt de Godzalige en hooggeleerde professor Herman Witz, van de wonderen en goeddadigheden Gods, aan deze landen bewezen, in zijn „Twist des Heeren met Zijn Wijngaard, cap. 12. Het heeft ons goed gedacht zijn woorden hier in te voegen.
„Het is maar," zegt hij, „een handje vol lands, dat wij bewonen; bij andere landschappen en koninkrijken vergeleken, als druppels water bij een emmer, of als een stofje in de weegschaal. Evenwel vertrouw ik, dat ge van de opgang der zon tot haar ondergang toe, nauwelijks een plek zult vinden, van allerlei gemak voorzien, als deze. Het vergelegen oosten en westen, het verzengde zuiden, het norse noorden zenden ons het beste van hun schatten over; en men mag onze kielen, met de kostelijkheden van die landen beladen, dagelijks onze havens zien inbruisen. Vreemde volken moeten daar verbaasd over staan, en hun verwondering heeft dit spreekwoord voortgebracht: „Belgae Coelum peterent, si Coelum navibus peti posset," dat is, „de Nederlanders zouden op de hemel zelf handelen, zo zij dat maar te scheep konden doen."
En zeker, verder dan ooit Bacchus, verder dan ooit Alexander hun wapens in Indië gebracht hebben, hebben onze vloten de schrik van de Hollandse naam overgescheept, en met de beste inkomsten van die landen, die als door een andere zon en andere sterren beschenen worden, het onze verrijkt. Toen het Koninkrijk van Juda, onder de regering van Hiskia, in middelmatige bloei geraakt was, kon die Koning zich niet bedwingen, of hij moest de pracht van zijn heerlijkheid aan de gezanten van Babel laten zien. „Hij toonde hun zijn gehele schathuis, het zilver, en het goud, en de specerijen, en de beste olie, en zijn wapenhuis, en alles wat gevonden werd in zijn schatten. 2 Kon. 20 : 13.
Maar het is heel wat anders, hetgeen ons Nederland heeft kunnen tonen en inderdaad getoond heeft, niet aan gezanten van uitheemse koningen, maar aan de grootste prinsessen en koninginnen van Europa, die met verrukking de overmaat van weelde aanschouwd hebben, die al de hoeken van de bekende aardbodem ons deden toevloeien. Alle vreemdelingen zien het met verwondering aan, of wanneer zij het

horen vertellen, schijnt het hun ongelofelijk toe. Wie kan denken dat een land, (eertijds in onze beginselen) zo dor en mager, tot zulk een vettigheid komen zou, dat het in één jaar, zonder de inwoners te verarmen, negen miljoen vijf honderd negen duizend zes honderd zestig Karolus guldens (9.509.660) tot dekking van de onkosten van de oorlog heeft kunnen opbrengen? En na die tijd nog aanmerkelijk meer. Zeker, indien men rijkdom voor vettigheid rekenen wil, is het niet waarschijnlijk, dat er enig land door de zon beschenen wordt, dat in zulk een kleine omtrek zoveel oplevert, en dat de last van de oorlog zolang gedragen hebbende, niet uitgeput en uitgemergeld is geworden; want ten spijt van al die lasten zien wij nochtans, „dat onze winkels vol zijnde, de ene voorraad na de andere uitleveren." Dat dit alles waarachtig is, kan blijken uit hetgeen door ons vroeger uit de historie van Nederland is bijgebracht, en uit hetgeen zich in Nederlands opkomst en bloei opdoet.

Gelijk het onze schuldige plicht is, goede kennis te nemen van al 's Heeren wonderwerken aan ons bewezen, ja, steeds te denken, wat de Heere aan de Spaanse Farao en onze vijanden gedaan heeft, de grote verzoekingen die onze ogen gezien hebben, en de tekenen en wonderen, en de sterke hand, en de uitgestrekte arm, waardoor de Heere ons uitgevoerd heeft, en uit al onze noden verlost, Deut. 7 : 18, 19:1. Kor. 9 : 7; zo zijn wij immers evenzo verbonden, daarover onze God waarachtige dankbaarheid te bewijzen. Wie weidt een kudde en eet niet van de melk? Zal iemand een wijngaard planten en niet van de vruchten eten? Zal God ons overladen met weldaden en zouden wij die weldaden genieten zonder God? Zou God onze vleugelen uitbreiden in het Oosten en Westen, in het Zuiden en Noorden, en zouden wij eng en nauw wezen in onze harten tot God? Zou God onze naam groot maken van de opgang der zon tot zijn ondergang, ja zal hij liet Oosten en Westen, het Zuiden en Noorden als uitschudden om ons te vervullen, en zouden wij ledig blijven van ware dankbaarheid? Dat zou boven alle begrip verfoeilijk zijn. Waar het zo gaat, moet de vloek, over het gruwelijke Babel uitgesproken, volgen: „Zoveel als zij zich zelf verheerlijkt heeft, en weelde gehad heeft, zo grote pijn en rouw doet haar aan." Openb. 18 : 7.

De ouden plachten terecht te zeggen: „Gratia gratiam parit," dat is: Waar men God voor Zijn genade dankbaarheid betoont, daar geniet men meer genade en zegen." Van het ware Israël getuigt de Heere bij de profeet Jesaja, (Hoofdstuk 29 : 23.) dat „als zij Zijn werk in het midden van hen zouden zien, dat zij dan Zijn Naam zouden heiligen; en zij zullen, zegt de Heere, de Heilige Jakobs heiligen, en de God Israëls vrezen," waarop de Heere dan ook, in het vervolg, meer zegen belooft. Wel, waar is een volk, dat zo Gods werken in zijn midden heeft gezien, als het Verenigd Nederland? Hoe behoorden wij dan ook de Naam des Heeren te heiligen, en de Heilige Israëls, de God en Vader van onze Heere Jezus Christus met kinderlijke vreze te gehoorzamen? „Hoe moesten de verheffingen van onze God, Die boven allen lof verheven is, in onze kelen zijn. Hoe behoorden wij de Heere op te offeren de offeranden des lofs, dat is, de vrucht der lippen die Zijn Naam belijden. Want, wij weten het, dat is de Heere aangenamer, dan een os of een gehoornde var, die de klauwen verdeelt, ja dan tienduizenden van oliebeken." Psalm 149 : 6; Neh. 9 : 5: Hebr. 13 : 15; Psalm 69 : 32; Micha 6 : 7.
Hoe behoorden wij dan uit te roepen „Loof de Heere, mijn ziel! en vergeet geen van Zijn weldaden. De Heere leeft, en geloofd zij mijn Rotssteen, en verhoogt zij de God mijns heils, de God, die mij volkomen wrake geeft, en de volken onder mij brengt. Die mij uithelpt van mijn vijanden, en verhoogt boven degenen, die tegen ons opstaan.

Psalm 103 : 1, 2 en 18 : 47-50. Waarlijk, ons geldt het woord van de Heere Christus: „Ga henen naar uw huis en tot de uwen, en boodschapt wat grote dingen u de Heere gedaan heeft, en hoe Hij Zich over u ontfermd heeft." Markus 5 : 19. Zo ergens in de wereld in de tenten der rechtvaardigen de stem des gejuichs wordt gehoord, het moet onder ons zijn, aan wie de Rechterhand des Heeren krachtige daden gedaan heeft." Psalm 118: 15.
De inwoners van Sion moeten elkaar opwekken, zeggende met de Psalmist: „Maakt de Heere met mij groot, en laat ons te samen Zijn Naam verhogen." (Wat is beter voor de ziel om te overdenken, voor de mond om te prijzen, voor de pen om te vermelden, dan de goedheid Gods? Niets is er, waarbij de tijd korter schijnt; niets zoeters is er te horen, niets aangenamers te bevatten; ja niets vruchtbaarders te verrichten. Augustinus, ad Marcel.) Psalm 34 : 4. En nog eens „Zingt de Heere, want Hij heeft grote dingen gedaan." Exod. 15 : 21. En wederom: „Komt, hoort toe, allen gij, die God vreest, en ik zal vertellen, wat Hij aan mijn ziel gedaan heeft." „De vijanden hadden ons omringd als bijen: zij zijn uitgeblust, als een doornenvuur, 't is in de Naam des Heeren, dat wij die verhouwen hebben." Psalm 118: 12. „Want zo de Heere niet bij ons geweest ware, als de mensen tegen ons opstonden, zij zouden ons levend verslonden hebben; een stroom zou over onze ziel gegaan zijn, toen zouden de stoute wateren over onze ziel gegaan zijn." Psalm 124 : 2, 3, 4, 5. „Maar, toen de vijand kwam als een stroom, heeft de Geest des Heeren de banier tegen hem opgericht." Jes. 59 : 19. „En de verslagenen des Heeren zijn vermenigvuldigd, ook is de hand des Heeren aan Zijn knechten bekend geworden." Jes. 66 : 14, 16. „Daarom zal u, o Heere! een machtig volk eren; de stad der tirannige volken zal U vrezen. Want Gij zijt de arme een Sterkte geweest, een Sterkte de nooddruftige als hem bang was; een Toevlucht voor de vloed, een Schaduw voor de hitte; want het blazen van de tirannen, is als een vloed tegen een wand." Jes. 25 : 3, 4. „Gij buigt de hooggezetene neer, de verhevene stad; Gij vernedert haar, Gij vernedert haar tot de aarde toe; Gij doet haar tot aan het stof reiken; de voet zal haar vertreden; de voeten van de ellendige, de treden der armen." Jes. 26 : 5, 6. „Op U hebben onze vaderen vertrouwd, zij hebben vertrouwd, en Gij hebt ze uitgeholpen. Tot U hebben zij geroepen en zij zijn uitgered, op U hebben zij vertrouwd, en zij zijn niet beschaamd geworden. Psalm 22: 5, 6. „Daarom, o Heere! zijt Gij groot, en daar zijn geen, gelijk uw werken. Want Gij hebt ons beproefd, o God! Gij hebt ons gelouterd, gelijk men het zilver loutert. Gij hebt ons in het net gebracht, Gij had een enge band om onze lendenen gelegd, Gij had de mens op ons hoofd doen rijden, wij waren in het vuur en in het water gekomen; maar Gij hebt ons uitgevoerd in een overvloeiende verversing." Psalm 66 : 10, 11, 12. „Zingt de H:eere, prijst de Heere, want Hij heeft de ziel van de nooddruftige uit de hand van de boosdoener verlost. Heere, Gij zijt onze God, U zullen wij verhogen, Uwe Naam zullen wij loven, want Gij hebt wonderen gedaan." Jer. 20 : 13, „Uwe o Heere! is de wijsheid en de kracht, want Gij verandert de tijden en stonden, Gij doodt en maakt levend, Gij doet ter helle nederdalen en doet er weer uitkomen, Gij vernedert en verhoogt, en verheft de geringe uit het stof, want de grondvesten der aarde zijn des Heeren; en daar is geen ander God, Die zo verlossen kan." Dan. 2 : 20, 21; 1 Sam. 2 : 6, 7, 8; Dan. 3 : 29. „Daarom, dat niemand U gelijk is, o Heere! zijt Gij groot, en groot is Uw Naam in mogendheden, Wie zou U niet vrezen, Gij, Koning der heidenen, ja der heiligen, want het komt U toe; Gij zijt een levend God, een eeuwig Koning, Heere der heirscharen is Uw Naam." Jer. 10 : 6, 7, 10, 16. Openb. 15 : 4. „Van Uw schelden is te samen wagen en paard in slaap gezonken. Verschrikking en vreze is op hen gevallen. 0 Heere! wie is als Gij onder de goden? Wie is als Gij, verheerlijkt in heiligheid, vreselijk in lofzangen, doende wonder? Zelfs van het einde der aarde,

horen wij lofzangen tot verheerlijking des Rechtvaardigen, en de verlosten des Heeren juichen van de zee af, vanwege de heerlijkheid des Heeren. 0 Sion, looft de Heere." Exod. 15 : 11,16; Jes. 24 : 14, 16.
Vroeg Koning David eens: „Wat zal ik de Heere vergelden voor al Zijn weldaden?" Psalm 116: 12; zo behoorde terecht, 's Heeren volk in dit Verenigd Nederland heilig bekommerd te zijn, hoe zij de Heere vergelding zullen doen, hoe zij Zijn Naam ten hoogste zullen groot maken voor dit alles, „en met aandacht spreken van al Zijn wonderen." Psalm 105 : 2. „De Heere (zegt de gemeente) heeft onze gerechtigheden voortgebracht, komt, laat ons te Sion het werk van de Heere onze God vertellen." Jer. 1 : 10.

Onze Vaderen hebben voor elke weldaad des Heeren, Zijn Majesteit door dankzegging verheerlijkt; hoe zullen wij niet om alle die dankbaar zijn? Zullen wij niet in gedachtenis houden, hoe dikwijls, hoe menigmaal de Heere, onze goede God, ons, gedurende onze droevige oorlogen, heeft verlost, verheven, en onze vijanden geslagen en eeuwige smaadheid aangedaan? Hoe wij nu de vruchten van dit alles genieten, om dus vol van 's Heeren lof bevonden te worden? „Ja, wij moeten altijd gedenken aan Zijn wonderen, die Hij gedaan heeft, aan Zijn wondertekenen en de oordelen van Zijn mond," Psalm 105 : 5; en zorgen, dat deze altijd bij de nakomelingen in gedachtenis blijven, en een gedurige stof van dankzegging zijn.
Gods volk heeft hiervoor te allen tijde gezorgd, waarom zij soms enige relikwieën en overblijfselen, om Gods daden te vereeuwigen, voor hun nakomelingen bewaard hebben. Zo bewaarden de Israëlieten de staf van Aäron, de tafels der wet en de kruik met manna, welke dingen in de Ark gesloten waren.
Soms hebben zij hier en daar enige uiterlijke tekenen, ter gedachtenis aan de weldaden Gods, opgericht. Bij voorbeeld, toen de Israëlieten de steden weer in bezit kregen, welke de Filistijnen hun ontnomen hadden, richtte Samuël een steen op, die hij noemde: Eben-Haëzer," en sprak: „Tot hiertoe heeft ons de Heere geholpen." 1 Sam. 7: 12.
Soms beschreven zij die weldaden in hun jaarboeken of kronieken, opdat de nakomelingschap in de gelegenheid zou zijn, die nauwkeurig te kunnen lezen. Wij vinden beschreven de overwinningen van Mozes over Farao, van Jozua over Jericho, van Gideon over de Midianieten, van Simson over de Filistijnen, van David over Goliath, en veel meer andere overwinningen en verlossingen. Soms bezongen zij ze in gedichten en psalmen, en hebben ze zo als met een verse saus overgoten, de nakomelingen overgeleverd. Psalm 78, 105, 106 en 136.
Soms hebben zij jaarlijkse gedenkdagen vastgesteld, om op deze plechtig gedachtenis te houden van hun verlossingen en van de weldadigheid des Heeren; zoals eertijds onder de Joden de dagen Purim, of de veertiende en vijftiende dag der maand Adar. Esther 9 : 26. Alles werd in het werk gesteld, om de goedertierenheden des Heeren en Zijn wonderwerken aan de nakomelingen bekend te maken, en van eeuw tot eeuw in gedachtenis te doen blijven; opdat over die alle 's Heeren hoge Naam altijd zou worden geheiligd, „en geslacht aan geslacht Zijn werken mocht roemen, en Zijn mogendheden verkondigen, vermeldende de kracht van Zijn vreselijke daden en vertellende Zijn grootheid. Opdat zij ook de gedachten der grootheid Zijner goedheid overvloedig mochten uitstorten, en Zijn gerechtigheid met gejuich verkondigen." Psalm 145 : 4, 6, 7. En wat is betamelijker, dan dit, dat wij alles in het werk zouden stellen, dat de Heere te allen tijde moge wezen, „onze lof en psalm; die ons tot heil is geweest; en die bij ons gedaan heeft deze grote en vreselijke dingen, die onze ogen gezien hebben. Psalm 118 : 14; Deuter. 10 : 21.

Deze zaak is van groot gewicht, want de Heere gaf door Mozes dit uitdrukkelijk bevel aan Zijn volk Israël: Wanneer uw zoon u morgen zal vragen, zeggende, wat zijn dat voor getuigenissen en inzettingen en rechten, die de Heere, onze God, u geboden heeft? Zo zult gij tot uw zoon zeggen: wij waren Farao's dienstknechten in Egypte; maar de Heere heeft ons door een sterke hand uit Egypte uitgevoerd. En de Heere gaf tekenen en grote en kwade wonderen in Egypte, aan Farao en zijn gehele huis voor onze ogen; en Hij voerde ons van daar uit, opdat Hij ons inbracht, om ons het land te geven, dat Hij onze vaderen gezworen had. En de Heere gebood ons te doen al deze inzettingen, om te vrezen de Heere, onze God; ons voor altijd ten goede, om ons in het leven te behouden, gelijk het is te dezen dage." Deut. 6 : 2024. Zie ook, Psalm 78 : 1, 2, 3. Ook nog elders. betoont de Heere, onze God, hoe Hem die zaak ernst was, en hoeveel Zijn volk daaraan gelegen was; want zo spreekt Mozes, of liever God door Mozes, het volk aan: „Alleen wacht u, en bewaart uw ziel wel, dat gij niet vergeet de dingen, die uw ogen gezien hebben, en dat ze niet van uw hart wijken al de dagen van uw leven. En gij zult ze uw kinderen en uw kindskinderen bekend maken." Deut. 4 : 9. Zie ook, Deut. 32 : 46, 47. Ja daarom, opdat dit zou geschieden, heeft de Heere niet alleen Zijn volk eertijds verlost, maar op zulk een wijze en niet anders willen verlossen, dat is, door grote tekenen en wonderen; „opdat zij voor de oren van hun kinderen en kindskinderen mochten vertellen, wat Hij in Egypte had uitgericht, en Zijn tekenen, Die Hij onder hen gesteld had, opdat zij zouden weten, dat Hij de Heere is. "Exod. 10: 1, 2.
Deze woorden betreffen dan ook wel degelijk ons, daar de Heere ons, gelijk vroeger aangetoond is, niet op een gewone, maar op een ongewone wijze, door grote tekenen en wonderen verlost heeft. Heeft de Heere om deze oorzaak Zijn volk niet bevolen, jaarlijks, op een plechtige wijze het Paasfeest te houden? Dit blijkt duidelijk uit deze woorden: „En het zal geschieden, spreekt de Heere, wanneer uw kinderen tot u zullen zeggen: Wat hebt gij daar voor een dienst? Dan zult gij zeggen: dit is de Heere een Paasoffer, die voor de huizen van de kinderen Israëls voorbijging in Egypte, toen Hij de Egyptenaren sloeg, en onze huizen bevrijdde." Exod. 12 : 26, 27. Onze God wilde, dat deze plechtigheid een *monumentum anniversarium solemne,* dat is: een plechtig jaarlijks gedenkteken van hun wonderlijke verlossing uit Egypte zou zijn.
Is het dan wel wonder, dat, gelijk boven gezien is, de ware vaderlanders onder 's Heeren volk, zo ijverig geweest zijn, om in deze het gebod huns Gods te betrachten, en dat zij op velerlei wijzen hebben gearbeid, om hun kinderen de wonderdaden des Heeren in te scherpen? Toen Israël droogvoets door de Jordaan gegaan was, stelde Jozua twaalf stenen, die hij uit de Jordaan had doen nemen, tot een opgericht teken, en sprak tot de kinderen Israëls zeggende: „wanneer uw kinderen morgen hun vaders vragen zullen, zeggende: Wat zijn deze stenen? Zo zult gij het uw kinderen te kennen geven, zeggende: op het droge is Israël door deze Jordaan gegaan." Jozua 4 : 21, 22.

Wij vinden ons dus tot het betrachten van deze plicht genoodzaakt door het uitdrukkelijk bevel van onze God, bovendien nog opgewekt en onderwezen door een wolk van voorbeelden, te allen tijde, door de vromen gegeven; behalve dat de gebeurtenissen, die ons in de zaken van Nederland voorkomen, ons als vanzelf moeten gaande maken, „om te vertellen de loffelijkheden des Heeren, en Zijn sterkheid, en Zijn wonderen die Hij gedaan heeft." Psalm 78 : 4. Ja, een ieder van ons, gedenkende aan 's Heeren wonderwerken, behoorde Elihu gelijk te zijn, die zei: „Ik ben der woorden vol, de geest van mijn buik benauwd mij. Ziet, mijn buik is als de wijn die niet geopend is, gelijk nieuwe lederzakken zou hij barsten. „Ik zal," zegt hij, „spreken,

opdat ik voor mij lucht krijge," Job. 32 : 18, 19, 20.
En, naar waarheid heeft de schrijver van de *„Spiegel der Jeugd,"* in het begin van zijn boekje gezegd, „dat hij onwaardig is een Nederlander geboren en genaamd te zijn, die deze geschiedenissen in het vergeetboek stelt; dat hij onwaardig is een getrouw vader genaamd te worden, die deze dingen zijn kinderen niet inprent."
Wij voegen er bij, dat zulken het vaderland ten hoogste nadelig zijn; want door dit na te laten, worden de wonderen Gods vergeten, ons vertrouwen op Hem vermindert en onze hope op Hem verflauwt; wij verlaten onze eerste liefde; worden daardoor ondankbaar jegens de Rotssteen van ons heil; vervallen tot kwade grondregels, ja, daardoor wordt de Heere veracht en Hem de rug toegekeerd; en wat kan daar anders uit volgen, dan dat de Heere ons ook verachten, Zijn zegen van ons vaderland afwenden, ja in een vloek veranderen zal, gelijk weleer Gods volk ondervonden heeft, Jozua 24 : 31 en Richt. 2 : 8-15; en gelijk wij daarvan ook reeds droevige ondervinding hebben.

Hieruit blijkt duidelijk, welk een rechtvaardige oorzaak van klacht in dezen gegeven wordt; want wat wordt er meer verzuimd in ons land, dan deze plicht der ouders omtrent hun kinderen. Dit is de oorzaak, dat wij de God van ons heil, Die grote dingen aan ons land gedaan heeft, wonderdaden tegen Spanje en vreselijke dingen tegen onze vijanden, vergeten, Psalm 106: 13, 21, 22; en dat wij laten varen God, Die ons gemaakt heeft, en de Rotssteen van ons heil versmaden. Deut. 32:15. De nakomelingen geen kennis, veel minder gevoel van deze zaken hebbende, komen zo tot een heilloos en werelds leven. Een gruwelijke ondankbaarheid, die zijn oorsprong neemt uit onwetendheid, onachtzaamheid of moedwil. Een roemwaardig man, wiens woorden wij, in plaats van de onze, hier invoegen, zegt: „Er worden er bij honderden gevonden, die zo onwetend zijn van hetgeen ons land wedervaren is, en van Gods werken daarmee dat men hun waarlijk wel met verwondering vragen mag, met zinspeling op de vraag der discipelen aan Christus, hun toen nog onbekend: „Zijt gij vreemdelingen in het vrije Nederland, die niet weet wat daarin deze dagen (of in vorige jaren) geschied is?" Lukas 24 : 18. Hoe kunt gij dan uw kinderen de daden Gods voorhouden? Anderen verzuimen het door onachtzaamheid; zij zijn slordige en ijverloze vaderlanders, die weigeren boeken te lezen, waarin Gods grote daden en weldaden aan ons land bewezen, worden verhaald, en tonen klaar welke genegenheid zij tot hun vaderland hebben; ja, dat zij vervallen zijn tot de snoodste ondankbaarheid jegens God." Zie Mordechay, of *Christelijke Patriot,* pag. 121.

Dezelfde schrijver zegt verder: „Het ware wel te wensen, dat wij, evenals het Pascha der Joden, en de twaalf stenen uit de Jordaan te Gilgal opgericht, ook elk jaar een *anniversarium solemne monumentum* of plechtige gedenkdag hielden van de wonderdaden Gods, aan onze Republiek bewezen; en dat zou op een geschikte wijze kunnen geschieden, niet door publieke retorische spelen, die geen indrukken nalaten overeenkomstig zulke treffende gebeurtenissen, maar door op een plechtige jaarlijkse feestdag, in het huis des Heeren, tot Gods lof, daarover te prediken; met blijdschap de Heere dankbaar lofzangen te zingen, Zijn Naam groot te maken, ons geloof en onze hoop, ook aangaande het welvaren van ons vaderland, door overlegging van Zijn vorige hulp te sterken, evenals David toen hij tegen Goliath ten strijde ging, zich sterkte door de gedachtenis van Gods bijstand, hem bewezen tegen de leeuw en de beer; en tevens onze liefde en dankbaarheid, die wij de Heere daarvoor schuldig zijn, plechtig met statige beloften te vernieuwen en aan te vuren." Tot zover deze schrijver, wiens wens ook de onze is.

Er is geen twijfel aan, of, zo dit voortdurend in ons land beoefend was, het zou zijn bijzondere vrucht voortgebracht hebben, zowel tot verheerlijking van God, als tot bevordering van de oude en deftige godsdienstzin van onze voorvaderen; ja ook daardoor zouden de oude en goede grondregels, waarbij de Heere ons zo wonderlijk gezegend heeft, van kracht gebleven zijn, tot grote bloei van onze Staat; daar men nu ziet, dat velen al hun krachten inspannen om die weg te werpen, waardoor deze heerlijke Republiek meer en meer gevaar loopt, en snel te gronde dreigt te gaan. „Men hoort, men ziet," zegt Scepérus, in zijn „Nederlandsche Geheugenisse," fol. 24, „reeds sommige verbasterde Nederlanders, die de gronden der voorvaderen ondermijnen, de oude palen verzetten, niet denkende aan het verleden en dat het bij ons gaat, zoals er staat: „Als Jozua en als dat geslacht gestorven was, zo stond er een ander geslacht op na hem, dat de Heere niet kende, noch ook het werk, dat Hij aan Israël gedaan had. En toen deden de kinderen Israëls kwaad voor de Heere, en dienden de Baäls, en zij verlieten de Heere, de God hunner vaderen, Die hen uit Egypte gevoerd had." Richt. 2 : 10-12. „En," zo vervolgt hij, „hij zij een vervloeking, die de wonderen en werken van God aan ons bewezen vergeet, en die wil, dat zij van kinderen en kindskinderen vergeten worden. Die man en zijn geslacht worden vergeten in de lande, hij worde een vloek en een smaadheid onder de lieden; daarom, dat hij God en Zijn werken, ons, tegen de vijanden bewezen, wil vergeten hebben."
Zeer wel zegt de schrijver van de „Spiegel der Jeugd," pag. 60, „dat wij, naast de vreze Gods, geen ding zozeer of zo hoog moeten betrachten, dan de gedachtenis der Spaanse wreedheden." Deze gedachtenis is een treffelijk middel, om de loffelijkheden des Heeren en Zijn wonderen, in grote verlossingen betoond, te weten, en daarover de Heere te verheerlijken en Zijn lof overvloedig uit te storten; „gedenkende aan de dag, waarin wij uit dit Egypte zijn uitgegaan." Exod. 13 : 3.

Terecht is daarom de „Spiegel der Jeugd," in 1663, te Middelburg, in Zeeland herdrukt, om in de scholen gebruikt te worden; en wel, gelijk mij bericht is, en ook in de opdracht blijkt, bij besluit van de Edel Mogende Heren Staten van die Provincie. Dit boekje bevat, bij wijze van samenspraken tussen vader en zoon, in 't kort de historie van de Spaanse wreedheid en gruwelijke tirannie in den lande gepleegd.
Maar wat? Is het genoeg, te erkennen, dat de Heere de Bewerker van onze verlossing en achtbaarheid is; dat men Zijn Naam daarover looft, en die de nakomelingen bekend maakt? Dat zij verre. Men kan onze God niet welbehagelijk zijn door lippendienst; zij, die het daarbij laten blijven, worden onder de geveinsden gesteld, met wie de Heere wonderlijk wil omgaan. Jes. 29:14. 't Is vrij wat groters en heerlijkers, dat de Heere van Zijn volk verwacht. Wat dan? „Zij zullen eikenbomen der gerechtigheid genaamd worden, een planting des Heeren, opdat Hij verheerlijkt worde." Jes. 61 : 3. Dan wordt de Heere geheiligd, als Hij gevreesd wordt. Jes. 29 : 23. „Wie zal," zo wordt gevraagd, „de mogendheden des Heeren uitspreken, al Zijn lof verkondigen?" Psalm 106 : 2. En het antwoord is: „Die het recht onderhouden, en te aller tijd gerechtigheid doen." Psalm 106: 3. Dit wist David, wiens heilig en dankbaar voornemen niet alleen was, om de Naam des Heeren te loven, maar ook „om te wandelen voor het aangezicht des Heeren, in het land der levenden." Psalm 116 : 9. Zulk een voornemen is het voorname en wezenlijke stuk der dankbaarheid aan onze God, Die met. de daad, met geheel ons leven, met al onze krachten van lichaam en ziel wil verheerlijkt wezen. Bij de kalveren onzer lippen, moeten wij de varren onzer handen voegen, dat is, een wezenlijke en dadelijke dankbaarheid van ons leven ,bestaande in een nieuwe gehoorzaamheid en kinderlijke onderwerping aan des Heeren geboden.
Iemand heeft wel gezegd: „Qui bene vivit semper orat," dat is: „Die wél leeft, bidt

altijd." Zo mogen wij zeggen: Die wél leeft, dankt God altijd. Ja, dan is het leven des mensen, gelijk dat van de voorloper van Christus, een roepende stem, Joh. 1:23. En waarlijk, zoals de zonden roepen om wraak, zo roept zulk een dankbaar en Godzalig leven, om nieuwe zegen en om nieuwe genade.

Wil men de zaak eens nader inzien, wij zullen op velerlei wijzen overtuigd kunnen worden, dat wij verbonden zijn, om onze God ware dankbaarheid te betonen. Want, waarom heeft de Heere ons toch van dat ijzeren juk der lichamelijke en geestelijke dienstbaarheid van de tiran van Spanje verlost? Is het niet, opdat wij de Heere zouden dienen met blijdschap, in gerechtigheid en heiligheid, al de dagen van ons leven? Lukas 1 : 74, 75. Waarom heeft de Heere onze vijanden voor ons aangezicht uitgeroeid en gedood? Is 't niet, opdat wij onze zonden zouden doden? Want het zijn geen offeranden, die Gode behagen, dat wij met de dienaars van de Moloch onze eigen kinderen slachten en doden, of onze eerstgeborenen geven voor onze overtredingen; maar „dat wij doden onze aardse leden, namelijk, hoererij, onreinheid, schandelijke bewegingen, kwade begeerlijkheid en gierigheid, welke is afgodendienst, om welke dingen de toorn Gods komt over de kinderen der ongehoorzaamheid," Koll. 3 : 5, 6. Wij moeten nu geen beesten aan de hoornen van het altaar binden, om geslacht en geofferd te worden ;maar onze zonden moeten wij, als stotende dieren, vastmaken, doden en als een offerande de Heere slachten. Waarom toch, heeft ons God te schande gemaakt, degenen die ons haten? Is 't niet, opdat wij zouden haten, wat tegen Zijn wil is? Psalm 139 : 21. Immers, zo is het bij de heiligen gesteld, wier wil de wil des Heeren is onderworpen? Openb. 2 : 6. Waarom heeft onze God ons gekroond met zoveel overwinningen? Is 't niet, opdat Hij in ons zou triomferen door Zijn Woord en Geest? Opdat wij van harte zouden gehoorzaam worden het voorbeeld der leer, tot welke wij zijn overgegeven; en strijdende tegen de duivel, de wereld, en de zonde, overwinnaars zijn zouden? Waarom heeft de Heere ons de landen en sterkten van onze vijanden gegeven? Is 't niet „opdat wij ons zelf en al het onze Hem zouden overgeven tot een heilige, levende en aangename offerande; welke is onze redelijke godsdienst? Rom. 12 : 1. Waarom heeft de Heere toch onze begeerten vervuld? Is het niet, opdat wij naar Zijn stem zouden horen, Zijn geboden bewaren, Zijn welbehagen doen? Immers heeft onze God dit doel, met Zijn zegeningen aan Zijn volk. Psalm 105 : 45. In één woord, waarom heeft onze God ons zo hoog opgetrokken, en gesteld tot een naam en lof boven zoveel volken? Is 't niet, opdat wij boven anderen Zijn Naam zouden verheerlijken? Ons betaamt dat heilig voornemen en die stem van 's Heeren volk, die gevonden wordt bij de profeet Micha: „Alle volken zullen wandelen, elk in de naam zijns Gods, maar wij zullen wandelen, in de Naam des Heeren, onzes Gods, eeuwig en altoos." Micha 4 : 5. Ons betaamt het, even als de knechten der Hebreeën, onze oren aan des Heeren posten te laten doorboren, daar Hij die God is, bij Wie wij ons zo wel bevonden hebben. Deutern. 15 : 16, 17.

Welk een dankbaarheid zijn wij verschuldigd aan zulk een goede God, Die ons door zoveel wonderen, door zulk een uitgestrekte arm zozeer verhoogd heeft; die onze vleugelen uitgebreid heeft van de opgang der zon tot haar ondergang, van het Zuiden tot het Noorden; die onze zaken, tegen onze verdiensten, zo genadig heeft doen uitvallen, dat het einde van de oorlog, de onderwerping van zulk een machtige vijand geweest is? Wat zou onze God wel niet tot wedervergelding mogen eisen? Wat is er toch, dat wij de Heere niet schuldig zijn, en dat ons, indien de Heere zulks eiste, te groot of te moeilijk behoorde te wezen?

Hier mogen wij de woorden van de man Gods en ziener in Israël, Willem Teelinck, wel gebruiken. „Het is," zo schrijft hij, in zijn „Davids Dankbaarheid," pag. 47, „of de Heere, onze goede God aldus tot ons spreekt: „Hoort, gij ingezetenen van de Verenigde Nederlanden! en gij inwoners der machtige steden, die Ik daar geplant heb, en der schone landdouwen, die Ik vruchtbaar gemaakt heb; heb Ik niet wonderlijk wel bij u gedaan nu een heel lange tijd? Heb Ik u niet, in 't algemeen, wonderlijk beschermd, overvloedig verzorgd, en velen van u in het bijzonder, zo zeer gezegend, dat gij, terugziende vanwaar gij gekomen zijt en opziende waartoe gij verheven zijt, waarlijk uzelf nauwelijks kent? Heb Ik ook niet voor een ieder van u, bij verschillende gelegenheden, nu voor deze, nu voor gene gedaan wat uw hart wenste en wat gij in uw gebeden van Mij begeerdet? Is er ook wel één in den lande, die tot zijn verstand gekomen is, zo weinig gezegend, dat hij niet ergens in door Mij verhoord is geweest, in hetgeen dat hij gaarne wenste? Bedenkt dat eens, of Ik, zo Ik nu ook wat van u wenste, gij het Mij zoudt kunnen weigeren? Neemt wat tijd, bezint u wel, en spreekt dan eens uit uw hart. Zo Ik uw hart begeerde, en al uw krachten en al uw vermogen, was het te veel van Mij geëist? Hoort het mij niet toe? Zijt gij het Mij niet schuldig? Ziet, wie is er, die zich dit ernstig voorstellende, niet moet bekennen, dat hij met hart en mond, de Heere, zijn God, moet inwilligen al wat Hij begeert? Zo zijn wij ook schuldig dit alles te betrachten, wat de Heere van ons eist. Hoort dan nog in het algemeen, wat de heilige Mozes zegt: „Nu dan Israël, wat eist de Heere, uw God, van U? dan de Heere, uw God, te vrezen, in al Zijn wegen te wandelen, en Hem lief te hebben, en de Heere uw God, te dienen met uw gehele hart en met uw gehele ziel. Om te houden de geboden des Heeren en Zijn inzettingen die ik u heden gebied u ten goede." „Deut. 10 : 12, 13. „Dit moet dan ook van een ieder betracht worden, hiervan moeten wij een gewetenszaak maken; dit vervat ook alles."

Deze woorden zijn vol van krachtige overtuigingen, en doen ons denken en zeggen, met de apostel Petrus: „Hoedanigen behoorden wij," in dit wonderlijk geholpen en gezegend Nederland, „te zijn, in heilige wandel en Godzaligheid?" 2 Pets. 3 : 11. Alle inwoners der wereld, die onze wandel zagen, moesten wij reden geven om uit te roepen: „Waar is een groot volk als dit volk? Dit volk alleen is een wijs en verstandig volk. De Heere zegene u, gij woning der gerechtigheid, gij berg der heiligheid! Wij zullen met u gaan, want wij hebben gehoord, dat God met u is." Deut. 4 : 6; Ier. 31 : 23; Zach. 8 : 23.

„Wat dunkt u dan," zegt dezelfde man Gods verder, omdat de Heere, onze God, onze gebeden zo genadig verhoort; was het te veel, zo wij uit dankbaarheid, in onze huisgezinnen, 's morgens en 's avonds, op gebogen' knieën met gevouwen handen, met onze huisgenoten dagelijks de Naam des Heeren aanriepen? Nog eens, omdat de Heere ons zo overvloedig verzorgt en wel het gehele land door, was het teveel, dat wij dan ook meer dan te voren trouw zorg droegen, dat de arme behoeftige leden van Jezus Christus meer en meer verzorgd worden? Omdat de Heere ons ook zo getrouw beschermt en onze zaken handhaaft tegen onze vijanden, was het teveel, dat wij weer de zaken der weduwen, wezen, verdrukten en andere hulpelozen, zochten terecht te helpen, elk zozeer als wij konden? Omdat de Heere, onze God, ook onze vijanden en zoveel plaatsen ons onderwerpt; was het te veel, dat wij allen samen onszelf verkloekten om Gods vijanden, onze boze zonden, en wel de meest beminde zonde, meer en meer te bedwingen en ten onder te brengen? Was het te veel, dat ook de opzieners van Gods kerk, te dien opzichte, de vervallen tucht nu wat oprichtte, om de opkomende zonden te beter te bedwingen? En de Regenten van het land het wereldlijk zwaard daartoe meer gebruikten, naar gelegenheid der zaak? Hadden wij ook een rechtschapen dankbaar hart, gelijk David, zouden wij ons niet verheugen, nu

vernomen te hebben, waarmee wij onszelf Gode enigszins dankbaar kunnen tonen, voor alle weldaden die Hij ons schenkt?" Voorwaar, deze woorden zijn als prikkels, diep ingeslagen van deze meester der verzamelingen, die in zijn mond en pen gegeven zijn van de enige Herder Christus Jezus. Och, of dit doorgaans in ons lieve vaderland betracht en wel behartigd ware geweest! ,,Hoe zou onze vrede geweest zijn als een rivier en onze gerechtigheid als de golven der zee',, die steeds, zonder tussentijd en verhindering, elkaar volgen. Jes. 48 : 18. Hoe zou 's Heeren aangezicht, als een liefelijke zon, zonder enigszins door donkere wolken verduisterd te worden op ons geschenen hebben; maar nu, integendeel, nu zulks niet in acht genomen is, openbaart zich een droevige omkering van zaken.

45. Gods heilige waarheid boven alles hoogachten

Wij hebben dan tot heden toe gezien, hoe onuitsprekelijk veel het Verenigd Nederland aan zijn God verschuldigd is; hoe het verplicht is tot alle betoning van ware dankbaarheid, om met hart en mond, woorden en werken de Heere te heiligen, Die zulke grote dingen bij ons gedaan heeft; en Die inzonderheid moet betracht worden in de handhaving en hoogachting van 's Heeren Woord en de ware godsdienst. Want, daar de Heere ons, gelijk vroeger bewezen is, daarom groot en heerlijk gemaakt heeft, zo volgt ontegensprekelijk, dat wij dan ook daardoor aangedreven moeten worden, om 's Heeren Woord, Zijn heilige waarheid en de Gereformeerde godsdienst hoog te achten, met alle macht en alle ernst te handhaven, te verheffen en voort te zetten. Dit is zo nodig, als onze eigen behoudenis ons lief is; want, volgens het spreekwoord van de wijzen der wereld, wordt een zaak door dezelfde middelen en oorzaken bewaard, waaruit en waardoor zij haar begin heeft. 't Is waar, wanneer wij willen achtgeven op hetgeen wij in het begin bijgebracht en onder de ondergeschikte zaken van de opkomst van deze landen gesteld hebben, dat er om wel te slagen, meer andere middelen mogen en behoren gebruikt en gehandhaafd te worden; maar het is ook waarachtig, dat er geen middel van meer gewicht is dan dit, dat men Gods heilige waarheid naar behoren acht en betracht, want dit is de oorzaak, waarom en waardoor de Heere de andere middelen gezegend heeft.

Wie weet niet, hoeveel onze gezegende Unie tot onze welstand bijgebracht heeft? Zeer hoog werd deze Unie dan ook door de Prins deze landen aanbevolen. Al de provincies waren door haar als één provincie aan elkaar verbonden. *Eendracht maakt macht,* zegt het spreekwoord, en zo spraken gewoonlijk onze vaderen ook. Zij namen tot hun wapen, een leeuw met een bos pijlen in de klauw, waarbij zij dit genoemde spreekwoord voegden. Op oude penningen placht men bij de pijlbos deze bijschriften te lezen:

- „Rumpitur haud facile," dat is: „Die band wordt niet gemakkelijk verbroken."
- „Concordia Frisiae Libertas," dat is: „Eendracht is de vrijheid van Friesland,"
- „Serviat vigilantia concors," dat is: „De eendrachtige wakkerheid behoudt."
- Ook hebben onze oude penningen deze woorden: „Communis quos causa movet, sociat," dat is: „Die de algemene zaak aangaat, verenigt haar."

Waarmee de provincies elkaar doorgaans tot een oprechte betrachting van deze gemaakte Unie poogden op te wekken. Zij wisten wel, dat een rijk tegen zichzelf verdeeld, niet bestaan kan, volgens de leer van onze Vredevorst Christus. „De geschillen," zegt Salomo, „zijn als de grendels van een paleis," Spr. 18; 19; waardoor alle heilzame raadslagen blijven uitgesloten en de sterkten van een land immers zozeer worden ontsloten en opengelaten, dat zij als overgegeven worden aan diegenen, die het op het verderf daarvan toeleggen. Plinius getuigt van zekere steen, dat hij, geheel zijnde, op het water drijft, maar gebroken zijnde zinkt. Evenzo gaat het met de landen, koninkrijken en Republieken; als zij geheel en verenigd blijven, drijven zij boven en kunnen het hoofd omhoog houden, maar gescheurd en verdeeld onder elkaar zijnde, gaan zij te gronde. Zie Pet. Greg. lib 23, cap. 3. de Repub. Bodin. lib. 4. c. 1 en c. 5.

Wat was de oorzaak van de verwoesting van het Joodse volk door Sisak, koning van Egypte, en later door de tiran Antiochus? Waren het niet onderlinge verdeeldheden en twisten? Wat bracht de bloeiende Republiek Griekentand onder het geweld van Philippus, Koning van Macedonië? Was het niet onderlinge verdeeldheid? Zeker

historieschrijver zegt, en het is opmerkelijk: „Toen de Thebanen niet begrepen, dat, hetgeen elke stad verloor van hen allen afging, zo waren zij spoedig oorzaak, dat de Macedoniërs hen overmeesterden.” Cluv. pag. 109. Wat schonk de verwoestende Hannibal toegang tot Italië? Was het niet de verderfelijke burgertwist? Wat bracht in 1418, bijna geheel Frankrijk in de macht der Engelsen? Was het niet de twist der Parisianen met de andere provincies? De voorbeelden, zowel oude als nieuwe, zijn menigvuldig bij staatkundige schrijvers te vinden.
Als er in een land of Republiek twisten en verdeeldheden ontstaan, tussen de leden en de provincies, zijn de sterksten terstond gewoon om naar de wapenen te grijpen, en de zwaksten naar uitheemse hulp uit te zien; waaruit dan volgt, zoals de heiden Cicero heeft opgemerkt, óf dat de ene partij wordt onderdrukt, óf dat ze elkaar verderven. Toen de muis en de kikvors samen streden, zegt de fabel, werden beiden door de ooievaar opgeslokt. „Wie de twist begint, is,” naar de leer van de wijze koning Salomo, „te vergelijken bij een, die het water opening geeft.” Spr. 17 : 14. Als iemand de dijken en dammen doorsteekt en voor inbreuk opent, beschadigt hij niet alleen de akker van zijn naaste, maar bederft ook dikwijls zijn eigen akkers en hoeven. De ondervinding heeft menigmaal geleerd, dat zij, die om hun eigen inzichten en beschouwingen de oude palen willen verzetten, twist en krakelen onder een volk verwekken, zichzelf zulke zwarigheden en ongelukken op de hals gehaald hebben, dat zij er onder verdronken en vergaan zijn. Om dan te besluiten; het is nodig tot de welstand van een land, dat eendracht en vrede worden onderhouden; maar wat eendracht of vereniging kan er wezen, zo wij niet verenigd zijn in het dienen van onze God? Wat vrede, zo wij afhoereren van Zijn heilige waarheid en van de godsdienst? 2 Kon. 9 : 22. Indien men van God afhoereert, is Hij gewoon een boze geest en verdeeldheid te laten komen, zodat de een tegen de ander loopt, om zo elkaar te vermorzelen. Richt. 9 : 23. Jes. 9 : 17, 18, 20. Hosea 10 : 1, 2. Ja, dan straft de Heere een volk wel door het een geheel verkeerde geest in te schenken, waardoor de inwoners in al hun doen dwalen, gelijk een dronkaard zich omwentelt in zijn uitspuwsel. Jes. 19 : 14.

Dat de Heere ons heilanden heeft verwekt, die in middelen machtig, in adel boven verdenking, in wijsheid uitmuntend, in arbeid onvermoeid, in moed onoverwinlijk, in liefde tot de welstand van het vaderland zonder weerga zijn geweest, is ongetwijfeld een bijzonder middel geweest tot onze opkomst; maar ook moet dit dienstbaar zijn voor ons, om hun huis en nageslacht hoog te achten en eeuwig te gedenken, hoe zij, door Gods zegen, ons gered hebben uit de hand van al onze vijanden. Men zie wel toe, dat zulke heerlijken in de lande door spotschriften, vuile boekjes en lasteringen niet verachtelijk worden; men vergelde hun liefde niet met haat, opdat de stok samenbinding van de provincies, ons niet tot een rots des aanstoots en een steen des verderfs worde, en ons niet treffe wat die van Sichem overkomen is, tot straf van hun snode ondankbaarheid tegen het hoogloffelijk huis van Jerubbaäl. Richt. 9.
Ondankbaarheid is een grote gruwel, volgens het spreekwoord: „Ingratum qui dicit omnia dicit,” dat is: „Die een ondankbaar mens noemt, die noemt het al.” Zelfs de heidenen gaven aan deze zonde de naam van Sacrilegium of heiligschennis. Zie Seneca, lib. 1, de benificiis. 't Is daarom heilzaam zulke personen en huizen in hoge achting te houden. Maar wat kan zulks baten als men de liefde tot de waarheid en de zuivere godsdienst verlaat? Hos. 10 : 3. Daar gaat het zeker, zoals de Heere onder verbloemde woorden van Israël getuigt: „Uw moeder was als een wijnstok in uw stilheid, geplant bij wateren; hij was vruchtbaar en vol ranken vanwege vele wateren. En hij had sterke roeden tot scepters der heersers, en de stam van elke roede werd

hoog tussen de dichte takken; en hij werd gezien door zijn hoogte, met de menigte van zijn takken. Maar hij werd door grimmigheid uitgerukt, en ter aarde geworpen, en de oostenwind heeft zijn vrucht verdroogd; zijn sterke roeden zijn afgebroken en zijn verdroogd, het vuur heeft ze verteerd. En nu is hij geplant in een woestijn, in een dor en dorstig land. Daartoe is een vuur uitgegaan uit een roede van zijn ranken, dat zijn vrucht verteerd heeft; zodat aan hem geen sterke roede is tot een scepter, om te heersen. Dit is een weeklacht, en is tot een weeklacht geworden." Ezech. 19 : 10—14. Die dit leest versta het en passe het verstandig toe; want wat wordt hier gezegd, dat in onze tijd geen bijzondere opmerking verdient?

Wil men het land voor inval en verderf bewaren, 't is nodig dat men een verzoende vijand niet vertrouwe, maar dat men op zijn hoede zij, ook dan, als hij zo vriendelijk mogelijk met ons spreekt. Men geve in de tijd van vrede wel acht op de grenzen en sterkten van het land en behoude een genoegzaam leger van strijdbare, uitgelezen, kloeke helden in dienst, om Israël, ons vaderland, te behouden tegen binnen en buitenlandse vijanden, die als luipaarden tegen ons waken ten kwade; men handele naar het voorbeeld van de wijze koning Salomo, de krijgshaftige Asa en de godvruchtige Josaphat. 2 Kronieken 8 : 14 en 17; en zorge dat zulke orde op het krijgswezen gesteld worde, dat men in tijd van nood spoedig en naar eis der omstandigheden gereed is.
Dit alles echter, is wel heilzaam en nodig, maar te vergeefs is het te waken, zo de Heere het land niet bewaart. „Zo de Heere het huis niet bouwt, te vergeefs arbeiden deszelfs bouwlieden daaraan; zo de Heere de stad niet bewaart, te vergeefs waakt de wachter." Psalm 127: 1. De sterkte van al onze sterkten, is de ware wijsheid en de kennis des Heeren; de vreze des Heeren zij onze schat, Jes. 33 : 6. Waar men deze niet acht, waar deze onder Gods volk de laagste en de laatste plaats bekleedt, daar wijkt de Heere, Hosea 9 : 12, van Wie de overwinning komen moet; die de rechte Krijgsman is. Spr. 21 : 31. Exod. 15 : 3. Daar dreigt de Heere hun spitsen weg te doen, Jer. 5 : 10; en hun sterkten te zullen geven in de handen van de vijanden, Jes. 22 : 1-12; daar wil Hij de wijsheid der wijzen vernietigen, Jes. 29 : 14; ook de helden een week hart geven, zodat zij vlieden voor het gemis van een gedreven blad. Lev. 26 : 36. Zef. 1 : 15, 16, 17. Jer. 6 : 24.
Een wijze staatkunde brengt mee, en het is ook vooral in ons vaderland ten hoogste nodig, dat men de koophandel bescherme en voorsta. Wij weten toch dat ons land door de handel opgekomen en met rijkdommen en schatten vervuld geworden is. Men make daarom goede verbonden met de koningen en vorsten der aarde, zowel tot welzijn van de handel als tot verdediging van ons land; vooral zorge men voor de handhaving van de Oosten West-Indische Compagniën, waarop zoveel naijverigen in binnen en buitenland loeren en waarop reeds zoveel volvoerd is, dat men nauwelijks weet, hoe het mogelijk is, dat Brazilië ons ontnomen is; waardoor onze vijanden aangemoedigd zijn, om in andere gewesten en ook hier te lande door hun ondernemingen ons schade toe te brengen. Met alle macht dient dus haar handhaving plaats te hebben. Maar als men het Woord Gods, de kennis Gods, de ware en heilige godsdienst, die kostelijker is dan alle schatten en robijnen, Spreuk. 8 : 11, verwaarloost, zal de Heere onze schatten ten roof geven. Hos. 2 : 8, Amos 3 : 11; en ons beroeren door alle, en van alle koninkrijken der aarde, Deuter. 28 : 25; zodat wij zullen worden een beroofd en geplunderd volk, Jes. 42 : 22. En al zonden wij onze gezanten tot de einden der aarde, zo zal Hij ons vernederen tot de hel toe, Jes. 57 : 9, zo zullen wij toch beschaamd wederkeren, Jer. 2 : 36, 37; dan is het dat de Heere van Jakob komt te gebieden, dat die rondom hem zijn, zijn tegenpartijders zullen wezen,

Klaagl. 1 : 17; en allen, die weleer Jeruzalem eerden, achten het dan onwaard, vers 8. Al willen ons dan ook enige potentaten de hand bieden, dan gaat het gelijk er staat, Jes. 31 : 3, dat de helper struikelt, en die geholpen wordt valt neer, en dat zij zo te samen omkomen; kortom, dan verandert alle zegen in vloek, Maléachi 2 : 2. De mannen Gods merken op, dat het koningrijk van Salomo gesterkt en verrijkt werd door het verbond en de handel met Egypte; doch toen zijn zoon Rehabeam 's Heeren Woord en de zuivere godsdienst begon te verlaten en klein te achten, ook het koninkrijk Egypte het eerste geweest is, waardoor die van Juda zijn afgebroken, 1 Kon. 14 : 25, 26. Gods Woord en waarheid, tot welker verheerlijking onze God ons zo wonderlijk gezegend heeft, moeten daarom boven alles in hoge achting gehouden worden. Ja, zijn Gods Woord en waarheid de oorzaken van onze heerlijkheid en macht, waartoe ons de Heere heeft verheven; „in welke wij als volmaakt geworden zijn," Ezech. 16 : 14; zo moet het ook onze heerlijkheid zijn die te genieten; gelijk boven aangewezen is. Want waardoor kan toch een volk meer eer worden toegebracht, dan daardoor „dat hun de woorden Gods worden toebetrouwd?" Rom. 3 : 2.
Andere zegeningen zijn aardse, wereldse zegeningen, maar dit is een hemels juweel en behoort onder die goederen, die God in Christus Zijn gemeente schenkt. Rom. 9 : 4; Eféze 1 : 3. 2 Kor. 4 : 3, 4. Waar die zon verrijst, daar gaat het volk het licht des levens op; waar die zon niet is, daar zitten de landen in de duisternis en de schaduw des doods, Jes. 60 : 1, 2. Matth. 4 : 16; daar leeft men in vervreemding van God en Zijn beloften; daar is men zonder hope en in vreze des doods; ja, daar heerst de satan en daar is het koninkrijk der duisternis in volle kracht. Eféze 2. Koll. 1. Hebr. 2. Het Woord Gods wordt daarom genoemd, „de zaligheid des Heeren" Hand. 28 : 28; aangezien het die akker is, waar die kostelijke Parel van alle heil, de Heere Jezus Christus gevonden wordt, Joh. 5 : 39 en 20 : 31; Die ons leven en onze zaligheid is, Lukas 2 : 30. Dit Woord is het Testament van onze hemelse Vader, waarin ons Zijn dierbare beloften geschonken zijn, die Gods kinderen houden voor hun „eeuwig erf, als zijnde huns harten vrolijkheid." Psalm 119, 19, 103 en 147. Het is geen wonder, dat de gemeente Gods over deze gift doorgaans haar dankbaarheid openbaart, en wegens haar de Heere met lofzangen verheerlijkt.

46. De duivel woelt tegen Gods Woord

Dit is dan ook de oorzaak, dat, aan de andere zijde, de duivel, de vijand van onze zaligheid, door alle tijden heen met alle macht en listigheid getracht heeft, de gemeente Gods deze schat te ontnemen, hetzij geheel of gedeeltelijk, of ten minste die in verachting te brengen.

- Zo namen de Sadduceeën wel de vijf boeken van Mozes aan, maar zij verwierpen de Profeten.
- Enige rabbijnen verwierpen het boek van Job, anderen verwierpen de Prediker en het Hooglied van Salomo.
- De Manicheeën verwierpen geheel het Oude Testament, en gedeeltelijk het Nieuwe Testament; waarin zij de Marcionieten navolgden.
- De Nicolaïten en de Gnostieken verwierpen de Psalmen van David. Zie Wendelin. in System. Prolegom. Cap. 2. En Rivet. Cathol. Orthod. tom. 1, pag. 27; Hoornbekius Contra Socinianos, tom. 1, pag. 57. Danaeus de Haeresibus, Cap. 22 en 46.
- Wat meer is, in 1611 is te Gouda een traktaat gedrukt van zeker Libertijnse geestdrijver, Sebastiaan Franck, met deze titel: „Van het Rijk Christi, een

Stichtelijk Tractaat;" in welk boek hij, Cap. 13, beweert, dat in het Rijk van Christus geen boeken, schrift of predikatie nodig is, maar dat de Heilige Geest alles is, schrift en leraar. Zie de Catechisatie van Gisb. Voetius over de Catechismus der Remonstranten, pag. 575.

Zo heeft de satan te allen tijde gearbeid om de gemeente 's Heeren Woord geheel of gedeeltelijk te ontnemen of het verdacht te maken. En waar hij dit niet kon doen door dwaling en bedrog, heeft hij getracht het door geweld teweeg te brengen. Waar hij de macht had, heeft hij de tirannen met alle verwoedheid tegen de Heilige Schrift aangezet en gaande gemaakt.

- Antiochus liet in de tijden der Machabeeën alle exemplaren der Heilige Schrift, welke hij bekomen kon, verbranden, na ze eerst verscheurd te hebben. 1 Machab. Cap. 1.
- In de tijden van het Nieuwe Testament, toen het licht van Gods waarheid begon door te breken, deed de duivel hetzelfde door Diocletianus en Maximiliaan, ongeveer in het jaar 304; als ook door andere tirannen, die door openbare plakkaten gelastten, dat men de boeken van de Heilige Schrift zou verbranden. Zie Forbesius, Instruct. Hist. lib. 12, Cap. 1, en lib. 14, Cap. 4. De christenen werd op hoge straffen gelast en men dwong er hen toe, om de Heilige Schrift in handen van de heidense officieren over te leveren; gelijk dan ook velen, zelfs opzieners der gemeente, uit vrees gedaan hebben, en die men daarom onder de christenen tot blijk van verachting, traditiores of overgevers, en ook wel verraders noemde.
- In de tijden van de Arianen heeft Genserik, koning van de Vandalen, in zijn bloedige vervolgingen van de rechtzinnige christenen, niet alleen hun personen op allerlei wijzen wreed mishandeld, omgebracht en hun kerken beroofd, maar hij gaf bovendien zijn bevelhebbers de bijzondere last, de boeken der Heilige Schrift te verbranden. Zie Osiand. Centur. 5, lib. 2, Cap. 10.
- Dezelfde geest ziet men heersen in de zoon des verderfs, de Antichrist, die, waar hij slechts kan, er zijn meeste werk van maakt, om de mensen de Heilige Schrift te ontnemen. Want hij ondervindt dat voor zijn heerschappij en zijn rijk niets nadeliger is, dan het licht van Gods heilige waarheid.

Wij zien ook, dat, sedert God door de boekdrukkunst Zijn Heilig Woord in de landen van Zijn heerschappij heeft bekend gemaakt, het roomse beest een dodelijke wond ontvangen heeft, en koninkrijken en Republieken zijn ijzeren juk van hun halzen hebben afgeworpen. Daarom is al zijn haat en zijn verbittering tegen dit Woord, en tegen allen die het beminnen, geloven en zoeken te beleven.

- Die haat gaat zover, dat hij zijn inquisiteurs of geloofsrechters belast heeft, te vuur en te zwaard te vervolgen, degenen die slechts belijden, dat de kennis van het Evangelie ter zaligheid nodig is. Zie Osiander, Cent. 16, Cap. 47 en Slydan, lib. 14.
- Hij verbiedt de gewone man streng de Heilige Schrift te lezen, en weigert zelfs aan de bisschoppen de macht hun zulks te mogen toelaten. Index, lib. prohibit. sub Sixto 5 et Clement 8. Coloniae anno 1602, pag. 22.
- Hij vervolgt niet alleen te vuur en te zwaard degenen die de Heilige Schrift lezen, maar ook hen, bij wie zij gevonden wordt. In het Martelaarsboek, wordt op het jaar 1543 verhaald, dat een boekverkoper te Avignon gedood is, omdat hij Latijnse en Franse bijbels verkocht en dat men hem, tot een teken van de oorzaak van zijn dood, met twee bijbels, de ene op de borst, en de andere op de rug hangende, verbrand heeft. Baudartius zegt in zijn „Memoriën," 13e boek, pag. 145, dat de

roomsen, in 1631, te Pau in Frankrijk tegen de godsdienst woedende, de bijbel en het Nieuwe Testament in het openbaar lieten verbranden.

- In het „Placcaetboek van Vlaanderen" leest men, dat Keizer Karel de 17e juli 1526, bij openbare plakkaten gebood, dat men de boeken der Heilige Schrift op een openbare plaats zou brengen en aldaar verbranden.
- Toen in de laatste Duitse oorlogen de vijanden in Bohemen en elders meester werden, hebben zij de lieden gedwongen de bijbels op het stadhuis te brengen; zij lieten ze vervolgens met gehele wagens buiten de steden voeren, en in sommige plaatsen onder de galg verbranden of in vuile stinkende plaatsen begraven, zeggende: „Byblia, Wyblia," dat is, „De Bijbels zijn maar spuwsel (o gruwel) of braaksel." Zie Histor. Persecut. Bohem. pag. 353 en 381. Imprimis, pag. 402.
- Verder, opdat zij deze hun boze gruwelen zouden kunnen rechtvaardigen, trachtten zij 's Heeren Woord of de Schriftuur bij de mensen op allerlei wijze verdacht, veracht en hatelijk te maken, door het te lasteren met te zeggen, dat 's Heeren Woord de oorzaak was van ketterij en de schuilplaats der ketters. Rist. Persecut. Boh. pag. 381. Een dode, ja dodende letter, Lindan. lib 1, Panopl. cap. 22 Een schil zonder kern. Idem, lib. 1. Stromat c. 6. Een wassen neus. Canus, lib. 3, cap. 2. Een zwaard, dat aan beide zijden snijdt, te weten, dat zowel voor de ketters is, als voor de rechtzinnigen; een twistappel, een schoen, die aan beide voeten past, en al zulke gruwelen meer. Zie Turrianus Jesuita Contra Sadel. pag. 99.

- Onder de Socinianen heeft de satan het zover gebracht, dat zij drijven dat de mannen Gods, die de Heilige Schrift hebben geschreven, niet altijd onfeilbaar zijn gedreven geweest door de Geest Gods. Dat de Hebreeuwse en Griekse tekst van het Oude en Nieuwe Testament in vele plaatsen verdorven is. Dat het lezen van het Oude Testament zo nuttig, nodig en krachtig niet is, als dat van het Nieuwe. Onder de dopers wordt eveneens geleerd, dat niet de boeken van het Oude Testament, maar die van het Nieuwe een regel zijn van ons geloof en leven. Kortom, de satan woedt alleszins tegen des Heeren Woord, om het bij de mensen verdacht te maken, of om het hun geheel of gedeeltelijk uit de hand te nemen, en zo Gods gemeente van deze schat te beroven of die voor haar onbruikbaar te maken. De gemeente des Heeren moet daarom die schat des temeer in waarde houden.

Tegenwerping. Maar, zal iemand zeggen, *de Kerk is van de schepping tot Mozes' tijd, dat is, omtrent vijf en twintig honderd jaar, zonder de Schriftuur geweest; hieruit schijnt het, dat de Schriftuur voor 's Heeren volk, tot de zaligheid, zo nodig niet is.*
Antwoord. Dit is een van de roomse tegenwerpingen, om kwansuis te bewijzen, dat de Heilige Schrift ons niet noodzakelijk is. Doch wij antwoorden, dat als wij zeggen, dat de Heilige Schrift zulk een heerlijke schat is, ja de heerlijkheid van Gods volk, zo verstaan wij daardoor niet de papieren, bladen, of letters der Heilige Schrift, maar haar inhoud of haar hoofdbestanddeel; dat is, Gods Woord en heilige waarheid, waardoor onze God Zichzelf als ook Zijn heilige wil en verbond aan Zijn volk bekend maakt; hetwelk in alle eeuwen een gunst geweest is, alleen aan 's Heeren gemeente bewezen. Doch het heeft onze God beliefd, in het begin der tijden, zonder geschreven Woord Zijn gemeente te regeren; hetwelk toen gemakkelijk kon geschieden, wegens het langdurig leven der Patriarchen, die de waarheid hun nakomelingen onvervalst hebben overgeleverd, en deze haar ook ongeschonden hebben bewaard. Wegens de kortheid van 's mensen leven en opdat de gemeente een vaste regel van haar geloof en leven zou hebben, is de Waarheid later, door de wil van God in schrift gesteld. En waarlijk,

de vergeetachtigheid en onachtzaamheid der mensen, de listigheid van de duivel, de stoutheid en bedriegerij der ketterse mensen en verleidende geesten, de wispelturigheid der eeuwen en de begeerte naar nieuwigheid, maakt de Heilige Schrift meer dan noodzakelijk. Deut. 31 :26, 27. Jes. 8 : 19, 20. Lukas 1 : 14, 2 Kor. 11 : 3, 14, 15. Gal. 1 : 69. Fil. 3:16. Te zeggen dat nu niet nodig is, wat onze God nodig heeft geacht, is de Geest des Heeren tegenspreken. 2 Petrus 1 : 19. 2 Tim. 3 : 16, 17. Omdat de ark niet nodig was vóór de zondvloed, was ze daarom ook niet nodig toen de zondvloed kwam, en God gelastte haar te timmeren?
Wie zou willen drijven dat de Doop en het Heilig Avondmaal, gelijk zij nu in Gods gemeente gebruikt worden, onnodig zijn, omdat zij onder het Oude Testament niet waren. Wat God dan verordineert, instelt of ook laat beschrijven tot bevordering van heil en zaligheid, moet ook nodig geacht en betracht worden; evenzo is het met de Schriftuur. Judas vers 3.

47. Gods Woord voor alle tijden

Hiertegen brengen de roomsen en anderen in, *dat de Heilige Schriften alleen geschreven zijn, bij gelegenheid van het een of ander voorval met enige kerken of personen in die tijden, hetzij Joden of Christenen; en dat zij ons daarom zo rechtstreeks niet aangaan of op onze tijden passen.*
Hoe het eerste lid dezer tegenwerping door de Gereformeerden weerlegd wordt, kan men lezen bij Walleum in Locis Comm. Chamierum in sua Panstratia, Rivetum in Cathol. Orthod. et Isagog. ad sacram, Script. en bij meer anderen.
Wij antwoorden in het kort:

(1) dat dit van de gehele Schrift niet kan gezegd worden, dat zij bij bijzondere gelegenheden of voor bijzondere personen is geschreven, gelijk degenen die dit voorwenden, zelf moeten bekennen. Immers geldt dit niet, zoals Wallaeus wel opmerkt, van de wet en de profeten en verscheidene Schriften van het Nieuwe Testament.
(2) Maar veronderstelt, dat enige delen van de Heilige Schrift, of enige zendbrieven van de Apostelen bij de ene of andere gelegenheid zijn geschreven aan een gemeente of enige personen; hoe kan dat dienen tot vermindering van de noodzakelijkheid en nuttigheid der Schriftuur? De Apostelen hebben bij sommige gelegenheden het Woord gepredikt in de Synagogen, op de markten, in de raadhuizen, of bij gelegenheid van een reis of doortocht aan deze of die vergadering of aan sommige personen; wie zal daarom ontkennen, dat deze predikaties ook ons aangaan? Of dat hetgeen zij aangaande de bekering en het geloof geleerd hebben, zowel ons raakt, als hen voor wie zij hebben gesproken?
(3) God, Die alles heerlijk maakt op zijn tijd, heeft volgens Zijn raad en voornemen, zulke gelegenheden doen plaats vinden, opdat de gemeenten van die tijd, zowel als die van deze, door de geschriften van Zijn Apostelen zouden worden geleerd, gesticht en opgebouwd in het geloof. Hij heeft hen door Zijn Geest geregeerd, om onfeilbaar die dingen te schrijven, die tot zaligheid van Zijn gemeente nodig waren.

En waarlijk, het is niet zonder het hoog beleid der Goddelijke Voorzienigheid, dat de verstanden van allerlei naties zich boven alle andere geschriften, aan de Apostolische Schriften onderworpen hebben; andere geschriften hebben die invloed nooit uitgeoefend, zoals Augustinus terecht opmerkt; en zo blijkt hieruit, dat zij bij zulke

gelegenheden en op zodanige wijzen door de hoge en wonderlijke regering Gods zijn geschreven.
„En wel," gelijk de oude leraar Irenaeus zegt, „door de wille Gods; waardoor zij, hetgeen zij hebben gepredikt, ons namaals in de Schriften hebben overgeleverd; opdat dit zou mogen wezen een fundament en pilaar van ons geloof." In dit opzicht zijn opmerkelijk de woorden van de oude leraar Augustinus, lib. 11, de Civitat. Dei. c. 3. „Hic (Mediator sci. Jesus Christus) prius per Prophetas, deinde per scipsum, postea per Apostolos, quantum satis esse judicavit, locutus, etiam Scripturam condidit, quae canonica nominatur, eminentissimae autoritatis, cui fidem, habemus de his rebus, quas ignorare non expedit, nee per nos ipsos nosse idonei sumus."
Dat is: „Deze (te weten de Middelaar Jezus Christus) eerst hebbende door de profeten, dan door Zichzelf daarna door de Apostelen, zoveel gesproken als Hij oordeelde nodig te wezen; zo heeft Hij de Schriftuur gemaakt of laten beschrijven, welke genoemd wordt, de Canonieke Schrift, zijnde van de alleruitstekendste en heerlijkste autoriteit, welke wij geloven van die dingen, waarvan het niet goed is onwetende te wezen, en om welke te weten, wij van onszelf onbekwaam zijn." Daarom wilden de Apostelen dan ook, dat hetgeen zij hebben geschreven, met dezelfde zorgvuldigheid zou onderhouden worden, als hetgeen zij hebben gepredikt. 2 Thess. 2 : 15. De Heere Christus, die hun gebood te Ieren, wilde, dat zij zulks door geschrift zouden doen, zowel als door de prediking. Wij willen niet eens stilstaan bij de uitdrukkelijke bevelen, die de Apostelen, evenals eertijds de profeten, tot schrijven gegeven zijn. De Apostel Johannes ontving in de Openbaringen wel tot twaalfmaal toe bevel om te schrijven.
Dat de Schriften der Apostelen ons eigenlijk niet of niet rechtstreeks raken, of op onze tijden niet passen, kan dus geenszins gezegd worden, tenzij wij wilden zeggen, dat de wet en het evangelie ons eigenlijk ook niet of niet rechtstreeks aangaan; en dat hetgeen de Apostelen van de bekering, het geloof in de Heere Jezus, van de weldaden der gemeente, als: vergeving der zonden, rechtvaardigmaking, heiligmaking, heerlijkmaking, de opstanding der doden, de regering van de kerk, hebben geschreven, eigenlijk en rechtstreeks voor en tot anderen was geschreven, en dus niet voor ons, hetwelk ongerijmd is; want die dingen raken ook ons in het bijzonder, al is het, dat zulke dingen bij zekere gelegenheid aan bijzondere kerken of personen zijn geschreven. Immers, aan ons wordt zowel als aan hen, die in die tijden leefden, Christus voorgesteld tot een verzoening, door het geloof in Zijn bloed. Ook geldt het ons zowel als iemand, dat de zaligmakende genade verschenen is aan alle mensen en ons leert, dat wij alle goddeloosheid en wereldse begeerlijkheid verzakende, matig, rechtvaardig en heilig zouden leven in deze tegenwoordige wereld. Tit. 2. Wij willen niet eens betogen, dat van sommige Schriften der Apostelen kan gezegd worden, dat zij eigenlijk ons meer aangaan, dan hen die in de tijden der Apostelen hebben geleefd; inzonderheid betreft dit hetgeen zij schrijven over *de laatste tijden* en het boek der Openbaring.
Daarom besluiten wij dat al deze Schriften de heilige profeten, evangelisten en apostelen zijn ingegeven, zowel tot stichting dergenen die nu leven en nog na ons zijn zullen, als voor hen die in vorige tijden hebben geleefd; wij zijn al te samen één gemeente, wij zijn allen gebouwd op hetzelfde fundament der apostelen en profeten. Eféze 2.
Amesius zegt terecht in zijn „Medulla," lib. 1, Cap. 34: „Alhoewel door enige bijzondere gelegenheden verscheidene delen van de Schrift zijn beschreven, en voor enige bijzondere personen of vergaderingen bestemd waren, nochtans is zij, naar het doel van God, bestemd tot onderwijzing van alle gelovigen door alle eeuwen en tijden

heen; niet anders, als ware zij in het bijzonder aan hen gezonden of geschreven. De vermaning van Salomo, Spreuk. 3 : 11, wordt in Hebr. 12 : 5 toegepast op de Hebreeën, die leefden ten tijde der apostelen, en wordt daar gezegd, dat die vermaning tot hen spreekt, als tot zonen. Men leest in 2 Petrus 3 : 15, dat Paulus aan alle gelovigen geschreven heeft, wat hij schreef aan de Romeinen. Hetgeen tot Jozua eenmaal gezegd werd, wordt in Hebr. 13 : 5 beschouwd, als gesproken te zijn tot alle gelovigen. "Voegt hierbij dat de Heere Christus getuigt, dat hetgeen God eens zei tot Mozes, ook gezegd was tot hen, die in zijn tijd leefden. Matth. 22 : 31, 32. De apostel Paulus leert ook, dat hetgeen van Abraham getuigd was, namelijk, dat zijn geloof hem tot rechtvaardigheid gerekend was, niet alleen om Abrahams wil, maar ook om onzentwil geschreven was. Rom. 4 : 23, 24.

De Schriften kunnen dus niet alleen dienen tot stichting der Kerk, want dit kan men ook van de apocriefe boeken, ja zelfs van vele heidense en andere Schriften zeggen; maar zij zijn daartoe de enige en noodzakelijke Schriften; dienende om de rechte kennis van God en het ware geloof in ons te bevorderen, en behalve die zijn er geen andere, welke een authentieke regel zijn van ons geloof en leven. 2 Tim. 3 : 16, 17. 2 Petrus 1 : 14, 20, 21. „Van ons," zeg ik, „op welke de einden der eeuwen gekomen zijn.” 1 Kor. 10 : 11. Rom. 15 : 4.
Dit bekennen zelfs enigen onder de ‘domme’ roomsen. De kardinaal Bellarminus getuigt, lib. 1, de Verbo Dei, cap. 2, „dat de Heilige Schriften zijn de allergewiste en zekerste regel van ons geloof.” Evenzo getuigen de roomse Godgeleerden van Leuven, in hun voorreden van de bijbel, in 1573 bij Plantijn gedrukt, „dat de Schriftuur de gelovigen is, als het allerzekerste fundament van het katholieke geloof en de katholieke godsdienst.

48. Sociniaanse dwalingen weerlegd

De Socinianen brengen, om te bewijzen dat enige dingen in de Schriftuur ons niet aangaan, bij de Joodse ceremoniën en de Joodse godsdienst met hetgeen daaraan verbonden was; en zeggen: *dit alles behoorde onder het Oude Testament.*
Doch op dit bewijs van de Socinianen antwoordt professor Rivet met recht, dat zij voor ons hun nuttigheid hebben; dat zij dienen om daardoor in ons geloof versterkt te worden, en dat wij daarin kunnen zien onder welke schaduwen en bewindselen de Heere Christus de vaderen in die tijd is vertoond en voorgesteld; en dat wij God zouden danken, wij, die de kern daaruit genieten en eten, en die in deze zalige tijden leven, waarin wij de heerlijkheid des Heeren met ongedekte aangezichten aanschouwen. Zie Rivet, Isagog. ad script. sacram, pag. 874.
„Ja”, zegt hij, pag. 868, „deze dingen waren nodig beschreven te worden, opdat wij, ziende hoe Christus al die dingen vervuld heeft, met alle uitverkorenen zouden bekennen, dat de Heere Christus de beloofde Messias is, en opdat de verworpenen en ongelovigen niet te verontschuldigen zouden zijn.”
De apostel toont ons in zijn brief aan de Hebreeën, dat deze dingen niet zonder oorzaak zijn beschreven, alsmede wat voordeel de gelovigen daarmee kunnen doen. Deze brief zou dan ook zulk een vrucht voor de christenen niet hebben, indien de apostel daarin handelde van onbekende zaken, die niet beschreven waren. Ook worden de Socinianen huns ondanks gewaar, welk een kracht van reden de ceremoniën van het Oude Testament opleveren, om te bewijzen de dadelijke en ware voldoening van onze Heere Jezus Christus voor onze zonden, en hoe Hij voor ons en in onze plaats

heeft geleden en Zichzelf voor ons heeft opgeofferd.
Professor Essenius toont ons dit zeer geleerd aan, in zijn boek de Satisfactione, lib. 1, Sect. 4, Cap. 8. Als ook D. Wallaeus, in Locis Com. de Satisfactione.

Tegenwerping.
De apostelen maken in hun brieven van verschillende zaken gewag, die nu niet zo in gebruik zijn, als van liefdemaaltijden, elkander te groeten met een heilige kus, dopen met indompeling, van niet te eten van het verstikte, van weduwen die zich tot dienst der armen overgaven, van verscheidene groeten aan deze en gene te doen; zij spreken ook wel van hun eigen zaken en van die van anderen. Bijgevolg, hebben die dingen in die tijden hun bijzonder gebruik gehad, maar passen niet op onze tijden.
Antwoord.

1. Ten eerste. Dat in de Schriften der Apostelen enige dingen voorkomen, die in die tijden hun bijzonder gebruik gehad hebben, wordt niet geloochend; maar dat hun Schriften daarom eigenlijk niet op onze tijden zouden passen of ons niet rechtstreeks zouden aangaan, kan geenszins toegegeven worden. Want, zoals de Professoren van Leiden wel leren, in Synopsi Disputat. 2 Thes. 16, 17, 18, „al die schriften te samen zijn de gemeente gegeven, om de gehele gemeente (die toen was, nog is en na ons wezen zal) te zijn een volmaakte en eeuwige regel van de hemelse Waarheid, rakende ons geloof en leven; waaraan, als zijnde een onfeilbare, ontegensprekelijke, en door zichzelf geloofwaardige Waarheid, de verschillen moeten worden getoetst en geoordeeld.” „Maar nu”, zo spreken zij verder, in Thess. 13, „hetgeen ons is gegeven, en hetgeen wij moeten aannemen tot een regel van ons geloof en leven, past dat niet op onze tijden, of gaat dat ons niet onmiddellijk aan? Wie zal dit toestaan? Want dan zou ons niet onmiddellijk aangaan, wat wij hebben te geloven of te doen om Gode te behagen en zalig te worden.
2. Ten tweede. Wie zal zeggen, dat deze of die brief, waarin de gewichtigste zaken geschreven staan, eigenlijk hem niet aangaat, omdat misschien een bijzondere zaak, een derde betreffende, daarin gemeld wordt?
3. Ten derde. Hetgeen in de Heilige Schrift tot anderen gezegd wordt van zaken, eertijds in gebruik zijnde, dat moeten wij, gelijk iemand wel zegt, volgens de overeenkomst of gelijkheid van reden tussen de voorgaande tijden en personen, op de gestalte van onze tijden, plaatsen en gelegenheden, waarin wij ons bevinden, toepassen. Professor Hoornbeek, schrijvende tegen de Socinianen, zegt zeer wel, „dat de Heere Christus in het bijzonder vele dingen gesproken heeft tot de apostelen en van de apostelen; en dat de apostelen op hun beurt vele dingen tot enige bijzondere gemeenten of personen gesproken hebben, die daarom niettemin tot algemeen gebruik en lering zijn.” Hij bewijst dit met de wet, die zowel ons, als het volk onder het Oude Testament aangaat; hoewel in eerste instantie de reden van de geboden onmiddellijk de Israëlieten raakt; als, dat God hen uit Egypte geleid had en hun belooft te zegenen in het land Kanaän Zie Hoornbeek, Tom 1. Contra Socinian., pag. 60; in welk werk verschillende zaken voorkomen, die in dit opzicht inzonderheid opmerking verdienen.
4. Ten vierde. Zelfs zulke dingen, die meest bijzondere personen schijnen te betreffen, hebben niet zelden een voornaam gebruik; ja, de Heere heeft ook die aan Zijn gemeente gegeven, als een wapen tegen dwaling en bijgeloof. Wat schijnt ons minder te raken, dan wat wij lezen 2 Tim. 4 : 13, dat door zeker schrijver ook aangevoerd wordt als een tegenwerping? Dat die plaats met één nuttigheid, maar verschillende nodige gebruiken heeft tegen de dwepers en roomsen, die het lezen

van de Heilige Schrift verachten, alsmede tegen hen, die in bijzondere klederen, zoals monnikskappen en rokken, heiligheid stellen, kan men zien bij Rivet, in Isagog. ad script. pag. 947. Martyr, in Locis Com. pag. 27 en 1061. Wille. Synops. Papismi, pag. 353.

5. Ten vijfde. Zij, die zulke tegenwerpingen maken, moeten bekennen dat de boeken van Mozes,[1] de Evangelische Historiën, de Handelingen der Apostelen, de Openbaring van Johannes en andere, niet door een bijzonder toeval of tot een bijzonder doel, maar tot algemeen gebruik geschreven zijn. Maar komen daar dan geen bijzondere geboden in voor aan enige bijzondere personen gegeven? Leest men in de Evangeliën niet, dat Christus Zijn discipelen bevolen heeft het Pascha te bereiden? Dat Hij hun gelastte zieken gezond te maken en met olie te zalven? Elkander de voeten te wassen? Geen male, buidel, schoenen te dragen of geld in hun gordels te dragen? Leest men niet in de Handelingen der Apostelen, dat de gemeenten uit de heidenen geboden werd zich te onthouden van het verstikte en van het bloed? Indien dan al deze dingen een bijzonder gebruik gehad hebben en geschikt zijn geweest naar de gelegenheid van die tijden, plaatsen en personen, waarom zegt men dan dat zij geschreven zijn tot een algemeen gebruik? Of, indien men, niettegenstaande die bijzondere dingen daarin voorkomende, toestaat, dat zij op onze tijden passen en ons onmiddellijk raken of van algemeen gebruik zijn; waarom wil men dan dat enige andere Canonieke Schriften ons eigenlijk niet raken of op onze tijden niet kunnen toegepast worden, omdat er enige dingen in gevonden worden, die nu zo niet in gebruik zijn? Hiervan moest men reden geven.

Tegenwerping.
Maar men leest in de Heilige Schrift van geslachtsrekeningen, van verschillende geschiedenissen die alleen geschikt waren voor de tijden der Joden. Bij gevolg, de Heilige Schrift spreekt niet onmiddellijk tot ons en is niet geschikt voor onze tijd.
Antwoord.
Geslachtsregisters vindt men in de boeken van Mozes en in de Evangeliën, en zijn geschreven tot algemeen gebruik. Hoe men de geslachtsregisters tot stichting gebruiken kan, wijzen ons de uitleggers van onze Nederlandse bijbel aan. Zie de voorreden van het boek der Kronieken. Lavaterum, in 1 Chron. et alias Commentatores. „Ook in één woord kan men dikwijls een grote schat vinden," getuigt Chrysostomus, in Homil. 15 in Genes. Daarom bidt hij ons, in Homil. 24, toch niets in de Heilige Schrift te verachten of er licht over heen te lopen, al is 't dat enige namen worden verhaald of historiën verteld; maar dat men daarin zal zoeken de schat die er in verborgen ligt." De Joden zijn gewoon te zeggen: „dat er niet een punt[2] of vers in de Heilige Schrift is, waaraan niet gehele bergen van verborgenheden hangen." Hieronymus getuigt eveneens, dat alle redenen, lettergrepen en punten, in de Heilige Schrift vol zin zijn. Hieron. in Eph.

Men moest de historiën, die niet tot onze stichting geschreven zijn, aanwijzen. Wij geloven, „dat alles wat te voren geschreven is, tot onze lering, waarschuwing en

---

[1] Die dit van de boeken van Mozes toestaan, behoren niet te schrijven, dat hetgeen Mozes van de ceremoniën geschreven heeft, eigenlijk op onze tijden niet past; want, ofschoon het onderhouden der ceremoniën niet op onze tijden past, nochtans te kennen en te weten welke ceremoniën God toen ingesteld en gelast heeft te onderhouden, past wel degelijk op onze tijden, en is om gewichtige redenen, nodig voor ons.

[2] Dit ziet op de punctuatie van de klinkers in het Hebreeuws

vertroosting geschreven is." Rom. 15 : 4. 1 Kor. 10 : 11. Zelfs hetgeen door de goddeloze geschied is, wordt tot Gods eer, als zijnde het opperste doel van de Schrift, beschreven; alles wat daarin geschreven is, dient tot voordeel en zaligheid van Gods gemeente; gelijk de geleerde Rivet terecht aanmerkt, in Isagog. ad script. pag. 870.
Wij kunnen dit onderwerp over de Heilige Schrift niet laten varen, vóór eerst nog enige vragen beantwoord te hebben.

49. De Heilige Schrift onfeilbaar

De Socinianen, die van de heilige mannen Gods, door welke Gods Woord beschreven is, eveneens spreken als van andere schrijvers, geven voor, dat de mannen Gods niet altijd onfeilbaar door de Heilige Geest zijn gedreven geweest; en zetten ook de deur der zaligheid open voor hen, die van de kennis der verborgenheden des geloofs, in Gods Woord begrepen, ontbloot en onwetend zijn.
Zo is dan hier de vraag, *of de mannen Gods in het schrijven van de Heilige Schrift, doorgaans onfeilbaar zijn gedreven geweest door de Heilige Geest?*
Hierop antwoorden de Gereformeerden: Ja; en bewijzen het met 2 Tim. 3 : 16, 2 Petrus 1:21, Joh. 16 : 13, Rom. 10 : 18, Gal. 1 : 12, 1 Thess. 2 : 13, Gal. 6 : 16, Eféze 2 : 20 en meer andere plaatsen. Zie P. de Wit, Wederlegging der Sociniaanse Dolingen, deel 1, pag. 13
De Socinianen brengen hiertegen in 1 Kor. 7 : 12 en 25. „Maar de anderen zeg ik, niet de Heere" enz. „Aangaande nu de maagden heb ik geen bevel des Heeren; maar ik zeg mijn gevoelen."
Deze teksten worden ook aangevoerd, met hetzelfde doel, door de Arminianen en anderen, volgens Voetius, *Catechisatatie over de Catechismus der Remonstranten,* pag. 15. Hieruit willen zij beweren, dat de apostel in deze zaken niet gedreven is door Gods bevel en ingeving. Hoe Petrus de Witte en de Gereformeerden hierop antwoorden, kan men zien, bij P. de Witte, Wederlegging der Sociniaanse Dolingen en bij professor Hoornbeek, c. Socinian. tom. 1, pag. 22.
De apostel wil vers 12 zeggen, dat de Heere in dit geval geen uitdrukkelijk bevel gegeven had; maar dat hij, als de Geest Gods hebbende, vers 40, en barmhartigheid ontvangen hebbende om getrouw te zijn, vers 25, dit in deze nood en omstandigheid van de gemeente, (waarin onder de getrouwden hier de man en daar de vrouw ongelovig was) volgens des Heeren welbehagen haar voorhield, en haar leerde hetgeen betamelijk was. Zodat de apostel over het Goddelijk gebod, waarvan hij vers 10 gesproken had een verdere uitbreiding en verklaring gaf. En wie van de Christenen zou iemand van de gelovigen durven raden, den ongelovige man of de ongelovige vrouw te verlaten? Immers de Socinianen bekennen, dat niemand zijn vrouw mag verlaten dan om overspel. Catechism. Racoviens. de Prophet. Christi, cap. 1. Smalcius van de Goddelijkheid van Christus, cap. 1. En waarom toch? Omdat de consciëntie ons leert, dat hetgeen de apostel hier zegt des Heeren wil is. Gelijk men geenszins moet denken dat de apostel de gemeente niet zou hebben bevolen hetgeen de Heere gebiedt, omdat hij, vers 10 zegt, „dit gebiedt niet ik, maar de Heere;" zo moet men ook niet oordelen, dat God niet zou hebben bevolen hetgeen de apostel gebiedt, omdat hij vers 12 schrijft, „de anderen zeg ik, niet de Heere."
Wat het 25e vers aangaat, het is duidelijk, dat de apostel daar wil zeggen, dat de maagden door geen bevel Gods, tot het trouwen of niet trouwen verbonden waren; hij wil dus zeggen, de Heere heeft haar dit vrijgelaten. Nochtans geeft hij de beste raad voor die tijd. In deze raadgeving heeft de apostel onfeilbaar door Gods Geest gesproken, daar hij haar bekend maakte hetgeen waar en goed was, zoals hij aldaar en

ook vers 40 te verstaan geeft. Daarom beweert professor Hoornbeek tegen de Socinianen met recht, dat de mannen Gods, door welke de Heilige Schrift beschreven is, altijd en in alles, een onfeilbare besturing en ingeving van de Heilige Geest hebben gehad. Contra Socinian. tom. 1, sect. 2. Zie ook onze algemene Nederlandse geloofsbelijdenis, Art. 3, 5, 6, 7.

50. 1 Korinthe 16 : 2 verklaard

Hieruit volgt nu vanzelf, wat te gevoelen van het zeggen dergenen, die de geboden van de apostelen (bij voorbeeld als hij, 1 Kor. 16 : 2, gelast, *dat die van Korinthe op de eerste dag van de week, een ieder bij zichzelf, iets zouden wegleggen tot een aalmoes voor de armen*, gelijk hij ook aan andere gemeenten verordineert) in zoverre hun kracht benemen, dat zij schrijven en voorgeven dat de apostelen die macht en dat gezag niet gehad hebben, om de christenen enige Goddelijke bevelen en nieuwe wetten op te leggen, of zij moesten daartoe eerst een uitdrukkelijke last en een uitdrukkelijk bevel van de Heere ontvangen. Want daarmee wordt de onfeilbare besturing en ingeving van de Heilige Geest in de apostelen, geloochend en verzwakt, hoewel deze buiten twijfel is, en in Gods Woord, èn bij de Gereformeerden. Die zo spreken, schrijven de apostelen niet meer toe, dan ieder bijzonder leraar toegeschreven wordt; want ook die moet men gehoorzamen en navolgen, in datgene, waarin zij Gods uitdrukkelijke last en bevel tonen.
Maar hier is het onderscheid tussen de apostelen en de gewone leraren groot.[3] Want wat zij bevelen is 's Heeren bevel, omdat zij zulks bevelende, door Gods Geest onfeilbaar zijn gedreven; maar andere leraars moeten hetgeen zij zeggen en gebieden, uit de gezegden en geboden der apostelen en profeten bewijzen. Hetgeen zij hebben geboden waren de geboden des Heeren; en dit behoorde door de leraars der gemeente en door allen die Christus' Geest deelachtig zijn, niet in twijfel te worden getrokken; zoals de apostel dit begeert, 1 Kor. 14 : 37, waar hij zegt: „Indien iemand meent een profeet te zijn of geestelijk, die erkenne, dat hetgeen ik u schrijf, des Heeren geboden zijn.” Het voorbeeld van Nathan, 2 Sam. 7 : 3, die uit zijn bijzondere drift, eer hij van God een openbaring ontvangen had, David raad gaf, komt daarom hier niet te pas. Waarlijk, zulk een voorgeven stelt in de Godgeleerdheid alles op een losse grond, ten opzichte van een groot deel der Heilige Schrift. Want wil men iets uit de Schriften der Apostelen bijbrengen, betreffende sommige punten van de godsdienst, bijv. de ellende en verdorvenheid der mensen, Rom. 8. Ef. 2; de ingeschreven wet der natuur, Rom. 2; de kennis der zonde door de wet, Rom. 7; de rechtvaardigmaking, Rom. 3 : 28; de opstanding der doden en de plotselinge verandering der levenden, 1 Kor. 15 : 51, 52; de verkiezing, Rom. 9 : 10, 11; de verklaring en toepassing van de wet der ceremoniën in de Brief aan de Hebreeën; van de antichrist, 1 Joh. 4 en 2 Thess. 2; van de verzekering der zaligheid, Rom. 8 en 1 Joh. 3; van de wijze en manier van de ondergang der wereld, 2 Petrus 3; of andere zaken aangaande de goede orde en de zeden, 1 Kor. 11 : 14, 15, 28; Rom. 12 tot 16; 1 Kor. 14 : 27; dan zal men altijd gemakkelijk tegenwerpingen kunnen maken en uitvluchten zoeken, door te zeggen dat de apostelen niet geloofd of gehoorzaamd moeten worden, tenzij dat zij tonen zulks op uitdrukkelijk bevel Gods geschreven te hebben. Op zijn best genomen, zal men hun

[3] Tussen de Apostelen en hun opvolgers bestaat dit onderscheid, dat genen de zekere en onfeilbare Schrijvers van de Heilige Geest geweest zijn, en dat daarom hun geschriften voor Godspraken te houden zijn; maar dezen hebben geen andere roeping dan om uit te leggen en te leren, wat in de Heilige Schrift overgeleverd en vastgesteld is. Calvin, Instit. lib. 4, hoofdst. 8 sektie 9.

Schriften aan andere delen van de Heilige Schrift moeten toetsen; waar wil dit heen? Zulke beweringen moesten bij Gereformeerden niet plaats hebben; of wij moesten willen, dat ook de afgodische blinde roomsen onze rechters zouden zijn, daar sommigen van hen met veel meer lof van de Schriften der Apostelen gesproken hebben.
De Jezuïet Gregorius de Valentia bekent, lib. 8. Anal. fidei. 1, cap. 5, dat de apostelen geschreven hebben, 1e. „Door ingeving en voorlichting van de H. Geest. 2e. Dat zij niet zozeer zijn geweest de schrijvers, als wel de pen van de H. Geest. 3e. Dat zij geheel noodzakelijk hebben geschreven, zodat het niet in hun willekeur geweest is, te schrijven of niet te schrijven, of op een andere wijze of een andere tijd te schrijven, als zij geschreven hebben."
Dergelijke getuigenissen zouden wij uit verschillende andere roomse schrijvers kunnen bijbrengen. Wij moeten vooral toezien, dat wij de pastoors geen oorzaak geven om te roemen, dat zij de Heilige Schrift hoger achten en in groter waarde houden dan de protestanten, zoals de Kardinaal Bellarminus doet, lib. 4, de Verbo Dei, cap. 3; die ook dit voorgeven, dat wij hier tegenspreken, als ketters verwerpt. lib. 1, de Verbo Dei, cap. 6.
Elk gereformeerd leraar behoorde in waarheid en inderdaad te kunnen zeggen, hetgeen iemand van onze tijd in zijn geschriften van zichzelf getuigt: „Ik verklaar," schrijft hij, „oprecht, dat mij nooit in de zin gekomen is, veel minder geschreven te hebben, iets, dat strekken kon tot nadeel of vermindering van de Goddelijke waardigheid en kracht der Heilige Schriften. "
Zulke verklaringen, zeg ik, moesten alle Gereformeerde leraars metterdaad doen blijken. Want, in zoverre zij Gods Woord verheerlijken, verheerlijken zij hun dienst. Rom. 11 : 13, 2 Kor. 4 : 6, 7.

51. Geen zaligheid buiten de kennis van Christus

De tweede vraag is: *of zij, die van het Woord des Heeren of van de verborgenheden des geloofs daarin begrepen, ontbloot zijn, door hun natuurlijke kennis kunnen zalig worden?*
Hoewel het antwoord op deze vraag kan opgemaakt worden uit hetgeen in het voorgaande door ons is bijgebracht, zullen wij toch, omdat daaruit inzonderheid blijkt hoe waardige schat des Heeren Woord is, en omdat de satan het in deze door verkeerde beweringen zoekt te verkleinen, nog iets daarvan zeggen. Verschillende dwaalgeesten drijven, dat zelfs de heidenen hun kennis opvolgende, en naar die kennis de deugd betrachtende, kunnen zalig worden. Dit stellen de enthousiasten of geestdrijvers, met Casper Koolhaes, Dirk Herberts en anderen, die voorgeven, dat ieder mens, in welk geloof ook, kan zalig worden. Men kan hierover inzien de schriften door de Synode van Holland uitgegeven, tegen Casper Coolhaes en Dirk Herberts.
Hun gevoelen komt overeen met dat der Pelagianen, die eertijds Gods Kerk beroerd hebben. Augustinus, lib. de Nat. et Gratia, cap. 2 en 7. lib. 4, Contra Julian. cap. 3. Onder hen steekt uit de hoofdketter Socinus, die ronduit schrijft, „dat zelfs iemand God kan behagen, die niet weet of denkt dat er een God is." Socinus Praelect. cap. 2. Ook de remonstranten leren dat men zonder kennis en zonder het geloof in Christus kan zalig worden. Adolf Venator tegen de predikanten van Dordrecht. pag. 131; en in zijn verklaring, pag. 183, 184, 185. Apolog. cap. 17.
Dit gevoelen stemt zeer wel overeen met de leer der Turken in hun verfoeilijke

Alcoran, Azora 2, waar gezegd wordt, „dat iedereen die in zijn godsdienst onderwezen is, zal zalig worden.” Gelijk ook Mohammed het Paradijs belooft, aan een ieder die eerlijk en burgerlijk leeft.[4]
Enige heidenen zijn ook van dit gevoelen geweest; waarom van Socrates vertelt wordt, dat hij het antwoord van de afgod Apollo zeer heeft geprezen, waardoor gelast werd, dat ieder de goden zou dienen naar de vaderlijke wijze en gewoonte van zijn stad.
Voorts is het gevoelen der Pelagianen, Socinianen, Remonstranten en van enige roomsen, dat er een algemene godsdienst is, bestaande in een algemene kennis en dienen van God, die de mens heeft en betrachten kan door het licht der natuur, en waardoor alle mensen, zonder onderscheid, kunnen zalig worden.
Tegen zodanig voorgeven mogen wij met de oude leraar Augustinus zeggen, „dat het kruis van Christus verijdeld wordt, indien men zegt, dat men enigszins tot gerechtigheid en het eeuwige leven kan komen, anders dan door de verborgenheid des kruises.” 's Heeren Woord wapent ons tegen dit gevoelen met vele bewijsgronden.

1. Want, ten eerste, wordt dit weersproken in al die Schriftplaatsen, die getuigen dat er maar één geloof, één weg tot de zaligheid is; dat de Heere één is en Zijn Naam één, en dat de wereld die door haar wijsheid niet gekend heeft. Eféze 4 : 5. Joh. 14: 16. Matth. 7 : 14. Zach. 14 : 9. 1 Kor. 1:20, 21.
2. Ten tweede. Dit gevoelen is in strijd met alle Schriftplaatsen, die ons leren, dat de mens vóór de wedergeboorte geheel verdorven is, onder de zonden ligt, en ook onbekwaam is tot alle geestelijk en zaligmakend goed. Gen. 6 : 5 en 8:21. Rom. 8 : 7. 1 Kor. 2:14. 2 Kor. 3 : 5. Eféze 2 : 1. Matth. 7 : 18. Augustinus schreef daarom tegen zulk een dwaalgeest, die dreef dat men door de natuurlijke krachten de zonden kon vermijden: „Ik verwonder mij met wat hart hij drijven kan, dat men zonder de medicijn van onze Zaligmaker de zonden kan laten; en dat hij, niet te zondigen, de krachten van de natuur toeschrijft, die zodanig blijkt verdorven te zijn, dat het nog de verdorvenheid vergroot dit niet te kunnen zien.” August. lib. de Nat. de Gratia, cap. 48.
3. Ten derde. Dit gevoelen is in strijd met al de Schriftplaatsen, die leren, dat om zalig te worden de Middelaar Jezus Christus nodig is, en het geloof in Hem. Joh. 3 : 16, 36; 14 : 6; 15 : 5; 17 : 3. Hand. 4 : 12. Irenaeus zegt daarom, lib. 3, cap. 4: „Die niet kennen de Immanuël, Die uit een maagd geboren, worden verstoken van Zijn gift, welke is het eeuwige leven.”
4. Ten vierde. Dit gevoelen van de zaligheid der ongelovigen en die maar een natuurlijke kennis hebben, wordt weersproken door die Schriftplaatsen, die getuigen dat zonder geloof, geen persoon of werk, Gode kan behagen. Rom. 14 : 23. Hebr. 11 : 16. „Het zij verre vandaar,” zegt Augustinus, „dat in iemand enige ware deugd zou wezen, tenzij hij leeft uit het geloof.” lib. 4. Contra Julian, cap. 3. Een ander zegt ook wel, „dat zonder de ware godsdienst, datgene zonde is, hetwelk een deugd schijnt te wezen.” Auctor de vocat gent. lib. I, cap. 3.
5. Ten vijfde. Hier komt bij, dat de hele Schrift getuigt, dat noch het ware geloof, noch de vergeving der zonden en de verlossing door Jezus Christus, eigen is aan alle mensen; maar dat deze alleen eigen zijn en toekomen de uitverkorenen en gelovigen. Hand. 13 : 48. Joh. 8 : 47. 2 Thess. 3 : 2. Tit. 1 : 1. Eféze 2 : 8. Matth. 1:21. Joh. 10:11 en 17:6, 9, en 20:28. Rom. 8 : 29. Eféze 5 : 23.
6. Ten zesde. Wat meer is; de Heilige Schrift leert ons, dat niet alleen zulk een

[4] Deze opmerking heeft een toelichting nodig door kenners van de Koran.

algemeen licht der natuur geen zaligheid kan toebrengen, maar toont dat zelfs degenen, die boven het licht der natuur ook al enigszins uit de Schrift zijn onderwezen, verstoken zijn van de gemeenschap Gods en de zaligheid, als zij niet hebben de rechte kennis Gods, gelijk Gods Woord ons die openbaart, of indien zij ook de Heere, onze God, niet naar het voorschrift daarvan komen te dienen; hetwelk de oorzaak was, dat de Heere Christus van de Samaritanen zei, die in godsdienst de Joden het meest nabij kwamen en ook al de God van Abraham, Izaak en Jakob meenden te eren, „dat zij aanbaden dat zij niet kenden; want," voegt hij er bij, „de zaligheid is uit de Joden." Petrus de Witte, in zijn werken tegen de Socinianen van deze zaak handelende en de voorgemelde vraag zo voorgesteld hebbende: „of de natuurlijke kennis van God genoegzaam is ter eeuwige zaligheid?" antwoordt aldus: le. Neen zij; want desniettegenstaande leefden de heidenen in de tijden der onwetendheid, Hand. 17:30. En zonder God in de wereld, Eféze 2 : 12. Dat is, zonder de rechte kennis van God, en zonder Gods genadeverbond. 2. De kennis van Christus moest hier ook bij geweest zijn. Joh. 5 : 23 en 17 : 3. 1 Joh. 5 : 13, 20. 3. Joh. 1 : 18: „Niemand heeft ooit God gezien, de eniggeboren Zoon, Die in de schoot des Vaders is, Die heeft Hem ons verklaard." Matth. 11 : 26, 27. „Niemand kent de Zoon dan de Vader, noch iemand kent de Vader dan de Zoon, en die het de Zoon zal willen openbaren." 4. „Zonder geloof is het onmogelijk Gode te behagen." Hebr. 11 : 6. Het geloof is niet uit natuurlijke wetenschappen 1), „maar uit het gehoor, en het gehoor door het Woord Gods." Rom. 10 : 17. 5. Het is, „opdat zij niet te verontschuldigen zouden zijn." Rom. 1 : 20. Niet verder, want zij aanbaden God niet in geest en waarheid, gelijk de ware aanbidders. Joh. 4 : 23, 24; maar hetgeen zij niet wisten, vers 22. Tot zover Petrus de Wit, die overeenkomt met hetgeen tot dit doel door ons is bijgebracht, en waardoor hij, kort en bondig, het gevoelen der Socinianen weerlegt.

Wij staan hier wat langer op, omdat, zoals wij gezegd hebben, de satan door zulk een gevoelen de waardigheid en noodzakelijkheid van 's Heeren Woord zeer zoekt te verdonkeren, en van het geloof in de Heere Jezus Christus af te leiden, hetwelk niet is als door en volgens dit Woord. Ja, daarom is het nodig, gelijk Augustinus terecht getuigt, om met alle ijver zulke beweringen tegen te gaan, „opdat het kruis van Christus niet verijdeld worde. Want is de gerechtigheid te bekomen door de natuur en den wil des mensen, zo is Christus tevergeefs gestorven; zo ook door enige leringen van mensen, hoedanig die mochten wezen, de gerechtigheid te bekomen is, zo is," zegt hij, „Christus tevergeefs gestorven" lib. 4. Contra Julianum, cap. 3.
Want is de zaak zo gelegen, wat is dan het buitengewone voordeel, dat een volk de woorden Gods betrouwd worden? Waarom wordt toch datzelfde Woord genoemd, de zaligheid des Heeren, zo de heidenen de zaligheid reeds genieten door de natuur? Wat reden is er dan toch, om van hen te zeggen, dat zij zijn in de macht der duisternis, zonder God, en vervreemd van de verbonden; dat zij de duisternis zelf zijn, dat zij zitten in de schaduw des doods, dat God Zich hunner niet ontfermd heeft; dat zij, ten opzichte van degenen die de waarheid van het Goddelijke Woord genieten, gezegd worden, geen volk te wezen, ja verre te zijn en vervreemd van het burgerschap Israëls dat zij noch deel, noch gerechtigheid, noch gedachtenis hebben in Jeruzalem en wat dies meer zij?
Dit alles zou zo niet gezegd kunnen worden indien de Heidenen door de natuur komen, waartoe de christenen geraken door 's Heeren Woord, en indien zowel het licht der natuur als der Schriftuur, de mens leert God te behagen en de streek des hemels te houden; of indien er een natuurlijk geloof is, waardoor men zonder Christus

aan te nemen, kan zalig worden, gelijk zeker Italiaan schrijft. Zie Puccii, Ital. Florent. assert. Cathol.
En toch, hier mogen wij zeggen met iemand onder de ouden, „dat waar de kennis der eeuwige en onveranderlijke waarheid ontbreekt, dat daar een valse deugd, ook in de beste zeden is.” Zie hiervan ook Augustinus, van de Stad Gods, in zijn 19e boek, cap. 25, waar hij beweert, dat daar geen ware deugden kunnen zijn, waar de ware godsdienst niet is.
Dat hij ook geoordeeld heeft, dat de beste werken der ongelovigen zonden waren, bewijst Jansenius, gewezen Bisschop van Yperen, breedvoerig uit de werken van Augustinus. Zie Jansenii, August. tom. 2, pag. 221 v.v. Beknopt en krachtig heeft de oude leraar Ambrosius over dit onderwerp gesproken. „Zonder de dienst,” zegt hij, van de ware God, is ook dat zonde, hetwelk een deugd schijnt te wezen; want niemand kan God behagen zonder God;" de Vocat. lib. 1, cap. 3.

52. Over de zaligmakende kennis en de natuurlijke kennis

Hieruit kan nu gemakkelijk afgeleid worden, wat te antwoorden is op deze vraag: *of de natuurlijke kennis van God en godsdienst alleen verschilt in trappen en graden, dan of deze daarvan ook verschilt in wezen?*
Let wel, hier wordt niet gevraagd of de natuurlijke kennis van God strijdt tegen de rechte of christelijke kennis van God, die God in de harten der mensen heeft ingeplant en geschreven? Want de ene waarheid kan niet strijden tegen de andere; bijgevolg ook niet de natuurlijke kennis tegen de bovennatuurlijke; integendeel, gelijk de Godgeleerden terecht leren, heeft deze natuurlijke kennis Gods vele goede en nodige gebruiken en grote nuttigheid. Zo hebben ook door deze kennis vele heidenen zodanige dingen van God en Zijn eigenschappen en van de plicht der mensen gesproken, alsmede zodanige morele of zedelijke deugden betracht, welke vele domme en roekeloze Christenen tot een overtuiging zullen wezen in de dag des oordeels. Ook wordt hier niet gevraagd: of de natuurlijke rede en kennis, voor zover de mensen daardoor van de dieren onderscheiden worden, en die de mensen van God als een licht en een lamp der ziel is geschonken, in de zaken des geloofs moet verworpen en aan een zijde gezet worden? Dat zij verre. Zij is een voortreffelijke gave Gods, ja tevergeefs zou Gods Woord de mens worden gegeven, indien hij niet met rede begaafd was, en zijn rede daaromtrent gebruikte. Want hoewel de rede of het verstand des mensen geen regelmaat des geloofs is, gelijk de Socinianen drijven, noch over de Schrift heerst, zo is zij nochtans een voortreffelijk instrument of werktuig, door God aan het redelijke schepsel meegedeeld, om, door het Woord en de Geest Gods verlicht zijnde, de waarheid van de leugen, het zekere van het onzekere, goede gevolgen van kwade gevolgen, hetgeen ordelijk en wel is van hetgeen verward is, hetgeen goed, geoorloofd en nuttig is van hetgeen kwaad, ongeoorloofd en schadelijk is, te onderscheiden, en wel, volgens de regels van goede en nodige gevolgen, zoals de Godgeleerden terecht aanmerken. Zie H. Alting, in Theol. problem. pag. 14.
Ja om zulks bondig tegen de roomsen en luthersen te bewijzen, heeft de geleerde Vedelius een geheel boek geschreven, „Rationale Theologicum” genoemd. Dit is dan, zeg ik, hier de vraag niet; maar dit wordt hier onderzocht, of de kennis van God, die alleen natuurlijk is, welke de mensen hebben door de natuur en ingedrukte beginselen en het licht daarvan, en verder door de natuur en natuurlijke middelen, zonder Gods Woord, bekomen kunnen, van dezelfde natuur is als de christelijke en ware kennis Gods, die voortvloeit uit de openbaring van Gods Woord; en of deze natuurlijke en

Goddelijke kennis en godsdienst, slechts zou verschillen in trappen en graden, of ten opzichte van meer of minder. Dit is hier eigenlijk de vraag.

Wij antwoorden daarop, volgens Gods Woord, met de Gereformeerde leraars: Neen; want, indien de godsdienst, die door de natuur van de heidenen kan betracht worden, alleen in trappen en graden verschilt van de christelijke godsdienst, en niet in specie, dat is, in soort, wezen, substantie, volgens de bewering der Socinianen, zo zouden ook, volgens hun leer, de heidenen door de natuurlijke godsdienst de zaligheid bekomen; evenals een zwak geloof, zowel de zaligheid bereikt als een sterk geloof, en niet alleen die mannen in Christus zijn, zalig worden, maar ook degenen, die nog zijn als kinderen, ten opzichte van hen die verder gekomen zijn in kennis, geloof en heiligmaking; zo maar de kennis geheiligd en bij gevolg het geloof oprecht is, en die daarom in kennis en geloof trachten te wassen. Jes. 4 : 2, 3. Ezechiël 34 : 16. Fil. 3:12.
Want meer of minder (naar het spreekwoord) verandert hier niet de soort, de substantie en het wezen. Maar dat het zo niet gelegen is met de godsdienst der heidenen of de natuurlijke godsdienst, dat zij door deze tot de zaligheid kunnen komen, is reeds overvloedig aangetoond en bewezen. Vandaar moet noodzakelijk de christelijke godsdienst van de natuurlijke niet alleen in trappen, maar ook in specie, dat is, in soort verschillen.
Want niet alleen die dingen, die in geslacht verschillen, als steen en zilver, verschillen ook in wezen, maar, zoals men in de scholen spreekt, quae specie differunt etiam essentia differunt, *die dingen, die in soort (specie) verschillen, verschillen ook in wezen.* Bij voorbeeld: een mens en een beest, een vruchtbare boom en een wilg, een diamant en een straatsteen verschillen in soort, en daarom ook in wezen. Want, hoewel mensen en beesten één genius of geslacht hebben, (omdat zowel een mens als een beest een dier is) zo heeft nochtans de mens, die een redelijk dier is een ander wezen, als een onredelijk dier of beest. Omdat dan wordt toegestaan, dat de natuurlijke godsdienst in soort verschilt van de christelijke ,zo kan niet geloochend worden, dat er dan ook verschil is in wezen.

Wil iemand klaar het menigerlei onderscheid zien, tussen de natuurlijke en de christelijke godsdienst, die leze Polanum, in Syntagm. lib. 1, cap. 10; waar hij leert, dat beide godsdiensten verschillen in: 1e. Geslacht. 2e. Voorwerp. 3e. Werkende oorzaak. 4e. Stof en materie. 5e. Vorm, gestalte en wezen. 6e. Einde en werking. 7e. Bijgevoegde eigenschappen. Hetzelfde leert ook D, Wendelinus, in „Philosophia Morali," lib. 1, en „System. Theolog." cap. 1 en cap. 24; lib. 2, cap 4. Hoewel hij bekent, dat de christelijke godsdienst aan de natuurlijke niet hinderlijk, maar dat deze door gene verder licht en kennis ontvangt, gelijk de maan (en de sterren) van de zon.
Professor Maresius, die, naast anderen, toestaat, dat de christelijke godsdienst de natuurlijke niet uitsluit, maar in zich bevat, evenals een groot getal een kleiner in zich bevat, en de redelijke ziel de groeiende en gevoelende (Vegetativam et Sensitivam) en deze tot meerdere volmaaktheid brengt. Wanneer hij echter de natuurlijke kennis van God of de natuurlijke godsdienst afzonderlijk, op zichzelf beschouwt, zo verwaardigt hij die nauwelijks met de naam van theologie of *kennis van God;* maar getuigt, dat hij bestaat in een wijsgerige kennis van God, of ook in een legale, dat is, een kennis van de dingen die de wet betreffen, en die alleen de mens tot verderf strekt; waartoe hij bijbrengt, Rom. 1 : 21, 22; daar de christelijke godsdienst bestaat in een Godgeleerde en evangelische kennis. Zie faederat. Belg. Marcs. pag. 58, 62.
Hij toont alzo aan, dat, gelijk de wet in wezen verschilt van het Evangelie, de bediening des doods en der verdoemenis van de bediening des geestes en der

rechtvaardigheid, dat het ook zo gelegen is met deze beide godsdiensten.
Hiermee komt overeen D. Wallaeus, in Loc. cour. Hij zegt, dat, gelijk de natuurlijke godsdienst bestaat door een natuurlijke en de christelijke door een bovennatuurlijke openbaring, zo dient de natuurlijke kennis Gods om de mens te overtuigen en alle onschuld te benemen, en burgerlijk met anderen te doen leven. Verder weerlegt hij diegenen, die de natuurlijke godsdienst te veel verheffen, als ware daardoor de zaligheid te vinden; pag. 10.
Hiermee komen in het algemeen alle Gereformeerde leraars overeen; lerende, dat hoewel de natuurlijke kennis vele goede gebruiken heeft, er nochtans een groot onderscheid bestaat tussen deze en de christelijke kennis van God; zij tonen tevens aan, dat het daarmee zo gelegen is, dat deze natuurlijke kennis van God niets weet van de Heilige Drie-eenheid noch van de evangelie of van het verbond der genade; ja, dat zij ook niet handelt van de voornaamste delen van de wet, en dat zij, hetgeen zij van de wet leert, slechts duister voorstelt. „Dat deze kennis omtrent Gods wet niet wel ziet, en omtrent het evangelie geheel blind, ja enkel duisternis is. Dat zij ook niets weet van de fontein van de ellende des mensen, en dat zij de mens geen levendige troost kan geven tegen de zonden, ja dat zij niet weet of verstaat wat eigenlijk de zonde is. Dat de heidenen daarom door deze kennis niets vruchtbaars tot hun zaligheid hebben kunnen verkrijgen, maar desniettegenstaande in Gods woord gezegd worden: ‘God niet te hebben gekend, en de onbekende God te hebben gediend.’ Dat hun deugden slechts blinkende zonden geweest zijn.”
Dit alles zouden wij lang en breed kunnen bewijzen, zo wij ons niet toelagen op kortheid. Die lust heeft enige schrijvers na te zien, leze

- de Synode van Dordrecht, het tweede deel, waar het oordeel van de Godgeleerden te vinden is, in het derde en vierde artikel tegen de remonstranten;
- de catechismus van Ursinus, in de voorrede;
- Calvini, Institut. lib. 1, cap. 5, sect. 12; lib. 2, cap. 2, sect. 18;
- Gisb. Voetii, select. disp. part. 1, p 4;
- Rivet, in Ps: 19 : 7;
- H. Alting, in Theol. Problem. p. 47, 48;
- Hottingeri, Curs. Theol. p. 5;
- Essenii, System. Theolog. disput. 1, pag. 4, imprimus ipsius Compend. Theolog. dogmat .cap. 1;
- Synopsis Profess. Leydens. disput. 24, Thes. 54, 55 et disput. 30, Thes. 3, 9;
- Beza, in Rom. 1 : 18;
- Chamier panstrat. tom. 3, lib. 2, cap. 11, 12;
- Willehii Compend. Theolog. lib. 1, cap. 10;
- Spanhem. de grat. universali, tom. 1, p. 15;
- Sam. Rethorford, examen Arminianismi, cap. 7;
- Vossii, Hist. Pelag p. 382, 386, 389;
- Amesii. Medulla Theol. lib. 1, c. 14.

Het is niet te verwonderen dat de rechtzinnige Godgeleerden zodanig wezenlijk onderscheid in deze beide godsdiensten erkennen; want ook de domme roomsen hebben zulks kunnen bemerken. Zie Thom. Aquin., in summa part. prima quest. 1, art. 1.
Wat meer is; de Godgeleerden leren niet alleen, dat de natuurlijke kennis en godsdienst in soort en wezen verschilt van de ware christelijke godsdienst, maar beweren eenparig uit 's Heeren Woord, tegen de remonstranten en anderen, dat zelfs de letterlijke kennis van God, die iemand uit de Heilige Schrift geleerd heeft, en het tijdgeloof daaruit voortkomende, in specie, dat is, in soort en wezen, verschilt van de

rechte kennis Gods en het zaligmakend geloof.
Zie de Synode van Dordt, in het tweede en derde deel over het vijfde artikel, waar ook naast die van andere professoren, de ondertekening van D. Wallaeus te zien is. Hiervan kan men ook lezen Maresium, in System. loc. 11, sect. 21 et foederat. Belg. pag. 315; waar hij uitdrukkelijk leert, dat het ware geloof van het tijdelijke onderscheiden is essentialiter, wezenlijk. Wendelinus bewijst ook hetzelfde met vele redenen, in Christ. Theol. lib. 1, c. 24.
Om dan te eindigen; alle godsdienst die niet geschiedt uit het ware geloof in Jezus Christus, naar Gods wet en tot Gods eer, kan Gode niet aangenaam zijn, volgens onze algemene belijdenis en onze catechismus; welke dingen, omdat zij in de natuurlijke godsdienst niet gevonden worden, deze noodzakelijk, in wezen, van de ware christelijke godsdienst moet verschillen, en daarom de ware of waarachtige godsdienst, of een deel daarvan niet kan genoemd worden, noch aan iemand enige zaligheid kan toebrengen.
Want, zoals de Godgeleerde Calvijn, in Lib. 1, Institut, cap. 5, sect. 12; cap. 6, sect. 4, terecht aanmerkt, daar is geen ander God, dan Die, Die op de berg Sion woont, en Die alleen gediend wordt in Zijn Tempel; daar is ook geen andere heiligheid, dan die gevonden wordt in Zijn Huis. Dit Sion, deze Tempel, dit Huis is de gemeente van de levende God, die ook alleen is de pilaar en vastheid der Goddelijke en zaligmakende waarheid. Gelijk zij ook gebouwd is op het fundament der apostelen en profeten, waarvan Jezus Christus is de uiterste Hoeksteen. Eféze 2:20. Psalm 76 : 3; 29 : 9; 93 : 5. 1 Tim. 3 : 15.

53. De heerlijkheid van Gods Woord

Wij hebben ons over dit onderwerp, om de gelegenheid des tijds en om bijzondere redenen wat verder uitgebreid, dan mogelijk ons traktaat schijnt te vereisen. Alles dient daartoe, om des te meer en te hoger de Goddelijke waarheid te achten, welker licht ons toeschijnt in de Heilige Schrift; temeer, daar de onachtzaamheid en ondankbaarheid in deze, niet een van de minste zonden van ons land is, en die wel het allermeest de verdoemenis der wereldse mensen zal verzwaren. Zeer opmerkelijk is hetgeen Mr. Willem Teelink, uit een diepe overdenking en heilige overpeinzing van zijn Godvruchtig hart heeft terneer gesteld, in zijn „Tijdwinning," in de derde maand, Nummer 53. „God de Heere," zegt hij, „heeft de wereld, met al wat er in is, door Zijn Woord gemaakt, Gen. 1 : 3; en heeft daarna een boek gemaakt, waarin Hij zijn Woord heeft geschreven. 2 Tim. 3 : 15, 16. Daarom versta ik het zo, dat aan de ene zijde de gehele geschapen wereld, en aan de andere het geschreven Woord van God, de twee grote werken Gods, Opera Dei, zijn; ik neem het zo op, dat het geschreven Woord van God, in waardij en kostelijkheid, gelijk staat met de gehele wereld, gelijk wij mogen zeggen, dat al het overige van de geschapen dingen, gelijk staat met het geschapen licht, de zon; want al waren alle dingen in de wereld, die er nu in zijn, en er was geen licht, waarbij men die dingen kon zien, wat ware dan toch alles dat zo schoon, naar zijn aard, geschapen is. Zo maak ik dan hieruit op, dat, gewis, wij volken, die de Schriftuur hebben, boven alle volkeren nog een geschenk van God hebben hetwelk alleen beter is, dan alle andere schone en heerlijke geschapen dingen, die andere volken hebben, al hadden zij de gehele wereld. Ik verwonder mij daarom over onze gruwelijke ondankbaarheid en onachtzaamheid, van dat grote geschenk niet meer te achten en te betrachten. En versta dus, dat de Heere Christus met recht zegt: 'Dat het voor Sodom en Gomorra verdragelijker zal zijn in de dag des oordeels, dan voor

zulken, die het Woord Gods hebbende, het evenwel niet gebruiken, om in dat licht te wandelen.'"
Deze woorden, ik beken het, hebben dikwijls een diepe indruk op mij gemaakt; want zonder 's Heeren Woord zijn wij in de wereld, hoewel zij van de zon beschenen wordt en vol licht is, als in een tastbare duisternis. Neemt weg de kennis van 's mensen schepping, val, ellende en verlossing; van de Heilige Drie-eenheid van de Persoon van onze Heere Jezus Christus en van Zijn ambten en staten; van de wedergeboorte, de rechtvaardigmaking, de aanneming tot kinderen, de heiligmaking, de opstanding der doden en de toekomende heerlijkheid; verder hetgeen de Heere ons aangaande de godsdienst heeft voorgeschreven; wie ziet niet, dat dan de zon van onze zielen wordt weggenomen, en dat wij in de helse duisternis blijven?
Luther zegt: „Hoc ipsum verbum quam sit immensum bonum, quam pretiosis thesaurus, nullum cor humanum tapere, nec cogitatione assequi potest. Hoc verbum unica et clarissima lux est, in profundissima caligine hujus mundi; est verbum Vitae, Consolationis, et omnis salutis. Ubi hoc desideratur ibi plus quam Cimmeriae sunt tenebrae terrificae errores, secte, mors, omne infortunium, calamitas et immanis Diaboli Tyrannis." Tom. 7. edit. Wittenb. annum 1558, fol. 134, verso in de simplici orandi modo." Dat is: „Hoe gans groot en goed en hoe dierbaar een schat dit Goddelijke Woord is, kan geen hart óf begrijpen, óf met gedachten naspeuren. Dit Woord is het enige en allerhelderste licht, in de zeer dikke en diepe duisternis van deze wereld. Het is het Woord des levens, der vertroosting, en van alle heil en zaligheid. Daar dit niet is daar is meer dan een helse en verschrikkelijke duisternis en donkerheid; daar zijn dwalingen, sekten; daar is de dood, ellende en wrede tirannie des duivels." De profeet sprekende van het heil van Gods volk, bestaande in het genot van Gods Woord en van de verkondiging van de waarheid van het evangelie, roept terecht het volk des Heeren al juichende toe: „Maakt u op, en wordt verlicht, want uw licht komt, en de heerlijkheid des Heeren gaat over u op. Want ziet, de duisternis zal de aarde bedekken, en donkerheid de volken, doch over u zal de Heere opgaan, en Zijn heerlijkheid zal over u gezien worden. En de heidenen zullen tot Uw licht gaan, en koningen tot de glans, die u is opgegaan." Jes. 60 : 1, 2, 3. Dit licht wordt terecht, een groot licht, genoemd. Jes. 9 : 1. Matth. 4 : 15, 16. Het licht van de zon kan bij dat licht niet vergeleken worden; want het licht der zon is maar een lichamelijk licht, dit is een geestelijk licht, hetwelk niet de ogen van het lichaam, maar de ziel en het verstand verlicht. 2. Kor. 4 : 6. Door de zon zien wij de schepselen; door dit licht zien wij de Schepper en de heerlijkheid van onze grote God, niet alleen, gelijk Hij Zijn Goddelijke eigenschappen laat schijnen in de natuur, maar, hetwelk het voornaamste is, zoals Hij Zich in Zijn Zoon Jezus Christus en in het verbond der genade aan ons komt openbaren en bekendmaken. 2 Kor. 3 : 18. Psalm 36 : 10. „Het licht," zegt Salomo, „is goed, en het is de ogen goed de zon te aanschouwen, Pred. 11 : 7; maar dit licht verblijdt het hart, en doet de geest zich verheugen, in God onze Zaligmaker, Lukas 1 : 47. De zon openbaart ons alleen uiterlijke, lichamelijke dingen; maar door dit licht worden de verborgen dingen van onze harten openbaar, en de verborgenheden van het koninkrijk Gods. 1 Kor. 14 : 25. De zon is alleen nuttig voor degenen, die het gezicht hebben, de blinde krijgt door haar geen licht; maar door het licht van Gods heilige waarheid ontvangt de slechte wijsheid en de blinde het gezicht. Psalm 19 : 8, 9. Jes. 35 : 5. Ja, daar de zon alleen door de levenden kan gezien worden en haar gebruik heeft tot dit tijdelijk leven, daar is het, dat dit geestelijk licht de mens het leven toebrengt, en hem leidt tot in het eeuwige leven en de volle gemeenschap met God, Joh. 1 : 4.
Toen dit licht in de duisternis van het pausdom voor onze vaderen opging, en toen

men het evangelie zuiver begon te prediken, zijn zij daardoor zodanig met blijdschap vervuld geweest, dat zij die niet genoeg door lof en dankzeggingen konden uitdrukken.

J. H. schrijft in zijn „Nederlandse Historie," op het jaar 1566, „dat, toen in Vlaanderen, buiten Oudenaarden, in het openbaar zou gepredikt worden, en die van de Gereformeerde godsdienst daarvan bericht ontvingen, zij zo vol lof waren, dat hij zich moest verwonderen over de overvloedige vreugde en vrolijkheid in de Heere. Hun mond was vol van gejuich, vol blijdschap, en zij waren als het volk Gods dat uit Babel verlost was, zodat het hun toescheen, een droom te zijn. Psalm 126. Ja zij waren zo verblijd, dat zij van blijdschap niet konden eten of drinken. Daar zag men de lieden met hun boeken, bijbels, testamenten, psalmen bij elkaar gaan, om onderwezen te worden in de waarheid der leer. Men moest soms drie of vier mijlen gaan ter predikatie. De predikanten, die van Duitsland, Friesland, Engeland, Embden en Wezel gezonden werden, moesten soms drie ja viermaal prediken op één dag."
Pers noemt in zijn „Ontstelde Leeuw," op het jaar 1566, pag. 244, enige namen van predikanten, die van Embden, Bremen en Elborg gezonden zijn.
Dit getuigenis van J. H. is te merkwaardiger, omdat hij deze tijden heeft beleefd, en ook in die gewesten toen de vergaderingen der Gereformeerden heeft bijgewoond. Volgens zijn schrijven, vergaderden de Gereformeerden, eer zij deze vrijheid genoten, bij duizenden in de nacht.
Ook getuigt Bor, dat de Gereformeerden eerst heimelijk in bossen en bedekte plaatsen hun vergaderingen hielden, totdat zij allengs meer openbaar ter predikatie gingen, en dat zulks soms, uit vrees van overvallen te worden, wel placht te geschieden met wapenen. En, hoewel zij dikwijls werden verstoord, zo heeft zulks nochtans hun ijver niet kunnen stuiten, zoals te zien is, bij dezelfde schrijver, op het jaar 1566, lib. 2, fol. 47; waar hij verhaalt, dat de Gereformeerden, zo te voet als te paard, buiten Antwerpen niet zonder wapenen vergaderden, en dat zij op verschillende plaatsen hun wachten hadden, de ingangen met wagens en wachten bezet zijnde; en dat op één tijd drie predikaties door drie predikanten gedaan zijn. Dit alles geeft de ijver van onze Vaderen om Gods Woord te genieten, te kennen. Inzonderheid als men daarbij bedenkt, dat zij in zulke heel gevaarlijke tijden niet met een klein getal hun vergaderingen gehouden hebben, maar met enige duizenden, zoals men op voornoemde plaats lezen kan.
Men kan die ijver ook opmerken, uit hetgeen de vijanden van Gods Kerk hiervan getuigen. De Jezuïet Strada schrijft, dat bij Doornik, op één tijd, boven de acht duizend mensen zijn vergaderd geweest om de predikatie te horen, en dat nog groter getal, bij Rijssel, in Waals-Vlaanderen, was bijeengekomen. Dat ook bij Antwerpen, op één dag, dertien duizend mensen zijn vergaderd geweest. Zie Strada de Bello Belg. lib. 5, ad anum 1566.
Prins Willem getuigt in zijn brief, geschreven aan de Prinses van Parma, waarin hij haar poogde te bewegen om binnen Antwerpen de vergaderingen der Gereformeerden toe te laten, dat niet minder dan twintig duizend mensen buiten de stad plachten te gaan om de predikaties te horen. Strada. Ibid.
't Is merkwaardig, hetgeen wij, over de ijver van onze Vaderen bij Pers, in zijn „Ontstelde Leeuw," op het jaar 1566, pag. 242, lezen. Want toen besloten was dat men buiten Haarlem zou prediken, zochten de heren Burgemeesters het volk binnen de stad te houden; doch tevergeefs. „De wagens en schuiten," schrijft hij, „waren opgepropt met volk, en nauwelijks waren er herbergen genoeg, zodat het volk bij menigten, onder de blauwe hemel moest slapen. Die van Amsterdam waarschuwden die van

Haarlem, die de poorten sloten, en de predikanten Peter Gabriëls uit Vlaanderen en Maarten Jansz. Coster, bij een IJsbrant Staetsz. tehuis liggende, werden onder de spaanders gestapeld; de poorten, met de wacht bezet zijnde, klommen enigen over de stadsmuren en zwommen over; anderen kregen schuiten en zetten het volk over de stadsgracht. Als men nu bespeurde, dat alle bewaring tevergeefs was, werd de poort geopend, waar het volk met groot gedruis uitdrong. Men vond een machtige vergadering, maar geen predikant; het volk werd tot diens komst vertroost. En wanneer hij om twaalf uur aankwam, werden stokken in de aarde gestoken, die hem tot predikstoel strekten. De psalmen aangeheven en het gebed gedaan zijnde, deed hij zijn predikatie, die wel vier uur duurde, en dat in zo grote ijver, dat de meeste lieden vol blijdschap en met betraande ogen weer naar huis keerden. De andere dag werd hetzelfde hervat, in een gezelschap, zoals men dacht, van wel vijf duizend mensen."

Wie moet zich niet verwonderen over deze brandende ijver en alle zwarigheid overwinnende kloekmoedigheid van onze Vaderen? Temeer, daar zij juist dan, als men bezig was om de martelaren te verbranden, niet nalieten hun vergaderingen te houden. Daar zij de vlammen zagen opgaan en de vuren der wrede vervolgers zagen lichten, ontvonkte een heilig vuur in hun harten, dat brandde in de dienst van hun God. Van Franciscus Junius wordt verteld, dat hij, binnen Antwerpen, de Kerk van Christus met Gods Woord geleerd en onderwezen heeft, toen het licht van de vlammen des vuurs, waarin de martelaren op de markt verbrand werden, tegen de vensters van de kamer, waarin zij vergaderd waren, glinsterde, en die bijna verlichtte. J. Lydii, glorios. Belg. pag. 32. Door deze hun ijverige kloekmoedigheid en hun kloekmoedige ijver, brak de waarheid, tot verheerlijking van onze God, met kracht door, Die in dit alles betoond heeft wonderbaar en machtig te wezen in Zijn heiligen. Het een en ander drukt de stichtelijke en geleerde Hofferus zeer zoet uit, wanneer hij in zijn gedicht aldus de Heere looft:

„Noch de scherpte van het zwaard,
Maakte toen Uw Kerk vervaard;
Noch de hitte van de vlam,
Haar de ijver toen benam.
Graven, hoog en edel bloed,
Vielen voor Duc d' Alva's voet,
Daar nog in dit ongeval
Brak de dag door overal.
Heere God! in machte sterk,
Och, hoe wonder is Uw werk!
Uwe wegen zijn gewis,
Waters daar geen grond en is."

(Zie zijn „Nederduytsche Poëmata," pag. 169.)

Dus hebben onze vaderen (opdat wij dit alles tot ons oogmerk brengen) getoond, hoe dierbaar hun dit licht en deze parel van Gods heilige Waarheid was, en met welk een sterke begeerte zij vervuld waren, om die te hebben en te genieten. Hierin dienen de nakomelingen hun voorouders gelijk te wezen, betonende dat 's Heeren Woord hun schat is; en gelijk deze daardoor tot zodanige heerlijkheid zijn verheven, dat zij nu ook hun eer daarin stellen.

54. Een zeer noodzakelijke betrachting

Maar, zal iemand zeggen, *waarin moeten wij dit betrachten, en wat moet door ons geschieden, om te doen blijken in hoedanige achting en waardij bij ons dit licht en deze Goddelijke waarheid is, en dat wij daarin onze eer stellen?*

Hiertoe zou veel gezegd kunnen worden; maar om ons, zoveel mogelijk, op kortheid toe te leggen, zo dient tot antwoord, dat dit door ons moet betoond worden, in deze drieërlei betrachtingen.

- Ten eerste; dat wij ons naarstig oefenen in de rechte kennis van de Goddelijke waarheid.
- Ten tweede; dat wij verwerpen alles wat met haar in strijd is.
- Ten derde; dat wij overeenkomstig haar zoeken te leven.

Tot het eerste vermaant ons de profeet Jesaja, zeggende: „Maakt u op, en wordt verlicht, want uw licht komt." Jes. 60 : 1. Als wilde hij zeggen: Ontvangt: de genade Gods niet te vergeefs; maar gelijk u het licht van Zijn heilige Waarheid en van Zijn zalig evangelie opgaat, zo staat er naar, dat gij door dat licht mocht worden verlicht in de kennis des Heeren. Waartoe dan nodig is een naarstige opmerking en grondige onderzoeking van de dingen, betreffende het koninkrijk Gods, die ons in 's Heeren Woord voorkomen, om die wel te verstaan, geestelijk te onderscheiden, en zo in het zaligmakend geloof bevestigd en gefundeerd te worden. „Tot allen rijkdom der volle verzekerdheid des verstands, tot de kennis der verborgenheid Gods en des Vaders en van Christus. Om niet te wezen als kinderen, die als de vloed bewogen en omgevoerd worden met alle wind van leer, door de bedriegerij der mensen, door arglistigheid, om listig tot dwaling te brengen, maar dat wij de waarheid betrachtende in liefde, alleszins zouden opwassen, in Hem Die het Hoofd is, namelijk Christus." Col. 2 : 2. Eféze 4 : 14, 15.

En waarlijk, het betaamt het volk Gods, in deze dagen van het Nieuwe Testament, zo gesteld te wezen, omdat de zon der gerechtigheid en de zaligmakende genade Gods nu zeer heerlijk komt te schijnen. Nu is het de tijd, waarin de schaduwen zijn geweken; „zodat wij nu, als met ongedekt aangezicht, de heerlijkheid des Heeren, als in een spiegel aanschouwende, naar hetzelfde beeld in gedaante veranderd worden, van heerlijkheid tot heerlijkheid, als van des Heeren Geest. 2 Kor. 3 : 18. Wie betreffen toch die heerlijke profetieën, „dat de aarde vol zou zijn van de kennis des Heeren, gelijk de wateren de bodem der zee bedekken." Jes. 11 : 9; „dat niet meer de een de ander zou behoeven te leren, (zoals voorheen geschied was) zeggende: Kent de Heere; maar dat zij allen de Heere zouden kennen van de kleinste tot de grootste toe, ja, dat die struikelen zou, zal zijn als David,

en het huis Davids zal zijn als goden, als de Engel de Heeren?" Jer. 31 : 34. Zach. 12:8. Wie betreffen, zeg ik, deze profetieën Is het niet ons, die leven in deze dagen der zaligheid en in deze aangename tijd van het Nieuwe Testament? Onder ons dan moet, volgens het bevel van de apostel, „het Woord Gods rijkelijk wonen, om uit en met hetzelve elkander aan te spreken, op te wekken, en de Heere daarmee te loven en groot te maken, en zo te wezen als lichten in de wereld, waarvan het Woord des levens tot anderen afvloeit, opdat ook zij door zijn stralen mochten verlicht worden." Kol. 3 : 16. Fil. 2 : 15, 16.

De eerste Christenen hebben dit zeer ijverig betracht, daar zij niets hoger hebben geacht, dan het licht van de Goddelijke Waarheid; zodat zij ook daardoor rijk waren in kennis en dagelijks daarin toenamen. Kol. 1 : 10. 2 Petrus 3 : 18; waardoor zij dan ook machtig waren om de onwetenden te onderwijzen, zwakken te vertroosten,

ongeregelder te vermanen. Rom. 1 : 5, 14. 1 Kor. 1 : 5. Kol. 3 : 16. Eféze 5 : 19. 1 Thess. 5 : 11, 14 1 Joh. 2:20, 21. En daar het ergens hieraan ontbrak, hebben de apostelen dit ernstig bestraft. 1 Kor. 15 : 3, 4. 2 Tim. 3 : 7. Hebr. 5 : 12. Zelfs van kindsbeen af hadden zij kennis der Heilige Schriften. 2 Tim. 3 : 15.
Merkwaardig is in dit opzicht, hetgeen men in de *Historie der Martelaren* leest van een kind van zeven jaar, hoe het door de belijdenis der waarheid de tiran heeft beschaamd en ontsteld. Zie ons Algemeen Martelaarsboek, op het jaar 335.
Zij hebben doen blijken, dat zij 's Heeren Woord niet alleen in hun huizen maar ook in hun harten hadden. Toen men, ten tijde van Diocletianus, de martelaar Emeritus vroeg: of hij de Schriftuur in zijn huis had?
Antwoordde hij: „Ik heb haar, maar in mijn hart."
En als men hem weer vroeg: Hebt gij haar niet in uw huis?
Antwoordde hij nogmaals: „Ik heb haar in mijn hart."
Profess. Hoornbeek deze historie verhalende, roept er over uit: „o Martelaar! die des apostels les gedachtig was, om de wet des Heeren niet te hebben in stenen tafelen, maar in de tafelen des harten; die, opdat de Schriften hem niet zouden worden ontnomen in zijn huis, die had besloten in zijn hart!" Zie zijn „Euthanasia," pag. 103.
Dat de martelaar Saturninus een dergelijke belijdenis van zichzelf gedaan heeft, getuigt Mellin, in zijn *Groot Martelaarsboek,* folio 118, vers 10.
Van de oude Waldenzen wordt verhaald, dat de kennis Gods hun zo dierbaar was, dat mannen en vrouwen zich dag en nacht in de Schriftuur oefenden, en dat er onder hen gevonden werden die gehele boeken van de Schriftuur van buiten kenden en al de brieven van de apostel Paulus; ja van hen wordt getuigd, dat zij de gewoonte hadden, niemand onder hen tot het Heilig Avondmaal toe te laten, dan die de Evangeliën van Matthéüs en Johannes, de Zendbrief van Jakobus, de twee brieven van de apostel Petrus, de drie zendbrieven van Johannes en de zendbrief van Judas, met een gedeelte van de brieven van de apostel Paulus, had vanbuiten geleerd. Alting, Theolog. hist. pag. 155.
Zij hebben ook hun kinderen met alle naarstigheid in Gods Woord onderwezen, zodat zij van jongsaan, tot verwondering toe, belijdenis konden doen van hun geloof.

Hiervan kan men een opmerkelijke geschiedenis lezen, in het Martelaarsboek, uitgegeven door Jan Crispijn, sprekende van die van Merindol, en in het Tractaat van professor Hoornbeek, van de Catechisatie, pag. 27. Zij hebben getoond, dat in hen de geest van Keizer Constantijn de Grote werkte, die aan zijn kinderen schreef, dat zij de kennis van God en de heilige godsdienst boven alle schatten, ja, boven het rijk moesten stellen. Wat heeft ook de godsdienst zo doen doorbreken in de duistere tijden van de overstroming van het pausdom, dat de aanwas van degenen, die de waarheid aannamen, aller mensen verstand te boven ging, gelijk onze vaderen getuigen, in hun verzoekschrift aan de Koning van Spanje, in 1566? Het is, onder anderen, geweest het naarstig lezen van 's Heeren Woord, naast de onderwijzingen en vermaningen der predikanten, gelijk men in hetzelfde verzoekschrift lezen kan. Zie Bor, in zijn 3e boek, fol. 86.
En gelijk zij getracht hebben een rechte kennis van de ware godsdienst te bekomen, zo hebben zij die ook, met alle vlijt, hun kinderen ingescherpt, zodat van deze gezegd kon worden, hetgeen de geleerde Beza schrijft over Johannes 9 : 39. „Laat komen," zegt hij, „alle academiën van de Farizeeën van onze tijd, de gemeente heeft door Gods weldadigheid kinderen van zeven jaar, die, gelijk de gehele wereld getuigen kan, deze roomse Farizeeën niet tot schaamte kunnen brengen, (want deze hebben zij al lang verloren) maar wel tot razernij en onzinnigheid." Kortom, zij hebben de kennis van

God gezocht als zilver en die nagespeurd als verborgen schatten. Spr. 2 : 4.
Zij waren hierin gelijk, aan Johanna Gray, Koningin van Engeland, die haar zuster Catharina, de nacht vóór haar dood, een Grieks Testament zendende, daarbij schreef: „Ik zend u, lieve zuster! dit boek, dat, ofschoon het uiterlijk niet met goud of zilver versierd is, toch inwendig veel schoner en beter is, dan alle paarlen en edelgesteenten. Hoornbeek, Euthanasia, pag. 170. Zij wist, dat dit het éne was, dat nodig was en dat daarin het eeuwige leven te vinden is. Lukas 10 : 42. Joh. 5 : 39; gelijk de Heere Jezus dan ook, om die oorzaak, ons belast de Schrift te onderzoeken.
Daarom hebben onze vaderen hun lust gehad in 's Heeren Woord en het overdacht dag en nacht, om zo vervuld te worden met de kennis van 's Heeren wil, in alle wijsheid en geestelijk verstand. Psalm 1 : 2. Kol. 1 : 9.
Men kon van hen zeggen, wat Hieronymus eens van Nepotianus zei, „dat hij door gedurig lezen en dagelijks overdenken, zijn hart en zijn borst tot een boekenkast van de Heere Jezus Christus gemaakt had.” Hieronim. ad Helliot.
Zij waren zeer begerig naar de onvervalste melk, opdat zij daardoor mochten opwassen. 1 Petrus 2 : 2. Zij lieten het daarom niet in de bladeren, maar verborgen het met David in hun hart.
Vandaar dan ook de oorzaak, dat toen men, in 1571, buiten Gent enige ketterse boeken, waaronder de roomsen vooral de Heilige Schrift rekenen, verbrandde, tot bespotting der afgodisten is uitgeroepen: „O, dit is nu al te laat, want de ketters kennen die nu al van buiten." Pers, Ontstelde Leeuw, pag. 368.
Zij waren zo met 's Heeren Woord vervuld, dat het scheen alsof zij de Schrift van buiten kenden. Met recht kan van hen gezegd worden dat 's Heeren Woord hun paradijs was, gelijk eens een groot heer, Wenceslaus Budoweck, die in deze laatste oorlogen binnen Praag om de godsdienst ter dood veroordeeld is, van zichzelf getuigde. Historie Persecutie Bohemen, pag. 231.
En waarom hebben zij toch zoveel geleden? Was het om hun geld en goed te mogen behouden, of dat hun kinderen na te laten? Dat zij verre; want dat hadden zij gerust kunnen doen, zo zij zich van deze schat der Goddelijke waarheid hadden willen laten ontzetten, en die hadden willen overgeven en laten varen; maar het is geweest om en voor de waarheid, om die te genieten en hun kinderen na te laten. Toen in de vredeshandeling te Keulen, in 1575, de Koning aanbood om alles in te willigen wat zij begeerden, de godsdienst alleen uitgezonderd, werd door Prins Willem en door allen die met hem de godsdienst beleden, edelmoedig en christelijk geantwoord, „dat zij liever lijf en goed wilden verliezen, dan van de godsdienst in het minste af te gaan.” Zie Pers, Ontstelde Leeuw, pag. 514 en 516.

55. Een groot verval in heilige ijver

Hoe wenselijk is het, dat dit hart der vaderen keerde tot de kinderen! maar helaas, het schijnt dat dit vuur van heilige ijver geheel uitgeblust is, en dat er in onze dagen niets minder geacht wordt, dan dit hemels licht en deze dierbare schat van het Goddelijk Woord. Wij beleven thans boze tijden; tijden, waarin de mensen tonen „geen lust te hebben in de kennis van God,” Job 21:14; maar deze integendeel te haten ,en, de goeden niet te na gesproken, te zijn als degenen, van wie Salomo zegt, „dat zij de wetenschap gehaat hebben en de vreze des Heeren niet hebben verkoren.” Spr. 1:29. Het

is, alsof zij hun tijd niet slechter konden besteden, dan in de onderzoeking van 's Heeren Woord en de kennis der zaligheid, en zo toestemmen, hetgeen een Anglus Politianus goddeloos zou gesproken hebben, namelijk, dat hij nooit zijn goede uren slechter besteed had, dan in het lezen van de bijbel. Pezelius, tom. 2, arg. Melanchton.
Dit is de oorzaak, dat velen, vermaand zijnde om zich te oefenen in de kennis van God, zoveel uitvluchten zoeken en bedenken, dat het schijnt „alsof zij met alle macht daarop uit waren, om door hun domheid de hemel te missen en voorzeker in de hel te komen;" zoals Borstius terecht schrijft in zijn „Raadt tegen de dood," deel 2, pag. 272.
Hier vandaan komt het, dat, niettegenstaande wij in onze dagen overvloed van genade en waarheid genieten; niettegenstaande de rechtvaardige Heere dagelijks Zijn recht in het licht geeft en wij met gemak ook Zijn heilig Woord mogen lezen, dat zulke grove en barbaarse onwetendheid en brutale domheid bij velen gevonden wordt, zelfs onder bedaagde personen en nog wel lidmaten der gemeente, dat zij niet weten te zeggen, hoeveel goden er zijn, wie hun Middelaar is, welk Persoon de Heere Christus is; ik laat staan dat zij van Zijn ambten en andere verborgenheden des geloofs zouden kunnen rekenschap geven, of daarin hun kinderen en huisgenoten onderwijzen; zodat, daar ze leraars behoorden te wezen, vanwege de tijd, zij nog nodig hebben, dat men hun lere welke de eerste beginselen zijn van de woorden Gods, omdat zij kinderen zijn in het verstand en ledig in de kennis van God. Hebr. 5: 12. Hoe kan dit genoeg beklaagd worden! Zulken tonen immers, geheel en al verbasterd en ontaard te zijn van hun zalige voorouders; want toen deze verbrand werden, omdat zij een predikatie hoorden of een bijbel in huis hadden, toen brandde nog hun hart om de Heere te leren kennen en zochten zij nog met alle vlijt en ijver de parel der waarheid, al was zij niet dan met duizenden gevaren' en als in de dood te verkrijgen, gelijk boven gezien is. Daarom zullen zij in de dag des oordeels opstaan tegen hun nakomelingen, omdat deze veracht en met voeten vertreden en verstoten hebben, dat Woord, waarvoor zij goed en bloed hebben opgezet, om het ons, hun kinderen te doen erven. Wat meer is; zelfs de heidenen, Turken of Joden zullen tegen dezulken opstaan en tegen hen getuigen in die grote dag; omdat zij reet meer ijver hun afgoden en hun wetten en verkeerde wijze van godsdienst hebben trachten te verstaan en te weten, dan zulke Christenen iets van de ware God en Diens wil.
Cesar verhaalt, dat tot de priesters, Druïden, van de oude heidenen in Frankrijk, steeds een menigte van jonge lieden liep, om van hen onderwezen te worden. lib. 4, de Bello Gallico. Van de oudste sekten der Chinezen wordt getuigd, dat zij, met alle vlijt, niet alleen de zin en de mening van hun godsdienstige wetten trachtten te verstaan, maar dat het hun te doen was, die met hun eigen woorden te kunnen vertellen. Zie „Het hedendaagse heidendom van Carolinus," pag. 14.
Van de Turken schrijft men, dat zij van jongsaf de Alcoran, een groot boek, van buiten leren. Zie J. Hoornb. Summam Controvers, in de Muhamed et Poss. Biblioth. lib. 9.
Van Ottoman VII, een Turks Keizer, leest men in de historiën, dat hij bij zijn maaltijden zijn Talismannen of zijn Turkse priesters bij zich had, om onder het eten door hen te worden onderwezen en hun ook gelastte de Alcoran te lezen J. Laetus, in Compendio Hist. Universal, pag. 438. Hierin zoeken zij hun verleider Mohamed te gehoorzamen. Hott. Histor. Oriental, pag. 250.
Met hoe grote naarstigheid de Joden zich van jongsaf oefenden om, naast meer andere van hun geschriften, de Schriftuur te leren, kan men zien in Synag. Judaïca Buxtorfii, cap. 3. 't Is opmerkelijk, wat professor Leusden verhaalt in Philol. Hebraeo, pag. 76, een Jood gekend te hebben, die de vijf boeken van Mozes van buiten kon opzeggen. Alle dezen, zeg ik, zullen in die dag, zodanige onwetende Christenen overtuigen. Jer. 2 : 10-13. Wat meer is; de Heere zelf brengt het domme vee bij, om zulken te

beschamen, zeggende: “Een os kent zijn bezitter, en een ezel de kribbe van zijn heer, maar Israël heeft geen kennis, en Mijn volk verstaat niet.” Hij roept, tot bewijs van Zijn rechtvaardige oordelen over hen, hemel en aarde tot getuigen. Jesaja 1. Ja, indien iets het oordeel van zulke mensen zal verzwaren, tenzij zij zich bekeren, het zal dit wezen, dat „het licht in de wereld gekomen is, en dat zij de duisternis liever gehad hebben dan het licht,” Joh. 3 : 19. Ook roept de Heere over zulke mensen het wee uit bij de profeet Jesaja, en dreigt dat „Hij hen niet wil genadig zijn.” Jes. 1 : 3, 4 en 27 : 11. Ook de apostel getuigt, dat de Heere met vlammend vuur komen zal, wrake doende over degenen, „die God niet kennen.” Deze Goddelijke dreigementen zijn als verschrikkelijke donderslagen, waardoor dezulken eenmaal behoorden te ontwaken uit zulk een zorgeloosheid en verfoeilijke achteloosheid. Ook is er geen twijfel aan, of deze achteloosheid en onwetendheid in de kennis Gods, is een voorname oorzaak, dar „de Heere twist met ons vaderland,” en dat ons zoveel plagen treffen en nog zwaardere dreigen. Hos. 4 : 1, 2; ja, dat de vloek het land verteert, Jes. 24 : 6; de godsdienst ondermijnd en in onze vrede bitterheid bitter wordt. Ja, dat wij in gevaar verkeren, dat de kandelaar van Gods waarheid van ons zal worden weggenomen, en voor het licht de duisternis ons zal overvallen en bevangen. Wij moeten ons billijk verwonderen over Gods grote lankmoedigheid, dat het met ons nog tot geen voleinding gekomen is, maar dat wij nog zovele weldaden en zegeningen van onze God genieten. „Want als Gods volk de kennis verwerpt, dan wil God hen ook verwerpen.” Hos. 4 : 610. Jer. 4 : 22, 28; temeer omdat zulk een diepe onwetendheid, de moeder is van alle goddeloosheid, gelijk men daar zien kan, en ook Jes. 1 : 4 en Jer. 4: 22.

56. De kennis van God een wezenlijk deel van de ware Godsdienst

Indien men in de Gereformeerde kerk de mensen het lezen van Gods Woord afraadde, gelijk men in het pausdom doet, waar men zelfs de onwetendheid de mensen aanprijst en leert dat deze in de gewone man verdienstelijk is; waar men, zoals Prins Willem spreekt, in zijn *Apologie,* voor heeft een weg te banen tot een rechte onwetendheid en barbaarse verduistering van alle wetenschap; zo zouden zulke domme christenen schijnbaar nog enig voorwendsel kunnen hebben voor hun zonden; maar juist dit is het, dat de Gereformeerden in het pausdom veroordelen en als een van zijn grootste gruwelen verfoeien; omdat zij zich hiermee dan die rechtvaardige berisping en bestraffing van onze Heere Christus onderwerpen, die te lezen is Lukas 11 : 52; daar zij, zoveel mogelijk, de lamp van het Huis des Heeren uitblussen, gelijk Mannet aardig schrijft, Sermons sur Job, pag. 43. En waar zij hun kerken open laten staan, daar is het, - zoals Rivet terecht zegt, - dat zij het Boek Gods voor de mensen sluiten. Cathol. Orthod. tom. 1, pag. 530.
Het tegendeel heeft plaats in de Gereformeerde kerk; daar laat men niet alleen het lezen van Gods Woord toe, maar prijst dit ten hoogste aan en wijst met vele redenen de noodzakelijkheid daarvan aan. De Gereformeerden leren niet alleen tegen de roomsen en Socinianen, maar leren, dat zelfs ook de remonstranten toestemmen, dat de kennis Gods een wezenlijk deel is van de ware godsdienst. P. de Witte, Weerlegging van de Sociniaanse dwalingen, deel 1, pag. 25. En: Junii, Antapolog. Remonstrant. pag. 74. Vedelii, Arcana Arminianismi, part. 1, lib. 1, cap. 8.
Wij bekennen, dat de kennis, zonder beoefening, opgeblazen en ijdel maakt; maar ook kan niet ontkend worden, dat beoefening, zonder kennis Gods, niet meer is dan een beschaafd heidendom, gelijk iemand wel zegt. Zie C. Gentsman, Aantekeningen, pag.

28.
Niet, dat zij zulks verstaan van een blote letterkennis, maar van de rechte en geheiligde kennis Gods, welke dan de letterkennis in zich bevat en dat met goede redenen; want dit is Gods eerste gebod en ons eerste gebed, zoals onze catechismus wel leert, over vraag 94 en 122.
De eerste vraag van de Franse Catechismus is: „Welke is het voornaamste doel van 's mensen leven?"
Daarop wordt geantwoord: „Het is God te kennen."
Ook de Heere Christus stelt in deze geheiligde kennis, het eeuwige leven. Joh. 17 : 3.
En welke zijn de drie voornaamste deugden van de godsdienst, in welker beoefening de innerlijke godsdienst bestaat? Zijn het niet geloof, hoop, en liefde? De apostel leert ons dit duidelijk, als hij in die van Thessalonica „het werk des geloofs, de arbeid der liefde, en de verdraagzaamheid der hoop prijst. 1 Thess. 1 : 3. Dat de kennis een wezenlijk deel van het geloof is, is klaarblijkelijk uit Rom. 10 : 14. Kol. 1 : 9 en 2 : 2. Daarom is het dan ook, dat de Heere die kennis, als een voorname deugd, die de grondslag is van alle deugden, belooft. Jer. 24 : 7 en 31 : 34. Hebr. 8 : 10; waar, gelijk Petrus de Witte opmerkt, de kennis genomen wordt voor de gehele godsdienst. Zo wordt ons ook door de kennis alle genade geschonken. 2 Petrus 1 : 2, 3.
Dit is allerwege de leer der Gereformeerden; en wat zij antwoorden op de tegenwerpingen der Socinianen, die voorgeven, dat de kennis van God kan zijn zonder de ware Godzaligheid, en dat zij een middel is tot de Godzaligheid, en bijgevolg geen deel van de ware godsdienst, kan men zien in Hoornbeek Socinianismo, lib. 1, Cap. 8, sect. 3; waar hij aanwijst de verkeerdheid van de Socinianen, die geen recht onderscheid maken tussen de rechte zaligmakende kennis en de letterlijke kennis.

57. Over het lezen van de Heilige Schrift

Vraag. Maar, zal iemand zeggen, *deze weg om tot de kennis Gods te komen, en om daarin rijk te worden, staat wel open voor hen, die kunnen lezen en zo de Schrift kunnen onderzoeken; maar wat raad voor degenen, die niet lezen kunnen?*
Antwoord.
Ten eerste. Wij bekennen graag, dat zij, die lezen kunnen in deze groot voordeel en een bijzonder talent om daarmee winst te doen, ontvangen hebben. Waarom alle ouders en voogden, naar vermogen, hun kinderen en wezen in de leeskunst moeten laten onderwijzen, om hun zo een bekwame sleutel van deze schatkist, Gods Woord, ter hand te stellen. Velen zullen ongetwijfeld in het oordeel Gods schuldig bevonden worden, omdat zij hierin nalatig zijn geweest; ja, de kinderen en wezen zullen tegen zulke ouders en voogden opstaan. Het is echter waarachtig, dat zij, die niet lezen kunnen, in hun onwetendheid geen deksel hebben voor hun zonden; want ook hun worden genoegzame middelen toegediend, om in de kennis van de Heilige Schrift en van de ware godsdienst toe te nemen. Het Woord des Heeren wordt voortdurend gepredikt, en in sommige gemeenten wordt, gelijk ook onder ons, de gehele Heilige Schrift in het vervolg verklaard en uitgelegd, met bekwame toepassingen tot lering, vermaning en vertroosting; en het ware te wensen, dat zulke predikaties, waartoe de leraars bijzondere studie en veel arbeid moeten aanwenden, met meer lust en in grotere vergaderingen werden gehoord. Hierbij komt, dat de gronden en stukken van de godsdienst, elke rustdag volgens de orde van de catechismus worden verhandeld, en jaarlijks begonnen en geëindigd. Daarbij laten de leraars het nog niet blijven, maar hebben daarenboven hun catechisaties, waarin zij, zowel in het openbaar als in het

bijzonder, door vragen en antwoorden de onwetenden onderwijzen; hetwelk een bijzonder middel is om de kennis van God voort te zetten.
De Ed. Groot Mog. Heren Staten van Holland eisen met recht in hun brief van de 29 juli 1654 aan de Dienaren des Woords in hun provincie gericht, „dat zij in het catechiseren zich met alle ijver en alle naarstigheid, meer dan voorheen, zouden bevlijtigen." En, opdat immers niets zou nagelaten worden, wat dienen kan om ook de allereenvoudigste, de inhoud en draad van de Heilige Schrift bekend te maken, wordt deze gewoonlijk in de Gemeente des Heeren in het openbaar voorgelezen. ***Niet stuksgewijze, zoals in het pausdom, waar men dán wat uit het Nieuwe, dán wat uit het Oude Testament, dan een stuk van een zendbrief, dan wat van de ene of andere evangelist leest, zonder orde of oordeel, maar in het vervolg, van voren tot achteren.*** En dat met goede redenen; omdat de gehele Schrift de gehele gemeente is gegeven. Rom. 3 : 2. Psalm 1 : 1. Openb. 1:3.en 22:7.

Ten tweede. Omdat dit vanouds de gewoonte onder het volk van God geweest is Deut. 31 : 11, 12. Lukas 4 : 16, 17. Hand. 13 : 15, 27 en 15 : 21. Zo plegen ook nog de Joden in hun synagogen de boeken van Mozes in het vervolg te lezen, en hebben die zo verdeeld, dat zij die eindigen op de negende dag van het Loofhuttenfeest, op welke dag, opdat het niet zou schijnen, alsof zij hiermee wilden ophouden, zij die weer van voren af beginnen. Die feestdag wordt bij hen genoemd: *Simchat Thora,* dat is, blijdschap der wet; omdat zij dan de wet of de vijf boeken van Mozes geheel hebben uitgelezen, en op dit feest bijzondere tekenen van blijdschap tonen. En gelijk zij de boeken van Mozes in het vervolg lezen, zijn zij ook gewoon de andere profeten te doen, die zij in even zoveel delen afgedeeld hebben als de vijf boeken van Mozes.

Ten derde. Dit geschiedt, omdat velen in de Gemeente niet kunnen lezen; en het zou wél schijnen, indien de Heilige Schrift niet in het vervolg, maar slechts enige gedeelten daarvan werden gelezen, dat zij niet zoveel recht tot de kennis van de Heilige Schrift hadden als anderen, daar toch bij onze God geen aanzien des persoons is.

Ten vierde. Hierdoor kan de draad, zin en inhoud de Heilige Schrift des te beter worden verstaan en begrepen; daar niet alleen het ene hoofdstuk dikwijls in verband staat met het andere, maar ook wel het ene boek met het andere, zoals door de vertalers van onze Nederlandse Bijbel terecht wordt opgemerkt, in hun voorrede voor het boek Ezra.

Ten vijfde. Wanneer de Heilige Schrift maar stuksgewijze wordt gelezen, komen die gedeelten die overgeslagen worden in minachting, als waren ze onnodig of van zulk een gezag niet als de andere gedeelten van Gods Woord, die men voorleest. Ja, zulke gedeelten raken soms ten enenmale in het vergeetboek en de mensen blijven er geheel onbekend mee, zoals men ziet in het pausdom, en zij dus niet weten wat het zeggen wil, als men daaruit iets bijbrengt; daar integendeel als het gehele Woord Gods aan het volk voorgelezen wordt, zij daaraan gewennen. Hieruit volgt, dat, als het in de predikatie of anderszins wordt aangehaald en bijgebracht, dat zij het weten thuis te brengen en bekennen dat het Gods Woord is, hetwelk tot bevestiging of verklaring van dit of dat stuk wordt ingevoerd; waaruit volgt, dat de predikaties met vrucht worden gehoord.

Dit alles is door ons niet bijgebracht, alsof wij van gevoelen waren, dat men niet soms,

naar de gelegenheid des tijds, een bijzonder hoofdstuk zou mogen uitkiezen, zoals bij sommige gelegenheden plaats heeft; of dat men niet nu en dan een hoofdstuk zou mogen overslaan; maar om de manier van doen, die in het pausdom in gebruik is, tegen te gaan, en opdat niemand enigszins worde voet gegeven, om de Gemeente van enige gedeelten der Heilige Schrift te beroven. Als iemand hiertegen inbrengt, dat enige gedeelten van de Heilige Schrift bij ons weinig of in het geheel niet in gebruik zijn, zo is daarop door ons geantwoord, toen wij boven de Socinianen en andere dwaalgeesten, ook in dit opzicht, hebben weerlegd; en dit wordt ook door de apsotel tegengesproken, 2 Tim. 3:16.

58. Het Woord, boven alle andere geschriften

Maar, hier wordt ons oorzaak gegeven tot beantwoording van zekere vraag, waarmee voorgesteld en onderzocht wordt, *of het niet nuttig zou zijn, dat men naast de Heilige Schrift, ook enige menselijke geschriften voorlas in de Gemeente, hetzij iemands predikaties of enige kerkelijke geschiedenis?*
Hierop antwoorden wij, dat dit geheel ongeraden is; en wel om deze volgende redenen:
Ten eerste. Omdat dit is tegen de praktijk van Gods volk; omdat niet enige menselijke geschriften, maar alleen de Heilige, Canonieke en Goddelijke Schriften, in de Gemeente zijn voorgelezen. Dat dit altijd geschied is in de Joodse Kerk, ten tijde van het Oude Testament, hebben wij reeds aangetoond, en kan verder gezien worden, Deutern. 31 en Neh. 8.
De eerste christenen waren gewoon evenzo te handelen, gelijk men zien kan bij Justinus Martyr, die geleefd heeft omstreeks het jaar 150, en die getuigt, dat in de vergadering der christenen de Schriften der Apostelen en Profeten gelezen werden, en wel zoveel de tijd zulks toeliet. Apolog. 2, pro Christians, pag. mihi 98. Zij betrachtte daarin de les der apostelen, die ons geen menselijke schriften, maar wel de Goddelijke aanbevelen om te lezen, opdat de Morgenster in onze harten mocht opgaan; waarom zij dan ook zulke gemeenten prijzen, die zo doen. 2 Petrus 1. Kol. 3 : 16 en 17. Openb. 1 : 3. en 22 : 7. Hand. 17 : 11.
In de Synode van Laodicéa, gehouden in 164 is daarom uitdrukkelijk besloten, „dat men in de gemeente niet zal mogen voorlezen, als de Canonieke boeken van het Oude en Nieuwe Testament" Welke boeken zij tevens opnoemen, opdat niet enig apocrief boek of menselijk geschrift daaraan zou toegevoegd worden; gelijk zulks te zien is. in het 59e artikel van deze synode. Centur. Magdenburg. 4, cap. 2, pag. mihi. 478. Hiermee verenigt zich het 5e Concilie van Carthago, waar ook Augustinus tegenwoordig is geweest, gelijk men daar zien kan in de 25e en 28e Canon. Ook de oude leraar Cyrillus begeert, dat men alleen de canonieke boeken zal lezen, en men zich met de apocriefe niet zal moeien. Cyrill. Catech. 4.

Ten tweede. Omdat de Heilige Schrift alleen het onfeilbare Woord Gods is, hetwelk de profeten, apostelen en evangelisten geschreven hebben, gedreven zijnde door de Geest Gods, om voor de gemeente een vaste regel van geloof en leven te zijn. 2 Petrus 1 en 2 Tim. 3 : 16. Zij is het fundament, waarop de gemeente gebouwd is. Eféze 2 : 20; hetwelk men van geen andere menselijke geschriften zeggen kan, daar deze alle dwalingen onderworpen zijn; zoals D. Wendelinus, in Christian. Theolog. Prolegomen. cap. 1, terecht leert.
Ook wij bekennen in onze belijdenis des geloofs, art. 7, het volgende: „Men mag geen

geschriften van mensen, hoe heilig zij geweest zijn, vergelijken bij de Goddelijke Schriftuur. Want alle mensen zijn uit zichzelf leugenaars, en ijdeler dan de ijdelheid zelf. Rom. 3 : 4. 1 Kor. 13 : 9. De oude leraar Augustinus, die in zijn geschriften zijn eigen dwalingen belijdt, Epistel 32, erkent geen Schriften onfeilbaar te zijn, dan de boeken der Heilige Schriftuur. Merkwaardig zijn zijn woorden, Epist. 19: „Ik heb," zegt hij geleerd alleen die boeken, welke men canonieke noemt, die vreze en eerbiedigheid toe te brengen, dat ik vast geloof, dat geen schrijver daarvan, in het schrijven ergens in gedwaald heeft. Maar andere schrijvers lees ik zo, dat, hoe heilig en geleerd zij zouden mogen zijn geweest, ik daarom niet acht iets waar te wezen, omdat zij zo hebben gevoeld, maar omdat zij mij, óf door die Canonieke schrijvers, óf door een waarschijnlijke reden, dit hebben kunnen doen geloven."
En nog eens Epist. 48: „Deze soort van schriften, van Cyprianus, Hilarius enz. moet van het gezag der canonieke Geschriften onderscheiden worden; want zij worden zo niet gelezen, dat men niet anders zou mogen gevoelen dan hetgeen uit hun geschriften wordt bijgebracht, indien zij, misschien anders als de waarheid vereist, zouden mogen gevoeld hebben." Zie ook Epist. 111 en 112. En zo is het; want, gelijk Luther zeer zoet komt te schrijven: „Verbum Dei ab omni parte purum et defaecatum sanctumque est, et sanctificat omnia in quibus tractatur, tempus, locum, personam, opera. In de simplici orandi modo." Dat is: „Het Woord Gods is in alle delen zuiver, en als uitgegist van alle onreinheid, en heilig, waarom het ook alles heiligt, waarin het gebruikt wordt, als de tijd, de plaats, de persoon en de werken." Met recht houdt zich dan de Gemeente Gods aan dit zuiver en heilig Woord, hetwelk haar is geschonken en toebetrouwd. Met recht kiest zij dit Woord, boven alle andere geschriften, om in het publiek te worden voorgelezen; omdat alle andere geschriften „zo daarin iets goeds en stichtelijks is, het van de Heilige Schrift moeten ontlenen, en daarom ook al te samen aan haar moeten worden getoetst, zij toch ontlenen wat goed is aan de Heilige Schrift, gelijk de maan al haar licht ontvangt van de zon. Zie Synops. purioris. Theol. disput. 3, thes. 41.
Toen eens de oude leraar Chrysostomos het volk vermaande tot een aandachtig aanhoren van het lezen van Gods Woord, in het bijzonder van de Profeet Jesaja, gaf hij deze reden: „Dat het niets menselijks in zich vervatte." Homil. 19, in Act.

Tegenwerpingen beantwoord
Dat men hiertegen inbrengt, dat de gewone man zonder bijvoeging van menselijke geschriften en verklaringen, de Schriftuur niet wel kan verstaan of daarmee zijn voordeel doen, is de roomsen al te veel toegegeven, daar zij doorgaans roepen, dat de Schrift duister is, en daarom door de gewone man niet kan verstaan worden. En verder, indien de oude Joodse Kerk de Heilige schrift met vrucht heeft horen lezen, zonder bijvoeging van menselijke geschriften, zouden dan nu de christenen van het Nieuwe Testament, die meer licht, genade en geest hebben, haar zonder nuttigheid horen lezen of geen recht gebruik van haar kunnen maken? Wie kan dit denken? Gelijk gezien is, heeft de eerste christenkerk zulk een bedenking niet bij haar laten gelden, maar heeft om vele goede redenen besloten, dat alleen het zuivere Woord Gods in de gemeente zou worden voorgelezen. Hier komt nog bij, dat de dienst des Woords door God in Zijn Kerk is ingesteld, om de Heilige Schrift te verklaren en nader toe te passen. Neh. 8 : 9. En, indien om de duisterheid van enige dingen of onderwerpen in Gods Woord, de Schrift niet behoort gelezen te worden, zo zou men haar niet alleen voor de gewone man, maar ook niet voor de geleerden mogen lezen, daar voor hen nog veel dingen duister zijn. Door lezen, horen en bidden, moet men meer en meer de zin van Gods Woord zoeken te verstaan, gelijk Wendelinus terecht

leert, in System. Theolog. pag. 64 en Wallaeus, in locis Com. pag. 81.

Ten derde. Indien men enige menselijke geschriften in de Gemeente Gods zou voorlezen, zo moesten die óf alleen gelezen worden, óf naast de Heilige Schrift. Indien zij gelezen werden naast de Heilige Schrift zo worden zij met deze gelijkgesteld, wat ongerijmd is. Indien zij alleen gelezen werden, zo zouden zij boven de Heilige Schrift verheven worden, wat nog onbetamelijker en erger is. Want in de gemeente behoort men toch niet anders voor te lezen, dan hetgeen waaraan de gemeente zich moet onderwerpen en waaraan zij onfeilbaar verbonden is. Het is anders gelegen met een bijzonder persoon of gezelschap, waar men vrij is om dan het ene en dan het andere boek te lezen.

Ten vierde. Wanneer menselijke geschriften in Gods Gemeente worden gelezen, raakt men in gevaar, dat ze eindelijk gecanoniseerd en in zo grote waarde gehouden worden als de Goddelijke, gelijk de ondervinding in het pausdom geleerd heeft. Want, hoewel de apocriefe boeken in de eerste kerk maar als stichtelijke traktaten gelezen werden, die de canonieke boeken het meest nabij kwamen, zo gebeurde het nochtans, na verloop van tijd, dat men ze met hetzelfde geloof en dezelfde eerbiedigheid aannam, als de canonieke boeken of Gods onfeilbare waarheid. Ja, dit wordt uitdrukkelijk geboden door het Concilie van Trente, in de vierde Sessie. Van dit verval en misbruik spreekt zelfs een roomse aldus: „Die boeken, welke de oude vaderen als apocrief en niet als canoniek hebben gehouden, hebben zij (gelijk Rufinus schrijft) mettertijd in het openbaar laten voorlezen; niet om daardoor de leringen te bevestigen, maar alleen tot onderwijzing van het volk, en omdat die in het openbaar in de gemeente werden gelezen, werden zij genoemd, libri ecclesiastici, d.i. Kerkelijke boeken. Doch eindelijk wilde men, dat zij zouden worden gesteld en toegevoegd tot de Schriften, die van een ontegensprekelijk gezag zijn.” Sixtus Senensis, lib. 1. B bibliothec. pag. 2.
De gemeente moet zich voor dit gevaar ten hoogste wachten, en inzonderheid dient in deze droevige tijd zodanige nieuwigheid geen plaats te hebben, daar er nu velen door verkeerde wegen, vreemde filosofie en wonderlijke vonden, de godsdienst aanmerkelijk ondermijnen. Zover is het er vandaan, dat men nu zou menen door gezag of voorzichtigheid dit te kunnen voorkomen of verhinderen. Hetgeen in de ene kerk gebeurd is, kan ook in de andere gebeuren. Hier geldt de les van de apostel: „Die staat, zie toe, dat hij niet valle.” 't Is ook beter het kwaad te voorkomen, dan dat men dit met vele voorzichtigheid moet stuiten of verhelpen; gelijk het beter is niets dat ongezond is te nuttigen, dan te moeten toezien en arbeiden, dat men daarvan geen schade lijdt.
Dat men hier voorwendt, dat in de gemeente *de formulieren van Doop, Avondmaal, Bevestiging der Dienaren* enz. wel worden voorgelezen, is van weinig gewicht. Want, gelijk deze formulieren slechts handelen over bijzondere onderwerpen, zo worden zij slechts nu en dan, bij bijzondere gelegenheden en op bijzondere tijden gelezen, en op bijzondere handelingen toegepast, om deze naar behoren te verrichten; hetwelk geen gemeenschap heeft met het gewoon, voortdurend en bij vervolg voorlezen van de Heilige Schrift. Wat de *Catechismus* en de *Twaalf artikelen des geloofs* betreft, deze vervangen slechts de gewone belijdenis van de Gereformeerde gemeente, waarin de predikant of voorlezer de mond van de gemeente is.
Wij besluiten dan, om de door ons aangevoerde en meer andere redenen, dat liet geheel onbetamelijk en ondienstig is, enige menselijke geschriften in te voeren om die in de gemeente voor te lezen.

't Is waar, dat professor Hoornbeek, in de „Concionibus Veterum” getuigt, dat de

ouden, naast de Heilige Schriften, soms ook enige andere menselijke geschriften hebben laten voorlezen. Maar dat is ook waar, dat hij maar historie verhaalt, zonder zijn oordeel daarover te geven, gelijk hij daar, als verder in de „Precibus Veterum Ecclesiasticis," vele andere dingen, zowel goede als kwade, bijbrengt, die de ouden gewoon waren te doen. Doch wat na verloop van tijd ook al moge geschied zijn, dit is zeker, dat, om de woorden van Jezus te gebruiken, „dit van den beginne zo niet geweest is," noch door de apostelen, door vermaning of voorbeeld, de gemeente is bevolen. In de eerste tijden na de apostelen, had dit in de gemeente ook niet plaats.
Waarom professor Hoornbeek dan ook, als hij elders spreekt van hetgeen in de gemeente openbaar moet worden voorgelezen, van geen andere geschriften gewag maakt, dan van de Heilige Schrift. Theol. pract. tom 2, pag. 36.

Maar wordt hier de tegenwerping gemaakt: *indien het niet oorbaar en nuttig is, enige predikaties voor te lezen, maar alleen Gods Woord, zo dient men ook het Woord niet te prediken.*
Zo antwoorden wij daarop, dat dit geenszins volgt, want:

- Ten eerste. Het is Gods ordonnantie en instelling, dat Zijn Woord zal gepredikt worden; waardoor de Heere dan ook, als het gewone middel, het geloof wil werken en zaligmaken die geloven. Rom. 10: 14, 15. 1 Kor. 1 : 21. De Heere belast daarom, dat de leraars niet alleen Zijn Woord zullen prediken, „maar in het prediken aanhouden, tijdig en ontijdig; dat zij zullen bestraffen, vermanen, in alle lankmoedigheid en leer. En zich daarin zo gedragen, dat men van hun dienst ten volle verzekerd zij." 2 Tim. 4 : 2, 5. En opdat dit voortdurend in de gemeente zou kunnen geschieden, heeft de Heere Christus Zijn Gemeente gegeven herders en leraars, door welker dienst Hij haar tot volmaaktheid wil brengen. Eféze 4 : 11.
- Ten tweede. In de eerste christenkerk heeft men ook niet anders voorgelezen dan Gods Woord, en nochtans is de prediking des Woords niet nagelaten.
- Ten derde. Van de prediking des Woords is ook dat kwaad niet te vrezen, dat gewoonlijk ontstaat uit het voorlezen van menselijke geschriften, waarvan boven gesproken is.
- Ten vierde. Gelijk D. Wendelinus wel opmerkt, in System. lib. 1, cap. 28, moeten de leraars geestelijke medicijnmeesters zijn, die weten moeten, wat naar de gelegenheid des tijds, ten goede van de gemeente uit 's Heeren Woord moet worden voorgesteld; welke zonden bestraft, welke dwalingen weerlegd moeten worden, welke vermaningen, vertroostingen en leringen het nuttigst zijn, om zo als geestelijke herders de schapen in een grazige weide te leiden, en als goede uitdelers der verborgenheden Gods oude en nieuwe dingen voort te brengen; en dat met zulke bewegingen, uitdrukkingen van geest en ijver, ook met zulk een aanhoudendheid als de zaak, tijd, personen en andere omstandigheden vereisen, Matth. 13:52. 2 Tim. 2 : 15. Tit. 1 : 9, 13; hetwelk in een geschreven overdenking, die altijd dezelfde is, altijd niet gevonden wordt. Zodanig prediken is niet slechts iets van buiten opzeggen, zoals sommigen, die met minachting van de dienst spreken en de profeten verachten, spreken; maar de bediening des Woords, van de trouwe dienaren van Jezus Christus, „is in betoning des geestes de waarheid Gods openbaar te maken aan de consciënties der mensen, in de tegenwoordigheid Gods, en de gedachten gevangen te leggen onder de gehoorzaamheid van Christus." 1 Thess. 5 : 20. 1 Kor. 2 : 4. 2 Kor. 4 : 2. 6 : 7 en 10 : 5. Zulk een Woord der prediking is „levend en krachtig, en scherpsnijdender dan enig tweesnijdend zwaard, en gaat door tot de verdeling der ziel en des geestes, en der

samenvoegselen en des mergs, en is een oordeler der gedachten en der overleggingen des harten." Hebreeën 4 : 12. 't Is vrij wat anders, „uit de keel te roepen, zijn stem te verheffen als een bazuin," Ezech. 16 : 2. Jes. 58 : 1, en het volk hun overtredingen, het huis Jakobs zijn zonden te verkondigen en Jeruzalem zijn gruwelen bekend te maken, als slechts ergens een boek in de gemeente voor te lezen. Waar de dienst behoorlijk verricht zal worden, moeten predikaties en gebeden gedaan worden, niet naar ieders zin en genegenheid, maar volgens de regel van Gods Woord, en naar gelegenheid van tijden en zaken.
De vermaarde Godgeleerde Calvijn gaat alle leraars daarin voortreffelijk voor, gelijk men in zijn theologische lessen en verklaringen over de Profeet Daniël en de twaalf volgende profeten zien kan; want hij eindigt daar elke les met een bijzonder gebed, toepasselijk op het onderwerp dat verhandeld is. De predikaties moeten toegepast worden op de personen en de gebeden toepasselijk zijn op de predikaties; want zonder het eerste stelt zich een leraar bloot aan de beschuldiging van onachtzaamheid, trouweloosheid of onverstandigheid; zonder het andere wekt hij het vermoeden op, als schortte het hem óf aan ernst in hetgeen hij gepredikt heeft, óf aan bekwaamheid.

59. Over formulieren en formuliergebeden

Daarom zijn zij, die de leraars aan *formulieren van predikaties of gebeden,* of aan beide binden willen, de kracht en de vrucht van de dienst hinderlijk; ook staan zulken de Geest des gebeds tegen, waardoor de bewegingen des harten en de bijzondere zaken, die men bidt, met daartoe dienstige woorden worden uitgedrukt en de Heere voorgedragen; waarin de leraars ook een voorbeeld voor de gemeente moeten zijn, opdat zij ook uit de geest, naar omstandigheid van tijden en zaken, hun begeerte Gode bekend make. Fil. 4 : 6. Want, ofschoon de Heere niet door enige welsprekendheid te bewegen is, zo wil Hij nochtans, dat wij in het gebed tonen, dat wij onze nood kennen, en weten wat wij begeren.
Wij moeten toezien, dat men de kerk niet dienstbaar maakt aan een *Servitieboek*[5] of daartoe enigszins de weg baant, gelijk zij dit is onder de bisschoppen in Engeland; opdat de kennis Gods en de ware Godzaligheid niet verdwijne, daar dit de vrucht is van deze menselijke vonden, gelijk men in zulke landen zichtbaar gewaar wordt. Wij willen echter hiermee de arbeid van geleerde en godvruchtige mannen, die met hun geschriften de gemeente zoeken te stichten, geenszins te kort doen, want hun geschriften kunnen in het bijzonder en ook in de huizen, naar tijdsgelegenheid, gelezen worden. Want dat men door het lezen van hun geschriften, op de dag des Heeren de vergadering der gemeente, waar men wel zou kunnen komen, verlaat, gelijk velen doen, is het goede misbruiken en doen tegen hetgeen zulke godvruchtige geschriften ons leren, dat wij moeten doen.
Verder kunnen ook stichtelijke boeken en overdenkingen gelezen worden, daar, waar men het Woord der prediking moet missen, zoals dikwijls op de schepen; waar de schrijver of ziekentrooster wel gewoon is, op bijzondere tijden, een gedrukte predikatie voor te lezen en met formuliergebeden te besluiten; welk gebruik der formuliergebeden wij dan ook niet onbepaald tegenspreken. Alleen willen wij, dat men de leraars zelf daaraan niet binde. Gelijk de formulieren nuttig en dienstig zijn voor de kleinwetenden of voor hen, die in de gebeden zo niet geoefend zijn, zo is het

[5] Een boek met voorgedrukte gebeden

ongerijmd, degenen daaraan te willen binden, die God in een goede mate de Geest des gebeds heeft meegedeeld, en onder dezen zelfs hen, die volgens hun ambt anderen met hun voorbeeld in de plicht des gebeds moeten zoeken voor te gaan. Die hier van breder onderricht begeert, en weten wil om welke redenen dit niet behoort te geschieden, leze Wendelinum, in System. Theol. lib. 2, cap. 5, thes. 7. Imprimis Gisb. Voetii Polit. Eccl. part primae lib. 2, trakt. 2, c. 1.
Wil men zien hoe dit in strijd is met verschillende Kerkorden en bij welke gelegenheid de formuliergebeden weleer zijn ingevoerd, namelijk, toen de Godzaligheid in verval kwam en de onwetendheid toenam, men leze J. Hoornbeek Theol. pract. lib. 9, cap. 15.
Terecht zegt de Godzalige Willem Teelinck, als hij ons vermaant om niet aan de formulieren te blijven hangen: „Volwassen mannen moeten aan de formulieren niet blijven hangen; dit zou schandelijk zijn en de rechte mannelijke sterkte niet geven; wij moeten trachten de Geest des gebeds te bekomen, om zo uit de borst te kunnen bidden;" waartoe hij verscheidene nuttige middelen aanwijst. Zie ook Ridderus: *De Mens Gods,* pag. 303.

60. Nieuwigheden doorgaans gevaarlijk

Met één woord dan; wij oordelen deze en dergelijke nieuwigheden en voorstellen, in deze zorgeloze tijden geheel ondienstig; alsook het invoeren van nieuwe formulieren van gezangen en menselijke liedjes behalve die welke wij vinden in 's Heeren Woord, en daaronder het gespeel en gepiep der orgels in kerk welk een en ander strijdt tegen de besluiten van de synoden van ons vaderland. Zie over de Kerkelijke gezangen de Nationale Synode, gehouden te Dordrecht, in 1578, art. 76; de Nationale Synode, gehouden te Middelburg, in 1581, art. 51; de Nationale Synode, gehouden in Den Haag, in 1586, art. 62; in welke de gezangen, die in de Heilige Schrift niet gevonden worden, uitdrukkelijk worden verboden.[6]
Het is uit de kerkelijke geschiedenissen bekend, dat degenen die nieuwigheid in het hoofd hadden, door nieuwe menselijke gezangen en door dwalingen de gemeente hebben bedorven; gelijk van Arius Samosatenus en van de Valentinianen wordt vertelt. Ofschoon door deze en die zulke nieuwigheden met geen kwade bedoelingen worden voorgesteld, zo is het toch geheel ongeraden dit in deze tijd uit te oefenen, opdat wij door deze menselijke gezangen geen koper voor goud krijgen, zoals de geleerde Petrus Martijr getuigt van de gezangen in de roomse kerk ingevoerd. Zie Petrus Martyr over 1 Kor. 14 : 26. De woorden van de Heer van Aldegonde zijn in dit opzicht opmerkelijk. In de voorrede van zijn Psalmboek zegt hij: „De ervaring van vroegere tijden heeft ons meer dan genoegzaam geleerd, hoe bezwaarlijk het is, in Gods Gemeente iets in te voeren, dat niet eigenlijk op de Heilige en alleen geloofwaardige Schriften van het Oude en Nieuwe Testament gegrond is."
Van het afschaffen en bepalen der orgels, kan men zien de besluiten der Nationale Synode, gehouden te Dordrecht, in 1578, art. 77; die te Middelburg in 1581, op de 34e vraag daar voorgesteld; alsook de Synode van Gelderland, in 1640, art. 3. Het heeft zijn bijzondere opmerking, hetgeen de Synode in 1574 binnen Dordrecht gehouden, reeds dienaangaande heeft getuigd en besloten; waar in art. 50 deze woorden te lezen zijn: „Aangaande het spelen der orgels in de gemeente, houdt men, dat het geheel

[6] Die van de Psalmen en het zingen daarvan in de gemeente, zowel van het Oude als het Nieuwe Testament, breder bericht begeert, kan lezen dat geleerde traktaat van S. Omius, Dissertatie genoemd, of Practijke der Godgeleerdheid, in het le boek, afdeling 5, hoofdstuk 3.

behoort afgezet te wezen, volgens 1 Kor. 14 : 19; en, hoewel men het als nog in sommige dezer kerken, alleen bij het einde van de predikaties gebruikt, bij het scheiden van het volk, zo dient het nochtans meest om te vergeten wat men te voren gehoord heeft;" zij getuigen, dat het meer dient tot lichtvaardigheid. 't Is ook opmerkenswaardig, dat de Heer Rivet, in zijn strijd tegen de roomsen, verscheidene roomse schrijvers bijbrengt, die deze nieuwigheid der orgels veroordelen en het nutteloze daarvan aanwijzen. Rivet, Cathol. Orthodox. tom. 1, pag. 561.
Wil men de redenen weten, waarom de orgels uit de kerken moesten geweerd worden, men kan daarover onze Godgeleerden lezen, in hun strijdschriften over de orgels tegen de Luthersen en roomsen;

- alsook Faukeel, over Psalm 45, pag. 20.
- Lodoc. Larenus, in cap. 12. Esa, pag. 47; waar verhaald worden de plichten van het consistorie van Middelburg, om de orgels af te schaffen.
- Hoornbeek; disput. 2, de Psalmodia thes. 7.
- Rivet, in Exod. cap. 15 vers 12. Imprimis.
- Gisb. Voetii. Polit. Ecn part. 1, pag. 548.
- Hospinianus de Templis, pag. 309.

Het ware dus wenselijk dat deze en andere nieuwigheden niet ter sprake kwamen.

Doch om tot ons onderwerp weer te keren, waarvan wij wat afgeweken zijn, dat de lezer ons believe ten beste te houden.
Wij besluiten, dat niemand oorzaak heeft om te klagen, dat hij beroofd is van de middelen om te komen tot de kennis der waarheid of der ervaring van 's Heeren Woord en van de gronden van de godsdienst. Daarom wordt in deze alle onschuld benomen aan degenen, die in zo grote zaligheid onachtzaam zijn, die willens, gelijk de apostel Petrus zegt, onwetend zijn en door bedrog weigeren de Heere te kennen. 2 Petrus 3 : 5 Jer. 9 : 6. Ja, hoe geschikt van leven zulke mensen ook mogen wezen, zo is nochtans deze zonde van onachtzaamheid en onlust in de kennis Gods genoeg, om hen ten uiterste hatelijk te maken in de ogen Gods.
De woorden van Willem Teelinck, in zijn „Huisboek," pag. 86, over de 15e vraag, zijn in dit opzicht bijzonder nadenkenswaardig en luiden aldus: „Hier kan niet genoeg de verschrikkelijke domheid beklaagd worden van vele naamchristenen, die ofschoon zij reeds tot hun verstand en jaren gekomen zijn, en nog zoveel geleerd hebben, dat zij kunnen zeggen, dat Jezus Christus hun Zaligmaker is, verder van Zijn Persoon en Middelaarsambt niets meer weten dan de vreemdste mens, die er leeft. Deze onwetendheid is geheel gruwelijk en getuigt tegen hen, dat zij nooit met enige hartgrondige beweging acht genomen hebben op de dingen van Christus, die zij toch hun Zaligmaker noemen. Hun verdoemenis zal daarom rechtvaardig zijn, zo zij niet intijds ontwaken en beter toezien, al ware het ook, dat zij anderszins onder hun geburen een stil en burgerlijk leven leiden; ja, al hadden zij hun gehele leven geen dadelijke zonden dan deze, dat zij de Heere Jezus Christus, Die de Vader tot een Zaligmaker in de wereld gezonden heeft, niet recht hebben leren kennen; dat alleen, zeg ik, ware genoeg om hen te doen verloren gaan. Joh. 17 : 3. 1 Joh. 5 : 12. Want zij onachtzaam zijnde in zo grote zaligheid, als hun door de Heere Jezus Christus wordt aangeboden, zullen de straf niet kunnen ontvlieden, gelijk de Heilige Schrift getuigt, Hebr. 2 : 3."

61. De kennis van God geboden

Het is al een oud spreekwoord in de Gemeente Gods: „Ignorans Ignorabitur in die Judicii," dat is: „Die de Heere niet kent, zal ook van Hem voor de Zijnen niet gekend worden in de dag des oordeels;" of, gelijk Augustinus het verklaart, „die zal van de Heere verworpen worden;" daartoe bijbrengende en van toepassing makende, Matth. 7 : 23. August. tom. 2, Epist. 102. Deze waarheid is zo klaar, dat er zelfs onder de roomsen gevonden worden, die schrijven, dat, zal een mens zalig worden, hij tenminste een bescheiden kennis van de 12 artikelen des geloofs moet hebben. Thom. Aquinas 2 secundaeq. 2 art. 5. Becan in Summa Theol. Scholast. part. 3. Tract. 1, cap. 13, fere idem docet. „Want niemand," zo leert de Godgeleerde Calvijn, in zijn Institutie, „heeft enige gemeenschap met Christus, dan diegenen, die de rechte kennis van Christus uit het Woord des Evangelies hebben bekomen." lib. 3, cap. 6. Daarom wordt ook gezegd, dat degenen, wie God de Heere het geloof geeft, de ogen verlicht worden; geopenbaard worden de verborgenheden van Zijn Koninkrijk; wijsheid en verstand gegeven wordt. Hand. 26 : 18. Matth. 11 : 25, 26. Eféze 1 : 8, 9. Joh. 6 : 45. Jes. 54 : 13. Wil iemand daarom het heil van zijn ziel bevorderen en zich verzekeren, dat hij de Heere welbehagelijk wandelt, hij moet trachten zijn gehele leven door in de kennis des Heeren en van de zaligmakende waarheid toe te nemen; hij moet onder degenen behoren, van wie de profeet zegt, „dat zij zouden kennen en toenemen om de Heere te kennen." Hos. 6 : 3. De geest van Koning David is hier de rechte geest; want, hoewel hij tot eene grote mate van kennis gekomen was, nochtans oefende hij zich voortdurend in 's Heeren Woord, en bad God vurig, „dat Hij hem Zijn wegen wilde bekend maken en Zijn paden leren." Psalm 25 : 4. Het was ook de gedurige betrachting van Paulus, dat hij meer en meer de Heere Jezus en de verborgenheid der zaligheid in Hem, mocht kennen. Fil. 3.
Licht zal iemand denken en vragen: *of men dan zoveel moet weten om zalig te worden, en of de artikelen des geloofs zo menigvuldig zijn?*
Die van het pausdom houden de mensen onwetend van de Heilige Schrift, maar hebben vele artikelen des geloofs buiten Gods Woord verdicht, welke zij willen dat de mensen zullen aannemen en geloven; dit wordt door de Gereformeerde kerk met recht verworpen.

62. Verdraagzaamheid, maar niet ten koste van de waarheid

Doch aan de andere zijde is het voorgeven van de Socinianen van de weinige artikelen des geloofs, niet minder verderfelijk; alsof er tot zaligheid niet meer nodig was te weten, dan dat er maar één God is, Die eeuwig, volmaakt, rechtvaardig, wijs en machtig is; waarbij de een nog dit, de ander wat anders voegt.
Socinus spreekt, in zijn Epist. ad Raedec. 3, pag. 115, alsof er tot zaligheid niet nodig is, dan de geboden van Christus te doen. Hun doel daarmee is, om alle sekten te verenigen; alsof men met de waarheid kon loven en bieden, en of men over haar mocht beschikken, of dat er gemeenschap bestaat tussen het licht en de duisternis, tussen Christus en Belial, tussen de waarheid en de leugen, tussen de verderfelijke ketterijen en de zaligmakende leer. Om dezelfde reden leren zij, dat de kennis geen wezenlijk deel van de godsdienst is, gelijk de remonstranten ook dezelfde weg inslaan, en zoals vroeger door ons is weerlegd.
De Gereformeerden mijden de twee uitersten, waardoor de artikelen des geloofs te

zeer vermenigvuldigd of te veel verminderd worden. Het is hiermee toch zo gesteld, dat de leergierigen, zelfs ook onder de eenvoudigen, de moed niet behoeven verloren te geven, en dat de tragen geen aanleiding hebben tot onachtzaamheid, omdat de eenvoudigsten de gronden van de godsdienst kunnen leren, en de verstandigsten nog dagelijks in de leer kunnen toenemen.

Tegenwerping.
Iemand zal zeggen: dat de artikelen des geloofs weinig in getal zijn, is te zien in ons *Symbolum Apostolicum* of *de twaalf artikelen van ons algemeen christelijk geloof* en andere geloofsformulieren; daarom heeft men zich over de kennis Gods niet veel te bekommeren, want die kunnen spoedig geleerd worden.
Wij antwoorden:
Dat niemand door het getal van de geloofsartikelen behoeft afgeschrikt te worden om naar de kennis Gods te staan, gelijk dit verschillende korte onderwijzingen door sommige leraars uitgegeven, waarin de punten des geloofs klaar en duidelijk neergesteld worden, tonen, en zoals dit voor eenvoudigen in de 12 artikelen des geloofs te vinden is. Gelijk het Gebed des Heeren een kort begrip is van alles wat wij naar ziel en lichaam nodig hebben, en de wet van alle deugden en plichten, die wij te betrachten hebben, zo zijn in de 12 artikelen des geloofs alle punten des geloofs vervat. En toch dient aangemerkt te worden:

Ten eerste. Dat men in de 12 artikelen niet zozeer de woorden, als wel de zin en het begrip van de woorden moet aanmerken, en dan bevatten zij vele zaken van God en Zijn eigenschappen, van de Persoon des Heeren Jezus Christus, en Zijn ambten en staten, van de verborgenheid der Heilige Drieeenheid; zaken, die noodzakelijk geloofd moeten worden om zalig te worden.

Ten tweede. In de 12 artikelen des geloofs worden vele dingen voor waar aangenomen en van te voren vastgesteld, die tot de ware godsdienst en de kennis der zaligheid behoren, als: de waarheid en het Goddelijk gezag van de Heilige Schrift; de schepping van de mens naar Gods beeld; 's mensen val, zondige staat en onvermogen ten goede.

Ten derde. Zij moeten aangenomen worden met hun nodige gevolgen, als: Gods Voorzienigheid over alles, de wedergeboorte, de voldoening van onze Heere Jezus Christus, de rechtvaardigmaking door het geloof, de heiligmaking, de bewaring en volharding der kinderen Gods, hun onvolmaaktheid. Wij moesten dit aanmerken, omdat enige dwaalgeesten, en onder deze vooral Jakob Acontius,[7] die door de Socinianen en remonstranten zeer hoog geacht worden, getracht hebben door deze 12 artikelen de Gemeente Gods verdacht te maken, alsof wij nu andere en meer artikelen des geloofs hadden, dan weleer de apostolische kerk gehad heeft.
Ook moesten wij het voorgaande opmerken, om aan te tonen, hoe lichtzinnig de Socinianen te werk gaan, wanneer zij ook deze 12 artikelen bijbrengen, om te bewijzen, dat er maar weinig artikelen des geloofs ter zaligheid nodig zijn en leren, dat degenen, die deze belijden tot de ware christenen behoren, al is het, dat zij met verderfelijke ketterijen behebt zijn, die met de rechte zin van deze 12 artikelen in strijd zijn; want zoals gezegd is, is hun doel alle gezindheden met hen te verenigen,

[7] Zie Trigland, Kerkelijke Historie, pag. 333. Van deze Acontius pleegt een voortreffelijk leraar binnen Genève te zeggen, dat zijn boek genaamd: Stratagemata Satana, onder alle kwade boeken het ergste of het allerkwaadste was. Trigland ibid. pag. 322.

waartoe dit voorgeven voor de weinige artikelen des geloofs tot een fundament gelegd wordt, en waarin eigenlijk het Sociniaans vergif gelegen is. Want ofschoon de artikelen des geloofs niet groot in getal zijn, zijn zij nochtans ten opzichte van de tegengestelde dwalingen wel groot in getal; want tegenover één waarheid staan vele dwalingen, die wij door het aannemen en belijden der waarheid verwerpen; en zo bezien verwerpen en veroordelen wij door de 12 artikelen des geloofs wel twaalf maal twaalf dwalingen. De Kerk Gods mag daarom met hen, die deze 12 artikelen belijden geen gemeenschap houden, als zij evenwel tweedracht en ergernis aanrichten tegen de gezonde leer. Rom. 16 : 17.
Het is wat anders met enige zwakken in de kerk, hetzij leraar of lidmaat, verdraagzaamheid te oefenen en zulken met zachtmoedigheid terecht te brengen; wat anders, zulken die buiten zijn en die door een ongezonde belijdenis, schadelijke leringen, dwalingen en twisten de waarheid tegenstaan, besmet in te laten. Tot het eerste zijn alle Gereformeerde, Godzalige, vrede en eendrachtliefhebbende leraars genegen; van het tweede hebben zij een afkeer, gelijk men in de geschriften van Teelinck, Hoornbeek, Voetius en anderen lezen kan. Wat Teelinck van die kwansuis zo gematigde lieden in de godsdienst getuigt, kan men lezen in zijn Eubuli, pag. 301.
't Is ook wat anders, degenen die buiten zijn, als b.v. de Luthersen, die de fundamenten der zaligheid behouden, tot onze gemeenschap toe te laten; wat anders, te arbeiden tot onderlinge liefde, om hetgeen, waarin wij het samen eens zijn tegen de partijen te bestrijden, en daartoe elkaar niet te lasteren. Dit laatste hebben de Gereformeerden en Luthersen beproefd, hoewel tot heden zonder gewenste uitwerking. Zie Hoornbeek summa Controvers. de Lutheranis, lib. 9. Gisb. Voet. Polit. Eccles. tom. 2, pag. 391 en 551.
Wij kunnen niet zien, waarom zij, die volgens de leer der Gereformeerde kerk, het verenigen met de sekten tegenspreken, behoren uitgekreten te worden voor lieden, die door heftigheid en onbescheiden eigenzinnigheid gedreven worden; en dat men hun getrouwheid en goede inzichten om de gemeente voor verderf te bewaren, de waarheid te behouden, Gods eer en de zaligheid te handhaven, verdacht maakt, als opvolgen van onmatige en onredelijke driften. Teelinck zegt in zijn „Eubulus," cap. 32: „Voorwaar, de dappere ernst, die sommige mannen Gods tonen in het voorstaan der waarheid, is geen onbesuisde heftigheid of zwakheid des gemoeds, maar heilige ijver en christelijke moed." Want door zo de vrede te zoeken met degenen, die buiten zijn, verstoort men al te zeer en verbreekt men de vrede met degenen, die binnen zijn. Wij wensen dan, dat van zulken meer bescheidenheid gebruikt werd. Onze godsdienst is niet tegen vrede, als het maar de vrede van Christus is, gelijk Hilarius spreekt. Wij willen zoveel in ons is vrede houden met allen, en dat zodanig, dat het behoud van het ware geloof en de zaligheid der Kerk, de hoogste wet is. „Want," zegt Nazianzenus, Orat. 12, „alle vrede is niet te beminnen; maar alleen de goede en om goede oorzaken aangegaan, en die met God verenigt." Daarom wordt ook de vrede in 's Heeren Woord zo aanbevolen, dat wij vooral belast worden ons te wachten voor de valse profeten, die in schaapsklederen tot ons komen, maar van binnen grijpende wolven zijn. Matth. 7 : 15. De vrede met de wolven is vijandschap tegen de schapen; wil men niet, dat de schapen door hen verslonden worden, zo moet men hen uit de schaapskooi houden. Doch hiervan zal in het vervolg nog gehandeld worden.

Uit hetgeen over de 12 artikelen des geloofs is bijgebracht, blijkt verder, hoe verkeerd het besluit is: dat niemand zich om de kennis Gods veel moet bekommeren, omdat die 12 artikelen spoedig geleerd kunnen worden. Want de kennis Gods is niet gelegen in het verhalen of van buiten opzeggen van die 12 artikelen, maar in een recht verstaan

van deze; want, evenals andere geloofsbelijdenissen, waarin de gronden van de godsdienst tot weinige stukken gebracht worden, zijn zij nochtans van een wijd begrip, zoals vroeger aangetoond is.
Onze catechismus en andere vraagboekjes sluiten alle stukken van de godsdienst in, in deze drie hoofdartikelen: kennis van ellende, verlossing en dankbaarheid; maar wie weet niet, dat tot deze hoofdartikelen, die de Gereformeerde kerk nodig oordeelt ter zaligheid, vele andere artikelen en geloofspunten behoren? Een waar christen moet dan ook niet alleen staan naar een letterlijke kennis van de dingen des geloofs, maar moet voornamelijk trachten om meer en meer een rechte geestelijke kennis te hebben, om de heerlijkheid van deze dingen en van de wonderen van Gods Woord te bemerken, en dus geestelijke dingen recht te onderscheiden; opdat deze hun behoorlijke uitwerking hebben op zijn hart, en hij met verwondering, lust en liefde daartoe worde ingenomen. Fil. 1 : 9, 10. Want, hoewel de letterlijke kennis, mogelijk in een korte tijd, zover kan worden aangeleerd, dat men van zijn geloof rekenschap kan geven, nochtans heeft de verst gevorderde, wat de rechte, werkzame en geestelijke kennis der dingen Gods betreft, maar kleine beginselen. 1 Kor. 13.
Daarom hebben ook de allerheiligste en meest verlichte kinderen Gods steeds begeerd meer daarvan te kennen, zoals wij in David, de apostel Paulus en anderen hebben opgemerkt. Want waar de rechte geestelijke kennis is, daar wordt het hart vernederd; en hoe meer men weet, hoe meer men ziet, dat men slechts weinig weet. Spr. 30 : 2, 3. Waarom ook de apostel zegt: „Indien iemand meent iets te weten, die heeft nog niet gekend gelijk men behoort te kennen.” 1 Kor. 8 : 3. Wat meer is; een waar christen moet zelfs zijn gehele leven door in de letterlijke kennis van Gods, Woord trachten toe te nemen, want door dat Woord moeten wij opwassen; en hoe meer wij in de kennis van dat Woord toenemen, hoe meer wij daardoor gesterkt, getroost en tegen onze geestelijke vijanden gewapend kunnen worden. 1 Petrus 2 : 2. Rom. 15 : 4. Efez. 6 : 13, 14, 15, 16, 17. Hand. 18 : 24.
De Heilige Schrift kan zeer wel bij een put vergeleken worden, die beter water geeft naar mate er meer uitgeput wordt. Martyr in locis cum, pag. 1054. De Heilige Schrift is van zulk een diep verstand en zo onuitputtelijk, dat zij niet alleen is als een water, waarin een schaapje kan gaan, maar ook als een rivier, waarin een olifant zwemmen kan, gelijk iemand wel zegt. De allergeleerdsten kunnen nog dagelijks door haar worden geleerd, zonder dat zij ooit alle verborgenheden in haar zullen begrijpen. Waarom Augustinus ook oprecht belijdt, „dat hij in de Heilige Schrift meer dingen niet kende, dan hij in haar kende;” en vermaant daarom een ieder mens, om op de Heilige Schrift acht te geven, en haar met alle aandacht te lezen, zolang dit leven duurt. „De Schrift,” zegt hij, „voedt ons niet alleen door hetgeen klaar is en licht om te verstaan, maar zij oefent ook ons verstand, door die dingen, die daarin duister zijn.” Dit is dan ook de oorzaak, dat de apostel zelfs Timotheiis, die een leraar was, vermaande, dat hij „in het lezen zou aanhouden,” gelijk hij zelf ook gedaan heeft en waarom hij hem gelastte de boeken mee te brengen, die te Troas gelaten waren. 1 Tim. 4 : 13. 2 Tim. 4 : 13.

63. Vasthouden aan de waarheid

Tot hiertoe is aangewezen, hoe wij betonen dat wij dit licht van de godgelijke waarheid hoog achten en daarin onze eer stellen, wanneer wij ons naarstig oefenen in de kennis en ervaring daarvan.
Het tweede, waarin wij dit moeten doen blijken, is, dat wij verwerpen en verlaten al hetgeen daartegen strijdt; even als de duisternis afschuwelijker is, naarmate het licht heerlijk, beminnelijk en voordelig is. Waar de lichamelijke duisternis soms nog haar gebruik heeft, gelijk de nacht tot rust, en gelijk de donkerheid tot een schuilplaats tegen moordenaars en vervolgers dienen kan, is de dwaling en de geestelijke duisternis de ziel altijd schadelijk; daar zij uit haar aard, omdat zij in strijd is met de fundamenten der zaligmakende waarheid, de ziel verblindt, van God vervreemdt, openlegt voor de mishandelingen van de satan en neerstort in het eeuwig verderf. Want, gelijk de waarheid het enig middel is, waardoor en waarin wij worden geheiligd, Joh. 17. 2 Joh.: 9, 10, 11: zo wordt door de dwaling, valse leer en ketterij de ziel verontreinigd ja zo verdorven, dat de mensen God lasteren in hetgeen waarin zij menen Hem te dienen en te verheerlijken; gelijk de Farizeeën met de Heere Jezus te lasteren en te haten, Gode meenden aangenaam te zijn. Zo menen die van het pausdom, dat zij Gode meer eer toebrengen, als zij veel missen doen, zich voor beelden buigen, en Gods Gemeente vervolgen; zodat in hen waarachtig is, hetgeen geschreven staat Joh. 16 : 2. Een Sociniaan zal denken, dat hij zich wel gekweten heeft, als hij mondeling of schriftelijk vele gruwelen tegen de Drie-eenheid, de Godheid van de Heere Jezus Christus en diens voldoening heeft uitgebraakt. Zo is waarachtig hetgeen Augustinus zegt: „Ibi non bene creditur, ibi non bene vivitur, d.i. „Daar men niet wel gelooft, daar leeft men ook niet wel." Dit is de oorzaak, waarom de apostel die van Rome zo ernstig vermaant en bidt, dat zij toch zouden achtgeven „op degenen, die door vreemde leringen, tweedracht en ergernis aanrichten tegen de leer der waarheid, en dat zij van deze zouden afwijken." Rom. 16 : 17, 18. Al is het dat zij een schone schijn tonen, en op een minzame en vriendelijke wijze, met aangename woorden zich voordoen, gelijk verleiders dit gewoon zijn te doen, wijkt af van dezulken. Want, gelijk de waarheid even als het licht, uit de hemel, dat is, van God zijn oorsprong heeft, zo is dwaling, ketterij en verleiding van het vlees en van de duivel. Gal. 5 : 20. Joh. 8 : 44. 1 Tim. 4 : 1.
De duivel heeft niet alleen door alle eeuwen heen, de gemeente door tirannie en geweld zoeken uit te roeien, maar haar ook door dwalingen, ketterijen en verderfelijke leringen zoeken te vergiftigen, om daardoor de zielen der mensen van God af te trekken, en als een roof weg te voeren. Kol. 2 : 8. Gelijk hij in het ene zijn geweld toont, zo toont hij in het andere zijn listigheid, in beide zijn boosheid; en dat hij de vijandige mens is, die, zoals de Heere Christus leert, het onkruid in de akker des Heeren zaait, om deze te verderven. En waarlijk, nergens heeft hij de Gemeente Gods meer mee beschadigd, dan door het onkruid van dwaling en ketterij in haar te strooien. Want door tirannie beschadigt hij de lichamen, maar door verleiding en ketterij beschadigt hij de zielen; omdat deze zoveel gevaarlijker kwetsen, als zij dieper ingang vinden, en zoveel te meer dodelijk zijn als zij minder gevoeld worden; want daar de mensen genegen zijn om naar nieuwigheden te luisteren, schijnen verleidingen en ketterijen hen veeleer te kittelen en te vermaken, dan te wonden of te verderven. Waarom de duivel niet alleen vanouds dit onkruid in de Joodse Kerk gezaaid heeft door de Samaritanen, Sadduceeën, Farizeeën, Esseeën, Herodianen en anderen, maar zich al vroeg opgemaakt heeft om de christelijke kerk hierdoor te vergiftigen.

Reeds in de tijden van de apostelen werden er gevonden, die het jodendom met het christendom zochten te vermengen; die de rechtvaardigheid zochten door de werken; die de opstanding der doden loochenden; die trachtten de mensen tot de dienst der engelen te bewegen; gelijk men in de brieven der apostelen lezen kan. Ja, toen openbaarden zich al de Nicolaïten, Cerinthianen, Simonianen, Ebioniten en anderen.
In volgende tijden is dit onkruid zo vermenigvuldigd, dat Epiphanius, die omstreeks het jaar 390 leefde, tachtig ketterijen met name beschrijft. Augustinus, die omstreeks het jaar 430 leefde, telt er acht en tachtig op. Augustinus de Haeres. in Epist ad Diaron. Ook getuigt Augustinus dat een Philastrius, die omstreeks het jaar 380 leefde, van honderd acht en twintig ketterijen schrijft, die sedert de komst van Christus tot op zijn tijd waren bekend geworden. Epiphanius en Augustinus beiden bekennen, dat niemand al die ketterijen opgenoemd heeft, omdat dit, daar ze niet alle bekend en beschreven zijn geweest, ondoenlijk was. Epiphan. Haeres. anacephal. fol. mihi 558. Augustin. de Haeres. cap. 88, in perorat.
De kerkelijke historiën schrijven inzonderheid van vier of vijf hoofdketterijen, te weten: van de Arianen, Macedonianen, Pelagianen, Nestorianen, Eutychianen; tegen welke sekten bijzondere synoden zijn gehouden en die door de kerk veroordeeld zijn.

64. De schadelijkheid van de pijlen des duivels

Ons voornemen is niet van alle uitvoerig te spreken; alleen wordt dit door ons bijgebracht, om te tonen, hoe de duivel voornamelijk door deze vergiftige pijl van ketterij en dwaling getracht heeft de Gemeente Gods te wonden en de zielen te verderven. Waarmee zou de Antichrist anders de Gemeente Gods bijzonder beschadigen? 't Is waar, dat in de Heilige Schrift veel van zijn wreedheid wordt gesproken; ook heeft de Gemeente Gods maar al te wel ondervonden, waarom hij bij een pardel, beer en leeuw, de wreedste beesten wordt vergeleken, Openb. 13; alsook waarom hij wordt ingevoerd, als dronken zijnde van het bloed der heiligen en getuigen van Jezus; Nederland is dit inzonderheid gewaar geworden. Echter verdient het bijzondere opmerking, dat de apostel van de komst van de antichrist sprekende, niet eens gewaagd van zijn wreedheid; maar om aan te wijzen waardoor en waarmee hij voornamelijk zijn rijk zou voortzetten en Gods Gemeente verderven, maakt hij gewag van zijn leugens en verleiding, en getuigt, „dat zijn komst zou zijn naar de werking des satans, in alle kracht en tekenen en wonderen der leugen, en in alle verleiding der onrechtvaardigheid in degenen, die verloren gaan; daarvoor dat zij de liefde der waarheid niet hebben aangenomen om zalig te worden.” Van welke hij zegt, „dat God hun zal zenden een kracht der dwaling dat zij de leugen zouden geloven; opdat zij allen veroordeeld worden, die de waarheid niet geloofd hebben, maar een welbehagen hebben gehad in de ongerechtigheid.” 2 Thess. 2 : 9 tot 12. Gelijk men ziet, wordt de macht van zijn rijk gesteld in bedrieglijke tekenen, valse wonderen, in leugen, in verleiding der onrechtvaardigheid en kracht der dwaling; waarvan het gevolg zou zijn: het verderf der zielen, zodat zij zouden verloren gaan, die zich zouden laten verleiden en zijn leugens geloof geven. Want, gelijk de duivel in den beginne onze voorouders door leugen verleid en door verleiding verdorven heeft, zo vermoordt hij nog op dezelfde wijze daardoor de zielen. De Heere Christus sprekende van zijn leugens, noemt hem daarom een moordenaar. Joh. 8 : 44; en vermaant ons zo ernstig, ons te wachten voor valse leraars, ook wanneer zij uiterlijk een schone schijn hebben en als in schaapsklederen komen; en waarom anders, dan om de schade en het verderf, hetwelk zij de zielen toebrengen, daar zij deze door hun valse leer vernielen en

verslinden en eeuwig doen verloren gaan. Hij noemt hen grijpende wolven, Matth. 7 : 15; en de apostel noemt hen zware wolven, die de kudde niet sparen. Hand. 20 : 29. Zij zijn door hun valse leringen, als het ware, jachthonden van de vader der leugen, de duivel, die gezegd worden „in te slokken welke ze verleiden." Jes. 9 : 15.
En wie heeft beter geweten hoe het hiermee gelegen is, en wat schade de mens lijdt, die verkeerde leringen navolgt dan onze Opperste Leraar? Op een andere plaats sprekende van de verleiders, die zich in de laatste tijd zouden opdoen, geeft Hij niet alleen te kennen, dat hun getal groot zou zijn, maar voegt er deze ernstige waarschuwing bij: „Ziet toe, dat u niemand verleide." Matth. 24 : 4.
De apostel gebruikt dezelfde manier van spreken tot die van Thessalonika, als hij zegt: „Dat u niemand verleide in enigerlei wijze." 2 Thess. 2 : 3; als wilde hij zeggen: houdt u stipt aan de waarheid, zonder ter rechter of ter linkerhand van haar af te wijken, welke hij dan, tot zijn voornemen, daar verder toepast. Deze ernstige vermaningen geven ons te verstaan van hoe groot gewicht deze zaak is; want deze waarschuwing zou van klein gewicht, ja zou onnodig zijn, indien er niets of weinig aan gelegen was, welke leer iemand aannam; veel minder zou de apostel die van Eféze met tranen vermaand hebben, om tegen de verleiders te waken, en op zichzelf en anderen acht te geven, Hand. 20 : 28, 31; ook zou dan de apostel Petrus niet gezegd hebben, dat de ketterijen verderfelijk waren, en dat door deze zowel de leraars als degenen die hun geloof gaven, verdorven werden. 2 Petrus 1 : 1, 2.

65. Enkele voorbeelden van dwalingen

Wij kunnen hieruit afleiden door welke geest die mensen gedreven worden, die menen, dat er niet veel aan gelegen is welk geloof iemand heeft, als men uiterlijk maar wel leeft of naar zijn beste kennis God dient. Zulke mensen beschuldigen, zoveel in hen is, de Heere Jezus Christus en Zijn getrouwe dienaars van dwaasheid, als waren zij zeer bekommerd geweest en zo ernstig, over een zaak, waarin geen gevaar is en die van geen bijzonder gewicht is; ja, als hadden zij leugen gebruikt om ons de waarheid aan te prijzen. Want is het zo gelegen als zij voorgeven, zo is er geen reden om van de valse leraars te zeggen, dat zij zware en grijpende wolven zijn, die de kudde niet sparen; dat zij de mensen verslinden, en dat die hen navolgen verdorven worden en verloren gaan. Ook zouden dan de valse leringen niet vergeleken kunnen worden bij basiliscuseieren, waaraan de mensen sterven, Jes. 59 : 4, 5; of bij vergif, hetwelk gesteld wordt tegen gezonde spijs, en dat van een tegenovergestelde werking en dodelijk voor de mens is, Ezech. 20 : 25; of bij een kanker, die de leden aansteekt en meer en meer verderft. 2 Tim. 4 : 3 en 2 : 17. En welke dwaling is het, die de apostel bij een verderfelijke kanker vergelijkt? Het is de leer van hen, die zeiden: dat de opstanding alreeds geschied was.
Schijnt dit voor het vleselijk vernuft gering, dat licht zal morren en vragen: wat was daar zoveel aan gelegen, of iemand in zulk een gevoelen stond, als men maar wel leeft? Doch de vleselijke wijsheid oordeelt hierover anders dan de Geest Gods. De apostel toont 1 Kor. 15 : 32 aan, dat hierdoor de grondslag gelegd wordt tot alle heiligschennis; behalve dat de mens door zo te spreken zich tegen Gods zeggen kant en Gods waarheid van leugen beschuldigt, 1 Joh. 5 : 10; hetwelk niet minder gruwelijk is, als het wel alle valse en ketterse leringen eigen is.

Bij welke schadelijke en verderfelijke dingen de vier hoofdketterijen in Gods Woord vergeleken worden, kan men zien, Openb. 8 met de aantekeningen. Velen oordeelden

het een kleine zaak te zijn, dat men leerde dat de christenen moesten besneden worden, als men maar toestond, dat zij in Christus moesten geloven en Godzalig leven; maar dit woog de apostel zo zwaar, dat hij die van Galatië, waar dit geopperd werd, schrijft, dat indien iemand zich liet besnijden, Christus hem onnut was; dat zij daarmee buiten de genade gesteld werden, min of meer, als was de Heere Christus niet gekomen en waren zij nog onder de wet. Gal. 5 : 2, 3, 4.
Het schijnt velen toe, dat het maar een haarkloverij en schooltwist is, of men moet gerechtvaardigd worden door de werken of door het geloof, als men maar vroom in leven en wandel tracht te wezen. Nochtans toont de Geest Gods dat deze zaak van zulk een groot gewicht en belang is, dat ons geleerd wordt, dat degenen die hun eigen gerechtigheid zoeken op te richten, de gerechtigheid Gods niet deelachtig worden; ja, dat Christus ten opzichte van zulken tevergeefs gestorven is, en dat juist door deze dwaling, Christus de Joden een steen des aanstoots en een rots der ergernis is geworden. Gal. 2 : 21. Rom. 9 : 31-33.
De ervaring leert, dat wanneer velen horen, dat de Gereformeerde kerk tegen de roomsen, Socinianen en anderen staande houdt, dat de eerst opkomende kwade begeerlijkheid, hetzij zij door de uitwendige zinnen veroorzaakt wordt of dat zij zonder die in het hart oprijst, zonde is, al is 't dat de toestemming tot of het vermaak in haar daar niet bijkomt, menen zij dat er over een geringe zaak getwist wordt; maar hoeveel hieraan gelegen is, en hoe verderfelijk het tegenovergestelde gevoelen is, wordt jaarlijks bij de verklaring van het tiende gebod aangetoond. Ook wordt dit bondig bewezen door de geleerde Chemnitius, in exam. Concilii Tridentini in Refutat. decreti quintae sess. Vide etiam Calvini Institut. lib. 2, cap. 9, sect. 58, 59.
Alles dient daartoe om ons de Goddelijke waarheid recht te leren waarderen en een afkeer te doen hebben van alle valse en dwalende leringen, en dat zoveel te meer, wanneer zij tastbaar tegen de fundamenten der zaligheid strijden. Waarlijk, te drijven, dat aan ketterij en dwaling niet veel gelegen is, gelijk dit niet een van de minste dwalingen is der Socinianen, is zelfs als een ketterij met recht te verwerpen, daar, zoals gehoord is, de Schrift in deze een geheel andere taal spreekt.

Bijzonder opmerkelijk is de vermaning van de apostel Johannes, in zijn tweede brief. „Indien iemand tot u komt," zegt hij, „en deze leer niet meebrengt, ontvangt hem niet in uw huis, en zegt tot hem niet: Wees gegroet. Want die tot hem zegt: Wees gegroet, die heeft gemeenschap aan zijn boze werken;" waarmee de apostel begeert, dat zij zich van zulken, voor zoveel zij de waarheid van het Evangelie verkeerden, ten hoogste afkerig moesten tonen. De apostel maakt in deze vermaning geen onderscheid tussen enige personen, hoe groot in kennis en geleerdheid zij ook zijn en welk vertrouwen of aanzien zij ook genieten. En waarom? Omdat de mens daaraan zeer veel gelegen is; „want, die in de leer van Christus niet blijft," zegt hij, „die heeft God niet. Die in de leer van Christus blijft, deze heeft beide de Vader en de Zoon." Het geldt dan hier zaligheid of verdoemenis; en daarom ook, al kwam er een engel uit de hemel, hij zou bij ons, naar de vermaning van de apostel, vervloekt zijn, wanneer hij ons anders wilde leren, dan de waarheid van het evangelie. Gal. 1 : 8. Men mag de waarheid niet verlichten of verzwaren, vermeerderen of verminderen, geven en nemen. En niemand moet ons zo lief zijn, dat wij om zijnentwil dwalingen zouden toestaan of verschonen; want dit komt de mens duur te staan en is van een verschrikkelijk gevolg.

66. Hoe dwaalleraars gewoonlijk handelen

Deze zaak is van gewicht; want de vorige eeuwen hebben ons zowel als de latere tijden, geleerd, dat het vertrouwen dat sommige leraars bij de gemeente vinden, en de achting die deze hen toedraagt, oorzaak is van ketterijen en dwalingen. Want aan de ene zijde gebeurt het, dat, als de dwaalgeesten menen de harten nu genoegzaam tot zich getrokken te hebben en die te bezitten, alsook dat zij een goede indruk van hun personen gegeven hebben, zij overmoedig worden om hun kwaad zaad te zaaien, daar zij de gemeente nu aan zich verbonden hebben. Aan de andere zijde wordt door de menigte van het volk gemakkelijk aangenomen, al wat zulke leraars voortbrengen, daar het niet anders dan een goed gevoelen van hen heeft en bij gevolg ook van hun leer.
Voorbeelden hiervan zijn: Arius, eertijds leraar in Alexandrië; Macedonius, gewezen Bisschop van Constantinopel; Samosathenus, gewezen Bisschop van Antiochië; Photinus, eertijds Bisschop van Smyrna; als ook Eutyches, Nestorius, Pelagius, Acacius, Eudoxius, Aëtius, Eunomius en anderen, die door hun bijzonder vertrouwen en aanzien in de gemeente, de weg voor hun dwalingen geopend werd. De Bisschop van Rome is hiervan inzonderheid een bewijs; diens verderfelijke leer is zoveel temeer verspreid geworden, als hij meer in achting geweest is; (werd later Paus). Wat in deze tijden geschied is, en wat ook in ons vaderland, ten tijde der remonstranten, de achting van enige leraars uitgewerkt heeft, kan nog gemakkelijk in het geheugen terug geroepen worden en kan in de Historiën nagezien worden. De Heere, onze God, straft daarin, behalve de domheid, ook de verkeerdheid van de mensen, die niet de Goddelijke waarheid en kracht, maar de wijsheid der mensen tot een fundament van hun geloof stellen. 1 Kor. 2 : 5. Het kan ook niet anders; die op een mens steunt, moet met de mens vallen; welk kwaad zoveel te meer te vrezen is, als de onwetendheid in zaken de godsdienst betreffende, meer onder een volk toeneemt.

67. Waarin een leraar achtenswaardig is

De rechte achting, die men de leraars schuldig is, bestaat hierin dat men hen aanziet als gezanten van God, en dat men, bijgevolg, hun leer aanneemt, in zover zij overeenkomt met 's Heeren Woord, en hen in zoverre alle liefde, eer en gehoorzaamheid waardig acht; want dat dient zeer tot der mensen zaligheid. Gal. 4 : 14, 15. Doch daar zij tegen de Goddelijke waarheid strijden, handelen zij buiten en tegen hun last; worden hun Heere ontrouw bevonden en maken zich verwerpelijk, 1 Kor. 4 : 1. 2; ja, dan zijn zij geen herders, maar naarmate de dwalingen meer tegen de fundamenten aanlopen, zijn ze verdervers der gemeente, die de schapen geen gezonde spijze toedienen of op de rechte wegen leiden, maar hen vergiftigen en doden, Jes. 9; om redenen nu overvloedig getoond en bijgebracht.

68. Voorbeeld van de eerste Christenen

Wij weten dat Christus de Waarheid is; die dan uit de waarheid zijn, moeten alleen Zijn stem horen en Zijn Woord aannemen, met verfoeiing van en haat. tegen alles wat daartegen strijdt, van wie het ook moge voortkomen. De oude rechtzinnige christenen hebben hierin een bijzondere ijver getoond; de apostelen en hun navolgers zijn de gelovigen hierin tot een voorbeeld.
De oude Leraar Irenaeus, die omstreeks het jaar onzes Heeren 150 leefde, vertelt van

de apostel Johannes, dat toen hij eens binnen Eféze in de badstoven zou gaan, zag dat de ketter Cerinthus daar binnen was; dat hij toen haastig, nog niet gewassen zijnde, er uitging, zeggende, „dat hij vreesde, dat de badstoven instorten zouden, waarin die vijand der waarheid was;" Irenaeus, lib. 8, cap. 3. Hij getuigt tevens, dat er in zijn tijd nog christenen leefden, die dit Polycarpus, die een discipel van de evangelist Johannes geweest is, hadden horen vertellen. Onze Zaligmaker geeft ook de Engel of Opziener van de Gemeente Eféze dit getuigenis, dat hij de kwaden, dat zijn de valse apostelen, niet konden verdragen. Openb. 2 : 2.

Zodanige geest bezat ook die vermaarde man Polycarpus voornoemd, die Opziener der Gemeente te Smyrna geweest is, en zo men gelooft de Engel der Gemeente, die zo hoog geroemd wordt. Openb. 2 : 8, 9. Toen hij eens de ketter Marcion tegenkwam, en deze tot hem zei: „Kent ons," zo antwoordde Polycarpus: „Ik beken u te wezen de eerstgeboren zoon van de satan." Irenaeus dit verhalende, voegt er bij: Zo groot een vrees hebben de apostelen en hun discipelen voor de ketters gehad, dat zij zelfs niet met een enig woord met diegenen gemeenschap hielden, die de waarheid vervalst hadden; gelijk de apostel zegt: „Een ketters mens vliedt" enz. Irenaeus, lib. adversus Haeres. 3, cap. 3.

De kerkelijke historieschrijver Eusebius vertelt, dat Irenaeus schrijvende aan een Florinus, die met de ketterij der Valentinianen besmet was, getuigt, dat, indien Polycarpus zulke ketterachtige uitdrukkingen gehoord had, hij zijn oren toegestopt en volgens zijn gewoonte zou uitgeroepen hebben: „O goede God! tot wat tijden hebt Gij mij bewaard, dat ik die dingen moet lijden!" ja, dat hij die plaats zou geschuwd en gemeden hebben, daar hij zittende of staande zulke redenen zou gehoord hebben, Euseb. lib. 5, cap. 5. Hist. Eccles.

In de eerste tijden hebben de christenen dezelfde afkerigheid van de ketters betoond. Wanneer Irenaeus, lib. 3, advers. Haeres. cap. 4, het geloof der rechtzinnige christenen beknopt heeft vertelt, voegt hij er bij: „Wanneer iemand aan de gelovigen komt te verkondigen, hetgeen door de ketters is uitgevonden, met hen in gesprek zijnde, zo stoppen zij dadelijk hun oren en vlieden ver weg, als zelfs zodanige lasterlijke samenspraken niet kunnende verdragen."

Toen de Arianen in het Concilie van Nicéa een formulier van hun geloof overleverden, hebben de vaders, horende de lasteringen tegen de Zoon van God, de oren toegestopt en de brief van Eusebius Nicodemediensis, waarin de hoofdsom van de ketterij vervat was, aan stukken gescheurd. Theod. lib. 1, cap. 7, 8.

Cyprianus, die omtrent het jaar 240 leefde, eiste dezelfde afkeer van de ketterijen, wanneer hij in zekere brief de gelovigen vermaant, „dat zij kloekmoedig zouden mijden en vlieden de woorden en samenspraken van hen, wier woorden als een kanker voortkruipen; dat zij met zulken geen gemeenschap, geen maaltijd zouden houden, maar zich zover van hen afscheiden, als zij van de kerk waren gevloden." Lib. 1, Epist. 3, ad Cornelium.

Het is zonderling, hetgeen vertelt wordt van de gelovigen in de stad der Samosathenen; want, toen Eusebius door Keizer Valens tot ballingschap verwezen was, en in zijn plaats een Ariaans leraar, Eunomius genoemd, gesteld was, wilden zij niet alleen niet onder het gehoor van zijn predikaties komen, maar wilden ook niet met hem in één badstoof baden; wat meer is, toen eens enige kinderen met de bal speelden, en de bal onder de ezel van zekere Lucius, navolger van genoemde Eunomius geraakt was, hadden zij van die bal een afkeer en achtten hem onrein. Theol. lib. 4, c. 14. Exemplum hoc producit etiam D. Taffinus 1. 3 de poenitent in de offic. Pastor.

Merkwaardig is ook in dit opzicht het antwoord van de martelaar Rudericus; want, toen de rechter bij de ure des doods hem verzocht van zijn geloof afstand te willen

doen, zo antwoordde hij: „Hoe, wilt gij ons dwingen de waarheid te verlaten, daar wij versterkt zijnde in de verborgenheid van het christelijke geloof, van harte bedroefd zijn over uw dwaling? Want wij zijn van uw sekte zó afkerig, dat wij zelfs onze honden bij u niet zouden willen laten wonen.” Eulogius, in Apolog. Martyrum.
De afkeer van dwalingen en ketterijen bewoog hen om het lezen van ketterse geschriften te verbieden. Het concilie van Nicéa verbood het lezen van de boeken van Arius en de Arianen, die zij dan ook verbrandden.
Keizer Constantinus deed dit besluit van het concilie stipt gehoorzamen. Nicephor. lib. 8, cap. 18. Socrat. lib. 1, cap. 6, 24.
Gregorius Nazianzenus leert, dat men de boeken van de ketters moet verderven, als de adders en basiliscuseieren. Orat. 2. de fide.
En 't is geen wonder dat de christenen dit gedaan hebben, omdat zelfs de heidenen, door het licht der natuur, de boeken die zij oordeelden schadelijk te zijn, verboden hebben. Zo getuigt Philostratus, dat de boeken van de godloochenaar Protagoras openbaar op de markt verbrand zijn. Op gelijke wijze zijn, naar het getuigenis van Livius, binnen Rome de boeken verbrand, die tegen de godsdienst geschreven waren.
Valerius Maximus schrijft, dat de Lacedemoniërs de onkuise geschriften van zekere Archilogus de stad uitgeworpen hebben. Plato begeerde, „dat alle boeken vóór zij in het licht verschenen, onderzocht zouden worden, opdat er niets geleerd mocht worden, dat strijdig was met de godsdienst of de goede zeden.” Plato, lib. 7, de Republ.

69. Schuwt ketterijen als venijnige beesten

Het ware wenselijk, dat zo alle geschriften, door welke de waarheid van Gods Woord wordt ondermijnd en bestreden, als een vergif van venijnige beesten, gehaat en gemeden werden en dat de onderwijzing van de oude leraar Epiphanius behartigd werd, van wie getuigd wordt, dat hij twee dagen vóór zijn dood zeer ernstig de vermaning gaf, dat men zich toch wel wachten zou voor ketters en ketterijen. „Luistert, mijn kinderen!” zei hij, en hoort de woorden van de zondaar Epiphanius: Schuwt ketterijen als venijnige beesten, waarvan ik u ook in mijn boeken, Panaria, geschreven heb. Wacht u ook voor de wellusten van de wereld, die ziel en lichaam kittelen, en waaronder de satan komt." Zie Hoornbeek in zijn Euthanasia of Wèlsterven, pag. 255. Immers is het de plicht en ook de eigenschap van de ware schapen van onze Heere Jezus Christus, hun harten en oren van een vreemde af te wenden, gelijk de Heere dit te kennen geeft, Joh. 10; temeer omdat zij ij weten hoe de satan door hen zeer behendig zijn venijn weet te schieten en hoe listig de valse leraars zijn, om door bedriegerij de mensen tot dwaling te brengen. Eféze 4 : 14. Hier geldt de vermaning van de apostel: „Die staat, zie toe dat hij niet valle,” 1 Kor. 10; en hetgeen Salomo zegt: „Die zich op zijn hart verlaat is een zot.”
Ook heeft de ervaring maar al teveel geleerd, hoe velen door het lezen van de geschriften der dwaalgeesten of door zich in hun vergaderingen te begeven, zijn verstrikt geworden en als een roof zijn weggevoerd, ofschoon zij voorgaven reeds genoeg in de waarheid onderwezen en gefundeerd te zijn. Men wordt zoveel te eerder meegesleept, omdat de ketterijen, als werken van het vlees, met ons vleselijk vernuft overeenkomen en voor het vlees smakelijk zijn. Salomo vermaant ons daarom terecht met te zeggen: „Laat af mijn Zoon! horende de tucht, af te dwalen van de woorden der wetenschap,” zoals onze overzetting deze woorden in Spr. 14 : 27 heeft. Deze woorden kunnen ook zo vertaald worden: „Laat af, mijn zoon! te horen de onderwijzing, die doet afdwalen van de redenen van de wetenschap;” of „Laat af, te horen onderwijzing, om af te dwalen van de woorden der wetenschap;” gelijk andere

overzettingen deze woorden hebben. Daarmee wordt ons een zeer goed en nodig middel aangewezen, om niet gevangen te worden door de listigheid der verleidende mensen; te weten, dat men van hun verkeerde leer, dwalende onderwijzing, hetzij mondeling of schriftelijk, zijn ogen, oren en zijn hart afwendt, om niet gelijk Eva door de aanspraak van de slang verleid en door verscheidene en vreemde leringen te worden omgevoerd. 2 Kor. 11 : 3 Hebr. 13 : 9.
't Is opmerkelijk, dat zelfs de apostel Paulus aan Timothéüs en Titus, beide zeer heerlijke lichten en leraars in de gemeente, beveelt, dat zij zich van ketterse mensen zouden afhouden, dat zij die zouden verwerpen en van hen afwijken, daar het voor hen niet raadzaam of nuttig was, na hen eens of meermalen aangesproken te hebben, veel met hen te redetwisten. 1 Tim. 6 : 5. Tit. 3 : 10. Hier moet de raad van onze Heere Jezus Christus gelden, dat wij niet alleen „onnozel moeten zijn als de duiven, maar ook voorzichtig als de slangen," waarvan de psalmist getuigt, „dat zij hun oren stoppen voor de stem van de belezer, van degene die ervaren is met bezweringen om te gaan." Psalm 58 : 6. Opdat wij dit middel en deze raad met des te meer zorgvuldigheid betrachten, is het nodig, dat wij onszelf goed en grondig overtuigen van de schade en het verderf, welke de ziel door de valse leer en de dwalingen lijdt; waartoe ernstig overwogen en behartigd moet worden, hetgeen dienaangaande door ons uit het Woord des Heeren is bijgebracht.

Wij zullen daarbij nog voegen de woorden van Hildersham in zijn verklaring van Psalm 51 : 7.
„Het verderf," zegt hij, „in het oordeel of verstand des mensen is het gevaarlijkste verderf van alle, en erger dan het verderf in de zeden. Bijzonder in een mens, die te voren verlicht geweest is door de kennis der waarheid. Dat wij enig kwaad in ons oordeel goedkeuren en het als wettelijk voorspreken, is een grotere zonde, dan wel het doen van de zonde zelf, en toont dat zulk een meer onder de macht en heerschappij der zonde is. Waarom ook de apostel, sprekende als iemand die wedergeboren was, zich in deze versterkt, als hij zegt: „Hetgeen ik doe, ken ik niet." Rom. 7 : 15. „Ik stem toe, dat de wet goed is, vers 16. „Ik dien met mijn gemoed de wet Gods. vers 25. De melaatsheid in het hoofd was de gevaarlijkste: „de priester zal hem geheel onrein verklaren, zijn plaag is op zijn hoofd." Lev. 13 : 44. Gelijk de ziel de uitnemendheid en heerlijkheid van de mens is, zo zijn de geest en het oordeel de heerlijkheid van de ziel. God heeft toch de geest en het oordeel de mens geschonken, opdat zij alle krachten en mogendheden der ziel zouden leiden en bestieren. "De geest des mensen," zegt Salomo, „is een kaars des Heeren, Spr. 20 : 29; een „Goddelijk licht, in de ziel gelegd, om de gehele mens te besturen. „Zo het licht, dat in u is duisternis is," zegt onze Zaligmaker, „indien uw verstand en oordeel bedorven is, hoe groot, hoe gevaarlijk is de duisternis zelf?" „Zie dan toe," zegt Hij, „dat het licht dat in u is geen duisternis zij." Lukas 11 : 35; „Zie toe, dat uw oordeel niet bedorven zij. Veel mensen menen, dat, zo het leven van de mens slechts eerlijk en goed is, dat er dan niet veel aan gelegen is, welke gevoelens hij over de godsdienst heeft; maar zulke mensen bedriegen zich zeer. Een ongezond en bedorven oordeel in de godsdienst, zal een mens meer hatelijk voor God maken, dan menige vuile verdervingen in het leven en de wandel. „De ongelovige," zegt de apostel, Tit. 1 : 15, „is niets rein, want ook zelfs hun verstand en hun consciëntie zijn bevlekt;" het verstand is bevlekt, zegt hij; het verderf van het verstand is de hoogste graad van verderf, die er wezen kan. Waarlijk, het is niet alleen een hoge trap van verderf, in zijn oordeel verdorven te zijn, maar het is ook een zware straf van God, wanneer een mens, door gebrek aan oordeel om waarheid en valsheid te kunnen onderscheiden, de dwaling aanneemt en de waarheid

verloochent. Dit oordeel heeft God de heidenen toegezonden om hun hatelijke zonden; „God," zegt de apostel, „gaf hen over in een verkeerde zin," Rom. 1 : 28; tot een zin zonder recht oordeel, gelijk op de kant vertaald wordt. Wanneer gij eens uw oordeel verliest, en in zaken betreffende het geloof en de zaligheid, de waarheid en de dwaling niet kunt onderscheiden, weet, dat gij onder de zware vloek van God zijt."

Deze onderrichting en waarschuwing van zulk een waardig man en deftig Godgeleerde verdient een diep nadenken. En het is ook niet mogelijk, of zo deze zaak naar behoren overwogen of gevat wordt, of de dwaling, ketterij en valse leer zal voor een verderfelijk kwaad erkend worden. Ook zal het gemoed daardoor bewerkt worden tot een heilige zorgvuldigheid om nauw wacht te houden over onszelf, dat de boze ons in deze niet genake of bedriege, gelijk de slang Eva bedrogen heeft. 1 Joh. 5 : 8. Wij zullen dan zulke vergaderingen, boeken, gezelschappen en gelegenheden schuwen, waarin en waardoor de satan de ziel netten spant om haar door dwaling te verstrikken; en indien wij eens in zulke gelegenheden geraken, zullen wij nauw leren toezien, dat wij aan het hart niet bedorven worden. Bijzonder hebben wij toe te zien in deze boze tijd, waarin het schijnt dat ons een tuimelgeest ingeschonken is, waardoor de fundamenten der waarheid worden losgerukt en ondermijnd door een filosofie, die aan alles leert twijfelen, en waardoor velen wetend of onwetend de Socinianen de hand bieden, die, om hun verderfelijke dwalingen in de christenheid voort te zetten, alle punten van de godsdienst in twijfel leren trekken. Zie Alting, Theol. Hist. pag. 242.
De Godgeleerde Rivet getuigde reeds enige jaren geleden, dat de duivel daardoor onder ons veel voordeel behaald heeft, en dat wij ten hoogste voor zijn listigheid moeten vrezen. Rivet, tom. 2, pag. 428, in de origine erroris.

70. Het natuurlijk verstand bedorven

Daarbij komt nog, dat men drijft, dat het natuurlijk verstand en vernuft een onbedrieglijk uitlegger van de Heilige Schrift is, juist zoals de Socinianen leren, wier grondregel is, dat men niet moet aannemen wat met de rede van de mens in strijd is. Socin. de auctor. script. cap. 2. Oster. cap. 6, Institut. Zij geven voor en leren, dat er geen gedeelte van de christelijke godsdienst is, dat met de rede niet overeenkomt, en dat dát gevoelen, hetwelk met de rede niet overeenkomt, in de Godgeleerdheid geen plaats hebben kan. Smalcius, contra fransz. pag. 137; ja, zo de godsdienst met de rede in strijd was, dat hij daarmee zijn valsheid zou tonen, en geen godsdienst zou kunnen wezen. Ibid, in praefat.
Wat meer zegt; dezelfde Sociniaan, schrijvende over het eerste hoofdstuk van het evangelie van Johannes, ontziet zich niet het Sociniaans vergif met deze woorden bekend te maken: „Wij geloven, dat al ware het, dat er niet eens of tweemaal, maar ook dikwijls en op het allerduidelijkst geschreven stond in Gods Woord, dat God mens geworden is, het veel beter en betamelijker zou wezen, ergens een manier van spreken te versieren en te bedenken, waarmee dit van God kon gezegd worden, dan zulk een ongerijmde zaak, die zo met de gezonde rede in strijd en godslasterlijk is, toe te laten." Homil. 8, in Joh. 1.
Professor Heydanus getuigt, dat hij deze woorden niet zonder verfoeien en afgrijzen heeft kunnen lezen, en schrijft dat de schrijver die niet zonder de uiterste goddeloosheid heeft durven uitwerpen. Heydanus, de causa Deï of van de Zake Gods, lib. 2, cap. 5.
Eén onzer Godgeleerden verdedigt dus de Socinianen tevergeefs, als hij schrijft, dat de

Gereformeerden de Socinianen zozeer niet berispen, omdat zij niet toelaten of geloven hetgeen in strijd is met de rede, maar omdat zij gevoelen en leren, dat vele dingen tegen de rede strijden, die geenszins tegen haar strijden. Wolzogii Censura Cens. pag. 19.
't Is waar, dat de Socinianen voorgeven, dat zij een gezonde rede hebben, zoals voornoemde Smalcius schrijft, „dat het verderfelijk en bedrieglijk moet zijn, al wat met de gezonde rede niet overeenkomt;" maar het is ook waar, dat zij dit verstaan van de rede en het verstand, welke alle mensen van nature bezitten, en in hun natuurlijke staat aangemerkt. Dit hun voorgeven komt in zoverre niet met Gods Woord overeen, daar het integendeel leert, „dat de natuurlijke mens niet verstaat de dingen, die des Geestes zijn, maar dat ze hem een dwaasheid zijn; ja dat het verstand des vleses vijandschap is tegen God: dat daarom Christus de Gekruiste de Joden een ergernis en de Grieken een dwaasheid is geweest." Zie Rom. 8 : 7. 1 Kor. 1 : 19, 26 en 2 : 6, 14, 19, 20. Evenwel gaan nu sommigen voort, om kwansuis onder de naam van filosofie en filosoferen, dergelijke dwalingen der Socinianen voort te zetten, en dat wel personen wie het het minste betaamt, hoewel Gods Woord het tegendeel leert. De mens is genegen zichzelf te verheffen, waartoe zijn verdorven verstand hem verder verleidt; het verstand meent allerbest te zien en scherpzinnig te oordelen, daar het in het minst niet ziet; want in zijn eigen zaak en over zichzelf rechter zijnde, oordeelt men graag van zichzelf wel, en daarom kwalijk van hetgeen niet naar onze zin is. Wij mogen met recht van de natuurlijke rede zeggen, dat zij maar een sneeuwlicht is, hetwelk de ogen schadelijk is; „het verstand is duisternis." Eféze. 4 : 18. „Ieder mens is onvernuftig geworden." Jer. 10 : 14. Daarom en omdat het verstand des vleses vijandschap is tegen God, staan de mensen tegen de verborgenheden van de godsdienst en tegen 's Heeren geboden op, en dit te doen menen velen de rechte wijsheid en een goed leven te zijn.[8] Jes. 57:10; 65:2; 66 : 3. Jer. 8 : 8, 9.

De Synode van Dordt leert zeer wel, in het derde en vierde artikel tegen de remonstranten, die met de Socinianen ook de rede meester maken over de Schriftuur en niet willen aannemen wat daarmee strijdt, Vedel. Rapsodus. pag. 28, dat de mens door de zonde vervallen is in blindheid, verschrikkelijke duisternis, ijdelheid en verkeerdheid van oordeel in het verstand; welke verkeerdheid van oordeel zich meest openbaart in geestelijke dingen en over de verborgenheden van het evangelie. Zij, die in natuurlijke en burgerlijke zaken het verstandigst zijn, verstaan soms het allerminst de waarheid der hemelse dingen en stellen zich het meest daartegen, zoals blijkt uit hen die zo voor de rede pleiten en uit andere vleselijke mensen.
Doch alle Gereformeerde schrijvers kan men hierover nazien in hun verhandelingen over de verdorvenheid des mensen en de vrije wil in zaken het geloof en de zaligheid betreffende. Zij leren doorgaans, dat zowel het verstand als de wil door de zonde verdorven is, alsook al 's mensen hartstochten en krachten. Treffend is in deze het advies der Godgeleerden van Zeeland, over het derde en vierde artikel der remonstrantse geschillen, dat te vinden is in het derde deel van de Synode van Dordt; alsook van die van Noord-Holland over dezelfde geschillen in hetzelfde derde deel, iets daarvoor, die hun werk maken, om zowel de verdorvenheid en verkeerdheid van het verstand, als van de wil van de natuurlijke mens aan te tonen, zoals ook de andere Godgeleerden doen. Zij loochenen niet, dat de mens wel kan oordelen in natuurlijke

[8] De wijsheid van de wereld stelt zich tegenover de wijsheid van de Geest, zodat wat iemand aan verstandigs heeft zonder de verlichting van de Heilige Geest, dit onder de wijsheid van de wereld gerekend wordt. Deze is veroordeeld door God en onnut om geestelijke wijsheid te begrijpen. Calvijn, op 1 Kor. 1 : 20.

en burgerlijke zaken, of wetenschappen en kunsten kan beoefenen, of handeldrijven, want anders zou de maatschappij niet kunnen bestaan; maar zij leren dat de mens onbekwaam is om recht te oordelen van de verborgenheden van het geloof.

71. De gezonde rede en het geloof

Vraagt men, *of deze verborgenheden tegen de gezonde rede van de mens strijden?*
Zo antwoorden wij met P. de Witte, dat in de natuurlijke onwedergeboren mens geen gezonde rede ten opzichte van deze verborgenheden is. Wil iemand dit antwoord verder uitgebreid en bevestigd zien, die leze P. de Witte, Wederlegging van de Sociniaanse dwalingen, deel 1, pag. 20, waar hij handelt over de Schriftuur.
Vraagt nu iemand, *of de leer van de verdorvenheid van de mens, van de rechtvaardigmaking, van de sacramenten, van de verkiezing, strijdt tegen de gezonde rede van de roomsen, remonstranten en Socinianen?*
Ik antwoord, dat zij ten opzichte van die waarheden geen gezond verstand hebben, en omdat zij dit niet hebben, strijden die waarheden tegen hun verstand en hun rede, die zij, door een ongezond verstand, menen gezond te zijn, welk oordeel van zichzelf het oordeel bederft. Want wat hen die waarheid doet verwerpen, die zij behoorden aan te nemen en aannemen zouden, indien zij wel oordeelden en hun rede niet tegen Gods Woord stelden, past dit nu naar gelijkheid op alle natuurlijke mensen, zoveel hun rede in de verborgenheden van het geloof aangaat, en de zaak is gemakkelijk te verstaan, hoe de mens blind is, daar hij wel meent te zien en dat hij daarom blind is, omdat hij wel meent te zien. Dit is het juist wat hem moedig maakt, om hetgeen met zijn verstand en oordeel niet overeenkomt, meesterachtig af te keuren. De apostel vermaant ons daarom onze eigen wijsheid niet tot een regel van doen en laten te maken, ja toont, dat de rechte wijsheid is, onze wijsheid in de verborgenheden van het geloof en van de Godzaligheid voor dwaasheid te achten. „Niemand", zegt hij, „bedriege zichzelf, indien iemand onder u dunkt dat hij wijs is in deze wereld, die worde dwaas, opdat hij wijs mag worden." 1 Kor. 3 : 18. Want hoewel de godsdienst niet strijdt tegen de gezonde rede, zo strijdt hij nochtans tegen ons vernuft, voor zover het verdorven is; en de verborgenheid van het geloof gaat ook alle verstand te boven. De godsdienst moet daarom niet door de rede worden overmeesterd, maar over haar heersen. De godsdienst stelt alles onder zijn gebied en bevel; het verstand onder het geloof, Hebr. 11 : 3; de wil onder de genade, Fil. 2 : 13. Hij heiligt de rede en de wil tot zijn dienaren en maakt dat de ziel door een nieuw licht een lamp des Heeren wordt. Spr. 20 : 27.
't Is waar, dat de Gereformeerden leren, dat de verborgenheden des geloofs niet tegen de gezonde rede strijden. Maar dan verstaan zij de rede, zoals zij in den beginne de mens is ingeschapen, zoals zij in zichzelf, buiten toeval van de verdorvenheid wordt aangemerkt, en voor zover zij in de gelovigen wordt geheiligd. Doch die zulke spreuken op de wijze van de Socinianen wil toepassen op de onwedergeborenen, loochent daardoor het eerste deel van de christelijke godsdienst, hetwelk volgens de orde van onze catechismus over de ellende van de mens handelt. Wel leren de rechtzinnigen, als zij over dat deel van de godsdienst handelen, dat het verstand van de mens geheel en uitsluitend verdorven is, zodat het niet alleen door de zonde van zijn licht beroofd is in geloofszaken, maar ook, dat het bovendien verkeerd is; evenals een oog, dat niet alleen verduisterd is, maar bovendien door een kwaad vocht de dingen verkeerd ziet, die de mens nochtans meent wel te zien. Daarom is ook hetgeen vele heidenen, betreffende de natuurlijke kennis Gods, gezien hebben, niet geweest zonder

openbaring, die God hun gedaan heeft. Rom. 1.
Dat men zegt, *dat de rede en het verstand van God is, en daarom niet tegen de Goddelijke waarheid kan strijden;*
daarop antwoorden wij, dat ook de wil en hartstochten van God zijn, die nochtans verdorven zijn en tegen Gods wil aanlopen. Men moet hier de vermogens van de mens, van de verdorvenheid die daarin door de zonde is, afscheiden. Het een is van God, het ander niet. Zo ook, hoewel het vermogen van het verstand van God is, zo is het nochtans door de zonde verdorven; en het gaat er mee, evenals wanneer men goede wijn in een bedorven vat giet. Evenzo zijn ook de roomsen gewoon voor de volmaaktheid van de goede werken te ijveren, die zij menen zonder zonde te zijn, omdat zij vruchten zijn van de Heilige Geest en omdat God die in ons werkt; daar zij moesten bedenken, dat het wat anders is, het goede dat in ons is te beschouwen, voor zover het van God is; wat anders voor zover wij door onze inwonende verdorvenheid en zonden, door de wet der zeden en door de strijd van het vlees tegen de Geest, dat goede bezoedelen en bevlekken; want ook reine dingen worden door het onreine verontreinigd, gelijk de Heere leert, Hag. 2 : 14, 15. Is dit zo in hetgeen anders heilig is, veel meer heeft de zonde in de onherboren mens, die daar in zijn kracht is, alles verdorven, en daaronder ook zijn verstand en oordeel, zoals uit 's Heeren Woord voorheen is aangetoond en bewezen.

Niettemin wil men door deze twee dingen de mensen instampen en wijsmaken, dat men alles in twijfel moet trekken om van alles zulk een rechte kennis te verkrijgen, en dat men dan zo alles in twijfel getrokken hebbende, zijn natuurlijk vernuft rechter make in de zaken van het geloof. Terecht loze streken van de listige slangen, om alles wat in de godsdienst gezond is te ondermijnen. Van deze wetenschap of dartele filosofie schrijft een geleerd man op deze wijze:
„Daar doet zich een opgeblazen filosofie op, met een waan en een aanmatiging, die men in de Christelijke godsdienst nooit aan de filosofie heeft toegestaan. De aanmatiging bestaat daarin, dat zij komt met een verlicht verstand, waardoor zij meent, dat zij in die dingen, die zij klaar en onderscheiden denkt gevat te hebben, niet kan dwalen. De aanmatiging is, dat zij van alle natuurlijke dingen zonder onderscheid, ja zelfs van de Schepper der natuur, als behorende tot het filosofisch gebied, hetwelk de natuur is, vrijheid heeft te filosoferen en daarover zo gelukkig kan filosoferen, dat zij geen dwalingen heeft te vrezen. In deze weg drijven velen met Jehu onzinnig, en vervullen alles met geschriften en twisten." Professor Nicolaas Amoldi oordeelt met recht, dat ons Nederland gevaar loopt, dat het door Arianerij en Pelagianerij, ja ook door Libertinisterij en Epicurische gezindheid zal overstroomd en verdorven worden. Nicol. Arnold. dissert. de Theol. supra Philos. Domini, in Epist.
Een voornaam persoon waarschuwt allen daarom met deze woorden: „Ieder onzer moet zorgvuldig waken en bidden, want de duivel heeft nooit met meer sluwheid en loosheid de waarheid bevochten, dan door deze bedriegers en onwaarachtige filosofen”.[9] Zie Arnoldi, literas Arcerii.

[9] De tijden veranderen, de rechtzinnigheid geraakt in onbruik; de oefening van de Godzaligheid wordt nagelaten. Er moet gewaakt en gestreden worden voor het geloof, dat eenmaal de heiligen overgeleverd is. Colonius

72. Gods Kerk in gevaar

Merkwaardig zijn ook de volgende woorden van Professor Arnoldi: „Ik zie niets, zo ik dit niet zie, dat er in de Kerk een verderfelijke scheuring zal ontstaan tussen deze Cartesiaanse discipelen en tussen hen, die Cartesius niet aannemen of volgen; een scheuring als plaats had ten tijde van de Arminianen, en 't is te vrezen, dat, als de Cartesiaansgezinden over enige weinige jaren de overhand in de Classi zullen hebben, dat de gehele Gereformeerde Godgeleerdheid, ten opzichte van de stof, wijze van verhandeling en termen zó zal bedorven worden, dat de belijders en professoren van de aangenomen Godgeleerdheid zullen menen, dat zij in een andere wereld gevoerd en overgebracht zijn; en zulks vrezen ook verschillende Synoden."
Iets eerder had hij Cartesius, de uitvinder van deze nieuwe wijsbegeerte, een mens genoemd, *die niet alleen rooms was van godsdienst, maar een bespotter van de Heilige Schrift en een godloochenaar.* Het is daarom met recht niet alleen verwonderenswaardig, dat de vonden van deze man zo gretig opgezocht, aangenomen en zo ijverig voorgesproken worden, maar het is ook met recht te duchten, dat door zijn gestrooide onkruid, schadelijk gevoelen en schadelijke grondstellingen velen aan het hart zullen vergiftigd worden om hun meester gelijk te worden.

De Heeren Staten van Holland en West-Friesland hebben terecht gepoogd deze verderfelijke filosofie te stuiten. Zij hebben daartoe de 6e Oktober 1656 een besluit gemaakt, waarin zij vaststellen, dat de Godgeleerdheid van de filosofie moet worden onderscheiden, en dat men de eerste de jongelingen alleen uit het geschreven Woord Gods, de laatste naar de gezonde rede zou voorstellen. En daar er enig verschil ontstond, waartegen de Schrift als strijdende kan ingebracht worden, zou het de filosofie ongeoorloofd zijn, de Schriftuur volgens haar grondbeginselen uit te leggen; „maar dat al hetgeen in de Schrift van God geopenbaard was, als het allerzekerst zijnde, voor zeker en ongetwijfeld moest gehouden worden, alhoewel de menselijke rede het nog zo klaar en duidelijk anders schijnt voor te schrijven; want dat men het Goddelijk gezag alleen, meer geloof moet geven dan het menselijk oordeel," en dat de filosofen zich daarom onthouden moesten zodanige gevoelens, die tegen de Heilige Schrift strijden, voor te staan. Dat men daarom de dingen, die uit Cartesius gehaald waren en aanstoot gaven verder niet meer zou voortplanten, en dat de professoren de jongelingen de boeken van Cartesius niet moesten voorlezen. Zie de Kerkelijke Historie van G. Hornius, gedrukt te Leiden 1666, pag. 443; waar meer dingen deze Cartesius en zijn filosofie betreffende, te lezen zijn.

Wie lust heeft om dit gemelde Besluit der Staten van Holland en Zeeland van het begin tot het einde te weten, kan het vinden in een prijzenswaardig traktaat, getiteld: „Nader bericht rakende de luister, die de Coccejaanse en Carthesiaanse nieuwigheden gezegd worden toe te brengen aan de Theologie," gedrukt te Amsterdam anno 1674, bij Gerardus Borstius, en daar pag. 148.
Doch deze dijken en dammen hebben de voortgang van deze schadelijke filosofie niet kunnen verhinderen; integendeel, zij heeft meer en meer ontsteltenis en verderf in de Godgeleerdheid veroorzaakt; hetwelk de Heeren Curatoren van de academie te Leiden bewogen heeft, het voornoemde Besluit nog eens te vernieuwen en ten uitvoer te brengen, waarvan in het vervolg nog zal gesproken worden.

73. Waken tegen schadelijke nieuwigheden

Omdat dan deze verdonkering onder ons vernomen wordt, zo wordt aan alle oprechten van hart oorzaak gegeven, om op hun hoede te wezen, dat hen de duisternis niet omvange. Temeer, omdat de godsdienst door alle eeuwen en tijden heen aan grote veranderingen is onderhevig geweest. De afgodendienaars gaan ongestoord in hun ijdelheden, bijgelovigheden en afgoderijen voort, gelijk de Heere zelf aanwijst, Ier. 2:10, 11; want de duivel laat hen daarin met rust en zulke afgoderij komt met de vleselijke wijsheid overeen; maar de ware godsdienst vindt tegenstand, wordt gebogen, veranderd, verdorven, ja uit zijn plaats gestoten, zodat in plaats van de waarheid, de leugen; in plaats van de gezonde leer, verderfelijke dwalingen; in plaats van de zuivere godsdienst, verkeerde tegen Gods Woord strijdende, ja afgodische godsdiensten en zielverleidende grondstellingen worden aangenomen.
Hoe de zuivere godsdienst in de dagen van Jozua bevestigd, ten tijde van de Richteren dikwijls veranderd en vervalst is, kan men in het boek der Richteren lezen. Ook in de boeken van de Koningen kunnen wij merken, dat de godsdienst, juist toen hij tot zijn hoogste bloei gestegen was, begon af te nemen, evenals de maan afneemt wanneer zij vol is. Niet lang na Davids tijd zag men Israël afgodische hoogten bouwen. Na Salomo's tijd vervielen de tien stammen tot de kalverdienst, ja zelfs in Juda werden beelden opgericht en gediend. En hoewel onder verscheidene vrome, Godzalige koningen de zuivere godsdienst hersteld is, zo is telkens, niet lang daarna, door andere goddeloze, afgodische koningen het verval weer begonnen. Ja, daar de tien stammen de kalverdienst aanhingen, verlieten die van Juda ook menigmaal de rechten van hun God.
Zulke veranderingen hadden in de tijden van het Nieuwe Testament ook al plaats door verschillende ketterijen, die zich tegen de waarheid hebben opgedaan, zoals boven gezien is; waardoor eindelijk zulk een stroom van dwalingen gezien werd, zowel in het Oosten door Mohammed, als in het Westen door de Antichrist, dat men het niet zou kunnen geloven, indien zo de ondervinding het niet bevestigde en ons dwong dit te geloven. Deze veranderingen ontstaan ten dele door de lichtvaardigheid en ongestadigheid der mensen, alsook door de verdorvenheid en verkeerdheid van het verstand, waardoor zij steeds wat nieuws zoeken en bedenken ,en bovendien afkerig zijn van de heilige leer en de zuivere godsdienst, waardoor de Heere in geest en waarheid wil gediend zijn; ten dele geschiedt het door de onvermoeide pogingen en de listigheid van de duivel, waardoor hij ook, als de mensen het meest zorgeloos zijn, zijn kwaad zaad strooit en ketterse mensen, alsook dartele verstanden, aanzet en gaande maakt, om de waarheid of openlijk tegen te spreken en te bestrijden, óf heimelijk te ondermijnen.

Hierbij komt, dat als de mensen een walg beginnen te krijgen van de rechten des Heeren, dat ze dan kittelachtig van gehoor worden, de leer der waarheid niet willen verdragen, hun leraars lasteren en hun vermaningen en bestraffingen haten; dat de Heere een volk dan wel eens overgeeft in de gedachten van hun harten, dat zij wandelen in hun raadslagen, en dat de Heere hen laat vervallen in onnutte, verderfelijke leringen. Merkwaardig zijn de Woorden Gods bij de profeet Ezechiël: „Omdat zij Mijn rechten niet gedaan hadden, maar Mijn inzettingen verworpen en Mijn Sabbatten ontheiligd hadden, en hun ogen achter de drekgoden van hun vaderen waren. Daarom gaf ik hun ook besluitingen, die niet goed waren, en rechten waarbij zij niet leven konden. En Ik verontreinigde hen in hun giften, omdat zij door het vuur deden doorgaan al wat de baarmoeder opent; opdat Ik ze verwoesten zou, ten einde

dat zij zouden weten, dat Ik de Heere ben." Ezech. 20 : 2426. Ja wat meer is, dan zendt de Heere hun „een kracht der dwaling, opdat zij de leugen geloven, die de liefde der waarheid niet hebben aangenomen om zalig te worden, en geeft hen over in een verkeerde zin, om te doen dingen, die niet betamen." 2 Thess. 2 : 11, 12. Rom. 1. Dit zijn Gods rechtvaardige oordelen; waar men de waarheid in ongerechtigheid onderhoudt, daar raakt men de waarheid kwijt; waar men niet wandelt waardig het evangelie, daar wordt men van het evangelie beroofd; waar de kandelaar van Gods Woord tevergeefs licht, daar wordt hij uit zijn plaats weggenomen, daar vertrekt de heerlijkheid des Heeren uit Zijn tempel, en het koningrijk Gods wordt van zulk een volk weggenomen, en aan zulken gegeven, die vruchten voortbrengen. Dit is het oude Joodse volk gebeurd, dit oordeel heeft God ook onder de christenen uitgeoefend. Want eer de duisternis over de christenwereld, zowel in het Oosten als in het Westen gekomen is, begon men een afkeer te krijgen van Gods Woord. Zelfs de geestelijke personen hebben met meer aandacht de komedies dan de evangeliën gelezen; de edele jonkvrouwen hoorden met meer vermaak de heidense dichter Flaccum, dan de geboden van Salomo, en waren meer geoefend in de kunsten van de onkuise dichter Ovidius, dan in het lezen van de geschriften van de apostel Paulus, zoals dit door de geleerde Hottingerus uit oude schrijvers aangetoond wordt.
De Godzaligheid raakte onder het volk van God daardoor zover in verval, dat men begon te haten degenen, die de Heere zochten te vrezen. „Indien iemand goed is," - schrijft Salvianus, die geleefd heeft omstreeks het jaar 460 - „die wordt als een boze gehaat; indien iemand boos is, die wordt als een vrome geëerd. Wij doen de goedheid Gods geweld aan, en slaan de handen aan Zijn barmhartigheid." En op een andere plaats: „De mensen vlieden niet alleen de waarheid en getrouwe waarschuwingen, maar zij haten en vervloeken deze, en in meer hardnekkigheid moediger wordende, volharden zij tegen God rebel te wezen. Daarom zwijgen zelfs die spreken kunnen, en willen de kracht van de naakte waarheid Gods niet te voorschijn brengen, opdat zij de mensen, door de waarheid heftiger aan te dringen, niet erger zouden maken." Hij klaagt, dat de Kerk een „Godtergende vergadering" was; dat een zo groot verval onder de Christenen was, „dat alle Goddelijke dingen bespot werden," ja, dat men het „de grootste voorzichtigheid achtte te zijn, de geboden van Christus te verachten."

Zelfs heeft men na verloop van tijd door synodale besluiten de dag des Heeren laten ontheiligen en bloedschandige huwelijken verdragen, en zulken ten Avondmaal toegelaten; gelijk het een en ander geschied is in de derde Aureliaanse Synode, gehouden in het jaar 539, of gelijk anderen schrijven in het jaar 541, zoals te zien is in het 10e en 27e artikel.
Aan de andere zijde heeft men zodanige geestelijke personen uit de gemeente durven bannen, die volgens Gods Woord een vrouw trouwden, zoals te zien is in artikel 7 van dezelfde synode, en dat wel tegen de oude zeden, regels en wetten der christenen en hun synoden, gelijk blijkt uit de Synode van Laodicea, anno 320, art. 29. Ambros. in Epist 68 ad Paternum et Sozom. lib. 1, cap. 23, Cent. Magdeburg 4, cap. 9, de Synodis vide Concil. Eliberinum art. 61, 65, 66. celebratum circa annum 318. Deze synode behoorde immers niet te worden bijgebracht, zoals reeds geschiedt, als had zij enig gezag, om te bewijzen wat op de Rustdag geoorloofd of niet geoorloofd is.

Doch omdat de dartelheid en boosheid van de christenen tot zo grote hoogte geklommen is, heeft de Heere, onze God, hen niet alleen met lichamelijke oordelen door de Gothen, Hunnen, Vandalen en andere volken op een verschrikkelijke wijze bezocht, maar ook met die allerdroevigste geestelijke plagen, waardoor zij van de

waarheid zijn beroofd geworden; welke wegen de Heere nog wel inslaat, gelijk de ondervinding van hetgeen bij anderen alsook onder ons geschiedt, duidelijk toont. Zo ziet men dat in het Koninkrijk Frankrijk de Arminianerij weer sedert enige jaren het hoofd begint op te steken,zoals dit blijkt uit de geschriften van de geleerde Spanheim, Rivet en anderen tegen de Amyraldisten.
Maar waar komt dit vandaan? Daarvan, dat men zijn oren van de waarheid begon af te wenden, en in alle dartelheid uit te breken. De voortreffelijke Petrus Molinaeus of du Moulin heeft hierover zeer geklaagd, zeggende: „Dat de Gereformeerden zich weer als de zeug in het slijk wentelden, terwijl men om te reformeren de bezoedelde en bijgelovige godsdienst had verlaten, en dat ieder zich nu, na de belofte van een beter leven, zich zo werelds en roekeloos aanstelde." Men vertelt van hem, dat hij verscheidene malen klagende tot zijn vrienden heeft gezegd: „dat men vroeger, als men een persoon van de Gereformeerde godsdienst in Frankrijk zag gaan, gewoon was te zeggen „daar gaat een oprecht christen," en zo in die tijd de vijanden van het geloof beschaamde; maar nu zegt men, een protestant ziende: „daar gaat, en ginds gaat een lichtmis," en het is niet geheel gelogen. Zie de Europese Mercurius, van het jaar 1658, pag. 47.
Zie ook zeker boekje, getiteld: Kort en bondig verhaal van de staat, waarin zich tegenwoordig de Gereformeerde Kerk van Frankrijk bevindt, gedrukt te Utrecht bij Henricus Versteeg, anno 1667; waarin onder meer getuigd wordt, dat ze bijna drie vierde deel van hun plaatsen van openbare samenkomsten verloren hebben.
Dit lichtzinnige leven was de oorzaak, dat de Heere hun inwendig licht in duisternis verkeerde, dat verscheidene grote personen tot het pausdom zijn vervallen, en dat de vijanden der waarheid hen begonnen te mishandelen en te onderdrukken, gelijk uit openbare geschriften bekend is, en het is te vrezen, dat dit nog vermeerderen zal.

Evenzo ging het in het naburige Engeland. Toen Israël daar vet werd, begon hij tegen de Heere achteruit te slaan, het woord der vermaning te verachten, en de dienaren des Heeren te smaden, ja zelfs de godsdienst licht te achten. De vermaarde Thomas Tymne, die geschreven heeft in het jaar 47 van de regering van Koningin Elizabeth, of van de Hervorming in Engeland, klaagt hierover in zijn „Zilveren Poortklokke," cap. 12, als volgt: „De Heere nodigt ons gedurig, als een vader zijn zonen, als een moeder haar dochters, en als een voedstermoeder haar zuigelingen, dat wij Zijn volk zouden zijn, en evenwel weigeren wij dit nog door onze ongehoorzaamheid. Het is daarom te duchten, dat het Koninkrijk Gods van ons zal weggenomen en andere volken gegeven worden, die vruchten daaruit zullen voortbrengen. Want ik ben zeker, dat er niets is hetwelk ons spoediger van Gods gunst beroven en hetwelk Zijn zware straffen over ons brengen zal, dan onze ondankbaarheid in het misbruiken van Zijn Woord en dienst. Het gaat met ons, als met de Israëlieten in de woestijn na hun geweldige verlossing uit Egypte; die, toen hun het manna nog vreemd was, wonderlijk behagen daarin hadden, zodat zij zelfs op de rustdag hun tenten verlieten om het te vergaderen; maar terstond daarna werden zij het moe.
Evenzo ging het in het begin van de zeer gelukkige regering van Koningin Elizabeth, toen wij waren als mensen, die bij gebrek van het geestelijk voedsel van het Goddelijk Woord, bijna van honger zouden gestorven zijn; toen zijn ook onze zielen door dat manna oprecht verheugd geweest, en elke gelegenheid grepen wij aan om die boodschap, als van de hemel tot ons gezonden, in het Engels te horen; die boodschap van onze zaligheid in Christus, en van onze rechtvaardigmaking in Hem; ja, hoe verblijd waren wij toen, dat wij hoorden dat God in onze moedertaal gediend werd. Maar nu blijven wij, hetzij uit onachtzaamheid, hetzij uit luiheid, thuis zitten. Of,

indien wij ter kerk komen, het geschiedt óf om wat nieuws te horen, óf om te letten op enige bevallige spreuken van de predikant, óf om hem te ondergraven en ergens in te achterhalen, óf misschien ook om een slaapje of twee te halen, óf om iemand te spreken. En wat de godsdienst betreft, velen zijn van Gallio's gezindheid en menen dat het niets anders is dan een verschil over een naam; of van Farao's gezindheid, dat het maar een ijdel ding is; of grotendeels van de gezindheid van Koning Agrippa, om halve christenen te zijn. En wat de dienst betreft, deze dient heden ten dage nergens anders voor, dan tot een wetsteen om de tong van het volk daarop te scherpen; komt, zeggen zij, laat ons Jeremia slaan met de tong en niet passen op zijn woorden. De dienaren Gods hebben oorzaken om te klagen, dat zij veroordeeld worden, en verwezen aan de deuren van de huizen van de mensen, en in de hoek van de haard; en gelijk Johannes de Doper, dat zij hun vonnis krijgen aan het tafelkleed."

Dit verdroot de Heere, en daarom bezocht hij dit zo gezegend volk met verscheidene plagen. De Godgeleerde Bolton, schrijvende over de *eerste Psalm*, noemt een register plagen op. Nadat hij de goeddadigheid erkent heeft, dat die van Engeland, toen hij dit schreef, nu vijftig jaar lang de roepende stem onder hen gehad hadden, welke zij toch niet ter harte genomen hadden, zegt hij: „De oordelen over dit land zijn vele en vreselijk geweest; ik twijfel niet, of wij hebben met onze ogen zulke oordelen gezien, als die, die voorboden zullen zijn van die grote en vreselijke dag des Heeren. Wij hebben gezien vreemde en wonderlijke verschijningen in de lucht. Wij hebben gezien vreemde en ongehoorde raadslagen en handelingen tegen onze Staat. Ons land heeft lang op een buitengewone wijze onder een droevige en langdurige plaag gezucht, die bedekt tot in het ingewand van deze stad gekropen is. De zee is uit zijn palen gebarsten en heeft er velen weggespoeld, die even rechtvaardig waren als wijzelf. Wij hebben zulk een onmatige hitte en koude gevoeld, als ik meen, dat deze delen van de wereld niet onderworpen zijn; zodat het zeker is, dat Gods hand daarin gearbeid heeft. De arme ingezetenen van dit land worden door de tegenwoordige hongersnood droevig en hevig aangetast. Laat ons onszelf onderzoeken; hebben wij al deze oordelen ter harte genomen?" Iets verder, nadat hij aangetoond heeft, hoe God Israël ,na hun vele plagen toegezonden te hebben, om hun onbekeerlijkheid met het uiterste verderf dreigt, zegt hij: „Voorwaar, dit is ook onze gestalte; want vrede, vrede te roepen, waar toch geen vrede is, is goddeloos en is nergens goed toe. Wij zijn tot het uiterste perk en punt gekomen; door onze menigvuldige goddeloosheden en door onze onbekeerlijkheid hebben wij onze God deze vraag afgeperst: „Wat zal men u meer slaan, daar gij toch het afwijken meerder maakt?" Jes. 1; of veeleer dit besluit: „Daarom wil Ik u alzo doen," Amos. 4. O volk, dat niet waardig zijt geliefd te worden, Hij heeft u met zovele oordelen beproefd, en zo dikwijls, en alles tevergeefs. Met recht mogen wij dus vrezen en verwachten, dat het allernaaste oordeel, dat over ons komen zal, de bezem van onze uiterste verwoesting wezen zal, tenzij wij ons waarachtig en bijtijds bekeren."

Wat zou deze man gezegd hebben, die in 1631 gestorven is, indien hij de volgende tijden beleefd had, toen Ierland een moorddal is geworden, en de drie Koninkrijken door burgeroorlogen, als in lichten laaie gestaan en in hun eigen bloed gewenteld hebben?
Doch dit zijn slechts lichamelijke oordelen, waarbij de Heere het niet heeft gelaten; want, gelijk Hij mettertijd Zijn hand over hen verzwaarde, zo verduisterde Hij meer en meer het licht der heilige waarheid onder hen; zodat de godsdienst niet alleen met vreemde ceremoniën is bezoedeld geworden, maar vele schadelijke dwalingen vonden

ingang onder het volk.
De Godgeleerde Arthur Hildersham. over *de 51e Psalm* schrijvende, nadat die van Engeland nu al meer dan 70 jaren de reformatie gehad hadden, getuigt, dat er zoveel nieuwe en vreemde meningen op de baan kwamen, dat hij ze niet noemen kon; en zegt verder: „Sommigen zijn zo dwaas en ongerijmd, zo godslasterlijk en gevaarlijk, dat ik met die te verhalen uw christelijke oren niet wil ergeren, ofschoon ik die noemen kon."
Die lust heeft om te weten, wat al ongezouten, schandelijke en gruwelijke dwalingen, als zoveel schadelijk onkruid op de akker des Heeren, in dat Rijk tevoorschijn gekomen zijn, kan daarover zeker traktaat lezen, uitgekomen in 1647 onder de naam van „Honorius Reggius;" en die geen Latijn verstaat, kan daarover lezen het ‚Kort verhaal van de staat der kerken in Engeland, Walsland, Schotland en Ierland, gedrukt in 1654. Genoemde Mr. Hildersham waarschuwt daarom zijn gemeente zo ernstig mogelijk, om tegen de verleiding op haar hoede te zijn.
't Is opmerkelijk, dat meer dan 60 predikanten te Londen, vóór de kerken door de bisschoppelijke macht nu sinds enige jaren (sinds 1662) van hun getrouwe leraren beroofd werden, een opwekking aan de gemeente, met hun namen ondertekend, in het licht gaven, waarin zij aantonen welke rechtvaardige redenen zij hadden om te vrezen, dat het pausdom weer onder hen zou doorbreken. Onder andere oorzaken noemen zij: godverzaking en verachting van de godsdienst, twijfelzucht, ontheiliging van de sabbat, beide in gevoelen en uitoefening, welke tot een grotere hoogte gekomen was dan te voren; aanhoudend smaden en onteren van de getrouwe leraars, vijandschap en strijd tegen de waarheid, die naar de Godzaligheid is, en tegen haar belijders, en dat men openbare getuigenissen tegen de dwalingen, blinde ijver en lust tot moeite noemde. Zie Opwekking, in onze Nederlandse taal gedrukt te Utrecht bij Jan van Waesbergen, in 1660. Ook is dit boekje in 1673 te Middelburg gedrukt onder de titel van: „Een heilige voorzienigheid".
En wie ziet niet, wat de kerken daar sinds die tijd getroffen heeft? De Heere verhoede, dat niet geschiede, hetgeen deze wachters in Israël in bekommeringen in deze, de gemeente hebben bekend gemaakt.

74. Hoe men tegen de waarheid woelt

Dus blijkt, dat de Heere van oude tijden af, en nog heden ten dage over een afwijkend en ondankbaar volk niet alleen lichamelijke oordelen en plagen brengt, maar zulk een volk wel in de allerverderfelijkste, dat is, zielverdervende oordelen laat vervallen. En wie ziet niet, dat het ons ook zo al meer en meer begint te gaan? Dat wij nu enige jaren terug in het leven vervallen zijn, dat wij zijn beginnen te hoereren met de wereld, en aan alle wulpsheid, dartelheid, pracht en hoogmoed toegegeven en stout alle soorten van zonden bedreven hebben in den lande, leert de dagelijkse ervaring. Daarvan gewagen de Synoden; daarover klagen de leraars, beide mondeling en schriftelijk, gelijk verscheidene godvruchtige traktaten, uitgegeven om de zondige loop dezer tijden te stuiten, uitwijzen, Zie ook, de Zuid-Hollandse Synode, in 1640 gehouden, te Gouda, art. 55 en v.v.
Het gaat ons, zoals eens een Godzalig en geleerd man in zware en verwarde tijden klaagde: „Gij, Heere," zegt hij, „hebt voor Uw weldaden van Uw wijngaard goede druiven verwacht, maar ziet hij heeft wilde druiven voortgebracht. Gij hebt Uw volk verhoord, maar het heeft U veracht, daarom hebt Gij ons terecht niet verschoond." Zie de Oratio van Balthazar Lydius, in de Synode van Dordt, Sess. 1.

De minachting van Gods heilige waarheid, de versmading van het woord der vermaning, ja de stoutmoedige verharding daartegen, zijn niet de minste zonden onder ons; temeer daar er mee gepaard gaat, geringschatting, ja afkeer en haat van de getrouwe dienaren Gods, die niets anders bedoelen dan hun geweten te kwijten, God in hun dienst te gehoorzamen, en de mensen van de weg des verderfs af te brengen en de Heere toe te brengen; hetgeen voor verkeerde ijver, onbescheidenheid, hardheid, en ik weet niet wat al, wordt uitgekreten. Doch hierover zullen wij later uitgebreider handelen.
Dit alleen moeten wij zeggen, dat het de mode schijnt te worden, het tegenovergestelde te doen van hetgeen God gebiedt, hetwelk het uitwendige, dat in het oog loopt, overvloedig bewijst. Een voorbeeld hiervan is, der mannen vrouwenhaar en klederen, en de ontbloting der leden van de vrouwen; waarin de mensen dan nog zo verhit zijn, dat alle vermaning en bestraffing hen niet alleen niet verbetert, maar veeleer verbittert.
„Waar is," zegt de Godgeleerde Rivet, „dat geloof, waardoor de mensen Gods Woord aannemen, als Gods Woord, gelijk het inderdaad is, hetwelk ook werkt in hen, die geloofden? Nauwelijks wordt het in deze tijd aangenomen als het Woord van een, die bij zijn zinnen is; en het scheelt weinig, of velen onzer roepen met de Atheniënzers uit: „Wat wil toch deze klapper zeggen, kunnen wij niet weten, wat dit voor een nieuwe leer zij?"
Het is ten volle waarheid, wat een godvruchtig en zeer geleerd man, een herder der gemeente, namelijk Simon Oomius, in zijn „Schriftuurlijke Prognosticatie," cap. 4, pag. 226, schrijft, dat de mensen door geen dijken of dammen in deze dagen van de zonden kunnen worden teruggehouden. Immers „zij vragen niet naar enige schande of schaamte, hun consciënties zijn als met een brandijzer dichtgeschroeid, en hoerenvoorhoofden hebbende, weigeren zij schaamrood te worden. Jer. 3 : 3. Jes. 48 : 4. Zodat de Heere nu ook over ons dat oordeel vellen mag, dat Hij eertijds over Israël sprak: „Ik heb dit volk gezien, en ziet, het is een hardnekkig volk." Ook schrijft hij verder, „dat wij alvast de maat van onze zonden tonen vol te maken."
Merkwaardig zijn ook zijn woorden een weinig tevoren, waar hij aldus over de boosheid des tijds klaagt: „Lieve God! Wat worden overal gevonden, predikantenplagers, verraders, stinkende raffelaars en vuile Roffianen, die hun ambacht maken van Gods dienaren met de tong te slaan, indien niet in het gezicht."
Daardoor is het, dat vele zogenaamde Gereformeerden, de bittere Jezuïet Costerus rechtvaardigen, die, willende bewijzen, dat de roomse kerk de ware kerk, en haar leer de leer der waarheid is, onder meer dit tot een bewijs bijbrengt, dat de roomsgezinden hun predikaties zó aanhoren, dat ze daardoor aan het hart geprikkeld worden, op hun borsten slaan en ook de zonden van anderen bewenen; maar dat de Gereformeerden ijdele en lichtvaardige mensen zijn, die moord en dreiging blazen. „Zodat men," zegt hij, „gemakkelijk de duif van de grijpvogel kan onderkennen." Zie Gomor. Anti-Cost. lib. 1, cap. 6. Hij wil daarmee zeggen, dat de predikatie der Gereformeerden geen andere vrucht heeft, dan bitterheid en boosheid.

Hoewel deze dwaalgeest ten onrechte dit alles aan de Gereformeerden in het algemeen ten laste legt, om zo aan de grootste dwalingen van de hoer van Babel een glans te geven, alsof alleen in haar leer bekering en heiligmakende kracht te vinden was; nochtans moet men bekennen, dat vele Gereformeerden, en onder hen allerlei soort van mensen, in zoverre niet door Gods Woord tot inkeer komen, dat ze integendeel de leraars om hun vermaningen en rechtvaardige bestraffingen haten, tegen welke zij dan ook, zoveel zij kunnen, hun vinnigheid laten blijken, evenals het eertijds onder het

vervallen Israël ging, waarbij nochtans alleen de ware Gemeente Gods was. Jes. 29 : 21, 30 : 9, 10 en 50 : 6. Jer. 18: 18. Amos 5:10. Inzonderheid worden de leraars zulks gewaar, als de predikaties gehouden worden tegen openbare zonden, of tegen der mensen onrechtvaardig gewin.
F. Ridderus zegt in zijn „Drieweekse Voorbereiding:" „Zij haten alle leraars, die tegen hun gewin prediken, evenals Paulus daarom ook gehaat werd, en door het oproer van Demetrius de stad Eféze uit moest, Hand. 19; en Jezus niet bij de Gadarenen mocht blijven, toen zij om Zijnentwil wat schade geleden hadden in hun varkens." Matth. 8.
Door de stoutmoedige verachting van Gods Woord en de haat tegen dat Woord en de verkondigers daarvan breken alle zonden met kracht door. Hos. 4:12.
Dit is ook de oorzaak, dat wij sinds vele jaren niet alleen met veel plagen bezocht zijn geworden, dat wij te water en te land en als rondom in vlam gezet zijn, maar dat ook de Goddelijke waarheid veelszins wordt ondermijnd, de godsdienst in gevaar is, en de kandelaar van het evangelie zijn glans onder ons schijnt te zullen verliezen, ja van ons dreigt weggenomen te worden. Waarlijk, de mensen schijnen recht bezig te zijn, om wat nieuws en vreemds op de baan te brengen. Het gaat hiermee zo ijverig voort, dat men noch de verborgenheden van het geloof, noch de beoefening van de Godzaligheid, noch de Kerkorde verschoont of ongeschonden laat. Het schijnt dat enigen er helemaal op uit zijn, om de Gereformeerde godsdienst en de kerkorde te hervormen, en de deur tot een los leven open te zetten; daartoe worden boeken uitgegeven en door het land verspreid, en dat ook al van hen, wie wegens hun ambt, belofte en ondertekening dit het allerminst betaamt. Ja., men raadt de Overheden de Kerkorde te veranderen, ouderlingen en diakenen te veranderen, en wat niet al. Zie het schotschrift: *verdedigen van Proceduren* van de Magistraat van Utrecht.

De Godgeleerden van Genève zeiden in 1618: „Dat de verstanden, die jeukten naar nieuwigheden niets smaakt, dan hetwelk het voornaamste van ons geloof, dat op Gods Woord steunt, bevecht, en het middelpunt van de godsdienst doet daveren en fundamenten omwerpt," gelijk men lezen kan in hun brief aan de Synode van Dordt geschreven, die in de tweede Sessie van haar Akten te vinden is.
Men kan met recht nu hetzelfde zeggen. Ook moet men zich verwonderen over de ongezouten, losse, ergerlijke en schadelijke stellingen, waarover dagelijks in de hogescholen wordt getwist en die verdedigd worden. Dit gaat zover, dat men God in Zijn Wezen en Eigenschappen durft aantasten, en ten opzichte van Zijn alomtegenwoordigheid de taal der Socinianen voeren. Dat men durft bespotten het menigvuldige catechiseren en bezoeken van de lidmaten der gemeente, het bestraffen van de zonden van alle soorten van mensen, het onderzoeken naar de oorzaken van de oordelen Gods, die een land treffen, het nauwgezet onderhouden van 's Heeren Rustdag, alsook dat men zich deftig, precies en eenvoudig toont te zijn in wandel en werken en in het gehele bestuur van zijn leven, dat men bestraft het lange haar der mannen; niet anders als waren degenen, die geroepen zijn om professoren en leraars van de waarheid en Godzaligheid te zijn, er op uit waren, om het een en ander tegen en onder de voet te lopen. 't Is wel te denken wat voor discipelen de Kerk van God van zulke doktoren te wachten heeft, en van wat geest al deze dingen voortkomen. De Heere geve dat die hogescholen en professoren in ons land, die de waarheid en Godzaligheid beminnen, alsook alle getrouwe herders en zielverzorgers, tegen zulken naar behoren mogen waken en ijveren.
Uit dit alles blijkt, dat er verandering aan de lucht is, en dat de vijand van de waarheid meer dan voorheen met groot voordeel woelt, om ons de waarheid en Godzaligheid afhandig te maken en bij een voorvallende gelegenheid zijn slag daartoe waar te

nemen. Gelijk dit een rechtvaardig oordeel Gods over ons land is, wegens de verachting van het evangelie, zo is het ook, naar de woorden van de meergenoemde Hildersham, een vreselijk teken van zwaardere oordelen die komen zullen.
Vooral is merkwaardig, dat nu enige jaren tegen dat gebod gewoeld is, dat, gelijk het een besluit is van de eerste tafel van de wet, zo ook hoofdzakelijk de gehele godsdienst in zich bevat; omdat het tot alle oefeningen van deze een zekere dag gebiedt. Amesii, Medulla, lib. 2, cap. 15, sect. 20.
Gelijk die van Engeland 't meest hebben gewoeld tegen de rustdag, toen hun grootste onrust aanstaande was, zo was het eertijds ook met de Joden, en zo schijnt het nu ook ons te gaan. De mensen besnoeien liever Gods wet, dan dat ze hun ijdel gewoel en hun wereldse bezigheden besnoeien, voorgevende, dat er maar negen morele geboden zijn, die ons nu verbinden. Men durft te schrijven, ;,dat het geen deugd is, op Gods bevel van zijn arbeid te rusten op de sabbat;" en waarom toch? Omdat God, zeggen zij, het als geen deugd in zichzelf zijnde, gebied. Alsof iemand zei, dat het geen deugd in Abraham geweest is, zich op te maken om op Gods bevel zijn zoon te slachten; omdat zijn zoon te doden, in zichzelf geen deugd is. Wat zouden zulken hierop antwoorden? Zo zij dit toestemmen, zo ontnemen zij de Patriarch de lof, die de Heere hem geeft, Gen. 22 : 12. Als zij antwoorden, dat deze gehoorzaamheid in Abraham een heerlijke deugd geweest is, dat hij daarin op een uitnemende wijze zijn geloof en zijn liefde geoefend heeft, dan moeten zij ons ook toestemmen, dat hetzelfde in de rust van de sabbat, als in alle andere dingen plaats heeft, waarin de mens Gods stem gehoorzaamt, 1 Sam. 15 : 22. En waarlijk, zo iets deugd is, het is het daarom, omdat het gehoorzaamheid is. Waar geen gehoorzaamheid plaats heeft wordt geen deugd gevonden; ook niet in hetgeen de mens meent de beste godsdienst te zijn, en daarom zijn ook zulke werken niet prijzenswaardig, maar verfoeilijk. 2 Sam. 6 : 6, 7. Jes. 1 : 12. 29 : 13. Matth. 15 : 9. En wie ziet niet, dat in de sabbatsrust het geloof in velen een zeer heerlijke werking heeft, hetwelk immers een Godgeleerde deugd is? Dat een koopman, winkelier, ambachtsman, hoewel hij waarschijnlijk op de sabbat winst, ja mogelijk groot voordeel kon bekomen, maar toch evenwel rust en de zijnen doet rusten, omdat de Heere het gebiedt, daarmee toont hij te geloven, dat „in de onderhouding van Gods geboden groten loon is," Psalm 19, en dat het winst voor hem is, een winst, die hij op de sabbat met werken verkrijgen moet, te missen. Waar men zo rust, daar toont men, dat men de liefde Gods plaats geeft boven eigenliefde en begeerte tot winst en voordeel. En wat is deugd, indien dit geen deugd is? Wij willen niet eens zeggen, dat deze rust, als een middel tot godsdienstige werken, door de Heere wordt geboden; waarom de gelijkenis, die men neemt van de rust der beesten, van slapers en luiaards niet te pas komt.
Professor Hoornbeek schrijft terecht, dat tegen de bijgelovige en Joodse onderhouding van de Sabbat, en voor de christelijke vrijheid, nooit genoeg gezegd wordt; maar dat men ook moet toezien, dat men niet loopt tegen Gods gebod, alsook tegen het voorbeeld en de praktijk der vromen, en dat dat gevoelen, hetwelk door daden bevestigd wordt, waarbij komt de naarstige beoefening dergenen, die zo gevoelen, het doen der vromen des te meer aanbeveelt. J Hoornbeek, in Irenico, pag. 39. Hoe bijgelovig de Joden hun Sabbat onderhielden, verhaalt Buxtorsius in Synagoge Judaïca, cap. 10, 11.

Doch ons voornemen is niet, ons in een brede verhandeling van deze dingen in te laten, anderen hebben dit overvloedig gedaan; maar wij wilden slechts in een voornaam staaltje tonen, welke vreemde nieuwigheden zich in het land opdoen, in dat menigvuldig en hevig schrijven en leren tegen 's Heeren rustdag, waarin men als het

ware poogt, aan wereldse mensen de volle teugel te geven; en tevens wilden wij aanwijzen, hoe de mensen in hun verstand verwarren.
Waarlijk, wij kunnen niet anders dan het gezegde van Jakobus Breitingerus, een voornaam Godgeleerde, die uit Zurich in Zwitserland, naar de Synode van Dordrecht is afgevaardigd geweest, toestemmen, als hij in zijn traktaat over de „Christelijke Rustdag" zegt, dat het daaruit blijkt, dat de onderhouding van die dag Gode ten hoogste aangenaam is, „omdat de duivel en de goddeloze mensen zo tegen die dag woelen."
Evenzo spreken ook de Godgeleerden, in 1647, in Engeland vergaderd, in hun bericht aan het Parlement, betreffende een grotere catechismus in de verklaring over het vierde gebod. „Gedenkt," zeggen zij, „dat de satan met zijn instrumenten zeer arbeidt, om de eer en gedachtenis van die dag uit te delgen, en alle ongodsdienstigheid en goddeloosheid in te voeren."
En welke droevige vruchten zulk schrijven en prediken alleszins onder ons veroorzaakt heeft, is maar al te bekend; en het staat te vrezen, dat door het woelen van sommige Godgeleerden tegen 's Heeren rustdag, de treurige gevolgen, tot verderf van vele zielen, vermeerderen zullen. Opmerkelijk is 't, dat onder hen, die in zulk voorgeven hun eer stellen, personen gevonden worden, die in hun geschriften openlijk de spot drijven met de catechisaties, het bezoeken der lidmaten, bestraffen van de zonden enz; zodat men klaar ziet uit welke geest dit woelen tegen de Sabbat voortkomt.
Gave de Heere, dat nu in deze tijd in acht genomen werd, het Vertoog van de Kerken van Zeeland in het jaar 1620, waarvan wij hier het Extract zullen invoegen.

Uittreksel uit het vertoog van de Synode gehouden te Goes, in het jaar 1620.

„In het derde artikel van het derde hoofdstuk van onze acten, verzocht de Synode aan UEd. Mog., dat het hun believe, orde te stellen tegen de ontheiliging van de rustdag en de roomse feestdagen, hier te lande gepleegd. Want ten eerste, het vierde gebod wordt openbaar overtreden; (zijnde het nochtans van gelijke waarde als de andere geboden) tegen welke zonde zeer schrikkelijke dreigementen van God, in Zijn heilig Woord, zijn aangekondigd, die Hij ook door velerlei straffen menigmaal heeft uitgevoerd, niet alleen in 't particulier tegen bijzondere personen, maar ook in 't algemeen tegen het gehele land. En wat aangaat de dag des Heeren, die in de plaats van de Sabbat der Joden, door ordonnantie van de apostelen gekomen is, Augustinus schrijft: zo de ongelukzalige Joden, met zo grote devotie hun Sabbat houden, dat ze daarin geen aardse werken oefenen, hoeveel temeer moeten de christenen op de dag des Heeren, zich Gode alleen toeëigenen. Uit de kerkelijke historie is ten volle kenbaar, hoedanige wetten Constantinus Magnus heeft gesteld, en wat naarstigheid hij heeft aangewend, opdat de dag des Heeren onder zijn gehele Rijk behoorlijk mocht worden onderhouden; de Kerken vóór hem onder het kruis zijnde, hebben zichzelf in dezen dele wel gekweten, maar de Keizer heeft gewild, dat ook de heidenen en sektarissen zich op die dag zouden hebben te onthouden van hun gewone arbeid, en die tot een openbare en plechtige rust, in de verzorging hunner zielen zaligheid te besteden, opdat de Christengodsdienst niet door de openbare dienstelijke werken en woelingen der anderen, zou gestoord of ergernis gegeven worden. Dezelfde Keizer heeft de feestdagen der heidenen afgeschaft, in welke plaats, omdat vele der roomse feestdagen ingekomen
zijn, die ook (gelijk enige van de pauselijke schrijvers niet ontkennen) naar de heidense wijze gevierd worden. Het zou, naar het oordeel der Synode, zeer stichtelijk zijn, dat de overblijfselen daarvan uit het midden van de Gereformeerde landen

weggenomen werden. Want bij die gelegenheid, worden zeer grote wulpsheden, brasserijen, gulzigheden en lichtvaardigheden gepleegd, en doen zich vele aanleidingen voor tot grove zonden. Ook is 't bekend dat veel aanstoot wordt gegeven, niet alleen aan de vrome inwoners, maar ook aan de vreemdelingen, die uit andere Gereformeerde landen hier komende, de ontheiliging van de Sabbat en enige overblijfselen van de roomse vuiligheid, hier openlijk aanschouwen. Daarna, door de losbandigheid die in deze landen is over het ontheiligen van de rustdag, worden zeer veel mensen, die onder anderen staan, verhinderd Gods Woord te horen en te lezen en hun zaligheid te betrachten, daar ze nochtans van harte daartoe gezind zijn, dat het vierde gebod duidelijk meebrengt, dat de overheden zelfs schuldig zijn, hun dienstvolk tot de heiliging van de rustdag ernstig aan te sporen. Bovendien wordt in velen gevonden een grote verachting van de instelling des Heeren, omdat ze nimmer zoveel moeite en arbeid maken, of reizen en slaven, of ijdelheid openlijk aanstellen en bedrijven dan op de dag des Heeren. Welke dingen alle, indien uw Edel. Mog. believen die serieus te overwegen, wij hopen dat ze een weg zullen vinden, om naar hun wijsheid en vrome ijver, de hiervoor vermelde gebreken in te tomen."Tot dusver het vertoog.

76. De roeping der leraren

Om dan tot ons doel te komen; deze kommerlijke tijdsomstandigheden moeten een ieder voorzichtig maken en op zijn hoede doen zijn, om door geen verleiding, hetzij in leer of leven, verdorven te worden of schade aan de ziel te lijden. Gelijk de Heer Rivet terecht opmerkt, in zijn „origine erroris," moeten hier voornamelijk de herders en leraars zorgvuldig wacht houden, daar zij niet alleen Gode rekenschap geven zullen voor hun eigen zielen, maar ook voor anderen, die hun zijn toebetrouwd. Zij moeten toezien, dat er geen onkruid in de akker des Heeren gezaaid worde, of indien het gezaaid is, dat het niet vermeerdert maar uitgetrokken worde, en zo tonen dat zij „acht hebben, niet alleen op zichzelf, maar ook op de kudde, waarover hen de Heilige Geest gesteld heeft, om de Gemeente Gods te weiden;" en over de leer, om te verhinderen dat niemand anders lere, dan hetgeen met 's Heeren Woord overeenkomt. Hand. 20 : 28. 1 Tim. 4 : 16 en 1 : 3. Want omdat een ieder in de Gemeente gehouden is, om acht te geven op diegenen, die scheuring en ergernis aanrichten tegen de leer, waarin hij is onderwezen, om daarvan af te wijken, Rom. 16: 17, veelmeer komt dit de leraars toe, die gesteld zijn om ergernissen tegen te gaan en uit de gemeente te weren. Zij moeten de dwalingen en de vreemde leer ontdekken, de schadelijkheid en het gewicht daarvan aanwijzen, de gemeente er tegen waarschuwen, die weerleggen, en de tegensprekers, volgens het bevel van de apostel, de mond stoppen. Openb. 2 : 2. Tit. 1 : 9, 11. Zij moeten zo bouwen met de ene hand, dat zij ook het zwaard des Geestes tegen de partijen, in de andere hand houden, evenals in vorige tijden het aardse Jeruzalem gebouwd is, dat als een recht voorbeeld kan beschouwd worden, van hetgeen geestelijker wijze in 's Heeren Gemeente van de bouwlieden geschieden moet.

Wij weten, dat een goed akkerman niet alleen het goede zaad zaait, maar ook het onkruid uittrekt; zo moet ook een getrouw dienaar van Jezus Christus niet alleen de gezonde leer prediken, maar ook de dwaling weerleggen; hetwelk zij ook, volgens het Formulier der Bevestiging in hun dienst, beloven, en hetwelk ook door de apostel met een sterke en hooggaande betuiging aangedrongen wordt, 2 Tim. 4 : 1, 2; de woorden

zijn waardig nagezien te worden.[10] Want waarlijk, gelijk het in een hof gaat, dat al wat gezaaid wordt door het onkruid wordt overlopen en onderdrukt, wanneer het goede zaad in de aarde geworpen wordt zonder het onkruid uit te trekken, zo zullen gemakkelijk de ketterijen en dwalingen toenemen, indien ze niet weerlegd worden; omdat de menigte van het volk onwetend is in de kennis der zaligheid, daarbij ook ongestadig, overhellende tot nieuwigheden en zich gemakkelijk door schijnredenen laat bedriegen. Daarom wordt ook tot de volmaakte onderwijzing, de weerlegging onder de nodige en profijtelijke gebruiken der Heilige Schrift ter neergesteld, 2 Tim. 3; waartoe dan ook de Heilige Schrift, zowel als tot andere nuttigheden, door de getrouwe dienaars Gods moet worden verhandeld, opdat zij zo mochten tonen te zijn: „leidslieden der blinden, lichten dergenen die in duisternis zijn, onderrichters van de onwijzen, leermeesters van de onwetenden. Rom. 2 : 19, 20. „Zij moeten alles voor de apostolische leer zeggen en doen," zoals, naar het getuigenis van Theodoretus, Damasus, Opziener in de Gemeente van Rome, gedaan heeft. Wij voegen er bij, dat zij desnoods ook alles daarvoor lijden moeten, zoals onze Opperste Herder, de profeten, apostelen, evangelisten en zoveel getrouwe voorstanders der gemeente ons daarin zijn voorgegaan. Het gaat niet wèl, zolang een leraar niet meer bezorgd is voor de waarheid van het evangelie, dan voor zijn eigen gemak, voordeel, eer, ja voor zijn eigen leven. Toen men eertijds Alexander, Opziener te Constantinopel, dreigde, dat, indien hij de ketter Arius niet tot de gemeenschap wilde toelaten, hij dan van zijn bisdom zou verstoken en uitgeworpen worden, liet hij zich daar

door geenszins afschrikken om in zijn ijver tegen de Arianen voort te gaan. De kerkelijke historieschrijver Socrates geeft hem daarom ook de lof: „dat hij niet zozeer bekommerd was voor zijn uitstoting en de beroving van zijn ambt, als hij wel vreesde, dat de Goddelijke waarheid, door het woelen en de loosheid van deze mensen, zou los gemaakt en verdorven worden." Lib. 1. cap. 37. Basilius de Grote verzocht zijnde om in de leer wat toe te geven, en zich niet zo stipt aan de waarheid te houden, gaf tot antwoord: „Die in de Heilige Schriften opgevoed en wel onderwezen zijn, kunnen niet een enige syllabe van de Goddelijke leringen overgeven en in gevaar laten komen, maar willen desnoods liever alle soorten van doden voor haar ondergaan." Theodoretus, lib. 4, cap. 17. Dezelfde kloekmoedigheid betoonden ook Anthanasius, Liberius en andere leraars, van wie men in de kerkelijke historiën lezen kan. En 't is aanmerkenswaardig in de bijgebrachte voorbeelden, dat zij de waarheid niet alleen niet lieten verderven, maar ook niet de minste kreuk en verandering lieten lijden. Want om één jota, dat is: „Omojousios (gelijkwezig) in plaats van: „Omoousios", eenswezend onderging de oude Kerk alle strijd tegen de Arianen, die leerden, dat de Zoon van God niet eenswezend, maar gelijkwezig was met de Vader. Die de waarheid wil behouden, moet haar ongeschonden bewaren; want, zoals een onder de ouden terecht zegt: „De duivel zoekt door de verandering van één woord, ja van één letter de godsdienst te verderven." Evagrius, lib. 1, cap. 3 en lib. 2: cap. 5. „Een weinig zuurdeesem verzuurt het gehele deeg," Gal. 5 : 9. Waar deze slang het hoofd in krijgt, dringt zij het gehele lichaam binnen.

---

[10] Door de dwaling niet te weerstaan, keurt men hem goed en door de waarheid niet te verdedigen, bestrijdt men hem; en wanneer gij verzuimt de verkeerden te weerleggen, maakt gij de waarheid krachteloos.

77. Waken tegen een verkeerde filosofie

Die een muur breken wil, begint wel met één steen uit te nemen; als het vuur in één lid komt en men dit niet tijdig tegengaat, kan het gehele lichaam niet zonder gevaar zijn. Zo staat het ook met de verderving van de waarheid des geloofs; de beginselen dreigen de ondergang van het geheel; en, gelijk de Heer Rivet wel schrijft in de „origine erroris:" „Dan acht de duivel veel gewonnen te hebben, indien hij eenmaal, maar in het minste deel, hetgeen rein en eenvoudig is, kan bevlekken. Hij gaat daarna al verder, en voegt bij de vorige dwalingen nog andere, waartoe hem geen voorwendsels ontbreken." Hierbij komt, dat hij niet op één wijze, maar op velerhande manieren de waarheid zoekt te verderven. Want, gelijk degenen die de kuisheid van een maagd lagen leggen, deze door verscheidene streken en aanlokselen tot zich trachten te trekken, zo poogt, gelijk iemand wel zegt, de satan ons verstand te bederven, en de gedachten af te leiden van de eenvoudigheid die in Christus is. Soms doet hij dit middellijk, soms onmiddellijk; soms meer openbaar, soms meer heimelijk; soms gebruikt hij daartoe hen, die de Godgeleerdheid, soms hen, die de wijsbegeerte onderwijzen.

De oude leraar Tertullianus placht de wijsgeren de aartsvaders van de ketters te noemen. Het is de duivel hetzelfde, of hij het onkruid met de ene of met de andere hand zaait, als hij zijn doel maar bereiken kan; het is hem alles evenveel, als hij de akker des Heeren maar verderven kan; gelijk hij vóór deze door de wijsbegeerte de lang veroordeelde Pelagianerij weer wist te voorschijn te brengen. Zeker geleerd man schrijft hiervan aldus: „Enige eeuwen daarna, wanneer weerom de verkeerde en al te grote studie der wijsbegeerte, de eenvoudigheid en oprechtheid van het ware geloof begon te bezoedelen en te verdonkeren, en de Pelagiaanse dwaling sterker werd en toenam, heeft Thomas Bradwardinus (overleden in 1349) de zaak der waarheid, die bijna verlaten was, zich aangetrokken en verdedigd" enz. De duivel blijft hierin zichzelf gelijk; wat hij in het begin van het evangelie en daarna heeft gedaan, tracht hij ook nog heden ten dage te doen; waarom ook de apostel, Colloss. 2, ons niet zonder reden tegen de verkeerde filosofie en de verleidende redeneringen van de wereldse wijsheid waarschuwt. De Godgeleerden moeten daarop verdacht zijn, opdat de duivel hierdoor niet inbreke. Want wat verschilt het, of deze en dergelijke dwalingen in de ene plaats of in de andere van de academie geleerd worden, en dat men het met schrijven en wrijven, en anderszins daartoe kan brengen, (wat ik hoop dat nooit geschieden zal) dat al deze verderfelijke dwalingen en meer andere openbaar mochten gelezen en daarover geredetwist worden, als:

1. Dat de Schrift niet overal de waarheid spreekt.
2. Dat het bewijs van God uit de schepping of de werken van God niet krachtig is.
3. Dat de wereld geen einde heeft van haar grootte.
4. Dat de ziel van de mens niets anders is, dan een wezen dat denkt, en niets anders in haar is dan denken.
5. Dat men aan alles moet twijfelen, ook of er een God is.
6. Dat het Wezen Gods bestaat in denken.
7. Dat God naar Zijn Wezen niet overal tegenwoordig is.
8. Dat de vrije wil in de mens zo groot is als kan gedacht worden.
9. Dat de remonstranten op hun gevoelen behoren toegelaten te worden.
10. Dat de zielen van de beesten worden voortgebracht, gelijk de zielen van de mensen; dat ze ook zonder stof of onstoffelijk zijn, en bijgevolg even bekwaam tot de onsterfelijkheid als de zielen der mensen.
11. Nog eens aan de andere zijde, dat de beesten noch leven noch gevoelen hebben.

12. Dat de engelen geen geestelijke wezens zijn.
13. Dat Mozes niet de schrijver is van de vijf eerste boeken.
14. Dat het eeuwige leven op aarde zal zijn.
15. Dat de kwade begeerlijkheden bewegingen van uitwerking zijn, gelijk het draaien van de raderen in een horloge.
En veel meer andere dwalingen, aanlopende tegen de waarheid Gods en de artikelen van ons geloof. Zie „de Overtuigde Carthesiaan," gedrukt te Leiden in 1656.
„Staat des geschils over de Carthesiaanse theologie", gedrukt te Utrecht in 1666. „Schadelijkheid van de Carthesiaanse filosofie," gedrukt in hetzelfde jaar.
Wolzog. de scriptuarum interprete, cum animadversionibus Ecclesiae Gallo Belgicae Medioburg.
Item, Lettre en forme de Requeste, avec la Réponse du Consistoire de l' Eglise Walonne de Rotterdam.
Of die dwalingen nu geleerd worden in de ene vergadering van toehoorders of in de andere, of men die de lieden wil inprenten onder de naam van filosofie of theologie, welk verschil is daarin? Temeer, omdat men nu openlijk in de academiën durft verdedigen, dat de wijsgeren even zo goed over de gevallen der consciënties mogen handelen als de Godgeleerden en dat de wijsbegeerte de Godgeleerdheid niet moet dienen of onderworpen zijn; het is gemakkelijk te zien, waar dit heen leidt. De hooggeleerde Rivet zegt daarentegen: „De ware wijsbegeerte staat de Godgeleerdheid ten dienste, en is haar onderworpen als een dienstmaagd haar vrouw; maar de ijdele wijsbegeerte wil heersen en een andere plaats innemen, en haar navolgers tot ongelovigheid afvoeren. Deze zogenaamde wijsheid betoont zich enkel dwaasheid te zijn, en onmachtig om verschillende dingen te onderscheiden." Wij mogen tot die wijsgeren, die zo hoogmoedig zijn vanwege hun wijsbegeerte, wel zeggen, zoals eens Clemens Alexandrinus van hen sprak: „Opgeblazen zijnde door een ijdele laatdunkendheid van wijsheid, twisten zij gedurig, en tonen zo meer bezorgd te zijn om wijsgeren te schijnen, dan te zijn." Stromat. lib. 7.

78. Maatregelen te Leiden

Omdat dan deze en dergelijke dwalingen door publieke geschriften door het land verspreid worden, zo behoren de opzieners der Gemeente hiertegen te waken, en zulke en dergelijke dwalingen te ontdekken en te weerleggen; opdat de ijver van de overheden, hun in die dag, niet tot overtuiging strekke. Daar niet alleen de Ed. Heren Curatoren van de academie te Leiden, deze schadelijke wijsgerige dartelheden door een heilzame resolutie, de 6e oktober 1656 hebben ingetoomd, zoals boven aangewezen is, maar de 28e augustus 1673 hun resolutie weer vernieuwd en ook ten uitvoer gesteld hebben. Wat meer is, omdat niettegenstaande dit alles allerlei onkruid van schadelijke nieuwigheden, zowel wat de wijsbegeerte als de Godgeleerdheid aangaat, onder de studenten werd gezaaid, hebben hun Ed. eindelijk deze Resolutie genomen, waarvan wij goed gedacht hebben de lezer de kopie mee te delen,
die van woord tot woord aldus luidt:

Extract uit de Resolutiën van de Curatoren over de Universiteit, en Burgemeesters van de stad Leiden, genomen tegen de schadelijke nieuwigheden. De 6e januari 1676.
De Curatoren over de Universiteit, en Burgemeesters van de stad Leiden, hebben met droefheid en groot misnoegen vernomen, dat enige jaren geleden, en dit van tijd tot

tijd, in de voorz. Universiteit stellingen en positiën zijn geventileerd over de uitlegging en verklaringen van Gods H. Woord, die in de formulieren van enigheid in de leer, namelijk, de Confessie en de Catechismus van de Nederlandse Gereformeerde Kerken, en de nadere verklaring en Canones, in de laatste Synode Nationaal te Dordrecht terneergesteld, zo niet zijn te vinden. Dat ook de voorz. nieuwe stellingen en uitdrukkingen niet van dat gewicht zijn, dat daardoor meer dan voorheen de leer der zaligheid bevorderd zou worden.
Zo hebben gemelde Curatoren en Burgemeesters, na vele en verscheidene overwegingen, goedgevonden, te verbieden, gelijk zij dan wel bij deze scherp verbieden, dat in de voorz. Academie, 't zij publiek, 't zij privé, geleerd, geschreven of op enigerlei wijze direct of indirect verhandeld zullen worden, deze navolgende stellingen:
1. Patribus Veteris Testamenti ante ultima tempora non fuisse collata vera et permanentia bona, ipsamque salutem non fuisse ipsis reapse praefatam.
2. Non potuisse habere conscientiam tranquillam.
3. Spiritum S. in ipsis non produxisse effectus Deo, et Patre, Dignos, nec ipsis, ut Filiis, dignos.
4. Obnoxios per omnen vitam fuisse imperio Diaboli et metui mortis.
5. Solum decalogum fuisse foedus gratiae in Veteri Testamento, inscriptionem vero legis in cordibus fidelium non esse inter bona Veteri Testamenti.
6. In rebus fidei oormam et mensuram veritatis esse olaram et distinctam Perceptionem.
7. Scripturam loqui secundum erronea vulgi praejudicia.
8. Omnipraesentiam Dei esse efficacissimam Dei voluntatem, qua omnia sustentat, et gubernat, explicandam ab operatione, quà extra se aiiquid producit.
9. Angelos posse esse praesentes in spatiis dissitis, in iisque simul operari.
10. Omnem Philosephiam esse religionis expertem, summumque hominis bonum esse animum sua sorte contentum.
11. Mundum ortum esse ex certis principiis, veluti semilibus.
12. Eum extensione infinitum esse, ita ut impossibile fit dan plures mundos.
13. Animam hominis nil nisi cogitationem esse, eáque sublatá posse hominem vivere, et moven.
14. Nihil ad humanam naturam facere praeter cogitationem.
15. Voluntatem hominis absoluté esse liberam et indeterminatam, et aqué infinitum esse ratione objectorum, ac est Dei voluntas.
16. Deum posse fallere, si velit.
17. Habere nos facultatem, qua cavere possumus ne unquam erremus. Errorum vero tantum esse in voluntate.
18. De omnibus rebus esse dubitandum, etiam de Dei existentia et ita dubitandum, ut habeantur pro falsit.
19. Homines habere ideam adaequatam de Deo.
20. Philosophiam esse S. Scripturae interpretem.

Dat is:
1. Dat aan de Vaderen van het Oude Testament, vóór de laatste tijden, de ware en altijddurende goederen niet zijn gegeven, en dat de zaligheid zelf hun niet is geopenbaard geweest.
2. Dat zij geen geruste consciëntie kunnen gehad hebben.
3. Dat de Heilige Geest in hen niet voortgebracht heeft werkingen, die God als hun Vader, en hun als Gods kinderen pasten.

4. Dat zij hun gehele leven door het rijk van de duivel en de vreze des doods onderworpen zijn geweest.
5. Dat alleen de wet der 10 geboden, in het Oude Testament een verbond der genade geweest is, maar dat de inschrijving van de wet in de harten der gelovigen, niet onder de goederen van het Oude Testament is.
6. Dat het klaar en onderscheiden begrip, in zaken van geloof een regel en maat der waarheid is.
7. Dat de Heilige Schrift spreekt naar de dwalende vooroordelen van het gewone volk.
8. Dat de alomtegenwoordigheid van God is de allerkrachtigste wil van God, waardoor Hij alles onderhoudt en regeert; die verklaard moet worden van de werking, waardoor Hij iets buiten Zichzelf voortbrengt.
9. Dat de engelen in verschillende plaatsen tegenwoordig zijn, en daarin tegelijk kunnen werken.
10. Dat alle filosofie zonder godsdienst is, en dat 's mensen hoogste goed, in een gemoed dat met zijn staat en conditie tevreden is, bestaat.
11. Dat de wereld uit zekere beginselen, als zaden, voortgekomen is.
12. Dat die oneindig van uitbreiding is, zodat het onmogelijk is, dat er meer werelden zouden kunnen zijn.
13. Dat de ziel van een mens niet dan een gedachte is; en dat, die weggenomen zijnde, de mens nochtans zou kunnen leven en bewogen worden.
14. Dat de natuur van de mens alleen maar in gedachten bestaat.
15. Dat 's mensen wil waarlijk vrij en onbepaald is, en met betrekking tot de voorwerpen, zowel oneindig als de wil van God.
16. Dat God zou kunnen bedriegen, als Hij wilde.
17. Dat wij macht hebben om ons te wachten dat wij nooit dwalen, en dat de dwaling maar alleen in de wil bestaat.
18. Dat men aan alle dingen, ook aan het Wezen Gods moet twijfelen, en zo, dat men die dingen, waaraan men twijfelt, voor vals houdt.
19. Dat wij een denkbeeld van God hebben, dat Zijn Wezen, zoals het in Zichzelf is, uitdrukt.
20. Dat de filosofie een uitlegster is van het Woord Gods.

En in 't algemeen alle stellingen en positiën, die van de voorz. rechtmatige gronden enigermate afwijken,of daarvan komen te verschillen.
Gelijk ook met betrekking tot de filosofie, Curatoren en Burgemeesters vernieuwende hierbij hun Resolutie van het jaar 1672, en willende dat die in alle delen zal worden opgevolgd, en mitsdien, dat niemand enige van de voorz. stellingen, de filosofie betreffende, noch enige andere, waarbij de autoriteit van de Heilige Schrift geraakt, tegengesproken of geïnringeerd zou worden, of die daarvan enigermate zou komen te verschillen, publiek noch privé zal mogen disputeren, docéren, schrijven of verhandelen.
Bovendien dat nog publiek, noch privé in de voorz. Academie zal worden gedoceerd de metaphysica van Renates des Cartes, of van degenen, die zijn opiniën mogen hebben uitgebreid, noch daaruit, noch uit enig gedeelte daarvan enige stellingen, theses of kwesties, publiek of privé geuit, gedisputeerd of verhandeld.
Alles op straffe, dat degenen, die hiertegen zich direct of indirect zullen komen te vergrijpen, hetzij in 't publiek, of onder de hand, zullen als wederhorigen, en schadelijke leden en leraars van de Universiteit, zonder enige verlichting, verschoning of oogluikende toelating van hun ambten en bedieningen worden ontzet, en de leden van die Universiteit daaruit gerelegeerd.

(onderstond)
Geëxtraheerd uit het Register van de Resolutiën, en voor zoveel 't geëxtraheerde betreft, daarmee bevonden overeen te komen.
In kennis van mij,
P. Burgersdijck.

Uit dit voorschreven Extract blijkt duidelijk, hoe beide, zowel de Godgeleerdheid als de wijsbegeerte, om 't meest verdorven waren; en hoewel de nieuwelingen, naar hun gewoonte, zeer hebben geroepen, dat in het stellen van deze stellingen niet te goeder trouw was gehandeld, en dat men hen ten onrechte verdacht maakte, zo is later het tegenovergestelde gebleken en door uitgegeven traktaten aangewezen, door wie deze stellingen verdedigd werden; waaruit bleek, welke rechtvaardige redenen de Ed. Heren Curatoren hadden, hen tegen te gaan. Doch deze mannen handelen even als eertijds de remonstranten; toen men hun nieuwigheden en dwalingen uit hun boeken aanwees, hebben zij eerst zeer gearbeid om een ieder te doen geloven, dat zulke punten en stellingen door hen niet geleerd werden, noch in hun schrijvers te vinden waren, en dat wel met een grote ophef, tot dat ieder eindelijk de ogen zijn opengegaan, en ook zijzelf het momaangezicht hebben afgetrokken. Zie Trigland, Kerkelijke Historie, deel 4, pag. 636.

79. Koninklijke en Classikale ijver tegen de dwalingen

Omdat dan, zoals gezegd is, de regenten in deze hun godvruchtige ijver tonen, om de opkomende schadelijke nieuwigheden te dempen, zoveel te meer moeten de leraars daartegen het hunne doen. Daarom verdienen die leraars lof, die niet alleen in hun predikaties, maar bovendien ook met hun geleerde geschriften de dwalingen ontdekken, de schadelijkheid daarvan aanwijzen en ze weerleggen; opdat de gemeente voor dit inkruipende verderf van deze kerkberoerende nieuwigheden mocht gewaarschuwd en in de waarheid bevestigd worden. Temeer, omdat deze nieuwigheden zodanig vermenigvuldigen, dat, hetgeen van de Ed. Heren Curatoren in het voorschreven Extract wordt aangevoerd, maar een klein gedeelte is van de opkomende dwalingen, waardoor, naar het getuigenis van professor S. Maresius, in zijn geschrift, genaamd: „Tractatus brevis de statu afflicto studii Theologici," pag. 12, nauwelijks iets in de hoofdpunten des geloofs ongeschonden wordt gelaten. Ook wordt door deze nieuwe Godgeleerdheid de Heilige Schrift van voren tot achteren, in een menigte plaatsen verdorven door verkeerde, dwaze en lasterlijke verklaringen, zoals dit door verscheidene Godgeleerden is aangewezen; onder welke de Kerk veel verschuldigd is aan de geleerde F. Ridderus, wiens boeken: „Schriftuurlijk Licht" genaamd, wij niet kunnen nalaten op het hoogst aan te bevelen. Wij hebben oorzaak de Heere te danken, dat Hij niet alleen voortreffelijke Godgeleerden, en onder deze professoren verwekt, om deze schadelijke nieuwigheden tegen te gaan, zoals de Hooggeleerde Heer Professor Hulsius, die door onverdroten arbeid en met een geleerde pen zijn ambt betamelijk, deze nieuwigheden bestrijdt, en zich als een held des Heeren voor de Kerk in de bres stelt, — maar ook gehele Classi en Synoden; en vooral dat Hij zijn Koninklijke Hoogheid in 't hart gegeven heeft, in dit opzicht de kerken met zijn gezag de hand te bieden, en de oude rechtzinnige waarheid te beschermen.
Ja, de ijver van zijn Vorstelijk Persoon gaat zover, dat, toen te Middelburg, (in welke gemeente wegens het leren en voortzetten van de bewuste nieuwigheden veel onrust

en beroering veroorzaakt was) een predikant moest worden beroepen, Zijn Doorluchtigheid aan de
Ed. Classis van Walcheren de 10e maart 1676 een brief uit Den Haag zond, waarin hij niet alleen zijn hartelijke droefheid betoonde over de onrust en beroering van de Kerk in 't algemeen, en van de Gemeente te Middelburg in 't bijzonder, maar de Classis zeer ernstig aanbeveelt, dat zij toch in het uitbrengen van een beroep zorg zou dragen, dat niemand beroepen werd, die verdacht werd naar de gemelde nieuwigheden en meer naar nieuwsgierige dan stichtelijke twistredenen over te hellen en genegen te zijn; welke brief, die zeer bondig is, en waarin ook het voorbeeld van Prins Willem I wordt aangehaald, die dezelfde belangen behartigde, door de druk algemeen is verkrijgbaar gesteld. Zeer wel merkt zijn Koninklijke Hoogheid op, dat de rust en vrede van het land, onafscheidelijk verbonden is aan de rust en de vrede van de Kerk. Hoe waarachtig dit is, hebben ons niet alleen de vorige eeuwen geleerd, maar ook in vorige tijden hebben de landen dit, tot hun smart, onder de Remonstrantse Factie, maar al te wel ondervonden. Dit heeft dan ook de Staten des lands bewogen, om in de Instructie en Commissie aan zijn Hoogheid Prins Frederik Hendrik, Hoogloffelijker Gedachtenis, deze woorden te laten invloeien: „dat Hooggemelde Heer Prins zal hebben te bewaren het gebruik van de christelijke godsdienst, die te beschutten en te beschermen tegen alle overlast, alle fouten, wanorde, onenigheid, afbreuk en schade;” waarop de Prins verbonden werd zijn eed af te leggen De voorschreven commissie is, naast zeker verzoekschrift van enige lidmaten van de Gemeente te Enkhuizen, in druk gegeven.

80. Gods oordeel en de nieuwsgierigheid

En toch, gelijk wij, zoals reeds gezegd is, reden hebben om God te danken, dat nog op zulk een wijze tegen de nieuwigheden gewaakt wordt, zo hebben wij ook rechtvaardige redenen om ons te vernederen, omdat de Heere zodanige fiolen van Zijn toorn over de kerken van deze landen heeft uitgegoten, waarvan wij dagelijks zulke droevige vruchten kunnen vernemen, zoals wij dit opmerken in onze „Ogenzalf,” in het vervolg van de „Procedure der oordelen Gods tegen deze landen, op het jaar 1656.” Want wie weet niet, hoe de kerken sindsdien meer en meer zijn beroerd geworden, daar er dan dit, dan dat op de baan kwam, totdat, evenals de profeet zegt, „onze breuk,” door al de nieuwigheden, „is geworden als de zee, en nauwelijks te helen is.” Waarlijk, indien de goede God het niet genadig belieft te voorzien, zal nog gebeuren wat professor Nicolaas Arnoldi dienaangaande geschreven heeft, namelijk, „dat er een erger scheur te vrezen is, dan de scheuring ten tijde van de remonstranten.” Professor Maresius stemt hiermee in, als hij in het voornoemde traktaat, pag. 15, getuigt: „dat Nederland nooit door zulk een groot onweer als dit geslagen is, en dat, wanneer men de tijden van de remonstranten daarbij vergelijkt, deze stil en kalm genoemd kunnen worden; zodat, tenzij de Heere Zich ontferme, Nederland met grote schreden naar zijn uiterste verderf schijnt voort te gaan.” Hij roept daarom uit: „Och, wat moeten onze zonden zwaar geweest zijn, die zulk een zware toorn Gods tegen de Kerk, tegen de Republiek, tegen ons allen hebben teweeg gebracht!” 't Is opmerkelijk, dat juist zulke kerken, die in de tijden van de remonstranten met geen bijzondere zwarigheden te torsen hadden, maar zich met alle ernst tegen die nieuwigheden hebben gekant, nu door de hedendaagse nieuwigheden jammerlijk beroerd worden. En gelijk het ten tijde der remonstranten ging, dat verdeeldheid in gevoelen, ook de harten en genegenheden verdeelden, evenzo wordt men gewaar, dat de mensen meer

en meer tegen elkaar verbitterd raken; waartoe de scherpe pennen en tongen dergenen, die deze nieuwigheden drijven, geen kleine aanleiding geeft. Want, daar deze nieuwigheden onder voorwendsel van meer licht en ontdekking der waarheid worden voorgesteld, zo kunnen haar verdedigers het weerleggen niet wel verdragen. Doch dit zou nog zoveel kwaad niet aanrichten of zoveel ingang vinden, indien de menigte van het volk, die naar nieuwigheden begerig, en naar de profetie van deze laatste tijden „kittelachtig van gehoor is," die, onder zulke voorwendsels, niet met graagte en begeerte aannamen.
Terecht zei Melanchton eens: „Nieuwsgierigheid is de moeder der dwalingen; de eerste oorzaak van verderf in de godsdienst is dit geweest, dat de leraren lust hadden om wat nieuws te prediken, en dat het volk nieuwsgierig zijnde, de oude leraren en leringen verachtte, en naar wat nieuws gaapte."

81. De ophef van groter licht

Deze nieuwsgierigheid dan is oorzaak, dat alle vreemde leringen bij het volk ingang vinden, en dan nog in het bijzonder, als zij opgepronkt worden met een voorwendsel van meerdere kennis, dieper onderzoek van Gods Woord, groter licht en nieuwe openbaringen van de verborgenheden van de profetieën en dergelijke ophef meer. De apostel maakt in zijn tijd reeds gewag van zulken, „die met een ongoddelijk ijdel roepen, en tegenstelling der vals genaamde wetenschap", de leer der waarheid ondermijnden. 1 Tim. 6 : 20.
Zodanige verleiders poogden ook in de Gemeente van Korinthe een aanhang te maken; want zoals uit de brieven van de apostel aan die Gemeente blijkt, legden zij het door een gezochte welsprekendheid en verachting van de apostel daarop toe, dat het volk een groot gevoelen van hen mocht krijgen, als waren zij die lieden, van wie men de wijsheid en alle verborgenheden van het Koninkrijk Gods moest leren. 2 Kor. 11 : 1—5; 3 : 18—21; 4 : 11, 19, 20; 2 Kor. 10 : 10, 12, 18; 11 : 13, 14, 22, 23; 12 : 11. Wegens de wispelturigheid van het volk gebeurde het dan soms, dat in die gemeenten, waar men de ogen had willen uitgraven en de apostel gegeven hebben, indien het mogelijk geweest ware hem, omdat hij onveranderlijk Gods Woord en waarheid leerde, begon te haten, zoals de apostel daarover klaagt, Gal. 4 : 15, 16.

- Zij, die in de dagen van Tertullianus vreemde leringen invoerden, deden dit onder voorwendsel van dat de waarheid nog niet genoeg onderzocht was, en dat zij daarvan hun studie maakten, en de waarheid dientengevolge aan hen nader werd ontdekt, volgens hetgeen de Heere Christus zegt: „Zoekt en gij zult vinden."
  Tertullianus voert hun tegemoet: „Niemand zoekt dan die niet heeft, of die, hetgeen hij gehad heeft, verloren heeft;" waarmee hij wilde te kennen geven, dat de ketters, evenals de Valentinianen en anderen die dit voorwenden, de waarheid nooit genoten hadden, of dat zij deze weer verloren hadden. „Want," zegt hij, indien ik heb geloofd wat ik moet geloven, en nochtans meen wat anders te moeten onderzoeken, zo hoop ik dan dat wat anders zal gevonden worden; dat ik geenszins hopen zou, dan alleen daarom: dat ik, die scheen geloofd te hebben, niet geloofd heb, of dat ik heb opgehouden te geloven; en zo is het, dat ik mijn geloof verlatende, een verloochenaar bevonden word." Tertullianus, lib de praescript. adversus haeret. cap. 10, 11.
- Hoewel Mohammed zijn gruwelijke en lasterlijke leringen met geweld van wapenen poogde voort te zetten, gebruikte hij nochtans deze list, dat hij zich beroemde op openbaringen, en voor gaf dat God hem had geleerd; dat hij in de

hemel was geweest, waar hem Goddelijke openbaringen waren geschied; dat hij meer nabij God had mogen komen, dan zelfs de Engel Gabriël; zoals dit door verscheidene schrijvers wordt getuigd. Zie Hoornbeek Summan Controvers. lib. 3.

- Hoe ook de wederdopers eertijds een grote ophef van gezichten, dromen en openbaringen gemaakt hebben om hun dwalingen ingang te doen vinden, kan men lezen bij Slydanus, in zijn 6e boek.
- Onder alle hoofdketters, wier verfoeilijke dwalingen met recht ieder tot afschrik moeten zijn, moet inzonderheid David Joris; genoemd worden, die dreef, dat hij de waarachtige Christus en Messias was; de goede en kwade engelen niet anders waren, dan goede en kwade gedachten; dat niemand door het huwelijk aan een vrouw verbonden is enz., en nochtans durfde deze gruwelijke dwaalgeest roemen: „dat hem gegeven was zodanige zaken en redenen te verstaan, en dat door een hemels en diep verstand van de levende God; zaken en redenen, die tot nu toe noch gehoord, noch gezien waren;" zoals men kan zien in de voorreden van het 1e deel van zijn „Wonderboek."
- Als men die van het pausdom dringt en bestrijdt met de oude en eenvoudige waarheid, zoals die in de apostolische kerk geleerd is, vinden zij geen betere verschansing en verschoning voor hun vreemde verklaringen van de Heilige Schrift en hun bijgelovige en afgodische leer, in te brengen, dan dat zij nu verdere openbaringen hebben, die de Heilige Geest hun pausen leert, en hun op hun Conciliën ingeeft. Zie Lorinum, in 2 Petrus 1 : 19, citatur idem a. J. Gerard, in eundem loc.
- Waarmee trachtten toch de Socinianen hun dwalingen voort te zetten? Ook door de ophef van meerdere kennis en nader onderzoek. Zij beroemen zich, „dat zij in het stuk der reformatie in de leer anderen opvolgende (van wie zij bekennen geholpen te zijn) verdere voortgang dan anderen in dit voortreffelijk werk gemaakt hebben." Zie Refutat. praelect. Socini per J. Junium in praefat.
- Deze gewone weg van hen die vreemde leringen invoeren, volgden meest alle sektarissen in het koninkrijk van Engeland, in deze laatste tijden. Een geleerd man, die zichzelf Honorius Reggius noemt, schrijft hierover aldus: „Welke dwalingen en ketterijen in Engeland ook zijn, ze worden alle door de sektarissen verbreid en voortgezet, onder de titel van een nieuw licht en van verborgenheden. Wanneer zij daarom de Heilige Drie-eenheid bevechten of de gehele godsdienst in twijfel trekken, dit alles is een nieuw licht." Honorius Reggius de Statu Eccl. Brittan, pag. 115.
- In zijn laatste rede waarschuwt Mr. Love de gemeente te Londen ernstig tegen deze dwalingen, als hij onder meer zegt: „Wacht u voor de leringen, die ingevoerd worden onder de naam van nieuwe lichten; als de invoerders daarvan zeggen, dat ze nieuw zijn, is het zeer te betwijfelen of ze waar zijn. In Deutern. 32 : 17 wordt gezegd: „Zij deden offeranden aan de duivelen, niet aan God, maar aan de goden, die zij niet kenden, aan nieuwe goden, die pas nieuw waren opgekomen; hunne nieuwe goden die zij kinderen noemden, waren niet anders, dan oude duivelen. Vele der dingen, welke de naam dragen van nieuwe lichten, zijn maar oude duisternissen en dwalingen, uit deze mesthoop der ketterijen geraapt, welke door de Kerk uitgeworpen en in schande begraven zijn." Love, Redevivus, pag. 314.
- De ouden van dagen zullen zich niet alleen kunnen herinneren, hoe degenen, die de kerken van deze landen door hun nieuwigheden beroerd hebben, zich beroemden op een nieuw licht maar in de historie vindt men bewijs genoeg, dat de remonstranten in deze diepten des satans niet onervaren geweest zijn. Het testament van Arminius, zoals dat voorkomt in de „Memoriën" van G. Baudartius,

toont ons niet alleen, hoe Arminius zich beroemde over zijn naarstig onderzoek van de Schrift, maar dezelfde historieschrijver wijst tevens aan, hoe zijn medestanders roemden, „dat Arminius weer een oude mannelijke manier van studeren ingevoerd had; dat hij de jonge lieden weer tot de heilzame fonteinen geleid had, tot de zuivere en 'drekledige' fonteinen, opdat daaruit de godsdienst zou gezocht worden;" evenals ware zulks niet door de oude rechtzinnige Godgeleerden gedaan. Zie Baudartius, Memoriën, boek 1, pag. 21.

- Hoe ook de remonstranten zich beroemden op een nieuw licht en een nieuwe Godgeleerdheid, vertelt de heer de Vrij, gewezen burgemeester van Amsterdam, in zijn „Kort verhaal der Kerkelijke Beroerten," pag. 21.

Uit het bijgebrachte is zo overvloedig bewezen, dat al degenen, die nieuwe leringen op de baan pogen te brengen, gewoon zijn zich te beroemen in meer kennis, nieuwe openbaring, dieper studie en dat hun leringen een „verder betoog van de waarheid, een verdere uithaling van Gods Woord, het opgaan van een nieuw licht bevatten;" waarin zich ook tegenwoordig de Coccejanen beroemen. Zie Coccei Godgeleerdheid, gedrukt te Amsterdam 1673, pag. 218, 220.
Dat de Coccejanen en Cartesianen elkaar de hand bieden, blijkt uit hetzelfde werk, pag. 157, waar Descartes geroemd wordt als „een groot licht, en als iemand die de weg gebaand heeft tot de uitlegging van de Schrift." Ja, de ophef van deze lieden is zó groot, dat F. Ridderus getuigt, dat er zijn, die zeggen, „dat na de tijden der apostelen zulk een geleerd man als Coccejus niet in de kerk geweest is, en dat de minste discipel van Coccejus meer ziet en meer is in de Schrift, dan alle oude hervormers." Zie F. Ridderus, Schriftuurlijk Licht, in de voorrede, fol. 4.
Dat de Coccejanen samenstemmen met de Cartesianen, en welke eervolle getuigenissen zij aan Cartesius geven, kan men zien in de genoemde voorrede, fol. 5.

Doch om tot ons doel te komen; deze schone voorwensels van licht en kennis, verder onderzoek der Heilige Schrift, ontdekking van de waarheid, gepaard met verachting van andere Godgeleerden, die deze nieuwigheden tegengaan, schijnt als een geweldige stroom hier en daar in de gemeenten de menigte des volks weg te voeren. Want de ondervinding leert, dat velen alles omhelzen, of ten minste verschonen, wat door hen voortgebracht wordt, hoe vreemd en aanstotelijk ook enige stellingen zijn, en hoe ongerijmd enige Schriftuurplaatsen door hen ook verklaard worden. Gebeurt het soms, dat een verklaring van de Schrift of een stelling in het eerst stoot en geen ingang vindt, zo willen zij echter, door vooroordeel tegen het nieuwe licht van deze leraren, die niet verwerpen, maar in twijfel blijven; onder voorwending van dit verder te zullen onderzoeken.
Volgens getuigenis van Franciscus Ridderus schrijft zeker Coccejaan, dat „de Coccejanen daarom samen stemmen met de Cartesianen, omdat de waarheden elkaar terstond kennen en omhelzen."
Wij mogen dus ook wel zeggen, dat de Cartesianerij door twijfeling de weg openhoudt voor de Coccejanerij; en zo blijven de mensen hangen, gelijk de vliegen in het net der spinnen, zonder dat zij hun zielen van deze dwalingen kunnen redden, en overkomt hun hetgeen in Jes. 44 : 20 van de afgoden dienaars getuigd wordt. Dit alles ontstaat hieruit, dat men meent, dat Coccejus een schriftgeleerde geweest is zonder weerga, die, zoals men voorgeeft, bij uitnemendheid zijn werk gemaakt heeft van het onderzoeken van de Heilige Schrift en daarin een nieuw licht gehad heeft.

82. Enige monniken en de Heilige Schrift

Ik herinner mij, dat ik van een dergelijke tuimelgeest in het pausdom gelezen heb, waar enige monniken ondernomen hebben de Heilige Schrift op een
geheel zeldzame, oneigenlijke, zinnebeeldige wijze te verklaren, waardoor zij bij andere zogenaamde geestelijke personen in het oog liepen, die hen, hoewel de Heilige Schrift anders door alle roomse schrijvers jammerlijk misbruikt wordt, ernstig doorstreken; zoals onder andere Cornelis á Lapide doet, in zijn voorrede over *De kleine profeten.*
Deze monniken gaven, om hun ongerijmde verklaringen te verschonen, een boek uit, waarin zij de Jezuiëten zeer verachten en zeiden, dat hun prediking zonder licht was, dat zij uit hun schat geen nieuwe dingen voortbrachten, maar alleen oude, die zij geleerd hebben en die maar een werk van het geheugen zijn. Verder voegen zij er bij, dat hun nieuwe verklaringen geen geloofspunten zijn, maar nieuwe verklaringen van de Schrift en geestelijk verstand, waardoor de aangenomen leer van de kerken bevestigd wordt, de dwalingen weerlegd, de goede zeden geleerd, en de kwade bestraft worden. Zodanige uitleggingen, zeggen zij, openbaart God degenen, die hun gehele leven doorbrengen in het onderzoeken en bepeinzen van de Heilige Schrift; zoals dit alles te zien is in hun boek, in 1633 uitgekomen onder de naam: „Anatomia Societ. Jesuit," pag. 84.

Wie ziet niet, dat zich in deze kloosters dezelfde geest vertoont, en dat zij, om hun ongerijmde verklaringen ingang te doen vinden, dezelfde ophef maken, die nu en dan van alle invoerders van nieuwigheden vernomen wordt? Evenals eertijds de Origenisten, verklaren zij de Heilige Schrift niet in de eigenlijke, letterlijke zin, maar op een oneigenlijke en zinnebeeldige wijze; zoals geschiedt over Gen. 11 : 4, 8. Hos. 10 : 5 en 12 : 12. Dan. 12 : 2. Psalm 107 en 144. Zij verklaren van de goede engelen, hetgeen van de duivelen gezegd wordt, Col. 2 : 15; hetgeen van de boze geest of de duivel gezegd wordt, 1 Sam. 16 : 14, passen zij op de Heilige Geest toe; en hetgeen van God gezegd wordt op de duivel, gelijk geschiedt in de verklaring van Deut. 32 : 30. Jes. 53 : 10. Wat toepasselijk is op de boze, afgodische wijze van doen, passen zij in het uitleggen van Ezech. 20 : 25 op Gods heilige wetten toe; wat van zondige mensen gezegd wordt op de Heere Jezus Christus, gelijk zij zo verhandelen, Psalm 18 : 24, 41 : 5 en 64 : 5. Wat op de staat der triomferende gemeente past, verklaren zij voornamelijk of alleen gesproken te zijn van de staat der strijdende Kerk, zoals dit geschiedt in hun verklaring van 1 Kor. 2 : 9, 12; Openb. 21 : 1, 8; en in Dan. 7:17 schrijven zij aan de kerk toe, hetgeen van Christus gezegd wordt. De Koning van Zweden en de Hertog van Saksen kennen zij toe, hetgeen van Christus getuigd wordt in Jes. 19 : 20. Hoogl. 7 : 5.

Dit alles moet voor nieuw licht geacht en voor dieper onderzoek van de Heilige Schrift gehouden worden. Op die voet durft men hetgeen van de zeven gemeenten van Azië getuigd wordt, Openbaring 2 en 3, een oneigenlijke zin te geven, daar de schrijver van het boek „Cocceï Godgeleerdheid" genoemd, pag. 200 en 201, uitdrukkelijk schrijft, dat de beloften en dreigementen, die de Heere Christus in Openb. 2 en 3 de gemeenten voorstelt, niet vervuld zijn, en dat daarom deze brieven als voorzeggingen moeten beschouwd worden, die zich tot de algemene kerk en tot later tijden uitstrekken.
Maar het verschrikkelijkste van alles is, dat hij de Heere Christus genoegzaam als in

het aangezicht tegenspreekt. Dreigt de Heere die van Eféze hun kandelaar weg te nemen, Openb. 2 : 5; zegt Hij, dat in Pergamus de satan zijn troon had, cap. 2 : 13; dat in Thyatire de vrouw Jezabel was, vers 20; tot die van Sardis dat ze zullen wandelen in witte klederen, Openb. 3 : 4; en vers 10, dat Hij de Gemeente van Filadelfia zal bewaren voor de ure der verzoeking, welke over de gehele wereld komen zou; van de Gemeente van Thyatire, dat Hij haar macht zal geven over de heidenen, om die te hoeden met een ijzeren staf, hoofdstuk 2 : 26, 27; van de Gemeente van Filadelfia, dat Hij haar een geopende deur heeft gegeven, die niemand sluiten kan; - deze schrijver verwerpt dit alles als onwaarachtig en vraagt stout: „Waar is haastelijk de kandelaar van de Kerk te Eféze weggerukt? Zij is eerder van andere plaatsen geweken." „Waar heeft de Satan in Pergamus zijn troon gehad?" Hij voegt er bij, dat men van hetgeen van de Kerk van Thyatire staat, in de kerkelijke historie geen zekerheid vindt, ja van geen particuliere Kerk kan gezegd worden.
En zo al voortgaande vraagt hij wederom: „Wie heeft te Sardis met witte klederen gewandeld?" „Welke verlossing is in de zesde Kerk (die van Filadelfia) geschied van een verzoeking over de gehele aarde? Welke is die geweest, waarin die bijzondere Kerk zo opmerkelijk bewaard is? Ja, als wilde hij enkel met de woorden van de Heere Jezus Christus de spot drijven, vraagt hij: „Wanneer is de Gemeente van Thyatire macht gegeven over de heidenen, om die met een ijzeren staf te hoeden? Welke morgenster hebben zij ontvangen? of is dit de heerschappij der Saracenen, die hen overmeesterd hebben?" Voorts: „Wat is er voor een deur geopend in de Gemeente van Filadelfia, die niemand sluiten kan? Die deur is gesloten." En of dit nog niet genoeg was, beroemt hij zich op meer zulke opmerkingen.
Wiens hart moet van deze stoute Godgeleerdheid of liever van deze Coccejanerij niet schrikken? Wil men met alle delen der Heilige Schrift handelen, zoals deze schrijver, die zich op zijn meester Coccejus beroept, die hij prijst als een Apollos die machtig is in de Schriften, met dit gedeelte doet, welk gezag zou haar overblijven?

Uit vele en ontelbare verfoeilijke verklaringen van de Heilige Schrift, hebben wij de lezer enige weinige staaltjes voor ogen gesteld. Die er meer begeert, kan ze vinden, in „Het Schriftuurlijk Licht" van F. Ridderus; in het traktaatje: „Antwoord op de vraag wat de Coccejanerij is," ook in dat, hetwelk getiteld is: „Bericht rakende de Coccejaanse en Carthesiaanse Nieuwigheden." In de beide laatste traktaatjes worden vele vreemde en verwerpelijke stellingen der Coccejanen aangewezen. Ook geschiedt dit in de brief van de Eerw. Classis van Goes, geschreven aan de Eerw. Classis van Walcheren, de 5e sept. 1673, welke de lezer vinden kan in het boek: „Zedige verdediging en Raad des Vredes," van Melchior Leydekker, waarin hij betoont een waar doctor in de Godgeleerdheid te zijn.
Ook worden deze dingen in het brede verhandeld door Leonardus Rijssen, doctor in de Godgeleerdheid, in zijn boek, genoemd: „De oude rechtzinnige waarheid bedekt en weer opgehelderd;" alsook ook in zijn boek: „Doodstuipen der Carthesianen en Coccejanen," genoemd. Waaruit blijkt, hoe dit onkruid op de akker des Heeren is vermenigvuldigd.

83. Tot verdonkering van Gods eer

In het bijzonder moet men opmerken, dat deze nieuwe Godgeleerdheid tot verkleining van de Heilige Schriftuur strekt, alsook tot verdonkering van de heerlijkheid Gods, zoals uit het *Extract van de Ed. Heren Curatoren van de Academie van Leiden* voor

een ieder blijken kan. Hoezeer zij ook strijdt tegen de hoge waardigheid van de Persoon van onze Heere Jezus Christus, blijkt uit de volgende stellingen, die bij Coccejus, Burman, Groenewegen en anderen gevonden worden:

(1) Dat Christus in het Oude Testament medgezellen en helpers gehad heeft in de regering van de kerk, maar dat Hij nu onder het Nieuwe Testament alleen het Hoofd der Kerk is.
(2) Dat de wet der 10 geboden, en bij gevolg het verbond der genade (want naar het gevoelen van Coccejus is de wet der 10 geboden niet anders dan het verbond der genade) voortgekomen is uit de Raad der engelen, in welke Raad Christus, als de Opperste Engel, President was.
(3) Dat de Heere Christus geen Middelaar is van het Oude Testament.
(4) Dat God Zich niet verbonden heeft aan de Heere Christus als de voornaamste Schuldenaar, en dat de schuld niet dadelijk op de Borg overging.
(5) Dat de Borgtocht van de Heere Christus zoveel niet heeft kunnen teweegbrengen, dat de vaderen van het Oude Testament onbepaald de zonden vergeven zijn, gelijk ze nu ons vergeven worden.
(6) Dat de Heere Christus zich moest wachten voor Zijn ongerechtigheid, Zijn dwaasheid bekennen, bidden om genade en genezing van Zijn ziel, als tegen God misdaan hebbende. Welke woorden uit Psalm 18, 64 en 41 op de Heere Christus worden toegepast.
(7) Dat het ontslag van in eigen persoon te betalen, geen vrucht en uitwerking is van het lijden van Christus.
(8) Dat in de menswording van de Zone Gods, Diens Goddelijke natuur zich zo met de menselijke verenigd heeft, gelijkerwijs de natuur der engelen verenigd was met de lichamen, die zij voor een tijd aannamen.
(9) Dat Christus de goede engelen uitgetogen, openbaar ten toon gesteld en over hen getriumfeerd heeft; waarop zij toepasselijk maken Kol. 2 : 15.
(10) Dat de Heere Christus de dienstbaarheid en heerschappij der engelen onderworpen is geweest.
(11) Dat de beloofde Heiland Jes. 19 : 20 niet de Heere Christus is, maar Gustaaf Adolf, Koning van Zweden.
(12) En dat hetgeen Hoogl. 7 : 5 van Koning Jezus wordt gezegd, bekwaam kan verstaan worden van de Hertog van Saksen, die in het jaar 1547 gevangen genomen is. Andere dergelijke stellingen gaan wij voorbij.

De monniken van wie boven gesproken is, gaven voor, dat hetgeen ze leerden niet onder de geloofspunten behoorde; evenzo zeggen deze nieuwe Godgeleerden, dat de geschilpunten en hun verklaringen de fundamenten der zaligheid niet betreffen; alsook dat zij niet strijden tegen de formulieren des geloofs en van eenheid; maar hoe het tegendeel waar is, is uit de bovengenoemde schrijvers klaar aangetoond, als ook door professor A. Hulsius, in zijn traktaat: „De draad van Ariadne."
Hetzelfde werd door de hoofden van de remonstranten tot verschoning bijgebracht, toen de remonstrantse nieuwigheden de Kerk beroerden. „Zij verklaarden," zegt de heer Vrij, in zijn „Kort verhaal der Kerkelijke Beroerten," „stijf en sterk dat de vijf artikelen of geschilpunten geenszins het geloof en de zaligheid raakten, ja, dat het verschil het schraapsel van een nagel niet waard was, om zo de verdraagzaamheid beter haar vouw te geven," pag. 19. Ook hebben zij, volgens pag. 21, „met onbetamelijke stoutheid en stijve kaken durven staande houden, dat zij diegenen waren, die bij de oude Gereformeerde leer, bij de geloofsbelijdenis en bij de

Catechismus van deze kerken bleven, en dat juist de oude Gereformeerden de nieuwigheden tegen de oude leer zochten in te voeren." Hoe zij zich beroemden, dat hun gevoelen de oude leer der Gereformeerde kerk was, kan men lezen in de „Kerkelijke Historie" van Utenbogaert, in het 4e boek, pag. 172.

In de Haagse Conferentie behielpen zij zich gewoonlijk met de Catechismus en de Geloofsbelijdenis, zowel van de Nederlandse als van andere Gereformeerde gemeenten. Zij betuigen in de voorrede of aanspraak aan de Staten van Holland, „dat zij geen verandering in de godsdienst zochten, maar tevreden zouden zijn, als de Classi kerkelijk handelden tegen hen, die onbehoorlijk spraken of tegen de geloofsbelijdenis en de catechismus leerden." Toen ook Arminius door de gedeputeerden van de Synoden van Noord en Zuid-Holland over zijn nieuwigheden aangesproken werd, getuigde hij, „dat hij zich hield, en altijd gehouden had aan de Schrift, de catechismus en de Nederlandse geloofsbelijdenis, die hij ondertekend had, en verklaarde daartegen niet te zullen leren." Zie Trigland, Kerkelijke Historiën, deel 3, pag. 300.

84. Voorwendsels en tegenwerpingen

Dit is gewoonlijk de praktijk van degenen, die naar verandering staan in de godsdienst, dat zij voorgeven, niets anders dan de oude waarheid te leren; om zoveel te beter ingang te vinden, en dan met grote ophef te roemen van liefde, verdraagzaamheid, broederlijke vrede en eendracht, totdat ze de gemeente ingenomen en zo gelegenheid hebben, om hun haat tegen de waarheid en haar belijders te tonen, gelijk eertijds de Arianen, Pelagianen en in onze tijden de remonstranten gedaan hebben. Zonder twijfel, indien deze nieuwigheden bekend geweest waren toen de formulieren van eenheid gemaakt zijn, zij zouden hier tegen gewaakt hebben.
Professor Maresius zegt terecht: „Er zijn wel verscheiden draaibomen gesteld tot bewaring van de waarheid tegen de nieuwigheidsdrijvers, maar ze worden licht omvergelopen door diegenen, die gekweld worden door een hovaardige trek om wat bijzonders te wezen." Indisput. contra surrepentes errores.
Prof. Witsius zegt daarom naar waarheid, dat de formulieren in het bijzonder niet gericht zijn tegen de ketterijen van Socinus, omdat ze meest alle gemaakt waren vóór deze ketterij wereldkundig was; hetwelk hij ook toepast op deze kerkberoerende nieuwigheden in zijn boek: „Aanstotelijk Nieuw" genoemd, pag. 75.
Maar welke zijn toch de formulieren door de kerken dezer landen aangenomen, welke vrijheid geven om alles te leren wat niet uitdrukkelijk tegen de formulieren strijdt? Of welke formulieren verbinden de kerken, dat zij zulke leringen niet zouden mogen tegenspreken, als ze niet overeenkomen met de Goddelijke Waarheid in Gods Woord geopenbaard? Is niet de Heilige Schrift het fundament van alle formulieren des geloofs en van eenheid? Bijgevolg strijdt ook hetgeen tegen de Schrift strijdt tegen de formulieren, want door de formulieren erkennen wij, dat de Heilige Schrift de enige regel is van ons geloof en leven, en dus het fundament van alle fundamenten. Eilieve, welke formulieren van eenheid zijn er of kunnen er zijn, die leren, hoe men alle bijzondere plaatsen in Gods Woord moet uitleggen en verklaren? Maar het is kennelijk, dat de dwalingen van deze nieuwe Godgeleerden voor het grootste deel daarin gelegen zijn, dat zij de Heilige Schrift verkeerde, bespottelijke en lasterlijke verklaringen geven en toedichten.
F. Ridderus zegt zeer wel: „Is dat waar, dat men mag prediken en schrijven zoals men

het verstaat, wanneer het niet strijdt tegen de formulieren der kerk, dan is het geoorloofd meest al de Joodse verklaringen op de preekstoel te brengen;" waarvan hij een proefje geeft en voorstelt, in het tweede deel van zijn „Schriftuurlijk Licht," pag. 5, in de voorrede.

Maar, gelijk dit beroep op de formulieren van eenheid, van de remonstranten eertijds, zolang zij achter de gordijnen speelden, maar een voorwendsel geweest is, om, zoals de ondervinding geleerd heeft, de wereld te bedriegen, daar zij een geheel andere catechismus smeedden en de onze toen openlijk lasterden, evenzo wordt men gewaar, dat in deze tijden al dezelfde komedie gespeeld wordt. Want diegenen onder de invoerders van nieuwigheden, die vrijuit spreken zoals zij denken, getuigen ronduit, dat zij met een goed geweten de formulieren van eenheid niet ondertekenen kunnen zoals A. de Raat dit doet en daarvan in zijn boek „Apologia Veritatis," pag. 34, verscheidene redenen geeft.
Deze redenen worden overwogen en weerlegd in het reeds meer aangehaalde en prijzenswaardige traktaat: „Bericht rakende de Coccejaanse en Cartesiaanse Nieuwigheden," pag. 171.
Wat meer is; dezelfde Alaradus de Raat schrijft, dat het laten ondertekenen van de formulieren van eenheid, gelijk staat met „de hoer van Babel te volgen." Verder is zijn werk, de Nederlandse overzetting te berispen, de formulieren te verkleinen; van welke laatste hij ronduit zegt, dat indien ze nog gemaakt moesten worden, zij die heel anders zouden stellen."
In zijn genoemde boek, dat kwansuis geschreven is, zoals de titel meebrengt, voor de waarheid, schijnt hij met alle macht te arbeiden om de waarheid ter aarde te werpen, of om de woorden van de profeet Daniël te gebruiken, (Cap. 8.) de heilige leer te verderven.
Maar menen deze nieuwe Godgeleerden te goeder trouw, dat deze nieuwigheden de gronden der zaligheid niet raken en slechts zaken van minder belang zijn; waarom ondernemen zij dan de Gemeente zozeer te beroeren, zoals A. de Raat bekent, dat door hen geschiedt?
Met recht mogen wij hier de woorden gebruiken, die de Heren Professoren van Leiden in hun geleerd boek „Censura in Confessionem," pag. 333, de Remonstranten tegemoet voeren: „Dat zij bij zichzelf toch moeten bedenken aan hoe grote zonden zij zich schuldig maken, en hoe zware toorn Gods zij op zich laden, dat zij zulke bloeiende kerken beroeren, zovele zwakken ergeren, en anderen smart en droefheid aandoen; gedachtig zijnde dat strenge vonnis van Christus: *wee der wereld van de ergernissen; want het is nodig, dat er ergernissen komen, maar wee de mens door welke de ergernis komt.* En: *Zo wie een van deze kleinen, die in Mij geloven ergert, het ware hem beter dat een molensteen aan zijn hals gehangen, en hij verzonken was in de diepte der zee.* Welk vreselijk vonnis wij God ootmoedig bidden en smeken, dat Hij van hen genadig wil afwenden; mits hen door de werking van Zijn Heilige Geest krachtig roepende tot bekering opdat zij alzo de wond, waarmee zij de Gemeente Gods hebben gewond, door hun wederkering genezen mogen, en dat zij diegenen, die zij eerst hebben gekwetst, weder mogen helen. Dit is onze wens en raad."

Och, of deze nieuwe Godgeleerden dit ter harte namen, en dat hun deze toegewenste genade mocht geschieden! Zij zouden dan, in plaats van de Gemeente met nog meer nieuwigheden te beroeren, (zij beroemen zich nog meer nieuwe waarheden te hebben, die zij nog verzwijgen. Wittichii Theol. pacifica in praefat.) hun best doen, dat de Gemeente in de oude waarheid mocht gesticht en geheiligd worden. Doch daar zulks

niet geschiedt, moeten de trouwe dienaren Gods tegen alle vreemde leringen, dwalingen en ketterijen waken, volgens de last hun gegeven in 's Heeren Woord, ook door de Synode van Dordt en volgens de belofte; bij hun bevestiging in de dienst, voor de Heere afgelegd.

Doch, omdat wij met dit onderwerp bezig zijn, achten wij het niet ondienstig een paar vragen te beantwoorden; temeer, omdat ons daartoe, zowel van de sektarissen die buiten, als van anderen die in de Kerk zijn, gelegenheid gegeven wordt.

1ste vraag.
Of men de vrijheid van profeteren in de Gemeente niet behoort toe te laten, zodat het de leraars geoorloofd zij de Heilige Schrift zodanig te verklaren als zij gevoelen, hetzij het met de aangenomen leer overeenkomt of niet?
Antwoord.
De Socinianen, wie het onderscheid in zaken des geloofs niet zwaar weegt, gelijk eerder aangewezen is, menen, dat men de leraars allerwege hierin vrijheid geven moet, om naar hun verstand en hun consciëntie te handelen. Dit was ook de mening van Vorstius, zoals blijkt in de voorreden van zijn boek tegen Bellarminus geschreven; ook van Acontius, in zijn boek „Stratagemata Satanae" genoemd. De Remonstranten hebben, om de deur voor hun nieuwigheden open te krijgen en open te houden, dit ook sterk gedreven, onder voorwendsel, dat men trachten moest elke dag in kennis toe te nemen; omdat zij, in hun „Apologia," cap. 24 en 25, zeggen, dat de ene dag de ander leert.
Doch hun voorgeven hebben zij, hoewel zij meenden de baas te kunnen spelen, door hun eigen handelingen veroordeeld, gelijk dit duidelijk te zien is in de Resolutiën door hun toedoen gemaakt, eerst door de Staten van Utrecht in 1612, en daarna door de Staten van Holland in 1614; waarvan te lezen is in de *Kerkelijke Historie* van J. Trigland, in het 4e deel, pag. 676 en 680. Daar hun echter zulk een voorgeven te pas kwam, trachten zij dit met een grote glimp en ophef smakelijk te maken. Want voor wie is dit niet terstond aannemelijk, dat men voortdurend trachten moet om in de kennis van Gods Woord toe te nemen? Onze kennis is toch onvolmaakt en 's Heeren Woord vol verborgenheid en Goddelijke wijsheid, en nooit is men daarin volleerd. Doch hier ligt het venijn, dat men onder zulk een voorwendsel de mensen van de rechte zin van Gods Woord en van de aangenomen waarheid zoekt af te leiden.

- Eerst. Wij antwoorden dan, dat zulk een vrijheid niet anders is, dan een verderfelijke ongebondenheid, die in de Gemeente Gods niet behoort toegelaten te worden. De reden is, dat men volgens de vermaning van de Apostel zich moet wachten en moet toezien, dat men niet telkens met „verscheidene en vreemde leringen wordt omgevoerd." Hebr. 13 : 9. De Gemeente moet niet de kinderen gelijk zijn, „die omgevoerd worden met alle wind der leer; maar moet het geloof, eenmaal de heiligen overgeleverd, bewaren en daarvoor strijden; toeziende dat zij niet spoedig bewogen wordt van verstand, noch door woord, noch door geest." Eféze 4 : 14. 2 Thess. 2 : 2.
- Ten tweede. Indien men met zulk een onzekerheid over de rechte mening van de Heilige Schrift, en dat zelfs in zaken des geloofs, die onder de Christenen in geschil zijn, moest geslingerd worden, zoals de Remonstranten willen, dan zou hieruit volgen, dat de Heilige Schrift in zulke zaken duister en dubbelzinnig zou zijn; waarvan het tegendeel doorgaans op goede gronden door de rechtzinnige Godgeleerden tegen het pausdom bewezen is.
- Ten derde. Door zulk een vrijheid in het profeteren verliest de prediking haar

kracht, Gods Woord zijn luister, het geloof zijn vastigheid, de Gemeente de vrede; omdat daardoor veel twisten en krakelingen verwekt worden, en de een deze leraar, de ander gene aanhangt, evenals in de Gemeente van Corinthe, 1 Kor. 1.

- Ten vierde. Daarom is dit ondragelijk in de gemeente, omdat daardoor de verleiders alle gelegenheid gegeven wordt om het onkruid van dwaling en ketterij onder het volk te zaaien, en zo de gemeente te verleiden. Het ware te wensen, dat met de verwarringen der remonstranten ook deze strijdvraag was beslist en terneer gelegd. En toch leert ons de droeve ervaring, dat diegenen, die in onze dagen door schadelijke nieuwigheden de kerk beroeren, al weer diezelfde weg inslaan, en dat met zulk een ernst, dat in het traktaatje dat D. van der Wayen en D. Witzius onder de naam van „Ernstige Betuiging" hebben uitgegeven, pag. 80, het zeggen van professor Maresius toegestemd wordt, die van deze lieden getuigt, „dat zij zowel in wijsbegerige als Godgeleerde dingen, meer dan een Vorstiaanse vrijheid, ja gedrochtelijke ongebondenheid van profeteren gebruiken." En dit alles gaat onder dit aangename voorwendsel, dat men een leraar in het verklaren van de Schrift de vrijheid niet mag benemen om zijn gevoelen over een tekst te zeggen; dat de leraars die vrijheid altijd zonder tegenspreken gebruikt hebben; dat alle leraars over alle plaatsen niet juist hetzelfde gevoelen hebben. Zie Philaletius Eliëser, in de tweede voorrede.

Wij bekennen graag, dat het de leraars altijd geoorloofd is geweest, in alle zedigheid over de ene of andere plaats hun gevoelen voor te stellen, zonder nochtans andere uitleggers van de Gereformeerde kerk en bijzonder algemeen aangenomen rechtzinnige verklaringen te verkleinen of verdacht te maken. Maar 't is deze lieden te doen om een geheel andere nieuwe verklaring over ontelbare plaatsen van Gods Woord te brengen, die uit gronden gehaald zijn, die bij de Gereformeerde kerk niet zijn aangenomen. Deze gronden worden dan niet door deze of die leraar, maar door allen die daarop bouwen met eenparigheid en samenspanning voortgezet, waarin zij Coccejus navolgen, van wie bovengenoemde Philaletius Eliëser in de eerste voorreden getuigt, „dat hij zich onderwonden heeft de profeten in zodanige orde en samenvoeging te verklaren, als zij voor deze nooit door andere Godgeleerden zijn verklaard."

Ook wijst hij, pag. 80, zekere gronden aan, waarop Coccejus zijn verklaring bouwt, die onderzocht en getoetst worden in zeker traktaatje: „Een zonderling discours van de zwevende kerkelijke verschillen," genoemd. En hoewel deze lieden voorgeven, dat ze nieuwe en wonderlijke verborgenheden gevonden hebben, en dat dit een ontdekking der waarheid is, zo ontzien zij zich niet zich met opzet tegen de algemene kanttekening te stellen.

Toen professor Maresius in zijn traktaatje „de Afflicto statu Ecclesiae" de raad gaf, dat men, om de eenheid te bewaren, zich bij de aangenomen overzetting en aantekening van de bijbel behoorde te houden, maar nochtans zo, dat men bij gelegenheid in alle zedigheid ook wel zijn mening zou mogen voorstellen, heeft A. de Raat, een groot Coccejaan, hem daarom in zijn boek „Apologia Viritates" zeer vinnig doorgehaald. Professor S. Diestius schreef weer tegen A. de Raat in zijn boek „Apologia pro Ecclesia Reformate," waar hij hem, cap. 7, in het ongelijk stelt.

Wat meer is, de buitensporigheid van de uitvinders van de nieuwigheden gaat zover, dat Barendsonius, een vermaard leraar in de Gemeente van Goes en een van de oudste leraars in de provincie Zeeland, in zijn traktaat „Nodige Verdediging," pag. 7, getuigt, dat er zijn, die zulke voorstellen „van zich nauwkeurig te wachten voor alle nieuwe en aanstotelijke verklaringen van Schriftplaatsen en stellingen, strijdig achten met het

algemeen oordeel van de Gereformeerde Kerken, ja Antichristisch noemen."
Wie moet zich niet verwonderen dat in het midden van de gemeente zulk een taal van haar leraars gehoord wordt? Wie zou ook enige jaren geleden zulk een verandering hebben kunnen tegemoet zien? Inzonderheid diegenen niet, die weten met welk een begeerte en blijdschap die geleerde kanttekeningen, met de nieuwe overzetting, van de kerken dezer landen aangenomen werden.

Tegenwerping. *Dat men hier voorgeeft, dat de verklaringen van deze nieuwe Godgeleerden niet tegen de fundamenten van het geloof, of de formulieren van eenheid aanlopen,* daarop dient tot antwoord:

1. Aangenomen dat dit waar is, is het nochtans ongeoorloofd de woorden van de levende God te verkeren, en een vreemde zin te geven. Want dan is Gods Woord, Gods Woord niet meer. Zulk een handeling is, zoals iemand terecht schrijft, Gods Woord verkrachten. Wie zou kunnen verdragen, dat men zo Aristoteles of Cicero verdraaide door spitsvondige uitleggingen, waaraan zij nooit gedacht hebben? Welke koning zou gedogen, dat een uitroeper of verkondiger van zijn plakkaten, zijn brieven of bevelen tegen zijn mening verklaarde? En zal God dan verdragen, dat de verkondigers van Zijn Woord, het door vreemde, tegen de zin en mening daarvan strijdende verklaringen, verkeren en verderven?
2. Verklaringen, die niet tegen de fundamenten des geloofs of de formulieren van enigheid strijden, kunnen nochtans niet alleen ongegronde, maar dwaze en belachelijke verklaringen zijn. Zoals wanneer men Hoogl. 5 : 7: „De Koning is gebonden op de galerijen," wil toepassen op de Hertog van Saksen, die in 1547 tussen twee rivieren gevangen en gebonden is; en dat men Hoséa 12 : 12. „Te Gilgal offerden zij ossen," deze zin geeft: zij hebben in het Concilie van Constans de leraars Johannes Hus en Jeronimus van Praag gedood. Dat men, als in Hoséa 10: 15 getuigd wordt, „dat Israëls Koning in de dag ten ene male is uitgeroeid," als een profetie beschouwt van de onthoofding van Karel I, Koning van Engeland, die plaats had de 20e januari 1648. Zie Coccejus over deze teksten.
   Wie ziet niet in, dat de Heilige Schrift door zulke verklaringen bespottelijk wordt gemaakt? Coccejus zelf schrijft over Gen. 11 : 1, „dat dwaze en ongepaste uitlegging nergens anders toe dienen, dan om de Schrift ten spot te stellen." Toen in onze eerste tijden een Jakobus Brocardus, een geleerd Godgeleerde, op zulk een wijze de Heilige Schrift begon te verklaren en zulke profetische toepassingen maakte, heeft de Synode Nationaal, in 1581 te Middelburg gehouden, dit niet alleen terstond afgekeurd, maar ook goedgevonden hem door D. D. Lambertus Danaeus, professor te Leiden, en Martin Lydius, predikant te Amsterdam, later professor te Franeker, te laten aanspreken en te vermanen, om zich voor zodanige verklaringen van de Heilige Schrift te wachten. Hoewel niet gaarne, liet hij zich eindelijk gezeggen, en onderwierp zich in deze aan de synode. Zie Voetius, in part. 2, select. disput. pag. 1075.
3. Wat meer is, zulke verklaringen kunnen godslasterlijk zijn, als men verklaart van de goede engelen, hetgeen van de duivelen gezegd wordt; als men op de duivel wil toepassen hetgeen God wordt toegeschreven; als men de Middelaar Christus toeschrijft, hetgeen alleen kan gezegd worden van hen, die inwendig verdorven en boos zijn; gelijk zulke voorbeelden van Schriftverklaringen vroeger door ons zijn bijgebracht.
4. De remonstranten gaven niet alleen voor, gelijk bewezen is, dat ze zich hielden aan onze formulieren van eenheid, aan onze belijdenis en aan onze Catechismus, maar poogden ook hiermee, gelijk verder in de Haagse Conferentie te zien is, hun

gevoelen te bewijzen.

5. Maar wij wilden wel eens weten, als de Heilige Schrift zo in haar zin (welke de ziel van de Schrift is) verdorven wordt, hoe dan de formulieren van eenheid en de fundamenten des geloofs hun vastheid behouden en ongeschonden blijven kunnen, daar deze toch op de ware zin en mening van de Heilige Schrift, die in deze het fundament van alle fundamenten is, gegrond zijn. En bovendien, verbieden niet de formulieren van eenheid de Naam van God te misbruiken? Maar wie kan loochenen, dat, wanneer men de Heilige Schrift door ongepaste uitleggingen (om weer de woorden van Coccejus te gebruiken) ten spot stelt, dan de Naam van God misbruikt wordt? Laten onze formulieren van eenheid dan toe dat God gelasterd mag worden? En toch geschiedt dit in verkeerde verklaringen, zoals boven aangetoond is. Leren ons ook de formulieren niet, dat men God en Diens wil meer en meer moet trachten te kennen? En moet dit niet geschieden door het onderzoeken en verstaan van de rechte zin van de Heilige Schrift? Maar als men de Schrift zo verklaart, dat men een oneigenlijke zin geeft aan hetgeen eigenlijk moet verstaan worden, of naar de letter verklaart, hetgeen oneigenlijk moet verstaan worden, of op een andere wijze naar eigen uitlegging, tegen de vermaning van de apostel, 2 Petrus 1, en dit dan voor de mening des Geestes wil doen doorgaan, dan wordt de kennis van God verhinderd, omdat de zin van Gods Woord verdonkerd en bedorven wordt.
6. Indien er zulk een vrijheid van profeteren in de gemeente mag wezen, zonder dat zij daardoor schade lijdt, zo mag er ook vrijheid in gevoelen en in geloof zijn. En zo zullen er in de kerk zoveel meningen en gevoelens zijn als er hoofden zijn, en dat in zaken, die ieder die zijn zaligheid zoekt zo nauw aangaan, namelijk van de zin en de mening van Gods Woord. Maar waar blijft men dan met die ernstige vermaning van de apostel: „Ik bid u, broeders! door de Naam van onze Heere Jezus Christus, dat gij allen hetzelfde spreekt, en dat onder u geen scheuringen zijn; maar dat gij tesamengevoegd zijt in eenzelfde zin en in eenzelfde gevoelen." 1 Kor. 1 : 10. En nog eens: „Indien er dan enige vertroosting is in Christus, indien er enige troost is der liefde, indien er enige gemeenschap is des Geestes, indien er enige innerlijke bewegingen en ontfermingen zijn: zo vervult mijn blijdschap, dat gij moogt eensgezind zijn, dezelfde liefde hebbende, van één gemoed en van één gevoelen zijnde. Fil. 2 : 1, 2. En wat de gemeente zich in zulke gevallen beloven mag, geeft hij te verstaan, als hij zegt: „Voorts broeders! zijt blijde, wordt volmaakt, zijt getroost, zijt eensgezind, leeft in vrede; en de God der liefde en des vredes zal met u zijn." 2 Kor. 13 : 11. Maar hoe kunnen deze zo nodige vermaningen betracht worden, als men zo verschillend is in gevoelen? Wat kan hieruit anders ontstaan dan twist, krakeel, nijd, haat, scheuringen, opgeblazenheid, verachting van anderen en allerlei verwarring? De ondervinding toont dit maar al te overvloedig. Wat? Heeft de Heere Christus daarom Zijn geestelijke zegeningen over Zijn gemeente uitgestort? Zendt Hij daarom herders en leraars, opdat er in Zijn Gemeente verscheidene gevoelens en twisten zouden zijn? Is het niet, opdat wij allen zouden komen tot de enigheid des geloofs? Eféze 4 : 13.

Tegenwerping. Maar, zegt men, *door zulk een vrijheid in het profeteren worden de verstanden gescherpt en de mensen komen tot verder onderzoek.*
Wij antwoorden:

1. Dat wij op dezelfde voet zouden mogen toelaten, dat ketterijen en allerlei dwalingen geleerd werden; want als de een die leerde en een ander die weerlegde, zouden daardoor de verstanden ook gescherpt worden. Maar wie van de

rechtzinnigen kan dit toestaan?

2. Worden de verstanden daardoor gescherpt, zo wordt nochtans het geloof daardoor niet versterkt, maar verzwakt, de gemeente beroerd, de godsdienst bespottelijk gemaakt, de Heilige Schrift een wassen neus, de gemoederen worden verdeeld en tegen elkaar verbitterd.
3. Zulk een kennis maakt, gelijk de apostel leert, 1 Kor. 8 : 1, opgeblazen, en de ervaring bevestigt het.
4. Hierdoor wordt de gemeente de listigheid van de satan onderworpen; want hoe kan hij beter gelegenheid hebben om zijn onkruid te zaaien en het geloof te ondermijnen, dan door zulk een vrijheid in het profeteren? Hierdoor kan men ons de voornaamste Schriftuurplaatsen, die als zuilen en pilaren van ons geloof zijn, ontnemen. Bij voorbeeld; moet iemand verklaren: „Ik en de Vader zijn één, deze drie zijn één, "1 Joh. 5 en hij geeft die woorden deze zin: niet dat de Zoon met de Vader, of de drie Personen in het Goddelijk Wezen, één in wezen en in macht zijn, maar één in wil en genegenheid; wie ziet niet hoe sterk dit dient om het geloof in de Godheid van de Zoon en van de Heilige Geest te verzwakken? En zo in andere plaatsen meer; want als men door de vrijheid in het profeteren de ene plaats een verkeerde zin mag geven, mag men het ook doen met een andere. Arminius zette juist door het verdraaien van Schriftuurplaatsen, en door het verzwakken van die plaatsen, die tot bewijs van de waarheid bijgebracht worden, zijn schadelijke nieuwigheden voort. Zie de Memor. van G. Baudartius, boek 1, pag. 16.

Dat men hiertegen inbrengt, *dat onze geleerde kanttekenaars dezelfde plaats wel verschillend verklaren,* kan zulk een vrijheid of liever ongebondenheid in het profeteren geenszins verschonen. Want:

1. Dit geschiedt slechts hier en daar en maar zelden.
2. Wanneer die plaats, (óf vanwege de grondtaal, óf wegens de zin een bijzondere duisterheid heeft, óf zich twijfelachtig opdoet.
3. En daar in gebruiken zij die voorzichtigheid, dat zij de Schrift zodanige zin niet geven, die haar vreemd, die ongerijmd, of tegen de stijl van de Heilige Geest is. Veel minder geven zij een verklaring, waardoor de Schrift tot een spot gesteld wordt of die godslasterlijk is. Zodat zij dit, om zo te zeggen, niet gedwongen doen, maar als wetende, dat de Heilige Schrift slechts één eigen zin hebben kan.

Het voorgeven, *dat leraars in het verklaren van de Heilige Schrift hun consciëntie trachten te kwijten, en dat men daarom deze vrijheid moet toelaten,* is van klein gewicht. Want ook de roomsen, Socinianen en andere dwaalgeesten zullen voorgeven, dat zij de Heilige Schrift naar hun consciëntie verklaren. Gelijk door de zonde alle krachten van de ziel geschonden zijn, zo ook de consciëntie, waardoor zij vele dwalingen onderworpen is. Joh. 16 : 2. Hand. 26 : 4. Tit. 1 : 15. Dit heeft zelfs ook nog plaats in de wedergeborenen. Rom. 14 : 15. Lukas 9 : 55. 1 Kor. 8 : 7, 11. Gal. 2 : 12, 13. De Heilige Schrift moet daarom niet naar ieders consciëntie, maar naar de mening van de H. Geest in de Schrift worden uitgelegd; en men moet trachten in de consciëntie wel onderricht te worden, en de dwalende consciëntie af te leggen. Een dwalende consciëntie kan ons niet ontslaan van het recht en de heerschappij, die Gods Woord over de consciëntie heeft, en om onze gedachten gevangen te leggen onder de gehoorzaamheid van Christus. Daarom zondigt een roomse en is voor God een afgodendienaar, als hij de beelden en heiligen eert, hoewel hij meent die te moeten eren, en hij de Schrift in zulk een zin verstaat, alsof hem dat belast wordt. Zie deze zaak in het brede geleerd en verhandeld tegen de remonstranten door S. Rutherfort, in

exam. Arminianis. cap. 1, pag. 128.
Te zeggen, *dat het verhinderen van zulk een vrijheid om te profeteren, het Anti-Christendom invoeren is,* achten wij verfoeilijk en laster, waardoor men de Gereformeerde kerk zoekt hatelijk te maken; gelijk dit de beschuldiging van de remonstranten was, die altijd riepen over tirannie, zuurdesem van het pausdom, Anti-Christendom, consciëntiedwang en wat niet al, toen men hen deze deur van ongebondenheid wilde sluiten. Zie hun Apologia, fol. 6, 13, 31, 275, 276. Vide en Videl. Rhapsod. cap. 3, 8. en 9.
Dit wordt daarom ook gezegd door degenen, *die bij monde of geschrift de gemeente met nieuwe leringen en stellingen zoeken af te trekken, als men hen daarin gelijk het betaamt, tegengaat.*
Wat? Als de heilige apostel ons gebiedt acht te geven op diegenen, die tweedracht en ergernis aanrichten tegen de leer, die hij ons geleerd heeft, en op hen die van haar afwijken; als hij ons belast te bewaren het goede pand der waarheid ons toevertrouwd en te blijven in hetgeen wij geleerd hebben, ja te waken tegen degenen, die verkeerde dingen spreken om de discipelen af te trekken, Rom. 16. 2 Tim. 1 en 3. Hand. 20; beveelt hij ons dan het antichristendom? Of valt ook de Synode van Dordt onder die beschuldiging, als zij gebiedt te waken tegen de opkomende nieuwigheden? Betaamt het gereformeerde leraars tegen deze synode zulk een taal te voeren, of liever tegen de apostel met wiens leer en vermaning dit synodaal besluit overeenkomt? 't Is wel te zien waar zulken henen willen, die, om het inbinden van zulk een ongebonden vrijheid in het profeteren, de Gereformeerde kerk, de synode en haar goede reglementen zulk een blaam zoeken aan te wrijven. Ik zal van deze stof afscheiden, na de woorden van een geleerd man hier ingevoegd te hebben, die, sprekende van de hedendaagse uitvinders der nieuwigheden zegt: „Het is tijd dat de synoden op zulk een Godgeleerdheid letten, die de macht naar Gods Woord haar gegeven verloochenen, bij de tirannie van het pausdom vergelijken, en haar niet willen onderworpen zijn, volgens dezelfde Arminiaanse grondstellingen in vorige tijden. Calvijn heeft met al zulk volk moeten worstelen, dat een ongebonden vrijheid begeerde en de macht van de kerk voor de geweldenarij van het pausdom uitmaakte."
En D. Capito schreef aan D. Farel, Calvijns collega: „Men zegt tegen u, gij hebt tirannen willen zijn over een vrije kerk, een nieuw pausdom willen uitroepen; en dergelijk slag van lasteringen werpen de oproerige mensen tegen u uit, o broeder! ik wilde, dat gij wist met wat zweet ik hier dezelfde steen rol."
Dergelijke lasteringen ziet gij, lezer, dat mijn schrijver tegen de macht van onze Gereformeerde kerk opnieuw voorbrengt, alsof het juk van het pausdom afgeworpen zijnde, men niet het werk van het koninkrijk van Jezus Christus moest onderworpen zijn, maar zonder wet en regel leven moest. Het zijn Calvijns eigen woorden. Zie *Raad des Vredes* door Melchior Leydekker, in de voorrede tot de lezer, aan het eind.
Tot zover betreffende de eerste vraag, betreffende de vrijheid in het profeteren.

85. Of zwijgen over de dwalingen goed is

De tweede vraag is deze, bij gelegenheid dat wij gesproken hebben van het weerleggen van de dwalingen en ketterijen: Of het niet beter ware de dwalingen niet te weerleggen, en zich op de predikstoelen te onthouden van alle verschillen over de punten des geloofs, en alleen de eenvoudige waarheid voor te stellen, opdat alzo alle christenen met elkaar beter verenigd mochten worden?
Ik antwoord daarop: nee; en dat om deze reden.

1. Omdat wij een tegenovergestelde last en tegenovergesteld bevel hebben, zoals boven aangetoond is.
2. Omdat de opperste leraar en al de mannen Gods, zowel profeten als apostelen, ons met hun voorbeelden anders leren; mannen, die best geweten hebben hoe men in het Huis Gods moest verkeren en het Koninkrijk Gods moest bevorderen, gelijk zij dan ook met alle getrouwheid hebben trachten te doen.
3. Omdat door tegenstelling der dwalingen en haar weerleggingen, de waarheid te klaarder blijkt en des te beter bevestigd wordt; evenals door het uitwieden van het onkruid het goede zaad zich beter vertoont en dieper inwortelt.
4. Omdat de eenvoudigen tegen de dwaalgeesten moeten gewapend worden; ja, het moet zoveel te meer en zoveel ernstiger geschieden, als wel de lieden meer onwetend bevonden worden.
5. Omdat daardoor de mond moet gestopt worden van de dwaalgeesten en anderen, die menen, dat er weinig verschil is tussen de ene of de andere godsdienst; of dat het immers van zulk gewicht niet is, of men zou het gemakkelijk met elkaar eens kunnen zijn. Een voornaam Sociniaan schrijft openlijk van zichzelf en zijn aanhang: „Wij geloven, dat zij allen, Lutheranen, Calvinisten en anderen, die van het pausdom afgevallen zijn, tot één kerk vergaderd zouden kunnen worden."

Zulken, die verscheidene godsdiensten wilden verenigen zijn er velen geweest. Zeker geleerd man noemt deze volgenden: Cassander, Cornelius Gualteri, Johannes Metellus, Franciscus Balduinus, Thuanus, Georgius, Vicelius, Johannes Friccius, Modrevius, Marcus Anthonius de Dominis, Theophilus, Militierius, Andreas Dudithius, Dirk Coornhert, Jakobus Adonitius, Hugo Grotius, enz. Doch de Gereformeerde kerk heeft met recht altijd de ontwerpen en listige kuiperijen van deze mensen verfoeid, omdat men met de waarheid niet loven en bieden kan, en er geen gemeenschap is tussen licht en duisternis, waarheid en leugen, gerechtigheid en ongerechtigheid. Toen de Socinianen zich voorheen met de Gereformeerden in Polen zochten te verenigen is hun door de Synode van Belziciensi terecht geantwoord: „De hemel en de hel zullen eerder accorderen en verenigd zijn, dan dat wij ons met u zullen verenigen; daarom maakt u van hier." Refert. Laetus ad annum 1612 et de inceps usque. 1619.
Laat de godsdienst der sekten toe, zich naar anderen te buigen, de waarheid niet; deze mag als een reine maagd niet verkracht of verontreinigd worden. Wij zeggen tot zulken, wat Tertullianus eertijds van de ketterij van zijn tijd zei: „Dat zij heen gaan en zich met allen in vrede mengen." Wat Gods Gemeente aangaat, zij moet zich voor de verleiders wachten en met hen, gelijk voorheen aangetoond is, niet de minste gemeenschap houden. De trouwe wachters en herders moeten daartoe Gods volk voor de dwalingen waarschuwen, die aanwijzen, weerleggen en hun het verderf daarvan bekend maken.
Willem Teelinck zegt in zijn „Eubulus," cap. 32: „Is het billijk dat een staatkundig persoon, die, door het wrevelig tussenkomen van een snood gezel, verhinderd wordt het welzijn van zijn huiselijke of staatszaken te bevorderen, zich met alle ernst daartegen verzet; zal het dan niet billijk zijn, dat Godgeleerden, die wolven en beren de kudde des Heeren hun toebetrouwd, zien aanvallen, zich ook met dappere ernst daartegen inspannen? Voorwaar niemand zal anders kunnen oordelen, dan degenen die met godsdienstzaken en Goddelijke dingen niets op hebben. En gewis, dat vele lieden, wie zij ook zijn mogen, zich kwansuis, zo buigzaam, zo gematigd, zo redelijk aanstellen in godsdienstzaken, zo gaarne om des vredes wil veelal toegeven en van hun recht willen laten vallen; dat komt niet daarvan, dat die lieden waarlijk alle

anderen zover in billijkheid en vreedzaamheid overtreffen; maar de reden is, dat zij de zaak van de godsdienst niets achten en die hun in het geheel niet ter harte gaat; het is hun Helena niet, waarom zij gezind zijn te kampen; zij hebben geheel wat anders waarop hun hart gesteld is; komt hun dar eens aan te raken, en dan zult gij ze thuis vinden."
Dezelfde taal spreekt de vermaarde Roelof Pietersz. vroeger leraar in de Gemeente van Jezus Christus te Amsterdam. „De Schriftuur," zegt hij, „beveelt ons niet allerlei vrede aan. Niet die vrede, die met verbreking van de waarheid en Godzaligheid gepaard gaat; niet die, die het gevaar veroorzaakt dat velen vervoerd en verleid worden; maar die vrede die met bevordering van waarheid, gerechtigheid, heiligheid verbonden is. Zach. 8 : 19. Psalm 8 : 5, 11. Hebr. 12 : 14. Velen betrachten de uitwendige vrede zo, dat ze de heilige waarheid Gods ten beste geven; en maken het zo, alsof de gedachten van hun harten waren: dat boven is, gaat ons niet aan; wij zullen het onze doen, en vrede en enigheid betrachten in onze dagen; de Heere mag het met Zijn leer, Zijn Woord, Zijn waarheid maken, zoals het Hem welgevallig is. Ons aangaande, wij mogen daarover niet twisten, noch daarover met anderen onrust en onlust hebben. Maar zulk een vrede van de wereld is een openbare oorlogsverklaring aan God de Heere, (gelijk de vriendschap der wereld vijandschap is tegen God) die de Heere met Zijn verontwaardiging en ongenade zal tegengaan.

Maar, iemand mocht denken: *zou men in zaken van godsdienst om des vredes wil niet wat mogen toegeven?*
Antwoord.
De Waarheid komt de Heere toe en de mensen hebben noch recht, noch macht over haar. De Heere heeft ons aan Zijn Woord gebonden, ons bevolen daarvan niet af te wijken, noch ter rechter noch ter linkerhand, noch daarvan af of toe te doen. Men moet hier daarom nauwkeurig te werk gaan, evenals Mozes, die geen klauw wilde achter laten. Exod. 10 : 26. Maar dit is onze verkeerdheid, dat wij in onze eigen dingen menigmaal de onredelijkste lieden zijn en om
vredeswil geen strobreed zouden wijken; daarentegen zijn wij in de zaken des Heeren zo vrijgevig, dat wij alles willen toegeven en van alle godsdiensten wel één godsdienst (die toch geen godsdienst is) zouden willen maken. Alle inschikkelijkheid in zaken van betwist en bestreden wordende geloofsartikelen is niet anders, dan de bestrijking van een gescheurde wand met loze kalk, die niet houden kan; dan de heling van een onklare en onzuivere wond, waarna in korte tijd een zware opbarsting volgt; dan het zetten van een lap ruw ongevold laken op een oud kleed, die de scheur groter maakt. Over het algemeen is er niets zekerder om het kwaad tegen te gaan, dan het met behoorlijke en christelijke middelen te bestrijden; niets is gevaarlijker dan het kwaad plaats in te ruimen. Die in de leer der zaligheid één schakel losmaakt, laat de gehele keten vallen. Daarom is hier het voorbeeld van de apostel in beoefening te brengen: „Dewelke wij ook niet een uur hebben geweken met onderwerping, opdat de waarheid van het Evangelie bij u zou verblijven." Gal. 2 : 5. Zie zijn „Gulde Regulen" over Rom. 14 : 19.
't Is waar dat eenheid en vrede onder en met alle christenen te wensen is; maar eenheid in, door en met de waarheid, zodat de Heere één zij, en Zijn Naam één. Zach. 8 : 19. Men moet niet vóór alles de eenheid, maar de zaligheid der dwalenden zoeken, die niet uitgewerkt wordt door hen in de schoot der kerk te ontvangen, maar door hen te bekeren. Wat meer is; daar het kwade onder het goede vermengd wordt, daar wordt veeleer het goede bedorven, dan het kwade weggedaan. Een weinig zuurdesem, leert de apostel Gal. 5, verzuurt het gehele deeg. Want, gelijk in een lichaam met kwade

vochten bezet, ongezonde spijzen of ongewone oefening gemakkelijk grote ontsteltenis veroorzaakt, alzo kan wegens onze onvolmaaktheid en verdorvenheid, de minste verandering in de waarheid, Gods Gemeente in groot gevaar brengen. Bijgevolg moeten de hardnekkige zondaars scherp bestraft worden, opdat zij gezond mogen worden in het geloof; de ketterse mensen moeten hun dwalingen aangewezen worden, opdat zij die verlaten.

Een van de ouden heeft terecht gezegd: „Die over Goddelijke dingen zal twisten, heeft tweeërlei rede nodig; een, die voor de waarheid is, en een andere, die van de waarheid is. De eerste moeten wij gebruiken tegen de ongelovigen en twijfelenden, de andere tegen die de waarheid genegen zijn." En nog eens: „Het dispuut, hetwelk voor de waarheid is, heeft zijn kracht tegen die met valse meningen zwanger gaan. Beide nochtans strekken ze tot bevordering van de Godzaligheid, zowel die de valsheid weerlegt, als die de waarheid bevestigt."

Dit komt overeen met de les van de apostel, die wel leert de ketterijen te weerleggen, doch niet om zich met ketterse mensen te verenigen, maar zulken veel meer te schuwen. Tit. 3 : 10. Rom. 16 : 17.

86. De omstandigheden van de Joden

Tegenwerping. Maar, hier brengt men bij, *dat onder de Joden eertijds verscheidene gevoelens waren, en dat zij nochtans allen in één tempel gingen en één godsdienst hadden.*
Wij antwoorden:

1. Dat het met de Joden een andere zaak was, omdat zij allen aan één tempel verbonden waren; en indien zij elkaar daaruit hadden willen weren, zouden vele twisten, ja jammerlijke bloedbaden te vrezen zijn geweest; voornamelijk als beide partijen even sterk waren, of naar die mate, dat ze onder de groten en machtigen een aanhang hadden; gelijk het zo schijnt geweest te zijn in de dagen van onze Heere Jezus Christus en van de apostelen, zoals men opmaken kan uit Hand. 23 : 6, 7.[11]
2. Dit had onder de Joden plaats in een geheel verdorven staat en in een tijd van verval. Jeruzalem was wel eertijds een heilige stad, waarin recht en gerechtigheid woonde, maar in volgende tijden is daar alles omgekeerd en geheel ten kwade veranderd. De ware godsdienst is door de gierigheid en geveinsdheid van de voorstanders der kerk, en door menselijke inzettingen grotendeels vervalst en verdorven. Het hogepriesterambt werd verdeeld en gedurig verwisseld.[12] De tempel heeft men tot een huis van koophandel en tot een wisselbank gemaakt. Matth. 15 en 23. Joh. 2 : 16, 17. De Joden zelf getuigen in hun geschriften, dat de 70 raadsheren, die zij het Sanhedrin noemden, zeer kundig en ervaren plachten te zijn in de zwarte kunsten, onder voorwendsel, zoals Rabbi Selomoh getuigt, dat zij dan te gemakkelijker de tovenaars zouden kunnen overtuigen. Het kan de christenen als geen regel worden voorgeschreven, om te handelen, zoals deze vervallen Joden in zulk een verdorven tijd gehandeld hebben.
3. Deze gemeenschappelijke godsdienstoefening veroorzaakte geen eenheid, maar diende wel tot gedurige opscherping van onderlinge haat en nijd, gelijk uit de Schriften van het Nieuwe Testament genoeg bekend is. Wat meer is, deze onderscheidene sekten hebben elkaar niet alleen mondeling en schriftelijk bestreden, maar zelfs vervolgd, zoals de historiën getuigen. Zie Josefus Gorionides, in Hist. Judaica, lib. 4, cap. 6, 13, en Josefus de Antiquiz. Judaea lib. 13, cap. 18.
4. Die eenheid is bij allen en ook niet altijd onderhouden; want Philo en Eusebius vertellen van de Esseeën, dat zij, de ongetoomde stoutheid en onbeschaamdheid van de Farizeeën en Sadduceeën niet langer kunnende verdragen, hun bijzondere synagogen en scholen bij het water Asphaltites (de Dode Zee) gehouden hebben.

87. Geen vereniging met dwaalgeesten

Uit dit alles blijkt hoe krachteloos dit betoog is, om zulk een vereniging van

---

[11] Jozefus getuigt in zijn 23e boek van de Joodse oudheden, hoofdst. 18, dat de rijksten het hielden met de Sadduceeën maar dat de grote menigte de Farizeeën genegen was.

[12] Josefus verhaalt, dat er van Annas tot Kajafas bij opvolging vier hogepriesters geweest zijn. Gratis heeft, nadat Annas verwijderd was, Ismaël tot hogepriester aangesteld; en toen deze niet lang daarna afgezet was, Eleazar, de zoon van Annas, tot die betrekking verkozen. Een jaar later werd ook deze verworpen, en het ambt aan een ander opgedragen, die het slechts een jaar behield, waarop Kajafas hem opvolgde.

verscheidene godsdiensten onder de christenen te helpen voortzetten. Wij oordelen daarom om de door ons bijgebrachte redenen, dat zulk een vereniging met de sekten 's Heeren Gemeente ondienstig en ongeoorloofd is, daar zij geen meesteres maar dienares is van Gods heilige waarheid. Wij mogen van eens anders goed niet vrijgevig zijn. De waarheid des Heeren behoort God toe, gelijk zij van God, die de Waarheid is, afvloeit.
Zo nodig als het voor de gemeente is om te staan naar de band van eenheid, en vrede met allen, zoveel mogelijk is; evenzo nodig is het, dat zij toeziet, dat zij in de waarheid staande blijft, en dat alle liefde en eenheid in waarheid zij; om zo door haar, en niet door dwaling, op te wassen in Hem, Die het Hoofd is, namelijk Jezus Christus. Eféze 4 : 15. Zó en niet anders kan het lichaam van Christus namelijk Zijn gemeente, opgebouwd worden; en het gebed van allen die Sion liefhebben, moet in overeenstemming met de apostel zijn, dat alle christenen onder elkaar eensgezind mogen zijn naar Christus Jezus, Rom. 15 : 5; dat is, volgens de waarheid of het geloof van het evangelie van onze Heere Jezus Christus, en overeenkomstig Zijn leer; opdat zij mochten samengevoegd zijn in een zelfde zin, en in eenzelfde gevoelen. 1 Kor. 1:10.
Daar men op een andere grond verenigt, wordt de dwaling bemanteld, de gemeente bedorven en de consciëntie, die Christus door Zijn bloed verlost heeft, dienstbaar gemaakt. Gualt. de Bruijn, Orat. de moribus Theologiae. Zulk een vereniging loopt eindelijk uit in onderdrukking van de rechtzinnigen, zoals de tijden der Arianen onder de Keizers Constantinus en Valens, die der Eunomianen onder dezelfde Keizer Valens en ook die van de remonstrantse factie in ons land, geleerd hebben. Want gelijk iemand terecht zegt: „Inpossibile est, quin error ubi potentium sibi acquisivit et rerum potitus est, àpersecutiore sibi temperet eorum, qui ei contradicunt," dat is: „Het is onmogelijk, dat de dwaling, wanneer zij macht gekregen en het geweld in de hand heeft, zich zou matigen van de vervolging dergenen, die haar tegenspreken." Vedelius de prudent. vet. Eccles. lib. 3, cap. 2.
Om dan te besluiten; het is, zoals wij boven aangetoond hebben, ten hoogste nodig, dat de leraars alleszins nauw acht geven, om alle dwalingen en schadelijke nieuwigheden welke zich in de leer of orde der kerk, op Gods Woord gegrond, opdoen, tegen te gaan; hetzij ze door de Godgeleerdheid of door de wijsbegeerte in de gemeente dreigen door te breken, en wel volgens de last van de Synode van Dordrecht, welker woorden, in de tijd nodig moetende behartigd worden, wij hier uit de 138e Sessie invoegen. Zij luiden: „Verder vermaant de eerwaarde Synode alle kerkelijke vergaderingen ernstig dat ze op het vlijtigst wachthoeden over de kudde haar bevolen, en alle opkomende nieuwigheden in de gemeente tijdig tegengaan, en ze als onkruid uit de akker des Heeren uittrekken; dat ze ook letten op de scholen en de bestuurders daarvan, opdat niet uit bijzondere gevoelens en kwade meningen, die de jeugd ingedrukt worden, namaals kerk en staat schade lijden."

88. Een heilzaam besluit

Merkt, de Synode wil, dat alle kerkelijke vergaderingen, waarin de leraars de voornaamste leden zijn, zo naarstig mogelijk zullen waken tegen alle nieuwigheden, hetzij in de leer of in de vastgestelde en op Gods Woord gegronde kerkorde, die als een betuining en een muur van de waarheid is. Verder begeert de synode, dat de kerkelijke vergaderingen, om alle onheil te voorkomen, niet alleen zullen letten op hetgeen in de kerk alzo plaats heeft, maar ook op hetgeen in de school omgaat; zonder

onderscheid te maken tussen hogescholen of academiën en lagere scholen. En waarlijk, zo er niet goed achtgeslagen wordt op de scholen, moet mettertijd in de kerk alles noodzakelijk bedorven worden; omdat zij de planthoven van de kerk zijn, waarin degenen, die later kerk en staat besturen zullen, worden onderwezen.
„Kortom, het is het ambt van alle getrouwe herders, dat ze zich, zowel mondeling als schriftelijk, tijdig stellen tegen alle nieuwe gevoelens en ketterijen, opdat het kwade met voort te gaan geen krachten krijge, en met langheid van tijd machtig worde, om zo het gehele lichaam der gemeente te verderven," Zie de Synode van Dordrecht, sessie 29.
En toch, gelijk de synode in de genoemde plaatsen de regenten vermaant om alle opkomende dwalingen en ketterijen tegen te gaan, en zodanige onrustige geesten te bedwingen; alzo moet men bekennen, dat de arbeid van de getrouwe leraars geen gewenste vrucht zal hebben, als de overheden ook niet de hand aan dit werk slaan, en zich rechte voedsterheren van Gods kerk betonen te zijn, gelijk zodanigen aan de gemeente beloofd zijn. Jesaja 49. De overheden moeten in deze vrome koningen en vorsten navolgen, als: Ezra, Nehemia, David, Josafat, Hiskia, Josia en anderen, die de vreemde godsdiensten, de afgoderij en dwaling uitgeroeid, maar de waarheid beschermd en de ware godsdienst hersteld hebben. Als de regenten de waarheid voorstaan, dan is de waarheid de vastigheid van de troon der regenten. Jes. 33 : 6.

89. De welstand van de Kerk, ook de welstand van de Staat

Het gaat hier gelijk Job eens sprak: „Ik kleedde mij met gerechtigheid, en zij bekleedde mij." Job 29 : 14. Hij handhaafde de gerechtigheid, en de gerechtigheid handhaafde hem, en was hem hetgeen een kleed de mens is tegen de guurheid van het weer en andere ongemakken. Bovendien, zoals de gerechtigheid door hem glans en luister kreeg, zo was zij hem weer een uitnemend en vorstelijk sieraad. Evenzo wil de Heere die overheden, die Zijn zaak handhaven, bevestigen, en eren die Hem eren, 1 Sam. 2; maar die daarentegen Hem of Zijn Woord verachten, zullen door Hem licht geacht worden; dan is Hij gewoon de band der koningen los te maken en de oversten beroofd weg te voeren, en de machtigen om te keren. Job. 12:18, 19.
De geleerde Vedelius merkt terecht op, dat, wanneer zich vreemde leringen en nieuwigheden in Gods Gemeente opdoen, daaruit gewoonlijk drieërlei kwaad ontstaat.

1. Dat daardoor de vrede van een volk verbroken, en alles met twist en gekijf vervuld wordt.[13]
2. Dat de ware godsdienst door de ongelovigen wordt bespot, en grote schade lijdt.
3. Dat God de Heere dan ook gewoon is Zijn kerk met oordelen en plagen te bezoeken; hetwelk hij met merkwaardige voorbeelden uit de kerkelijke historiën bevestigt. Prudent. vet. Eccl. lib. 3, cap. 2.

't Is niet te zeggen, hoe nauw de welstand van kerk en staat aan elkaar verbonden zijn; zij kunnen aangemerkt worden als ziel en lichaam, in welker vereniging en welwezen het welwezen van de mens bestaat. Aan de andere zijde veroorzaakt een ontstelde geest een ontsteld lichaam, ziekten en kwalen, ja ook de dood. En nogmaals: door ziekte van het lichaam wordt niet zelden de geest als terneer geworpen. De verwarring in de staat is nadelig voor de godsdienst; want als de staatkundigen elkander zoeken te verbreken, denken zij weinig om de godsdienst op te bouwen en te behouden, en hebben door hun twisten daartoe geen macht.

---

[13] De kerk kan, zolang wij op aarde leven, moeilijk van de staat gescheiden worden. Voorrede van de Hand. der Synode van Dordrecht.

De ene of andere partij begunstigt dan soms de sekten om door die hun belang te zoeken; en genomen dat dit al niet geschiedt, zo wordt daardoor dikwijls een buitenlandse vijand uitgelokt, om een land waar zulke twisten zijn te overvallen. Door de oorlogen en twisten der Joden onder elkaar werd de Romeinse Keizer Vespasianus uitgelokt om in hun land te vallen, en hun hardnekkigheid en hun opstand te straffen, waardoor de stad Jeruzalem en de tempel zijn verwoest.
Aan de andere zijde; wanneer er in de kerk twisten en valse leringen zijn, wordt daardoor ook de staat ontsteld, ja soms geheel verdorven, aangezien de godsdienst de *ziel* van de staat is. En gewoonlijk gaat eerst de godsdienst verloren, en dan daardoor ook de staat; eerst de kerk en dan het gehele land; er zijn geen groter omwentelingen dan die, die van de godsdienst beginnen. Als de ziel weggenomen wordt, sterft het lichaam en moet in het kort verrotten en vergaan; en als de godsdienst veranderd wordt en ten ondergaat, bezwijkt gewoonlijk de staat en er komt verandering in de heerschappij en regering. Dit is de oorzaak, dat zelfs de heidenen, door natuurlijke en burgerlijke wijsheid, niets noodzakelijker oordeelden, dan dat geen verandering in de godsdienst mocht toegelaten worden.
De Joodse historieschrijver Josefus verhaalt, dat, die bij de Atheniërs een vreemde god invoerden met de dood gestraft werden; ja, dat ze onvermijdelijk gestraft werden, die maar een woord anders spraken, dan hun wetten meebrachten.[14] En hoezeer de Romeinen en Grieken hierin op hun hoede geweest zijn, kan men zelfs opmaken uit hetgeen in de Heilige Schrift voorkomt, Jer. 2 : 11, Hand. 16 : 21 en 17 : 18. Daarom is het met recht een bijzonder werk van God geweest, de apostelen tot de verkondiging van het evangelie onder de heidenen aan te moedigen en het geloof der waarheid onder hen te bevorderen. Want ook bij de Romeinen hadden de schepenen, *Aediles* genoemd, in last, om toe te zien dat geen andere goden dan die van Rome gediend werden, en op geen andere wijze. Ze hebben, zeg ik, door staatkundige wijsheid getracht, hierdoor alle moeite en onrust te voorkomen. Schoonbornerij, Polit. lib. 3, cap. 11. Rofinus de antiquit. Romanor. cum notis Demost. lib. 3, cap. 33.
Omdat dan de heidenen, die niets anders dan het licht der natuur hebben, wel hebben kunnen merken hoe bekommerlijk het is, nieuwigheden in de godsdienst te gedogen en daarom hun valse godsdiensten ongeschonden wilden bewaren; hoeveel te meer moeten de regenten van 's Heeren volk toezien,[15] dat de heilige godsdienst door verkeerde leringen, geen schade lijdt en zo door de godsdienst in de staat verandering komt. Temeer, omdat onze God zeer jaloers is over Zijn eer; waarom op deze zonde ook wel terstond plagen en verderf gevolgd zijn.
Debora en Barak zingen in hun lofzang: „Verkoos hij, namelijk Israël, nieuwe goden, zo was er krijg in de poorten," Richt. 5 : 8; waarmee zij wilden zeggen: zo haast weken zij niet af van de waarheid en de rechten des Heeren, of de roede Gods kwam over hen. De voorbeelden zijn overvloedig in het boek der Richteren. Toen Jerobeam de zuivere godsdienst verwisselde met de gouden kalveren, in de bevallige verdichtselen van menselijke vonden legde hij de grond tot vernieling van zijn huis en koninkrijk, 1 Kon. 14 : 9, 10. Het koninkrijk van Juda ondervond hetzelfde; het verval onder hen tot afgoderij en vreemde godsdiensten was de val van hun staat, hun koninkrijk en hun vrijheid. Toen werd eerst de tempel, daarna het huis des konings en

---

[14] Arnobius zegt, Contra gentes, 3e boek, dat er bij de Romeinen gevonden werden, die meenden, dat het door Cicero geschreven boek over de natuur van de goden, krachtens een Senaatsbesluit vernietigd moest worden, omdat dit gevoelens behelsde, die van de gangbare meningen verschilden.
[15] De overheid moet vooral waakzaam toezien, dat haar onderdanen niet door valse en dwalende leerstellingen verleid worden, en moeite doen om bij allen de toestemming van de ware leer te bewaren. Hand. der Synode van Dordrecht.

vervolgens de gehele stad verbrand, en zij werden slaven van hun vijanden, 2 Kon. 25. En heeft ons vaderland de droevige gevolgen van dit kwaad ook al niet ondervonden, toen men in vorige tijden de afgod van de vrije wil zocht op te richten, en daartoe 's Heeren heilige wegen, zo in Zijn vrijmachtige genade als onberispelijke rechtvaardigheid durfde lasteren? Welk een jammerlijke verwarring dit bracht in het staatkundige, hoe gevaarlijk toen de staat van ons lieve vaderland was, hoe provincie tegen provincie, stad tegen stad, burger tegen burger, verdeeld was, is boven kort aangewezen.
Constantijn de Grote placht te zeggen, „dat twist en tweespalt in de kerk een zwaarder en groter kwaad is, dan alle andere ellenden en alle oorlogen die van buiten overkomen." Daarom verbood hij de boeken van Arius en de Arianen te lezen, gelijk wij vroeger hebben aangemerkt. Keizer Justinus had hiervan zulk een besef, dat hij verbood in de ware godsdienst, onder welk voorwendsel ook, één syllabe in dispuut te trekken. Want, zoals zeker rechtsgeleerde wel zegt en uit de rechten bewijst, dat het kerkroof is, het recht van een prins te betwijfelen of dat te willen betwisten; zo komt het de zonde van kerkroof veel nader, willens en met ernst te twisten over die dingen, die ons in Gods onfeilbaar Woord zijn voorgeschreven. Paulus Voetsius, de Jurisprudent. Sacra. lib. 3, cap. 1.
Waarlijk, indien enige regenten zorg moeten dragen voor de godsdienst, het zijn de heren regenten van ons lieve vaderland, waarin met om de godsdienst zoveel heeft geleden, waarin men om de godsdienst zoveel jaren zulke bloedige oorlogen heeft gevoerd. De regenten zelf bekennen, dat onze God ons ter oorzaak van de godsdienst zo wonderbaar heeft gezegend, dat de Heere om ons groot te maken weinig op een gewone, maar meest alles op een buitengewone wijze gedaan heeft,[16] zodat wij andere volken en onze vijanden tot een wonder zijn geworden,[17] gelijk vroeger gebleken is.
„Dit alles inziende, zo hebben onze eerste regenten de Gereformeerde godsdienst wel weten te achten en te handhaven, omdat zij zagen, dat ons het geluk en de overvloed vanwege deze Ark Gods toevloeiden, en dat God Almachtig deze landen tot een zo hoge top van vrijheid, mogendheid en ontzaggelijkheid had verheven, tot verwondering van de gehele wereld, omdat zij Zijn Woord en Zijn Kerk geherbergd, gevoed en beschermd hadden. Indien wij dan willen verhoeden, dat Gods zegen niet ten enenmale van ons en onze nakomelingen wijke, moeten wij, zoals de wijze staatkundigen wel opmerken, dezelfde weg volgen, die onze voorgangers gehouden hebben. Imperiumiis artibus facillime retinetur, quibus initio partum est; dat is: „Men moet het bewind bewaren door dezelfde middelen, waardoor men het eerst verkregen heeft." Zie de remonstrantie van de kerkenraad van Utrecht, gedrukt 1651.
Waarlijk, met de godsdienst moeten wij staan of vallen. De hoogachting en handhaving van de godsdienst is onze opkomst en vastheid; zijn verachting dreigt onze ondergang.

Wij staan hierbij wat langer stil, omdat er sommigen gevonden worden, die over de godsdienst oordelen als over een menselijk vond of een menselijk verdichtsel. Tot zulke booswichten behoorden vooral een Johannes Torrentius, van wien J.Borstius in zijn „Geneeskunst of Raad tegen de dood," deel 2, cap. 6, getuigt, dat hij de predikaties en dreigementen Gods belachte, zeggende: dat de godsdienst een goede

---

[16] Wij zijn ondersteund door de kracht van Hem, Die weleer Zijn zetel hier gesticht, en ons met ontelbare weldaden gezegend heeft, zoals Hij niet alle andere volken deed. Voorrede van de Hand. der Synode van Dordrecht.
[17] it is temeer verwonderlijk, daar de overige volkeren door de oorlog uitgeput zijn, maar de Hollanders alleen er rijk door geworden zijn. Guil. Camdenus, annal. part. 3.

vond van behendige mensen was, zeer dienstig om de overheid in haar eer, de rijke lieden in hun goed en het gewone volk in de band en in orde te houden. Velen van de zodanigen zijn onder het pausdom, die, ofschoon zij weten, dat de mis slechts een loutere dwaling is, nochtans deze vroom bijwonen; waarom bij hen dit spreekwoord in gebruik was: Eamus ad Communem errorem," d.i. „Laat ons gaan tot de algemene dwaling.” Er zijn nog steeds vele Jerobeamieten, die de godsdienst slechts in zoverre gebruiken, als in hun belang te pas komt. Deze zijn staatkundige christenen, niet christelijke staatkundigen, volslagen vrijgeesten de rechte pesten in kerk en staat, die nergens meer tegen ijveren als tegen de ijver des Heeren, en tegen zulken, die met de engel van de gemeente van Eféze de kwaden niet kunnen verdragen. Openb. 2.
Dat ons Nederland vol is van zulk slag van mensen, hebben onze eerste hervormers al gezien. De Godgeleerde Calvijn getuigde reeds: „dat bijna geheel Nederland met dit kwaad bezet was.” Epist p. 53.
Men vertelt van Melanchton, dat hij door de Bisschop van Keulen te Bonn ontboden zijnde om in dat district de hervorming te bevorderen, met Bucerus langs de Rijn wandelende, met zijn rechterhand wijzende meermalen zou gezegd hebben: „Wee Nederland, wegens deszelfs verschrikkelijk bloedbad en dartele verstanden.” Refert. Hoornb. in summa Controvers. lib. 6.
Een waardig man zegt en wij zeggen het met hem: „De hel heeft nooit snoder addergebroedsel voortgebracht.” Zij spreken van de God van Israël, als van de goden van de volken der aarde, een werk van mensenhanden. 2 Kron. 32 : 19. Omdat de heidenen en de roomsen hun godsdienst verdicht en het volk misleid hebben, om, zoals men zegt, het in vroomheid te houden; hebben, gelijk Augustinus spreekt, hun voornaamsten en oversten gediend hetgeen zij bestraft, gedaan dat zij wedersproken en aangebeden dat zij van ijdelheid beschuldigd hebben; zou men daarom zo oordelen van en doen met de ware christelijke godsdienst en de Goddelijke waarheid? Foei, welk verbasterd zaad. “Jakobs deel is niet als die, want Hij is de Formeerder van alles; Israël is de roede van Zijn erfenis, Heere der heirscharen is Zijn Naam. Wat heeft toch het stro met het koren te doen? Is niet 's Heeren Woord als een vuur en een hamer, die de steenrots te morzel slaat?” Als een tweesnijdend zwaard, doorgaande tot de verdeling van de ziel en des geestes? Is het niet een oordeler der gedachten? Zelfs de vijanden van Gods eer zijn niet zelden gedwongen daarvan rechters te zijn, omdat zij ook nu en dan de prikkelen der consciëntie gewaarworden. Psalm 14. Dit Woord brengt zijn eigen kracht mee, en schijnt door zijn eigen licht; zodat daardoor niet alleen het verstand enigszins gekitteld wordt, gelijk door de geschriften van Plato, Aristoteles, Cicero, Seneca en anderen, maar daardoor worden de gedachten gevangen genomen tot de gehoorzaamheid van Christus en de hoogten die zich tegen de kennis van God en Christus verheffen, worden door dat Woord terneer geworpen. 2 Kor. 10:5.
Om dan te besluiten; omdat zodanige gruwelijke mensen, als ze tot macht en eer komen, groot kwaad doen aan de godsdienst, zo moeten de regenten in deze tonen op hun hoede te zijn.
Hier komt bij, dat velen onder de schijn van gereformeerd en de godsdienst toegedaan te zijn, zich in de regering hebben zoeken in te dringen, die nochtans in hun hart de leer der waarheid vijandig waren, en die het hielden met de remonstranten, roomsen, Socinianen en andere sekten en verderfelijke dwaalgeesten, om de waarheid zoveel te meer te kunnen tegengaan en de sekten te kunnen bevorderen.
Toen te Harlingen in Friesland bij zekere gelegenheid de vergadering der roomsen werd verstoord, werden daar enige geschriften en papieren gevonden, waaruit bleek, dat de Jezuïten de roomsen onder ons wonende, toelieten onze predikaties te horen, in

de vasten vlees te eten, dat zij zich in de regering mochten laten verkiezen en de bestraffing en verstoring der roomsgezinden toestaan, als zij maar goed rooms blijven en alles daartoe doen, dat zij de raadslagen tegen het pausdom verhinderen, ook de roomsen daartegen waarschuwen en bij alle gelegenheid de roomse godsdienst bevorderen; welke geschriften op last van de gedeputeerden van de Heren Staten van Friesland in 1616 in druk zijn gegeven.
Deze kunst hebben ook alle andere sekten geleerd. Dit zijn de vossen en kleine vossen, die de wijngaard des Heeren verderven, waartegen gewaakt moet worden, indien men de heilige waarheid Gods en de Gereformeerde godsdienst wil handhaven. De ijver van de regenten van Gods volk moet voornamelijk gezien worden, in het bewaren van het pand, dat ons is toebetrouwd. 1 Tim. 6 : 20. Zij moeten doen blijken, dat dezelfde ijver voor de waarheid in hen is en blijft, waarvan de Staten-Generaal gewagen in hun brief in 1618 aan de Synode te Dordrecht gezonden, waarin zij getuigen: „dat zij in die 50 jaren, waarin zij met de Koning van Spanje geoorloogd hadden, niets meer ter harte hadden genomen, dan dat de zuivere leer van de ware christelijke godsdienst in elke provincie zou worden geleerd, bewaard en voortgezet." Zie de Synode van Dordrecht, eerste sessie.

Brief uit Zwitserland
Het is ten volle waarachtig, wat de kerkedienaars en professoren van de kerken en scholen in Zwitserland, als: Zurich, Bern, Bazel, Schaphuizen en Genève, in hun brief van 23 Mei 1630 schreven, namelijk: Dat de heerlijke en wijdberoemde naam van de verenigde provincies, op welke naast God de ogen van de gehele Gereformeerde christenheid geslagen waren, tekort zou gedaan worden, indien zij niet met gelijke zorgvuldigheid die zuiverheid der leer zochten te behouden, waarvan zij bij inhoud en geschrifte belijdenis gedaan en die zij waardig geacht hadden zoveel jaren met wapenen, goed en bloed te verdedigen." Deze brief is in 1655 gedrukt te Leeuwarden en te vinden bij Van Sande, aan het einde van het 11^{e} boek.
Ja, al ging er ongemak mee gepaard, zo moeten de regenten daarom niet verslappen of zich de goede zaak onttrekken. Toen eens de Heer van Aldegonde van Prins Willem verlof en zijn vrijheid verzocht, sprak hij hem aan gelijk een heerlijk regent betaamt met de volgende woorden. „Aldegonde," zei hij, „laat ons lijden, al zouden zij ons met voeten trappen, als wij maar Gods Kerk beschermen en beschutten." Hoornb. in Theol. pract. tom. 2, pag. 118.

90. Plichten van de Bestuurders des lands

Daartoe is nodig,
1. dat de regenten toezien, dat niemand tot de regering en aanzienlijke ambten toegelaten worde, dan die de waarheid belijden, liefhebben en voorstaan, zover men uit alle tekenen kan oordelen. De Nederlandse Historiën getuigen, dat onze vaderen niet alleen die van een andere godsdienst waren uit de regering weerden, maar dat de lieden enkel en alleen om de godsdienst en om de liefde daartoe tot de regering en tot hoge ambten bevorderd werden. Zie Grotii, Annal. Belg. lib. 2 en Hist. lib. 5. En Van Reijd op het jaar 1586.
2. 't Is nodig dat de regenten zorgen dat er geen scholen gehouden worden, dan van de Gereformeerden, en dat ook daarin niets worde geleerd, dat in strijd is met de waarheid.
3. 't Is nodig, dat alle schadelijke boeken en lasterschriften worden verboden, zoals dit in vorige tijden geschied is. Zie Hooft, op het jaar 1581. Te prijzen is de goede

voorzorg van de heren curatoren van de academie van Leiden, die bij verscheidene besluiten en bevelen het leren van de Cartesiaanse wijsbegeerte verboden hebben; alsook de ijver van de Staten van Friesland in het streng verbieden van dat schadelijke boek door een Cartesiaan uitgegeven, „Philosophia S. Scripturae interpres," genoemd, waartegen de 10e november 1666 een bijzonder mandaat uitkwam. Dergelijke besluiten werden ook in andere provincies en academies genomen, gelijk zulks getoond wordt in de voorrede van het traktaat: "Schadelijkheid van de Carthesiaanse Philosophie," uitgegeven door J. du Bois.

4. Om de Stad Gods, dat is, de gemeente, van verderf te bewaren, moeten de regenten inzonderheid op twee wegen, waardoor de Satan toegang heeft, achtgeven. De ene is de dwaling der Socinianen, de andere de bijgelovigheid en afgoderij van het pausdom. In de ene vindt hij zijn hulp in de Cartesiaanse wijsbegeerte, en bij de dopers en de remonstranten; in de andere in de veelvuldige zendelingen van de roomse stoel, die door ons land zwerven, en in zovelen onder allerlei slag van mensen, die hen toegedaan zijn.[18] Hier komt bij, dat de akker des Heeren in ons lieve vaderland nooit meer met dit onkruid is bedekt geweest dan in onze dagen; zodat het zich laat aanzien, dat het goede zaad zal overgroeid en verdorven worden. Hebben de vrome regenten ooit oorzaak gehad om uit hun ogen te zien; heeft Gods Kerk ooit hun hulp nodig gehad, zowel tegen de Sociniaanse als roomse zuurdesem, het is nu in deze tijd. Zo ons vaderland ooit in gevaar geweest is van verschrikkelijke oordelen Gods, 't is nu, om deze gruwelen van de verleidende leringen, die beide even verderfelijk zijn voor de Staat. De ene om de afschuwelijke godslasteringen, de andere om de verfoeilijke afgoderij; waarom beide het vuur van Gods toorn over de landen en steden wordt uitgestort; zonder nog te spreken over de samenrotting van pastoors en Jezuïeten tegen de staat dezer landen, waarom zelfs de Koning van Frankrijk weleer zijn gezant niet wilde belasten, om bij deze staat op de herstelling van de roomse godsdienst aan te houden, zoals dit door professor Voetius verhaald en bewezen wordt, in „Polit. Eccl." pag. 1 en 519.

Ook vertelt Grotius, dat, toen de Spaansen in de vredehandeling in 1608 begeerden, dat men de roomsgezinden de vrije uitoefening van hun godsdienst zou toelaten, de Heren Staten oordeelden, dat daardoor een verderfelijk kwaad beoogd werd, dat machtig was de fundamenten van de Republiek onderste boven te werpen. Hetzelfde, zegt hij, oordeelden ook de Hoogduitse en Engelse gezanten. Hist. Belg. lib. 17. Volgens hun gewoonten kunnen de Jezuïeten en pastoors niet nalaten de ingezetenen tegen hun wettige overheden op te zetten, om zo het land onder de Koning van Spanje en bij gevolg onder de paus te brengen.

Wel, dat dan alle regenten, die Sion liefhebben, tegen de schadelijke vossen waken en tegen hen de macht gebruiken hun door de Heere gegeven, opdat ons land niet schuldig worde aan godslastering en Israël zich, tot zijn verderf, niet bezondige aan de Baal; maar dat zijn regering en onderzaten in vrede moge bloeien en 's Heeren zegen moge genieten en zij hun onderdanen en landen een band, beide van Godzaligheid en voorspoed mogen zijn. Gelijk ik mij herinner gelezen te hebben, dat eens Keizer Theodosius de Jonge van zichzelf sprak tot Cyrillus, Bisschop van Alexandrië. Daarin zullen zij tonen, dat zij trouwe dienstknechten van de Koning der koningen zijn. Want

---

[18] De Engelse gezant Windwood zei in 1611 terecht, dat de Godsdienst het palladium van onze Republiek was en dat het behouden van deze in haar geheel, het behoud was van gene in zijn zuiverheid; zodat onze Republiek, gelijk hij terecht zei, niet bestendig kon blijven, indien de regenten met voorweten en goede wil toelaten, dat de godsdienst door de listigheid van de doktoren tot sofisterij gemaakt, of door arglistigheid vervalst werd.Memoriën van Baudartius, lib. 2, op het jaar 1611.

gelijk Augustinus wel gesproken heeft: „De oppermachten dienen de Heere voor zover zij oppermachten zijn, indien zij onder hun gezag het goede gebieden en het kwade weren, niet alleen in die dingen, die tot de burgerlijke gemeenschap maar ook tot de heilige godsdienst behoren.” August. lib. 3, Cont. Crese. Het zal hun dan ook in de ure des doods tot bijzondere troost zijn, als zij met de vorst Nehemia zullen kunnen zeggen: „Gedenk mijner, mijn God! ten goede en alles wat ik dit volk gedaan heb, delg mijn weldadigheden niet uit, die ik aan het huis van mijn God en aan Zijn wachten gedaan heb.” Neh. 5 : 19 en 13 : 14; Ja, de zodanigen zullen eens hun heerlijkheid brengen in de heilige Stad. Openb. 21 : 24.

91. Het Evangelie waardig leven

Er is nog één zaak over, die door ons, zoals wij zeiden, betracht moet worden, wij Gods waarheid verheerlijken en betonen daarin onze eer te stellen, namelijk, *dat wij waardig het evangelie leven,* Fil. 1 : 27, door de heilige waarheid Gods in onze wandel en in onze omgang uit te drukken. De waarheid krijgt haar sieraad, als haar belijders haar beleven; en dit moet dan ook de betrachting en het doel zijn van alle ware christenen. Want, gelijk de rechten en verborgenheden des Heeren de erfenis van Jakobs
Gemeente en de heerlijkheid van Gods volk is, waardoor zij boven alle andere volken verheven zijn; zo wordt wederom de heilige leer verheerlijkt, als 's Heeren volk zich deze onderwerpt en de rechten des Heeren bewaart. Mozes spoorde de Israëlieten daartoe aan en wekte hen daartoe op, en Paulus dringt hierop krachtig aan in zijn brief aan Titus, als hij begeert, dat jong en oud, vrijen en dienstbaren zich wel en godvruchtig zullen gedragen, „opdat zij de leer van God, onze Zaligmaker, in alles zouden versieren.” Titus 2 : 10. Niet dat de leer haar luister of enig aangenomen blanketsel en oneigenlijk versiersel van de mens moet ontlenen, of dat haar enig sieraad ontbreekt, of zij tot haar volmaaktheid iets nodig heeft, dat zij verre; want zo min als de zon enige heerlijkheid of enig licht van elders nodig heeft, opdat zij heerlijk zou schijnen, zo min heeft immers de heilige leer nodig dat haar enige volmaaktheid zou worden toegevoegd. Die tot haar iets wil toedoen, zoals men in het pausdom doet, beschuldigt haar van onvolmaaktheid, en verbetert haar zo niet, maar verderft haar; hetwelk de Heere niet alleen verbiedt, maar ook zwaar bedreigt. „Doet niet toe tot Zijn woorden” zegt Salomo, „opdat Hij u niet bestraffe, en gij leugenachtig bevonden worde.” Spr. 30. Deut. 4 en 22. Openb. 22. Maar de leer wordt versierd, als haar sieraad en haar heiligheid van haar belijders wordt uitgedrukt in het leven; waardoor enerzijds de mond der dwaze mensen en van de lasteraars van de waarheid gestopt wordt, en anderzijds de mensen aangelokt worden om die leer aan te nemen, en zo God te verheerlijken. Matth. 5. 1 Petrus 2.
De apostel wil dat de christenen dit betrachten zullen:
(1) omdat deze leer van God is.
(2) Omdat het de leer is van God, de Zaligmaker.
(3) Omdat het de leer is van God, onze Zaligmaker 't Is zoveel, alsof hij had willen zeggen: omdat de christenen zich met recht beroemen, dat hun leer van God haar oorsprong heeft, daar de heidense en andere godsdiensten van de geest der verleiding en het vlees voortkomen, zo moeten zij dan ook door een heilige onderwerping tonen, dat zij hun God onderdanig zijn, tenzij zij Zijn Majesteit voor de ogen der volken willen verachten en smaden.
En temeer moeten zij zulks doen, omdat niet alleen Gods hoge Majesteit het waardig

is, maar omdat Zijn goedheid ons daartoe nodigt. Want de Heere is de afgoden niet gelijk, die met smartelijke diensten geëerd willen zijn,[19] voor welke men zich zelf moet snijden en kerven, mensen offeren, zijn kinderen verbranden of doden, gelijk de heidenen voor hun goden doen; maar Zijn dienst is zeer heerlijk en liefelijk, en Hij beoogt bovendien niets anders, dan 's mensen eeuwig heil en eeuwige zaligheid. Hier komt bij, dat, waar zoveel volken in de macht van het rijk der duisternis gelaten worden, de Heere alleen de Zaligmaker is van Zijn christenvolk, dat Hij de leer en het rechte geloof der waarheid heeft geschonken, en dat maar een klein hoopje is bij de menigte, die van de Heere vervreemd is. Welk waar christen is er, wil de apostel zeggen, die deze bedenking niet zal opwekken, ja ijverig en gaande maken, om deze grote en bijzondere liefde en goeddadigheid Gods met alle dankbaarheid des levens te erkennen? Omdat het dan de leer van Jezus Christus, onze God en Zaligmaker is, die Zichzelf voor ons in de dood heeft overgegeven, om de dood te vernietigen en het leven en de onverderfelijkheid aan het licht te brengen door het evangelie; zo moeten alle ware gelovigen met een heilige erkentenis zich weer aan Christus overgeven, om Hem te leven, Die voor hen gestorven is; en daarmee voor de wereld doen blijken, dat hun Zaligmaker een Koning der gerechtigheid en des vredes is, en dat Zijn onderdanen een heilig volk zijn, afgezonderd van de wereld, die in het boze ligt. Zij moesten juist het tegendeel tonen van hetgeen de ongelovigen van hen lasteren, opdat door hun woord en hun wandel, degenen die buiten zijn meer en meer gewonnen mochten worden. Ziet, zo spreekt de apostel tot de gelovigen en zo drukt hij hun met een geweldige overtuiging de plicht, waarvan wij spreken, op het gemoed.

Er is geen twijfel aan, of, wanneer wij deze zaak recht overwegen, zullen onze consciënties terstond ten volle overtuigd worden, dat het zo behoort; of wij moeten met ons leven willen uitroepen, dat wij niet erkennen, dat onze godsdienst van God zijn oorsprong heeft, dat wij in het evangelie onze zaligheid niet zoeken, en dat onze roem in Christus niet oprecht is. Dat toch ieder christen in zijn staat en zijn beroeping toezie, dat hij deze plicht behartige, in navolging van allen, die ooit Gods heilige waarheid oprecht met het geloof gemengd hebben; die met die van Thessalonika zó gewandeld hebben, dat het Woord Gods door hen is verheerlijkt geworden, 2 Thess. 3:1; waardoor zij dan ook een eer van Jezus Christus geweest zijn, gelijk de apostel van Titus en anderen in zijn brieven aan de Korinthiërs getuigt. 2 Kor. 8.

Van de gelovigen te Rome wordt gezegd, *dat zij Gode,* dat is, tot heerlijkheid Gods *geleefd hebben, voor zover als zij gehoorzaam waren het voorbeeld der leer tot welke zij waren overgegeven,* Rom. 6 : 17, *en in nieuwigheid des levens wandelden.* Zij toonden, dat zij geen praters en schrijvers van de godsdienst waren, zoals een voortreffelijk man de mondchristenen noemt, maar dat zij „de woorden van de Heilige Schrift in werken wilden veranderen, en niet alleen over heilige dingen wilden spreken, maar die doen." Hieronymus Proem. in lib. 3. Comment in Ezechiël.

„Zij hadden de waarheid des geloofs zó, dat ze ook de vreze Gods bewaarden." Cyprianus, de Elcemos.

Zij bewezen dat ze met de godsdienst niet boeleerden in de mond, maar die beminden in het hart en betoonden dit in hun omgang; ze deden blijken, dat ze zo beschenen waren van de zaligmakende genade Gods en Zijn heilige waarheid, dat ze daardoor niet alleen waren verlicht, maar lichten waren in het krom en verdraaid geslacht van de kinderen van deze wereld; geheel anders dan velen doen, wie het genoeg is over de

---

[19] 't Is opmerkelijk, dat de afgoden in het Hebreeuws met een woord genoemd worden, dat smart en verschrikking betekent, Psalm 115 : 4, Jes. 45 : 16; omdat ze met smartelijke en pijnlijke diensten geëerd willen zijn; en de mensen veeleer verschrikking, als troost en vreugde aanbrachten. 1 Kon. 18 : 28. 2 Kon. 3 : 27. Psalm 106 : 37, 38.

waarheid wat te kunnen spreken of twisten.
De heiden Seneca heeft terecht gezegd: „dat het een aangeborenen schurftheid van het verstand is, dat de mensen veel liever over dingen twisten, dan daarnaar leven;" hetwelk in zaken van godsdienst overvloedig blijkt waarachtig te wezen, en waardoor de godsdienst niet versierd, maar ontsierd en bevlekt wordt. Zulke mensen brengen een blaam over de leer en over de belijders der waarheid, ja maken, dat „de Naam van God om hunnentwil gelasterd wordt," zoals de apostel in Rom. 2 de Joden verweet.

92. Inzonderheid de leraars

Allen die de Heere liefhebben, moeten zich immers daarvoor ten hoogste wachten; gelijk hun gebed is dat Gods Woord en Naam verheerlijkt en geheiligd worden, zo moeten zij dit door hun leven trachten uit te werken. 2 Thess. 3 : 1. Matth. 6 : 9. Inzonderheid moeten de herders en leraars van de gemeente hierin uitmunten. Zij hebben deze schat der heilige waarheid ontvangen in aarden vaten en het evangelie van Christus is hun toevertrouwd. Hun grootste zorg moet zijn om het evangelie te versieren en luister te geven. Zij moeten daartoe zich niet alleen vasthouden aan net getrouwe woord, maar moeten onvervalstheid, deftigheid, oprechtheid in de leer betonen en het Woord gezond en onverwerpelijk voorstellen; het niet te koop dragen, maar recht snijden en de waarheid met verwerping van alle bedeksels der schande en arglistigheid ernstig bevestigen; om zo door openbaring van de waarheid zichzelf aangenaam te maken bij alle consciënties der mensen, en als uit God, in de tegenwoordigheid Gods, in Christus het te spreken. Tit. 1 : 9 en 2 : 7, 8. 2. Kor. 2 : 17. 2 Tim. 2 : 15. 2 Kor. 4 : 2. 2 Kor. 2 : 17.
Zij moeten de mensen niet ontzien al de raad Gods te prediken, om niet schuldig te worden aan het bloed dergenen die verloren gaan. Hand. 20. Zij moeten hierin aanhouden tijdig en ontijdig, weerleggen, bestraffen, vermanen, in alle lankmoedigheid en leer, 2 Tim. 4: 2. Niet gelijk de mensen het begeren, maar gelijk zij van de Heere in last hebben; Die van hen eist, dat zij in hun dienst getrouw zijn, en Die ook, als zij door onachtzaamheid en ontrouwheid in hun dienst de mensen laten verloren gaan, het bloed van hun hand eisen zal. Ezech. 3 : 18. Hun plicht is, de gemeente in alle getrouwheid te weiden, niet uit bedwang, maar vrijwillig en met een toegenegen hart, 1 Petrus 5 : 2; zij moeten het onreine van het reine afzonderen, opdat de zonden en ergernissen weggedaan mochten worden, en Gods Gemeente een woning der gerechtigheid, een berg der heiligheid mocht zijn. Jer. 15 en 31:23.
Doch dit bedenkende, mogen de dienaren Gods wel uitroepen: „Wie is hiertoe bekwaam?" Zulk een prediking des Woords, zulk een getrouwheid in de dienst, kan de wereld niet lijden. Dit wordt uitgekreten voor hoogmoed, stijfhoofdigheid, onbescheidenheid, en wat niet al, gelijk men dan licht een kwade scheldnaam kan bedenken om goede dingen verdacht te maken. De Joden zeiden tot Christus: „Wij stenigen U niet om enig goed werk, maar om godslastering." Joh. 10 : 33. Judas noemde de zalving van Maria een verkwisting. Joh. 12 : 5. Wil men in het algemeen zo wat over het hoofd henen prediken van zonden en deugden, dat kunnen de mensen verdragen; maar als een leraar omstandig stilstaat bij de zonden, en deze in het bijzonder aanwijst, en met vermaning en bestraffing op ieders consciëntie aandringt, dat kan de wereld niet verdragen; inzonderheid als de zonden bestraft worden, die in het oog lopen. Wil men prediken van matigheid, rechtvaardigheid, heiligheid in het algemeen, alsook van de liefde Gods, van de gehoorzaamheid aan Gods geboden, van de zelfverloochening enz., dat kan men lijden; maar zo een leraar verder gaat en toont,

waarin de matigheid, oprechtheid, heiligheid, liefde Gods enz. zich moet betonen; welke zonden daartegen strijden, welke lieden zich daartegen bezondigen; dat kan de boosheid van de tijd niet verdragen. Dit wordt onvoorzichtigheid genoemd, dan heeft zogenaamd de predikant niet gestudeerd, of hij is al te scherp en te hard. Kortom, die de zonden, en wel bijzondere openbare zonden aantast, moet zelf een zondaar zijn, en tegen dezulken scherpen de mensen (de goeden niet te na gesproken) hun tongen. En och, of dit alleen gevonden werd onder de gewone man, en niet onder hen, wie het 't minst betaamt, die zulke overmoedige zondaren, zowel mondeling als schriftelijk stijven; maar juist onder deze worden er gevonden, die er op uit schijnen te zijn om de getrouwe dienaren Gods verdacht te maken, ja hen bij zulken te rangschikken, bij wie, - o gruwel! - de minste vreze Gods gevonden wordt.
Dit zou Gods dienstknechten terecht mismoedig maken, indien zij zich met Mozes niet vasthielden als ziende de onzienlijke en indien zij niet een goede consciëntie in hun voordeel hadden. Maar zij weten, al is het dat het schijnt dat zij „te vergeefs arbeiden en hun kracht onnuttig doorbrengen, dat nochtans hun recht bij de Heere is, en hun werkloon bij hun God." Jes. 49 : 4. Zij weten ook, dat dit zelfs de ervaring van de allerijverigste dienaren Gods geweest is. Het waren geen geringe personen, ook niet alleen staatkundigen, maar zelfs geestelijken en priesters, die de koning en de vorsten tegen Jeremia ophitsten. En wie betoonde zich de grootste vijand van de profeet Amos te zijn? Was het niet de priester Amazia? Van wie heeft ook onze opperste leraar de grootste smaad geleden? Was het niet van de Joodse geestelijkheid? Zochten zij niet allermeest Zijn woorden en werken verdacht te maken? Immers ja. Zo heeft ook de apostel niet weinig geleden van leraars, die met groten ijver zogenaamd Christus predikten, Fil. 1 : 15, 16; maar die bevonden werden vleselijke mensen en dienaars van hun buik te zijn; die in verloochening van zichzelf het kruis van Christus niet op zich wilden nemen, maar daarvan integendeel vijanden waren, en veel meer hun eer in hun schande stelden. Fil. 3 : 18, 19.

93. Waarom de leraars zoveel te lijden hebben

Maar wat is toch de reden, dat de leraars, die graag in alles hun consciëntie zouden kwijten, zoveel te lijden hebben? Daarvoor zijn bijzonder twee redenen. De ene is: omdat zij meest staan op uitwendige dingen en die in het oog lopen, en dat ze ondertussen het inwendige en voornaamste niet ter harte nemen.
Ik antwoord: dat, indien er zodanigen waren, dat wij dat ook niet in hen zouden kunnen prijzen. Doch wij voegen er bij:

1. Dat wij onder de Gereformeerde leraars zulken niet kennen, die met ernst in het oog lopende zonden bestraffen en de verandering des harten niet behartigen of daarop aandringen. Want allen verklaren de gehele wet Gods; allen dringen aan op de liefde tot God en de naaste; allen verhandelen, volgens de orde van de Catechismus, ieder gebod van de wet.
2. Als zij de uitwendige zonden, die in het oog lopen, bestraffen, is het om daarin de zondigheid des harten tegen te gaan. B.v. bestraffen zij uiterlijke pracht, het is om daarin de hoogmoed des harten te ontdekken; bestraffen zij het sabbatschenden, het is om daarin de ongehoorzaamheid tegen Gods bevel aan te wijzen; bestraffen zij hoerengewaad, danserijen, geilheid, het is om het hart van ijdelheid en onreinheid te overtuigen. En wat doen zij anders, dan de profeten gedaan hebben? Ja, wie ziet niet, dat Gods getrouwe dienaren gewoonlijk op de uiterlijke zonden van afgoderij, vloeken, pracht, bloedstorting, dronkenschap en dergelijke met ernst

aanhouden en daarover het volk met Gods toorn dreigen? Of zijn deze gruwelen in de tijden van het Nieuwe Testament geoorloofd? Of hebben Christus en de apostelen daarvan gezwegen? Men leze slechts de Schriften van het Nieuwe Testament zo men het tegendeel vernemen wil.

3. Ja, welke zonden kunnen zij rechtvaardig en op goede gronden anders bestraffen, dan die hen in het oog, of ten minste in het oor lopen en hun bekend zijn? Over het hart des mensen komt God het oordeel toe, maar de leraars moeten de boom kennen aan de vruchten.
4. Of zijn wij nu tot het gevoelen vervallen van de Arianen en Eunomianen, die stelden, dat aan het uitwendige niets gelegen was? Of gaat Gods wet ook niet over het uitwendige? Is het nu zover gekomen, dat men God alleen moet dienen met de geest en niet met het lichaam, zodat het nu onnut of immers onnodig is het Gode over te geven tot „een levende, heilige en welbehaaglijke offerande?" Men moest vrijuit spreken en zijn mening verklaren.
5. Laat hier bij komen de ergernis, die immers alleen veroorzaakt wordt door openbare en in het ooglopende zonden, die schade doen zowel aan degenen die binnen, als die buiten zijn. En waartegen moeten de leraars meer ijveren dan tegen zulke zonden?

Tegenwerping. Maar, zegt men, *er zijn grotere zonden dan die, die men dikwijls zo ernstig bestraft.*
Ik antwoord:

1. Wil men niet anders dan de grootste zonden bestraffen, zo moet men voortaan zelfs geen hoererij of dronkenschap bestraffen; want overspel, bloedschande, moord zijn grotere zonden.
2. Het een moet men doen en het ander niet nalaten. Die om hun consciëntie te kwijten en Gods eer te bevorderen het mindere kwaad niet kunnen verdragen, hoe zouden zij grotere zonden kunnen verdragen of zwijgen als ze die vernemen? Hier komt te pas, wat een geleerd man terecht heeft gezegd, namelijk, „dat het merkteken van een godvruchtig theoloog is, dat hij, niet tevreden zijnde met grote dingen de kleine verzuimt, maar ook die dingen bezorgt, die in de gehoorzaamheid Gods de minste zijn." Matth. 5 : 10. De oude leraar Chrysostomus verheft zelfs daarin de lof van de evangeliën boven de geschriften van de wijsgeren, „dat zij niet alleen alle schandelijke werken, en de kwade begeerlijkheid verbieden, maar dat ze ook verbieden een onkuis gelaat, dartele woorden, onbetamelijk lachen, een onfatsoenlijk kleed en gewaad, een ongeschikte gang en geroep; en alle naarstigheid aanwenden om de mensen ook de minste geboden te doen gehoorzamen." Chrijsost. Homil. 1 in Matthaeum. Het is in dit alles zo gesteld, dat die in het minste ontrouw is, in Gods achting ook ontrouw is in het grootste. Lukas 16 : 10. Wat meer is, hoe klein iets is in zichzelf, als het aangemerkt wordt ten opzichte van God, wordt het groot en van groot gewicht. Augustinus zegt terecht: „Non considerardum quidquis fecerit, sed quem offenderit, " dat is: Men moet niet zien naar hetgeen iemand gedaan heeft, maar tegen Wie hij gezondigd en Wie hij vertoornd heeft." „Wij hebben," zegt iemand, „geen kleine zonden, want wij hebben een groot God."[20]
3. Zonden, die in stof minder zijn dan andere, kunnen door zekere omstandigheden grotere zonden te boven gaan; en wel:

- vooreerst, ten opzichte van de ergernis.

[20] Zie het boek van een hooggeleerd persoon (Jac. Borstius) „Absaloms Hair" genoemd, uitgegeven onder de naam van Iren. Pomenander, pag. 399.

- Ten tweede, als die openbaar en aanhoudend gepleegd worden.
- Ten derde, als de mens die bedrijft tegen alle waarschuwingen en daarin zondigt als met een opgeheven hand.
- Ten vierde, als hij nog liever de bestraffing haat en het woord verwerpt, dan dat hij om het Woord des Heeren zijn zonden verlaat. Dan gaat het gelijk iemand terecht zegt: „Non est minimum, contemnere minimum," dat is: „'t Is geenszins de kleinste zonde het kleinste gebod te verachten." Hier is ten volle waarachtig wat de Godzalige Willem Teelinck, in zijn „Nootwendig Vertoog," lib. 7, cap. 9 zegt: „De Heere, onze grote God, kan wel de grootste kleinering van de wereld aangedaan worden, in het verachten van Zijn kleinste geboden. De grootste dingen der wet worden dikwijls slechts gehouden om der mensen wil; want het maakt de mens veracht onder de mensen als zij die breken, of het breken van die luidt kwalijk onder de mensen. Doch men toont grote eerbied voor God te hebben, wanneer men niet alleen de grote, maar ook de kleinste geboden onderhoudt; daarin toont men, dat de Heere zó dierbaar en waardig, ze groot en heerlijk in onze ogen is, dat wij liever de grootste ongemakken willen ondergaan, dan een van Zijn kleinste geboden nalaten."

Ik denk menigmaal bij mijzelf, als ik zulke tegenwerpingen hoor: Waar is de liefde van Christus. Want als men Christus recht lief heeft moet men immers alle zonden haten en tegengaan;[21] en als men het zelf niet wil of durft doen, ziet men gaarne dat anderen het doen. Gesteld dat er ergens een predikant was, die niets dan enige uitwendige zonden bestrafte; zo behoorde hij toch van niemand, hetzij leraar of lidmaat, daarom gehaat te worden, men moest hem veeleer beminnen, omdat hij ten minste in zoverre de zaak van Jezus Christus bevordert; en waar hij tekort komt, moest men hem vriendelijk vermanen, maar hem niet hinderlijk zijn in, of verdacht maken om zijn werk. Die de vijand wil slaan, zal enige kleine vooruitkomende partijen en troepen niet verschonen, maar deze ook aanvallen, om hem des te meer te verzwakken. Bij het uitroeien van een boom bewijst hij ook een goede dienst, die de takken afhouwt. Bij het reinigen van de tempel moest men niet alleen de vuiligheid uit het heilige of het heilige der heilige, maar ook uit de voorhoven wegdoen. Zo moet men ook op de voortroepen van de satan, de in het ooglopende zonden aanvallen, en alle takken van deze vervloekte boom afkappen. Ook moet niet alleen de ziel en het hart, maar het lichaam van alle besmetting gereinigd en het uitwendig kwaad verhinderd worden, 2 Kor. 7 : 1; ja verhinderd, opdat het inwendige verbeterd mocht worden.
Het gaat hier, zoals Willem Teelinck aanmerkt, als met een spruit, die, zodra als zij zich boven de aarde vertoont en afgesneden wordt, eindelijk geheel wegkwijnt en sterft. Welke dokter, die op het innerlijke kwaad werkt, zal het een chirurgijn kwalijk nemen, dat hij zich met de uiterlijke kwalen bezig houdt, die uit het inwendige hun oorsprong hebben? Dat men die leraars, die de uiterlijke zonden bestraffen zo verdacht zoekt te maken, moet noodzakelijk uit iets anders voortkomen dan uit de liefde van Christus; hetwelk wij de verstandigen ter overdenking overlaten.

Tegenwerping. Maar, zegt men, *die dingen worden bestraft en men berispt de mensen over hetgeen God in de vrijheid van de mens gelaten heeft, om te doen of te laten, d.i. men bestraft de mensen om dingen, die middelmatig zijn.*

---

[21] De minste zonde is ongerechtigheid, brengt de vloek over de mens, en moet door Christus' bloed verzoend worden. De Zoon van God moest dus om de minste zonde de helse benauwdheid lijden en tot een vervloeking worden.

Deze tegenwerping is een tweede reden, waarom de leraars verdacht gemaakt worden.
Antwoord.
Dit komt wat nader; want dat geen leraars verbieden mogen wat God toelaat, moet men toestemmen. Maar dit te zeggen is niet genoeg; men moest aantonen welke die middelmatige dingen zijn, die in de mensen zo ernstig bestraft worden. Dit moet ik zeggen, dat men nu voor femelarijen houdt, waarover en waartegen de voornaamste, geleerdste en Godzaligste Godgeleerden niet alleen met ernst gepredikt, maar ook gehele boeken geschreven hebben; zoals over het misbruik van het haar bij mannen en vrouwen, misbruik van de klederen, ontheiliging van de sabbat en wat dies meer zij.[22]
Zelfs kunnen de besluiten van de Classi en Synoden de leraren, die de weelde en dartelheid van de tijd zoeken tegen te gaan, niet beschermen tegen de bespotting der wulpse mensen en dergenen die het met zulken houden.
Die weten wil hoe menigvuldig de synoden over de ontheiliging van 's Heeren rustdag geklaagd hebben, en hoe zij aangetoond hebben, dat deze zonde Gods toorn over het land zou brengen, die leze het traktaat van professor Hoornbeek: „De Heiliging van des Heeren dag."

Hoe de synode van Zeeland in 1620 hierover klaagde en wat zij verzocht, is voorheen aangetoond, en wordt ook bijgebracht in zeker onlangs uitgekomen boekje, „Rustdags Vermaak" genoemd. De 18e december 1664 werd in de Classis van Walcheren besloten, om van de Ed. Mog. Heeren Staten van Zeeland te verzoeken, „dat zij de grote ontheiligingen van de sabbat, bestaande in het lopen in de herbergen, schuttershoven, brandewijnhuizen, zetten van gelagen, kopen en verkopen, rijden met wagens en koetsen, mochten weren." Zelfs in het plakkaat door de Ed. Achtb. Wet en Raad van deze stad gemaakt, bekennen hun Ed. Achtb. „dat door het rijden van koetsen, de dag des Heeren zeer wordt geschonden, tot belangrijke opspraak van de goede ingezetenen van deze stad."

Wat de synoden oordeelden over het misbruik in haar en klederen en wat zij daarom besloten, kan uit deze extracten blijken.

EXTRACT

Uit de Synode van ZuidHolland, gehouden te Gouda, in juli. Anno 1640.
De E. Classis van Den Haag heeft gevraagd: Alzo in ons vaderland zeer in zwang gaan verscheidene lichtvaardigheden en wereldse ijdelheden, tekenen van lichtvaardige vleselijke harten, en gelegenheden, oorzaken, moeders en voedsters van grote zonden, tot ergernis en verleiding van de zwakken: Als daar zijn dansen, balletten, schandelijk misbruik van Gods goede gaven in overdadige maaltijden of banketten, wild haar van mannen en vrouwen, maskeraden, komediën en tragediën, oneerbare dracht, ergerlijke ontbloting van het lichaam enz. Hoe men met zodanige lidmaten zal handelen, die (niettegenstaande openbare en bijzondere vermaningen) de voornoemde lichtvaardigheden evenwel aan de hand houden?
Is eenstemmig, ook met advies van de achtbare heren Commissarissen en al de E. E. Broederen Correspondenten verstaan, daar de gemelde lichtvaardigheden met de eerbaarheid en godvruchtigheid van de christenen niet kunnen bestaan, en dat daardoor ook de schrikkelijke toorn Gods, inzonderheid in deze zware tijden, meer en meer wordt ontstoken: dat men naar kerkelijke orde met zodanige lidmaten zal

[22] Die het gevoelen van oude en nieuwe schrijvers en van de voortreffelijkste Godgeleerden over deze zaken begeeft te weten, leze: Hoornbeek „Heiliging van des Heeren dag". Het traktaat van Ireneus Pomenander: „Absaloms Hair"; Gisb. Voetsius: Part. disp. select. de excelsis mandi. Carol. de Maets in Sylva quaest.

handelen, ook tot weerhouding, desnoods zijnde, van het H. Avondmaal naar gelegenheid en eis van zaken, in overeenstemming met het 35e artikel van de Synode van Gorinchomensis 1622, alsmede van de kerkelijke orde van de Gereformeerde kerken van Frankrijk, cap. 14. art. 26, 27, 28.
Onder stond LV Artikel Synodi Goudanae, als voorschreven is luidt, getuig ik N. N.

Extract
Der Gelderse Synode, gehouden te Harderwijk, Anno 1643, de 23e augustus.
Artikel 24

Artikel 32 blijft in statu: en heeft de E. Synode goedgevonden, volgens de resolutiën dienaangaande in de Zuid Hollandse en Overijsselse Synode genomen, daarbij nog te voegen deze nadere toevoeging, dat niet alleen alle volgende dassen voortaan daarop naarstig zullen hebben acht te geven, dat noch de predikanten, noch de proponenten onder haar, in kleding of lang haar, enige ergernis aan de eenvoudigen komen te geven, maar dat ook de professoren en de regenten verzocht worden, om mede zodanig acht te geven op de studenten in de theologie: en dat verder ook mede bij de verkiezing van ouderlingen en diakenen strikt hierop gelet worde in de kerkeraden, welk alles door de E. Synode de gezamenlijke broederen ernstig is aanbevolen, om naar vermogen en naar gelegenheid der kerken het met de meeste stichting in 't werk te stellen.

Die meer andere synodale besluiten begeert te weten, die leze: de Synode van Noord Holland, anno 1640, art. 59, en die van 1641, art. 43. Die van Utrecht, anno 1644, sess. 7, art. 19. Zuid Holland, anno 1644, art. 48.
Tot verdere overtuiging is opmerkelijk hetgeen gelezen wordt in Ridderus, „Mens Gods." „Alle uitleggers der tien geboden," schrijft hij, tekenen die dingen aan, welke nu vele losse broeders voor femelarij achten." Zie aldaar pag. 817, zoals die gedrukt is te Hoorn, anno 1656.
En toch, veronderstelt, dat dit alles niet beraadslaagd of besloten ware geworden; zo moet een getrouw dienaar van Christus niet nalaten, om, niettegenstaande de tegenstand van de mensen, zijn dienst te vervullen; zo zij bij de mensen verwerpelijk zijn, het moet hun genoeg zijn bij God beproefd bevonden te worden, en arbeiders in 's Heeren oogst te zijn, die niet beschaamd worden. Te allen tijde zijn de ware leraars, zoals Luther terecht gezegd heeft, viri Contentionum, d.i. *mannen van twist,* geweest. Doch ook dan als zij de mens door hun onbekeerlijkheid een reuk des doods zijn, zijn ze Gode een goede reuk van Jezus Christus. 2 Kor. 2 : 15. Het zij hun dan genoeg, dat zij door getrouwheid hun dienst verheerlijken, en zo God Zelf. Rom. 11 : 13. Zalig zijn ze, als ze om Christus' wil van de mensen gesmaad worden, hun loon is groot in de hemelen. Matth. 5. Het is een droevig teken voor een leraar als alle mensen wel van hem spreken; want dat is onze opperste leraar ook niet gebeurd.

94. Leraars behoren Godzalig te leven

Het is vooral nodig, dat die leraars het woord der prediking versieren, dat is, dat zij hun leer met hun leven bekrachtigen;[23] zij moeten tonen een heilig zout, een hemels licht te zijn; zij zelf moeten de gelovigen een voorbeeld zijn in woord, in wandel, in

[23] Niets is kouder dan een leraar die alleen door zijn woorden onderwijst; want dit doet geen leraar, maar een toneelspeler. Chrysostomus.

liefde, in de geest, in geloof, in reinheid. 1 Tim. 4 : 12. 't Is zoveel als wilde de apostel zeggen, dat hij de Godvruchtigen een voorbeeld van godvruchtigheid, de heiligen een voorbeeld van heiligheid moest zijn, en daartoe door zijn wandel opwekken. En waarlijk, wanneer hun leven is als een bliksem, dan is hun leer als een donder, gelijk Basilius dit tot lof van Nazianzenus verhaalt.
Is integendeel hun leven in strijd met hun leer, zo doen zij dikwijls zoveel meer nadeel aan Gods Gemeente als ze gaven hebben, en vorderen zoveel minder als zij aangenaam prediken. Zulken mogen vele volgelingen hebben om hen te horen, weinigen doen wat zij leren; want daardoor geschiedt het, dat zij de predikant nalopen. In het concilie van Trente is het de bisschoppen verweten, dat er geen kerken door meer goddeloosheid berucht waren, dan daar zij hun stoel of hun residentie hadden. Zie Histor. Concil. Trident. lib. 6, pag. 443.
Maar geen volk wordt woester, dan dat leraars heeft, die wel leren, maar kwalijk leven. Zelfs de heidense Seneca zei: „Dat er geen de mensen schandelijker zijg, dan die anders leven als ze anderen gebieden te leven." Citat. Melchior. Adam in vita Stuckii pag. 772.
Want zonden van leraars zijn leraars van zonden. Augustinus zegt terecht: „Er zijn maar al te veel mensen, die hun fouten voorspreken en verschonen, door hetgeen zij in hun eigen leraars zien; die ook wel ronduit zeggen: Waarom doet gij zelf niet wat gij mij gebiedt? En zo gebeurt het, dat ze zulk een niet gehoorzaam horen, die zichzelf niet hoort, en dat ze tegelijk het gepredikte woord en de prediker verachten." August. lib. 4, de doet. Christ. cap. 27.
Zal iemand de gemeente vermanen tot ijver in de godsdienst, zo moet hijzelf niet flauw en lauw wezen. Zal hij de gemeente vermanen tot matigheid, hij moet zelf niet prachtlievend zijn of de mode navolgen, of die zonde in zijn huis laten heersen. De apostel begeert daarom: „Dat zij hun eigen huis wel regeren, hun kinderen in onderdanigheid houden, met alle stemmigheid" of eerbaarheid, gelijk het woord ook betekent: 1 Tim. 3 : 4. Kortom, wil een leraar het koninkrijk Gods bevorderen, en het rijk van de duivel afbreken, hij moet alleszins toezien hoe hij zich gedraagt binnen in zijn huis en daar buiten; omdat op hen, als een licht en een stad op een berg gelegen, alle ogen vallen. Matth. 5. Zij moeten daarom, naar de vermaning van de apostel onberispelijk trachten te zijn en een voorbeeld van deugd voor hun gemeente; welk laatste zonder het eerste niet kan bereikt worden.
Voortreffelijk en opmerkelijk zijn daartoe de woorden van de oude leraar Hieronymus: „Zo groot," zegt hij, „moet de kennis van een dienaar van God zijn, dat èn zijn uitgang, èn zijn beweging, èn alles wat aan en bij hem is, roepende stemmen mogen zijn. Hij moet zó de waarheid in zijn hart en gemoed hebben ontvangen, dat zij door zijn gestaltenis, zijn gewaad en sieraad een luide weerklank geve; opdat al wat hij doet of spreekt, strekken mag tot lering en onderwijzing van het volk." Hieronymus, in Epist. ad Fabiol.
O, dat alle leraars dit zo beoefenden en betrachtten! wat zouden de gemeenten gesticht worden; met welk een vrijmoedigheid en kracht zouden zij tegen de boosheid van de tijd getuigen; hoe zouden de ongerechtigheden als een hout gebroken worden, hoe naakt en bloot zouden de zondaren in hun schande daargesteld worden, die nu soms onder de voorbeelden van sommige leraars schuilen en deze tot hun beschermers en advocaten hebben. Wat was weleer het verderf onder het volk Gods? Was het niet dat de profeten lichtvaardige en geheel trouweloze mensen waren? Dat de priesters het heilige verontreinigden en de wet ten genoege van de wereldse mensen geweld aandeden? Zij waren liever Placentini of Taciti, dan Veronensis, d.i. Zij wilden liever de mensen behagen of zwijgen, dan de waarheid vrijmoedig uitspreken. De voortdu-

rende klacht was: dat de profeten de breuk van de dochter Sions op het lichtst genazen, en vrede, vrede riepen, daar toch geen vrede was; dat zij de muur met loze kalk pleisterden, en zo het hart van de zondaren door hun leven en hun leer versterkten; en dat ze de zondaren hun ongerechtigheid niet openbaarden, maar integendeel tot allen, die naar het goeddunken van hun hart wandelden, zeiden: „U zal geen kwaad wedervaren." Jer. 6 : 10 en 8 : 11. Ezech. 13 : 11, 22. Jer. 23 : 17. Daarom getuigt de Geest Gods ook uitdrukkelijk: „Van Jeruzalems profeten is de huichelarij uitgegaan in het ganse land." Jer. 23 : 15. Want anderen lerende, leerden zij zichzelf niet; en zich beroemende in de wet, onteerden zij God door de overtreding der wet, waarom ook Gods Naam om hunnentwil gelasterd werd, zelfs onder de heidenen. Rom. 2 : 23, 24.

Het ware wenselijk, dat het in onze tijden zo niet was. „Het kan," zegt de geleerde Oomius, - een recht ziener in Israël, van de leraars sprekende, - „het kan met geloochend worden, dat er hier en daar wel zijn, die de wereld in ijdelheid en malle moden gelijkvormig wordende, zich voor de kinderen van de wereld bespottelijk maken en de vromen verdriet veroorzaken."

Tot zulken mag men wel zeggen, wat Augustinus eens zei: „Ik beken, mijne broeders! dat. ik mij wegens uw kostbare klederen schaam, omdat ze uw beroep niet betamen."

Er zijn er weinig, die naar het bevel van de Constantinopolitaanse Synode, in 692 gehouden, leven en luisteren, dat aldus luidt: „Dat niemand dergenen, die onder het getal der geestelijken is aangenomen een kleed aantrekke, hetwelk hem niet past, noch in de stad verkerende, noch op reis zijnde."

O hoe onbetamelijk en ergerlijk is het, zich gedurig gelijkvormig te maken aan het fatsoen en de gedaante van de wereld; op en neer zwevende naar de tijden waarin en de mensen waarmee men verkeert." Zie Oomius, Schriftuurlijke Prognosticatie, pag. 208.

Wie moet niet bekennen, dat er, de goeden niet te na gesproken, die in deze boze tijden dubbele eer waardig zijn, maar al te veel stof tot zodanige en andere klachten van enigen gegeven wordt? Wel terecht zegt Oomius, dat zulken niet alleen de vromen verdriet aandoen, maar zich bespottelijk maken voor de kinderen van de wereld; daar dezen in zulke leraren geen heiligheid kunnen zien, noch het ambt van de persoon onderscheiden, en hen, in hetgeen waarin zij hun eer stellen ver overtreffen; waardoor alle waardigheid van hun persoon en hun leer in hun ogen verijdeld wordt. En wie ziet niet, hoe Levi sinds hij zijn eer stelt in zijn schande nu enige jaren terug verachtelijk is geworden, en naar Gods rechtvaardig oordeel, tot straf van zulke pronkende leraars en van zulke toehoorders, die zo graag de wereld navolgen, bijna alle eerbied voor de dienst weg is? Mal. 1 : 8, 9. Matth. 18 : 7. Temeer, omdat zulke leraars in hun gedrag en bedrijf de sleur van de wereld van verre volgen, en de wereldse mensen kussens onder de ellebogen leggen, en van vrede spreken tot hen, die naar huns harten goeddunken wandelen; of immers hen niet opwekken uit de slaap der zonden en uit hun werelds bestaan; omdat zij aan dergelijke of andere zonden vast zijn, en slechts tijdelijk gemak, voordeel en gunst zoeken.

Een voornaam persoon over de geestelijken van zijn tijd klagende, zegt: „Omdat zij zoeken de wereldse eer en staat, ook hun eigen begeerlijkheden en gierigheid opvolgen meer dan de gewone man, en daardoor kwade voorbeelden aan anderen geven, durven zij van de gerechtigheid niet te spreken, omdat zij de gerechtigheid noch doen, noch beminnen." Het is onmogelijk, dat leraars, die de zonden voorstaan en stijven met hun leven, deze met ernst kunnen tegengaan door hun leer; integendeel, om voor de wereld eerlijk te blijven, zijn zij genoodzaakt om van de zonden te zwijgen óf die te verschonen, óf maar in het algemeen en als in het voorbijgaan aan te

raken. Schijnt het al dat zij met ernst gepredikt hebben, de toehoorder weet dikwijls niet waar hij de zaak moet thuis brengen en wat zij eigenlijk met hun prediken bedoelen, inzonderheid als hij de verklaring van de predikatie of de bestraffing in het leven van de prediker zoekt; want hij kan niet geloven, dat datgene bestraft is, waaraan hij ziet, dat de bestraffer schuldig is. Ja, de predikatie vergetende, voegt zulk een zich, tot zijn eigen verderf, naar het leven van zijn leraar; waardoor zulke leraars een zwaar oordeel en het bloed dergenen die zo verloren gaan over zich brengen. Indien aan een ieder die ergernis geeft een zwaar oordeel gedreigd wordt, wat zal dan hun overkomen, die wegens hun bijzonder ambt tot een stichtelijk leven, tot een voorbeeld van alle deugd en tot een vertoog van het leven van Christus verbonden zijn?

Chrysostomus heeft het hier wel gevat. „Als gij wel leeft en wel leert," zegt hij, schrijvende over Matth. 25, „zo wijst gij het volk hoe zij moeten leven; maar als gij wel leert en kwalijk leeft, zo wijst gij God hoe hij u moet verdoemen." Zo slechts een van de minsten te ergeren een verschrikkelijk oordeel Gods verdient, gelijk de Heere Christus leert, Matth. 18; wat halen zich dan zulken niet op de hals, die zovelen zo zeer ergeren?

Het gaat evenals Jac. Borstius getuigt, die in het tweede deel van zijn „Geneeskunst," pag. 358, aldus schrijft: „Als de wereld ziet, dat de sprekers van Gods Woord niet doen, hetgeen zij zeggen dat men doen moet, dan lastert ze en roept uit, dat de Schriftuur een fabel en het kerkgaan een vond van mensen is. Ik heb een man gekend, goed en vroom van leven, die bijna twintig jaar uit de kerk bleef, omdat hij een ouderling van de kerk enige malen dronken gezien had." Zekere vrouw in Engeland, die lang in twijfel geweest was, of er een God was, en na haar bekering zeer bezwaarlijk kon vertroost worden, verklaarde dikwijls, dat het kwade en aanstotelijke leven van een geleerd man in de stad daar zij woonde, oorzaak was van haar twijfeling en langdurige atheïsterij. Samuel Warders, Conc. in Joan. 13 : 1. hujus meminit.

Wij mogen met de geleerde Bolton zeggen, dat gelijk de voortreffelijkheid van het leraarsambt onvergelijkelijk is en alle andere ambten te boven gaat; dat zo ook het misbruik daarvan in rechtvaardige gelijkmatigheid van gevolg, het allergruwelijkste en allerschadelijkste is; waartoe hij het oude spreekwoord bijbrengt: dat een ongebonden priester een duivel is, duizendmaal verderfelijker en schadelijker, dan honderd gewone lieden, ofschoon zij ten hoogste tot boosheid genegen zijn. Zie Bolton, Epist. 27, en over de eerste Psalm, pag. 408.

„Zo iemand van het volk van de rechte weg afwijkt," zegt Bernardus, „hij gaat alleen verloren; maar de dwaling van een herder sleept velen met zich, en over zovelen als hij gesteld is, zovelen is hij schadelijk."

Onze hartewens is dan, dat toch alle leraars met een heilige wandel en voorzichtigheid de leer hun toevertrouwd, volgens hun ambt, in alles versieren en tonen, dat zij de Heere Jezus hebben aangedaan, en niet zichzelf zoeken of leven, maar de Heere Jezus Christus. Dit zal hun Woord aan de harten der toehoorders doen beklijven, en dan zullen zij met hun wandel meer stichten dan anderen met hun leer; ja stilzwijgende zullen zij prediken. Wat meer is, dit zal hun zijn wat eertijds de wonderen voor de apostelen waren. Van waar komt het, dat dezelfde predikatie en vermaning, die door verscheidene leraars gedaan wordt, zoveel verschilt als de pijl die uit de hand van een reus of uit het handje van een kind komt? en dat ze veel meer kracht heeft op de harten der toehoorders, als zij van iemand komt, die doet zoals hij spreekt, dan wanneer zij uit een levenloze en dadeloze mond vloeit? „Het is," zei een geleerd man onder de ouden, „omdat de wonderen nu ophouden, en de goede werken hun plaats bezitten."

't Is een oud spreekwoord: „Woorden wekken, maar voorbeelden trekken." De mensen

willen in het algemeen liever hem volgen die hun voorgaat en de weg wijst, dan dat ze door iemand die achteraankomt voortgedreven worden. Dat ieder leraar zich dan zo aanstelle, dat hij met de apostel zeggen kan: „Weest mijn navolgers gelijkerwijs ook ik van Christus ben.” 1 Kor. 11:1.

95. Ook de overheden behoren in Godzaligheid voor te gaan

In de tweede plaats moeten dit de overheden en regenten doen. Want zo iemand gelegenheid heeft om de waarheid te verheerlijken en te versieren, het zijn diegenen, die God macht en aanzien in deze wereld gegeven heeft. Zij doen zulks, wanneer zij zich veel oefenen in 's Heeren Woord en daarin lezen al de dagen van hun leven. „Dat dat van hun mond niet wijke, maar dat ze het overleggen dag en nacht;” en dat niet slechts om te weten, „maar om waar te nemen en te doen, naar alles wat daarin geschreven is.” Deuter. 17 : 19. Psalm 18. Zij doen dit, wanneer zij tonen, dat zij zich het evangelie onderwerpen, de Zoon door gehoorzaamheid kussen, de Heere dienen met vrezen zich voor Hem verheugen met beving; waartoe de Psalmist David hen inzonderheid opwekt en hetwelk hij zelf met zijn gehele hart betracht heeft, Psalm 2 : 11. Het wordt aangemerkt, dat, hoewel hij na zijn vervolgingen drie maal tot koning gezalfd is, eerst door Samuël, 1 Sam. 16 : 13; daarna door die van Juda, 2 Sam. 2 : 4; ten derdenmale van geheel Israël, 2 Sam. 5 : 3; dat hij zich daarin zo niet verheugd getoond heeft, dan wanneer hij gevoelde dat zijn hart, en bemerkte dat het hart van het volk ontstoken en heilig bewogen was tot een ijverige betrachting van de dingen, welke tot de dienst en tot de heerlijkheid van God behoorden. 2 Sam. 6, 14, 15, 16, 19. David is hier een voorbeeld voor alle regenten, die dan eerst recht de leer versieren, wanneer zij, gelijk zij boven anderen uitsteken in waardigheid, zo ook trachten uit te steken in alle deugd en deftigheid, en in heilige sieraden, en zo de Koning der koningen navolgen in het volk voor te gaan in gerechtigheid. Iemand zegt: „Niemand dient over anderen te heersen, die niet beter is dan zijn onderzaten.” Xenophon de Paed. Cyr. lib. 8. „Uiterlijke heerlijkheden zijn het beste versiersel niet,” zegt Chrysostomus, „maar onze vrijmoedige en Godzalige wandel met God.”
't Is niet het ambt van de overheid, dat de leer versiert, maar de godvruchtigheid van degene die dat ambt bekleedt; ja, zoveel meer als de Godzaligen in hoogheid zijn verheven, zoveel meer versieren zij door hun wandel de heilige waarheid. Gelijk een kaars of licht meer zijn glans vertoont als het op een verheven plaats, dan als het op de vloer staat, zo vertoont zich in zulke personen, als zij de Godzaligheid betrachten, het sieraad van de leer heerlijker, dan in degenen, die van een eenvoudige en algemene staat en bediening zijn. Zij kunnen daarom door hun voorbeeld veel goed doen onder het volk, omdat het altijd genegen is het voorbeeld van de regenten na te volgen. „Magnates magnetes” zegt het spreekwoord, d.i. dat de groten het volk trekken om hun voorbeeld te volgen, zoals de magneet het ijzer naar zich trekt. Naar 's konings wandel is ieders handel. „Is er een vorst, die op leugentaal acht geeft,” zegt Salomo, „al zijn dienaars zijn goddeloos.” Spr. 29 : 12.
Tot bewijs van deze spreuk dient, hetgeen Van Reijd schrijft op het jaar 1579. Als hij het onmatig en wulps leven van Filips, Graaf van Hohenlo verhaald heeft, zegt hij: „Alle kolonels, ritmeesters en kapiteins volgden zijn voorbeeld, die meester was in 't zuipen, vloeken, hoereren, en in wildheid de mannelijkste krijgsman scheen te wezen.”
Het gaat hier gelijk Salvinus, lib. 7 de Provid. schrijft: „Morbido capite, nil sauum est, neque ullum omnino membrum officio suo fungitur, ubi, quod est principale, non

constat," dat is: „Als het hoofd krank is, zo is er niets gezond; zo doet ook geen lid zijn plicht, als hetgeen het voornaamste is, daarin te kort komt." Alle tijden hebben dit geleerd: als de regenten goddeloos waren, hebben ook de onderzaten het verdorven.
Van Jerobeam wordt gezegd: „dat hij Israël heeft doen zondigen." 1 Kon. 14 : 16. Het gaat gewoonlijk zoals het ging in de tijd van Rehabeam; „hij verliet," zegt de Schrift, „'s Heeren wet, en geheel Israël met hem."
Als de regenten integendeel kloeke, Godvrezende, waarachtige mannen zijn, de gierigheid hatende, Exod. 18 : 21; mannen, die met Jozua zeggen: Aangaande mij en mijn huis, wij zullen de Heere dienen," Jozua 24 : 15; dan is ook de stem van het volk: „Wij zullen ook de Heere dienen, wat Hij is onze God," Jozua 24 : 18. Als de Richters nauwgezet van geweten en als de raadsheren godvruchtig zijn, dan wordt ook Jeruzalem genoemd: „Een stad der gerechtigheid, een getrouwe stad." Jes. 1 : 26.
Zulke overheden schijnen door hun voorbeeld de onderzaten niet zozeer aan te lokken, dan wel te dwingen tot een Godzalig leven; even alsof hun voorbeeld, gelijk hun regering, met macht gepaard gaat. Zulks leren ons de voorbeelden van David, Hiskia, Josia, Ezra, Nehemia en anderen.
Iemand zegt terecht: „Het leven van de prinsen is als een gedurige regelmaat, verbetering en wet; daarnaar schikken en keren wij ons, en hebben niet zozeer bevel en heerschappij nodig, als wel een voorbeeld, waardoor bewezen wordt, dat hetgeen geboden wordt goed is."
Een Chinees zei eens tot zijn koning: „'t Is een plicht van een goed prins niet alleen een wet te geven, maar zelf een wet te zijn." Dit is een korte, doch zinrijke en nodige vermaning; want het is gelijk Genophon zegt: „Daar de prins goed is, worden de wetten wèl en daar hij kwaad is, worden zij kwalijk onderhouden." Lib. 8, de Paed. Cyri.
't Is prijselijk, dat de overheden de wet Gods door hun macht en door hun gezag handhaven; maar dat is niet van die uitwerking, als wanneer zij die aanbevelen door hun leven en zo metterdaad tonen, dat ze hun onderzaten geen andere weg willen dwingen te gaan, dan zij zelf bewandelen, ja waarin zij de eersten willen zijn. O dat alle overheden van Gods volk dit behoorlijk mochten betrachten! Mochten zij met Hiskia betonen, rechte voorgangers van het volk te zijn in alle godsdienstigheid, gerechtigheid en deugd; mochten zij betonen hun eer te stellen in de heilige leer der Goddelijke waarheid; wat zou de waarheid daardoor versierd en de onderzaten tot Godzaligheid opgewekt worden, waardoor dan verder alle zegeningen ons vaderland gelukkig zouden maken. Waar toch de rechtvaardigen bloeien is de Heere gewoon veelheid van vrede te geven, zodat de vrede is als een rivier, die het aan water niet ontbreekt. Psalm 72 : 7. Jes. 48 : 18.

Om dat te bereiken, moeten de overheden de godsdienst in alles de eerste plaats geven en zijn verbreiding beogen.
Van Reijd vertelt dat de Spanjaarden in hun redevoering in 1559 te Keulen gehouden, tot de vorsten van de Westfaalse Kring en anderen aldus gesproken hebben: „Laat de verbonden van het Huis van Bourgondië met de keurvorsten en vorsten van Keulen, Kleef en Munster, met de graven van Embden en Oldenburg onderzocht worden, en men zal bevinden dat daarin gedurig gewag gemaakt wordt van de katholieke godsdienst te bewaren en elkaar daartoe onderling hulp te verlenen." Hebben de afgodendienaars zoveel op met hun valse godsdienst, hoeveel te meer moeten dan niet de regenten van Gods volk, de voedsterheren der gemeente, Gods heilige waarheid handhaven en voorstaan, evenals onze vaderen dit betracht hebben. Grotius getuigt, dat Prins Willem, toen men te Keulen met de Spaansen over de vrede handelde,

gelastte, dat men vooral op het stuk van godsdienst niets moest toegeven. Annal. Belg. lib. 3.
Het was tot bijzondere vreugde voor alle vrome vaderlanders, dat de staten in de grote staatsvergadering in 1651 verklaarden: „dat zij elk in hun gewest de ware christelijke, Gereformeerde godsdienst zouden vasthouden en handhaven, gelijk die alom in de publieke kerken van deze landen tegenwoordig geleerd en gepredikt wordt, en in het jaar 1619 bij de Nationale Synode, te Dordrecht gehouden, bevestigd is." En ook dat zij besloten: „dat de voormelde godsdienst, zowel door elke provincie als vanwege de generaliteit, in de kwartieren onder hun gebied behorende, met de macht van het land zal gehandhaafd worden, zonder te gedogen, dat ooit door iemand enige verandering daarin wordt gemaakt." Synode van Dordrecht, artikel 1 en 2. Herstelde Leeuw, gedrukt te Amsterdam in 1652, pag. 217.
Ook in deze benauwde tijden is de waarheid, als het ware een nieuw leven toegebracht; toen zijn Koninklijke Hoogheid, de Heer Prins van Oranje, (die volgens de woorden van Henricus Ruyl, predikant te Amsterdam, in zijn Traktaat: G. Brandts Stoute Geveynstheid genoemd, pag. 62, ons God zo wonderlijk als uit de hemel gegeven heeft) tot Stadhouder verkoren was, en door de gedeputeerden van de kerken daarover de zegen des Heeren toegewenst en tevens de zaak van de kerk en van de godsdienst werd aanbevolen, gaf hij tot antwoord: „dat hij niet alleen het overgeblevene in de provincies door de wapenen van de staat onder zijn beleid hoopte te bewaren, maar zelfs het verlorene en afgescheurde te herstellen; en wat de kerk aanging, dat hij die naar het voorbeeld van zijn voorvaderen bij de ware zuivere Gereformeerde godsdienst, in de Synode Nationaal vastgesteld, zou handhaven en tegen alle geweld en kwade kuiperijen voorstaan en verdedigen." Zie Henricus Ruyl: Brandts Stoute Geveynstheid.

Ik herinner mij ook, hoe mij een dergelijk antwoord als een zielverkwikkende balsem was, toen ik Zijne Koninklijke Hoogheid,[24] uit naam van de Conventus van Zeeland in deze stad Middelburg kwam gelukwensen. En dat dit geen vergeefse toezegging was, heeft de uitkomst overvloedig geleerd; want zijn vorstelijke persoon heeft zich niet ontzien, om door een heilige kloekmoedigheid voor de waarheid en door het tegengaan van lasterlijke stellingen en verderf in de leer, zich het kwalijk spreken van velen te onderwerpen. Hij had geleerd, „dat het Koninklijk is, wel te doen en gelasterd te worden," zoals Alexander de Grote eens sprak; welke spreuk de grote Erasmus zodanig beviel, dat hij daarvan in zijn boek „Apohtegmata" gewagende, er bijvoegt: „Nihil hoc dicto generoius," dat is: „Daar kan niets treffelijker noch edelmoediger gezegd worden."
Gelijk de vervulling van zulk een Godvruchtige prinselijke toezegging de rechtzinnigen en hun die de zuiverheid van de ware godsdienst toegedaan waren, oorzaak gaf om de Heere te loven, Die dit in het hart van onze vorst gaf; alzo doet het hun hopen, dat de Heere Zich over ons nog zal ontfermen, en ons in deze zware tijden in genade zal aanzien, gelijk het Hem dan ook beliefd heeft door deze Nassause held, die zijn leven voor ons niet dierbaar geacht heeft, de landen zover te herstellen, en de vijand als weg te vegen. Zeph. 3 : 15.
Doch, omdat de waarheid van de leer haar luister en haar vastigheid heeft onder diegenen, bij wie zij vergezelschapt is met de ware vreze Gods, zo is het ook daartoe ten hoogste nodig, dat de regenten alleszins trachten de vromen te bevorderen. Dit was Davids praktijk, gelijk hij van zichzelf getuigt in Psalm 101. Hij wist wel uit de

[24] Prins Willem III

Goddelijke antwoorden, dat die alleen in 's Heeren Tent zou verkeren, „in wier oog de verworpene veracht is, en die eert, die de Heere vrezen.” Psalm 15 : 4.
Het staat als een brandmerk voor Bacchides aangetekend, dat hij goddeloze mannen tot hoge ambten bevorderde en tot heren van het land stelde. 1 Makkabeën 9 : 25; maar daarentegen wordt Jonathan geprezen, die maakte „dat de goddelozen in Israël niet verschenen,” vers 73. Deze zaak is van groot gewicht, want daarvan hangt het welzijn of onheil van landen en steden af.
Wijze heidenen zijn hierin op hun manier zeer zorgvuldig geweest, en wilden dat niet dan goede en vrome lieden tot waardigheid en macht verheven werden. Xenophon verhaalt tot bijzondere lof van Koning Cyrus, dat hij altijd de eerlijkste en vroomste hoog verhief, en daardoor in iedere hoveling een eerzucht verwekte om de anderen in deugdzaamheid vooruit te treden. Paed. Cyr. lib. 8.
Handelde een heidens koning zo, veelmeer moet dit door christelijke regenten betracht worden, opdat de heidenen niet eenmaal tegen hen getuigen. En waarlijk, als de overheden mensen tot ambten en staten brengen, die óf vervreemd zijn van de godsdienst, óf goddelozen en lichtmissen, die tegen de godsdienst zijn en die doen lasteren, dan tonen zij metterdaad, dat zij de waarheid Gods niet achten en dat deze hun niet ter harte gaat. Anderen beginnen daardoor te denken, dat het de regenten hetzelfde is met welke godsdienst men het houdt, of wat daartegen door goddeloosheid gedaan wordt. Wie ziet niet, hoe dit niet strekt tot sieraad, maar tot kleinachting, ja verachting van de godsdienst en van de knechten des Heeren?
Wanneer de mensen daarentegen bemerken, dat de rechtzinnigen en vromen van wandel bevorderd worden, zo komen zij daardoor tot nadenken, men begint zich te schamen over de goddeloosheid, welke zij merken dat veracht is in de ogen van de voornaamsten van het volk; ja, daardoor gebeurt het, dat zelfs de sektarissen hun dwalingen verlaten en de gemeente toegevoegd worden, gelijk de kerkelijke historiën verhalen, dat ten tijde van godvruchtige keizers geschied is. En toch, omdat onder een volk altijd roekelozen en doorbrekende goddelozen gevonden worden, die zich de boosheid niet schamen, als zij door vrees niet bedwongen worden; zo moeten de christelijke overheden Gods Woord verheerlijken daarin, dat zij door goede wetten en strenge uitvoering daarvan, de boosheid en openbare gruwelen tegengaan. „Een zweep is voor het paard, een toom voor de ezel, en een roede voor de rug der zotten,” zegt Salomo, Spreuk. 26 : 3. Want de bozen hebben geen grotere aanlokking tot de zouden, dan de hoop van niet gestraft te zullen worden. Toen er geen koning in Israël was om het boze te straffen, deed ieder wat hem goeddacht. Richt. 19 : 1. Door het straffen van de bozen worden daarentegen de bozen gezuiverd, Spr. 20 : 30; of zo zij niet geweerd worden, zullen zij zich ten minste bedwingen dat zij niet zo stout durven doorbreken en ook anderen, die hen zouden navolgen; want hun straf doet velen vrezen. Deut. 21 : 21 en 19 : 19. Koning David, de man naar Gods hart, maakte daarom dagelijks zijn werk van deze plicht.

Waarlijk, zo iets tot welzijn van een land nodig is, het is dit; want ook de voorbeelden kunnen ons leren, dat nalatigheid in deze de verwoesting van landen en steden ten gevolge heeft, gelijk dit uit Gods Woord en uit de geschiedenis der volken met verscheidene voorbeelden aangetoond wordt door Schoonhornerus, Polit. lib. 6, cap. 2; dat wij om kortheidswil voorbijgaan. Wij voegen er alleen bij: dat dit geenszins te verwonderen is; want als een overheid het kwaad ongestraft laat, 't is hetzelfde, alsof een huisvader in zijn huis allerlei boosheid met goede ogen aanzag, hetwelk zulk een huisvader schuldig maakt in de ogen Gods, die zelfs in de priester Eli niet wilde verdragen, dat hij zijn zonen niet met meer ernst bestrafte, maar dit, hoewel hij anders

een vroom man was, zwaar in hem gewroken heeft. Evenzo is het met de regenten; wanneer zij het kwaad met goede ogen aanzien, worden zij daardoor schuldig voor God, en verwekken Gods toorn tegen een land en volk, en inzonderheid ook tegen hun eigen huizen en personen. Temeer, omdat het hier gaat, gelijk Salvianus eens sprak, dat de overheid het kwaad dat ze met haar weten laat geschieden en kan weren, schijnt goed te keuren en toe te staan dat het moet geschieden.
Toen eens een voornaam man Keizer Justinianus tot zijn schuldige plicht vermaande, zei hij: „Houd het daarvoor, dat het hetzelfde is, te zondigen en de zondaren het kwaad niet te verbieden of het hun te verhinderen. Want ofschoon zich iemand in de Republiek wel gedraagt, leeft en verkeert, indien hij nochtans die verdraagt, die goddeloos handelen, zo wordt hij van God geoordeeld een metgezel en helper van de bozen te zijn."
Inzonderheid moeten de regenten dit in deze boze tijd betrachten, waarin alle zonden zo hoog de banier opsteken, en waarom onze God ons vaderland zulke zware oordelen toezendt, zodat de Heere ook ons rondom in vlam gezet, en de grimmigheid van Zijn toorn, en de macht van de oorlog over ons uitgestort heeft, waarin ons het ene kwaad na het andere treft, en het ene vuur zo spoedig niet uitgeblust is, of het andere ons schijnt te zullen verteren.

Zo ooit, dan diende nu de oude ijver voor de reformatie hervat te worden, die weleer door de regenten van ons vaderland betoond is, toen de Gecommitteerden Raden van de Staten van Holland (zo gehouden wordt) in 1625 dit voorstel hebben gedaan:

> Daar wij in deze geuniëerde provincies, zonder de hulp van de Almachtige God geenszins kunnen bestaan tegen de overgrote macht van de Koning van Spanje, zo is onze behoudenis daarin gelegen, dat de Almachtige God niet tegen ons, maar voor en met ons zij: want indien God de Heere tegen ons is, zo zal het ons gaan gelijk het de kinderen Israëls ging, ten tijde als Jozua en de oudsten, die de grote werken des Heeren gezien hadden, gestorven waren, te weten, dat zij hun vijanden niet weerstaan konden, en waar zij heen wilden, dat de hand des Heeren hard tegen hen was ten verderve. En daar het God de Heere beliefd heeft ons nu te onttrekken zijn Excellentie Maurits, Prins van Oranje, Hoogloffelijke Memorie, zo is het dat de heren, hun Ed. Gr. Mog. als souvereine overheden wordt verzocht te willen bezorgen, dat wij niet gelijk de kinderen Israëls, na het afsterven van de Veldoverste Jozua, de wegen des Heeren verlaten, maar naar het voorbeeld van Koning Josia, vooreerst orde willen stellen tot wering van die roepende zonden, die de toorn van God over ons verwekken en de hand des Heeren tegen ons doen zijn; opdat het ons gaan moge gelijk het Koning Hiskia gegaan is, van wie wij lezen, dat de Heere met hem was en waar hij heentoog kloek handelde. Onder welke roepende zonden, die het land hard drukken, wel de voornaamste deze zijn:
>
> 1. „Ten eerste, de vier hoogten van het antichristelijke rijk, die nog onder ons worden gevonden, te weten:
> (1) De Vastenavonden, Driekoningen en de St. Nicolaasavonden, en andere vierdagen, die niet zonder vertoning van openbare afgoderij onder ons worden gehouden.
> (2) De batementspeelders en kamers van de referijnen, die zo door hun afgodische kledingen, en ongebonden komediën en tragediën, de goede ingezetenen tot afgoderij en goddeloosheid opwekken.
> (3) Het toelaten van de afgodische vergaderingen der roomsen.
> (4) Het inlaten van de Jezuïeten, monniken, pastoors en de

antichristelijke priesters, die het gehele land doorlopen om de ingezetenen te verleiden en collecten te doen, waartegen wel plakkaten zijn uitgegaan, maar behalve dat die niet uitgevoerd worden, zo zijn die in zodanige dubbelzinnige woorden opgesteld, dat ze die effecten niet kunnen hebben als Gods Woord wel vereist."

1. „Het ongelimiteerde van de vergaderingen der Joden en van andere sektarissen."
2. „Het vloeken, lasteren en misbruiken van de heilige Naam van God, dat dagelijks ook door de kinderen geschiedt. Lev. 19 : 12. Matth. 5 : 37."
3. „Het ongeregeld uitgeven van allerlei godslasterlijke en seditieuse boeken, waartegen wel enige plakkaten gemaakt zijn, maar de order, die tot het waarnemen daarvan nodig is, wordt niet gesteld."
4. „Het ontheiligen van de sabbatdag, waartegen wel enige plakkaten uitgegaan zijn, maar niet uitgevoerd worden; en de plakkaten zijn zodanig, dat ze de ingezetenen de vrijheid geven met het vieren van de halve sabbatdag te mogen volstaan, daar God de Heere de hele sabbatdag gevierd wil hebben."
5. „De doodslagen, die in grote menigte onder ons geschieden, waarvan pardonnen en landwinning gegeven wordt, rechtstreeks tegen het bevel van God. Num. 35 : 31."
6. „Het toelaten van zoveel onkuise bordelen en hoerenhuizen. Deut. 13 : 17. 1 Kor. 10 : 8."
7. „Dat tegen prostitutie geen, of kleine straffen geschieden, en dat overspel alleen met een geldboete afgedaan wordt, hetwelk God de Heere met de dood gestraft wil hebben. Deut. 22 : 23."

„UEd. Groot. Mog. worden vriendelijk verzocht en gebeden, zo lief als hun de ere Gods, hun eigen zaligheid en de welstand van ons lieve vaderland is, dat hun Ed. Groot Mog. gelieven opdracht te geven, dat deze en dergelijke zonden en gruwelen, die het land hard drukken en de hand Gods tegen ons doen zijn, uit het midden van ons geweerd mogen worden; want zolang als wij ons zover tot de Heere niet bekeren, dat wij met deze en dergelijke acties betonen, dat onze bekering oprecht is, zo mogen wij ons wel vast inhaalden) dat noch onze wateren en rivieren) onze verdedigingswerken, noch de verbonden en uitheemse secoursen, noch onze veldoversten en heirlegers ons zullen kunnen bevrijden voor het verderf; maar integendeel, indien de verzochte reformatie in de vreze Gods, naar behoren behartigd wordt, zo hebben wij te verwachten, dat door Gods genade de ingezetenen van deze landen daartoe tot meerdere boetvaardigheid opgewekt, de toorn Gods van onze lieve vaderland afgeweerd en de macht van de algemene vijand vernietigd zal worden; waartoe de goede God, om de verdiensten van Christus Jezus wil, Zijn genadige zegen wil verlenen."

Een voortreffelijk man en ziener in Israël van dit voorstel en deze reformatie sprekende, zegt zeer wel: „Ziedaar een voortreffelijk getuigenis van de noodzakelijkheid der reformatie, ook nu in deze onzen tijd, met zeer goed bescheid en grote beweging voorgesteld. Er is geen twijfel aan, of, indien dit alles opgevolgd was geworden, onze zaken zouden beter gegaan zijn, dan zij nu gaan. Wij kunnen het ook daarvoor houden, dat zolang wij deze zaak niet beginnen uit te voeren, onze zwarigheden niet zullen ophouden. Want dit is toch zeker en gewis, dat de belijders

van het ware geloof in Godzaligheid moeten uitmunten, of zij zullen eerlang in grote zwarigheid komen; daar dit de weg van onze God met Zijn volk is." Zie Willem Teelinck, Nootwendig Vertoog, pag. 410.
De Heere, onze God, geve onze regenten zulk een hart, om in zodanige oprechtheid en ijver de God van onze vaderen te zoeken, opdat het ons en onze nakomelingen nog moge welgaan.

96. Onze huisgezinnen als kleine gemeenten

Nu, gelijk in het grote algemene huis van de Republiek de regenten de Godzaligheid moeten bevorderen, en zal het ons welgaan in de heilige leer hun eer stellen, zo moeten dit ook de huisvaders in hun huisgezinnen doen; zij moeten de heilige leer trachten te versieren, en niet alleen hun kinderen en huisgenoten in de fundamenten van de godsdienst onderwijzen, maar hen, naar de vermaning van de apostel in Eféze 6, steeds tot alle christelijke deugden vermanen en opwekken. Zie hiervan ook Exod. 12 : 26. Deut. 6 : 6, 7, 20, 21. Psalm 78 : 37. Jes. 38 : 19. Het voorbeeld van de vader aller gelovigen schijnt hier zeer heerlijk, volgens de lof, die de Heere Zelf hem daarvan geeft, Gen. 18 : 19. Uit het getuigenis van Salomo kunnen wij vernemen, hoe Koning David bezig geweest is om zijn kinderen in de vreze Gods te onderwijzen, Spr. 4 : 3, 4. De apostel geeft ons hetzelfde te verstaan van de ouders van de Godzalige Timothéüs bijzonder van zijn moeder en zijn grootmoeder. 2 Tim. 1. En waarlijk, 't is niet te zeggen, welk een verbetering dit in de huisgezinnen, en bijgevolg ook onder het volk zou teweegbrengen, als dit goed betracht werd.
Nu ziet men daarentegen de jeugd meer en meer verwilderen en in alle goddeloosheid uitbreken, door de nalatigheid der ouders in deze hun schuldige plicht, waartoe zij zich nochtans in het midden der gemeente, bij de doop van hun kinderen voor de Heere plechtig verbonden hebben; hetwelk dan ook een zware verdoemenis over zulke ouders brengen zal, en tenzij zij zich bekeren, zal ook het bloed van hun kinderen van hun hand geëist worden. De Heere, onze God, bestraft en bedreigt de afgodische Israëlieten zeer scherp, omdat zij hun kinderen de Moloch opofferden, Jer. 19; maar wat doen zulke ouders, die hierin nalatig bevonden worden anders dan dat zij hun kinderen, die toch van nature boos zijn en ten verderve lopen, de duivel opofferen, en dat tot het eeuwige helse vuur, hetwelk voorwaar zeer verschrikkelijk is; en zij willen 't weten of niet, zij begaan aan hun eigen zaad, hun eigen vlees en been, de grootste wreedheid, die zij begaan kunnen.
En al is het, dat velen hun kinderen onderwijzen en tot de deugd vermanen, het heeft echter weinig klem of kracht; en waarom? Omdat de kinderen dikwijls zien, dat de ouders hun eigen vermaningen met hun leven tegenspreken, waardoor zij dan hun eigen vermaning vernietigen. Het is zoals de Hebreeën terecht zeggen: „Doctrina sine opera non est Doctrina," dat is: „De leer, zonder het medegaande leven en werk, is geen leer." En nogmaals: „Een woord zonder werk, is als een wolk zonder regen, en een boog zonder pees." Rom. 14 : 15. 1 Kor. 8 : 11.
Ja, daardoor zijn zij tot ergernis van de jeugd, en als het ware moordenaars van hun eigen kinderen, welke ouders de Heere zwaar bedreigt. Het ware zulken beter dat een molensteen aan hun hals werd gebonden en zij verzonken waren, gelijk de Heere spreekt, in de diepte der zee; want de kinderen zijn toch altijd genegen het voorbeeld van hun ouders na te volgen. „Zo de ouden zongen, zo piepen de jongen," zegt ons oud Hollands spreekwoord. En volgens het spreekwoord der ouden, in 's Heeren Woord bekend, „zo de moeder, zo de dochter." Ezech. 16 : 44.

Alle ouders, huisvaders en vrouwen, moeten daarom vooral toezien, dat zij hun kinderen en huisgenoten met een goed voorbeeld voorgaan, en dat zij de heilige waarheid Gods in hun leven uitdrukken; want daardoor zal deze haar luister en aanzien krijgen in de ogen van de jeugd en van degenen, die hun toevertrouwd zijn. De Godzalige voorbeelden zijn als de ziel van de leer voor de kinderen; willen zij dat hun kinderen godsdienstig zijn, Gods Woord liefhebben, de Heere veel bidden, dat ze nederig zijn; sober, heus van mond, vriendelijk, bescheiden, rechtvaardig, het beste middel is, dat de ouders hun in dit alles ten voorbeeld zijn, daarmee zal de waarheid Gods in hun harten worden ingedrukt. „Want," zegt Plutarchus, „het leven der ouders is als een blinkende spiegel, door welks licht de kinderen van vuil spreken en boosheden worden afgewend," Plutarch. de liber. educat.

Een bijzonder krachtig middel daartoe is, dat de heilige huisoefeningen in de huisgezinnen goed worden waargenomen, als: het lezen van Gods Woord, vurige gebeden, psalmzingen, nodige vermaningen, catechisaties, verhaal van de predikaties. Wij moeten het er op toeleggen, dat onze huisgezinnen, evenals de huisgezinnen van Priscilla en Aquila, van Cornelius en anderen meer, kleine gemeenten zijn, Rom. 16 : 5; Hand. 10; want door zulke gedurige oefeningen worden de harten van de huisgenoten meer en meer bewerkt tot liefde voor en gehoorzaamheid aan 's Heeren Woord; ja de allerwederhorigsten kunnen daardoor gewonnen en vermurwd worden, evenals door een gedurig druipen van water harde stenen worden uitgehold, en door gestadige verversing van regen de zoute gronden vruchtbaar land worden. Indien deze huisoefeningen te eniger tijd door de gelovigen zijn behartigd en waargenomen, zo behoorden ze vooral, in deze dagen van het Nieuwe Testament, met ijver door de christenen betracht te worden, van wie geprofeteerd is, „dat hun familie en huisgezinnen de Heere zouden dienen." Psalm 22 : 28; want dat woord „Mispachot," hetwelk vertaald is: „geslachten," kan ook even goed overgezet worden: „familiën" of „huisgezinnen."

Om dan te eindigen; het betaamt allen en een ieder, in kerk of staat, hij zij groot of klein, rijk of arm, boven anderen of onder anderen, dat zij tonen met de leer der waarheid ten hoogste ingenomen te zijn, dat zij de waarheid en haar heerlijkheid kennen, alsook die bijzondere weldaad, waardoor ons dit licht is opgegaan, en zich zo te gedragen, dat zij doen blijken dat zij in de waarheid hun eer stellen en dat zij deze willen versieren. Daartoe wordt vereist, dat zij zich niet alleen veel oefenen in 's Heeren Woord en in de verborgenheden des geloofs, maar dat zij ook graag en veel daarvan spreken; waar Gods Woord in het hart is, daar moet het ook in de mond zijn. Deut. 6 : 7. Onze plicht is elkaar door 's Heeren Woord op te wekken, te vermanen, te vertroosten, te onderrichten en zoveel mogelijk is elkaar te stichten. Psalm 119 : 46. Eféze 5 : 19. Kol. 3 : 16. Wij moeten tonen, dat wij ten opzichte van Gods Woord en van de Parel van het evangelie, alles verachten, Matth. 13, en zo het voorbeeld van onze vaderen in deze landen, waarvan wij boven gesproken hebben, navolgen.
Ook wordt dit Woord verheerlijkt, wanneer wij betonen daarop ons vertrouwen te stellen, en inzonderheid ook dan, als de golven van wederwaardigheden, ellende en zwarigheden zich verheffen; evenals de gelovige Hebreeën, die zichzelf in alle tegenspoeden door de beloften Gods hebben ondersteund en welgemoed zijn geweest in hun God. Hebr. 10 en 11. Een christen moet juist dan doen blijken, dat hij vertrouwt, dat de Heere niet tevergeefs gesproken heeft: „Ik zal u niet begeven, noch Ik zal u niet verlaten,' 'Hebr. 13 : 5; dat Gods Woord gelouterd is en al deszelfs beloften ja en amen zijn, zodat er niet één vergaan, noch op de aarde vallen zal; dat de

Heere een God is van volkomen zaligheid; dat Zijn oog, volgens Zijn toezegging in Zijn Woord, over de rechtvaardigen is, en Zijn oren tot hun gebed, om hun, zelfs al gaan zij door water en door vuur, wonderlijk Zijn hulp te bewijzen en uit al hun noden te verlossen, Psalm 34 en 68; Jes. 43; gelijk de ondervinding dit door alle tijden heen geleerd heeft. De psalmist troost daarom hiermee zichzelf en anderen, als hij zegt: „De Heere zal een hoog vertrek zijn voor de verdrukte, een hoog vertrek in tijden van benauwdheid. En die Uw Naam kennen, zullen op U vertrouwen, omdat Gij, Heere, niet hebt verlaten, die u zoeken." Psalm 9 : 10, 11. Wij moeten ons daarom nooit laten vervoeren om in onze ongelegenheid enige kwade middelen bij de hand te nemen; want, gelijk wij daarmee betonen zouden, niet op 's Heeren Woord te vertrouwen, zo zou ook waarachtig bevonden worden wat Salomo getuigt: „De mens zal niet bevestigd worden door goddeloosheid." Spr. 12 : 3.
De geest der drie jongelingen is hier de rechte geest; die in hun uiterste nood Koning Nebucadnezar op zijn bedreigingen dit antwoord gaven: „Wij hebben niet nodig u op deze zaak te antwoorden. Zal het zo zijn, onze God, Die wij eren, is machtig ons te verlossen uit de oven van het brandende vuur, en Hij zal ons uit uw hand, o Koning! verlossen. Maar zo niet, u zij bekend, o Koning dat wij uw goden niet zullen eren." Dan. 3 : 16, 17, 18. Door hun Godzalig besluit en vast vertrouwen hebben zij Gods Woord en waarheid ten hoogste verheerlijkt.
Op een uitnemende wijze vertoonde zich ook deze deugd in Koning David in al zijn ongelegenheden, waarom hij betuigt: „dat het Woord des Heeren zijn troost was geweest in al zijn ellende, en dat hij daarop had gehoopt; ja dat 's Heeren toezegging hem had levendig gemaakt." Psalm 119 : 49, 50. Zo beleed hij wat vrucht en kracht dat Woord in zware tijden in en op zijn hart had, tot lof en grootmaking van Gods Woord. Want zo er iets is, waardoor de heilige leer, en bij gevolg onze God, vereerd wordt, het is door zo in de dag der bezoeking de vrucht, de kracht en de waardigheid van Gods Woord te betonen, en zo op hope tegen hope te geloven en ons ten volle op de beloften Gods te verlaten, en te tonen, dat die ons genoeg zijn. 1 Petrus 2 : 12. Rom. 4 : 18, 19. Hadden onze Vaderen dit niet gedaan, nooit hadden zij die wrede mishandelingen van hun vijanden kunnen uitstaan, die zij met een heldhaftige geest, vol van geloof, overwonnen hebben; waardoor zij zelfs hebben getriomfeerd over hen, die hen doodden en alle tormenten aandeden.

97. Verschillende vermaningen

Bijzonder moet een ieder daarop letten, dat hij zo wandelt in Christus, gelijk hij Christus Jezus de Heere heeft aangenomen," Kol. 2 : 6; zonder zichzelf vrijheid te geven over de geboden des Heeren te beschikken, hetzij ze de eerste of de tweede tafel van Gods wet, hetzij ze de inwendige of de uitwendige mens betreffen, of dat ze zien op onze bijzondere of algemene roeping. Wij moeten Gods Woord zodanig in ons hart en in onze ziel leggen, dat wij te allen dage naarstig 's Heeren geboden betrachten en in Zijn wegen wandelen, Deut. 11 : 2, 18, 22; die bewaren als de appel van onze ogen, Spr. 7 : 2; als Hiskia met ons gehele hart, 2 Kron. 31 : 21; met een ijverige geest de Heere dienende, Rom. 12. In alles wat de Heere gebiedt, moeten wij op onze hoede zijn, Exod. 23 : 13; want hoe meer ons leven een uitdrukking is van de leer, hoe meer deze door ons versierd en verheerlijkt wordt. De rechte streek des hemels is: „in alles eerlijk te wandelen," Hebr. 12 : 18; en „zijn gangen te houden in des Heeren sporen,"

Job. 23 : 11, 12; Psalm 17 : 5; zonder daarvan ter rechter of ter linkerhand af te wijken. Deut. 5 : 32. Waar men naar zijn eigen drift, oordeel en lust de geboden Gods verlicht en verzwaart., deze zal onderhouden en die niet, het ene zal doen en het andere niet, daar gebruikt men, gelijk Augustinus terecht opmerkt, een valse balans; want in plaats van ons aan Gods Woord te onderwerpen, onderwerpen wij het Woord aan ons en doen niet de wil des Heeren, maar onze wil.
Een christen moet tonen een geheiligde consciëntie te hebben, die over de minste zonde gevoelig is, ook over een ijdel en onnut woord, ja zelfs over verkeerde gedachten. Matth. 12 : 36. Eféze 4 : 5. Psalm 19 : 15. Veel meer dus over die, welke uit de gedachten van zijn hart, uiterlijk door het lichaam gedaan worden, hetwelk niet een ijdele nauwgezetheid, maar ware betrachting van heiligheid, en de enige rechte weg tot de ware gelukzaligheid is. Hier geldt het woord van de Heere Jezus: „Zo wie één van deze minste geboden zal ontbonden hebben, en de mensen zal geleerd hebben, die zal de minste genaamd worden in het koninkrijk der hemelen." Matth. 5 : 19.
De apostel vermaant ons daarom, zonder enige uitzondering of bepaling te maken, „een afkeer van het boze te hebben." Rom. 12 : 9. En wat merkwaardig is, hij gebruikt een woord in die tekst, dat voortkomt van het woordje „Stycx," dat zoveel betekent als *de hel;* als wilde hij zeggen, dat men van allerlei boosheid en zonde zo groot een afkeer moet hebben als van de hel. De zonde alleen toch kan de mens van Zijn God afscheiden dat, zoals Basilius terecht zegt, „erger en zwaarder is dan de hel zelf." In Ascis, Cap. 1.
Als men niet gezind is God in waarheid te vrezen, wil men altijd uitzondering maken; daar tracht men van grote zonden kleine, en van kleine zonden geen zonden te maken. De duivel heeft het bij de Socinianen daarin zover gebracht, dat zij voorgeven, dat de eerst opwellende kwade begeerlijkheid geen zonde is, en dat toorn, dronkenschap, brasserij, kwaadspreken enz. kleine zonden zijn. Zie Socin. de Officio Hom. Christ. seu quod Euangel. cap. 5, pag. 59. Smal. disput. 9 de Hypocr.
Zo gaat het ook onder de Gereformeerden; waar men niet recht gereformeerd is, daar wil men alles betwisten; of niet dit of dat geoorloofd is, al is het dikwijls klaar en duidelijk in Gods Woord verboden en duizendmaal aangewezen als zonde. „Zo doende worden de mensen Sceptici of twijfelaars, die geen ding vaststellen, en worden nooit noch willen worden Practici of beoefenaars, die doen hetgeen zij weten. Alles wordt heden bijna in twijfel getrokken door diegenen, die veel naar de kerk gaan en veel weten, maar niets willen doen. Men trekt in twijfel of men de sabbat moet vieren, of men juist vóór en na de middag God moet dienen, of het na de predikatie niet geoorloofd is zijn werk te doen, en of dan de sabbat niet geëindigd is. Men twist er over wat dronkenschap en wat pronkerij is, en men beschrijft ze zo, dat er bijna geen mensen in de wereld zijn, die er aan schuldig zijn. Men zegt: wist ik dat het zonde was, ik zou het laten, maar ik twijfel daaraan, ik kan niet denken dat het kwaad is. Eindelijk zal men in twijfel trekken: of de Schriftuur Gods Woord is, en of er wel een God is. Door al zulke toehoorders wordt Gods Woord niet wel bewaard, en de kennis, die zij daarin hebben is vruchteloos voor hen; de enige vrucht, die zij er van hebben, is, dat daardoor hun verdoemenis verzwaard wordt." Geestelijke Geneeskunst van J. Borstius, gedrukt te Dordrecht in 1653, pag. 364.
Wie ziet niet, dat het zo met een grote menigte onder de naamchristenen gaat? In plaats dat zij dan ook de leer versieren, ontnemen zij haar zoveel mogelijk alle luister en worden tot een schandaal en ergernis voor degenen die buiten zijn; ja, zij zijn oorzaak, dat de roem van uiterlijke zedigheid, nederigheid en christelijke stemmigheid, die weleer de belijders van de waarheid gegeven werd, nu aan de sekten wordt toegekend; want ook naar het getuigenis van roomse schrijvers werden de

Waldenzen of rechtzinnigen weleer gekend aan hun goede zeden en hun deftigheid, en daaraan, dat zij geen hoogmoed of pracht in hun klederen vertoonden. Usserius de Christian. Eccles. success et statu, cap. 6, sect. 15.
Verder is nog het ergste van alles, dat men ziet, dat zulke mensen, die zo van zonden bagatellen, kleinigheden, vodderijen maken, zelfs bespotters worden van hen, die God naar Zijn Woord zoeken te behagen, in hetgeen zij overmoedig overtreden, en zo betonen, dat zij niet alleen de leer niet versieren, maar niet kunnen verdragen degenen, die dat doen. Zulken worden door hen uitgekreten voor fijnen en stipten, evenals de rechtzinnigen in Engeland voor puriteinen uitgemaakt worden, met welke naam de remonstranten de Gereformeerden vroeger ook zochten
verdacht te maken.

De vermaning van de apostel, die van de christenen begeert, dat zij *Acriboos,* dat is, net, prijselijk, en nauwgezet naar 's Heeren Woord moeten zoeken te wandelen en zo tot de top van een Godzalig leven moeten zien te klimmen, schijnt uitgediend te hebben. Of betreft dat alleen grote en geen kleine plichten, inwendige en geen uitwendige betrachtingen? Weliswaar, dat het grote gebod vervuld wordt in de liefde Gods en van de naaste, maar dat is ook waarachtig, dat de liefde Gods zich moet betonen in al ons doen en laten, en in al die bijzondere plichten, wijzen en manieren van doen, die ons in 's Heeren Woord zijn voorgeschreven. Wij moeten onze naasten door de liefde in alles stichten en hun een voorbeeld zijn van matigheid, deftigheid, nederigheid reinheid, godsdienstigheid, afkerigheid van de ijdele moden, pronkerijen en zeden van de wereld, en van alle deugd. Zoveel wij dit nalaten, verlaten wij de liefde, al is het, dat wij ons in haar beroemen; of wij moesten met de Jezuïeten zeggen, dat het gebod van de liefde Gods en van de naaste maar algemeen is, en niet alle plichten, zowel inwendige als uitwendige, bevat; maar dat men dat gebod met het onderhouden van een van de geboden uit de eerste óf tweede tafel kan voldoen.
Ik moet bekennen, dat ik geen stipter mensen gezien heb, dan degenen, die met zulk een macht tegen de rechte en nauwgezette onderhouding van de geboden Gods aanlopen. Want zozeer als zij de stipte Godzaligheid haten, zozeer ijveren zij voor hun drekgoden en zinnepoppen. En gelijk de wereld nergens onveranderlijk in is dan in veranderlijkheid, zo zijn deze lieden nergens nauwkeurig, stipt en standvastig in, dan in hun losheid en in hun wereldse zeden en gewoonten; zodat zij zich, naar hun voorgeven, zelfs met ongemak en tegen hun wens en hun hart daaraan vasthouden. 't Is enige tijd geleden, dat ik zeker persoon aansprak over zijn schandelijk haar en vrouwentuiten, hem met vele redenen vermanende niet zo tegen God te zondigen en zijn naasten te ergeren; die mij onder meer antwoordde: dat hij het gaarne zou laten, dat het hem zelfs ongemakkelijk was, voornamelijk als hij door de wind moest gaan; maar dat het zo de mode was, dat hij wel wenste, dat die mode veranderde; en hoewel ik hem voorhield, dat wij ons de wereldse mode niet moeten onderwerpen, dat wij door Christus' bloed van de dienstbaarheid der wereld, die vijandschap tegen God is, verlost zijn, en bijgevolg, zo wij ware christenen zijn, moeten tonen, dat wij vrijgelatenen des Heeren zijn, die beproeven welke de goede en welbehaaglijke wil van God zij, zo wij anders met de wereldse mensen niet willen verloren gaan, bleef die arme mens in deze evenwel een slaaf van de wereld, en ontzag zich niet zich stipt aan de inzettingen van de boze wereld te houden en Gods uitgedrukt bevel in deze met voeten te vertreden. Zie 1 Kor. 11:1315, met onze Nederlandse uitlegging op de kant. Zo heb ik anderen ontmoet in het stuk der kleding en ergerlijke dracht, die mij eveneens hetzelfde antwoord gaven.

Zij, wier ogen in deze enigszins geopend zijn, kunnen zich niet genoeg verwonderen, (omdat de duivel niet alleen onder de christenen een mode heeft kunnen maken van die dingen, die God uitdrukkelijk in Zijn Woord verbiedt, als: dat de mannen geen lang haar zullen dragen of een vrouwenkleed aandoen, of vrouwen een mannenkleed) dat de christenen zich aan die vervloekte mode zo vasthouden en daarin zo stipt zijn, dat zij met geen reden tot verandering te brengen zijn. En dezen zijn het nog, die diegenen die in alles met een goede consciëntie zoeken te wandelen en zich stipt aan 's Heeren geboden houden; willen tegenstaan en hen voor stipte en stijf hoofdige mensen willen uitmaken. Die dikwijls over een haar, over een kleed, over een kant, over een mode wel een beraadslaging zouden willen houden, of het net, of het wel, en naar de nieuwste manier en naar de nieuwste mode is.
O wereld, wereld! hoe terecht zegt de Schrift: „dat gij in het boze ligt, en dat de vriendschap der wereld vijandschap tegen God is."
Doch hoezeer deze wereldse mensen de vroren ook haten en hatelijk zoeken te maken, evenwel durf ik hun vrijmoedig te zeggen, dat er niemand bij hen is, die, als hij op het doodsbed zal liggen, (en wie weet wanneer en hoe spoedig dit de allerzorgelooste die onder hen is gebeuren zal) en door de onverbiddelijke sergeant de dood zal in arrest genomen worden, niet zal moeten worstelen met de pijnlijke vrees voor de koning der verschrikking, en hij zal bestaan of bezwijken in dat vervaarlijk gericht van de levende God voor Wie niemand met troost verschijnen, noch met heerlijkheid zal ontslagen worden, dan hij of zij, die daar heiligheid en oprechtheid des harten brengt. Ik zeg, daar is niemand van hen allen, hoe zij nu de Godzaligen verachten en uit laatdunkendheid lasteren, of met alle vinnigheid bejegenen, die niet, wanneer de wellusten, de eer, de rijkdommen, de vrienden, de medicijnen en alle andere wereldse vertroostingen hen zullen begeven, en zij de bitterheid van hun gekwelde geest en al hun vorige aardse heerlijkheid en vermakelijkheid van het vlees gereed zien om met hen in het graf te zinken en voor eeuwig in de zwarte en wrede woningen begraven te worden; die dan niet, zeg ik, tenzij de Heere hen met een ongevoelig hart en dichtgeschroeide consciëntie in de vurige poel laat vallen, tienduizend werelden, ook wellusten, ja keizerlijke kronen zou willen geven, om zijn vorige ijdele loop, zijn eergierigheid, vleselijkheid, wereldsgezindheid, goed gildeschap en gezelschap, vrolijkheid en dartelheid, pracht en pronkerij, in het leven van een heilige stiptheid, vroomheid, oprechtheid en Godzaligheid te kunnen veranderen.

Dat dan toch alle ware kinderen Gods toezien, dat de duivel en de kinderen van deze wereld niet omzichtiger, nauwgezetter, stipter in de ijdelheid en in wereldse zeden en gewoonten zijn, dan zij zijn in de rechten en zeden, wijzen en inzettingen van de God Jakobs, en in de navolging van hun Zaligmaker Jezus Christus. Willen zij de wereld die eer aandoen, (hoewel zij zich dat eenmaal bitter zullen beklagen) dat zij die op het nauwst uitdrukken; laat ons toezien, dat wij in ons leven het tegendeel vertonen, en doen blijken, „dat onze wandel in de hemelen is," zonder ons om iemand der wereld gelijkvormig te maken. Fil. 3. Wij moeten door onze wandel als „lichten zijn in een krom en verdraaid geslacht," en ons wachten, voor alle schijn des kwaads," 1 Thess. 5; en zo tonen, dat wij diegenen zijn, van wie geprofeteerd is: „Uw volk zullen al te samen rechtvaardigen zijn, zij zullen zijn een spruit Mijner plantingen, een werk Mijner handen, opdat Ik verheerlijkt worde. Hun zaad zal onder de heidenen bekend worden, en hun nakomelingen in het midden van de volken; allen die hen zien zullen, zullen hen kennen, dat zij zijn een zaad, dat de Heere gezegend heeft." Jes. 60 : 21 en 61 : 9.
Zó, zó wordt Gods waarheid versierd; zo geeft de heilige leer in haar belijders luister

en glans; zo tonen wij, dat de godsdienst de hoogste wetenschap is; een hemelse kunst om God te dienen; het puik, ja de deugd van alle deugden, en dat de hemelse wijsbegeerte van het christenvolk in deftigheid, heiligheid, uitnemendheid alles te boven gaat, wat de wereldwijzen, de schrijvers, de onderzoekers van deze eeuw, met al hun zedeleraars hebben aan de dag weten te brengen. Een waar christen moet onder de wereldsgezinde mensen uitsteken, „als een lelie onder de doornen, een ster in de wolken, een plant der gerechtigheid in de stad der ongerechtigheid," gelijk Chrysostomus tot lof van de heilige Job getuigt. Chrys. homil. 2, de paenit.
Het is vooral lofwaardig, als men rechtvaardig onder de onrechtvaardigen, nederig onder de hoogmoedigen, kuis onder de onreinen, godsdienstig onder de onheiligen, een voorbeeld van deugd onder de goddelozen is. „Want", zegt Bernardus, „gelijk het de zonde verzwaart, dat men niet goed is onder de goeden, zo verdient het een uitnemende lof, dat men goed is onder de kwaden." Wij moeten door de kracht Gods gesterkt trachten te worden, opdat wij onder de doornen wandelende niet gekwetst mogen worden, en in deze vuile wereld „onze klederen onbevlekt mogen bewaren, en zelfs de rok haten, die van het vlees bevlekt is;" liever arbeidende om door de enge weg het eeuwige leven in te gaan, dan dat men met de grote menigte gemakkelijk ten verderve loopt.
Een christen moet een heilige grootmoedigheid des harten tonen in deze heilige wandeling, en niets vrezen dan de zonde, die alleen ons in de ogen Gods hatelijk kan maken.
Toen Keizerin Eudoxia de oude leraar Chrysostomus liet dreigen, antwoordde hij: „Ga heen, en zeg haar, dat ik niets vrees dan de zonde." De ware vreze Gods leert de gelovige de smaad, de vinnigheid en bespotting van de wereld verachten, daar het zonder deze heilige kloekmoedigheid niet mogelijk is de rechte streek des hemels te houden. Lukas 9 : 62. Die naar het vlees zijn, hebben altijd vervolgd degenen die naar de geest zijn; de Ismaëlieten de ware Izaks, het zaad van de slang het zaad van de vrouw, de schijnchristenen de ware christenen, de wereldsgezinden de Godzaligen. David moest om de godsdienst het tegenspreken van prinsen en vorsten uitstaan. Psalm 119 : 23. Dit spotten en tegenspreken noemt Paulus Gal. 4 : 29 een vervolging. Zonder verdrukking kan men het koninkrijk Gods niet ingaan. Het gaat op wat Augustinus van zijn tijd klaagde, „dat een recht christen geen groter vijand heeft dan aan de christenen." En gelijk hij elders spreekt: „Daar zijn vele christenen, die kwalijk leven, en zo iemand goed wil leven onder hen, en onder de dronkaards sober zijn en onder de kijkers van de komedies nergens wil gaan dan in de kerk, zo moet hij lijden, dat de christenen zelf hem beschimpen, hij moet bittere woorden lijden en dat zij zeggen: gij zijt groot, gij zijt rechtvaardig, gij zijt Elia, gij zijt Petrus, gij zijt van de hemel gekomen; zij beschimpen hem waar hij zich keert of wendt, hij hoort van hier en van daar een spijtig woord. Indien een christen zulks vreest, zo zal hij van de weg van Gods Gezalfde afwijken en in de strikken der jagers vallen." August. in Psalm 99.
Iemand zegt terecht:

„Der vromen lot
Is smaad en spot;
't Is plaag op plaag,
Vast alle daag."

Maar wat? Zullen wij daarom verflauwen? Dat moet verre van ons zijn. Hier moeten wij de vermaning ter harte nemen van iemand, die met zijn voorbeeld niet minder dan met zijn leer alle vromen kan aanmoedigen, en die waarlijk *als een Wagen Israëls en*

zijn ruiteren is in onze vervallen tijd, maar daarom ook juist een doelwit van de boze hoop der wereldsgezinde mensen, sektarissen en libertijnen. „Indien de mensen van deze wereld," zegt hij „,de wereldse christenen, de staatkundige en inschikkelijke christenen, de luie en lauwe Gereformeerden, de zachttredende en gemakkelijke pronkchristenen, de deugdpraters, die zoetvoerige geesten, ons over het stuk van leer of leven voor strijdlustige, lastige, neuswijze en hoogmoedige albeschikkers willen veroordelen, wij zullen ons naar Augustinus raad dat getroosten en zeggen: wat hoor ik zondige knecht? Mijn Heere heeft gehoord, gij hebt de duivel in; hebben zij de Heere Beëlzebul geheten, wat zullen zij de huisgenoten doen? Wij moeten op de wolk der getuigen, de profeten en heilige mannen Gods, zien, die vóór ons deze weg door eer en oneer betreden hebben; die zijn vervolgd, bespot, kwalijk gehandeld, welke de wereld nochtans niet waardig was. Wij moeten bedenken, dat de bijzonderheid en uitnemendheid van het leven, te allen tijde door de ruime en ongebonden hoop is benijd of gehaat geweest.
Nicolaas de Clemangis, die omstreeks het jaar 1417 leefde, zegt als hij over zijn tijd klaagt: *„Deze vleselijke zonen van de kerk, zoeken niet alleen of gevoelen de geestelijke dingen niet, maar vervolgen ook diegenen, die naar de geest zijn, gelijk van de tijden van de rechtvaardige Abel af, die door de vleselijke Kaïn gedood is, altijd gebeurd is, en tot het einde van de wereld altijd gebeuren zal. Die de Godzaligheid gewin achten, worden bespot en uitgelachen, alsook degenen, die rechtvaardig, heilig, zuiver, onnozel en geestelijk willen leven. Is er iemand eenvoudig, kuis, matig in enige samenkomst of college, die de brede en slibberige weg niet volgt, hij wordt de anderen een fabel en tot spot. Hij wordt ook terstond onbeschaamd, bijzonder, gek of een huichelaar genoemd."* Zie Gisbertius Voetius, in zijn meditaties van de ware praktijk der Godzaligheid over Jac. 2 : 12.

Deze dingen zijn opmerkelijk. Een christen moet veracht kunnen (en willen) worden en kunnen verachten; hij moet de verachting der wereld verachten, om zijn God in alles getrouw te zijn en de beleden waarheid Gods in zijn leven uit te drukken, in bekendmaking van alles goeds, en zo de heilige leer versieren. O, wilden alle christenen dit betrachten! welk een verandering ten goede zou daaruit voortkomen in het land. Ook zou onze God hierdoor ten hoogste verheerlijkt worden. Joh. 15. Onze God wordt dan eerst recht geheiligd, wanneer wij tonen, dat Zijn majesteit zulk een glans in onze zielen geeft, dat Hij alleen onze vreze en onze verschrikking is, Jes. 8 : 12, 13. 1 Petrus 3 : 14. 15; en dat ons niets dierbaarder is dan Zijn heilige waarheid, om van harte te gehoorzamen het voorbeeld van de leer tot welke wij zijn overgegeven en zo de leer in ons leven uit te drukken. Rom. 7 : 17. Daardoor zou de mond gestopt worden van de kwaadwilligen en lasteraars, zo onder de sektarissen als anderen, die voorgeven, dat de leer der Gereformeerde kerk vruchteloos is en zonder kracht tot de Godzaligheid, ja dat ze nadelig is; dat ze een boom is, in welks schaduw en drup alles moet sterven; dat de Gereformeerden vijanden zijn van goede werken, en wat niet al, gelijk ons dit door de roomsen, remonstranten en Socinianen toegeschreven wordt. Deze onwetende en dwaze mensen moeten wij naar de raad van de apostel de mond stoppen met weldoen.
Ja, dan zouden wij roem hebben tegen onze partijen en hen heilig kunnen braveren, gelijk onze vaderen gedaan hebben, die in hun vertoog aan de regenten van Nederland, in 1566, zeiden: „Vergelijkt onze manier van leven met die van onze vijanden, want daardoor kent men de mensen, gelijk men de boom aan zijn vruchten kent. Wij danken God, dat onze vijanden zelf gedwongen worden, enig getuigenis aan onze gebruiken, vroomheid en lijdzaamheid te geven; zo dat hun gewoon zeggen is:

Hij zweert niet, hij is een Lutheraan; hij hoereert niet, noch drinkt zich niet dronken, hij is van de nieuwe sekte." Zie de leer en orde van onze kerken, uitgegeven door D. Thyss. pag. 77 en Bor op het jaar 1566.

Uit een Godzalig leven zou verder ontstaan, dat de sektarissen, die nu op de losse ongebondenheid en het goddeloos leven van vele zogenaamde Gereformeerden, als op een aas leven, beschaamd werden; en onder ons zouden de sektarissen meer en meer afnemen en vergaan, zoals het naar het getuigenis van Willem Teelinck, in de voorrede van zijn „Huisboek," in de gemeente van Bambury in Engeland geschied is, waar wegens de stichtelijke wandel en de doordringende Godzaligheid van de leden van de gemeente, alle sektarissen gewonnen of vertrokken waren. Dan zou geschieden, hetgeen geschreven staat, Zach. 8 : 23: „Alzo zegt de Heere der heirscharen: het zal in die dagen geschieden, dat tien mannen uit allerlei tongen der heidenen, grijpen zullen, ja de slip grijpen zullen van een Joodse man, zeggende: Wij zullen met u gaan, want wij hebben gehoord, dat God met u is." En wat de leden van de gemeente betreft, die zullen doorgaans onder elkaar tot ontsteking van de liefde en van de goede werken opgewekt worden, zich in elkaars wandel verblijden en onderling allerlei vertroostingen genieten. Hebr. 10 : 24. Psalm 119 : 74. Wat meer is; zo de leer versierende, zullen wij sierlijk zijn in de ogen van God, van de heilige engelen en van allen, die de Heere beminnen, als de rechte heerlijken der aarde, Rom. 1 : 11, 12. Psalm 16 : 3; die kostelijk zijn als een sierlijke kroon en als een koninklijke hoed in de hand van onze God, Jes. 43 : 3 en 62 : 3; tot wier dienst de engelen uitgezonden worden en die van hen bemind en gewenst zijn. Hebr. 1 : 14, Dan. 10 : 11. Dan zou ook onze God voor ons ten goede ijveren, en een vurige muur zijn om ons te bewaren; ja alle volken der aarde zouden zien, dat de Naam des Heeren over ons genoemd is, en zij zouden voor ons vrezen. Deut. 28 : 10.

98. Het Godsvertrouwen van onze vaderen en de vrucht daarvan

Er is geen twijfel aan, of, indien zo het hart der vaderen eens bekeerd werd tot de kinderen, wij zouden ook de zegeningen van onze vaderen erven; en in plaats, dat de Heere ons afbreekt, zoals nu reeds vele jaren geschiedt, zo zouden wij doorgaans groter worden. Ofschoon zich enige zwarigheden mochten opdoen, de Heere zou Zijn volk toch niet verlaten; maar dan zouden wij moedig kunnen zijn als een jonge leeuw, en op de Heere, de verwachting van onze vaderen, vertrouwen, gelijk zij vertrouwd hebben en daarmee betonen, dat niet enige menselijke hulp, maar God hun toevlucht was. En waarlijk, indien enige deugd van onze vaderen een heldere glans gegeven heeft, het is dit vertrouwen op de Heere, hetwelk in de door ons verhaalde zaken van Nederland duidelijk gebleken is.
Wat was het anders dan dit onwankelbaar vertrouwen op zijn God, dat Prins Willem I, hoogloffelijker gedachtenis, zelfs in de allerzwaarste tijden ondersteunde en aanmoedigde? Met God, *de Potentaat der potentaten,* had hij een vast verbond gemaakt en hij was verzekerd door Diens hulp uit alle zwarigheden ontzet te zullen worden, gelijk blijkt uit de brief, in 1573 aan Sonoy geschreven, te vinden in het 6e boek van Bor. Hij getuigt ook in zijn „Apologie," pag. 120, dat hij nooit de moed heeft verloren gegeven om al de kartouwen van de vijand, hoe menigvuldig en groot die ook mochten zijn, noch om de tachtigduizend man, die de Hertog van Alva te velde voerde, noch om zoveel legers te water, noch om zo velerlei verraderijen van de eerdergenoemde Hertog of zijn opvolger; zelfs niet om de Hertogin van Parma, eer de

eerder genoemden in 't land kwamen.
En waarom toch was hij zo goedsmoeds? „Omdat," zegt hij, „in des Heeren macht alleen zijn leven en dood was, Die ja al de haren van zijn hoofd geteld had; van Wie wij tot nog toe zo gunstig hulp en bijstand bevonden hebben en hopen, dat Hij ons verder tot het einde toe zal bewaren." Dit zijn recht prinselijke woorden, zodanige held en vader des vaderlands betamende.

Dergelijke sterkte des geloofs en dergelijk onwankelbaar vertrouwen bezaten ook de Staten van het land, waardoor zij aan hun goede zaak vasthielden, en besloten alles bij de vrijheid van godsdienst op te zetten, en geenszins voor hun vijanden te buigen om zich van deze vrijheid te laten beroven. Ofschoon dit uit hetgeen vroeger door ons is bijgebracht overvloedig blijkt, kunnen wij toch niet nalaten tot bewijs aan te voeren, hetgeen Bor verhaalt op het jaar 1573. Hij beschrijft daar de staat van het land en het hart van onze vaderen, en toont aan, hoe temidden van alle wanhopige ongelegenheden en alle verval van zaken in hun geest een verwonderenswaardige moed huisvestte; zodat hun harten, niettegenstaande alles in het land door vijandelijke wapenen vaneen gescheurd en onderdrukt was, nochtans in onderlinge eendracht, onvermoeide kloekmoedigheid en heldhaftige standvastigheid aan elkaar verbonden bleven.
Laat ons de eerdergenoemde schrijver eens horen.
„De Prins van Oranje," schrijft hij, „had vele steden van Holland en Zeeland in zijn macht en geweld, hoewel Holland genoegzaam in twee delen verdeeld was, zodat die van Zuid-Holland geen of weinig bijstand en hulp aan die van het Noorderkwartier konden bieden, noch die van het Noorderkwartier aan die van Zuid-Holland, wegens de inneming van Haarlem. Behalve dat werd de stad Leiden zeer hard belegerd. Den Haag, Maaslandsluis en andere steden waren met Spanjaarden, Walen, Duitse en Nederlandse soldaten bezet, waardoor ook de stad Delft genoegzaam belegerd scheen. De Hollanders in het Zuiderkwartier konden nauwelijks van de ene stad in de andere komen, dan met het allergrootste gevaar; maar in het Noorderkwartier en Waterland was het wat veiliger, door de gelegenheid van het land en ook doordat de Gouverneur, Jonkheer Diederik Sonoy, daar zeven schansen had doen maken, die alle goed met krijgsvolk bezet waren. De landen in het Zuiderkwartier bleven, tot gehele plaatsen toe, leeg en onbebouwd liggen, zodat niet alleen de huisman en de landlieden, maar ook de renteniers en kooplieden in grote benauwdheid leefden. Nochtans hadden die van Holland en Zeeland vast besloten, het uiterste goed, lijf en leven voor hun vrijheid en hun godsdienst te wagen en op te zetten bij de Prins van Oranje (die bij hen in het algemeen en in het bijzonder zeer groot geacht en wel bemind was) tegen de Spanjaarden en hun aanhangers. En hoewel die van Holland en Zeeland in deze benauwdheid waren, zo had de Prins van Oranje nochtans met hun hulp, met een ongelofelijke kloekmoedigheid en met uitnemend grote kosten de steden Middelburg en Arnemuiden in Zeeland, op het eiland Walcheren, zeer sterk belegerd."

Een merkwaardig verhaal dat zonderling ter zake dient. Wil men weten met welk een vertrouwen des harten deze hun moed is onderleid geweest, waardoor zij alle hooggaande zwarigheden uitgestaan en daarenboven nog zulke grote dingen ondernomen hebben, men leze de brief van de Prins, alsook die van de Heeren Staten van Holland en Zeeland, geschreven aan de Koning van Spanje in 1573, die in het 6e boek van Bor gevonden wordt. Zij verklaren daarin liever het uiterste te willen wagen en verwachten, dan dat zij niet zoeken zouden hun vrijheid voor te staan; „want," zeggen zij, wij zijn Godlof zo kwalijk in Gods Woord niet onderricht, of wij weten

zeer wel, dat ons leven en onze dood in Gods handen staan, en dat deze dood, die geen mens ontgaan kan, slechts maar een doorgang is tot het eeuwige leven."
In 1582 lieten zij een penning slaan, waarop een teder en rank boompje gepoot stond, tot welks bevestiging en onderhouding, een hand uit de hemel gereikt werd, met deze bede tot omschrift: „Confirma Domfine opus tuum," dat is: *„Heere! stel vast Uw eigen werk."* Zie Boxhorn, Chronijk van Zeeland, deel 1, pag. 120.
Met deze woorden drukken zij uit, dat de grond van hun vertrouwen was, dat hun zaak de zaak des Heeren was, en dat zij daarin ook Zijn Goddelijke bijstand hebben ondervonden; waarom zij zich verzekerd hielden, dat de Heere Zijn aangevangen werk niet zou laten varen. De Heren van het Hof van Holland getuigen daarom, volgens Hooft, op het jaar 1587, in hun brief aan Leicester, dat de regenten, liever dan met Spanje in enig verdrag te komen en zo zichzelf en de kerken van deze landen te laten verderven, vast besloten hadden, „met een vast vertrouwen op de Goddelijke goedertierenheid alle verdriet en ellende geduldig te lijden." 't Is niet goed te beseffen, welk een standvastig gemoed en moedig hart het geeft, wanneer men zich voor Gods zaak in de bres stelt, en hoe zulken zich aan de Heere moeten vasthouden, ook zelfs dan wanneer de middelen klein en de waarschijnlijkheid van een goede uitkomst nog minder schijnt te wezen.
Dit drukken de voornoemde Heren in hun brief uit, als zij zeggen: „Een vorst, genegen om het zijne te behouden, of de uitbreiding van zijn grenzen beogende, of begerig om eens anders heerschappij in te slokken, moet voorzichtig zijn macht meten, en die te sober bespeurende, de weg van verdrag inslaan; maar hier is het iets anders, daar men niet om enig werelds rijk, maar voor Gods eer en kerk streed, die Hij nimmer ongehandhaafd zou laten. Met dit geloof had men voor alle kommer en tegenspoed standvastig te verdragen, zonder zich te keren tot de zwakheid van de vleselijke arm. Eindelijk toch wat vroeger of wat later zou men, gesteund en gesterkt door de alvermogende hand van die Heere der heirscharen, de zege erlangen."
Dit zijn waarlijk heldhaftige woorden, voortkomende uit een heilige kloekmoedigheid en uit zodanig een geloof, dat van de middelen afziet op de almachtige God. Toen de Hanzesteden in 1585 de staten, door hun gezant, Mr. Adolph van Osenbrugge, zochten te bewegen om met de Koning van Spanje een verdrag van vrede aan te gaan, hetwelk de Heer van Aldegonde toen ook de zekerste weg meende te zijn om een gehele verwoesting te voorkomen, omdat wij, gelijk hij in zijn brief aan de Heer Adolph van Meetkerke schreef, in alle dingen minder er waren dan de vijand, en dat bij hem geheel en vast de oppermacht berustte; ondersteund met de titel van een grootmachtige koning; en dat onze zaken daarentegen tussen de vloeden van het gewone volk dreven, niets te beduiden hadden en de middelen tussen ons en onze vijanden geen gelijkheid hadden; zo gaven de Staten-Generaal aan de Hanzesteden dit kloekmoedig antwoord, „dat zij wel de hulp van vreemde vorsten tegen de vijand hadden gezocht, daar zij gedwongen waren de wapenen op te nemen; maar," zeggen zij, „zo wij die uitheemse hulp niet kunnen bekomen, zo moeten wij daarom niet wanhopen, noch de geheel noodzakelijke zaak van de oorlog verlaten."
En welke reden geven zij voor dit heldhaftig besluit? „Onze enige hoop," zeggen zij, „is in God de Heere, Die geen begeerders laat gebrek lijden, en de Zijnen van de rampen van de oorlog verlost; Die de tirannen, wanneer het Hem belieft, de breidel in de mond werpt." Verder halen zij de wreedheden en trouweloosheden van de Koning van Spanje aan, „die de gezanten en gevolmachtigden, voortreffelijke heren en prinsen, tot hem in Spanje gezonden, tegen alle menselijke rechten, gelast heeft te doden." Zie Bor, in zijn 20e boek, fol. 48, 56 en 57.

Des vijands trouweloze wreedheid en hun rechtvaardige zaak moedigden hen aan om van alle middelen af te zien, en op de Heere te zien met een vast vertrouwen op Zijn vaderlijke hulp. De heren regenten van ons lieve vaderland lieten daarom in 1595 een penning slaan, waarop de heilige en mannelijke woorden stonden: „Hi in corribus, hi in quis, nos autem in nomine Jehovae nostri," dat is: „Dezen stellen hun vertrouwen in wagens, genen in paarden; maar wij stellen ons betrouwen in de Naam des Heeren onzes Gods."
Gelijk de regenten in dit vertrouwen God verheerlijkten, zo betoonde ook onze God, dat Hij niet wil verlaten, die op 'Hem hopen, maar dat Hij een Schild is, Die de oprechten van hart behoudt, Psalm 7; dat Hij Zich sterk wil bewijzen aan diegenen, wier hart volkomen met Hem is, 2 Kron. 16; dat Hij zulken niet alleen bevrijdt van het verderf, maar doet delen in alle zegeningen.
Zeer opmerkenswaardig zijn de woorden van de Staten-Generaal, in hun antwoord, op het voorstel van de gezanten van de Aartshertog Albertus, als hij hen in 1594 tot een vredeshandeling nodigde. Zij zeggen, dat van de tijd af, dat zij uit hoogdringende nood, tot behoudenis van de Nederlandse vrijheden en priviligiën in het algemeen, en van de provincies, leden, steden en ingezetenen in het bijzonder, en tot afwering van de Spaanse tirannie en hoogmoedige heerschappij over de consciënties, de lichamen en goederen van de ingezetenen van de Nederlanden, van hun vrouwen en kinderen, de wapenen hebben aangenomen, hun mening en hun doel altijd geweest is en nog is, deze, onder inwachting van Gods hulp, tegen de Spanjaarden en hun aanhangers te gebruiken. „Met een vast vertrouwen, dat de almachtige en goede God hun goede en rechtvaardige bedoeling met Zijn Goddelijke zegen zal begunstigen; gelijk zij ook hebben ondervonden; daar door Gods krachtige hand niet alleen hun middelen en hun voornemen gezegend, maar ook de harten van naburige koningen en vorsten tot handhaving van hun noodzakelijk en oprecht doel bewogen had; waarvan zij de eer en de lof aan God almachtig toeschrijven, en dat zij, op Zijn Goddelijke majesteit en onveranderlijke macht betrouwende, van Zijn hand en goedheid een goede, loffelijke uitkomst van deze bezwaarlijke oorlogen verwachten." Zie Bor, in zijn 31e boek, op het jaar 1594.

Met recht mogen wij (onze regenten getuigen zijnde) zeggen en zingen met de psalmist: „Op U hebben onze vaderen vertrouwd; zij hebben vertrouwd en Gij hebt ze uitgeholpen; tot U hebben zij geroepen en zijn uitgered, op U hebben zij vertrouwd en zijn niet beschaamd geworden." Psalm 22 : 5, 6. Hun is daarentegen oorzaak gegeven, om met Koning David, „God in Zijn Woord te prijzen," Psalm 56 : 5; hetwelk zij bevonden hebben waarachtig en onveranderlijk te zijn, waarop men zich verlaten kan. Onze vaderen gaven dit te kennen, toen zij in 1598, als Filips, de Koning van Spanje gestorven was, een penning lieten slaan, waarop de dood werd voorgesteld, als een koninklijke scepter met de voet vertredende, en waarop tevens de spade van een landbouwer gezien werd, met dit opschrift: „Mors Sceptra ligonibus aequat, verbum tuum Domfine manet in aeternum," dat is: „De dood maakt geen onderscheid tussen een koning en een akkerman: doch Uw Woord, Heere! blijft in der eeuwigheid." Zie Boxhorn's Chronyk van Zeeland, eerste deel, pag. 120. Als wilden zij zeggen, dat ook de machtigste koningen enkel ijdelheid zijn, maar dat die zich op des Heeren Woord verlaten, niet zullen wankelen of te schande worden.
Zij moeten ons een voorbeeld ter navolging zijn, om ook, zelfs in alle ongelegenheden en zware tijden, op de Heere te steunen. Van Sande wekt ons in het begin van zijn „Nederlandse Historie" hiertoe op met deze woorden: „De grote daden Gods, aan ons, Nederlanders, bewezen, dienen nimmermeer vergeten te worden, maar altijd met

dankzegging erkend, en van de ouders aan hun kinderen verteld te worden, om zo de gedachtenis daarvan op de nakomelingen voort te planten; opdat dezen, een voorbeeld aan de standvastigheid van hun voorouders nemende, in gevaarlijke en droevige tijden niet gemakkelijk wanhopen, maar hun vertrouwen alleen op God stellen, en Hem leren vrezen."

Want, gelijk Van Reijd terecht zegt, in zijn 8e boek: „Onze voorouders hebben aan hun nakomelingschap een treffend bewijs en voorbeeld gegeven, om nooit, als men maar een goede zaak heeft, zelfs niet in de grootste gevaren en uiterste ellende, de moed verloren te geven, maar liever op de Heere te vertrouwen en een heerlijke dood te sterven." Hoe de zaken van 's Heeren volk ook mogen staan, Samuëls woord zal nochtans altijd waarachtig blijven: „De Heere zal Zijn volk niet verlaten, om Zijns groten Naams wil." 1 Sam. 12 : 22.

Het gebeurt soms, dat de Heere hen in water en in vuur en in grote verdrukking laat komen, maar eindelijk voert Hij hen uit in een overvloedige verversing, zoals de voorbeelden van alle eeuwen geleerd hebben, en waarvan ons Verenigd Nederland zulk een heerlijk voorbeeld is, dat wij mogen twijfelen, of ergens een vermaarder en uitstekender voorbeeld te vinden is. Wij, wij mogen in ons vaderland met het volk Gods zingen: „God is onze toevlucht en sterkte, Hij is krachtig bevonden een Hulp in benauwdheden," Psalm 46 : 2; en bijgevolg met dit besluiten: „Daarom zullen wij niet vrezen, al veranderde de aarde haar plaats, en al werden de bergen verzet in het hart der zee."

De Godvruchtige Hofferus spreekt in navolging van de Psalmist, in zijn „Nederduytsche Poëmata," pag. 168, de Heere aldus aan:

„Als ik denk wat arbeids al,
Wat al zorg en ongeval,
Heeft gekost ons vaderland,
Eer het kwam in vrije stand;
Dan, zo denk ik, Uwe macht
Heeft dit al teweeggebracht,
Dan, zo denk ik, zult Gij, Heer,'
Ons verlaten nimmermeer."

99. Gods wonderen in de oorlog van 1672

Waarlijk, zo mag een volk besluiten, dat geleerd heeft te steunen op de Heere, de Rotssteen van zijn heil.
Immers hebben ons deze laatste jaren geleerd, hoe de Heere Zich niet alleen over ons ontfermd heeft, maar hoe groter onze nood was, hoe meer Hij Zijn wonderen, ons ten goede, betoond en Zijn arm ontbloot heeft. Wie denkt niet met ontroering aan het droevige jaar 1672 en enige volgende tijden en aan de ellendige toestand van ons lieve vaderland in dat jaar? De twee machtige koningen van Engeland en Frankrijk verklaarden ons niet alleen tegelijkertijd met verscheidene machtige Rijksvorsten de oorlog, maar vijandelijke legers drongen tot in het hart van ons land door, zodat geen sterkten, steden of rivieren hun loop konden stuiten. De beroemdste vastigheden en bolwerken van de staat vielen de vijand als vijgen in de mond.
In minder dan 40 dagen had hij meer dan 40 steden, schansen en sterkten onder zijn gebied gebracht, en onder deze de aanzienlijke stad Utrecht, in het midden van die provincie en in het midden van ons land gelegen. Hoe beefden toen aller harten! welk een vrees en schrik grepen ons aan! Hoe waren alle plaatsen, als een Magor-Missabib Ier. 20 : 3, 4. De allerwijste, ziende op de vijandelijke machten, zo te water als te land, en op onze kleine macht en de toestand der tijden en zaken, kon niet anders oordelen of de dodelijke dag voor deze bloeiende en beroemde Republiek was gekomen; ja geen andere weg tot behoud scheen voor ons over te zijn, dan ons onder het geweld van onze triomferende vijanden te begeven. Gelijk onze vaderen in hun benauwdste tijden spraken van de vijanden met schepen te ontvluchten en met vrouwen en kinderen andere landen op te zoeken, zo hoorde men nu bijna niet anders dan van capituleren en met de vijanden een verdrag aan te gaan, zich aan hun voeten te werpen en zich onder hun heerschappij te stellen. Wat meer is, deze taal werd niet alleen van geringe personen vernomen, maar ook van de groten en machtigen in het land; ja, de geleerde Oomius verhaalt, dat zelfs de Staten van Holland aan die van Zeeland schreven, dat zij oordeelden, dat ten spoedigste gevolmachtigden behoorden afgevaardigd te worden, om met de Koning van Frankrijk te onderhandelen. Zie Oomius, *Oorlogsbasuyne,* pag. 33.

Merkt wel op;
1. niet alleen oordeelden de heren staten van Holland, dat men met de Koning van Frankrijk behoorde te onderhandelen, maar ten spoedigste.
2. Dat men niet alleen ten spoedigste behoorde te onderhandelen, maar daartoe gevolmachtigden moest afvaardigen, om naar hun goeddunken, zoals zij het best konden, met de Koning te onderhandelen, opdat dit werk alzo geen uitstel mocht lijden.
3. Daartoe zoeken zij ook andere provincies op te wekken en gaande te maken. Hoe kon het verderf meer nabij wezen! Maar wat? Heeft de Heere ons toen verlaten? Dat zij verre. Toen het schip van onze Republiek op deze wijze aan het zinken was en tevens scheen te gronde te gaan; toen onze vrijheid en onze godsdienst, en alle voorgaande heerlijkheid in eeuwige slavernij scheen te zullen veranderen; juist toen is de Heere onze kracht en ons licht geworden, en ons tot heil geweest. Na al Zijn voorgaande wonderen heeft Hij, boven alle gedachten, onze duisternis wonderlijk doen opklaren, en heeft de provincies oorzaak gegeven om met het oude Israël te zingen: „Deze is mijn God, Hij is mijns vaders God, daarom zal ik Hem verheffen. De Heere is een Krijgsman, Heere is Zijn Naam.” Exod. 15 : 2, 3.

> Eilieve! wat zijn in deze des Heeren daden anders geweest, dan een vernieuwing en levende betoning van die oude trouw, goedheid en grootdadigheden aan onze vaderen bewezen? En waartoe? Om door dergelijke heerlijke werken, ons, hun kinderen, opnieuw aan Hem te verbinden, en zo het hart der vaderen te bekeren tot de kinderen; om ons te leren ons op Hem, als de enige Rotssteen van ons heil, te verlaten en ons Zijn Naam te doen roemen.

Is 't, dat wij weleer geen macht hadden, in vergelijking van onze machtige vijanden, evenzo was het nu ook, nu wij twee zo gevreesde koninkrijken, waarvan het ene te land en het andere te water zo buitengewoon machtig is, tegen ons hadden, benevens de Keurvorst van Keulen, en de Bisschoppen van Munster en Straatsburg.
Zagen wij uit naar het land, daar waren vele grote en machtige heirlegers tegen ons in aantocht, drie onder de Koning van Frankrijk, andere onder de Bisschop van Munster en de Keurvorst van Keulen.
Zagen wij naar de zee, die was als opgepropt met de vloten en schepen der voornoemde vorsten, die alle pogingen aanwendden om ons dáár te krenken, waarin onze voornaamste kracht gelegen was. Indien de Heere hier niet met ons geweest was, wat was anders te wachten geweest, dan dat ze ons levend zouden verslonden hebben, en dat een stroom over onze ziel zou gegaan zijn? Doch hier, gelijk eertijds, heeft de Heere getoond, dat Hij is de Heere der heirscharen, Wie het hetzelfde is door velen of door weinigen te helpen. Want bij ons was geen macht tegen die grote menigte, en vooral niet, nadat wij door het overweldigen van zoveel sterkten en steden, ja gehele provincies, zo zeer verzwakt en als in de lendenen van onze kracht geslagen waren. Onze moedige vijanden beeldden zich niet anders in, of zij zouden het doel waartoe zij zich samen verbonden hadden, namelijk, het vernielen van Holland, bereiken.

De roomsen begonnen reeds de hoornen op te steken, en roemden al, dat zij nu spoedig de kerken weer in bezit zouden hebben. Enigen begonnen aan hoge eerambten te denken. Men wist niet genoeg te spreken van de hoogmoed der Fransen, die zij openbaarden in zilveren penningen, welke zij lieten slaan. Doch dit moedigde hen, die geleerd hadden, dat dit Gods gewone wegen zijn, dezulken die hun hart stellen als Gods hart, te schande te maken en tot in het stof te vernederen, bijzonder aan, om op een goede uitkomst te hopen.
Onze God heeft hiervan een kennelijke proeve gegeven in het midden van onze benauwdste tijden, in hetgeen zich te water heeft toegedragen, waar wij telkens tegen de twee koninklijke vloten de overwinning behaald hebben. Hoewel de Heere hierdoor aan dit land, in 1672, geen kleine blijdschap en bemoediging schonk, is nochtans inzonderheid opmerkelijk, hetgeen in 1673 van de Heere is geschied. Onze vloot is in dat jaar driemaal slaags geweest tegen de twee machtige koninklijke vloten van Engeland en Frankrijk, en wel op de 7e en 14e juni en de 21e augustus; en hoewel telkens zeer woedend gevochten is, heeft de Heere deze staat niet alleen in elke slag met een roemrijke overwinning bekroond, maar, wat immers zeer merkwaardig is, in al deze bloedige zeeslagen hebben wij, volgens het schrijven van de hoofden aan de staat en aan zijn Koninklijke Hoogheid, niet één oorlogsschip verloren. Daarentegen meent men, dat de vijand in de twee eerste slagen, behalve de branders, wel 20 oorlogsschepen verloor, alsook 3.000 doden, en dat hij wel 6.000 gekwetsten had. Bij ons waren in de eerste slag zeer weinig doden; zodat de heer admiraal De Ruiter getuigde, „dat God opmerkelijk met hen was geweest, in het bewaren van de hoofden en het gewone volk.” Zie *het Ontroerde Nederland,* gedrukt te Amsterdam in 1654, pag. 392.

In de tweede slag is één officier gemist en weinig volk verloren. Al weer zweefde de Heere met Zijn vorige gunst over ons, gelijk een arend zich opwekt over zijn jongen; want hij moet blinder zijn dan een mol, die hier de wonderdaden Gods en Zijn machtige hand, tot onze hulp uitgestrekt, niet ziet. Immers de machten van ons land gelastten in de uitschrijving van de Dank en Bededag, gehouden op de 5e juli 1673, dat men de Heere zou loven en prijzen „over de klaarblijkelijke hulp en bijzondere voordelen zo wonderlijk aan ons bewezen."
Als hunne Hoogmogende Heren in de uitschrijving van de Dankdag, gehouden de 6e september 1673, van de derde zeeslag en van de overwinning daarin bevochten, gewagen, zo betuigen zij met veelbetekenende woorden, dat deze overwinning ons wonderlijk gegeven is, en willen daarom, dat men God daarover loven en van harte danken zal.
Merkwaardig is in deze hetgeen toen door de heren Gedeputeerden uit Texel geschreven is. „De heer admiraal De Ruyter," schrijven zij, „heeft ons verhaald de wonderlijke besturing van God Almachtig in deze slag; met welk een moed hij is aangevangen; hoe mannelijk er is gevochten, en hoe de vijand daarentegen is gehavend." Zij voegen er bij: „Men heeft duidelijk bespeurd, dat er (te weten, bij de vijanden) schrik was, hetwelk een werk van boven is." Zie de Holl. Mercurius van het jaar 1673, in de maanden van juni, juli, aug. en sept.

Hetgeen hier van de schrik der vijanden, en aan de andere zijde van de moed der onzen bijgebracht is, is van bijzonder gewicht; want, gelijk wij dit in het begin van de oorlog, ten tijde van onze vaderen, onder de wegen en middelen gesteld hebben, waardoor onze God onze vijanden vernederd en ons verhoogd heeft, zo heeft de Heere in deze benauwde tijden daardoor nog eens Zijn hulp genadig aan ons bewezen. Dit is duidelijk in deze zeegevechten, waarin onze moedige en machtige vijanden telkens met schande moesten wijken, waardoor hun trots voor de ogen van de gehele wereld, tot verwondering van de volken, ter aarde is geworpen en tot een aanfluiting geworden.

Gelijk de Heere Zijn oude wonderen ter zee vernieuwd heeft, zo deed Hij ook te land. Laat ons slechts gedenken aan de aanslag en aanval der Fransen op die zwakke stad Aardenburg, waarvan de heren Staten van Zeeland in hun brief van de 29e januari 1672 aan de heren Staten van Holland als volgt spreken: „De grote God, Die de staat voorheen uit zoveel zwarigheden en ellenden verlost heeft, is nog Dezelfde in kracht en vermogen; waarvan wij enige dagen geleden de aanval, die de Fransen op de zwakke stad Aardenburg gedaan hebben, de uitwerkselen gezien hebben. De Fransen, 6.000 man sterk, zijn daar niet alleen door een handvol volk teruggedrongen, maar zó ontvangen, dat zij meer dan 400 gevangenen en 500 doden achterlieten, en 20 wagens met gekwetsten met zich terugvoerden." Zie het Ontroerde Nederland, pag. 312.
De Fransen hadden niet eens gedacht, dat zij tegenstand zouden vinden, zo zeker meenden zij van hun zaak te zijn, zoals de 24e juli 1672 uit Middelburg geschreven werd.
De schrijver van deze brief uit Middelburg zegt tevens zeer wel: „Ten ware de grote God, de verdedigers niet met een bijzondere moed gewapend had, het was met die stad gedaan geweest. 't Is niet wel te beschrijven, hoe groot de ijver van tedere vrouwen en kinderen was. Ze brachten gedurig kruit en lood aan, en droogden het natte en vochtige kruit tussen hun handen; de meeste vrouwen hadden hoeden op, om zich daardoor over de borstwering aan de vijand als mannen te vertonen. Zij laadden de musketten, die de mannen gedurig afschoten; ja, zij hebben al de ijzeren potten in

stukken geslagen, en in het geschut, in plaats van schroot en kogels gebruikt, zodat die heldinnen zich als leeuwen gekweten hebben." Zie van deze brief, *"Het Ontroerde Nederland",* pag. 287.

In de verlossing van deze stad heeft de Heere, hetgeen in zichzelf ten enenmale gebeurlijk is en waarin de mensen wat anders beogen, willen gebruiken, om Zijn raad tot onze hulp uit te werken. Want in die stad was toen slechts één constapel, die dienst kon doen. En wat was dat er voor een? Woonde hij daar? Geenszins. Hij was juist op die tijd toevallig daar gekomen om zijn vrienden te bezoeken, en heeft buitengewoon grote dienst gedaan. Van dergelijke wonderen des Allerhoogsten, in het uitwerken van Zijn zekere onfeilbare raadslagen, door de allergebeurlijkste zaken, hebben wij voorheen gesproken. Alles staat onze God ten dienste en bij Hem zijn alle dingen mogelijk.

Omdat wij hier gesproken hebben van de moed van die van Aardenburg, waar de vijanden verschrikt waren en verzocht zijnde terug te keren, het aftrekken voor het raadzaamst oordeelden, zo kunnen wij niet nalaten nog andere voorbeelden bij te brengen. Want, ofschoon er in het begin een grote verslagenheid in het land was, heeft de Heere door tussenkomende kloekmoedigheid nochtans tegen het overstromende kwaad dijken en dammen willen stellen, gelijk blijkt uit hetgeen in de provincie en in de stad Groningen is voorgevallen.
Toen Koevorden reeds veroverd was, en de vijandelijke heirlegers van de Keurvorst van Keulen en de Bisschop van Munster ieder uur voor de stad te wachten waren, hebben overheden en onderdanen beiden kloekmoedig met een plechtige eed gezworen, de stad tegen alle vijandelijke aanvallen met goed en bloed te beschermen. Toen de beide Bisschoppen na enige tijd van belegering en afgrijselijk schieten met gloeiende kogels, bommen en granaten en met de verschrikkelijke bedreiging van alles, ook vrouwen en kinderen, te vuur en te zwaard te zullen verderven, de stad opeisten, hebben zij de 22e juli 1672 kloekmoedig geantwoord, „dat ze vertrouwende op de hulp van God Almachtig, de gerechtigheid van hun zaak, enz., eendrachtig besloten hadden, haar tot aan het uiterste tegen alle vijanden te verdedigen en te beschermen." 't Is vermakelijk te lezen, hoe de burgers en studenten, naast de soldaten, getoond hebben, dat ze een leeuwenhart hadden; ja, hoe men stokoude mannen en vrouwen en de tedere jeugd met moed gewapend naar de wallen zag lopen, zodat het scheen, dat zij alleen de vijand zouden afkeren. Zie *"Het Ontroerde Nederland,* pag. 346, 356, 359.
Door dit middel heeft onze God die moedige, trotse en overwinnende vijand in Groningen, de laatste, kleinste en minste provincie van de Verenigde Nederlanden, gestuit; die vijand, die alle sterkten en steden zodanig ontzagen, dat ze op zijn aankomst terstond bedwelmd en overwonnen waren. Toen werd ook gelijk in *„Het Ontroerde Nederland,"* pag. 377, vertelt wordt, door de godvrezende inwoners van Groningen gezongen: „Uit de benauwdheid heb ik de Heere aangeroepen; de Heere heeft mij verhoord, mij stellende in de ruimte." Psalm 118:5.
De laatste regels van zeker gedicht toen ter gedachtenis aan de verlossing gemaakt, waren:

„O Groningen, uit het puin, en as, en stof verrezen:
Vergeet de weldaad niet, die God u heeft bewezen."

Doch hetgeen in het bijzonder gewicht heeft toegebracht en de struikelende staat heeft

ondersteund, was die kloekmoedigheid, welke de heren Staten van Zeeland in die tijd betoond hebben, door het voorstel „om ten spoedigste enige gevolmachtigden tot de koning van Frankrijk af te vaardigen," zo godvruchtig als kloekmoedig af te wijzen, met de betuiging „dat zij voor de godsdienst, de vrijheid en de wettige regering van deze landen, goed en bloed wilden opzetten," zoals te zien is in hun brief van de 29e juni 1672 aan de Heren Staten van Holland, te vinden in „*Het Ontroerde Nederland,"* pag. 311.
De 21e juli hebben hun Ed. Mog., naast hun buitengewone gedeputeerden, weer aan dezelfde provincie geschreven: „Nooit enig gehoor te zullen geven tot het maken van vrede met de Koning van Frankrijk, of wie ook, tot nadeel van de vrijheden, privilegiën en wettige regering van deze landen, noch tot nadeel van de ware christelijke Gereformeerde godsdienst, zonder daarvan enig deel over te geven, door enige vrijheid aan de roomsen toe te staan, en nooit te zullen besluiten tot het overgeven van enige eilanden, steden of grenzen; dat zij veel eerder het gevaar van het verslindende zwaard willen uitstaan, dan zich aan zodanige handelingen schuldig maken, wachtende en vertrouwende op Gods genade en bijstand." *Zie "Het Ontroerde Nederland",* pag. 313. Uit deze bijgebrachte voorbeelden blijkt, dat de Heere die geest der kracht en sterkte, waarmee Hij weleer onze vaderen heeft aangedaan, in onze benauwde tijden weer, tot ons behoud, over ons, zo te land als te water, heeft uitgestort.

Maar hierbij is het niet gebleven; maar gelijk de Heere in de tijden van onze vaderen onmiddellijk met weer, wind en wateren vóór ons en tegen onze vijanden gestreden heeft, zo heeft Hij op gelijke wijze, ons ten goede, bij vernieuwing voor onze ogen zijn arm ontbloot. Hier moet gedacht worden aan hetgeen in de maand juli 1672 geschied is, nadat de zevende van de vorige maand de zeeslag had plaats gehad, waarvan boven gewaagd is. Toen de Engelsen in die tijd ergens bij Texel zochten te landen, waartoe zij, naar gezegd wordt, een groot aantal soldaten en ruiters ingescheept hadden, heeft de Heere met Zijn stormen zodanig tegen hen gestreden, dat er één van hun oorlogsschepen gestrand is en twee met al het volk, ongeveer 500 man, vergaan zijn, waaronder ook de Marquis de Sellak was. Ook bleven er enige van hun schepen met proviand. De overigen waren zo reddeloos, dat ze met groot gevaar de Engelse havens moesten binnenlopen. Het fregat Plymouth werd de Theems in gesleept. Het schip van de Ridder Valbelle was in groot gevaar van zinken, daar een ander schip een groot gat in zijn boeg stootte.
Wat de geschiedenis meldt is zeer opmerkelijk; te weten, dat deze storm uit het Noordwesten opkwam, juist toen zij krijgsraad gehouden hadden, ja nog nauwelijks gehouden hadden, waarin tot de landing besloten was. Juist toen, zegt de geschiedenis, kwam deze storm de vijandelijke schepen snel en plotseling overvallen. Lord Petersbourg, die deze tijding aan de Koning van Frankrijk bracht, zei dan ook, „dat dit een besturing van God scheen te wezen."
Het tweede, dat in deze zaak opmerkelijk is, is, dat deze storm nabij onze vloot, die toen voor Zeeland lag, niet zo sterk was geweest, en weinig of geen schade aan onze vloot veroorzaakt heeft. *"Het Ontroerde Nederland",* pag. 331.

Toen de Engelsen in augustus op de inkomende Oost-Indiëvaarders kruisten, heeft de Heere niet alleen onze schepen wonderlijk bewaard, dat ze de Engelsen niet vernomen hebben, maar toen de Engelsen die eindelijk in het gezicht kregen, en op hen afvoeren, heeft de Heere hen door wind en getij verhinderd voort te gaan, en nadat onze schepen buiten gevaar waren heeft Hij de Engelse vloot weer zodanig met stormwind en dikke

nevelmist overvallen, dat ze daardoor zeer ontredderd en genoodzaakt werden, om, naar elk het beste kon, de Schotse en Engelse havens binnen te lopen. De Hertog van Luxemburg dit vernemende, zou gezegd hebben: „dat is die grote zeerover gemist." Het wordt terecht aangemerkt, dat deze bewaring van de Oost-Indische schepen te wonderlijker is, omdat zij van geen oorlog wisten, en daarvan slechts weinige dagen vóór hun aankomst verwittigd werden.
Wat verhinderde de Engelsen hun aanslag op Den Briel de 2e augustus 1672, toen zij met hun vloot voor de Maas lagen? Niets anders dan een mist. Ook wordt gezegd, dat toen de eb enige uren langer aanhield dan gewoonlijk geschiedt. Zie de Hollandse Mercurius, van het jaar 1673, op de maand augustus.
Het staat te bedenken, of hetgeen de Heere hier gewerkt heeft, niet onder de wonderen moet gerekend worden. Ik heb van goeder hand vernomen, dat de Heere de eerste dag hun aanslag verhinderde door de eb, die, zoals gezegd is, enige uren langer aanhield dan gewoonlijk; en dat de Heere, toen zij de volgende dag de aanslag weer wilden beproeven, door een opkomende mist hun voornemen vernietigd heeft. Waarlijk, zeer opmerkelijke zaken; omdat de Heere hier niet alleen toont, dat Hij onderscheiden middelen weet te gebruiken en op velerlei wijze Zijn raad weet uit te werken, maar ook, hoe de Heere, onze God, Zich dag aan dag voor ons heeft opgemaakt, en onmiddellijk tegen onze vijanden gestreden heeft. Juist had de Heere onverwachts de wind, ons ten goede, doen keren, waardoor de Engelsen onze vloot ongehinderd lieten voortgaan, zoals in „De Hollandse Mercurius," op de maand augustus, kan nagelezen worden.

Nu, gelijk onze God de vijandelijke schepen door Zijn klaarblijkelijke hulp hinderlijk is geweest, betoonde Hij niet minder Zijn voorzienigheid tegen hun heirlegers te land. De Heere verhinderde door Zijn voorzienigheid de Fransen om in. Holland te trekken. Toen zij, op het einde van 1672, uit Utrecht trokken met ongeveer 14 à 15.000 man, was hun vreugde zo groot, dat het scheen, dat zij niet alleen Leiden bemachtigd en Den Haag geplunderd hadden, maar geheel Holland onder hun geweld hadden gebracht. Want, daar de wateren sterk bevroren lagen en de Prins met het leger van deze staat voor Charleroi lag, meenden zij, dat hun doel niet missen kon. Maar weinig dachten zij aan die wegen en middelen, waardoor God het Verenigd Nederland placht te helpen; want wat is er gebeurd? Terwijl deze vijandelijke heirkracht aan het optrekken was, zond de Heere plotseling ongewoon zacht dooiweer, waardoor de Fransen verschrikt zijn geworden en bevreesd werden, dat het ijs, waarover zij gegaan waren hen niet zou kunnen dragen, zoals ook werkelijk bleek, want de Hertog van Luxemburg viel met zijn paard in het ijs, waaruit hij niet dan met grote moeite enigszins gewond werd uitgetrokken. Hierdoor werd hun aanslag en verder voorttrekken verijdeld; waardoor zij van spijt schenen te bersten. Zie Het Ontroerde Nederland, pag. 485 en 500. Men verhaalt, dat de Fransen met lasterlijke woorden tegen God, hun pistolen naar de hemel afschoten, en zich als ongeduldige en dolle mensen aanstelden; maar als de mensen al zeer woelen, legt God eer in, en de grimmigheid des mensen maakt Zijn Majesteit loffelijk. Psalm 76.
Zo klaarblijkelijk als de Heere door weer en dooi tegen de Fransen streed, heeft Hij ons ook door Zijn winden hulp bewezen, tegen de heirkrachten van de Bisschop van Munster. Want toen zij door het opstoppen van de Vecht, die van Koevorden zodanig benauwden, dat de wateren reeds over de uiterste grachtmuren kwamen, en de soldaten daarom met dubbele wachten bezwaard werden, en de dijk, welke dit water opstopte tevens ongewoon sterk was, zodat die beneden een breedte van dertig en boven van acht passen had; bovendien niet alleen met 60 stukken beplant, maar ook

nog met twee schansen versterkt was; zodat er aan geen aanzet te denken was: toen, toen de Bisschop zich reeds van de overwinning zeker waande en zijn vrienden pochten, dat de Bisschop nu zonder twijfel Koevorden overmeesteren zou, toen heeft de Heere de 1e oktober 1673 zulk een geweldige stormwind laten waaien, dat de dijk een lek kreeg, die de Bisschop niet alleen niet kon stoppen, maar die, daar de storm voortduurde, op drie plaatsen gelijk doorbrak. De Heere, onze God, verijdelde daardoor alle onkosten en moeite, welke de Bisschop de gehele zomer had aangewend en verbrak dit grote werk ais een spinnenweb; want deze dijkbreuken waren zodanig, dat ze niet konden gestopt worden. Wat meer is, toen 200 landlieden gedwongen werden om daaraan te werken, zijn deze, behalve nog 4 à 500 soldaten, die op de dijk wacht hielden, allen door het water bedolven. De overste Hostmar, die met enige dames in een koets zat, is mee verdronken. Vele schuiten dreven door de sterke stroom tot bij Zwolle. Doch 's avonds was het water de lengte van anderhalf man gezakt, waardoor die van Koevorden tot hun overgrote vreugde werden ontzet, en terstond door die van Groningen met allerhande provisie voorzien. Terecht merkt de historie aan, „dat God alleen de eer van dit ontzet moet hebben," Die, evenals Hij eertijds Leiden door het aandrijven en opjagen van de wateren had ontzet, nu ook deze aanzienlijke en belangrijke vesting door het afdrijven van de wateren ontzette.

Niet minder heeft de Heere onze aanslagen door dergelijke middelen begunstigd, als Hij wel, zoals gezien is, die der vijanden verhinderde. Een voorbeeld daarvan is, hetgeen gebeurd is in de overwinning van Koevorden, waarvan zoëven gewaagd is. Zij, die bij deze aanslag, toen deze vesting door de onzen veroverd is, tegenwoordig zijn geweest, getuigden, „dat de eer van deze overwinning alleen de grote God was toe te schrijven." Zelfs de leiders van dit grote werk en al de officieren moesten bekennen, „dat dit een bijzonder werk van God geweest is;" want toen zij tijdens de aanslag Koevorden nabijkwamen, liet de Heere een zware en dikke mist komen, waarin zij zó kort onder Koevorden gemarcheerd zijn, dat zij gemakkelijk de klok konden horen slaan en de slagen tellen. De Heere streed voor ons door deze mist, en bovendien ontnam Hij de vijanden hun wijsheid en hun moed. Zie *Het Ontroerde Nederland,* Pag. 510 en 519.
In deze gelukkige aanslag is opgemerkt, dat hetgeen tot ons nadeel scheen te strekken, juist in ons voordeel en tot ons welzijn geweest is. Daar men zo nauwkeurig mogelijk gezorgd had, dat die van Koevorden van de toeleg geen bericht konden bekomen, had men dit toch niet kunnen verhinderen. Drie dragonders van de Leek, die vooruitgegaan waren, hadden hen van de aantocht van de onzen verwittigd. Hoewel deze trouweloosheid het gehele ontwerp scheen te zullen vernietigen, is nochtans later bevonden, dat zij een middel was tot een voorspoedige uitkomst. Want daardoor werd het garnizoen dag en nacht in de wapenen gehouden, en door het aanhoudend nachtwaken en menigmaal vals alarm maken zó afgemat en vermoeid, dat zij, toen het rechte alarm kwam, in groten getale op hun legers bleven liggen rusten, totdat het werk bijna geheel gelukt was. Hoewel deze drie dragonders verraderlijk handelden, (twee werden bij het overgaan van Koevorden gestraft; de derde ontsnapte) heeft de Heere ons nochtans door hun boosheid Zijn goedheid betoond, en door het verijdelen van onze zorg, ons Zijn Goddelijke Voorzienigheid duidelijk doen blijken; daar Hij dat tot een middel der overwinning maakte, terwijl wij meenden, dat zoiets haar zou verhinderen, het dit zou zijn.

Dergelijke wonderen en goeddadigheden Gods zijn geschied in de dagen van onze vaderen, zoals boven aangewezen is en kan nagezien worden in hetgeen wij over het

ontzet van Leiden, in 1574 en over de overwinning van Wezel in 1629 bijgebracht hebben. Ook moet opgemerkt worden hetgeen nu laatst, in 1674, bij de belegering van Grave is voorgevallen; waar het springen van een mijn, die de vijand aangestoken had, de onzen tot een borstwering diende, waarachter zij zich tegen het geschut der stad verschansten. Zie de Hollandse Mercurius van het jaar 1674, in de maand van september.
Uit hetgeen tot hiertoe is bijgebracht, is zonneklaar te zien, hoe onze grote God, in onze nood weer, ons ten goede, Zijn voorgaande wonderen vernieuwd, en gelijk eertijds Zijn arm ontbloot heeft voor de ogen der volken. Wij kunnen niet zeggen: „Waar zijn Uw ijver en Uw mogendheden, het gerommel van Uw ingewand en van Uw barmhartigheden? Zij houden zich tegen ons in." Jes. 63 : 15. Want waarlijk, de Heere, onze God, heeft die wel degelijk laten vernemen, en ons daardoor oorzaak gegeven tot eeuwige dankbaarheid en verheerlijking van Zijn naam. Indien wij met die held des Heeren Gideon wilden spreken en vragen: „Waar zijn al Zijn wonderen, die onze vaderen ons verteld hebben?" Richt. 6 : 13; deze laatste jaren zouden ons kunnen antwoorden, en hetgeen de Heere gedaan heeft, zou ons ten volle kunnen overtuigen, dat Hij een God is, „groot van raad en machtig van daad," Jer. 32 : 18, 19, 20; die grote, die geweldige God, Wiens Naam is Heere der heirscharen, Die Zijn tekenen en wonderen onder ons gesteld heeft tot op deze dag, en zich een Naam gemaakt heeft, gelijk Hij is te dezen dage.

Maar, zal iemand zeggen, *in de tijden van onze vaderen heeft onze God rechte en eigenlijk gezegde wonderen gedaan, zoals te voren aangewezen is; maar daartoe kunnen die dingen, die tot hiertoe bijgebracht zijn, zo het schijnt, niet gerekend worden.*
Wij antwoorden, dat wij ten minste menen zulke zaken aangetekend te hebben, die met zodanige wonderwerken Gods grote gemeenschap en overeenkomst hebben. Maar nochtans durven wij vrijuit zeggen, dat de Heere in onze benauwde tijden al wederom zulke daden bewezen heeft, die niet vergeten, maar in een levendige gedachtenis dienen gehouden te worden, opdat de vader ze zijn kinderen vertelle en het navolgende geslacht ze mogen weten. De zaak is deze. Toen de Franse en Engelse vloten in 1672 in ons land dreigden te vallen, zo heeft de Heere dit niet alleen wonderlijk, maar op een verbazingwekkende wijze verhinderd. Ik zal de historie met de woorden van *een zekere doctor in de theologie* verhalen, zoals die ons voorkomen in een door hem uitgegeven traktaatje, pag. 10, gedrukt in 1673, bij Joannes van Waesbergen te Amsterdam.
Als hij gesproken heeft van onze overwinning van de Engelse en Franse, en van de wonderlijke bewaring van onze Smyrnase en Oost-Indische vloten, welke laatste, zoals hij zegt, zonder enige bescherming van onze oorlogsschepen, gelukkig in de Eems in behouden haven gekomen is, niet anders, als waren de Engelsen met blindheid geslagen, zodat ze deze passerende buit niet konden aan doen, zo vervolgt hij aldus: „Ja wat meer is, God de Heere heeft ook in 't bijzonder Zijn kracht en genade aan ons betoond, in het afkeren van het landen van de Engelse en Franse zeemachten, welke met een grote macht, als sprinkhanen in menigte, ons land van achteren meenden te bespringen, en het voorste schip Texel (zoals ik uit de mond van een Eerw. Leraar van die plaats omstandig gehoord heb) reeds met een voorstroom van vloed en met een Noordwestenwind tot aan de plaats, waar de weggenomen tweede ton gestaan had, genaderd was, en door andere schepen werd gevolgd, en bovendien op het eiland Texel geen krijgsvolk of krijgsvoorraad was om de vijand te weerstaan, terwijl onze oorlogsvloot voor Zeeland niet zo spoedig kon te hulp komen,

en dus geen menselijke hulp voorhanden was -, toen heeft onze goede God een groot wonderwerk gedaan. Hij heeft het gebed van de inwoners, Hem in de dag der benauwdheid met luider stem aanroepende, volgens Zijn belofte, Psalm 50 : 15, verhoord, en is, als in een ogenblik blinkend uit de hemel met Zijn hulp verschenen. Hij, Wie ook de wind en de zee gehoorzaam zijn, Matth. 8 : 27, heeft de vloed, die volgens de gewone loop nog twee à drie uur (in welke tijd de vijand gemakkelijk had kunnen landen) binnenwaarts in de gaten moest vloeien, en bovendien door de sterke Noordwestenwind voortgestuwd werd, - terstond tegen stroom en wind doen veranderen, en het water, vóór de gewone tijd door Zijn machtige arm zo krachtig doen ebben, dat de schepen van de vijand, als pijlen uit een boog met zeilen en al werden teruggedreven; en heeft hen vervolgens enige dagen lang door Zijn stormwinden, deels doen vergaan, deels zó verstrooit en afgemat, dat ze met schaamte moesten terugkeren, en daarna, door de aanhoudende stormwinden Gods, volstrekt niet weer op onze kust hebben kunnen of durven landen." Zie het traktaat, *Theologische en politieke bedenkingen over de bedroefde toestand van de Verenigde Nederlanden,* door S. H. V. D. Th. en Th. Doctor.

Wij willen graag iedereen laten overwegen, of zo buiten de tijd de vloed in eb te veranderen, en wel in een zo sterke eb, en dat tegen zulk een zware wind, of dit niet als een waar en volslagen wonder te achten is. Wat is dit voor een eb geweest, die de schepen, met volle zeilen lopende en door een sterke wind voortgedreven, zo snel deed teruglopen? Waarlijk, dit is een groot wonderwerk geweest van de Allerhoogste, voor Wie niets te wonderlijk is.
Hetgeen dezelfde schrijver verder aantekent onder de wonderen des Heeren en onder de middelen tot ons behoud, is de verhoging en de bevordering van de Heer Prins van Oranje. En waarlijk, indien enige zaak in aanmerking dient genomen te worden, waardoor de Heere niet alleen ons behoud heeft uitgewerkt, maar waarin Hij wonderlijk heeft gehandeld, en die Hij met Zijn wonderen achtervolgd heeft, het is deze. Wij zullen eerst de voornoemde schrijver laten spreken, en dan ook onze gedachten daarover uiten. „Wanneer," schrijft hij, „ons land in de grootste verwarringen en verlegenheid was geraakt, en de drie provinciën, Gelderland, Overijssel en Utrecht reeds overheerd, en onze inwoners als eertijds Israël, 2. Kon. 19 : 26, als bandeloos en als gras en hooi op het veld sidderende en verslagen waren geworden, en geen verlosser voorhanden scheen te zijn, - toen heeft de Heere, gedachtig aan Zijn oude trouw en aan de zegen, die Hij ons door het doorluchtig huis van Nassau in vorige tijden overvloedig verleend heeft, de jeugdige spruit uit dat stamhuis, Zijn Hoogheid de Heer Prins van Oranje, met sterkte omgordt en leeuwenmoed doen grijpen, om met zijn, geringe krijgsmacht onze tot dusver zegepralende vijanden het hoofd te bieden, en hun met heldenmoed de pas af te snijden, en kloekmoedig in hun voortgang te stuiten.
En als deze heldhaftige Oranjespruit, uit grote ondankbaarheid tegen het huis van Nassau versmaad werd, en daardoor nog met geen genoegzame macht om te redden voorzien was, toen heeft de grote God der wonderen, een groot wonder voor onze ogen gedaan, en zonder beschikking van mensen, de harten van alle regenten, als in een ogenblik omgekeerd, geneigd, om deze jonge held tot al de waardigheden van zijn voorvaderen te verheffen en hem tot Opperhoofd, tot Kapitein-Generaal te water en te land, en tot stadhouder van Holland en West-Friesland eenparig te verkiezen. Hij, de opperste Bouwman van alle dingen, heeft die steen, die de bouwlieden van ons vaderland, ook onder verbintenis met een eed, verworpen hadden, tot een hoofd des hoeks gemaakt." Zie in hetzelfde traktaat, pag. 12.

Wel terecht wordt dit een groot wonder genoemd; want in deze heeft de Heere getoond, dat Hij de harten in Zijn hand heeft, en ze, zowel van groten als van kleinen, als waterbeken neigt, waarheen Hij wil; alsook dat Hij die God is, Die de gedachten van de volkeren breekt, alles doet wat Hem behaagt, en Wiens raad bestaat. Want die aan de toestand van die tijden denkt, moet bekennen, dat er niets onwaarschijnlijker was, dan dat zijn Koninklijke Hoogheid, tegen alle genomen besluiten en verbintenissen, zijn doorluchtige voorvaderen in zulk een hoog gezag en zulk een waardigheid zou opvolgen. Maar de Heere heeft op een onbegrijpelijke wijze de harten van de inwoners van het land zodanig bewogen, dat er op een ogenblik een algemeen geroep in den lande was, om zijn Prinselijke Persoon die hoge ambten en bedieningen te doen toekomen én genieten, welke zijn doorluchtige voorvaderen en ook zijn vader bekleed hadden. Het was niet anders, als ware daaraan alleen de herstelling en behoudenis van onze vallende staat vast; en de uitkomst heeft geleerd, dat dit waarachtig was. Ja, deze drift was zó sterk, en deze stroom van een algemene zucht en vurige begeerte was zó geweldig, dat alle hinderlijke dijken en dammen doorgebroken zijn, en geen waarvan, hoe machtig en sterk ook, stand heeft kunnen houden. Welk dodelijke plannen ook enige tegenstanders bedacht werden, het baatte niets; zodat de hand des Allerhoogsten hierin duidelijk zichtbaar was. Dat deze verhoging ook geschied is met algemene en eenparige stemmen van al de leden, met vernietiging van de eed betreffende het eeuwig edict, volgens besluit van de 5e augustus 1667, blijkt uit de resolutie van de Ed. Groot. Mog. heren Staten van Holland en West-Friesland van 3 juli 1672, die te lezen is in *„Het Ontroerde Nederland,”* pag. 345.

Wat meer is, de regering heeft het hierbij niet gelaten, maar in aanmerking nemende hoe alles zich had toegedragen en welk belang de staat had bij de verheffing van zijn doorluchtigheid tot deze hoge ambten, hebben de Ed. Grootm. heren Staten van Holland en West-Friesland later, toen de gewone inwoners van ons land niet verder op bevordering van zijn hoogheid dachten, met andere provinciën besloten, zijn hoogheid de bedieningen van stadhouder, Kapitein en Admiraal-Generaal te schenken, en tevens, dat die waardigheid op alle mannelijke en wettelijke nakomelingen, die door zijn hoogheid in een wettig huwelijk zouden worden verwekt, zou overgaan. Deze resolutie, de 2e februari 1674 door de heren Staten van Holland en West-Friesland genomen, is zeer opmerkelijk. Zij zeggen daarin, dat de redenen, die Hun. Ed. Grootmog. daartoe bewogen hebben, zijn: de staat en de constitutie van de regering dezer landen, zoals die door Gods zegen in verleden tijden onder de doorluchtige heren Prinsen van Oranje geweest was; en aan de andere zijde de rampen, die door oorlogen van buiten en onenigheden en twisten van binnen de landen gedrukt en in het uiterste gevaar gebracht hebben, en dat wel sinds 1650, in welk jaar zijn Hoogheid Prins Willem II overleden was, door wiens droevige dood de landen van een stadhouder, Kapitein en Admiraal-Generaal ontzet waren; van welke rampen Hun Ed. Groot Mog. in de voorschreven resolutie met nadruk spreken. Zij gewagen er tevens van hoe men in de grootste ongelegenheid der landen, maandenlang doorgebracht had met beraadslagingen over een Kapitein-Generaal, daar men die tijd had behoren te besteden tot het aannemen van krijgsvolk en het verzamelen van de middelen, die tot verdediging van het land nodig waren, en dat het daardoor kwam, dat, toen de Koning van Frankrijk in 1672 de staat met de wapenen aantastte, deze in het uiterste gevaar van een totale ondergang gekomen was.
Verder maken Hun Edel Groot Mogenden gewag van de grote diensten, die het

doorluchtig Huis van Oranje tot opbouw en behoud van de staat bewezen had. Een uittreksel van deze resolutie is te lezen, in de „Hollandse Mercurius" van het jaar 1674, in de maand februari.

Alles komt hierop uit, dat de heren regenten tonen niet genoegzaam te kunnen uitdrukken van hoe grote aangelegenheid deze zaak voor het land was, dat zodanige hoge ambten zijn Hoogheid de Heer Prins van Oranje (WILLEM III) werden opgedragen, om ontzaggelijk te zijn voor degenen die buiten zijn en in enigheid van binnen te blijven; ja, dat daarover dus in de toekomst geen twisten meer mochten worden opgeworpen; want dat daarin de nodige band lag van de Verenigde Provinciën. Deze verhoging en bevordering van de Prins van Oranje was de ingezetenen van deze landen tot bijzondere vreugde, maar bracht van stonde aan geen kleine ontsteltenis onder de vijanden. Wat meer is, gelijk de Heere, onze wonderlijke God, in deze zaak door onbedenkelijke wegen en een hoge hand werkte, zo heeft het Hem beliefd dit als een soeverein middel te gebruiken tot onze verlossing, toen wij onder de macht van onze vijanden schenen geraakt te zijn. Wij willen er niet eens van spreken, hoe daardoor die regering in de staat hersteld is, waaronder de landen zich vroeger zo wel bevonden hebben, en de Heere deze zo wonderlijk gezegend en ten hoogste verheven heeft. Waarlijk, de Heere heeft in deze uit de duisternis het licht en uit de dood het leven voortgebracht; daar Hij zich van onze grootste nood bediende om het land deze weldaad toe te brengen, en door die zware koortsaanval onze genezing bevorderde; evenals de verstandige medicijnmeesters, die door een harde slag of stoot verstuikte leden weer in het lid brengen, en door het verwekken van een koorts de kranke van de dood bevrijden.

Wil men aanmerken, wat hier verder door de Heere gewerkt is, men zal bevinden, dat het ene wonder op het andere volgde. Want de Heere heeft ons niet alleen van onze vijanden verlost, maar wij mogen met de profeet zeggen, „dat de Heere onze vijanden heeft weggevaagd." Zef. 3 : 15. Nadat de Heere onze vorst in het hart gegeven had om naar Bonn te trekken en deze stad in zijn macht en handen gaf, heeft Hij de vijanden daardoor zodanig met schrik geslagen, dat zij alleszins uit het land gevlucht zijn, en zich niet minder haastten om de overwonnen steden en vastigheden te verlaten, als zij die door een snelle en spoedige inval overwonnen hadden. Zie de Hollandse Mercurius van het jaar 1673, in de maand november.

De Heere heeft dus met ons, toen wij in de grootste nood en als in een afgrond van ellende verzonken waren, al weer gehandeld als in de dagen van onze vaderen. Want, gelijk Hij hun, toen zij onder de tirannie van hun vijanden zuchtten, Prins Willem I, Hoogloffelijker Gedachtenis, tot een heiland zond, door wie Hij hen wonderlijk heeft verlost, gelijk boven aangewezen is, zo heeft de Heere toen ons de stromen van vijandelijke machten geheel en al schenen te overstromen, deze onze Vorst, een edele spruit uit zulk een doorluchtige stam, verwekt en de lande gegeven, door wie Zijn Majesteit ons niet minder wonderlijk als goedertieren, uitkomst en heerlijke verlossing gegeven heeft; zodat die vijanden, die spottend plachten te zeggen, „dat wij tot ons behoud niets anders over hadden dan het gebed en de Prins," tot hun schande ondervonden hebben, dat zij door die beiden overwonnen zijn geworden. Het gebed toch heeft ons zulk een Prins doen verwerven, en door het gebed is de Prins zulk een gelukkig en gezegend werktuig in Gods hand geworden om onze vijanden te krenken, te vernederen en uit de provinciën te jagen en te verdrijven. Ons stelde Hij daarentegen in zekerheid, veranderde onze schrik in moed en hoop, onze beroering in

rust, onze nederlagen in overwinningen, onze slavernij in vrijheid, onze droefheid in blijdschap en onze gebeden in dankzeggingen.
Met welk een geest de Heere de Prins heeft aangedaan, en met welk een ijver en een onverschrokken kloekmoedigheid deze de welstand van deze landen heeft bevorderd en behartigd, leren ons reeds de historiën van onze tijd en wordt dagelijks vernomen. Niets hebben wij dus meer te wensen en van de Heere te bidden, dan dat Hij onze veldheer in zovele duizenden gevaren, waarin zijn doorluchtigheid zich niet ontziet zich voor het land te begeven, genadig wil bewaren. De staat bekommert zich over niets zozeer, dan dat zijn dierbare persoon zich voor het land zo waagt; waarom de heren Staten ook goed gevonden hebben, zijn hoogheid door bijzondere gedeputeerden te verzoeken, dat hij zich niet weer op zodanige wijze zou in gevaar begeven, als in de belegering van Maastricht geschied was, waarin, zoals getuigd wordt, zijn doorluchtigheid soms twee van de drie nachten in de loopgraven geweest is.

Het is opmerkelijk dat de Heere, in de weinige jaren van de regering van de Prins, zowel in veldslagen als in zware belegeringen, het land duidelijk heeft doen zien, wat Hij, ons ten goede, in zijn doorluchtigheid gelegd heeft. Zelfs het getuigenis dat buitenlandse veldheren en oversten van onze vorst geven, die ons om zijnentwil gelukkig achten, moet ons tot dankbaarheid jegens onze God opwekken. De Graaf van Seuches, Overste van het Keizerlijke leger, schrijft na de veldslag van Senef, die de 11e aug. 1674 plaats had, aan hun Hoogm. de heren Staten Generaal: „Ik heb mijn verbintenis gepoogd te doen blijken in het volgen van zijn Hoogheid de heer Prins van Oranje, gedurende de felle en vermaarde strijd, die tussen de troepen der bondgenoten en die van de allerchristelijkste koning, de elfde van deze maand is voorgevallen, welks einde tot lof van de heer Prins van Oranje is, die bij deze hele gelegenheid de voorzichtigheid van een oud kapitein, de dapperheid van een Cesar, en de onversaagdheid van een Marius getoond heeft, hetgeen ik, mijne heren, zonder enige vleierij zeg, hetwelk zeer tegen mijn natuur is, gelijk de heer Baron van Geldermalsen, die het weet, u beter zal kunnen vertonen." Van deze brief kan men breder lezen in „de Hollandse Mercurius," in de maand augustus.
Hoedanig het wijs beleid van zijn Koninklijke Hoogheid in deze slag, ook in de meest verwarde zaken, geweest is kan men in hetzelfde werk, pag. 155, waar deze slag vertelt wordt, nazien. Uit dit alles is gemakkelijk af te leiden, wat van zijn doorluchtigheid te wachten is, indien de Heere onze vorst de jaren belieft te vermenigvuldigen. De Heere geve, dat wij ons dit door onze zonden niet onwaardig maken.

Om dan te eindigen; wij zien, hoe de Heere Zich in onze ellendige en wanhopige toestand van zaken, al weer over ons ontfermd heeft, en getoond heeft, dat Zijn ingewand over ons rommelde; en dat Hij, hoewel wij Hem door onze zouden ten uiterste getergd hadden, om op menselijke wijze te spreken, niet heeft kunnen besluiten ons te verderven. Het is alsof de Heere gesproken heeft, gelijk eertijds bij de profeet: „Hoe zou Ik u overgeven, o Efraïm? u overleveren, o Israël? hoe zou Ik u maken als Adama? u stellen als Zeboïm? Mijn hart is in Mij omgekeerd, al Mijn berouw is te samen ontstoken. Ik zal de hittigheid van Mijn toorn niet uitvoeren; Ik zal niet wederkeren om Efraïm te verderven, want Ik ben God en geen mens." Hos. 11 : 8, 9. Ook heeft de Heere getoond de Allerhoogste te zijn, in Wiens hand het is te verhogen en te vernederen; Die met de volken en koningen der aarde handelt naar Zijn welgevallen en de verdrukte stelt in een hoog vertrek; dat Hij nog Dezelfde God is, die

bij onze voorvaderen zulke grote tekenen en wonderen tot hun behoud gewerkt heeft. Het heeft Zijn Goddelijke wijsheid behaagd, ons wederom door zulke wegen en wonderwerken als van de poorten des doods te redden, als waardoor onze vaderen weleer in hun uiterste benauwdheid zijn geholpen; zodat wij niet alleen mogen zeggen, dat wij de grote daden des Heeren met „onze oren hebben gehoord, dat onze vaderen ons die hebben verteld," Psalm 44, maar ons geldt, hetgeen Mozes, de man Gods, eens tot Israël sprak: „Het zijn uw ogen, die gezien hebben al dit grote werk des Heeren, dat Hij gedaan heeft." Deut. 11 : 7.
Wij hebben daardoor dan ook overvloedig stof, om niet alleen de loffelijkheden des Heeren, Zijn sterkheid en de wonderen, die Hij gedaan heeft, te vertellen, maar ook om op de Heere, als een eeuwige rotsteen te vertrouwen, welke zwarigheden zich ook mogen opdoen. In dit vertrouwen zullen wij nooit beschaamd worden, integendeel, gelijk onze vaderen de trouw en goeddadigheid des Heeren ondervonden hebben en door Zijn hoge hand uit alle benauwdheid verlost en wonderlijk geholpen zijn, zodat hun hoop en verwachting niet ijdel geweest is, maar de lofzang van David in hun mond is gelegd, zodat zij juichende uitriepen: „De Heere is onze Sterkte en ons Schild, op Hem heeft ons hart vertrouwd en wij zijn geholpen, daarom springt ons hart van vreugde op en wij zullen de Heere met ons gezang loven," Psalm 28 : 7; evenzo zal het ons hun kinderen, ook gaan, indien wij maar de Heere tot onze toevlucht nemen, en naarmate de nood groter is ons op Hem verlaten. Want dan op de Heere te vertrouwen, als het ons welgaat, in tijden van voorspoed, zegen en overwinning, is niet iets bijzonders: maar dan op de Heere te steunen als de watergolven van benauwdheid zich verheffen, in dagen van tegenspoed en duisternis, wanneer door ons bij mensen geen licht of schijn van uitkomst gezien wordt, dit is een voornaam werk des geloofs en bijzonder lofwaardig; want, gelijk iemand terecht gezegd heeft, gelijk de sterren hun glans in de nacht vertonen, zo toont ook het geloof zich het heerlijkst in de nacht van ellende en tegenspoed.
Terecht schrijft Van Reijd, in zijn 8e boek, op het jaar 1580: „Zij hebben weinig mannelijke moed, die alleen in voorspoed kloekmoedig zijn; ook tonen zij weinig, dat zij christenen zijn, die alleen dan op de Heere vertrouwen als het voor de wind gaat.

Dit is", zei Luther, „de hoogste kunst der christenen, te geloven dat onzichtbaar is, te hopen op hetgeen wordt uitgesteld, en God te beminnen, als Hij Zich als onze vijand en tegenpartij vertoont, en zo volstandig te blijven tot het einde". Het is zo, want het geloof merkt niet zozeer aan wat God doet, als wel wat Hij is; niet wat de Heere ons laat overkomen, als wel met welke genegenheid en waartoe dit geschiedt.
De oude leraar Augustinus heeft hier de zaak recht gevat, wanneer hij zegt: „Vindicat quia propitius est nobis, nam si non vindicat et deserat perimus," dat is: „God straft ons, omdat Hij ons genadig is; want indien Hij ons niet straft en verlaat, zo gaan wij verloren." En nogeens: „Cum blindiris, pater es: et cum caedis pater es," dat is: „Als Gij vriendelijk zijt, zijt Gij een vader; en als Gij slaat, zijt Gij een vader." August. in Ps.98.
Dit deed Gods volk in hun nood met vertrouwen zeggen: „Verblijd u niet over mij, o mijn vijandin! wanneer ik gevallen ben, zal ik weer opstaan; wanneer ik in duisternis zal gezeten zijn, zal mij de Heere een Licht zijn. Ik zal des Meeren gramschap dragen, want ik heb tegen Hem gezondigd; totdat Hij mijn twist twiste en mijn recht uitvoere; Hij zal mij uitbrengen aan het licht; ik zal mijn lust zien aan Zijn gerechtigheid. En mijn vijandin zal het zien, en schaamte zal haar bedekken, die tot mij zegt: Waar is de Heere, uw God? mijn ogen zullen haar zien; nu zal zij worden tot vertreding, als slijk der straten." Micha 7 : 8, 9, 10. En nog eens: „Ik zal de Heere verbeiden, die Zijn

aangezicht verbergt voor het huis van Jakob, en ik zal Hem verwachten." Jes. 8 : 17. Merkt op, zij hebben daarin de vrucht van hun geloof getoond, dat zij de Heere als gezien hebben, daar Hij Zich verborgen hield, en Hem met vertrouwen verwacht hebben, als alle uitwendige middelen hun onttrokken of bijna geen voorhanden waren. Zodanig was ook de moed en het vertrouwen van Luther, toen hij aan Melanchton schreef: „Wil niet vrezen; wees sterk en vrolijk; in niets bekommerd; de Heere is nabij. Laten de Hendrikken, de bisschoppen en ook de Turk, ja de duivel zelf, doen wat zij kunnen, wij zijn kinderen des koninkrijks, dienende en wachtende die Zaligmaker, Die zij doorsteken en kruisigen."

Dit is alleen nodig, dat, zullen wij op de Heere vertrouwen, wij ook de Heere welbehaaglijk zoeken te wandelen. Beide deze dingen worden in 's Heeren Woord te samengevoegd, op de Heere te vertrouwen en het goede te doen." Psalm 37 : 3. „Gij, die de Heere vreest, vertrouwt op de Heere," zegt de profeet, „want zulken is de Heere een Hulp en een Schild." Psalm 115: 11. De profeet wil zeggen: zij, die God vrezen, mogen zich vrijmoedig op de Heere verlaten, op hun God vast staat maken, want hun komt het woord der belofte toe; de Heere zal zulken niet verlaten, maar krachtdadig Zijn hulp bewijzen. En waarlijk, op God te vertrouwen en Hem door zonden te tergen, zich op de Heere te verlaten en van God af te wijken, van Hem hulp te verwachten en met de wereld en haar gewoonten en begeerten te hoereren, is enkel dwaasheid. Wij weten „dat de verwachting van de huichelaars zal vergaan, dat hun hoop van hen walgen zal, en hun verwachting zal zijn, als een huis van een spin; ja, dat de ogen der goddelozen zullen bezwijken, en dat hun verwachting zal zijn de uitblazing van hun zielen;" en dat: zij van God geen hulp te wachten hebben, maar „hun vrees hun zal overkomen." Job 8 : 13, 14 en 11 : 20. Spr. 10 : 24. Ook „het gebed van de goddelozen is de Heere een gruwel." Spr. 28 : 9.

100. Een hartelijke wens en gebed

Daarom (om te besluiten) zo wij in deze recht willen werkzaam zijn, en gelijk onze vaderen ons vertrouwen op de Heere willen vestigen, zo moeten wij ook het Godzalig leven, de deftigheid en de achtbaarheid van onze voorouderen navolgen, die, zoals gezien is, niets hoger geacht hebben dan Gods heilige waarheid, voor welke zij alles opgezet hebben en wier wandel tot overtuiging is geweest van hun vijanden. Indien wij met hen de heilige leer waarderen, en in het belijden en beleven van de waarheid onze eer stellen, dan zal onze God ons niet alleen in geen noden verlaten, maar zal ons bovendien met alle zegeningen verrijken, en door en om Zijn Woord weldoen. Willen wij zo de heilige leer versieren, zo zullen wij „groeien en tot grote sierlijkheid komen," Ezech. 16 : 7; ja ons land zal dan een sieraad van alle landen zijn. Met één woord, indien wij onze God groot maken, zal ook onze God ons ten hoogste groot maken en verheerlijken; en ons, volgens Zijn belofte, „omhoog zetten, tot lof en tot een naam, en tot heerlijkheid, zodat de heidenen onze gerechtigheid zullen zien en alle koningen onze heerlijkheid."

Wel, de grote en goede God neige onze harten tot de liefde en vreze van Zijn Naam, opdat wij in Zijn wegen mogen wandelen, en zo alle welstand en voorspoed in dit leven genieten en hiernamaals de eeuwige zaligheid beërven naar de rijkdom van Zijn genade in Jezus Christus, onze Heere. Amen, het zij zo.

GEBED

„O heilige en grote God! gelijk Uw Naam is, zo is ook Uw roem tot de einden der aarde. Gij zijt de Allerhoogste, in eeuwigheid de Heere, Die met het heir des hemels en alle inwoners der aarde doet wat U behaagt. In Uw hand is het vernederen en het verhogen; Gij verandert tijden en stonden; Gij zet de koningen af en bevestigt hen, ook hebt gij alle eeuwen en alle landen met Uw wonderen vervuld. Gij maakt de groene boom dor en de dorre boom doet Gij bloeien. Gij stelt de woestijn tot een waterpoel en het dorre land tot watertochten: deze Uw wonderen hebt Gij aan ons vaderland bewezen, waarvan wij allen getuigen zijn. Want Gij, o Heere! hebt ons in onze lage staat aangezien en onze ellende en moeite gekend, die ons door onze vijanden is aangedaan. Tot U hebben onze vaderen uit de diepten van hun ellende geroepen, en Gij hebt hen verhoord en hun stem is gekomen voor U in Uw heilige woningen; daarom zijt Gij hun krachtig bevonden een Hulp in benauwdheid, en hebt hen uitgetogen uit een ruisende kuil en diepe wateren, en gesteld op een rots, die voor hen te hoog was. Zij zijn wel gekomen in water en in vuur en Gij hebt mensen op hun hoofd doen rijden en een enge band om hun lendenen gelegd; maar Gij hebt hen weer uitgeleid in een overvloedige verversing. Gij hebt ons van onze wrede vijanden en van onze haters verlost, omdat zij ons te machtig waren, en hebt de disselbomen van ons juk verbroken en ons rechtop doen gaan. Maar onze vijanden riepen: wij hebben hen overmocht, dit is de dag, die wij verwacht hebben, breek af nu, breek af tot aan de bodem!

Doch Gij hebt integendeel onze rechterhand gevat en ons bevestigd, ja ook doen voortschieten; maar hen hebt Gij geplaagd. Onze vijanden zijn ten staart en wij ten hoofd geworden; ook hebt Gij hun eeuwige smaadheid aangedaan, maar ons hebt Gij groot gemaakt en verheerlijkt. O God! dit hebt Gij gedaan naar Uw hart en om Uws Zelfs wil, o Heere! niet om onze gerechtigheid, maar om Uw barmhartigheid, en omdat Gij ons liefhad; Gij hebt ons gezegend met zegeningen van de hemel van boven en met zegeningen van de afgrond van beneden, en hebt ons gemaakt tot een liefelijke boom, die zijn takken uitbreidt tot de zee en zijn scheuten tot de rivieren; zodat wij het oosten en westen, zuiden en noorden met de armen van onze staat hebben bereikt, en alle einden der aarde ons hun inkomsten hebben toegebracht; zelfs de uitnemendste inkomsten der zon en de uitnemendste voorzettingen der maan. Hierdoor zijn wij vervuld geworden met macht, rijkdom en eer, ja volmaakt geworden in heerlijkheid, tot vreugde van onze vrienden en schrik van onze vijanden; zodat ook de koningen der aarde zich gelukkig hebben geacht te mogen schuilen onder onze schaduw, en hun wapenen te mogen voegen tot de onze. O God! dit zijn Uw wonderen, Gij hebt Uw arm in deze ontbloot voor de ogen van onze vijanden, ja van de volken der wereld, en alle einden der aarde hebben gezien het heil van onze God.

Dit alles is U nog te gering geweest, Heere! Heere! dat Gij ons met tijdelijke zegeningen zoudt verrijken: maar Gij hebt ons nog bovendien overvloed gegeven van genade en waarheid; zodat, terwijl in de tijden van onze vaderen Uw Woord zeer schaars was, en zij moesten vergaderen in bossen, holen en kloven der aarde en met duizenden gevaren van hun leven, Gij ons de middelen der zaligheid in een grote ruimte gegeven hebt; Gij hebt Uw kandelaar zeer heerlijk onder ons geplant en ons in grote gemeenten onze godsdienst met alle vrijheid laten verrichten, en dat nu vele jaren, in spijt van de antichrist en al zijn aanhangers; zodat de hemelen over ons gedropen en de wolken gevloeid hebben van gerechtigheid. Daarom, o Heere! zijt Gij groot en daar zijn geen als Uw wonderen. Gij zijt een Rotssteen,

waarop men vertrouwen mag; mensen zijn ijdelheid en minder dan ijdelheid, waarom ook de grimmigheid der mensen U loffelijk maakt, en als zij zeer woeden, dan legt Gij de meeste eer in.

Geef ons, o God, een verstandig en dankbaar hart, opdat wij Uw grote daden en weldaden recht betrachtende, daardoor Uw grote Naam, Die boven alle lof verheven is, mogen verheerlijken; dat wij nooit mogen vergeten het goede ons bewezen, maar dat de vaderen Uw grote daden en wonderen hun kinderen mogen vertellen, en die wederom hun kinderen, en dat de volgende geslachten die mogen weten, en Uw Naam van kind tot kind moge worden voortgeplant; opdat zij U, hun God, mogen kennen, liefhebben, vrezen en gehoorzamen. En omdat Gij Uw heilige waarheid in dit alles hebt willen verheerlijken, o God! geef dat wij haar altijd mogen hoogachten en wel toezien om te bewaren dat pand, dat ons is toevertrouwd. Laat niet toe, o Heere! dat zij zou worden ondermijnd, veranderd of verdorven, gelijk wij rechtvaardig door onze zonden verdienen, en waarvan zich reeds droevige verschijnselen opdoen; maar doe de dienaren van Uw Woord aan met geest en dapperheid, om in alle oprechtheid, voorzichtigheid en vrijmoedigheid Uw zaligmakende waarheid zuiver te verkondigen, de dwalingen te ontdekken en te weerleggen, ook Jakob de zonden en Israël de overtredingen te verkondigen; en dat zij zo met veel vrucht Uw volk Uw rechten en Israël Uw wet mogen leren, en ook met hun leven hun leer bekrachtigen.

Laat de regenten worden bevonden vaderen des vaderlands en rechte voedsterheren van Uw kerk te zijn, vervul hen met de ijver van Uw eer, van Uw huis en van Uw heilige waarheid, om zo al hun macht aan te leggen tot voortzetting van Uw koninkrijk. Heere! heilig hen in Uw waarheid, om ook U, hun God, in het geloof en in de gehoorzaamheid van Uw waarheid te heiligen, zonden en schandalen naar hun vermogen in deze boze tijden te weren, en rechte voorgangers te zijn van Uw volk; geef hun ook in dit alles gehoorzame onderdanen en een voorspoedige regering. Laat de huisgezinnen zijn als kleine gemeenten, en alle ingezetenen in den lande Uw grote Naam vrezen; en dat zo een ieder trachte waardig het evangelie te wandelen en de heilige leer te versieren; opdat het ons en onze nakomelingen moge zijn een land van sieraad en als een liefelijke lusthof onder de landen.

O God! vergeef daartoe des lands zware en grote zonden; zie ons aan in de Zoon Uwer liefde, die grote Hogepriester over Uw huis, Die met U en de Heilige Geest, een enig God, leeft en regeert in eeuwigheid. Amen.

LITERATUURLIJST

Ames, William (1576-1633).
Mergh der ghodtgheleerdtheidt ; vert. uit het Engels door L. Meyer. - t' Amsterdam; by Abraham Hoopwater, 1656.
Vijf boecken van de conscientie en haar regt of gevallen ; vert. uit het Engels door C. v. Wallendal. - Tot Amsterdam: by Jan Pieterse Kuypen, 1653.

Augustinus, Aurelius. De Stadt Gods.

Baudart, Willem; (Guilielmus Baudartius) Noord-Nederlands theoloog en historicus (Deinze 13.2.1565-Zutphen 15.12.1640). Had een belangrijk aandeel in de Statenvertaling van de bijbel en kerkgeschiedschrijving: *Memorien* (1620-1624). *Apophthegmata christiana* (1605, 1616).

Jac. Borstius; Geestelijke Geneeskunst; Dordrecht, 1653

Boxhorn; „Historie van Zeeland,"

Nic. Byfield; A commentary upon Collossenzen

Commelin. Het leven van Frederik Hendrik

E. Erasmi; Apoh. in Pompejo Magno.

J. Foxus; Apocalyps

De Groot; Annales, Nederlandse jaarboeken

Haamstede, Adriaan van; Historie der Martelaren

Hermanni, Isaaci Postremam.

Hooft, P. C. Historiën

Hoornbeek, Johannes; Convincendis et Convertendis Judaeis. (= Overtuiging en bekering der Joden)

Lidii, Jakobi. Gloriosum Belgium

Meteren, Emanuel van; Kerkelijke geschiedenissen. Uitgave: Petri Leffen, 1665

Ooms, Oorlogs Bazuyne

D. P. Pers. Ontstelde Leeuw

Eduard van Reyd; Historiën

Ridderus, Franciscus. Schriftuerlyck licht, over schijn-strijdende, duystere, en mis-

duyde texten der heylige schrifture; 5 delen;Vervatende de boecken des Ouden en Nieuwen Testaments,

Ridderus, Franciscus. Worstelende kercke, ofte historische vertooninge van het bestreden geloove der ware christenen door allerley dwalingen en ketteryen, van de tijdt van Jesus verschijninge in den vleesche tot dese onse dagen - Tot Rotterdam : by de Weduwe van Aernoud Leers, 1679.

Ridderus, Franciscus. De historische Fransman, Engelsman, Spanjaart, Hollander en Kerk-spiegel / door Franciscus Ridderus. 2de dr. Te Rotterdam: by Hendrik Maronier etc. 1738.

Van Sande; Scepérus, in zijn „Nederlandsche Geheugenisse,"

Sprankhuizen, Dyonisius. „Triumphe,"

Souterius, Daniël. „Eben-Ezer,"

Spanheim, Frederik. Zweedse Soldaat.

Strada. De Bello Belgium

Willem Teelinck; Davids Dankbaarheid
Willem Teelinck; Noodtwendigh Vertoogh

Trigland, Jakobus, 1583-1654, uit Vianen, Rooms opgevoed, doch reeds in 1610 predikant te Amsterdam; in 1618 afgevaardigde ter Synode van Dordrecht. In 1634 hoogleraar te Leiden, de bestrijder van Uyttenbogaert.
Kerkelijke Geschiedenissen; Leiden 1650.

Prins Willem van Oranje. APOLOGIE

Voetsius, G. Selectum disputatium

Witte, Petrus de. Wederlegginge der Sociniaensche dwalingen; te Amsteldam, bij Baltes Boeckholt, 1662. - 3 dl.

NN.
Spiegel der jeught, ofte een kort verhael der voornaemste tyrannye ende barbarische wreetheden, welcke de Spangiaerden hier in Nederlandt bedreven hebben aen menigh duysent menschen, gedurende de Nederlantsche oorloge en daer voren : seer nut ende nootwendigh om in de scholen der Vrye-Nederlanden gebruyckt te werden ; door een liefhebber des vaderlants in het licht gegeven. Den laetsten dr. is van nieuws oversien, verm. en verrijckt met veele schoone kopere platen. - Tot Middelburgh : by Johannes Misson, 1663. (244 pag.) De schrijver is waarschijnlijk **Johannes Polliet**